

СОТ ТӨРЕЛІГІ АКАДЕМИЯСЫ

Магистранттардың үшінші ғылыми-тәжірибелік конференциясы

Третья научно-практическая конференция магистрантов

БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

2019

**СОТ ЖҮЙЕСІН ЖАНДАНДЫРУ ҚҰҚЫҚ
ҮСТЕМДІГІН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ
ФАКТОРЫ РЕТІНДЕ**

**МОДЕРНИЗАЦИЯ СУДЕБНОЙ СИСТЕМЫ
КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА**

УДК 347.9
ББК 67.71
С 69

*Баспаға Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының Ғылыми кеңесі ұсынған*

Рецензенттер:

Темиржанова Л.А. – з.ғ.к., Нұр-Сұлтан қаласы адвокаттар алқасының адвокаты.

Божқараұлы А. – Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті конституциялық және халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі, з.ғ.к., доцент.

Сот жүйесін жандандыру құқық үстемдігін қамтамасыз ету факторы ретінде. Баяндамалар жинағы / М.М. Нарбинованың, К.К. Садыкованың, С.С. Каржаубаевтың, М.А. Утановтың, Т.С. Нұрышеваның редакциясында. – Астана, 2019. – 493 б.

ISBN 978-601-332-314-5

Жинақта 2019 жылдың 19 сәуірінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі академиясында өткен «Сот жүйесін жандандыру құқық үстемдігін қамтамасыз ету факторы ретінде» магистранттардың үшінші ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары басылған.

Конференцияның жұмысы қазіргі кезеңде конституциялық, әкімшілік, қылмыстық және қылмыстық процесс, азаматтық және азаматтық процесс заңнамаларын жетілдіру мәселелеріне арналған үш секциялар бойынша жүргізілді.

Жұмыс барысында заманауи өзекті мәселелер бойынша талқылаулар жасалып, түйінді пікірлер қарастырылды.

Баяндамалар жинағы құқықтық қоғамдастықтың кең ауқымы үшін арналған.

УДК 347.9
ББК 67.71

ISBN 978-601-332-314-5

© Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі академиясы

МАЗМҰНЫ:

1-секция. АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ: ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

**Абдрасилова К., МӘМІЛЕЛЕРДІ ЖАРАМСЫЗ ДЕП ТАЛУ ТУРАЛЫ
ДАУЛАРДЫ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**Абиятова Т., КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ІСТЕРІ ЖӨНІНДЕГІ СОТТАРДА
АЗАМАТТЫҚ ІСТЕРДІҢ ҚАРАЛУЫ**

**Азимбаев А., АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ЕУРОПАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫНА
СӘЙКЕС МІНДЕТТЕМЕНІ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК ЕРЕЖЕЛЕРІН
ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ**

**Азимбаев А., ШАРТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАН
ТУЫНДАЙТЫН МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ТИІСТІ ТҮРДЕ ОРЫНДАМАУ
НӘТИЖЕСІНЕН КЕЛТІРІЛГЕН ЗАЛАЛДЫ ӨНДІРУДЕГІ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР**

**Айдарбаева А., ИНСТИТУТ ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ АКТОВ ПО ВНОВЬ
ОТКРЫВШИМСЯ ИЛИ НОВЫМ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМ: ОТ ИСТОКОВ ДО
СОВРЕМЕННОСТИ**

**Алтай А., ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ЮВЕНАЛДЫ ӘДІЛЕТТІҢ
ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ**

Амантай Ә., АДВОКАТТЫҢ ЖАҢА МӘРТЕБЕСІ

**Амирова Г., ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КОРПОРАТИВТІК
ДАУЛАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ МЕН ОНЫ ҚОРҒАУ ТӘСІЛДЕРІ**

**Байдеров А.А., ЖАРИЯ ШАРТТАРЫН ЖАСАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ
ОНЫҢ ҚОСЫЛУ ШАРТТАРЫНАН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ**

**Батырбаева Ж., РАЗВИТИЕ ПАРТИСИПАТИВНОЙ ПРОЦЕДУРЫ В
ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Беккужина Д., ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН РЕТТЕУДЕГІ МЕДИАЦИЯНЫҢ РӨЛІ

**Буранова А., СПОРЫ О НАСЛЕДСТВЕ. ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОЙ
ПРАКТИКИ**

**Джумагулова А., ОСОБЕННОСТИ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН О ПРИМЕНЕНИИ НОРМ ОБ УДЕРЖАНИИ ИМУЩЕСТВА
ДОЛЖНИКА**

**Ділдабаев Е., ЖЕР ДАУЛАРЫН СОТТА ҚАРАҒАНДА ТУЫНДАЙТЫН
МӘСЕЛЕЛЕР**

Ералиев Ж., МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА ЭКОЛОГИЯ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ СОТ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ ҚОЛДАНЫСЫ

Ескен А., ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Жаксылыкова Г., ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: ПРАКТИКА И ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ

Жеренширинова А., СПОРЫ О ПРИЗНАНИИ СДЕЛОК КУПЛИ-ПРОДАЖИ НЕДВИЖИМОСТИ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМИ: ОСОБЕННОСТИ И МЕХАНИЗМЫ ПРИЗНАНИЯ

Жетен М., ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ СУДОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ С УЧАСТИЕМ ИНОСТРАННЫХ ЛИЦ

Жолдасбаев А., АНТИМОНОПОЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ЗАЩИТА КОНКУРЕНЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

Имангалиева А., ВНЕДРЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА В ПРАВОВУЮ СИСТЕМУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Ишахатова Ә., СОТҚА ҚҰРМЕТТЕМЕУШІЛІК БІЛДІРГЕНІ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ШАРАЛАРЫН АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кажгалиева Г., СОТПЕН ЖАЛАҚЫ ӨНДІРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Калмурзаев Е., НЕКЕ БҰЗУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ СОТ ДАУЛАРЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Кеңесбекова А., ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН СОТҚА ДЕЙІН РЕТТЕУ ТӘСІЛДЕРІНІҢ БІРІ – МЕДИАЦИЯ

Кетпенбаев Т., НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАКОННОСТИ ДЕЙСТВИЙ СУДЕБНОГО ИСПОЛНИТЕЛЯ И ПОРЯДОК ИХ СУДЕБНОГО ОБЖАЛОВАНИЯ

Кызыров Ж., ОҒАЛТУ ЖӘНЕ БАНКРОТТЫҚ РӘСІМДЕРІН СОТ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Малаева А., ЛОМБАРДҚА САЛЫНҒАН ЖЫЛЖЫМАЛЫ МҮЛІКТЕН ӨНДІРУ ТУРАЛЫ ІСТЕРІН ҚАРАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Махашев А., ДӘРІГЕР ҚАТЕЛІКТЕРІ ҮШІН АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

Нуржанова Г., СОТТАРДА БАЛАЛАРДЫҢ ТҰРҒЫЛЫҚТЫ ЖЕРІН АНЫҚТАУ ТУРАЛЫ ДАУЛАР БОЙЫНША ПСИХОЛОГ МАМАННЫҢ ҚОРЫТЫНДЫСЫ

Оспанов Д., СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА РАССМОТРЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ, СВЯЗАННЫХ С ЗАЩИТОЙ ПРАВ УЧАСТНИКОВ ДОЛЕВОГО СТРОИТЕЛЬСТВА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА АСТАНЫ)

Султанкулов Е., АЗАМАТТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША СОТ АКТИЛЕРІН ОРЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ

Узакбаев А., ЮРИСДИКЦИЯ И ПОДСУДНОСТЬ ДЕЛ, СВЯЗАННЫХ С НАРУШЕНИЕМ ИНВЕСТИЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РК

**2-секция. СОТ РЕФОРМАСЫ МЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫҢ
ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**Абдраимов Ф. АЛАЯҚТЫҚ ІСТЕРДІ ҚАРАУ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ СОТ
ТӘЖІРИБЕСІ**

**Альмухамбетова Д. ВОВЛЕЧЕНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В
ПРЕСТУПНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ**

**Аманжолов Б. СОТ ҮКІМІМЕН ТАҒАЙЫНДАЛҒАН АЙЫППҰЛДАРДЫ
ӨНДІРІП АЛУДЫҢ ӘЛСІЗДІГІ ЖӨНІНДЕГІ МӘСЕЛЕСІ**

**Ашимов А. ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ И ОСНОВЫ
КРИМИНАЛИЗАЦИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ
СОЦИАЛЬНОЙ, НАЦИОНАЛЬНОЙ, РОДОВОЙ, РАСОВОЙ, СОСЛОВНОЙ ИЛИ
РЕЛИГИОЗНОЙ РОЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

**Аяпов С. АДАМ ҰРЛАУ ҚЫЛМЫСЫ: ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЗАҢНАМА
БОЙЫНША САРАЛАНУЫ**

**Әбдімәлік Б., ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЛҚАБИЛЕР
ИНСТИТУТЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**Бекимбетова А. КВАЛИФИКАЦИЯ КОРРУПЦИОННЫХ
ПРАВОНАРУШЕНИЙ И ПОРЯДОК ПРИМЕНЕНИЯ СУДАМИ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ КОРРУПЦИИ**

Бисембаев А. ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ МОШЕННИЧЕСТВА

**Бөлекбаев Н. АЯҚТАЛМАҒАН АДАМ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫН САРАЛАУ
ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМНЫҢ ӨМІРІ МЕН ДЕНСАУЛЫҒЫНА ҚАРСЫ БАСҚА
ҚЫЛМЫСТАРДАН ЕРЕКШЕЛІГІ**

**Жайрова Г. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫ ҚҰРБАНДАРЫНЫҢ
ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ**

**Жақсылықов А. ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ҚЫСҚАРТЫЛҒАН ӨНДІРІСТЕ
ҚАРАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**Жарылғап М. ЕСІРТКІ ЗАТТАРЫ ҮШІН ЖАЗАСЫН ӨТЕП ЖҮРГЕН
АДАМДАРҒА ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ КЕРІ КҮШІН ҚОЛДАНУ**

**Жидебаева Г. ДЕНСАУЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫНЫҢ НАШАРЛАУЫ ЖӘНЕ
АУРУДЫҢ АСҚЫНУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ОЛАРДЫ ТҮРМЕДЕ ҰСТАМАЙ, ДЕРЕУ
БОСАТУҒА ШАРА ҚАБЫЛДАУ**

**Казтуганова Б. РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНОМ
ПРОЦЕССЕ**

**Кайырбекова Г. ҮКІМДЕР ЖИЫНТЫҒЫ БОЙЫНША ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ
КЕЗІНДЕГІ ЗАҢДЫЛЫҚТЫ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**Камарова С. ТОНАУ ЖӘНЕ ҚАРАҚШЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ ШЕТ ЕЛ
ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ЗАҢНАМАЛАРЫНДА САРАЛАНУ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ**

**Касымова З. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ДОСУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ В
УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

**Құдайберген Е АЛКОГОЛЬДІК, ЕСІРТКІЛІК НЕМЕСЕ УЫТҚҰМАРЛЫҚ
МАСАҢ КҮЙДЕГІ АДАМНЫҢ КӨЛІК ҚҰРАЛЫН БАСҚАРҒАНЫ ҮШІН
ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ**

**Кусаев А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ
ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МҮЛІКТІ ТӘРКІЛЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**Мейрамова Б. ЖАЗАНЫ НЕҒҰРЛЫМ ЖЕҢІЛДЕТУДЕГІ ЕРЕКШЕ МӨН-
ЖАЙЛАРДЫ ҚОЛДАНУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАР**

**Момынжанов Ж. ШЕТ ЕЛ МЕМЛЕКЕТТЕРДЕГІ ПРОЦЕСТІК КЕЛІСІМ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТИІМДІ ТӘЖІРИБЕСІ**

**Ногаев Б. ЖЕҢІЛ САНАТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ТЕРІС ҚЫЛЫҚ
ҰҒЫМЫМЕН СИПАТТАУЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**Омарова М. ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІН СОТТЫҢ БАҚЫЛАУЫ –
АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ КЕПІЛІ РЕТІНДЕ**

**Салыкова Г. ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ ІШКІ СЕНІМ БОЙЫНША БАҒАЛАП,
АҚТАУ ҮКІМДЕРІН ШЫҒАРУ**

**Сейтова М. ШЕТЕЛДЕГІ АЛҚАБИЛЕР ИНСТИТУТЫ: ГЕРМАНИЯ, ИСПАНИЯ
МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЗАҢНАМАСЫНА ШОЛУ**

**Телесбаева Г. МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰПИЯ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ САРАЛАУ БЕЛГІЛЕРІ**

**Турганбаева Н. КЕПІЛ ТҮРІНДЕГІ БҰЛТАРТПАУ ШАРАСЫ БОЙЫНША
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ШЕТЕЛ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЗАҢДАРЫН
САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ**

**Утебалиев Д. ҚАЗАҚСТАН ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ ЖЕДЕЛ ТҮРДЕ
БОСАТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ СИПАТЫ**

**Шамуратов А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚК АДАМ ӨМІРІ МЕН
ДЕНСАУЛЫҒЫНА ҚАРСЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ
САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**Шекербеков Е. КӘМЕЛЕТ ЖАСЫНА ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ
ЖАУАПКЕРШІЛІГІ**

**Шекербеков Е. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР – ҚОҒАМНЫҢ ҚОЗҒАУШЫ
КҮШІ**

**Шериева Ж. ОЦЕНКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ РАЗГРАНИЧЕНИИ
МОШЕННИЧЕСТВА ОТ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ**

**3-секция. СОТТЫҚ ӘКІМШІЛІК ЖҮРГІЗУ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ
САПАСЫН АРТТЫРУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ**

Алибекова А.Б. МОДЕРНИЗАЦИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

**Аменова М.С. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ УЧАСТИЯ ПРОКУРОРА ПО
АДМИНИСТРАТИВНЫМ ДЕЛАМ, ВЫТЕКАЮЩИМ ИЗ ПУБЛИЧНО-ПРАВОВЫХ
СПОРОВ**

**Амиреев С.И. ӘКІМШІЛІК ҚАМАҚҚА АЛУ ЖАЗАСЫН ТАҒАЙЫНДАУ ЖӘНЕ
ОРЫНДАУ МӘСЕЛелЕРІ**

**Амирсеитов К.Т. ОСНОВАНИЯ ДЛЯ ВОЗБУЖДЕНИЯ ДЕЛ ОБ
АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ, ПОСЯГАЮЩИХ НА
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ПОРЯДОК И НРАВСТВЕННОСТЬ**

**Ахметова А.Б. КӨЛІКТЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕЙТІН
ӘКІМШІЛІК ЗАҢНАМАЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ БОЙЫНША КЕЙБІР МӘСЕЛелЕРІ**

**Бабалиев Г.С. САЛЫҚ САЛУ САЛАСЫНДА ӘКІМШІЛІК
ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ
МӘСЕЛелЕРІ**

**Багаева С.А. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ АДМИНИСТРАТИВНО-
ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОФИЛАКТИКИ В СЕМЕЙНО-БЫТОВОЙ
СФЕРЕ**

**Басканбаева Д.Б. КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ӘКІМШІЛІК
ІСТЕРДІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**Динистанов Е. ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТ САЛАСЫНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК
ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚТАР: ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗГЕДЕ МЕМЛЕКЕТТЕР (ЖАЗА
ТҮРЛЕРІН ҚОЛДАНУЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ)**

**Дюсекеев Р.М. АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ И СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ
АДМИНИСТРАТИВНОГО ВЫДВОРЕНИЯ ИНОСТРАНЦЕВ И ЛИЦ БЕЗ
ГРАЖДАНСТВА ИЗ КАЗАХСТАНА**

**Жақсыбекова Б.Қ. КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ
ТӘЖІРИБЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

**Жунусов А.О. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ИНСТИТУТА ОБЖАЛОВАНИЯ РЕШЕНИЙ, ДЕЙСТВИЙ (БЕЗДЕЙСТВИЯ)
ОРГАНА (ДОЛЖНОСТНОГО ЛИЦА), ОСУЩЕСТВЛЯЮЩЕГО ПРОИЗВОДСТВО
ПО ДЕЛУ ОБ АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ**

**Зияшов Д.К. КОНФИСКАЦИЯ ИМУЩЕСТВА, КАК ВИД
АДМИНИСТРАТИВНОГО ВЗЫСКАНИЯ**

**Касимов Р.М. РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ
ГОСУДАРСТВА В ВОПРОСАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА
АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ**

Мұханбетәлі Б.М. ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА И ДОСМОТРА В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВЕ

Нуров Д.М. ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВЕ

Нұртазин Б.Т. ОСОБЕННОСТИ АРЕСТА КАК МЕРЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

Омарбекова Ж.Б. АДВОКАТСКАЯ ТАЙНА КАК ГАРАНТИЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Ошлакова Р.Г. ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ И ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ДЕЛ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Сабираддинов А.О. КӨЛІКТЕГІ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЙЫППҰЛ ЖАЗАСЫН ТАҒАЙЫНДАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘСЕЛелЕРІ

Тасжуреков М.М. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА СОВЕРШЕНИЕ НАЛОГОВЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

Толеуханова Г.А. ПОНЯТИЕ КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАКОННОСТИ И ПРЯМОЕ ДЕЙСТВИЕ НОРМ КОНСТИТУЦИИ

Тусипов С.К. РЕГУЛИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНЫХ КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ: ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЙ ОПЫТ И АДМИНИСТРАТИВНАЯ ПРАКТИКА КАЗАХСТАНА

Шилдебаева Г.Ж. СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ АДАМГЕРШІЛІК НЕГІЗДЕРІ

1-секция. АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ТИІМДІЛІГІН АРТТЫРУ: ЗАМАНАУИ ЖАҒДАЙЫ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Абдрасилова К.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

МӘМІЛЕЛЕРДІ ЖАРАМСЫЗ ДЕП ТАҢУ ТУРАЛЫ ДАУЛАРДЫ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада мәмілелердің жарамсыздығына байланысты туындайтын мән-жайлар, түсініктер мен жарамсыз мәмілелердің сипаттамасы берілген. Азаматтық-құқықтық қатынастарда олардың пайда болу ережелері қарастырылады.

Түйін сөздер: мәміле, азаматтық құқық, заңдылық, мәміленің жарамсыздығы, дауланатын мәміле, маңызсыз мәміле.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу исследование правовой природы и особенностей недействительных сделок. В статье описаны ситуации, возникающие по вопросам, связанных с недействительностью сделок, дается понятие и описание недействительных сделок. Рассмотрены условия их возникновения в гражданско-правовых отношениях.

Ключевые слова: сделка, гражданское право, законность, недействительность сделки, оспоримая сделка, ничтожная сделка.

ABSTRACT

The article describes the situations that arise on issues related to the invalidity of transactions, gives detailed concepts and a description of invalid transactions. The conditions of their origin in civil-law relations are considered.

Keywords: transaction, civil law, legality, invalidity of transaction, disputable transaction, void transaction.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 7-бабының ережесінде азаматтық-құқықтық қатынастың пайда болу негіздерінің бірі мәміле деп көрсетілген. Мәмілелер ұғымы: «азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталған әрекеттер деп танылады (АК-тің 147 бабы) [1].

Мәмілелер институты Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 4-тарауының ережесінде қамтылып, мүліктік айналымды құқықтық реттеудің ажырамас бөлігі ретінде орын алған. Міндеттемелік құқықтық қатынасты тудыратын мәмілені алып, осыдан міндеттемелік және заттық құқықтың байланысы пайда болады.

Жарамсыз мәмілелер болып азаматтар мен заңды тұлғалардың азаматтық құқықтары мен міндеттерін белгілеуге, өзгертуге немесе тоқтатуға бағытталса да

заң талаптарына қайшы келуіне байланысты көзделген нәтижелерге жеткізбей тұрған іс-әрекеттері танылатыны теориядан белгілі.

Заң ғылымдарының докторы, профессор Ғ. Төлеуғалиев азаматтық құқық теориясында мәмілелердің жарамсыздығын мынандай түрлерге бөледі: а) субъект құрамының ақауы болатын мәміле; ә) ерікке қатысты ақауы бар мәміле; б) нысанның ақауы бар мәміле; в) мазмұнның ақауы бар мәміле» [2].

Субъектілік құрамының ақауы бар мәміле екі топқа бөлінеді. Ол мәмілеге қатысушылардың жасы мен психикалық жағдайынан туындаған іс-әрекеттер.

Ондай жарамсыз мәмілелерге: Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 23-бабында белгіленген мәмілелерді қоспағанда, он төрт жасқа толмаған адам (жас бала) жасасқан мәміле (АК-тің 159-бабының 3-тармағы) маңызсыз болып табылады; он төрт жасқа толған кәмелетке толмаған адамның заңды өкілдерінің келісімінсіз жасаған мәмілесін, заң бойынша оның өзі дербес жасауға құқығы бар мәмілелерді қоспағанда, сот заңды өкілдерінің талабы бойынша (АК-тің 159-бабының 4-тармағы) жарамсыз деп тануы мүмкін; есуастық немесе ақыл-есі кем болуы салдарынан әрекет қабілеттігі жоқ деп танылған адам жасасқан мәміле маңызсыз болады. Кейіннен әрекет қабілеттілігі жоқ деп танылған азамат жасасқан мәміле (АК-тің 26-бабы), егер мәмілені жасау кезінің өзінде-ақ бұл азаматтың психикасының бұзылуы жағдайында болғаны дәлелденсе, дауланатын мәміле болып табылады және оның қорғаншысының талап қоюы бойынша (АК-тің 159-бабының 5-тармағы) сот мәмілені маңызсыз деп тануы мүмкін; сот әрекет қабілеттілігін шектеген адам жасасқан мәмілені сот оның қамқоршысының талап етуі бойынша (АК-тің 159-бабының 6-тармағы) жарамсыз деп тануы мүмкін; әрекет қабілеттілігі болғанымен, мәміле жасаған кезде өз әрекеттерінің мәнін түсіне алмайтын немесе өзінің не істегенін білмейтін жағдайда болған азамат жасасқан мәмілені сот сол азаматтың талабы бойынша, ал егер тірі кезінде талап етуге азаматтың мүмкіндігі болмаса, азамат қайтыс болғаннан кейін басқа мүдделі адамдардың талабы бойынша (АК-тің 159-бабының 7-тармағы) жарамсыз деп тануы мүмкін.

Көрсетілген мәмілелер бойынша әрекет қабілеттілігі бар тарап жарамсыз мәміленің Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 157-бабының 3,4,6-тармақтарында көзделген салдармен қоса екінші тарапқа мәміле бойынша алынғанның барлығын қайтарып беруге, ал заттай қайтарып беру мүмкін болмағанда (оның ішінде, алынғандар мүлікті пайдалану, орындалған жұмыс немесе көрсетілген қызмет түрінде болғанда) қайтарылуға жататын мүліктің құнын, мүлікті пайдаланудың, орындалған жұмыстардың немесе көрсетілген қызметтердің құнын ақшалай өтеуге міндетті, сондай-ақ кінәлі тараптан екінші тараптың пайдасына мәмілені жарамсыз деп тануға байланысты оған келтірілген залалды өндіріп алуы мүмкін. Бұндай міндет әрекет қабілеттілігі бар тарапқа, егер ол екінші тараптың әрекет қабілеттігі жоқ екендігін білсе, не білуге тиісті болса ғана жүктеледі.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 9-бабы 1-тармағында жарамсыз мәмілелердің салдарынан бұзылған азаматтық құқықтарды осы мәмілелерді жарамсыз деп тану арқылы қорғану тәсілдері көрсетілген.

Жарамсыз мәмілелер дауланатын және маңызсыз деп екіге бөлінеді, олардың бір-бірінен айырмашылығы мынадай:

- жарамсыз деп тану тәртбі бойынша;

- мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап қоюға және жарамсыздығы салдарын қолдануға құқылы тұлғалар (талапкерлер) шеңбері бойынша;

- мәміле жарамсыз деп танылған уақытты анықтау арқылы;

- талап қоюдың ескіру мерзімі бойынша.

Мәміленің жарамсыздығы туралы дау туындаған жағдайда, оның жарамсыздығын сот белгілейді.

Соттың тиісті шешімінсіз-ақ өзінен-өзі жарамсыз болған мәмілелер маңызсыз деп танылады.

Мәмілені жарамсыз деп тану және оның салдарын қолдану туралы талаптар азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен қаралады.

Мәмілені жарамсыздығы бойынша талаптың екі түрі берілуі мүмкі:

1) дауланатын мәмілені жарамсыз деп тану және оның жарамсыздығы салдарын қолдану туралы;

2) маңызсыз мәміленің жарамсыздығы салдарын қолдану туралы.

Мәміле маңызсыз болса және оны жарамсыз деп тану туралы соттың шешімі бар болса, мәміленің жарамсыздығы салдарын қолдану туралы талап, дауланатын мәмілені жарамсыз деп тану туралы талаппен бірге де, өзі жеке талап түрінде де қойылуы мүмкін.

Егер мәміле маңызсыз болса, онда ереже бойынша (АК-тің 157-бабы) маңызсыз мәміленің жарамсыздығы салдарын қолдану туралы ғана талап қойылады.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің маңызсыз мәміленің жарамсыздығын қолдану туралы талап қою мүмкіндігі жоққа шығармағандықтан, бұндай талаптар бойынша дауларды сот кез келген мүдделі тұлғаның арызы бойынша жалпы тәртіппен шешеді. Бұндай жағдайда маңызсыз мәміленің жарамсыздығы салдары кез келген мүдделі тұлғаның талабы, немесе соттың жеке бастамасы бойынша қолданылады.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 157-бабы 1-тармағына сәйкес мәміленің нысанына, мазмұнына және қатысушыларына, сондай-ақ олардың ерік білдіру бостандығына қойылатын талаптар бұзылған жағдайда мәміле мүдделі тұлғалардың, тиісті мемлекеттік органның не прокурордың талап қоюы бойынша жарамсыз деп танылуы мүмкін.

Талап қою арызының нысаны мен мазмұны Қазақстан Республикасы Азаматтық процесілік кодексінің 148, 149-баптарының ережелеріне толық жауап беріп, мәмілені жарамсыз деп тануына негіз болуы керек [3].

Мәмілені жарамсыз деп тану негіздері ол жасалған кезде орын алуы тиіс.

Дауланатын жарамсыз мәміленің салдарын қолдану туралы талап арызға, мыналар тіркелуі тиіс:

- дауланатын шарт;

- мәміле, мысалы алдау, зорлық, қорқыту ыпалымен немесе ауыр жағдайлардың салдарынан жасауға мәжбүр болғанын растайтын дәлелдер;

- мәміленің толық немесе ішінара орындалғаны туралы дәлелдер.

Мәміле жарамсыздығының нақты салдарларын қолдану талап арызда анық көрсетілуі тиіс.

Маңызсыз мәміленің жарамсыздығы салдарын қолдану туралы талап арызға, мыналар тіркелуі тиіс:

- мәміленің жасалғаны туралы дәлелдер (шарт, хат алмасу, есептер және т.б.);

- мәміленің маңызсыздығын растайтын дәлелдер (банк құжаттары, актілер, есептер және т.б.);

- мәміленің орындалғаны туралы дәлелдер, мүліктің өзін қайтару мүмкіндігі болмаған кезде мүлікті бағалау.

Мәмілені жарамсыз деп тану туралы тиісті талаптарды сотта қарағанда, жасалынған мәміленің белгілі бір талаптарға сәйкес келмейтінін анықтау қажет.

Мәміленің заңнама талаптарына сәйкес келетінін немесе келмейтінін, мәміле жасалған кездегі қолданыстағы заңнамаға сәйкес сот бағалауы тиіс.

Мәміленің мазмұны Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес қабылданған басқа да нормативтік-құқықтық актілердің ережелеріне қайшы келмеуі тиіс.

Сот қойылған талапта келтірілген негіздер бойынша ғана қарауға құқылы.

Мәмілені жарамсыз деп тану үшін белгілі бір негізге сілтеме даулы мәміленің қандай түріне (даулы немесе маңызсыз мәміле) қатысты екенін анықтау үшін қажет. Бұл өз кезегінде талапкердің тиістілігін анықтауға, талап қоюдың ескіру мерзімін қолдануға, мәміленің жарамсыздығы салдарын қолдануға әсер етеді.

Дәлелдеу негіздеріне мыналар жатады:

1) тараптар арасындағы құқықтық қатынастарды анықтайтын жасалған шарттың болуы;

2) мәмілені жасау кезінде мынадай талаптарды сақтау:

- мәміле мамзмұнының және оның құқықтық салдарының заңнамаға сәйкес келуі;

- мәміленің әрекетке қабілетті адаммен жасалуы;

- адамның мәміле жасау кезінде ерік және ерік білдіруі бір бірімен сәйкес келуі;

- жасалынған мәміле нысанының заңда белгіленген нысанға сәйкес келуі (нотариалды, мәміленің жай жазбаша нысаны және т.б.);

3) мәмілені жарамсыз деп тану үшін заңда көрсетілген (жалған, қулықпен жасалған мәмілелер және т.б.) негіздің бар екендігі; мысалы, егер мәмілені жарамсыз деп тануға негіз бар болса және ол жаңылысу әсерімен жасалынған болса, бұндай жаңылысудың қаншалықты елеулі екендігін анықтау қажет. Жаңылысуға итермелеген адамның ниетінде қасақана әрекет белгілі болса, онда бұндай фактінің анықталуы мәміле жаңылысудан емес, алдану нәтижесінде жасалғанын дәлелдеуі мүмкін;

4) мәміле маңызсыз болған кезде тараптардың әрқайсысы мәміле бойынша не алғанын және оның құнын анықтауы тиіс (егер, алынғанды қайтару мүмкін болмаған кезде);

5) тараптар мәмілені жасау кезінде құқықтық тәртіп негіздеріне көрінеу қайшы келетін мақсат жасау ниеті болған, болмағанын анықтау (АК-тің 158-бабы);

6) мәмілені жалған деп тану кезінде тараптардың ниетін, мәмілені қулықпен жасау кезінде қандай мәміле бүркемелеу мақсатында жасалғанын анықтау талап етіледі (АК-тің 160-бабы);

7) істі дұрыс қарау үшін маңызы бар басқа да жағдайларды анықтау;

8) процестік фактілер (мысалы: мерзімді қалпына келтіру).

Мәмілелерді жарамсыз деп тану туралы істер бойынша дәлелдемелерге жол берілетіні туралы арнайы ережелер қолданылатынын атап өту керек. Мысалы, АК-тің 153-бабы 1-тармағына сәйкес мәміленің жай жазбаша нысанын сақтамау дау болған жағдайда тараптарды мәміленің жасалғанын, мазмұнын немесе орындалғанын куәгерлік айғақтармен растау құқығынан айырады. Сонымен қатар, тараптар басқа да жазбаша және өзге де дәлелдемелерді келтіруге құқылы (мысалы: хаттар, арыздар, түсініктемелер және т.б.), ұсынылған дәлелдемелердің жиынтығына судья баға беруі қажет.

Мәмілені басқа негіздер бойынша жарамсыз деп танығанда, дәлелдеуге жататын жағдайлар осындай негізбен анықталады: мысалы, жасалынған мәмілеге қарай келтірілген залалдың мөлшері белгіленеді.

Кейбір жағдайларда заңнамамен белгіленген талаптарға, мәміленің бір ғана бөлігі, яғни оның жеке бөліктеріне ғана қайшы келеді.

Бұл жағдай Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексі (161-бап) жалпы презумпцияны қамтиды. Егер мәмілені оның жарамсыз бөлігін енгізбей-ақ жасауға болар еді деп ойлау мүмкін болса, мәміленің бір бөлігінің жарамсыздығы оның

басқа бөліктерінің жарамсыз болуына әкеліп соқтырмайды, яғни мәміленің жарамсыз бөлігін тараптар маңызды деп есептесе шешуші фактор болып саналады. Егер де мәміленің бұл бөлігі тараптар үшін керексіз болса, онда ол бүтіндей жарамсыз болып табылуы керек.

Әрбір нақты жағдайда мәмілені жарамсыз деп тану немесе оның жарамсыздығы салдарын қолдану туралы талаптарды қарап жатқан сот, мәміленің бір бөлігінің жарамсыздығы есебімен өзгерген жағдайда тараптардың мәмілені жасауға деген ниеті барын анықтауы қажет.

Мәміле заңда белгіленген негіздерде ғана жарамсыз деп танылады және заңда анықталған жарамсыздық салдары қолданылады. Мәміленің жарамсыздығы салдары жасалынбаған мәмілеге қолданылмайды.

Істің соттылығы Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексінің 26, 29, 467-баптарына сәйкес анықталады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 2017.– Юрист.
2. Төлеуғалиев Ғ. Қазақстан Республикасының Азаматтық құқығы. Жоғарғы оқу орындарына арналған академиялық курс. Оқулық. 1-том. – Алматы: «Жеті жарғы», 2001. – 151-бет.
3. Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексі. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>
4. «Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 6 нормативтік қаулысы.
5. «Сот шешімі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі № 5 нормативтік қаулысы.
6. Айтжан Б., Мақсатов Н. Міндеттемелік құқық. Оқу құралы. Алматы, 2017.
7. Гуев А.Н. Гражданское право. Учебник. Т. I, Издательство «Экзамен», Москва. 2006.
8. Тумабеков Д.А. «Как признаются сделки недействительными и применение последствий их недействительности» 7 сентября 2017, 10:58. <https://www.zakon.kz/4876696-kak-priznayutsya-sdelki.html>.
9. Тумабеков Д.А. «Судебная практика по делам о признании сделок недействительными и применении их последствий». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33707109.

Абиятова Т.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ІСТЕРІ ЖӨНІНДЕГІ СОТТАРДА АЗАМАТТЫҚ ІСТЕРДІҢ ҚАРАЛУЫ

АҢДАТПА

Автор мақалада неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында болатындығына көңіл аударған. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-ананың етене құқығы және міндетті екендігі көрсетілген.

Автор мақалада кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттардың құрылу негіздеріне тоқталған. Осы кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотта қандай азаматтық істер қаралатындығы және осы істерді қарауда қандай өзекті мәселелер кездесетіндігі туралы көрсетілген.

Түйін сөздер: кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сот, бала, ана, әке, отбасы, азаматтық неке.

АННОТАЦИЯ

Автор в статье обращает внимание, что брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. Указано, что забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей.

Автор в статье привел основания о создании специализированных межрайонных судов по делам несовершеннолетних. В данной статье указано категории подлежащих к рассмотрению гражданских дел и возникающие проблемные вопросы при рассмотрении в специализированных межрайонных судах по делам несовершеннолетних.

Ключевые слова: специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних, ребенок, мать, отец, семья, гражданский брак.

ABSTRACT

The author in the article notes that marriage and family, motherhood, fatherhood and childhood are under state protection. It is stated that taking care of children and their upbringing are the natural right and responsibility of parents.

The author in the article cited the foundations for the creation of specialized inter-district courts for the affairs of the minor. This article indicates the categories of civil cases to be considered and the emerging issues of concern when dealing with specialized inter-district juvenile courts.

Keywords: specialized inter-district juvenile court, child, mother, father, family, civil marriage.

Еліміздің Конституциясында бекітілген адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтарының басымдылығы туралы идея өсіп келе жатқан ұрпақтың құқықтары мен бостандықтарының қалыптасуы мен дамуына кепіл болып табылады.

Конституцияның 27–бабында «Неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауында болады. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-ананың етене құқығы және міндеті» делінген[1]. Яғни, балалық шақты мемлекеттің қорғауында болатынын және ол мемлекетпен таныла отырып, негізгі әлеуметтік құндылық ретінде бекітті.

Осы орайда, Елбасымыз тәуелсіздік алғанынан бастап неке мен отбасы, бала, ана мен әке институттарын нығайтуды алғашқы орынға қойды.

Қолымыздағы барымыздың ең қымбаттысы – балалар. Сондықтанда олардың өмірі қалай, қаншалықты қалыптасқандығына, мемлекет олар үшін қандай жағдайлар жасағандығына сәйкес еліміздің келешегі де айқындалады. Осыған байланысты балаларды қорғау, олардың негізгі құқықтарын қорғау сұрақтары кез-келген мемлекеттің басты көкейтесті мәселесіне айналды.

Осы тұрғыда, елімізде бала құқығын қамтамасыз ету жолында Қазақстанның Президенті 23-тамыз 2007 жылы «Кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар құру туралы» Жарлық шықты. Аталған құжат Астана және Алматы қалаларында кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық пилоттық соттар ашуды қарастырды. Жарлыққа сәйкес, Астана және Алматы қалаларында Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес кәмелетке толмағандарға қатысты қылмыстық істерді, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді және олардың мүдделерін қозғайтын азаматтық істерді қарауға уәкілеттік берілген кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар болып құрылды [2].

Қазіргі таңда, елімізде кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық 19 сот бар.

2016 жылы Азаматтық процестік кодекске өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Яғни, кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының соттылығына жататын істердің санаты артты.

Атап айтқанда, кодекстің 27 бабының 3-бөлігіне сәйкес, Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар баланың тұрғылықты жерін айқындау; ата-ананың баламен араласу тәртібін айқындау және басқа адамдарда болатын баланы айырып алу туралы; бала ата-аналарының біреуімен республикадан тыс жерлерге тұрақты тұру үшін кеткен кезде баланың тұрғылықты жерін айқындау туралы; ата-ана құқықтарынан айыру (оларды шектеу) және оларды қалпына келтіру туралы; бала асырап алу және оның күшін жою туралы; кәмелетке толмағандарды арнаулы білім беру ұйымдарына немесе ерекше режимде ұстайтын ұйымдарға жіберу туралы даулар бойынша; кәмелетке толмағандарға қатысты қорғаншылық пен қамқоршылықтан (патронаттан) туындайтын даулар бойынша; кәмелетке толмағанның әкесін анықтау және одан алименттер өндіріп алу туралы; он төрттен он сегіз жасқа дейінгі кәмелетке толмағанның өз табыстарына өз бетінше иелік ету құқықтарын шектеу немесе олардан айыру туралы арыздар бойынша; кәмелетке толмағанды әрекетке толық қабілетті деп жариялау (эмансипация) туралы; әке болуды анықтау туралы және баланы күтіп-бағуға пайыздық қатынаста немесе нақты ақшалай сомада алименттер өндіріп алу туралы; алименттердің мөлшерін азайту туралы; кәмелетке толмағандардың еңбек, тұрғын үй құқықтарын қорғау туралы; кәмелетке толмағандар және кәмелетке толғандар бірлесіп, оның ішінде әрекетке қабілетсіз немесе әрекетке қабілеттілігі шектеулі кәмелетке толғандардың қатысуымен келтірілген зиянды өтеу туралы азаматтық істерді қарайтын болды [3].

«Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексінің 72- бабы бойынша, ата-ана құқықтары баланың мүдделеріне қайшы жүзеге асырылмауға тиіс делінген. Баланың мүдделерін қамтамасыз ету оның ата-аналары жасайтын негізгі қамқорлықтың нысанасы болып табылады делінген[4].

Ата-аналары бөлек тұратын кезде баланың тұрғылықты жері мен заңды мекенжайы ата-аналарының келісімімен белгіленеді. Ал, келісім болмаған кезде ата-аналардың арасындағы дау баланың мүдделерін негізге алып және оның пікірін ескере отырып, ата-аналардың талап етуі бойынша қорғаншылық немесе қамқоршылық жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын органның қатысуымен медиация тәртібімен шешіледі немесе оны сот шешеді. Бұл ретте сот баланың ата-аналардың әрқайсысына, аға-інілеріне және апа-сіңлілеріне (қарындастарына) үйірлігін, баланың жасын, ата-аналардың адамгершілік және өзге де жеке қасиеттерін, ата-аналардың әрқайсысы мен баланың арасындағы қарым-қатынастарды, баланың дамуы және тәрбиесі үшін жағдайлар жасау мүмкіндігін (ата-аналар қызметінің түрін, жұмысының режимін, ата-аналардың

материалдық және отбасылық жағдайын және басқа да осындай жағдайларды) ескерілуі қажет.

Баланың тұрғылықты жерін сот тәртібімен анықтағаннан кейін, бөлек тұратын ата-анасының баласымен араласуға, оның тәрбиесі мен баланың білім алуы мәселелерін және бала үшін басқа да маңызды мәселелерді шешуге қатысуға құқығы бар.

Алайда, көп жағдайда, әйел адамдар балаларын әкесімен кездестірмей жатады. Осындай жағдайда әкелері сотқа жүгініп, балаларына қатысты құқықтарының шектелгендігіне шағымданып жатады.

«Азаматтық некемен» тұратын ерлі-зайыптылардың да өздерінің санасына сіңіріп алған пәлсапасы бар. Психологтардың пікірінше, «азаматтық некедегі» әйел адамдар көбінесе күйеуім бар деп сенеді, ал ер адамдар оларға тек көңілдем деп қана қарайды. Осындай «азаматтық неке» жағдайында балалы болып жататын жұптар бар. Міне, осы кезде баланың дүниеге келіп, оны кімнің тегіне жазуымыз керек деген мәселеге келіп тірелгенде, ер адамдар әкеліктерін мойындаудан бас тартады.

Осы, «азаматтық некеден» туындайтын қарым-қатынастардың салдары бірнеше құқықтық мәселелерді тудырады.

Еліміздің заңнамасы әке болуды анықтау және алимент өндіруді сот тәрбінде жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Азаматтық процестік кодекстің 183-бабының 2-бөлігі бойынша, әке болуды анықтау және алименттерді өндіріп алу туралы азаматтық істерді сот істі сот талқылауына дайындау аяқталған күннен бастап бір айға дейінгі мерзімде қарайды және шешеді деп көрсеткен.

Алайда, бұл мерзім істің мән-жайын толық әрі дұрыс шешу үшін жеткіліксіз.

Заң нормасы бойынша, талап арыз жауапкердің тұрғылықты жері бойынша сотқа беріледі.

Азаматтық процестік кодекстің 30-бабының 4-бөлігі талап қоюшыға әке болуды анықтау туралы және алименттерді өндіріп алу туралы арызды өзінің тұрғылықты жері бойынша беруі мүмкіндігін қарастырған.

Яғни, бүгінгі күнде осы санаттағы істер бойынша талап арыздар талапкердің тұрғылықты жері бойынша беріледі. Бұл жағдайларда, жауапкер еліміздің кез келген аймағында тұруы мүмкін. Осындай істерді қарау барысында, жауапкердің сотқа келуін қамтамасыз етудің өзі белгілі бір қиындықтар туғызады. Себебі, талапкерге жауапкердің соңғы тұрғылықты мекен-жайы белгісіз болуы мүмкін. Тіпті талапкер арызда жауапкердің мекен-жайын көрсетпейтін жағдайларда кездесіп жатады. Міне осындай кездерде, істі қарауға берілген 1 айлық мерзім жеткіліксіз, себебі осы мерзімде сот тек жауапкерді іздестіріп, оның мекен-жайын анықтауға ғана мүмкіндігі жетіп жатады.

Сот жауапкердің мекен-жайы анықтап, сотқа келуін қамтамасыз еткеннен соң, жауапкерлер әкеліктерін даулап, мойындамай жатады. Бұл жағдайларда, сот сараптама тағайындайды. Сараптама жүргізуге байланысты шығыстарды өтеу де тараптар үшін даулы мәселе. Себебі, көп жағдайда жауапкер сараптама шығындарын төлеуден жалтарып жатады. Ал, талапкерге өтемді төлеуге оның жағдайы мүмкіндік бермейді.

Бұған қоса, жауапкер сараптаманың өзіне келуден де жалтарып, істің тез қаралуына кедергі келтіреді.

Міне, осы аталған мәселелер құқықтық реттеуді қажет етеді. Яғни, осы санаттағы істер бойынша, істердің қаралуын мерзімін 2 ай мерзім белгілеу қажет деп ойлаймын.

Бүгінгі күнде, еліміз ажырасу статистикасы бойынша әлемде алғашқы ондыққа кіреді. 2016 жылы 140 мыңнан астам жұп отбасы құрса, 51575 жұп

ажырасқан екен. Сонымен қатар, жыл сайын 40 мың бала жартылай отбасыда тәрбиеленушілер қатарына қосылады немесе «тірі жетім» атанады. Осы көрсеткіштердің өзі-ақ отбасы институтына ерекше көңіл бөлінуі керек екенін байқатады.

Танымал американдық әлеуметтанушы мен психолог Констанция Аронс әлемде әрбір 13 секунд сайын бір отбасы ажырасатынын есептеп, дәлелдеген. Ерлі-зайыптылар ажырасу рәсімін тез өткізуге асығып, ең маңызды нәрсеге мән бермейтіндігіне куә болып келеміз. Яғни, осындай кездерде, ата-аналар өздерінің құқықтарын балаларының мүдделеріне қайшы жүзеге асыратынын көреміз.

Міне, бүгінгі күнде, осындай істердің сотта қаралу саны артып жатыр.

Аталған, жәйт алаңдатарлық. Себебі, ата-аналар балаларына тәрбие беріп, олардың құқықтарын қорғап, қоғамда толымды өмір сүруге дайындауды қамтамасыз ету қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
2. Қазақстанның Республикасы Президентінің «Кәмелетке толмағандар істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар құру туралы» 2007 жылғы 23 тамыздағы Жарлығы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U070000385_
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>
4. Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» Кодексі // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070001269_

Азимбаев А.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

АҒЫЛШЫН ЖӘНЕ ЕУРОПАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫНА СӘЙКЕС МІНДЕТТЕМЕНІ БҰЗҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК ЕРЕЖЕЛЕРІН ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

АҢДАТПА

Мақалада міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершілік ережелерін жетілдірудегі шетел тәжірибесінің ерекшеліктері аталып өткен. Көп жағдайда кеңестік азаматтық құқық догмаларын өзіне қабылдап сіңірген, шартты жауапкершілікті реттейтін қазіргі қолданыстағы заңнаманың ахуалы, нарық жағдайында тұрақталып келе жатқан шартты байланыстардың жаңа түрлерімен және елге шетел инвестицияларын тартумен дәлме-дәл сәйкес келе бермейді. Ағымдағы интеграциялық үдерістер экономикалық қарым-қатынастарды реттеудегі шетелдік тәжірибенің қазақстандық құқық болмысына енуінің бірден-бір алғышарты болып отыр.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі, азаматтық-құқықтық жауапкершілік, жауапкершілік, мәміле, имплементация, міндеттеме, дәлелдемелер.

АННОТАЦИЯ

В статье изложены особенности зарубежный опыт совершенствования правил ответственности за нарушение обязательств. Положения действующего законодательства, регламентирующие договорную ответственность, во многом воспринявшие и сохранившие догмы советского гражданского права, не всегда адекватны новым типам договорных связей, складывающихся в условиях рынка и привлечения в страну иностранных инвестиций, что подразумевает необходимость их совершенствования. Нынешние интеграционные процессы являются единственными предпосылками для интеграции зарубежного опыта в правовые отношения Казахстана по регулированию экономических отношений.

Ключевые слова: Гражданский кодекс Республики Казахстан, гражданско-правовая ответственность, ответственность, сделка, имплементация, обязательство, доказательства.

ABSTRACT

The article outlines the peculiarities of foreign experience of improving the rules of liability for violation of obligations. The provisions of the current legislation governing contractual liability, in many respects embracing and preserving the dogmas of Soviet civil law, are not always adequate to new types of contractual relationships developing in market conditions and attracting foreign investment into the country, which implies the need to improve them. The current integration processes are the only prerequisites for the integration of foreign experience into the legal relations of Kazakhstan in the regulation of economic relations.

Keywords: Civil Code of the Republic of Kazakhstan, civil liability, liability, transaction, implementation, obligation, evidence.

Қазақстан тәуелсіздік алғалы мемлекет экономикасында шетелдік инвестициялардың келуімен байланысты едәуір өзгерістер орын алды. Бұл өзгерістер экономикалық қатынастарды реттеудің шетелдік тәжірибесін, соның ішінде шетелдік шарттық институттарды имплементациялауды талап етеді. 2018 жылдан бастап Қазақстанда актілері Англия мен Уэльс құқығының қағидаттары мен нормаларына негізделген «Астана» халықаралық қаржы орталығы жұмысын бастады. Осы орайда қазақстандық заңнамаға ағылшын құқығынан мөлшерлі түрде имплементациялануы мүмкін бірқатар азаматтық-құқықтық идеялар мен конструкцияларды анықтауға бағытталған Қазақстан Республикасының жеке құқығының ауқымды реформасы басталған болатын.

Қазақстан Республикасының заңнама институты мен Әділет министрлігі бірлесе отырып, Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасына ағылшын және еуропа құқығын имплементациялауға қатысты заң жобасын әзірлеу жұмыстарын жүргізуде. Бүгінгі таңда көрсетілген заң тұжырымдамасының жобасы талқылау мақсатында көпшілік назарына ұсынылып отыр.

Ағымдағы интеграциялық үдерістер экономикалық қарым-қатынастарды реттеудегі шетелдік тәжірибенің қазақстандық құқық болмысына енуінің бірден-бір алғышарты болып отыр, ал құқық қолдану практикасы шетелдік шарттық институттардың тұрақты ықпалында. [1]

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің арнайы бөлімін қабылдағаннан бергі жылдар ішінде шарттық міндеттемелерді орындауға байланысты жалпы ережелер туралы Кодекстің тарауларына іс жүзінде ешқандай түзетулер енгізілмегенін ескерген жөн. Бұл, өз кезегінде, Азаматтық кодекстің

жоғарыда аталған тараулары және олардың құқық қолдану практикасының қажеттіліктерімен сәйкестігінің аса жоғары сапалы екенін дәлелдейді.

Көп жағдайда кеңестік азаматтық құқық догмаларын өзіне қабылдап сіңірген, шартты жауапкершілікті реттейтін қазіргі қолданыстағы заңнаманың ахуалы, нарық жағдайында тұрақталып келе жатқан шартты байланыстардың жаңа түрлерімен және елге шетел инвестицияларын тартумен дәлме-дәл сәйкес келе бермейді. [2]

Осыған орай, міндеттемені бұзғаны үшін жауапкершілік ережелерін жетілдірудегі шетел тәжірибесінің ерекшеліктерін атап кетсек.

Германия. Германия заңнамасында айыппұлдық шығындар қарастырылмаған; тек компенсациялық шығындар қарастырылған. Әдетте, дәлелдеме өлшемі үшін белгілі-бір ерекше жағдайларда, судья олардың шығындарын пайда болу ықтималдығын ескере отырып, бағалай алады.

Неміс соттары бойынша егер залалдың пайда болуы тиісті түрде дәлелденсе, шығындарды бағалауға болады. Айырылып қалған пайда туралы шағымда талапкер сотқа әдеттегі қызмет барысында алатын ықтимал пайдасын бағалауға мүмкіндік беретін фактілерді ғана дәлелдеуі керек.

Қазіргі уақытта залал айыпталушының алған пайдасына емес, талапкердің келтірген зиянының негізінде бағаланады. Залалдарды өтеу тек қауіп-қатер саласынан пайда болған дәрежеде ғана берілуі мүмкін. Айыппұлды залалдың бір бөлігі ретінде немесе заңмен белгіленген айыппұл ретінде алуға болады. Заңды айыппұл төлеу мерзімі кешіктірілген күннен бастап беріледі.

Ұлыбритания. Англия заңдарына сәйкес, келісімшартты бұзғаны үшін келтірілген зиянды өтеу туралы сот несие берушіге осы тараптың келтірген залалы үшін өтемақы төлеу туралы шешім қабылдайды. Несие беруші тарапына келтірілген нұқсанды есептеу кезінде, оның ұшыраған қаржы жағдайын борышкер тарабының келісімшартты бұзбаған жағдайдағы қаржы жағдайымен салыстырған жөн. Англия заңдарына сәйкес, келісім-шартты бұзудың салдарынан болған шығынды және осындай бұзылу нәтижесінде алынған пайданы есепке алатын «таза залал» ұстанымын есептеу керек.

Ұлыбританияда залал мөлшерін анықтау кезінде, келісімшартты бұзғаны үшін келтірілген залалды бағалау істің мән-жайына байланысты болады. Келісімшарттың бұзылуына байланысты залалдарды бағалау кезінде келесі қағидаттар ескеріледі:

Дәлелдеу ауыртпалығы талапкерге жүктеледі;

«Егер бұл болмағанда» деген себеп-салдар байланысын дәлелдеу керек. Яғни, егер жауапкердің іс-әрекеттері болмағанда, талапкер шығынға ұшырамас еді;

Келісімшарттың бұзылуы салдарынан шын мәнінде келтірілген, бірақ үшінші бір тараптың араласуы нәтижесінде пайда болған залалдар компенсация мөлшеріне кірмейді;

Талап қоюшы залалдарды барынша азайту үшін қисынды шаралар қабылдауы тиіс және ең бастан алдын алуға тиісті залалды өтеуді талап етуге құқылы емес;

Залал келісімшартты бұзудан тым алшақ болмауы керек, сәйкесінше, тараптар оны алдын-ала болжай білуі тиіс.

Прецедентті құқықта келісімшартты бұзу салдарынан келтірілген залалдың компенсациясы залал келтірген тұлғаны жасаған әрекеті үшін жазалауға арналмағаны анық. Оған қоса, сот шешімінің келтірілген залалдар мен атаулы шығынның пайдасынан гөрі, өтелмейтін залалдардың пайдасына шешім шығаратын (яғни, мөлшері жауапкерден алынған пайда негізінде анықталатын реституционалды залал) өте санаулы ғана мысалдар бар.

Канада. Квебек заңы бойынша, адам кінәсінің тікелей және тура нәтижесі болып табылатын зиян үшін жауап береді. Бұл жанама зақымдар бойынша шешімдер қабылдануы мүмкін болатын көптеген заңдық юрисдикцияларға қайшы келеді. Квебек заңы денсаулыққа зиянды, моральдық және материалдық зиянды мойындайды.

Егер залалдың күші форс-мажор немесе күтпеген, болуы мүмкін емес оқиғадан туындағанын дәлелдейтін болса, бұдан борышкер босатылуы мүмкін. Жауапкершілік бірнеше адамға, соның ішінде, тіпті несие берушіге де жүктелінуі мүмкін. Олар залалды әрқайсысының ауырлығына қарай бөледі.

Квебектің азаматтық заңы зардап шеккен адамның өз шығындарын барынша азайту міндетін қамтиды. Егер несие беруші тарап борышкердің кінәсінен туындаған шығындарын шектеу үшін ақылға қонымды шараларды қолданбаса, өтемақы үшін берілетін соманың төмендетілуі немесе өтемақы толықтай алынып тасталуы ықтимал. Кредитордың зиянды мүмкіндігінше азайтуға тиіс дәрежесі белгілі-бір жағдайға байланысты болады және нәтиже емес, әрекет ету міндеттемесі болады. Зиянның салдарын жеңілдету үшін жәбірленуші саналы және адал адам секілді әрекет етуі керек.

Квебек заңына сәйкес, жазалау түрінде берілетін залалдар заңмен қарастырылған жағдайларда ғана енгізілуі мүмкін. Мысалы, Квебек провинциясының Құқықтары мен бостандықтарының жарғысы мен тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы Заңның бұзылуы анықталған жағдайда, жаза ретінде келтірілген шығындар болуы мүмкін. Барлық жағдайларда жаза ретінде келтірілген шығындар олардың алдын-алу мақсатын орындау үшін жеткілікті болып табылады. Мұндай шығындардың орнын толтыру туралы шешім қабылдаған кезде, соттар кінәсінің ауырлық дәрежесі, борышкердің отбасылық мәртебесі, ол үшін жауапты болатын зиянның мөлшері, сондай-ақ үшінші тарап нақты зиянды өтеу үшін толық немесе ішінара өтемақы көздейтіні сияқты барлық тиісті мән-жайларды қарастырады. Мүмкіндігінше, нақты шығындарды өтеуіне қарамастан, жазалау тәртібімен берілетін шығындарды өтеу туралы шешім қабылдануы мүмкін. [3]

Ресей. Борышкердің залалдарды төлеу бойынша міндеттемесі. Ресей Федерациясының Азаматтық кодексіне сәйкес, борышкер кредиторға міндеттемені орындамау немесе тиісінше орындамау салдарынан залалдарды өтеуге міндетті. Егер заңнамада өзгеріс орын алмаған болса, несие берушінің заңда немесе келісімде көзделген бұзылған құқықтарды қорғаудың басқа әдістерін қолдануы, несие берушіні борышкердің міндеттемені орындамау немесе тиісінше орындамау салдарынан келтірілген залалды өтеуді талап ету құқығынан айырмайды. Залалдар Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінде көзделген ережелерге сәйкес анықталады: құқығы бұзылған адам, егер заң немесе келісімшарт залалдардың орнын аз мөлшерде толтыруды көздемеген болса, оған келтірілген залалды толықтай өтеуді талап ете алады. [4]

Залал деп танылады:

- құқығы бұзылған адам, бұзылған құқықты, жоғалған немесе зақымдалған (нақты зиян келтірілген) мүлкін қалпына келтіруге жұмсауға қажетті шығындар;
- егер өз құқықтары бұзылмаса (пайда жоғалтса), әдеттегі азаматтық айналым шарттарында алуға әбден болатын табыстар.

Егер құқықты бұзған адам мұның нәтижесінде табыс алса, өз құқықтары бұзылған адам осындай табыстардан кем емес мөлшерде жоғалған пайданың басқа да шығындарымен қатар өтем талап етуге құқылы.

Өтеуге жататын залал сомасы сенімділік дәрежесі бойынша белгіленуі тиіс. Егер бұл мүмкін болмаса, өтеуге жататын шығын сомасы соттың іс бойынша

барлық мән-жайларын ескере отырып, міндеттеменің бұзылуына жауапкершіліктің әділдігі мен барабарлығы қағидаттарына негізделеді.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының заңнамасы ел ішінде де, сыртқы факторлардың әсерінен болатын тарихи, мәдени, әлеуметтік және басқа да аспектілерімен қалыптасады. Қазақстан тәуелсіздік алған сәттен бері коммерциялық қатынастардың шарттық түрлерін кеңейтуде, корпоративтік қарым-қатынас механизмдерінің өсуде, сыртқы сауда мәмілелерінің санын және елге шетел инвестицияларының келуін үнемі арттыруға байланысты іскерлік ортада күрделі өзгерістер орын алуда.

Қазіргі таңда көптеген қақтығыстардың сипаты өзгерді, жауапкершілік шарттарының мазмұны ауысты. Қазақстанның азаматтық құқығы туралы доктринада жауапкершілік институты сөзсіз өзектілігін сақтап қала бермек. Мұны құқықтанушылардың азаматтық-құқықтық жауапкершілікті реттеу мәселелеріне үнемі ғылыми қызығушылық танытуы және азаматтық айналым қатысушыларының жауапкершілігі шараларын жетілдіруге бағытталған отандық заңнамаға жүйелі түрде енгізілген кішігірім түзетулер дәлелдейді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Сулейменов М.К. Преддоговорные отношения // <https://www.zakon.kz/4920879-preddogovornye-otnosheniya-suleymenov-m.html>

2. Нестерова Е.В. Направления совершенствования правил ответственности за нарушение обязательства на основании положений английского и европейского права // <https://www.zakon.kz/4950874-napravleniya-sovershenstvovaniya-pravil.html>

3. Проект Концепции проекта Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования гражданского законодательства и улучшения условий для пред-принимательской деятельности на основе имплементации принципов и положений ан-глийского и европейского права // <https://bestprofi.com/document/2056588227?0&1>.

4. Ресей Федерациясының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 30 қараша № 51-ФЗ// АҚЖ «Параграф» https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30396612 (Жүгіну мерзімі: 14.03.2019).

Азимбаев А.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ШАРТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАН ТУЫНДАЙТЫН МІНДЕТТЕМЕЛЕРДІ ТИІСТІ ТҮРДЕ ОРЫНДАМАУ НӘТИЖЕСІНЕН КЕЛТІРІЛГЕН ЗАЛАЛДЫ ӨНДІРУДЕГІ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

АҢДАТПА

Залалдарды есептеу және дәлелдеу азаматтық құқықтағы қашан да ең даулы әрі күрделі мәселелердің бірі болатын. Мұның себебі залалдарды анықтау стандарттарының жүйелеуге өте қиын бағынатындығында. Осының негізінде Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінде көрсетілген тұрақсыздық айыбы институты азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің негізгі түрі болып табылатын залалдың орнын толтыру институтын толық алмастыра алмайды.

Сондықтан, мақалада аталмыш шаралар құқық қолданушылық тәжірибе тұрғысынан қайта ой жиегінен өткізіле отырып, жаңа бағыттарға жол ашып, шешім жолдары мен тетіктері қаралмақ.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі, азаматтық-құқықтық жауапкершілік, залал, шарт, тұрақсыздық айыбы, міндеттеме, дәлелдемелер.

АННОТАЦИЯ

Расчет и подтверждение убытков были одним из самых сложных и серьезных вопросов гражданского права. Причина в том, что сложно систематизировать стандарты оценки ущерба. Исходя из этого, институт расчета неустойки, пени, описанный в Гражданском кодексе Республики Казахстан, не может полностью заменить институт убытков, который является основной формой гражданской ответственности. В статье изложены пути и механизмы данного вопроса, с учетом пересмотра правоприменительной практики, и будут приняты во внимание новые подходы.

Ключевые слова: Гражданский кодекс Республики Казахстан, гражданско-правовая ответственность, ущерб, договор, неустойка, обязательства, доказательства.

ABSTRACT

The calculation and confirmation of damages was one of the most complex and serious issues of civil law. The reason is that it is difficult to systematize damage assessment standards. On this basis, the institution for calculating penalties described in the Civil Code of the Republic of Kazakhstan cannot completely replace the institution of damages, which is the main form of civil liability. The article outlines the ways and mechanisms of this issue, taking into account the review of law enforcement practice, and will take into account new approaches.

Keywords: Civil Code of the Republic of Kazakhstan, civil liability, damage, contract, penalty, obligations, evidence

Азаматтық заңдар - өздері реттейтін қатынастарға қатысушылардың теңдігінің, меншікке қол сұқпаушылықты, шарт еркіндігін, жеке істерге кімнің болса да озбырлықпен араласуға жол беруге болмайтындығын, азаматтық құқықтарды кедергісіз жүзеге асыру, нұсқан келген құқықтардың қалпына келтіруін, оларды соттың қорғауын қамтамасіз ету қажеттігін тануға негізделеді. Азаматтар мен заңды тұлғалар өздерінің азаматтық құқықтарына өз еркімен және өз мүддесін көздей отырып ие болады және оларды жүзеге асырады, сондай-ақ егер заңнамалық актілерде өзгеше белгіленбесе, құқықтарынан бас тартады. Олар шарт негізінде өздерінің құқықтары мен міндеттерін анықтауда және оның заңнамаға қайшы келмейтін кез келген талаптарын белгілеуде ерікті.

Шарттық қатынастарды кездейсоқ қатынастар ретінде түсінбеу керек. Олардың табиғаты, мазмұны қоғам өмірінің материалдық жағдайларымен шартта байланыста болады. Біздің елімізде шарттық қатынастар нақтылы шаруашылық жүйесімен анықталады. Нарықтық экономика жағдайында шаруашылық қатынастарының негізгі реттеушісі ретінде азаматтық-құқықтық шарттар кеңінен қолданыла бастады. Бүгінгі таңда кәсіпкерлік қызметтің жаңа субъектілері пайда болуына орай жоспарлы шарттардың орнында тараптардың еркі айқын аңғарылатын еркін түрдегі шарттар жасала бастады.

Бұл ретте айта кету қажет, залалдарды есептеу және дәлелдеу азаматтық құқықтағы қашан да ең даулы әрі күрделі мәселелердің бірі болатын. Мұның себебі залалдарды анықтау стандарттарының жүйелеуге өте қиын бағынатындығында. Осының негізінде шарт тараптары қолданылуы түсінікті де қарапайым тұрақсыздық айыбы институтын анағұрлым жиі пайдаланатын болды. Дегенмен, тұрақсыздық айыбы институты азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің негізгі түрі болып табылатын залалдың орнын толтыру институтын толық алмастыра алмайды.

ҚР АҚ 271 бабына сәйкес, міндеттемелер АҚ-нің 7 бабында көрсетілген шарттан, зиян келтіруден немесе өзге де негіздерден пайда болады. АҚ-нің 272, 273 баптарына сәйкес, міндеттемелер шарттар мен заң талаптарына сәйкес тиісінше орындалуға тиіс, ал мұндай шарттар мен талаптар болмаған жағдайда – іскерлік қызмет өрісіндегі әдеттегі құқықтарға немесе әдетте қойылатын өзге де талаптарға сәйкес орындалуға тиіс. [1]

Міндеттемені орындаудан біржақты бас тартуға жол берілмейді. АҚ-нің 293 бабының талаптарына сәйкес, борышкер міндеттемесін орындамаған немесе тиісінше орындамаған ретте, атап айтқанда, орындау мерзімін өткізіп алған ретте несие берушіге төлеуге міндетті, заңдармен немесе шартпен белгіленген ақша сомасы айып төлеу (өсім) деп танылады. Айып төлеу туралы талап бойынша несие беруші оған келтірілген залалдарды дәлелдеуге міндетті емес.

ҚР АҚ 350-б. 2-т.-да зиянның орнын толтыру мөлшерін шектеуге болмайтындығы көзделген. Алайда бұл норманың мақсатын түсіну айтарлықтай қиындық туғызады. Келіссөздер барысында ымыраға келудің негізгі құралдарының бірі контрагент тәуекелдерін шектеу болып табылады, ал оған, өз кезегінен, жауапкершілікті шектей отырып қол жеткізуге болады. Жауапкершілікті шектеу көбінесе жалпымен танылған халықаралық құралдар шеңберінде көзделген.

ҚР АҚ 9-б. 4-т. нормасын талқылай келе, залалдың нақты нұқсаннан және айырылып қалған пайдадан тұратындығын байқауға болады. Талапкердің залалды өндіріп алу туралы талап етуі болашақ шығындарға қатысты болған жағдайда, талапкер сотта, мөлшерін және негізділігін куәландыратын есеп айырысуларды қоса алғанда, болжалды шығындарды дәлелдеуге тиіс. Дәлелдеме ретінде кемшіліктерді жоюға арналған шығындар сметасы (калькуляция), жауапкершілік мөлшері белгіленген шарт және т.б. ұсынылуы мүмкін.

Көптеген зерттеушілер залалдарды дәлелдеу процесінің күрделілігін атай келе, қолданыстағы заңнама талаптарының адал несие берушіге елеулі ауыртпалық түсіретіндігіне және залалдың орнын толтыру бойынша толық жауапкершіліктен заң негізінде қашып құтылатын борышқордың кінәсі есебінен адал несие беруші үшін қосымша проблемалар туғызатындығына баса назар аударады. [2]

ҚР АҚ 350-б. 4-т. сәйкес «айырылып қалған пайданың мөлшерін анықтаған кезде оны алу үшін несие беруші алдын ала қолданған шаралар және осы мақсатта жасалған дайындықтар ескеріледі».[1] Бұл ретте айырылып қалған пайдаға қатысты есеп айырысулар жүргізу процесі болжалды сипатқа ие және бірқатар ерекшеліктерге ие. Біріншіден, несие беруші орын алған міндеттемені бұзушылық айырылып қалған пайданы алмағандықтан болғанын дәлелдеуі қажет. Екіншіден, соттар талапкердің өз залалдарын азайту үшін қабылдаған шараларын, талапкердің залалдарды болдырмаудың шынайы нақты мүмкіндіктерін, оларды болдырмауға қатысты шараларды уақытылы қабылдауын ескеру қажет. Мұның бәрі, қазақстандық судьялардың пікіріне сәйкес, дәлелдеу процесінің күрделі екендігіне әкеліп соғады. [3]

Жалпы алғанда, міндеттеменің бұзылуы мен келтірілген залал арасындағы себеп-салдар байланысын анықтау қажеттілігі кез-келген құқықтық жүйеде

дәлелденуге жатады. Алайда бұл посткеңестік кеңістіктегі заңгерлер үшін ерекше өзекті. Оның себебі заңнаманың жетілмегендігімен емес, көбінесе осы байланыстарды анықтау үшін қажетті құралдардың жоқтығымен байланысты.

Бұл мәселені де пікірталас тудыратын мәселелердің қатарына жатқызуға болады, себебі Қазақстан Республикасының азаматтық заңнамасында адалдық презумпциясы қолданылады және, сәйкесінше, заңнамалық реттеу барысында бастапқы кезден-ақ несие берушінің адал емес әрекет етуі мүмкін деген ұстанымға сүйенуге болмайды.

Келесі даулы мәселе залалдар фактісі дәлелденген жағдайда, залалдардың нақты сомасын анықтау мүмкіндігі болып табылады. Бұл жағдайда ең дұрысы - залалдардың мөлшерін айқындау құқығын сотқа беру. Залалдардың мөлшерін тараптар ұсынған дәлелдемелерді бағалау арқылы анықтау мүмкіндігін сотқа беру олардың нақты мөлшерін айқындау мүмкін емес жағдайларда, залалдарды дәлелдеу процесін айтарлықтай жеңілдететін түсетін еді. [4]

Қорытындылай келе, мына бағыттар бойынша ұсыныстарды негізге алуға болады. Мысалы, Қазақстан құқығында залалдарды анықтау мен дәлелдеу саласында елеулі жетіспеушіліктер байқалады. Осыны ескере отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасында залалдарды өндіріп алу мен дәлелдеу тетігін жетілдіру қажет.

Егер залалдар мөлшерін залалдардың дәлелдемесі бола отырып, анық белгілеу мүмкін емес болған жағдайда, оның мөлшерін анықтау сот арқылы іске асырылуы тиіс. Бұл залалдардың орын алу фактісі күмән тудырмаған, алайда тарап сотты қанағаттандыратындай залалдың мөлшеріне қатысты тиісті есеп айырысуларды ұсына алмаған жағдайда, залалдарды анықтауға қатысты проблеманы жояды. Аталмыш шаралар құқық қолданушылық тәжірибе тұрғысынан қайта ой жиегінен өткізіле отырып және заң жүзінде көрініс таба алмайтын көптеген қисынды конструкцияларды қатар қолдана отырып іске асырылуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ // АҚЖ «Әділет» http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_ (Жүгіну мерзімі: 17.03.2019).
2. Либанова С.Э. Тактика доказывания убытков в арбитражном процессе // Вестник ЮУрГУ, №13, 2006. С.274-278.
3. Биманова Ж. Возместить упущенную выгоду // <http://www.zakon.kz/4895908-vozmestit-upushchennuyu-vygodu-zhuldyz.html> (Дата обращения: 12.03.2018).
4. <https://www.zakon.kz/4941638-zalaldar-ramy-zh-ne-olardy-d-leldeu.html>

Айдарбаева А.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде
РК

ИНСТИТУТ ПЕРЕСМОТРА СУДЕБНЫХ АКТОВ ПО ВНОВЬ ОТКРЫВШИМСЯ ИЛИ НОВЫМ ОБСТОЯТЕЛЬСТВАМ: ОТ ИСТОКОВ ДО СОВРЕМЕННОСТИ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются история возникновения и развития института

пересмотра вступивших в законную силу судебных актов по вновь открывшимся или новым обстоятельствам, а также показана роль данного института в защите законных прав и интересов граждан и организаций.

Ключевые слова: судебные акты, вновь открывшиеся обстоятельства, новые обстоятельства, пересмотр судебных актов.

АНДАТПА

Мақалада жаңадан ашылған немесе жаңа мән-жайлар бойынша заңды күшіне енген сот актілерін қайта қарау институтының пайда болуы мен даму тарихы, сондай-ақ азаматтардың және ұйымдардың заңды құқықтары мен мүдделерін қорғаудағы осы ұйымның рөлі көрсетілген.

Тірек сөздер: сот актілері, жаңадан ашылған жағдайлар, жаңа жағдайлар, сот актілерін қарау.

ABSTRACT

The article discusses the history of the emergence and development of the institution of revision of judicial acts that have entered into legal force on newly discovered or new circumstances, and also shows the role of this institution in protecting the legitimate rights and interests of citizens and organizations.

Keywords: judicial acts, newly discovered circumstances, new circumstances, review of judicial acts.

Главными итогами реализации Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 – 2020 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан, 24 августа 2009 года стало существенное обновление основных отраслей законодательства, в том числе гражданского процессуального права.[1] 31 октября 2015 года Парламент Республики Казахстан принял новую редакцию Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, в котором детально регламентирован такой важный процессуальный институт – как пересмотр вступивших в законную силу судебных актов по вновь открывшимся или новым обстоятельствам.

Для понимания правовой сущности института пересмотра вступивших в законную силу судебных актов по вновь открывшимся или новым обстоятельствам, требуется проанализировать историю возникновения и развития рассматриваемого института и уяснить характер внесенных в него изменений от Устава гражданского судопроизводства Российской Империи 1864 года до настоящего времени.

Пересмотр судебных постановлений по новым обстоятельствам впервые был предусмотрен Уставом гражданского судопроизводства Российской империи 1864 года (далее — УГС)[2]. До названного законодательного акта в гражданском судопроизводстве отсутствовало четкое разграничение на стадии обжалования постановлений суда, в восемнадцатом - начале девятнадцатого века предоставлялась лишь возможность апелляции по судебным делам[2].

Статьями 792-815 УГС помимо апелляционного обжалования решений суда были предусмотрены и другие способы обжалования судебных решений, вступивших в законную силу:

- просьбы о кассации решений,
- просьбы о пересмотре решений;
- просьбы не участвовавших в деле лиц [2].

Согласно пункту 2 статьи 792 УГС, пересмотр судебных постановлений рассматривался в качестве одного из трех способов обжалования и отмены судебных постановлений, вступивших в законную силу. Причем согласно, статьи 794 УГС были предусмотрены два основания для пересмотра судебных решений: «Просьбы о пересмотре решений допускаются в случае открытия новых обстоятельств или в случае подлога, обнаруженного в актах, на коих решение основано» [2].

Однако в начале двадцатого века ученые-процессуалисты пришли к выводу, что выражение «открытие новых обстоятельств», употребленное в законе, являлось неточным. Пересмотр судебного решения допускался в этом случае потому, что суд неправильно решил дело, не зная какого-либо обстоятельства, которое могло бы заставить его решить дело иначе.

Так Е.В. Васьковский отмечал, что «закон имеет в виду в действительности не новое обстоятельство, возникшее после решения, а обстоятельство, существовавшее уже во время постановления решения, но не бывшее известным тяжущемуся и потому не указанное им суду». Кроме установления подложности акта приговором или решением суда, необходимо, чтобы обжалуемое решение суда было основано именно на данном акте. Если решение суда было мотивировано другими доказательствами, а этому акту не придавалось решающего значения, то отсутствует причина для пересмотра [2].

Для подачи просьбы о пересмотре судебного акта по новым обстоятельствам был установлен пресекательный срок – 10 лет с момента вынесения решения.

Следующим этапом развития института пересмотра судебных постановлений стал Гражданский процессуальный кодекс РСФСР 1923 года.

Согласно статье 251 ГПК РСФСР 1923 года существовали следующие основания для пересмотра судебных постановлений:

а) если открылись новые обстоятельства, имеющие существенное значение для дела, которые не были известны той или иной стороне;

б) если по делу, по которому состоялось решение, судебным приговором установлены ложные показания свидетелей, преступные деяния сторон, их представителей или экспертов или преступные деяния членов суда, участвовавших в деле;

в) если решение основано на документах, которые впоследствии признаны подложными по приговору суда по уголовному делу, или в случае отмены постановления суда, положенного в основание данного решения.

Таким образом, по сравнению с УГС, было увеличено количество оснований для пересмотра решения суда. В ГПК РСФСР 1923 года они определены исчерпывающе, а противоправные деяния, выявление которых ведет к пересмотру судебного решения, перечислены подробно.

Далее развитие института пересмотра судебных постановлений было связано с принятием и введением в действие Гражданского процессуального кодекса РСФСР 1964 года. Согласно статье 333 ГПК РСФСР основаниями для пересмотра являются:

1) существенные для дела обстоятельства, которые не были и не могли быть известны заявителю;

2) установленные вступившим в законную силу приговором суда заведомо ложные показания свидетеля, заведомо ложное заключение эксперта, заведомо неправильный перевод, подложность документов, либо вещественных доказательств, повлекшие за собой постановление незаконного или необоснованного решения;

3) установленные вступившим в законную силу приговором суда преступные действия сторон, других лиц, участвующих в деле, либо их представителей или преступные деяния судей, совершенные при рассмотрении данного дела;

4) отмена решения, приговора, определения или постановления суда либо постановления иного органа, послужившего основанием к вынесению данного решения, определения или постановления.

Существенное отличие ГПК РСФСР 1964 года от ГПК РСФСР 1923 года состояло в том, что круг лиц, имеющих право на подачу заявления о пересмотре решения, расширился. Так, согласно статье 334 ГПК РСФСР 1964 года помимо сторон и прокурора такое право получили лица, участвующие в деле, третьи лица, органы государственного управления, профсоюзы, государственные предприятия, учреждения, организации, их объединения, другие общественные организации, а также заявители и заинтересованные граждане.

Для подачи заявления о пересмотре постановления суда для лиц, участвующих в деле, был определен трехмесячный срок со дня обнаружения обстоятельств, служащих основаниями для пересмотра, а для прокурора срок не устанавливался.

Судами, пересматривающими судебные постановления по вновь открывшимся обстоятельствам, стали суды, вынесшие обжалуемое решение, а если решение суда было изменено или принято новое решение кассационной или надзорной инстанцией - пересмотр осуществлялся судом, изменившим решение или вынесшим новое решение.

Обстоятельства, в соответствии с которым пересматривалось постановление суда, назывались уже не новыми, а вновь открывшимися.

В соответствии со статьей 337 ГПК РСФСР 1964 года по результатам рассмотрения заявления о пересмотре судебного постановления по вновь открывшимся обстоятельствам суд либо удовлетворял заявление и отменял решение, либо отказывал в пересмотре. Определение суда об удовлетворении заявления о пересмотре обжалованию не подлежало.

Гражданский процессуальный кодекс Казахской ССР впервые был принят 28 декабря 1963 года и введен в действие Указом Президента Верховного Совета Казахской ССР от 25 апреля 1964 года. В статье 333 ГПК были перечислены основания для пересмотра вступивших в законную силу решений по вновь открывшимся обстоятельствам. Эти основания полностью совпадали с основаниями, указанными в ГПК РСФСР. Также аналогичными были положения, которые регулировали порядок обращения в суд с заявлением, сроки обращения, последствия принятия решения суда о пересмотре дела по вновь открывшимся обстоятельствам.

Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 июля 1999 года, в основном повторил нормы предыдущего кодекса о пересмотре вступивших в законную силу судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам. Однако в статью 404 ГПК были внесены изменения в перечень оснований для пересмотра судебных решений по вновь открывшимся обстоятельствам пунктом 5) «Признание Конституционным Советом Республики Казахстан неконституционным закона или иного нормативно - правового акта, который был применен судом при вынесении судебных актов».

Значительные изменения в институт пересмотра вступивших в законную силу судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам произошли с принятием ГПК Республики Казахстан в редакции 31 октября 2015 года.

В нем были исключены из оснований для пересмотра «существенные для дела обстоятельства, которые не были известны и не могли быть известны заявителю». Наличие такого основания в предыдущем законодательстве давало

повод для различного рода злоупотреблений, поскольку участниками процесса, да и судом, в некоторых случаях, круг этих существенных обстоятельств толковался неоднозначно. Например, после вступления в законную силу судебного акта заявители предоставляли акты экспертиз или акты оценок, которые не совпадали с имеющимися в деле аналогичными документами.[3]

Более четче был очерчен круг лиц, по заявлениям которых может быть возбуждено производство по пересмотру. К ним относятся стороны, третьи лица, прокурор и другие лица, участвующие в деле, перечисленные в статье 43 ГПК. Другие лица таким правом не наделены. К примеру, лица, не привлеченные к участию в деле, хотя, суд разрешил вопрос об их правах и обязанностях, не вправе обращаться в суд с заявлением об отмене вступивших в законную силу судебных актов по вновь открывшимся, либо новым обстоятельствам. Они обжалуют судебные акты на общих основаниях. Лица, участвующие в деле вправе обратиться в суд с заявлением о пересмотре судебных актов в течение трех месяцев со дня установления обстоятельств, служащих основанием для пересмотра.

Порядок исчисления трех месячного срока прописан в статье 459 ГПК. Пропуск срока не является основанием для отказа в принятии заявления. Оно может быть возвращено заявителю лишь в том случае, если отсутствует ходатайство о его восстановлении. Если в течение 5 дней в восстановлении срока будет отказано, то суд возвращает заявление определением, на которое может быть подана частная жалоба или пересмотрено по ходатайству прокурора.

Форма и заявление о пересмотре судебного акта регламентированы законом (статья 458 ГПК), несоблюдение которого влечет возврат заявления. К заявлению должен быть приложен документ, подтверждающий направление другим лицом, участвующим в деле копий заявления и документов, которые у них отсутствуют. Это необходимо для того, чтобы вторая сторона смогла подготовиться к судебному заседанию. На практике возможны случаи, когда копии документов будут отправлены по ненадлежащему адресу и заявление будет принято к производству и назначено к рассмотрению. Представляется, что в подобной ситуации судья должен ознакомить сторону с копиями уже в ходе рассмотрения дела, уложившись в пятнадцатидневный (15-дневный) срок рассмотрения заявления. Кстати, срок рассмотрения заявлений о пересмотре судебных актов установлен законодателем впервые.

Заявитель и лица, участвующие в деле, извещаются о месте и времени рассмотрения дела, однако их неявка не является препятствием для рассмотрения заявления. Закон обязывает суд известить заявителя и лиц, участвующих в деле, поэтому представляется, что суд должен тщательно проверить вопрос о надлежащем извещении, о предстоящем заседании. Если суд убедился, что требования закона не выполнены, он обязан принять меры к надлежащему извещению заявителя и лиц, участвующих в деле. Закон не регламентирует порядок рассмотрения таких заявлений. Однако суд должен следовать общим правилам рассмотрения дел и оценки доказательств.

По итогам рассмотрения заявления суд может либо удовлетворить его, либо отказать в удовлетворении. Если заявление удовлетворено, то определение суда не может быть обжаловано и пересмотрено по ходатайству прокурора. Доводы о несогласии с определением суда могут быть изложены в апелляционной, либо кассационной жалобе, по итогам рассмотрения дела по существу и, наоборот, определение об отказе может быть обжаловано и пересмотрено по ходатайству прокурора. Хотя об этом в законе прямо не указано полагаю, что между вынесением определения о пересмотре дела и назначением дела к рассмотрению по существу уже с учетом вновь открывшихся или новых обстоятельств должен

существовать определенный промежуток времени, для того, чтобы стороны смогли подготовиться к рассмотрению дела, и само рассмотрение дела должно отвечать всем требованиям, предъявляемых законом к исковому, особому исковому или особому производству.

Определенное затруднение может вызвать у заявителя выбор суда, обязанного рассмотреть вопрос о пересмотре дела. Если решение суда было оставлено без изменения в апелляционном и кассационном порядке, то необходимо обращаться в суд первой инстанции. Сложнее обстоит вопрос, когда вышестоящие суды изменили решение, не затрагивая суть решения суда, например, снизили или увеличили размер судебных расходов, материального взыскания, исключили некоторые формулировки, либо внесли изменения в изложение резолютивной части решения и т.д.

Все это относится к изменениям судебного решения, однако вышестоящие суды не всегда принимают к производству заявления о пересмотре, направляя их на рассмотрение в районный суд, мотивируя тем, что эти незначительные изменения не повлекли на существо принятого решения. Такая позиция вышестоящих судов представляется правильной, однако с целью устранения разных подходов необходимо законодательное решение данного вопроса.

Важным моментом являются положения закона о том, что основанием для пересмотра судебных актов служат юридические факты, имеющие существенное значение для правильного разрешения ранее рассмотренного дела. Это означает, что юридические факты, во-первых должны быть связаны с пересматриваемым делом. Например, судья должен быть осужден конкретно за данное дело, а не за правонарушения по другим делам. Во - вторых, юридические факты должны иметь существенное значение для дела. Например, приговор в отношении свидетеля, давшего заведомо ложные показания будет иметь существенное значение лишь в том случае, если заведомо ложные показания свидетеля повлияли на вынесение незаконного либо необоснованного решения [4].

Таким образом, упорядочение оснований для пересмотра судебных актов, более развернутая регламентация данного института, введение понятия новых обстоятельств, привело к стабилизации судебной практики, сокращению числа необоснованных обращений с заявлениями о пересмотре вступивших в законную силу судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, Утверждена Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858. www.adilet.zan.kz
2. Забрамная Н.Ю. Пересмотр судебных постановлений по вновь открывшимся или новым обстоятельствам в гражданском процессе, Ученые труды «Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации», Москва, 2016г.
3. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан №377-V от 31.10.2015года. Алматы, Юрист, 2017г.
4. Шермухаметов Б. Производство по пересмотру судебных актов по вновь открывшимся или новым обстоятельствам, Зангер, №2, 2016 г.

Алтай А.,
Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік
университетінің магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА БАЛА ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ЮВЕНАЛДЫ ӘДІЛЕТТІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

АҢДАТПА

Адам құқықтары мен бостандықтары адамзат үшін ең қасиетті болып табылып, өмірде маңызды орынды иеленеді. Ал қорғалуды және құқықтарының қамтамасыз етілуін талап етін адамзат өкілінің ең кішкентай әрі осал бөлігі балалар болып табылады. Бұл өз кезегінде жүзеге асыруда біршама өзекті мәселелердің қырларын ашады. Осы мақалада бала құқықтарын қорғау саласындағы ұлттық заңнаманың даму, бала құқықтары туралы конвенцияның ережелері және өзге де халықаралық шарттардың нормаларын имплементациялауының мемлекеттік саясатты қалыптастырудағы рөлі мен бала құқықтарын қорғауға бағытты жұмыс істейтін жаңа институттың орнын қарастырамыз.

Түйін сөздер: бала құқықтары, құқық қорғау, халықаралық құқықтық актілер, конвенция, ұлттық заңнама, ювеналды әділет, мемлекеттік саясат, ювеналды әділеттің мақсаты.

АННОТАЦИЯ

Права и свободы человека являются самыми святыми для человечества и занимают важное место в жизни. А самой маленькой и уязвимой частью человечества, требующей защиты и обеспечения прав, являются дети. Это, в свою очередь, раскрывает аспекты наиболее актуальных проблем в реализации. В данной статье мы рассматриваем роль национального законодательства в области защиты прав ребенка, имплементации положений Конвенции о правах ребенка и иных норм международных договоров в формировании государственной политики и место нового института, направленного на защиту прав ребенка.

Ключевые слова: права детей, защита прав, международные правовые акты, конвенция, национальное законодательство, ювенальная юстиция, государственная политика, цели ювенальной юстиции.

ABSTRACT

Human rights and freedoms are the holiest for humanity and occupy an important place in life. And the smallest and most vulnerable part of humanity that requires protection and rights are children. This, in turn, reveals aspects of the most pressing problems in implementation. In this article we consider the role of national legislation in the protection of the child rights, the implementation of the Convention on the rights of the child and other norms of international treaties in the formation of public policy and the place of a new institution aimed at protecting the rights of the child.

Keywords: children's rights, protection of rights, international legal acts, Convention, national legislation, juvenile justice, state policy, goals of juvenile justice.

Әлемде қазіргі кезде адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтары халықаралық қатынастарда басты орынды иеледі. Ал барлық мемлекеттер арасында халықаралық құқық және ынтымақтастықтың дамуын қамтамасыз етуге әрі бейбітшілікте өмір сүру үшін қажетті адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуші, әділеттілікке және игіліктерге әкелетінін көптеген халықаралық құжаттар маңызды орынды алады. Адам құқықтарының идеясының өзі XVIII ғасырда қалыптасқанымен, адамның өз баласына құқықтар беру үрдісі тағы да екі жүзжылдықты қажет етті.

Бала құқықтарын сан қырдан зерделеу арқылы бала құқықтарын қамтамасыз ету үшін заңнаманың дұрыс жүзеге асыруын және халықаралық стандарттарды бекіту және қолдану мәселелері қазіргі таңда өзекті тақырыптардың қатары болып келеді. Бүгін өкінішке орай даулы мәселелер туғызатын осал қорғалатын балалардың құқықтарының салдары кейбір балалардың жүздерінде аштық, ауру, әлеуметтік шектетілу сияқты кедейліктің әсерінен пайда болған түңілу мен қажылу белгілерін байқауға болады. Қазақстан Республикасының Конституциясының 1 бабында баянды етілген адамдар мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтары кәмелетке толмағандардың құқықтарының да бастауы болып келеді. Сондықтан, Қазақстан Республикасының «Қазақстан-2050» бағдарламасының саяси бағыты жаңа кезеңдегі әлеуметтік саясаттың маңызды құрамдас бөлігі ретінде ана мен баланы қорғауға артықшылық беріп отыр. [1].

Мемлекеттік саясаттың басты басымдылықтарының бірі ретіне балалардың құқықтарын қамтамасыз ету мәселесі, өз кезегінде Конституцияда, халықаралық шарттарда, нормативтік актілерде көрініс тауып, бірінші кезекте баланың толық көлемде әлеуметтік-экономикалық, саяси, жеке құқықтар мен бостандықтарын мойындап жүзеге асыру әрекеттер кешені басталды.

Республикамыздың дамуы мен гүлдеуі, әлеуметтік және экономикалық өрлеуіне байланысты, бірінші кезекте, мемлекетіміздің арнайы мамандандырылған балаларды қорғайтын құқықтық жүйені қалыптастыру қалыпты үрдіс болып табылады.

Тәжірибе жүзінде субъектілердің тобын қалыптастырған кезде – нормативтік құқықтық актілерде қосылған «кәмелетке толмаған», «бала» ұғымдары айрықша құқықтар мен міндеттерге ие өздерінің психофизиологиялық және әлеуметтік ерекшеліктеріне сәйкес тұлғалар санаты ретінде қарастырылады. Жас ерекшелігінен өмірге бейімделмегендіктен құқықтық қорғалуын жоғарылату арқылы теңелтілуі жеке арнайы институт ретінде бөліп ювеналды әділетті құруға негіз болып келді[2].

Ювеналды әділетке деген қызығушылық соңғы кездері үдеудің себебі, ҚР «Бала құқықтарын қорғау» туралы заңнамалық актімен өзге де нормативтік құқықтық актілерді қабылдау арқылы халықаралық стандарттарға сай болу үшін, ең алғаш Қазақстан Республикасы Президентінің 2008 жылғы 19 тамыздағы N 646 Жарлығымен «Қазақстан Республикасында ювеналды әділет жүйесін дамытудың 2009 - 2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы» ювеналды әділетті құруға бағытталған пилоттық бағдарламасы пайда болды. Бағдарламаның алғашқы сәтінен бастап оны орнықтыруға деген мақсатты әрекеттер мемлекеттің және қоғамның ықыласымен күшейтілген.

Балалардың құқықтарын қорғауда заңсыз әрекеттер жасаған кәмелетке толмағандарға арналған арнайы сот тәртібін қалыптастыру мәселесі жаңашылдық емес. Ювеналды әділеттің басты міндеті осал қорғалатын қырларының бірі болып келетін қылмыстық істер бойынша сот үстіне түскен балалардың құқықтары мен мүдделерін қорғауда жатыр. Бұл кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау және оларды жасаған әрекеті үшін қатыгез жазалаудан қорғау әрекеттерінде

көрінеді. Мұндай қорғау әлемде мойындалған кәмелетке толмағандардың ісін мамандандырылған арнайы сот арқылы жүзеге асыруды көздейді.

Бала құқықтарын қорғауға бағытталған кешенді «ювеналды әділет» ұғымы халықаралық тәжірибеден өтіп стандарттармен бекітіле келе, қазіргі таңда әлем бойынша кірістіріліп отыр. Халықаралық тәжірибеде, әсіресе, БҰҰ «Пекиндік ержесіне» сәйкес кәмелетке толмағандарды сот астына жіберуге байланысты «Juvenile Justice» термині «кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот төрелігін» білдіреді. Бірақ, әлеуметтік мағынада ауқымдырақ қарастыратын болсақ, бұл кәмелетке толмағандардың істері бойынша сот төрелігін ғана жүзеге асыру емес, сонымен қатар, құқықтар мен бостандықтардың және заңды мүдделерді қорғау жүйесін, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылығы мен қараусыз қалудың алдын алу мәселесін қарастыру кәмелетке толмағандардың арнайы мамандандырылған сотының төңірегінде біріктіріледі. Бұл жеке құрылым ретінде құқық қорғау органдардың әр түрлі салалары мен адвокаттардың, құқық қорғайтын ұйымдардың біріккен жұмысы бала құқықтарын қорғауға бағытталған механизмді құрайды.

Қазақстан халықаралық қоғамдастықтың мақсат пен қағидаларын мойындай отырып, БҰҰ Бас Ассамблеясының 27 –і (Нью Йорк, 8-10 мамыр 2002 жыл) арнайы сессиясында баланың құқықтық жағдайын белгілейтін «Баланың өміріне жарайтын әлем» атты қабылданған құжатпен қоса, 1989 жылғы 20 қарашадағы Бала құқықтарының Конвенциясының 4 бабына сәйкес халықаралық нормаларды жүзеге асыру үшін заңнамалық, ұйымдастырушылық және өзге де әрекеттерді қолдануды міндет етеді. Ол үшін Республикамызда ювеналды әділет жүйесін қалыптастыруға ерекше рөлді мемлекетіміздің атқарушы органының мойына жүктеген.

Ювеналды әділеттің жүйесін құру факторы ретінде, мыналарды айтуға болады:

- ❖ ҚР Конституциясының 4 бабы 1,3 бөлігіне сәйкес Қазақстан халықаралық құқықтық нормаларды орындауды міндет қылдырып алуы;

- ❖ 2002 жылғы ҚР саяси тұжырымдамасында ювеналды соттардың құрылу маңызы туралы мәселені қозғай отырып, Қазақстан Республикасында ювеналды әділет жүйесін дамытудың 2009 - 2011 жылдарға арналған тұжырымдамасына сүйене отырып, ювеналды сот институтын дамыту ең алғаш қолға алынуының бастауы;

- ❖ 2007-2011 жылға арналған «Қазақстан балалары» атты бағдарламаның мақсатын көздей отырып, заңнамаларды жетілдіру[3].

Қазақстандық құқықтық жүйенің заманауи кешенді саласы ретінде ювеналды саясатты құрып, оларды жүзеге асыру үшін мемлекеттің қазіргі кездегі талаптарына сай келетін тиімді ювеналдық құқықтық негіз қажет. Сондықтан, ювеналды әділетті қалыптастыруға бағытталған алғашқы әрекеттерге:

- «Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Әйелдер істері және отбасылық-демографиялық саясат жөніндегі ұлттық комиссия туралы» ҚР Президентінің 2006 жылғы 1 ақпандағы N 56 Жарлығы (10.12.16 жылы өзгерістер мен толықтырулар енгізілді);

- Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 5 шілдедегі № 64-IV Заңы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттар мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы»;

- ҚР Президентінің 2008 жылғы 19 тамыздағы № 646 «Қазақстан Республикасында ювеналды әділет жүйесін дамытудың 2009 - 2011 жылдарға арналған тұжырымдамасы туралы» жарлығы;

- Алматы қаласында арнайы іріктеуден өткен адвокаттар мен психологтардан тұратын мамандандырылған ювеналды консультация құрылды;

- 2008 жылдың 1 ақпанынан бастап Ішкі Істер Министрлігінің бұйрығымен Алматы қаласының Бостандық аудандық ішкі істер бөлімшесінің негізінде «ювеналды полиция» істеуді бастады.

- Қазақстан Республикасының Адамдар құқықтары жөнінде уәкілдің апараттында арнайы бала құқықтарына арналған секторы құрылып. Ол Қазақстанның әр аумағында арнайы бала құқықтары жөнінде омбудсменнің арнайы құрылымын құруға бағытталған және өз қызметін 2006 жылдан бастап «Бала құқықтарын қорғау және бала құқықтарының мониторингінің механизмін құру бойынша» жұмыс істеуін жатқызуға болады.

- 2008 жылы 1 шілдеде № 625 Президентің Жарлығына сәйкес құрылған Президенттің жанындағы Жастар жөніндегі кеңес - консультативті-кеңесші орган, негізгі міндеттері ретінде: болашақ басымдықтарды анықтауға ұсыныстар енгізу, жастарға қатысты мемлекет саясатын қалыптастырып, жүзеге асыру, жастарға қатысты мемлекет саясатының тиімділігін талдау болып табылады.

Көрсетілген нормативті құқықтық актілерді талдай отырып, ювеналды әділеттің мақсаты айқындалды:

➤ Құқықтық, экономикалық, әлеуметтік, саяси, қаржылық, ұйымдастырушылық және өзге де жағдайлар жасау арқылы кәмелетке толмағандар мен отбасының ойдағыдай қалыпты жұмыс істеуі;

➤ Өмірде қиын жағдайға ұшыраған балалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мен заңға қайшы әрекеттер жасаған балаларға әлеуметтік-реабилитациялық көмек көрсету;

➤ Қазақстан Республикасының қоғамының негізгі институты отбасыны: көп балалы отбасыға әлеуметтік құқықтық қорғау, толық емес немесе отбасылық дағдарыс кезінде отбасыларды, жас отбасыларды әлеуметтік-экономикалық қолдау;

➤ Кәмелетке толмағандардың құқықтарын азаматтық, еңбек, отбасы, тұрғын үй, білім алу және өзге де азаматтық құқықтардың субъектісі ретінде қамтамасыз ету;

➤ Баланың тәрбиелеуі мен дамуына қалыпты жағдай жасау және бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге барша әрекеттер жасау;

➤ Кәмелетке толмағанның заңмен қақтығысқа ұшырағанда – оның психофизиологиялық жағдайын, адамгершілігі мен ақыл- ойының дамуын, мінезі мен темпераментін ескеріп жеке басына сәйкес ойға қонымды және барынша жеңіл жаза қолдану болып табылады.

Нәтижесінде, Қазақстандағы ювеналдық әділетте келесі мамандандырылған қызметтері қалыптастырылды, оларға: ювеналдық полиция, ювеналдық прокуратуралар, ювеналдық соттар, ювеналдық адвокатуралар, ювеналдық қылмыстық-атқарушы инспекциялар, әлеуметтік психологтар мен балалар құқығын қорғау бойынша аймақтық органдар жатады.

Қазақстан ТМД елдері ішінде кәмелеттік жасқа толмаған балалардың құқығын қорғау бойынша мемлекеттік саясатты тыңғылықты, әрі түсінікті жүргізуде елімізде алғашқы болып қадам жасады. Еліміздегі ювеналды соттар өзінің қысқа уақыт қызметі ішінде басқа мемлекеттерге үлгі боларлықтай ауқымды тәжірибені иеленген. Қазіргі кезде ювеналды соттардың кәмелетке толмағандардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауда тиімді нәтижелер көрсеткенін нақты айтуға болады. Жоғарғы Сот республикамызда жасөспірімдерге қатысты ювеналды әділет жүйесін енгізу және кәмелеттік жасқа толмағандар сотын құруға бірден бір бастамашы болды. Кәмелеттік жасқа толмағандар үшін мамандандырылған сот жүйесін құрудың қажеттілігі өмірдің өзінен туындаған.

Кәмелетке толмағандарға арналған сот белгілі мақсаттарды көздей отырып, Бала құқықтарының сот жүйесін қоса алғандағы мемлекеттік жүйенің іс-әрекеттеріндегі мәнділік БҰҰ Бала құқықтары туралы конвенциясының 3-бабында айқындалған және осы халықаралық актінің негіз қалаушы қағидаты мен халықаралық міндеттемелердің шарттарына сәйкес құрылған[4].

Жоғарыда аталғандарды ескере отырып, Қазақстанда ювеналды әділеттің мамандандырылған органдар жүйесі мен мекемелерін құруға материалды құқықтық базаны жетілдіру қажет және болашақта жеке дербес жүйе ретінде бұл институтты дамыту керек екені айқын.

Қортындылай келе, ювенал әділет институтының қалыптасуында халықаралық құжаттардан өзге қоғамымыздың ұмтылысы арқылы ұлттық заңнамамызда өз үлесін қосуда. Сондықтан, ювеналды әділет институтын атағанда біз мемлекеттік институттардың, тиісті мемлекеттік мекемелермен, сондай-ақ әр түрлі мемлекеттік емес, қоғамдық институттардың (қайырымдылық және басқа да коммерциялық емес мемлекеттік емес бірлестіктер мен ұйымдар) біріккен әріптестігімен қолданатын құқықтық әсер ету тетіктері арқасында бала құқықтарын қамтамасыз етуде әлеуметтік-психологиялық құралдар мен бағдарламалардың жиынтығын тани аламыз. Сөзсіз, ювеналды әділет арқылы қоғамымыздың осал қорғалатын мүшелеріне деген әділдікке қол жеткізетініміз анық. Бұл институттың кіршіксіз жұмыс істеу мақсатында әліде болса жетілдірулерді талап ететініне қарамастан, алғашқы бастамалар қоғамымыздың балалардың құқықтарын қорғауға деген мақсатты ұмтылысын айқын көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты Қазақстан Республикасының Президенті - елбасы Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>

2. Кемали М.С. Адам құқықтары және оларды қорғаудың тетіктері: Оқу құралы.- Алматы: «NURPRESS» баспасы, 2012.-396 бет.

3. Абураева С. Б. Заманауи Қазақстандық қоғамда балаларды әлеуметтік-құқықтық қорғау // «Қазақстанда балалар құқығын қорғау: жетістіктер, проблемалар мен перспективалар» респ. ғыл.- практ. конф. мат. - Астана, 2015.- 158-160 бет

4. Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайы туралы 2016 жылғы баяндама <http://www.bala-kkk.kz>

Амантай Ә.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

АДВОКАТТЫҢ ЖАҢА МӘРТЕБЕСІ

АҢДАТПА

Мақалада адвокаттардың жаңа заң бойынша жұмыстарының өзекті мәселесі қарастырылған. Қазақстан Республикасының қабылданған заңының жаңалықтарын іске асыру барысында, қазіргі нұсқаның жүйелік, интеграцияланған көзқарасқа ие және келешекте халықтың құқықтық көмекке қол жетімділікті кеңейту және жеңілдету үшін қажетті мәселелері көтерілген.

Түйін сөздер: Сот; адвокат; азаматтық процесс; сот төрелігіне қол жеткізу.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены актуальные вопросы работы адвокатов по новому закону. В ходе реализации новелл принятого Закона Республики Казахстан, нынешний вариант имеет системный, интегрированный подход и в перспективе поднимаются вопросы, необходимые для расширения и облегчения доступа населения к правовой помощи.

Ключевые слова: Суд; адвокат; гражданский процесс; доступ к правосудию.

ABSTRACT

The article deals with topical issues of lawyers ' work under the new law. During the implementation of the novelties of the adopted law Of the Republic of Kazakhstan, the current version has a systematic, integrated approach and in the future raises issues necessary to expand and facilitate access to legal assistance.

Keywords: court; advocate; civil process; access to justice.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылы 24 тамыздағы Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының құқықтық саясаты жөніндегі 2010 жылдан 2020 жыға дейін Концепциясында» азаматтардың құқықтарымен бостандықтарын қорғауға байланысты мамандандырылған мекемелерді жетілдіру, азаматтардың білікті заң көмегін алудың конституциялық құқығын жүзеге асыру қажеттілігі атап көрсетілген [1].

Елімізде жыл сайын адвокаттардың қызметінің сапасы жақсарып, соның арқасында мыңдаған адамдардың, заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделері сот арқылы қорғалып қалпына келтіріледі.

Алайда, азаматтарға және заңды тұлғаларға заң көмегін көрсету қызметінде едәуір кемшіліктер бар екенін баспасөз беттерінен, ғылыми басылымдардан азаматтардың арыздарынан байқауға болады.

Біріншіден адвокаттардың саны жетіспеушілігі. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында бір адвокатқа 3900 адам келсе, Италияда- 260, Германияда-500, Англияда-900 адам келеді [2].

Адвокаттың көбі Алматы мен Астанада және облыс орталығында орналасқан, ал кейбір аудандарда адвокаттардың жетіспеушілігі өзекті мәселе болып табылады. Мысалы, Атырау облысының үш ауданында, Батыс-Қазақстан облысының бес ауданында жыл сайын бір-бір адвокаттан халыққа заң көмегін көрсетіп келе жатыр. Ал сол аудандарда кемінде екі судья, прокурор, үш-төрт тергеуші қызмет атқарады.

Осындай жағдайдың себебі адвокат қауымдастығы кейінгі жылдарда «жабық клубқа» айналғаны, адвокаттық қызметке өту үшін көптеген кедергі жасалғанын аян. Адвокат болу үшін жоғарғы білімді заңгер, білікті алқаға емтихан тапсыру қажет, сода кейін арнайы лицензия алуға құжат тапсырады. Лицензия алған соң үміткер бір жылға дейін ақылы стажировка өтуі тиіс. Стажировканың ақысы жылына 140 мыңнан 280 мыңға дейін белгіленген, ал адвокат алқасына мүше болу үшін үміткер қосымша бір миллионға жақын жарна төлеуге міндетті. Осының бәрінен өткен соң қабылдау мәселесін облыстық адвокат алқасын дауысқа салып шешеді. Лицензиясы бар, стажировка өткен, мүшелікке жарна төлеген үміткерлер осы алқадан өтпей қалғандар да жеткілікті [2].

Адвокаттар қауымдастығының көптеген кемшіліктері кадр мәселесіне байланысты екені сөзсіз. Мысалы, кейбір облыстың адвокат алқаларын 25-30 жылдан басқарып келген адвокаттар есімдері қоғамға белгілі. Осының салдарынан адвокат қауымдастығында заң бұзушылық, процессуалдық нормаларды және адвокат этикасы ережелерін сақтамау, клиенттердің алдында алған міндеттемелерді орындамау кеңінен тарағаны байқалады.

Адвокаттардың саны жетіспеушіліктен олардың орнын жеке кәсіппен айналысатын заңгерлер толтыра бастады. Жеке заңгердің жұмысы және олардың статусы заңда толық ескерілмеген соң, олардың заң көмегіін көрсету қызметіне көптеген сын айтылған болатын.

Жоғарыда көрсетілген және басқа кемшіліктерді жою үшін 2018 жылдың 23 шілдесінде «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қолданысқа енгізілді.

Заңға сәйкес жоғары заң білімі бар, адвокаттық қызметпен айналысуға лицензия алған, адвокаттар алқасының мүшесі болып табылатын және осы Заңмен регламенттелетін адвокаттық қызмет шеңберінде кәсіптік негізде заң көмегін көрсететін Қазақстан Республикасының азаматы адвокат болып табылады. Сот әрекетке қабілетсіз не әрекет қабілеті шектеулі деп таныған не заңда белгіленген тәртіппен жойылмаған немесе алынбаған сотталғандығы бар адам адвокат бола алмайды. Сонымен қатар, заңмен адвокат бола алмайтын адамдардың тізімі кеңейтілді. Атап айтқанда, егер шығарылған күннен бастап 3 жылдан аз уақыт өтсе, теріс себептер бойынша заң консультанттары палатасының тізілімінен алынып тасталған, адвокаттық қызметпен айналысуға лицензиясынан айырылған және әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық жасаған адамдардың осындай оқиғалар басталғаннан кейін 3 жыл ішінде адвокаттық қызметпен айналысуға тыйым салынды [4].

Жаңа заңнамаға сәйкес лицензия алу үшін адвокаттарға үміткерлерді аттестаттаудан өткізу тәртібіне қойылатын талаптар арттырылды. Енді аттестаттау жарты жылда бір рет өткізіледі, бұрын тоқсанына бір рет өткізілген. Аттестацияны үміткерлердің тұрғылықты жері бойынша өңірлердегі аумақтық әділет органдары жүргізеді. Айта кету керек, 2018 жылдың қаңтарынан бастап Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2015 жылғы 27 қаңтардағы № 56 бұйрығымен бекітілген Тағылымдамадан өткен және адвокаттық қызметпен айналысуға және нотариаттық қызметпен айналысу құқығына үміткер адамдарды аттестаттаудан өткізу қағидаларына аттестаттауға құжаттар беру тәртібі бөлігінде өзгерістер енгізілді. Осылайша, егер бұрын аттестаттаудан өту үшін өтініш беру кезінде балама болса, ол аумақтық әділет органының атына қағаз тасығышта не «электрондық үкімет» веб-порталы (www.egov.kz) болса, бүгінгі күні осы балама алып тастадық. Тиісінше, адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адам тағылымдамадан өткеннен кейін құжаттарды «электрондық үкіметтің» веб-порталы арқылы ғана жібереді.

Бұрынғыдай аттестация 2 кезеңнен тұрады. Алайда, заңнаманы білуге арналған кешенді компьютерлік тестілеуден басқа, үміткердің адвокаттық қызметті жүзеге асыруға психологиялық дайындығын тексеру көзделген. Екінші кезең-адвокаттық қоғамдастықпен дайындалатын істің мән-жайларын талдау бойынша практикалық тапсырмалар, ал бұрын аттестацияланушыны білу билет сұрақтарына жауап бойынша бағаланды.

Бүгінгі күні Заңмен адвокат мамандығына қол жетімділігін қамтамасыз етуге бағытталған адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдар аттестаттаудан өтпеген жағдайда кемінде бір жылдан кейін қайта аттестаттауға жіберілетіні туралы шектеу алынып тасталды. Осыған орай, адвокаттық қызметпен айналысу

құқығына аттестаттаудан өтпеген үміткер, аттестаттауға жіберу туралы өтінішті қайта беруге құқылы.

Адвокаттық лицензияны алу рәсімі сондай-ақ «электрондық үкімет» порталы арқылы электрондық түрде жүзеге асырылады.

Лицензия алу тәртібінде, «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңда өзгерістерден басқа, өзінің мазмұны бойынша адвокаттық қызметпен айналысуға ниет білдірген адамдар үшін мүліктік кедергі болған аймақтық адвокаттар алқаларына бастапқы кіру жарналары жойылды.

Осылайша, лицензия алу рәсіміне қойылатын талаптарды арттыру Қазақстан Республикасында заң қызметтерінің сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Адвокат ордері күшінің жойылуы. Адвокаттың қызмет сапасын жақсартудың тиімді механизмдерінің бірі адвокаттың ордерлері күшінің жойылуы болып табылады. Бұл ретте адвокаттың қандай да бір іске қатысуға өкілеттігі ордермен емес, сенімхатпен расталады.

Шет мемлекеттердің адвокаттар жүйесінде көзделген халықаралық стандарттарға жақындастыру, адвокаттар ордерлерінің күшін жоюы ақталған болып саналады және адвокаттардың мүше болып табылатын ұйымдардан тәуелсіздігін арттырады. Ордер күшінің жойылуы, адвокаттардың уақытын және қаржылық шығындарының болуын төмендететініне сенеміз.

Кіріс алымдарының күшін жою. Жаңа бағыт заң қызметтерін, атап айтқанда, адвокаттың қызметтерін жүзеге асыру тетіктерін алады. Осылайша, адвокаттарға міндетті түрде ерте түсуге арналған төлемдер алынып тасталды. Соңғы уақыттағы тәжірибе адвокаттар қатарына кіру үшін шамамен бір миллион теңге төлеу керек екенін көрсетті. Азаматтардың көпшілігі оған қол жеткізе алмайды. Мұндай салым азаматтар үшін мүліктік тосқауыл болып табылады, бұл адвокаттардың тапшылығына әкеледі. Кіріс ақыларының күшін жою заңгер мамандығын алуға жалпы қол жетімділікті қамтамасыз етуге, адвокатураны іс жүзінде қолдануға үміткерлер арасында мүліктік тосқауылдарды жоюға және бір мезгілде адвокаттар арасында бәсекелестікті арттыруға мүмкіндік береді.

Заңда адвокаттар алқасының және заң консультанттары палатасы басқару органдарының құрылымы, оларды қалыптастыру тәртібі және олардың құзыреттері айқындалады. Бұл ретте адвокаттар алқасы президиумының төрағасы мен мүшелері үшін төрт жылдан аспайтын, ал алқалық басқару органы мен заң консультанттарының атқарушы басқару органы үшін – олардың жарғысымен өкілеттік мерзімі белгіленеді.

Ақпараттық қызметті кеңейту. Адвокаттардың қызмет көрсету жүйесіндегі проблемалардың бірі, халықтың құқықтық көмек көрсетудің бірыңғай ақпараттық жүйесін енгізу арқылы рұқсат етілген ақпаратқа қол жетімділігінің жоқ болуы (Е-адвокатура жүйесі, адвокаттардың онлайн кезекшілігі және т.б.). Бұл заңгерлер қауымдастығының және адвокаттар колледждерінің, заң кеңесшілерінің палаталары мен жалпы мемлекеттің заң кеңесшілерімен тығыз байланыс орнатуға мүмкіндік береді. Бүгінгі таңда, тегін онлайн кеңес беретін бірнеше веб-сайт ресми түрде жұмыс істейді (мысалы, egov.kz, advokatura.kz, freelawyer.kz). Республикалық адвокаттар алқасының негізінде «Цифровой Казахстан» бағдарламасын іске асыру аясында «Е-Адвокатура» жүйелі клиенттік базасын кеңейтуге, сондай-ақ Жоғарғы Соттың, жергілікті соттардың және сотқа дейінгі тергеу органдарының ақпараттық дерекқорларына қолжетімділікті қамтамасыз етуге бағытталған.

Адвокат, заң кеңесшісі қызметтерінің орташа құнын енгізу. Қазіргі уақытта заң көмегінің нақты құны туралы ақпараттың болмауы гонорарлардың негізсіз өсуіне алып келеді. Осыған байланысты халықтың хабардар болуы және әділ баға

белгілеу үшін адвокат пен заң консультанттың заң қызметтеріне ақы төлеудің орташа құнын айқындау көзделеді.

Бар қауымдастықтарының басқару органдарында және оқытуда қатысу мерзімдеріне шектеулерді белгілеу. Жыл сайын өзекті мәселелердің бірі болып, адвокаттардың біліктілігін арттыру, сондай-ақ колледждің басқару органдарында кадрлармен қамтамасыз ету. Бүгінгі күні заң мамандығы менеджментінде ешқандай өзгеріс жоқ.

Адвокаттар коллегиясы басшылығының кадр қызметкерлері құрамның, өзгермелілігі жұмысының ажырамас бөлігі ретінде адвокаттардың біліктілігін жоғарылату, бейімдеу қабілеттілігін арттыру, оңтайландыру, колледж жұмысында өзгерістер мен инновацияларды енгізуді қамтамасыз етеді.

АҚШ, Франция, Ұлыбританияның тәжірибесі негізінде өзара тәжірибе алмасуды қамтамасыз ету үшін, аймақтық адвокаттардың басқару органдарына кадрларды ауыстыру, оларды қалыптастыру тәртібі және оларды басқару органдарында болу мерзіміне шектеулер белгіленді.

Қазіргі уақытта адвокаттардың кәсіби біліктілігін және кәсіби даярлығын қамтамасыз ету, адвокаттардың біліктілігінің жоғары деңгейін қолдау және жоғары сапалы заң көмегін көрсетудің объективті қажеттілігі болып табылады. Халықтың құқықтық мәртебесі өзгеретінін ескере отырып, халықтың құқықтық мәдениетінің деңгейі артып келеді, адвокаттардың өзін-өзі тәрбиелеу процесі үнемі және тұрақты түрде кәсіби дайындық курсы болуы тиіс, оның аралық нәтижелері болуы керек. Жоғарыда аталған норманың біліктілік деңгейіне қойылатын талаптарды жоғарылату және білікті заңгерлік көмек көрсетудің заманауи әдістерін меңгеру қажеттілігіне байланысты адвокаттардың тәжірибелік және теориялық білімдерін жаңарту оның мақсаты болып табылады.

Адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігін рәсімдеу. Адвокаттарды тәртіптік жауапкершілікке тарту мәселелер Адвокаттық қызмет туралы заңының бұрынғы редакцияларымен де реттелді. Дегенмен, қолданыстағы тетік тиімсіз деп танылды, өйткені адвокаттардың статистикасы халыққа құқықтық көмек көрсетудің нашарлығы үшін тәртіптік жауапкершілікке тартылды. Соңғы 4 жылда адвокаттарға түскен шағымдардың жалпы саны 700 (742) астам. Адвокаттардың әрекетіне (әрекетсіздігіне) түсетін шағымдардың саны жылдан жылға ұлғаюда. Мысалы, 2017 жылы шағымдар 22% көтерілді. Апелляциялардың басым бөлігі сот сапасының нашарлығы, сот тәртібінің дұрыс еместігі, сот отырыстарына қатыспауы және адвокаттар алқасы президиумының құзыретіне кіретін адвокаттардың қызметін ұйымдастыру және оның қызметі туралы болып табылады.

Статистика көрсеткендей, соңғы жылдары адвокаттарға қатысты шағымдардың 1/3 қанағаттандырылды, қалған 2/3 өтініш қанағаттанарлықсыз қалды. Бұл жағдайда Еуропа елдерінің (Германия, Дания, Эстония) тәжірибесін қолданған дұрыс деп ойлаймыз. Мысалы, Германияда – Жоғарғы Әкімшілік сот болса, Данияда – Әкімшілік сот, ал Эстонияда – Ар-намыс соты бар. Қазақстанда аумақтық және республика тарапында екі деңгейлі тәртіптік комиссиялар құрылады. Тәртіптік комиссия құрамында 6 адвокат, 3 қоғамдық және 2 зейнеткер судья болады.

Мұндай механизмдер адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігін арттырады, адвокаттардың сапалы құрамын реттеу тетіктерін кеңейтеді және адвокаттарға қатысты тәртіптік іс жүргізуді объективті тексеруді жеңілдетеді.

Сонымен қатар, біздің пікірімізше экономикалық, әкімшілік, кәсіпкерлікке толмағандарды қарау туралы қатысты істерді арнайы мамандандырылған соттардың құрылуына байланысты осындай істерде тараптардың құқықтарын жүзеге асыру үшін адвокаттардың мамандандырылуын қамтамасыз ету қажет.

Адвокаттың мәртебесі туралы аталған жаңа енгізілім халыққа құқықтық көмек көрсетудің сапасын жақсартады.

Жаңа заңның негізгі ережелері:

1. Кешенді әлеуметтік қызметтер көрсету әлеуметтік және қаржы жағдайды қиын болған азаматтар үшін заңмен адвокаттан жағдайды толық сүйемелдеумен заң көмегін алу қарастырылған. Мұндай көмекті ұсыну тараптардың ерікті уағдаластығына негізделетін болады және өтеусіз негізделетін болады. Бұл ретте, про bono ұсыну міндет емес, құқық мәжбірлеу бойынша көрсетіледі.

2. Адвокат мамандығына қол жеткізуді, бәсекелестікті арттыруды және олардың санын арттыруды қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін кіру жарнамаларын жою. Соңғы төрт жылда адвокаттардың саны 7-8% -ға (300-400 адвокат) Мүліктік кедергілерді жою жас заңгерлер мамандығына сәйкес келетін кәсіпке қолжетімділікті қамтамасыз етуге мүмкіндік береді және адвокаттар арасындағы бәсекелестікті арттырады.

3. Адвокаттарды аттестаттаудағы және олардың біліктілігін арттыруды жүргізу тәртібін қайта қарау. Адвокатураның сапалық құрамын жақсарту мақсатында заңда адвокаттардың біліктілігін арттыру тетігі көзделген, бұл сайып келгенде адвокаттық қызметтердің бәсекеге қаблеттілігі мен сапасын арттыруға ықпал ететін болады. Адвокаттардың біліктілігін жыл сайын міндетті түрде арттыру тетігін енгізу-бұл заң мамандығына деген қажеттілік ғана емес, бүгінгі жағдайда оның ажырамас бөлігі.

4. Адвокаттар алқаларының басқару органдарында бөлу мерзімдері бойынша шектеулер белгілеу оларды қалыптастыру тәртібі. Адвокаттар алқаларында басшылықтың ауысуы іс жүзінде жоқ. Осыған байланысты, кадрлардың ауысуын ротациялануын және РКА басқару органдарында өңірлердің өкілдігін қамтамасыз ету мақсатында оларды қалыптастыру тәртібі және 4 жылда басқару органдарында болу мерзімдері бойынша шектеулер белгіленеді.

5. Адвокаттық ордерді қысқарту. Өзінің тиімсіздігі мен архаикалығы адвокаттық ордерді пайдалану тәжірибиесін көрсетеді. Адвокаттық ордерді қысқарту адвокатураның қызметін оңтайландырады, атап айтқанда адвокаттардың адвокаттық ұйымдастыру басшылығына тәуелділігін болдырмайды, олардың уақытша және қаржылық шығындарын қысқартады.

6. Өзін-өзі реттейтін ұйымға міндетті мүшелік жолмен сотта мүдделерді білдіру түрде заң көмегін көрсететін жеке іс-әрекеттегі заңгерлердің қызметін регламенттеу. Бүгін жоғарғы заң білімі бар әрбір адам сотта азаматтың мүддесін білдіре алады. Бұл ретте мұндай көмек сапасыз көрсетіледі, нәтижесінде азаматар өз құқықтарын қорғай алмайды. Сондықтан сотта клиенттердің мүдделерін білдіретін тұлғалар үшін Қазақстанда заң қызметтері нарығының дамуына ықпал ететін заң консультанттарының палаталарында болу міндетті көзделеді.

7. Сапасыз көмек көрсеткені үшін жауапкершілікке тарту тетігін қайта қарау. Қазақстанда адвокаттар ұсынатын кәсіби қызметтердің сапасын тиімді бақылау жоқ. Адвокаттардың іс-әректіне (әрекетсіздігіне) шағымдардың санын әуестендіру заң көмегін көрсету сапасының төмендігін және жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін объективті және қазіргі заманғы қараудың болмауын куәландырады. Статистикалық деректер көрсеткендей, соңғы жылдары адвокаттарға қатысты келіп түскен 1/3 шағым қанағаттандырылды, қалған 2/3 азаматтардың шағымдары қанағаттандырыусыз қалды.

8. Адвокат, заң кеңесшісі қызметтерінің орташа құнын енгізу. Қазіргі уақытта заң көмегінің нақты құны туралы ақпараттың болмауы гонорарлардың негізсіз өсуіне алып келеді. Осыған байланысты халықтың хабардар болуы және әділ баға

белгілеу үшін адвокат пен заң консультанттың заң қызметтеріне ақы төлеудің орташа құнын айқындау көзделеді.

Осы Заң кешенді және мемлекет кепілдік берген заң көмегі, адвокаттық қызмет және заң көмегін заң консультанттарымен көрсету нормаларын қамтиды. Бүгінгі таңда заң көмегін алу конституциялық құқығы келесі мәселелерге байланысты тиісті деңгейде жүзеге асырылмайды.

Бірінші. Қазақстанда адвокаттық қызмет нарығы жеткілікті деңгейде дамымаған және озық елдердің көрсеткіштеріне сәйкес келмейді. Оның негізгі себептерінің бірі – адвокаттардың жетіспеуі. Ол, өз кезегінде, үміткерлер үшін негізгі мәселелердің бірі болып табылатын өте жоғары кіру жарналарынан туындайды. Алғашқы жарналардың алынып тасталуы адвокаттық мамандыққа жас заңгерлердің кіруіне, адвокаттардың арасындағы бәсекелестікті күшейтуге және олардың санының артуына мүмкіндік береді.

Екінші. Қазақстанда адвокаттармен көрсетілетін кәсіби қызметтердің сапасын тиімді бақылау жоқ. Әр адвокаттың қашан және не үшін тәртіптік жауапкершілікке тартылғаны туралы ашық ақпарат жоқ. Адвокаттардың кәсіби әдеп нормаларын сақтауын, тәртіптік істердің объективті және жанжақты қаралуын қамтамасыз ету мақсатында екі деңгейлі тәртіптік комиссияны құру қарастырылған.

Үшінші. Қазақстанда адвокаттардың біліктілігін арттыру механизмі қалыптаспаған. Әлемнің озық елдерінде адвокаттардың тұрақты және жүйелі түрде кәсіби біліктілігін арттыру міндеті заңнамамен бекітілген. Адвокатураның сапалық құрамын жақсарту мақсатында заң жобасымен адвокаттардың біліктілігін көтеру механизмі қарастырылған. Бұл адвокатура саласында бәсекелестікке және қызмет сапасына оң әсерін береді.

Төртінші. Заң халықтың әлеуметтік әлсіз топтарына адвокаттармен және заң консультанттарымен құқықтық жағдайдың басынан аяғына дейін тегін заң көмегін көрсету қарастырылған. Ол – pro bono деп аталады. Осындай қызметтерді көрсету тараптардың келісуімен ерікті және өтеусіз негізде болады. Айта кету қажет, pro bono қызметі міндет емес, ол құқық болып табылады және оны көрсету мәжбүрлі болмайды.

Бесінші. Бәрімізге белгілі, бүгінгі таңда соттарда азаматтың мүддесін заң білімі бар кез-келген адам білдіре алады. Алайда осындай көмек сапасыз көрсетілген жағдайда азаматтар өз құқықтарын қорғай алмайды. Осы орайда, соттарда өкілдік ететін жеке тұлғалардың заң консультанттары палаталарына міндетті түрде мүшелікте болуы қарастырылған. Жеке тәжірибемен айналысатын заңгерлердің өзін-өзі басқару ұйымдарына мүшелікте болуы заң көмегінің сапасын арттыруға негіз болады.

Алтыншы. Заңгерлік көмектің құны туралы ашық ақпараттың жоқтығы бағаның негізсіз көтерілуіне себеп болып отыр. Осы орайда, халықтың хабардар болуын және әділ бағаның белгіленуін қамтамасыз ету мақсатында адвокаттар мен заң консультанттары көрсететін көмектің ұсынымдық сипатта тарифтік кестесін әзірлеу қарастырылады. Бұл Германия, Франция, АҚШ, Польша, Чехия және басқа елдердің тәжірибесі. Тарифтік кестені енгізу азаматтарға заң көмегінің орташа құнын білуге және оған артық шығынды төлемеуге мүмкіндік береді.

Жетінші. Бүгінде азаматтарды теріс пиғылды адвокаттар мен заң консультанттарынан қорғау механизмі қарастырылмаған. Адвокаттар мен заң консультанттары өз қызметін жүзеге асыру барысында сенім білдірушіге елеулі мүліктік залал келтіруі мүмкін. Осы орайда, адвокаттардың, заң консультанттарының міндетті түрде өз кәсіби жауапкершілігін сақтандыру енгізіледі. Бұл сенім білдірушілерге кәсіби заң көмегін алуға кепілдік береді. Сақтандыру институты екі мың жиырмамыншы жылдан бастап енгізіледі.

Сегізінші. Адвокатурада жаңа технологияларды пайдалану дамымаған. Бұл мәселенің шешімі «Е-адвокатура» ақпараттық жүйесін құру мен қалыптастыру болады.

Тоғызыншы. Адвокаттық ордерді пайдалану тәжірибесі оның тиімсіздігін көрсетіп отыр. Дамыған елдерде адвокаттық ордерді пайдалану қарастырылмаған. Адвокаттық ордерді алып тастау адвокаттың қызметін оңтайландыруға, оның адвокаттық ұйымнан тәуелсіз болуына, сондай-ақ уақыт пен қаржы шығындарын азайтуға жол ашады.

Жоғарыда айтылғандардың бәрін қорытындылай келе, адвокаттардың мәртебесі бойынша енгізілген жаңашылдық халыққа құқықтық көмек көрсетудің сапасын жақсартады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. 2009 ж. ҚР Президентінің жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» // <http://www.adilet.gov.kz>

2. Иванилова А. Закрытый клуб // «Новое поколение». – 30 мая 2017 года. – №58

3. 2018 жылдың 5 шілдесіндегі «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» ҚР Заңы.

Амирова Г.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КОРПОРАТИВТІК ДАУЛАРДЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ МЕН ОНЫ ҚОРҒАУ ТӘСІЛДЕРІ

АҢДАТПА

Осы мақалада бүгінгі нарықтық уақытта елімізде корпоративтік қатысушылар арасында көп кездесетін мәселелер қарастылған. Ең бірінші олардың туындау себептерін анықтауға, кейіннен оларды тек заңнамалық реттеу ғана емес, сонымен қатар сот практикасында қарастыруға жұмыстар жүргізілген. Атап айтқанда корпоративтік даулар бойынша соттылықты анықтау, сот жүктемесін азайту бойынша ұсыныстар енгізілген. Бұл мәселелерді шешу үшін басқа елдермен салыстырмалы жұмыстар жүргізіліп, олар бойынша талдау жасалған.

Түйін сөздер: корпоративтік даулар, кәсіпкер, корпоративтік шарт, мамандандырылған ауданаралық экономикалық сот, соттылық

АННОТАЦИЯ

В этой статье рассмотрены вопросы в отношении корпоративных участников в рыночное время нашей страны. Проведены работы не только по изучению причины их возникновения, но и применению в судебной практике. Именно, определение подсудности корпоративных споров, введены предложения в уменьшении нагрузки судов. Для решения данной проблемы были проведены сравнительные работы и анализ по опыту других стран.

Ключевые слова: корпоративные споры, предприниматель, корпоративный договор, специализированный межрайонный экономический суд, подсудность

ABSTRACT

This article discusses the issues in relation to corporate participants in the market time of our country. Work has been carried out not only to study the causes of their occurrence, but also to apply in judicial practice. Namely, the definition of jurisdiction of corporate disputes, introduced proposals to reduce the load of the courts. To solve this problem, comparative work and analysis of the experience of other countries were carried out.

Keywords: corporate disputes, entrepreneur, corporate contract, specialized inter-district economic court, jurisdiction

Бүгінгі нарықтық уақытта еліміздің экономикасының дамуына кәсіпкерлік субъектілер өздерінің елеулі үлесін қосып отыр. Кәсіпкерлік субъектілердің қызметін жүргізу барысында туындайтын даулардың бірі – корпоративтік даулар. Қаржылық келіспеушілік, бизнеске түсетін түсімді әділ бөлмеу сынды жағдайлар бүгінде кәсіпкерлерді сотқа дейін жеткізіп отыр. Көбінесе кәсіпкерлердің құқықтық сауаттылығының төмендігінен немесе бизнестегі әділетсіздіктері салдарынан корпоративтік қақтығыстар пайда болып, оның ақыры корпоративтік дауға айналады.

Мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттың қарауына қандай істер жатады деген тақырыпта біраз пікірталастар болды.

Пікірталастың ақыры, 2015 жылы Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне корпоративтік дауларды шешу бөлігінде жаңа нормалар енгізілумен аяқталды. Оның басты мақсаты, корпоративтік даулар бойынша шығарылған сот шешімдерінде қарама қайшылықтарды болдырмау, сонымен қатар әділеттілікке қол жетімділік деңгейін арттыру болып табылады.

Алайда, заңды тұлғалардың мүдделерін қорғау үшін жаңа механизмдердің пайда болуына қарамай, корпоративтік қатынастарды реттеу саласында шешілмеген көптеген мәселелер орын алуда.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 27 - бабының 1 - тармағында «мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттар, басқа соттың соттылығына жататындығы заңда айқындалған істерді қоспағанда, тараптары заңды тұлға құрмай жеке кәсіпкерлік қызметін жүзеге асыратын жеке тұлғалар, заңды тұлғалар болып табылатын мүліктік және мүліктік емес даулар бойынша, сондай-ақ корпоративтік даулар бойынша азаматтық істерді қарайды және шешеді.

Корпоративтік дауларға олардың тарапы коммерциялық ұйым, коммерциялық ұйымдар қауымдастығы (одағы), коммерциялық ұйымдар және (немесе) жеке кәсіпкерлер қауымдастығы (одағы), Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес өзін-өзі реттейтін ұйым мәртебесі бар коммерциялық емес ұйым және (немесе) оның акционерлері (қатысушылары, мүшелері), оның ішінде бұрынғы акционерлері болып табылатын:

1) заңды тұлғаны құруға, қайта ұйымдастыруға және таратуға;

2) өзіне акционерлік қоғамның акцияларын, шаруашылық серіктестіктердің жарғылық капиталындағы қатысу үлестерін, кооперативтер мүшелерінің пайларын қамтитын мұраға қалдырылған мүлікті бөлуге немесе ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлуге байланысты туындайтын дауларды қоспағанда, акционерлік қоғамдар акцияларының, шаруашылық серіктестіктердің жарғылық капиталындағы қатысу үлестерінің, кооперативтер мүшелері пайларының тиесілілігіне, олардың

ауыртпалықтарын анықтауға және олардан туындайтын құқықтарды іске асыруға, оның ішінде олармен жасалған мәмілелерді жарамсыз деп тануды;

3) лауазымды адамдардың, құрылтайшылардың, акционерлердің, қатысушылардың және өзге де тұлғалардың әрекеттерімен (әрекетсіздігімен) заңды тұлғаға келтірілген залалдарды өтеу туралы талаптарға;

4) мәмілелерді жарамсыз деп тануға және (немесе) осындай мәмілелердің жарамсыздығының салдарларын қолдануға;

5) заңды тұлғаның басқару органдарының құрамына кіретін немесе кірген адамдарды тағайындауға немесе сайлауға, өкілеттіктерін тоқтатуға, тоқтата тұруға және олардың жауаптылығына, сондай-ақ олардың өкілеттіктерін жүзеге асыруға, тоқтатуға, тоқтата тұруға байланысты осындай адамдар мен заңды тұлға арасындағы азаматтық құқықтық қатынастардан туындайтын дауларға;

6) бағалы қағаздар эмиссиясына;

7) акцияларға және өзге де бағалы қағаздарға құқықтарды ескере отырып, бағалы қағаздарды ұстаушылар тізілімі жүйесінің жүргізілуіне, сондай-ақ бағалы қағаздарды орналастыруға және (немесе) олардың айналымына байланысты дауларға;

8) акциялар эмиссиясын мемлекеттік тіркеуді жарамсыз деп тануға;

9) заңды тұлғаға қатысушылардың жалпы жиналысын шақыру мен өткізуге және онда қабылданған шешімдерге;

10) заңды тұлғаның басқару органдарының шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) дау айтуға байланысты даулар жатады.

Мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттар Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жағдайларда қаржы ұйымдарын және банк конгломератына бас ұйым ретінде кіретін және қаржы ұйымдары болып табылмайтын ұйымдарды қайта құрылымдау туралы істерді, жеке кәсіпкерлердің және заңды тұлғалардың банкроттығы мен заңды тұлғаларды оңалту туралы істерді де қарайды» деп көрсеткен [1].

Мысалы, сотқа жұбайының рұқсатын алмай жасалған акция мәмілесіне дау айту туралы талап арыз түсті. Соттылығы бойынша қай соттың қарауына жататындығын анықтау қажет.

Талдау жасап қарайтын болсақ, егер талап қоюшы талабын акцияны сатып алу – сату мәмілесін заңсыз деп танумен шектелетін болса, онда талап арыз мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттың қарауына беріледі, ал егер талап қоюшы осы талаппен бірге заңсыз деп танып, сатушыға қайтарып беруді сұраса. Сонымен қатар, аталған үлесті бөліп беруді сұраса, онда жалпы соттың қарауына жатады деп есептеймін.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі [1] мен Ресей Федерациясының арбитраждық процестік кодексін салыстырып көрейік [2];

Кесте 1. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі мен Ресей Федерациясының арбитраждық процестік кодексіне салыстырмалы талдау

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі	Ресей Федерациясының арбитраждық процестік кодексі
---	--

<p>Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 27 - бабының 1 - тармағында «мамандандырылған ауданаралық экономикалық соттар, басқа соттың соттылығына жататындығы заңда айқындалған істерді қоспағанда, тараптары заңды тұлға құрмай жеке кәсіпкерлік қызметін жүзеге асыратын жеке тұлғалар, заңды тұлғалар болып табылатын мүліктік және мүліктік емес даулар бойынша, сондай-ақ корпоративтік даулар бойынша азаматтық істерді қарайды және шешеді.</p>	<p>Статья 28. Азаматтық құқықтық қатынастардан туындайтын экономикалық және басқа да істердің соттылығы</p> <p>Арбитраждық соттар, істі қарау барысында азаматтық құқықтық қатынастардан туындайтын экономикалық және басқа да істердің соттылығы, шаруашылық және өзге де шаруашылық қызметін жүзеге асыратын заңды тұлғалар мен дара кәсіпкерлер, ал осы Кодексте және басқа да федералдық заңдарда көзделген жағдайларда Ресей Федерациясының Азаматтық Процестік Кодексінің 26 бабының 3 тармағында көрсетілген Мәскеу қалалық сотының соттылығына жататын істерін қоспағанда, басқа ұйымдар мен азаматтардың істерін қарайды және шешеді.</p> <p>28.1.тарау Корпоративтік даулар бойынша істерді қарау</p>
--	---

*Автормен құрастырылған.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне корпоративтік даулардан туындайтын істерді қарау туралы тарау енгізіп, сонда барлық мәселелер ашып жазылса, қазіргі таңдағыдай мәселелер орын алмайтын еді.

Алдыңғы жылмен салыстырғанда, биыл сотта корпоративтік даулар саны 10 есеге өскен. Яғни бұл дегеніміз мәселенің өзектілігін көрсетеді.

Басқа азаматтық – құқықтық даулар сияқты корпоративтік дауларда әртүрлі жолдармен алдын ала реттелуі мүмкін.

Корпоративтік даулар бойынша сотқа дейінгі талап қою рәсімін міндетті етіп жарғыда көрсету керек деп санаймыз. Егер тараптар бұл норманы ұстанбаған жағдайда, Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 152 - бабына сәйкес, тараптардың шартында көзделген дауды сотқа дейін реттеудің тәртібін сақтамауына байланысты талап қою арызын қайтарылады [1].

Сонымен бірге, балама түрі негізінде, тараптарды татуластыру рәсімін қолдануға шақыру керек. Бұл жағдайда аталған іс бойынша осы тараптар арасындағы дау бойынша, осы нысана туралы және осы негіздер бойынша екінші рет сотқа жүгінуге жол берілмейтіндігі ескерте кеткен жөн.

Тағы бір ұсыныс, Қазақстан Республикасының заңнамасына корпоративтік шарт енгізілсе.

Жалпы, Қазақстан Республкасының Азаматтық кодексінің 378 бабына сәйкес, екі немесе оданда көп адамның азаматтық құқықтар мен міндеттер белгілеу, өзгерту немесе тоқтату туралы келісім шарт болып табылады [3].

Ал, корпоративтік шарт дегеніміз қатысушылардың корпоративтік құқықтарын мен міндеттерін көрсететін келісім шарт болып табылады.

Корпоративтік шарттың екі негізгі үлгісі бар: англо – американдық және континенталды – еуропалық [4;5].

Кесте 2. Англо – американдық және континенталды – еуропалық екі үлгіге салыстырмалы талдау.

англо – американдық	континенталды – еуропалық
<p>Корпоративтік құқық заңды тұлғаның шарттық теориясына бағынады: корпорацияның шарттық сипаты бар.</p> <p>Англо – американдық үлгідегі шарт – акционерлердің келісімдері, сондай-ақ заңға тәуелді актілердің өзгеруіне мүмкіндік беретін шарттық сипаттағы корпоративтік актілер болып табылады.</p> <p>Яғни бұл дегеніміз корпоративтік шарт «екінші жарғы» болып табылады. Ол тек тараптарға ғана міндетті емес, сонымен қатар корпорациямен қатынасқа түсетін үшінші тұлғаларға да міндетті болып табылады.</p>	<p>Заңды тұлғаның бір теориясы - органикалық келісім. Демек, корпорация - келісім негізінде құрылған азаматтардың қарапайым ұйымы емес, ал заңның жеке субъектісі.</p> <p>Корпоративтік шарттың бұл үлгісі - корпоративтік шарттың «дауыс беру шарты» болып табылады. Континенталды-еуропалық үлгідегі корпоративтік шарттың күші жарғының күшінен жоғары болмайды.</p>

*Автормен құрастырылған.

Демек, корпоративтік шарт - тараптарының құқықтары мен міндеттерін анықтап, көптеген қақтығыстарды шешуге көмектеседі. Ал егерде Қазақстан Республикасының заңнамасына корпоративтік шартты енгізсе, қатысушылар арасындағы келіссөздерді шешуге ықпалын тигізіп, соттардың жұмысын жеңілдететін еді.

Бұл мақалада корпоративтік даулар бойынша бүгінгі таңда кездесетін бірнеше мәселелер қарастырылып, оларды алдын - алуға ұсыныстар енгізілді.

Корпоративтік дауларды қорғаудың дұрыс жолын табу, жағдайдың табысты шешілуінің кілті болып табылады. Жанжалды болдырғаннан оны алдын алу әрдайым оңай. Ол адамның уақытын да, шығысын да үнемдейді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі // <http://adilet.zan.kz>
2. Ресей Федерациясының Арбитраждық процестік кодексі // <https://online.zakon.kz>
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // <http://adilet.zan.kz>
4. Ломакин Д.В. Договоры об осуществлении прав участников хозяйственных обществ как новелла корпоративного законодательства // Вестник ВАС РФ. 2009. С. 22
5. Козлова Н.В. // Понятие и сущность юридического лица. М., 2003. С. 136

ЖАРИЯ ШАРТТАРЫН ЖАСАСУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚОСЫЛУ ШАРТТАРЫНАН АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

АҢДАТПА

Мақалада жария шарттары туралы түсіндірме беріледі және оны жасасу ерекшеліктері туралы мәселе қамтылады.

Сонымен қатар, жария шарттарымен қосылу шарттарының өзара ұқсастықтары, олардың бір-бірінен айырмашылықтары баяндалады.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларын аталған шарттарды жасасу кезінде дұрыс колдану мен тұтынушылардың құқықтары бұзылған жағдайда, оларды қалпына келтіру жолдары туралы мәселе көтеріледі.

Түйін сөздер: Азаматтық кодекс, жария шарт, қосылу шарт, тұтынушылар құқығы.

АННОТАЦИЯ

В данной статье даются разъяснения об условиях публичного договора и особенностях его заключения.

Также, описаны сходства и отличия публичного договора между договором присоединения.

Кроме того, будет затронут вопрос о правильном применении норм Гражданского кодекса Республики Казахстан, при заключении указанных договоров, а также проблемы о восстановлении нарушенных прав потребителей.

Ключевые слова: Гражданский кодекс, публичный договор, договор присоединения, права потребителей.

ABSTRACT

This article explains the conditions of a public contract and the peculiarities of its conclusion. Also, similarities and differences of the public contract between the contract of accession are described.

In addition, the question of the correct application of the norms of the Civil Code when concluding these contracts, as well as the question of restoring the violated rights of consumers will be raised.

Keywords: Civil code, public contract, contract of adherence, consumer rights

Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алғаннан бері азаматтық құқықтық қатынастарды реттейтін заңнамалар едәуір өзгерістерге ұшырады.

Заң деңгейінде жария шарттары және қосылу шарттары туралы нормалар бекітілді.

Бұл көп зерттелмеген бағыт болып табылады. Осыған байланысты, соңғы жылдары жария шарттары нормаларынан туындайтын даулар едәуір көбейіп, оларды сот тәжірибесінде қолдануда бірқатар қиыншылықтар орын алуда.

Елбасымыз Н.Назарбаев бұл мәселеге қатысты 2018 жылғы 5-қазандағы Қазақстан халқына жолдауында, соңғы кезде бизнесті қолдау жолында олардың жұмысына деген бақылаудың едәуір қысқартылғандығы, алайда соның салдарынан қазіргі кезде коммерциялық ұйымдардың қызметтері мен жұмыстарының сапалары төмендеп кеткеніне арнайы тоқталды.

Осы орайда тұтынушылардың құқықтары жиі бұзылып жатқандығын атап өтіп, тиісті бақылау жасауды тапсырды.

Ал, жария шарттары аясында да осындай мәселелердің көптеп кездесетіні айқын.

Жария шарттарынан туындайтын дауларда тұтынушылардың құқықтары жиі бұзылатындығы баршаға белгілі, ал олардың құқықтарын қорғау, бүгінгі күнгі өзекті мәселеге айналып отыр.

Заңмен айқындалған белгілі бір жағдайларда, егер жеке тұлға келісімшарт бойынша тұтынушы ретінде әрекет етсе, жария шарт жасасу оңайлатылған тәртіпте жүргізілуі мүмкін.

Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде жария шарттары және қосылу шарттары туралы нормалар бекітілген.

Жария шарттары мен қосылу шарттарының кейбір ұқсас белгілері бар.

Бұл шарттар кәсіпкерлік саласында келісімшарт жасаудың бір жолы ретінде сипатталады және келесі әдістермен жүзеге асырылады: келісімшарт жасаудың жалпы тәртібі, егер тараптар келісім жасасуда еркіндіктен шектелмеген болса; шартты жасасуға міндетті болса; аукционда шарт жасасу.

Сонымен бірге, бұл келісімшарттар, шарттан туындайтын міндеттемелерді анықтау әдісі деп те аталады.

Заңнама келісімшарт жобасын әзірлеу мен тараптарға қойылатын ережелерді және осы келісімшарттарды жасасу тәртібіне қойылатын талаптарды белгілейді.

Азаматтық кодекстің 387-бабына сәйкес, Кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын тұлғамен жасалған және мұндай тұлға өз қызметінің сипатына қарай оған жүгінетін әркімге қатысты жүзеге асырылуға тиіс тауарларды сату, жұмыстарды орындау немесе қызметтер көрсету (бөлшек сауда, көпшілік пайдаланатын көлікпен тасымалдау, байланыс қызметі, энергиямен жабдықтау, медицина, қонақүй қызметін көрсету және т.б.) жөніндегі оның міндеттемелерін белгілейтін шарт жария шарт деп танылады [1].

Осы кодекстің 389-бабына сәйкес, ережелерін тараптардың біреуі формулярларда өзге стандартты нысандарда белгілеген және басқа тарап оны ұсынылған шартқа тұтастай қосылу жолы деп қабылдай алатын шарт, қосылу шарты деп танылады [1].

Қосылу шарттарында әдетте, тараптардың біреуі келісім берген жағдайда шарт жасалған болып есептеледі.

Көп жағдайда келісім беруші тарап тұтынушылар болып келеді және олар келісімшарт жобасын және оның талаптарын дайындауға қатыспайды.

Ал, жария шарттарында заңмен бұндай белгілер анықталмаған, бірақ оларды мүлдем жоқ деп айтуға да болмайды.

Тәжірибеде, жария шарттарының мәтіні мен талаптарын дайындауды, шартты жасауға мүдделі тарап жүзеге асырады.

Алайда, бұл осы процеске екінші тарап қатыса алмайды дегенді білдірмейді, керісінше екінші тарап өз қалауы бойынша шарт жобасын дайындаудың кез-келген сатысында қатыса алады.

Бұл шарттарда нақты бір келісімшарттарға байланысты басқа да елеулі айырмашылықтар кездесетін жағдайлар болады.

Мысалы: коммерциялық ұйыммен жария шарттарын жасасуда, коммерциялық ұйымның тауарларды сатуға, жұмыстарды орындауға немесе қызмет көрсетуге міндеттемесін белгілеу, тұтынушылардың барлығына қатысты осы міндеттемелерді орындау қажеттігі, сонымен бірге, заңнамада көзделген жағдайларды қоспағанда, шартты жасасу кезінде бір тұлғадан екінші тұлғаны артық қою заңсыз болып табылады.

Азаматтық кодекстің 387-бабына сәйкес, жария шарттарын жасасу офертасы, тұтынушылардың анықталмаған тобына қатысты болады.

Осылайша, заң жария шарттарын жасауда тұтынушылардың құқықтарының қорғалуын қамтамасыз етуге бағытталады.

Демек, тұтынушылар тарапы шарт жасасудан бас тартуға құқылы. Ал, коммерциялық ұйымға шарт жасасудан бас тартуға болмайды, олар жария ұсыныстарға ниет білдіргендердің барлығымен шарт жасасуға міндетті.

Азаматтық кодекстің 387-бабының мазмұнынан, тұтынушы жария шарттарын жасасу барысында келісімшарттың талаптарына өз ұсынысын енгізуге мүмкіндігі бар деп түсінуге болады.

А. Омарованың ойынша, жария шарттарын жасасу кезінде, қосылу шарттарына қарағанда дауларды тараптар өзара реттеуіне жол беріледі. Азаматтық кодекстің 387-бабын талдау көрсеткендей, жария құқықтық қатынастардан туындайтын шарттардың жобасын тек коммерциялық ұйым ғана әзірлеуі қажет емес, яғни бұл процеске тұтынушы тарапта белсенді қатыса алады [2, 2].

Коммерциялық ұйымды жария шарттарының қатысушысы ретінде, олар қандайда бір қызметті немесе жұмысты көрсетуге өздері ұсыныс білдірмесе, ешкім осындай ұсынысты беруге мәжбүрлемейді.

Олар тауарларды сатуға, жұмыстарды орындауға немесе қызмет көрсетуге байланысты қызметінің сипатына сәйкес, ұсыныстарын берген кезден бастап, өздеріне жүгінген әрбір тұтынушыға қатысты міндетін орындауға тиіс.

Коммерциялық ұйымның тиісті тауарлармен, жұмыстармен, қызмет көрсетулермен қамтамасыз ету мүмкіндігі бола тұра, өзіне жүгінген тұтынушылармен жария шарт жасасудан бас тартуына жол берілмейді.

Ал, мұндай нормалар қосылу шарттары туралы жалпы ережелерде жоқ.

Осылайша, коммерциялық ұйымдар үшін жария шарттарын жасасу міндетті болып табылады.

Өйткені заң бойынша, олар өздеріне жүгінген барлық тұтынушыларға қызмет көрсетулері қажет және бір тарапқа екіншісінің алдында басымдық берілуін болдырмауы тиіс.

Тиісінше, мұндай жағдайларда Азаматтық кодекстің 399-бабында көзделген шартты міндетті түрде жасасу ережелері қолданылады.

С.К. Идрышеваның ойынша, принцип ограниченной ответственности лиц, занимающихся предпринимательской деятельностью, противоречит самому понятию предпринимательства и принципу ответственности предпринимателей за причинение (а не за вину), общеправовому принципу социальной справедливости.

Полагаем, что включение в публичный договор условий о возмещении коммерческой организацией потребителю только реального ущерба должно рассматриваться как обременительное условие и повлечь возникновение у потребителя права требовать изменения данного условия по названному нами основанию. Но для этого в первую очередь следует внести изменения в

действующее законодательство, предусматривающее ограниченную ответственность доминирующей в правоотношении стороны [3, 44].

Яғни, коммерциялық ұйымдар тарапынан жария шарттарын жасасу принциптері мен оның талаптарын бұзу фактілері орын алса да, олар толық жауаптылықта болулары тиіс.

Аталған жағдайлар тұтынушылар тарапынан келісімшарт ережелерін өзгертуді талап етуге негіз болуы қажет.

Әрине, ол үшін алдымен коммерциялық ұйымдардың шектеулі жауаптылығын көздейтін қолданыстағы заңнамаларға өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі керек.

Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің нормаларын назарға ала отырып, ашық шарт жасасудың бірнеше нұсқаларын модельдеуге болады.

Жария шарт жасасу туралы оферта (ұсыныс) және шарт жасасу міндетті болып табылатын жағдайлар:

Мұнда коммерциялық ұйым тапсырыс берушіге жазбаша келісімшарт жобасын жібереді. Егер отыз күн ішінде тұтынушы коммерциялық ұйымға келіспейтіндігі туралы хат жібермесе, шарт жасалды деп есептеледі.

Сондай-ақ, егер тұтынушы шарт жобасын алғаннан кейін, жазбаша келісімшартқа жауап ретінде коммерциялық ұйымның тауарларына, жұмысына, қызметіне төлем жасаса шарт жасалған болып есептеледі.

Егер тұтынушы келісімшарт жобасын алғаннан кейін, коммерциялық ұйымға келіспеушіліктер туралы хаттамасын табыс етсе, тараптар шарт талаптарын өзара келіссөз жүргізу арқылы, ал, дау туындаған жағдайда сотқа жүгіну арқылы шешеді.

Осыдан бастап, жария шарттың екінші нұсқасы модельденді.

Коммерциялық ұйымға тұтынушы өзінің жазбаша нысандағы шартының жобасын ұсынуы (заңды тұлға тұтынушы ретінде әрекет еткен жағдайда орын алады):

Бұл жағдайда, егер коммерциялық ұйым тұтынушы жіберген шарттың жобасымен келіспейтін болса, келіспеушілік хаттамасын жіберуге құқылы.

Келіспеушілік туралы хаттаманы алғаннан кейін, тұтынушы сотқа отыз күн ішінде жүгінбесе, шарт коммерциялық ұйым ұсынған нысанда жасалған деп есептелуі тиіс.

Тұтынушы сотқа жүгінген жағдайда, шарт сот шешімі бойынша анықталған ережелер бойынша жасалады.

Заң бойынша белгілі бір жағдайларда, егер жеке тұлға тұтынушы ретінде әрекет етсе, жария шарттың жасалуын оңайлатылған тәртіппен жүргізуге болады.

Атап айтқанда, энергиямен жабдықтау бойынша абонент тұрмыстық тұтыну үшін энергияны пайдалану мақсатында желіге алғаш рет қосылған сәттен бастап жасалады деп есептеледі (Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 483-бабының 2-бөлігі).

Сәйкесінше, азамат желіге бірінші рет қосылған сәттен бастап, энергиямен жабдықтау туралы келісімшарт коммерциялық ұйым ұсынған жобада жасалған болып табылады және ол энергияны басқа тұтынушылармен бірдей пайдаланады.

Бұл дегеніміз, кез-келген тұтынушымен жария шарт жасау коммерциялық ұйым үшін міндетті болып табылады дегенді білдіреді.

Сондықтан, коммерциялық ұйымға да, тұтынушыға да Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 399 бабының ережелері бірдей қолданылады.

Жалпы кез-келген келісімшарттың оң нәтижесі болып, тараптар келісімге қол жеткізген шарттар табылады.

Осылайша, заң тұтынушыға жария шарттардың талаптарын анықтауға, соның ішінде келіспеушіліктер туралы хаттамалар жіберуге және даулы мәселелерді реттеу туралы талап арызбен сотқа жүгінуге мүмкіндік береді.

Ал, қосылу шарттарының негізгі ерекшеліктерінің бірі, тұтынушы келісімшарттың талаптарын анықтауға қатысуға мүмкіндігі жоқ және осындай шартқа тек қосылу арқылы ғана қол жеткізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // adilet.zan.kz
2. Омарова А. Отличия публичного договора от договора присоединения // Договор 24. - 2018. – С. 1-4.
3. Идрышева С.К. О гражданско-правовой ответственности коммерческой организации в публичном договоре // Юрист.- 2011. - №2. – С. 43-44.

Батырбаева Ж.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде
РК

РАЗВИТИЕ ПАРТИСИПАТИВНОЙ ПРОЦЕДУРЫ В ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена развитию партисипативной процедуры в гражданском судопроизводстве Республики Казахстан, которая включена в ряд примирительных процедур, предусмотренных Гражданским процессуальным кодексом Республики Казахстан, в целях снижения уровня конфликтности в обществе, уменьшения количества обращений населения республики в суды и разрешения споров мирным путём.

Ключевые слова: примирительные процедуры, адвокат, партисипативная процедура, примирение сторон.

АҢДАТПА

Мақала азаматтық сот ісін жүргізуде Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексімен көзделген татуласу рәсімдерінің қатарына енгізілген партисипативтік рәсімін қоғамдағы жанжал деңгейін төмендету, республика халқының сотқа жүгінуінің санын азайту және дауларды бейбіт жолмен шешу мақсатында дамыту мәселесіне арналған.

Түйін сөздер: татуласу рәсімдері, партисипативтік рәсім, қорғаушы, тараптардың татуласуы.

ABSTRACT

The article is devoted to the development of participatory procedures in civil proceedings of the Republic of Kazakhstan, which is included in the number of conciliation procedures stipulated by the Civil procedural code of the Republic of

Kazakhstan to reduce the level of conflict in society, reducing the number of cases of the population of the Republic to the courts and to resolve disputes peacefully.

Keywords: conciliatory procedures, participatory procedure, attorney, the reconciliation of the parties.

Обращению с иском в суд предшествует наличие спора, который не мог быть разрешен сторонами мирным путём. То есть, суд, по мнению инициатора иска, является единственным органом, который может разрешить спор, тем самым поставить точку в возникшем конфликте.

Если анализировать психологию поведения сторон, то ими движет желание выиграть спор, доказать своё преимущество, и, соответственно, признать необоснованными требования или возражения второй стороны. Поэтому в качестве выхода из ситуации они видят решение суда.

При вынесении решения суда одна из сторон обязательно будет проигравшей и недовольна принятым решением, что повлечёт дальнейшее прохождение дела в судебных инстанций и возможное продолжение судебных тяжб, поскольку суд не может удовлетворить требования обеих сторон.

Как писал Нефедьев Е.А., «возникновение вражды между сторонами, спорящими о праве, есть явление естественное, неизбежное, и если вражда не переходит известных пределов и не проявляется в каких-либо противозаконных действиях, то остаётся, как это бывает в большинстве случаев, даже незамеченной посторонними лицами», «эта вражда не только уменьшается, но увеличивается вследствие постановления судом решения, так как обстоятельства, послужившие причиной раздора, после решения остаются и ... закрепляются, а между тем, тяжущегося, против которого постановлено решение, последнее нисколько не может убедить в необоснованности его притязаний...» [1].

В Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утверждённой Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858, указано, что одним из этих направлений развития правовой системы страны является закрепление разнообразных путей и способов достижения компромисса между сторонами частно-правовых конфликтов как в судебном, так и во внесудебном порядке, в том числе обязательности обсуждения возможности использования примирительных процедур [2].

Примирительные процедуры являются альтернативой рассмотрения судом гражданского дела по существу заявленных требований и вынесения решения об удовлетворении иска (заявления) либо отказа в его удовлетворении и их можно отнести к одним из предпосылок для построения бесконфликтного общества и повышения уровня правовой культуры населения.

Статья 4 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, введённого в действие 1 января 2016 года (далее - ГПК), предусматривает, что одной из задач гражданского судопроизводства является содействие мирному урегулированию спора. Данная задача в соответствии со статьёй 163 ГПК реализуется судом с начала подготовки дела к судебному разбирательству [3].

Судом разъясняется сторонам возможность применения примирительных процедур, предусмотренных статьёй 17 ГПК, перечень которых был расширен для выбора сторонами наиболее приемлемого и выгодного вида применительно к существу спора и субъектного состава для его проведения (медиатор, адвокат, судья-примиритель, либо без привлечения указанных лиц для заключения сторонами мирового соглашения самостоятельно).

Каждый из видов примирительных процедур имеет свои особенности и существенные различия в их проведении.

Одним из них является партисипативная процедура, которая является новшеством гражданского процесса и вызвала интерес как со стороны населения, так и юридического сообщества.

Согласно частям 1, 2 статьи 57 ГПК граждане вправе вести свои дела в суде лично или через представителей. Личное участие в деле гражданина не лишает его права иметь по этому делу представителя. Дела юридических лиц ведут в суде их руководители, действующие в пределах полномочий, предоставленных им законом, иными нормативными правовыми актами или учредительными документами, и (или) их представители.

При этом, выбор представителя в лице адвоката находится в прямой связи с возможностью проведения партисипативной процедуры.

Так что же подразумевает данная процедура? Это вид альтернативного разрешения спора с участием адвокатов обеих сторон и без участия судьи.

Адвокат является важной фигурой в гражданском процессе, который оказывает спорящей стороне профессиональную юридическую помощь, представляет её интересы в суде и участвует в достижении истины по делу путём предоставления доказательств и обеспечения принципа состязательности гражданского судопроизводства.

Адвокаты могут участвовать во всех видах примирительных процедур, но для партисипативной процедуры участие представителей сторон в лице адвокатов является обязательным.

Право адвокатов проводить примирительные процедуры предусмотрено и подпунктом 10 пункта 3 статьи 33 Закона Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» от 05 июля 2018 года № 176-VI [4].

При этом, в отличие от мирового соглашения и медиации количество дел, окончанных утверждением соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры, будет заметно меньше, так как участие в деле представителей в лице адвокатов является волеизъявлением сторон, на которых никем не может быть возложена обязанность обеспечения участия адвокатов в суде.

Если обратиться к истории становления партисипативной процедуры, то она с корнями уходит во Францию.

В 2010-2011 годы во Франции была проведена последняя крупная реформа альтернативных форм урегулирования споров (далее - АРС), в результате которой во французской правовой системе получил законодательное закрепление такой новый альтернативный способ урегулирования споров, как партисипативная процедура (*participative*). Таким образом, сегодня во Франции, наравне с такими видами АРС, как переговоры, медиация, консилиация (согласительная процедура), мировое соглашение, экспертиза, арбитраж (третейский суд) законодательно урегулирована и практикуется партисипативная процедура. Основой для создания данной процедуры стал позитивный опыт применения «коллорабративного права» (*collaborative law*) в Северной Америке и «партисипативной юстиции» (*justice participative*) в Канаде. Впервые предложение о создании такого способа урегулирования споров во Франции прозвучало в Докладе комиссии под руководством Сержа Гиншара «Обоснованное стремление к мирному правосудию» от 30 июня 2008 г. (предложение N 47) [5].

Предложение комиссии Гиншара состояло в создании во французской правовой системе такой процедуры, которая бы облегчала мирное урегулирование споров под влиянием участвующих в процедуре адвокатов, а в случае неурегулирования спора в рамках данной процедуры предполагала бы упрощенный переход к судебному разбирательству и ускоренное рассмотрение и разрешение дела. В основе партисипативной процедуры лежит «гарвардский

метод» ведения переговоров, разработанный профессорами Р. Фишером и У. Юри. Учёные сформулировали базовые правила переговорного процесса, следуя которым стороны в абсолютном большинстве случаев способны достигнуть разумного соглашения. Суть этого метода заключается в том, что при урегулировании спора стороны совместно разрешают общую проблему, руководствуясь, с одной стороны, объективными стандартами, а с другой – собственными интересами и действительными потребностями [6].

Положительная тенденция развития партисипативной процедуры в зарубежных странах способствовала её введению в гражданское судопроизводство нашего государства, как одного из способов мирного урегулирования спора.

Адвокатом Раисовой Б.А. разработаны методические рекомендации, одобренные президиумом Республиканской коллегии адвокатов 11 марта 2016 года (протокол № 12), для их применения в общественных отношениях в сфере организации и проведения партисипативной процедуры адвокатами в рамках гражданского процесса, а также как альтернативного метода по урегулированию споров в Республике Казахстан, определяют её принципы и методологию проведения самой процедуры.

Рекомендации содержат цели и принципы партисипативной процедуры, определяют права и обязанности адвокатов, порядок заключения соглашения и т.д.

Так, целями партисипативной процедуры являются достижение варианта разрешения (урегулирования) спора в виде соглашения, устраивающего обе стороны процедуры; оперативное разрешение (урегулирование) спора (не более 10 рабочих дней); снижение материальных издержек сторон; снижение уровня конфликтности сторон, формирование и сохранение стабильных отношений между сторонами вследствие устранения спорных моментов; формирование правовой культуры у населения, способствующей укреплению деловой репутации на международном уровне; снижение нагрузки на судебную систему.

Партисипативная процедура проводится адвокатами на основе принципов добровольности участия сторон; равноправия сторон в переговорах; недопустимости вмешательства в партисипативную процедуру; законности действий адвоката, с участием которых проводятся переговоры в рамках партисипативной процедуры, действующего в интересах своего доверителя [7].

В соответствии с частями 2, 3 статьи 174 ГПК стороны могут урегулировать спор в полном объёме взаимных требований либо в части, заключив соглашение об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры. Ходатайство об урегулировании спора с применением указанной процедуры может быть заявлено по любому делу искового производства, кроме дел, вытекающих из публично-правовых отношений, если иное не предусмотрено ГПК или законом.

В частности, сферой применения партисипативной процедуры являются гражданские, трудовые, семейные и иные правоотношения с участием физических и (или) юридических лиц, если одной из сторон не является государство или соглашение затрагивает интересы третьих лиц, не участвующих в этой процедуре, либо лиц, признанных судом недееспособными или ограниченно дееспособными. При этом, соглашение может быть заключено как по требованиям в целом, так и в их части. В таком случае, спор в его неразрешенной части подлежит рассмотрению по существу.

Статьёй 306 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан также предусмотрена защита прав субъектов предпринимательства путём заключения соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры, с

указанием на то, что порядок и условия её проведения регулируется нормами ГПК [8].

Во французском же законодательстве имеются отличия: там прямо запрещено применение партисипативной процедуры для урегулирования трудовых споров (статья 2065 Гражданского кодекса Франции), но допускается заключение соглашения по вопросам развода и раздела совместно нажитого имущества (статья 2067 Гражданского кодекса Франции) [5].

Согласно статьям 179, 181, 182 ГПК стороны в судах первой, апелляционной, кассационной инстанций вправе до удаления суда в совещательную комнату заявить ходатайство об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры, которая проводится без участия судьи путём проведения переговоров. Ходатайство может быть заявлено в суде кассационной инстанции, если это не требует дополнительных процессуальных действий и приостановления рассмотрения дела. Одновременно с ходатайством в суде кассационной инстанции стороны должны представить соглашение. При заявлении ходатайства о проведении партисипативной процедуры производство по делу приостанавливается в соответствии с подпунктом 7) статьи 272 УПК на срок не более одного месяца.

Таким образом, адвокаты должны инициировать о проведении партисипативной процедуры при взаимном согласии обеих сторон, обращаясь с соответствующим ходатайством, что в обязательном порядке должно быть удовлетворено судом.

Переговоры в партисипативной процедуре прекращаются в случаях: подписания сторонами соглашения об урегулировании спора - со дня подписания такого соглашения; установления адвокатом обстоятельств, исключающих возможность разрешения спора путем переговоров в партисипативной процедуре; письменного отказа сторон от партисипативной процедуры в связи с невозможностью разрешения спора путем переговоров - со дня обращения в суд с заявлением о назначении к слушанию дела по существу; письменного отказа одной из сторон от продолжения партисипативной процедуры - со дня направления адвокатом стороны письменного отказа от участия другой стороне; истечения срока проведения партисипативной процедуры [7].

Сам факт заключения соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры не влечёт его безусловное утверждение судом, поскольку согласно части 2 статьи 48 ГПК его условия не должны противоречить закону или нарушать чьи-либо права, свободы и законные интересы как сторон по делу, так и третьих лиц. В случае отказа в утверждении соглашения суд выносит об этом определение, которое обжалованию, пересмотру по ходатайству прокурора не подлежит. Доводы о несогласии с определением могут быть указаны в апелляционных жалобе, ходатайстве прокурора.

Судья (состав суда), в производстве которого находится дело, проверяет содержание соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры и выносит определение о его утверждении и прекращении производства по делу в соответствии со статьёй 177 ГПК. В определении суда указываются об утверждении соглашения и прекращении производства по делу; условия мирового соглашения и сроки его исполнения; распределение судебных издержек; возвращение истцу из бюджета уплаченной им государственной пошлины.

На определение об утверждении соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры может быть подана частная жалоба, принесено ходатайство прокурором в суд апелляционной инстанции, решение которой является окончательным, поскольку в силу части 2 статьи 434 ГПК дела,

оконченные примирительными процедурами, не подлежат пересмотру в кассационном порядке. При этом, согласно части 3 указанной статьи могут быть пересмотрены в кассационном порядке по представлению Председателя Верховного Суда Республики Казахстан и протесту Генерального Прокурора Республики Казахстан при наличии оснований, предусмотренных частью шестой статьи 438 ГПК, а именно в случаях, когда исполнение принятого постановления может привести к тяжким необратимым последствиям для жизни, здоровья людей либо для экономики и безопасности Республики Казахстан; принятое постановление нарушает права и законные интересы неопределенного круга лиц или иные публичные интересы; принятое постановление нарушает единообразие в толковании и применении судами норм права.

Нормами ГПК предусмотрен и порядок принудительного исполнения утверждённого судом соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры в случае добровольного неисполнения оговорённых условий на основании исполнительного листа, выдаваемого судом по ходатайству лица, заключившего соглашение.

Гарантия возврата уплаченной государственной пошлины зачастую является стимулом для проведения примирительной процедуры.

Если стороны не достигли соглашения или условия соглашения судом не утверждены, разбирательство дела проводится в общем порядке.

По мнению Нефедьева Е.А., суть примирения состоит во взаимных уступках сторон. Побудительной причиной к этому, с его точки зрения, выступает спорность права и неопределённость судьбы процесса, «гражданско-правовые споры есть плод недоразумения, неясного представления спорящих сторон о пределах взаимных прав и обязанностей» [1].

Движущей силой партисипативной процедуры являются именно адвокаты, которые принимают непосредственное участие в обсуждении условий соглашения, возможных уступок и компромиссов сторон спора, а роль суда заключается в проверке условий соглашения на соответствие требованиям закона, а также не нарушаются ли чьи-либо права, свободы и законные интересы. Поэтому кроме разъяснения норм ГПК о возможности окончить дело примирением сторон, суд не может оказать влияние на заключение соглашения об урегулировании спора в порядке партисипативной процедуры.

Более того, причиной, которая препятствует более активному применению данной процедуры, является то, что участие представителя – адвоката в суде зависит от волеизъявления участников спора, от их материального положения либо уверенности знания норм законодательства для защиты своих прав и законных интересов в суде.

Поэтому в случае, если по делу участвуют адвокаты обеих сторон, то результативность партисипативной процедуры напрямую зависит от правильного разъяснения доверителю норм закона и возможного проведения примирительной процедуры, а надлежащая правовая оценка относительно существа спора, предварительный прогноз исхода дела в соответствии с требованиями закона, подлежащего применению, может привести к желанию сторон прийти к какому-либо компромиссу и разрешить спор мирным путём.

Заключение партисипативного соглашения является выгодным и для самих адвокатов, поскольку не будет проигравшей стороны, как в случае, если по делу будет вынесено решение суда. Кроме того, будет значительно сэкономлено и их время, затраченное на участие в разрешении спора и исключены дальнейшие судебные тяжбы между этими же сторонами по тому же требованию.

В связи с тем, что законодатель, наравне с медиаторами и судьями-примирителями, наделил адвокатов функциями примирителя, подразумевая

одним из направлений их профессиональной деятельности, считаем поиск решения проблемы в соответствии с законом и содействие устранению конфликта между сторонами путём партисипативной процедуры более действенным способом разрешения спора, последствиями которых будут сохранение дружеских, партнёрских взаимоотношений, а также повышение как доверия к суду, так и авторитета адвоката, способствовавшего примирению сторон.

Подводя итоги, приходим к выводу, что от деятельности адвокатов по содействию примирению спорящих сторон зависит развитие партисипативной процедуры в гражданском судопроизводстве, увеличение количества дел, оконченных примирением сторон, а также снижение нагрузки судов. Тем самым, адвокатским сообществом будет активно реализовываться идея Концепции правовой политики Республики Казахстан по развитию примирительных процедур в гражданском судопроизводстве.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Досудебные и судебные примирительные процедуры: сборник статей по итогам Международной научно-практической конференции; 8-9 декабря 2016 г., г. Воронеж / Под ред. Е.И. Носыревой, Д.Г. Фильченко. – М.: Инфотропик Медиа, 2017. – 220 с.

2. Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, утверждённая Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858

3. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года

4. Закон Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» от 05 июля 2018 года № 176-VI

5. интернет ресурс <https://otyrar.kz/2015/10/partisipativnaya-procedura-eshhe-odin-alternativnyj-metod-uregulirovaniya-sporov/>

6. Сабитова А.А. Актуальные вопросы применения примирительных процедур в Республике Казахстан. Қазақстанның ғылымы мен өмірі – Наука и жизнь Казахстана Science and life of Kazakhstan. №5 (40). 2016

7. Методические рекомендации по проведению партисипативной процедуры адвокатами, одобренные президиумом Республиканской коллегии адвокатов 11 марта 2016 года (протокол № 12). Астана, 2016 г.

8. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года

Беккужина Д.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН РЕТТЕУДЕГІ МЕДИАЦИЯНЫҢ РӨЛІ

АҢДАТПА

Мақалада жұмыс берушілер мен жұмыскерлердің арасында туындаған еңбек дауларын тек соттарда емес, қолданысқа енгізілген медиация рәсімі арқылы тиімді шешудің жолдары қарастырылады.

Жұмыскер мен жұмыс беруші үшін медиация - еңбек шиеленістерін нәтижелі шешу үшін пайда болған жаңа мүмкіндіктер. Осы орайда, берілген заң талаптарын түсіндіру, татуластыру қызметтерінің дағдылары, дауларды медиация рәсімі арқылы реттеудің тиімділігі, медиативті келісімін орындау тәртібі ұсынылған.

Мақалада татуласудың әлеуметтік сипаты, яғни жалпы көпшілікпен байланыс орната отырып, ресурстарды үнемдеуге мүмкіндік беретін, екі тарапқа да тиімді шешімін табуға көмек қылып, шартты келісімге негізделген байланыстарды шешу жағдайлары қарастырылған.

Түйін сөздер: еңбек, еңбек даулары, еңбек құқығы, татуластыру рәсімі, медиатор, медиация, еңбек қатынастары.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются инструменты по разрешению трудовых споров между работодателями и работниками не только в судебном порядке, но и путем процедуры медиации.

Для работника и работодателя медиация является эффективным средством и открывает новые возможности для разрешения трудовых конфликтов. В связи с этим, в исследовании представлены разъяснение правовых условий, порядка предоставления посреднических услуг, а также пути эффективного разрешения споров посредством медиации путем примирения и согласия сторон.

В статье была сделана попытка рассмотрения социальной природы примирения, устанавливая связи с большинством медиация дает возможность сэкономить ресурсы, способствует обеим сторонам найти решение, основанное на заключении соглашения, а также даются пути их решения.

Ключевые слова: трудовые споры, примирительные процедуры, медиатор, медиация, трудовые отношения.

ABSTRACT

The paper considers instruments for solving issues of labour disputes between employers and employees not only in court, but also by newly introduced mediation procedures.

For the employee and employer mediation is an effective tool and opens new possibilities for the resolution of labour conflicts. In this regard, the study presents explanations of legal terms, the procedure for providing mediation services, as well as the effective resolution of disputes through mediation by conciliation and agreement of the parties.

In the paper an attempt was made to consideration of the social nature of reconciliation, i.e. setting of communication with the majority, mediation gives you the opportunity to save resources, and helps both sides to find a winning solution based on the agreement, and provides their solutions.

Keywords: labor disputes, conciliation procedure, mediator, mediation, labor relations.

Әлеуметтің әл-ауқатын көтеру мәселесі ешқашан назардан тыс қалған емес. Ұжымдардағы еңбек дауларының негізгі себебі жалақының уақытымен төленбеуі мен жұмысшылардың жалақыларын көтеруді талап етуі болып отыр. Расында, еңбек дауларына қатысты арыз-шағымдардың азаймай тұрғаны жасырын емес. Мұндай дауларды келісу комиссиялары мен соттар қарайтындықтан, бұл мәселенің түйткілдері бізге өте таныс. Қазіргі уақытта ел азаматтары еңбек

құқықтарын сот арқылы қорғауды жөн көреді. Өйткені, соттың ашықтығы, ақпараттың жеткіліктілігі, құқықтық сауаттылықтың артуы судьяларға деген сенімді нығайтты. Әрине, жалақысын уақытында алмағандар, еңбегінің дұрыс бағаланбағанына ренжігендер, басшының қарым-қатынасына өкпелілер арызданып прокуратура органдарына да барып жатады. Ал, соттардың тәжірибесінде байқалғандай, судьялар қарайтын даулардың басым көпшілігі еңбек шартын бұзу тәртібіне қатысты.

Еңбек шартын тоқтату негіздері 2016 жылдың 1 қаңтарына күшіне енген Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 49-бабында нақты көрсетілген [1]. Еңбек шарты тараптардың бірінің бастамасымен бұзылуы мүмкін. Ондай жағдайда жұмыс беруші жұмыскерді бір ай бұрын ескертуі тиіс. Жеке еңбек дауларын қарастыратын органдар барлық жағдайды объективті түрде бағалауға кепілдік береді. Жеке еңбек шарттарын қарастыру тәртібі сотта Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің нормаларымен, Қазақстан Республикасының Азаматтық процесстік кодексінің және өзге де заңнамалық актілермен реттелетінін де айта кеткен жөн. Шағым дауға қатысты тараптың өтініші бойынша ғана сотта қаралады. Дегенмен, сот кез келген арыз иесін жұмысқа қайта орналастырып берудің кепілі деуге болмайды. Әр шағымды тыңғылықты зерттеп, қажетті құжаттарды негізге ала отырып шешім шығаратындықтан, судья жұмыс беруші мен жұмыскердің құқықтарын тең таразылайды. Екі тараптың дәйектері толық тыңдалып, айғақтары түгелдей зерттеліп барып кімнің дұрыс, кімнің бұрыстығына заң арқылы жауап беріледі. Сондықтан, басшымен арадағы келіспеушілікті еңбек дауына ұластыру абырой әкелмейді, әрі бұл өзге адамдардың уақытын, қажыр-қайратын кетіретінін есте ұстаған дұрыс. Мұндай жағдайда сотқа жүгінгенге дейін, шешілмей тұрған дауларды татуластыру рәсімдерімен шешуді іс-тәжірибемізге енгізсек жөн болар еді.

Еңбек дауларын туғызатын жағдайлардың әртүрлі екенін айта кеткен жөн. Ол объективтік сипаттағы факторлар болуы мүмкін. Мәселен, нарықтық экономикаға көшу, мемлекеттік меншікті жекешелендіру, жекелеген кәсіпорындардағы өндірістің жағдайына және соған байланысты қызметкерлердің жұмыстан босатылуына орай, Республикада қалыптасқан әлеуметтік-экономикалық жағдайларға байланысты, не болмаса жұмыс берушінің кәсіпорындарда ауысуынан туындауы ықтимал. Ал, субъективтік сипаттағы себептерге өндірістің ұйымдастырылуын, қызметкерлердің бірлесе еңбек ету мүддесін қамтамасыз ететін әкімшілік басқару, аппараттағы адамдардың қателіктері, біліксіздігі, кәсіпорын басшыларының еңбек заңы саласындағы құқықтық даярлығының жеткіліксіздігі әсер етіп жатады.

Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің нормаларына сәйкес еңбек даулары тараптардың келісімі бойынша, не болмаса сот билігі арқылы шешімін тауып жатады. 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасының Азаматтық процесстік кодекске «17-тарау Татуластыру рәсімдері» тарауы енгізілді [2]. Бұл рәсімнің бірі – медиация. Тараптар сот кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін бірінші, апелляциялық, кассациялық сатылардағы соттарда дауды медиация тәртібімен реттеу туралы өтінішхат беруге құқылы [3].

Осыған орай, медиация құрылымы мен үдерісін, соның ішінде, оларды еңбек қатынастары саласында құру және пайдалану жөніндегі жұмыстарды күшейтудің қажеттігі ескеріліп, медиациялар құрылымын ұлттық және ірі жеке меншік компанияларда құру қолға алынып отыр. Өйткені, АҚШ, Австралия және басқа да дамыған батыс елдерінде барлық даулардың үштен бір бөлігі соттың араласуына дейін медиация үдерістері аясында реттеледі екен. Бұл жерде ең қызықты мысал ретінде АҚШ тәжірибесін келтіруге болады. Көптеген дауларды сотқа дейін ерікті түрде шешілуі қамтамасыз етілген және судья процесстің кез келген сатысында

тараптарға медиатормен жұмыс істеуге кеңес бере алады. Экономика, саясат және бизнес саласында медиаторсыз бұл елде келіссөздер жүргізілмейді [4; с. 36].

Сондықтан да, қазіргі уақытта мемлекет тарапынан даулар мен жанжалдарды, соның ішінде, әлеуметтік-еңбек қатынастары саласындағы даулар мен жанжалдарды соттан тыс шешудің жүйесін енгізуге мүмкіндік беретін бастамашыл қадамдардың болуы маңызды.

Медиатордың қатысуы еңбек дауын көбінесе сотқа дейінгі тәртіпте шешуге ықпал етуге арналған. Медиатор өз қызметінде тек құқықтық нормаларды ғана емес, конфликтология, психология негіздерінде қолданады. Медиатордың қатысуымен дауды шешу, тараптар үшін келісуге боларлық келісімге қол жеткізуге бағытталған. Басқаша айтқанда медиация тараптардың келіспеушіліктер деңгейін төмендетуге бағытталған. Еңбек дауындағы тараптар даудың кез келген сатысында медиацияға жүгінуіне және одан бас тартуларына болады. Медиация — үшінші, бейтарап, әділ, жанжал нәтижесіне мүдделі емес тараптың қатысуымен өтетін дауларды реттеудің баламалы түрі. Еңбек дауларын медиация рәсімімен шешу өте тиімді. Ол екі тарапқа да қатысты. Бірақ, аталған институт әлі тиісті дәрежеде жұмыс істей қойған жоқ. Медиация рәсімі жұмыскелер мен жұмыс берушілерге не үшін тиімділігі сұрағы туындайды. Егер тараптар өзара келісіп, дауларды медиация рәсімі арқылы реттейтін болса, онда оларда сәйкесінше сотқа жүгінбей ақ шешудің мүмкіндігі туындайды. Артық сот шығындарын төлемей, қызметкер мен жұмыс берушінің арасында орын алған дауларды шешудің тиімділігі артады. Кез келген жұмыс беруші үшін туындаған дауларды сотта қарап, өздерінің нарықтағы атағына кір келтірудің еш пайдасы жоқ. Бірақ, жұмыс берушілер бұл тәуекелді түсіне бермейді. Неғұрлым жұмыскерге өзінің дұрыстығын дәлелдесе, соғұрлым жұмыскерлердің мұндай қадамға бармауына түрткі болар еді. Жұмыс берушілерге сотқа қарағанда медиаторларға жүгіну көптеген артықшылықтар береді:

1) Құпиялылық. Медиация туралы заң құпиялылық қағидатын көздейді. Бұл беделіне қамқорлық жасайтын жұмыс беруші үшін сөзсіз артықшылық;

2) Еріктілік. Медиация рәсімі өзара келісу арқылы жүзеге асырылады. Бұл жұмыс беруші мен жұмыскер арасындағы қақтығыстарды болдырмайды және екі тараптың болашақ қарым-қатынастарына оң әсер етеді;

3) Шешімдердің қысқа мерзімде қабылдануы. Еңбек қарым-қатынастарында барлық мәселелердің тез шешілуі маңызды. Сот талқылауы ұзаққа созылуы мүмкін, медиация мұндай мақсаттарға өте қолайлы;

4) Ортақ шешімге келу мүмкіндігі. Екі тарапқа да қолайлы шешімге келу арқылы қарым-қатынастардың сақталуы болып табылады [5; с. 114].

Шындығында кез келген еңбек дауларын соттың көмегімен шешу мүмкін емес. Сотқа дейінгі тәртіпте қаралатын көптеген еңбек даулары медиатордың көмегімен екі тараптардың да мүдделеріне жауап береді және тиімді.

Еңбек дауларын шешу кезінде медиация ерікті сипатта болады. Бұл, тараптардың медиация процедурасына өзара ерікті түрде қатысуынан пайда болады және келіспеушіліктер тараптары медиация және дауларды реттеу жөнінде келісім қабылдау туралы шарт жасау арқылы өз қалауын еркін білдіреді. Сонымен бірге дау тараптары еңбек дауы туындаған кез келген сәтте, оның ішінде сотқа арызданғанға дейін де және егер сотта талқылау барысы басталып кеткен жағдайда медиация рәсіміне жүгінуге құқығы бар.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 159-бабында жеке еңбек дауларының шешілуінің келесі жолдары көрсетілген:

- 1) келісу комиссиясы;
- 2) сот арқылы [1].

Ал ұжымдық еңбек дауларында медиация рәсімі мүлдем қарастырылмаған.

Бұл жерде туындайтын сұрақ: даудың келісу комиссиясы және медиация арқылы шешілуінің айырмашылығы қандай? Келісу комиссиясы еңбек дауларын еңбек ұжымының қатысуымен, қажетті құжаттарды сұрастыру арқылы қарастырады. Бұның барлығы белгілі бір уақытты қажет етеді. Сонымен қатар, келісу комиссиясы бір тарапты қанағаттандырмайтын шешім қабылдауы мүмкін. Келісу комиссиялары әрдайым объективті шешім қабылдамауы мүмкін және комиссия мүшелері ретінде жұмыс беруші мен жұмыскерлер өкілдері болғандықтан, жеке мүдделер орын алуын жоққа шығара алмаймыз. Ал, медиатор дауды әр түрлі қырынан қарастырып, екі тараптың ортақ шешімге келуіне ықпал жасайды.

Алайда, жоғарыда көрсетілген мәселеден көріп отырғанымыздай, Медиация туралы Заңы қабылдануымен Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексіне тиісті өзгерістер енгізілмеді. Еңбек Кодексінде медиация рәсімі арқылы жүзеге асыра алынбайтын еңбек дауларының тізімі, даудың келісу комиссиясында қаралу кезеңінде медиация рәсімін қолдану бойынша мерзім уақыты және келісу комиссиясына медиацияны бекіту құқығы, медиация рәсімдердің жүргізу бойынша мерзімдер, еңбек шартына медиация рәсімін өткізу туралы жағдайлар қарастырылмаған.

Сол себептен, Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексінің Жалпы бөлігіне «медиация рәсімі» және «медиатор» ұғымдарының түсінігін, 159- бап 1- бөлігіне еңбек дауларын медиация рәсімі арқылы шешу туралы өзгерістер енгізу қажет деп ойлаймын.

Қорыта айтқанда, медиация рәсімі еңбек дауларын қарастырудағы бүгінгі таңда даму сатысында болып отыр. Еңбек дауларын шешудің жан-жақты белгіленген құқықтық әдістері медиацияның дамуындағы оңды іс екендігі сөзсіз. Медиация еңбек қатынастарындағы келіспеушіліктерді шешу үшін қолайлы жағдайлар туғызуға және тараптар қабылдаған шешімдердің орындалуы үшін тиімді механизмдер жасауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/>.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі. 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/>.
3. Қазақстан Республикасының Медиация туралы Заңы. 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV // <http://adilet.zan.kz/>.
4. Филипова И. А. Медиация в трудовых спорах: опыт США, Германии и Франции и возможности его использования при реформировании российского законодательства // Адвокат. — 2015. — № 7. — С. 34—39.
5. Рашидова А.И., Рачкова А.О. Медиация в трудовых спорах // Актуальные проблемы Российского права. — 2017. - № 12. — С. 113-116.

СПОРЫ О НАСЛЕДСТВЕ. ПРОБЛЕМЫ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ

АННОТАЦИЯ

Наследственные споры – это разновидность гражданских споров между наследниками, рассматриваемых районными судами с применением норм Гражданского Кодекса Республики Казахстан. Сторонами спора выступают наследники после смерти наследодателя, когда сами наследники не могут договориться мирным путём.

В большинстве случаев наследники из-за своей юридической неграмотности пропускают сроки для принятия наследства, очередность принятия наследства, способы принятия наследства и многое другое. В работе указываются способы принятия наследства, их отличительные признаки.

Ключевые слова: наследство, наследственные споры, установление факта принятия наследства, восстановление срока для принятия наследства.

АҢДАТПА

Мұрагерлік даулар - Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің ережелерін қолданумен аудандық соттар қараған мұрагерлер арасындағы азаматтық даулардың бір түрі. Дауласушы тараптар мұрагерлері қайтыс болғаннан кейін, мұрагерлері бейбіт жолмен келісе алмаған кезде мұрагерлер болып табылады.

Көптеген жағдайларда құқықтық сауатсыздыққа байланысты мұрагерлері мұраны қабылдау мерзімдерін, мұраны қабылдау тәртібін, мұрагерлік қабылдау тәсілдерін және тағы басқаларды жібермейді. Жұмыста мұраны қабылдау әдістері, олардың ерекшеліктері айқындалады.

Түйінді сөздер: мұрагерлік, мұрагерлік даулар, мұраны қабылдау фактісін белгілеу, мұраны қабылдау мерзімін қалпына келтіру

ABSTRACT

Inherited disputes are a type of civil disputes between heirs, considered by district courts using the provisions of the Civil Code of the Republic of Kazakhstan. The parties to the dispute are the heirs after the death of the testator, when the heirs themselves cannot agree peacefully.

In most cases, heirs due to their legal illiteracy miss deadlines for accepting an inheritance, the order of accepting an inheritance, ways of accepting an inheritance, and much more. The work specifies the methods of accepting inheritance, their distinctive features.

Keywords: inheritance, hereditary disputes, establishment of the fact of acceptance of inheritance, restoration of the term for accepting inheritance

Введение.

В виду юридической безграмотности населения, халатного отношения к вопросам наследования возникают такие споры как восстановление срока для принятия наследства, установление факта принятия наследства, установление факта родственных отношений, а также споры между наследниками. Чтобы как

можно меньше избежать подобного рода конфликта необходимо владеть минимальной информацией об основных положениях наследственного права.

В результате становления рыночных отношений, закрепления за гражданами права частной собственности на имущество круг объектов, которые могут переходить в порядке наследственного правопреемства, расширился. Наследственное право занимается регулированием имущественных отношений граждан, возникающих после смерти и связанных с переходом прав и обязанностей гражданина к другим лицам (преемникам). Регулирование отношений, связанных с наследованием, традиционно строится на сочетании двух основополагающих принципов свободы завещания и охраны интересов семьи.

Обсуждение.

Количество рассмотренных гражданских дел, связанных с вопросами наследства и наследственными спорами, увеличивается из года в год. Причинами такого роста являются, прежде всего: 1) неосведомленность граждан в гражданско-правовом поле, в части наследования (например, нарушение сроков принятия наследства), 2) а так же неполнота предоставляемых документов нотариусу для оформления наследства либо 3) разночтение в правоустанавливающих документах, что влечет отказ нотариуса в выдаче свидетельства.

Рост количества дел связан в первую очередь с кардинальными изменениями в экономике Казахстана, развитие частной собственности, что в свою очередь повлияло на реформирование законодательства в области наследования.

Отличительным различием между нынешним Гражданским кодексом Республики Казахстан и Гражданским кодексом (далее ГК) Республики Казахстан, действовавшим до 12 января 2007 года является срок для принятия наследства, в течение которого наследники могут обратиться за оформлением наследства.

Гражданский кодекс Казахской Советской Социалистической Республики 1963 года, действовавший вплоть до 1 июля 1999 года предусматривал нормы принятия наследства, согласно которым наследник, не принявший наследство в шестимесячный срок со дня смерти наследодателя, утрачивал право на наследство. [1]

Действующее гражданское законодательство устанавливает, что для приобретения наследства наследник должен его принять. Настоящее гражданское законодательство предусматривает активный способ принятия наследства. С введением в действие с 1 июля 1999 года Особенной части Гражданского кодекса РК действует правило «если не отказался — значит принял». [2] Указанные действия должны быть совершены наследниками в течение шести месяцев с момента открытия наследства.

Одним из актуальных вопросов наследственного права является принятие наследства по истечении установленного законом срока.

Для принятия наследства наследникам необходимо в указанный срок со дня смерти наследодателя подать заявление нотариусу по месту открытия наследства, т.е. по последнему месту жительства наследодателя, а если оно неизвестно – по месту нахождения его имущества или основной его части.

Согласно ст. 1072 п. 1 Гражданского Кодекса республики Казахстан для приобретения наследства наследник по закону или по завещанию должен его принять. [3]

Если наследник никаких действий по вступлению во владение наследством не совершал и не обратился к нотариусу с заявлением в шестимесячный срок по уважительным причинам, то в таком случае наследник должен обратиться в суд

с исковым заявлением о восстановлении срока принятия наследства и признании его принявшим наследство.

Истцами по таким делам могут быть как: 1) наследники, пропустившие 6-месячный срок для обращения к нотариусу (или уполномоченному должностному лицу на выдачу свидетельства о праве на наследство) и подачи заявления о принятии наследства; 2) так и наследники наследника по закону или по завещанию, умершего после открытия наследства, но не успевшего принять наследство в срок.

Ответчиком по делу выступает другой наследник, принявший наследство. В случае отсутствия наследника, к делу привлекается местный исполнительный орган, уполномоченный управлять коммунальной собственностью.

В то же время исковое заявление о восстановлении срока для принятия наследства и признании наследника принявшим наследство принимается в производство суда независимо от того, что установленный ст.1072-3 ГК РК шестимесячный срок для обращения в суд (а не для принятия наследства) истек, поскольку начало течения такого срока связано с моментом окончания обстоятельств, послуживших причиной пропуска срока для принятия наследства. Начало течения шестимесячного срока для обращения в суд (ст.1072-3ГК РК) уже устанавливается в суде в ходе рассмотрения дела по существу на основании представленных истцом доказательств, свидетельствующих о моменте, когда отпали уважительные причины, и о том, что, по его мнению, им срок для обращения в суд не пропущен. [4].

В большинстве случаев пропуск принятия наследства происходит из-за неправильного трактования закона и наследники нередко полагают, что раз свидетельство о праве на наследство выдается по истечении шести месяцев, то им необходимо обратиться за наследством после шести месяцев.

В своих заявлениях истцы уважительность пропуска срока для принятия наследства указывают незнание закона. Однако, это не является уважительной причиной.

Доказательством для признания причин пропуска срока для принятия наследства уважительными могут быть: документы, например, о длительной болезни истца или длительной командировке, в результате чего он был лишен возможности подать в срок нотариусу заявление, свидетельские показания и т.д. Основаниями для восстановления срока для принятия наследства могут быть также обстоятельства, с достоверностью подтверждающие то, что истец – наследник не знал и не мог знать об открытии наследства или о наличии у наследодателя наследственного имущества.

Незнание закона истцом не может быть признано уважительной причиной пропуска срока, если отсутствуют другие основания в подтверждение доводов иска. В каждой конкретной ситуации данный вопрос должен решаться индивидуально. Суд оценивает доказательства в совокупности.

В случаях, когда истцом в качестве основания для восстановления срока для принятия наследства указано, что истец (наследник) не знал и не мог знать о смерти наследодателя и открытии наследства ввиду длительного необщения истца с умершим, суд выясняет, не связано ли длительное отсутствие общения наследника с наследодателем с умышленным уклонением наследника от выполнения возложенных на него законом или решением суда обязательств по содержанию наследодателя[5] .

При проведении обобщения судебной практики по делам, рассмотренным с применением законодательства о наследстве, судам Республики Казахстан даны рекомендации при рассмотрении дел указанной категории. При рассмотрении дел о восстановлении срока для принятия наследства следует иметь в виду, что суд

вправе удовлетворить заявленное требование лишь в случае, когда в ходе судебного разбирательства будет установлено, что этот срок пропущен по уважительным причинам. При этом, признавая наследника принявшим наследство, суд определяет доли всех наследников в наследственном имуществе и при необходимости определяет меры по защите прав нового наследника на получение причитающейся ему доли наследства. Ранее выданные свидетельства о праве на наследство признаются судом недействительными. [6]

Восстановление срока принятия наследства следует отличать от установления факта принятия наследства. Это второй способ принятия наследства, и рассматривается в особом производстве.

В соответствии с пунктом 5 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан №13 от 28.06.2002 года «О судебной практике по делам об установлении фактов, имеющих юридическое значение» под фактическим принятием наследства понимаются действия наследника, которые

- свидетельствуют о вступлении его во владение и пользование после смерти наследодателя имуществом последнего,
- осуществление действий по содержанию и охране его имущества,
- производство оплаты его долгов и налогов, связанных с наследственным имуществом,
- либо получение причитавшихся наследодателю выплат, ценностей имущественного характера, которые подлежат включению в наследственную массу. [7]

Данные способы принятия наследства тесно переплетаются между собой, одно имеют различия:

- при восстановлении срока для принятия наследства истец указывает причины пропуска для принятия наследства, в связи с чем есть необходимость восстановления данного срока;
- при установлении юридического факта принятия наследства наследник утверждает, что фактически принял наследство и данный факт необходимо узаконить судебным решением.

Однако в судебной практике нередки случаи путаницы между двумя видами производств. О чем был приведен пример в практическом пособии «Наследственные споры: методика подготовки дела, судебного разбирательства и составления решения суда. В качестве примера указано следующее гражданское дело:

Истец Н. предъявил иск к своему родному брату К. о восстановлении пропущенного срока для принятия наследства и признании наследника принявшим наследство. В качестве обоснования своих требований указал, что являясь инвалидом 2 группы, не смог надлежащим образом оформить свои наследственные права после смерти сестры на основании ст.1072-3 Гражданского Кодекса республики Казахстан. Ответчик не возражал против удовлетворения иска, решением суда иск удовлетворен. При анализе данного судебного акта суд апелляционной инстанции указал, что были допущены следующие недостатки:

1) Иск заявлен о восстановлении срока для принятия наследства. Однако судом установлено, что истец фактически принял наследство – проживает в наследственном доме, несет бремя содержания, принял все меры по охране наследственного имущества и др.

Согласно п. 11 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2009 года №5 одним из условий восстановления срока и признания наследника принявшим наследство является отсутствие доказательств фактического принятия наследства.

При таких обстоятельствах истцу необходимо было обратиться с заявлением об установлении факта принятия наследства в порядке, предусмотренном п. 2 ст. 1072-1 Гражданского кодекса республики Казахстан.

2) Иск предъявлен к ненадлежащему ответчику, так как сам ответчик не принял наследство, следовательно, не реализовал свои наследственные права и не нарушает права истца

3) Спорное правоотношение может регулироваться ст. 1072-3 Гражданского кодекса республики Казахстан о принятии наследства по истечении установленного срока либо п. 2 ст. 1072-1 Гражданского кодекса республики Казахстан, если истец изменит требования и попросит установить факт принятия им наследства. Однако спорное материальное правоотношение не регулируется ст. 128 Гражданско-процессуальным кодексом Республики Казахстан (ранее действовавшего до 01.01.2016 г.), которое регламентирует процессуальные сроки. Срок принятия наследства не относится к процессуальным срокам. Следовательно, восстановление такого срока не может регулироваться нормами Гражданско-процессуальным кодексом Республики Казахстан. [8]

Вывод.

При рассмотрении наследственных споров, суды нередко испытывают трудности в таких вопросах как: в каких случаях наследники обращаются в суд с иском о восстановлении срока для принятия наследства и признании принявшим наследство, а в каких с заявлением об установлении юридического факта принятия наследства.

Дела по заявлению о восстановлении срока на принятия наследства и признании наследника принявшим наследство рассматриваются в порядке искового производства (ст.1072-2 Гражданского кодекса Республики Казахстан). Основанием для удовлетворения таких требований для суда является уважительность пропуска для принятия наследства (болезнь наследника, а также обстоятельства, препятствующие подаче заявления о принятии наследства). Уважительность причин пропуска срока определяется судом зависимости от конкретных обстоятельств каждого дела.

Также для удовлетворения иска являются обстоятельства обращения наследника в суд в течение шести месяцев после того, как причины пропуска этого срока отпали.

Заявления об установлении факта принятия наследства и места открытия наследства рассматриваются в особом порядке, согласно ст.305 п.9 Гражданско-процессуального кодекса Республики Казахстан. Необходимо учитывать, что если наследник фактически принял наследство одним из указанных ст. 1072-1 ГК способов, но нотариальной конторой по каким – либо причинам отказано в выдаче свидетельства о праве на наследство, требования заявителя, не согласного с действиями нотариальной конторы, рассматриваются в порядке особого производства.

Если при рассмотрении дела судья установит, что имеется спор о праве, в соответствии с п.3 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан №13 от 28.06.2002 года «О судебной практике по делам об установлении фактов, имеющих юридическое значение» на основании ст.277 п.13 Гражданско-процессуального кодекса Республики Казахстан, судья выносит определение об оставлении заявления без рассмотрения, в котором указывает, что заявленное требование подлежит рассмотрению в порядке искового производства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гражданский кодекс Казахской Советской Социалистической Республики 1963 год, статья 542. Электронный - ресурс http://adilet.zan.kz/rus/docs/K630001000_
2. Статья: «Право на наследство: без нарушений и своевременно». М.Сатыбалдин. Электронный – ресурс <https://www.zakon.kz/4888482-pravo-na-nasledstvo-bez-narusheniy-i.html>
3. Гражданский кодекс Республики Казахстан: Практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство-Норма-К, 2018- 322с от 1 июля 1999 года, статья 1072
4. Споры о наследстве: методическое пособие, Астана 2010. Под общей редакцией М.Т.Алимбекова, стр.144.
5. Споры о наследстве: методическое пособие, Астана 2010. Под общей редакцией М.Т.Алимбекова. стр.145
6. Обобщение судебной практики по делам, рассмотренным с применением законодательства о наследстве судами Республики Казахстан за 9 месяцев 2015 года. Электронный – ресурс <http://office.sud.kz/taldau/generalization?code=2318&lang=ru>
7. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2009 года № 5 «О некоторых вопросах применения судами законодательства о наследовании», пункт 5. Электронный ресурс http://adilet.zan.kz/rus/docs/P09000005S_
8. Наследственные споры: Методика подготовки дела, судебного разбирательства и составления решения суда. Практическое пособие. Астана, 2017. Под ред. Куановой И.З. стр.66

Джумагулова А.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде
РК

ОСОБЕННОСТИ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН О ПРИМЕНЕНИИ НОРМ ОБ УДЕРЖАНИИ ИМУЩЕСТВА ДОЛЖНИКА

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена такому важному институту гражданского права, как удержание имущества должника. Рассматриваются вопросы, касающихся правовых проблем данного института на примерах договоров аренды имущества. Отмечается, что состояние правового института удержания на сегодняшний день таково, что кредитор имеет возможность удерживать вещь, в случае, когда спорная вещь оказалось в его владении на законном основании. Возможность удержания не может быть следствием захвата вещи должника помимо его воли.

Ключевые слова: удержание вещи должника, способ обеспечения исполнения обязательства, кредитор, имущество должника.

АҢДАТПА

Мақала борышкердің мүлкін ұстап қалу сияқты маңызды азаматтық құқық институтына арналған. Осы институттың құқықтық мәселелеріне қатысты мәселелер мүлікті жалға алу келісім-шарттарының мысалында қарастырылады. Құқықтық ұстау институтының жағдайы бүгінгі таңда кредитордың даулы зат оның

иелігінде заңды негізде болған жағдайда затты ұстап тұруға мүмкіндігі бар. Ұстап қалу мүмкіндігі борышкердің ерік-жігерінен басқа заттарын ұстап алу салдары бола алмайды.

Түйін сөздер: борышкердің заттарын ұстап қалу, міндеттеменің орындалуын қамтамасыз ету тәсілі, борышкердің мүлкі.

ABSTRACT

The article is devoted to such an important institution of civil law as retention of debtor's property. The questions concerning the legal problems of this institution on the examples of property lease agreements are considered. It is noted that the state of the legal institution of retention today is such that the creditor has the ability to hold the thing, in the case where the disputed thing was in his possession on a legal basis. The possibility of retention cannot be a consequence of the seizure of the debtor's thing against his will.

Keywords: retention of debtor's thing, the method of ensuring implementation of obligation, creditor, debtor's property.

Удерживать вещь лица, не исполняющего обязательство, на протяжении долгих веков является естественной реакцией кредитора, основанной на понятии справедливости, а, следовательно, удержание существует столько же, сколько существуют обязательственные отношения между индивидами. Удержание берет свои истоки в римском праве, как и большинство институтов гражданского права.

М.М. Катков, исследуя институт удержания имущества в римском праве, отмечал, что место права удержания – в той части об обязательствах, в которой излагаются правила об исполнении обязательств [1].

Под способами обеспечения исполнения обязательств в науке гражданского права, как правило, понимаются специальные меры, в достаточной степени гарантирующие исполнение основного обязательства и стимулирующие должника к надлежащему поведению. Как и множество других институтов, способы обеспечения обязательств определяются через функции, которые они осуществляют [1].

Из чего рождается вопрос, удержание – сделка или субъективное право? При рассмотрении института удержания имущества встречаются определения его как сделки. «Осуществление кредитором права удержания с последующим обращением взыскания на удерживаемое имущество представляет собой гражданско-правовую сделку [1]».

Согласно статье 147 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее - ГК РК) сделками признаются действия граждан и юридических лиц, направленные на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей. Односторонней считается сделка, для совершения которой, в соответствии с законодательством или соглашением сторон, необходимо и достаточно выражения воли одной стороны (п.2 ст.148 ГК РК) [2]. Б.М. Гонгало утверждает, что квалификация удержания имущества как сделки противоречит учению о сделках. В частности, в качестве аргумента автор приводит следующее соображение: действия по удержанию имущества не влекут модификации правовой связи кредитора и должника (не появляется новых прав и обязанностей, не прекращаются существующие, не меняется их содержание) [3]. Невозможно согласиться с указанной точкой зрения. Совершение действия по удержанию имущества, безоговорочно, приводит к изменению правовых связей, вызываемому самим юридическим фактом удержания. Так, удержание имущества

ведет к прекращению обязанности кредитора по передаче имущества должнику; к установлению права кредитора удерживать находящуюся у него вещь несмотря на то, что права на нее приобретены третьим лицом; к возникновению права должника требовать обеспечения сохранности удерживаемого имущества кредитором [1]. Также, удержание имущества может принимать форму и двусторонней сделки, когда должник и кредитор заключают соответствующее соглашение об удержании либо указывают положения об удержании в основной договор.

Отрицая возможность причисления удержания к односторонним сделкам, Б.М. Гонгало рассматривает данный институт как субъективное право кредитора. Как известно, субъективное право – юридически обеспеченная мера возможного поведения управомоченного лица. Несомненно, право удерживать имущество должника является субъективным правом кредитора, так как кредитор – управомоченное лицо, и данная мера его поведения юридически обеспечена. Кредитор принимает решение сам, осуществлять ли ему свое субъективное право, удерживать имущество должника или возратить и использовать другие средства понуждения к исполнению обязательства, либо вовсе отказаться от своего требования к должнику. Следует разграничивать такие понятия, как «право на удержание», так как оно является субъективным правом кредитора и «удержание имущества», как гражданско-правовой институт справедливо относить к разряду сделок.

Проблема обеспечения договорных обязательств деловыми партнерами была и остается одной из самых актуальных. Учитывая многообразие путей решения этой проблемы, гражданским законодательством Республики Казахстан предусмотрен ряд способов обеспечения исполнения обязательства, которое может обеспечиваться неустойкой, залогом, удержанием имущества должника, поручительством, гарантией, задатком и другими способами, предусмотренными законодательством или договором.

Кредитор, у которого находится вещь, подлежащая передаче должнику либо лицу, указанному должником, вправе в случае неисполнения должником в срок обязательства по оплате этой вещи или возмещению кредитору связанных с нею издержек и других убытков удерживать ее до тех пор, пока соответствующее обязательство не будет исполнено [2]. Данная формулировка в тексте норм ст.ст.338-1, 338-2 ГК РК появилась с внесением изменений в него в январе 2007 года и закрепила возможность удержания в качестве обеспечения исполнения. А статье 292 закреплено с момента принятия общей части Гражданского Кодекса Республики Казахстан.

Неверно будет говорить о том, что удержание имущества должника ранее не рассматривалось как способ обеспечения исполнения. А именно, за комиссионером признано право удерживать находящуюся у него вещь комитента (ч.2 ст.871 ГК РК), за перевозчиком - перевозимые грузы и багаж (ч.4 ст.697 ГК РК), за подрядчиком - результаты работ, принадлежащее заказчику оборудование, переданную им для переработки (обработки) вещь, остатки неиспользованных материалов и другое оказавшееся у подрядчика имущество заказчика (ст.624 ГК РК), за складом признается право на удержание хранимого товара (ст. 795 ГК РК) до полного исполнения должником обязательства по оплате предоставленных услуг [2].

Кредитором удержание вещи, принадлежащей должнику, хоть и отнесено законодателем к видам обеспечения исполнения обязательства, имеет существенные отличия от других видов обеспечительных мер.

Все виды обеспечения исполнения обязательства возникают на основании соглашения или договора, и по крайней мере, должны быть в обязательном

порядке оговорены в письменном соглашении сторон. Удержание является единственным из способов обеспечения исполнения обязательств, возникающий непосредственно из закона. Даже если в договоре нет указаний на его применение, это не является основанием его неприменения, то есть для его применения кредиторам не нужно заключать специального соглашения. Ограничение на удержание может быть предусмотрено лишь договором сторон. Удержание хоть и возникает из обязательства, но не имеет прямого взаимодействия к основному обязательству. Независимо от его субъектного состава и от того, из чего оно возникает, удержание обеспечивает обязательство между должником и кредитором.

Законодатель в качестве одного из способов обеспечения исполнения обязательства предусмотрел удержание имущества должника, однако данный институт до сих пор не стал предметом детального доктринального толкования, во многом непроработанными остаются и правоприменительные аспекты удержания.

В качестве предмета удержания законодатель (ст. 338-1 ГК РК) называет "вещь". Как известно, вещи в гражданском праве подразделяются на движимые и недвижимые. Буквальное толкование этой нормы приводит к выводу, что в нашем государстве допустимо также и удержание недвижимой вещи. В связи с этим возникают вопросы - существует ли в Казахстане такой гражданско-правовой институт, как удержание недвижимости, что является правовой основой для удержания недвижимости, какие проблемы могут возникнуть в связи с его применением.

В странах общей системы права по общему правилу удержание недвижимости не только допускается, но и является весьма распространенной мерой воздействия на недобросовестных должников. В ряде государств континентальной правовой системы законодательно закрепляются отдельные случаи удержания недвижимости. Например, согласно ст. 100 книги 5 Гражданского кодекса Нидерландов предоставил арендатору недвижимости право удерживать ее в случае невыплаты собственником причитающегося в определенных случаях арендатору возмещения [4]. Гражданский кодекс Квебека 1991 г. предоставил право удержания недвижимости архитекторам, инженерам, подрядчикам, субподрядчикам, если выполненная ими работа либо поставленные материалы полностью не оплачены [5]. В соответствии с п.1 ст.624 ГК РК закреплено право подрядчика на удержание результата работ при неисполнении заказчиком обязанности уплатить установленную цену либо иную сумму, причитающуюся подрядчику в связи с выполнением договора подряда. В то время как неясно, включает ли в себя понятие "результат работ" недвижимое имущество.

Удержание недвижимости может стать весьма действенным способом обеспечения, между тем предприниматели часто не решаются использовать эту разновидность обеспечения обязательств, так как не знают, какими правами и обязанностями будут обладать, и как оформить соответствующие отношения.

Судебная практика касательно удержания недвижимости весьма скупа, что является следствием отсутствия четкого законодательного регулирования и навыков применения этого института. Следует отметить, что в целом суды не опровергают юридический характер такого явления, как удержание недвижимого имущества.

Как было сказано выше, удержание в качестве способа обеспечения исполнения обязательств часто используется в арендных правоотношениях. Стандартная схема проста: арендатор снимает офис, завозит туда свое имущество и перестает платить. Арендодатель прекращает доступ арендатора в помещение, при этом лишая его возможности вывезти свое имущество, пока долг

по арендным платежам не будет погашен. Конечно, далеко не всегда речь идет именно об офисе и далеко не всегда только об одном арендаторе. Много спорных ситуаций на практике возникает в связи с тем, что объект недвижимости передается в субаренду и среди удерживаемого в нем имущества есть имущество не только арендатора-должника, но и субарендатора (который вполне может быть добросовестным и оплачивать аренду в срок). В таком случае субарендатору приходится защищать свои права в суде. Сделать это возможно, доказав право собственности на удерживаемое арендодателем имущество (к примеру паспорт транспортного средства, акты инвентаризации, договоры купли-продажи и др). Если же доказать суду, что в опечатанном помещении находятся «лишние» вещи, не удастся, то, скорее всего, они будут удерживаться до момента разрешения спора арендодателя и арендатора [6].

Несмотря на наличие в законодательстве норм, декларативно закрепляющих право удержания в качестве способа обеспечения исполнения обязательства, четкое нормативное определение порядка реализации данного права, тем не менее, отсутствует. Возможно, по этой причине удержание в качестве *способа обеспечения исполнения* обязательства не нашло широкого распространения на практике [7].

Так, в судебной практике Российской Федерации было следующим образом сформулировано содержание права удержания для договора аренды: «Арендодатель вправе удерживать принадлежащее арендатору оборудование, оставшееся в арендованном помещении после прекращения договора аренды, в обеспечение обязательства арендатора по внесению арендной платы за данное помещение» [8].

Суд в обоснование своей позиции исходил из того, что доводы истца о неправомерности удержания его оборудования в связи с отсутствием у него каких-либо обязательств перед ответчиком по поводу этого оборудования несостоятельны, поскольку в силу абзаца второго пункта 1 статьи 359 ГК РФ в отношениях между предпринимателями удержанием вещи могут быть обеспечиваться также обязательства, не связанные с оплатой данной вещи или возмещением издержек на нее. Однако право на удержание вещи должника возникает кредитора лишь в том случае, когда спорная вещь оказалась в его владении на законном основании. Возможность удержания не может быть следствием захвата вещи должника помимо его воли. В рассматриваемом судом случае спорное оборудование оказалось во владении арендодателя по воле самого арендатора при отсутствии со стороны арендодателя каких-либо неправомерных деяний. Основанием поступления оборудования во владение собственника помещения является оставление арендатором этого оборудования в данном помещении после истечения срока аренды, то есть после утраты права на соответствующее помещение. Поскольку такое владение оборудованием не может быть признано незаконным, оно допускает его удержание по правилам п.1 ст.359 ГК РФ. С учетом изложенного требования истца собственника оборудования о возврате имущества из чужого незаконного владения не подлежат удовлетворению [9].

Резюмируя вышеизложенное, можно сделать вывод, что право удержания – это специфический способ обеспечения исполнения обязательств. Это самостоятельное субъективное гражданское право и мы его склонны относить к категории вещных прав.

Таким образом, анализ правовой природы удержания свидетельствует о достаточно высокой степени эффективности рассматриваемого способа обеспечения исполнения обязательств, о его доступности и универсальном характере. Однако стороны гражданских правоотношений зачастую не решаются

использовать этот механизм, так как попросту не имеют четкого представления о том, что представляет собой удержание, каким образом действует механизм удержания при обеспечении исполнения обязательств, какими правами и обязанностями будут обладать стороны таких отношений и каким образом они оформляются.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Статья из журнала «К правовой природе удержания имущества должника» Сошникова М.П. // Современное право. – 2008.- № 7.- С.69-72
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2018. – 368 с.
3. Гонгало Б.М. Обеспечение исполнения обязательств. – М., 1999.С. 99.
4. Русский перевод текста ГК Нидерландов см.: Гражданский кодекс Нидерландов. Новая кодификация / Отв. ред. Ф.Й.М. Фельдбрюгге. Лейден, 1996. Английский перевод наиболее принципиальных положений ГКН, регулирующих договорные правоотношения, см.: The Principles of European Contract Law and Dutch Law. A Commentary / Ed. by D. Busch, E.H. Hondius, H.J. van Kooten, H.N. Schelhaas, W.M. Schrama. The Hague, 2002.
5. Источник:http://www.hiringacontractor.com/en/Law_where_you_live/PQ.asp
6. Источник: <https://www.eg-online.ru/article/319038/>
7. Источник: <https://yvision.kz/post/218569>
8. Статья из журнала «Залог и удержание как способы обеспечения исполнения обязательства: общие и особенные черты» Скрябин С.В. // Юрист. – 2009. - №6. – С. 51-53
9. Пункт 14 информационного письма Президиума Высшего Арбитражного суда РФ от 11 января 2002 г. №66. «Обзор практики споров, связанных с арендой». Вестник Высшего Арбитражного суда Российской Федерации, 2002 г., №3.

Ділдабаев Е.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ЖЕР ДАУЛАРЫН СОТТА ҚАРАҒАНДА ТУЫНДАЙТЫН МӘСЕЛЕЛЕР

АҢДАТПА

Мақалада жер дауларын реттейтін және нақты істер бойынша негізге алынатын заң нормалары көрсетілген. Жер учаскесін мемлекет мұқтаждығына байланысты мәжбүрлеп иеліктен шығару туралы және мақсаты бойынша пайдаланылмаған және игерілмеген жер учаскесін меншік иесінен мәжбүрлеп алуға байланысты заң нормаларының қолданылуы айтылған. Сонымен қатар Ресей Федерациясының Жер кодексімен Қазақстан Республикасының Жер кодексіне салыстырмалы талдау жасалған.

Түйін сөздер: жерге меншік құқығы, жер дауы, игерілмеген жер учаскесін меншік иесінен мәжбүрлеп алу, Жер кодексі.

АННОТАЦИЯ

В статье изложены правовые нормы, регулирующие земельные споры и рассматривающие конкретные дела. В ней указано, что правовые нормы касаются принудительного отчуждения земельного участка для государственных нужд и принудительного отчуждения не использованных по целевому назначению земельных участков. Кроме этого, составлен сравнительный анализ Земельных кодексов Российской Федерации и Республики Казахстан.

Ключевые слова: право собственности на землю, земельный спор, принудительное отчуждение земельного участка, Земельный кодекс.

ABSTRACT

The article outlines the legal norms that govern land disputes and deal with specific cases. It was stated that the legal norms related to compulsory alienation of the land plot due to the state needs and for the purpose of compulsory acquisition of the unused and undeveloped land plot by the owner. In addition, the Land Code of the Russian Federation compiled a comparative analysis of the Land Code of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: land ownership, land dispute, compulsory alienation of a land plot, Land Code.

Жерге меншік құқығын тану, жер учаскелерін пайдалану және игерілмеген жер учаскелерін мемлекет меншігіне қайтару қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Жер учаскесіне жеке меншік құқығын тану туралы з.ғ.д., профессор Ж.Х. Қосанов өзінің «Жерге және өзге де құқықтарға жеке меншік құқығының теоретикалық мәселелері» атты еңбегінде – нақты көрсетіп кеткен [1].

Айталық, Қазақстан Республикасының Конституциясында мемлекеттік меншік пен жеке меншік айырықша қорғалатындығы және оған қол сұғушылықтарға жол берілмейтіндігі нақты көрсетілген [2].

Бірақ, жер қатысты даулар туындағанда және оларды сотта қараған кезде белгілі бір қиындықтар туандайтыны жасырын емес.

Жерге қатысты құқықтық қатынастар Қазақстан Республикасының Конституциясымен, Жер кодексімен, «Мемлекеттік мүлік туралы» заңымен, «Мемлекеттік мүліктерді тіркеу туралы» заңымен реттеледі.

Жерге қатысты даулардың сотта көп қаралатын санатына: жер учаскесін мемлекет мұқтажы үшін алып қоюға байланысты мәжбүрлеп иеліктен шығару туралы және мақсаты бойынша пайдаланылмаған және игерілмеген жер учаскесін меншік иесінен және жер пайдаланушыдан мәжбүрлеп алып қою жатады.

Сонымен, соттар мемлекет мұқтажы үшін жылжымайтын мүлік иесінен жер учаскесін мәжбүрлеп иеліктен шығару туралы істерді қараған кезде Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік мүлік туралы» Заңының 67- бабы 2-тармағына сүйене отырып шешім шығарады [3].

Алайда, Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік мүлік туралы» Заңының 67- бабы 2-тармағына сәйкес, меншік иесіне азаматтық-құқықтық мәміле бойынша немесе сот шешімі бойынша өткен, мемлекет мұқтажы үшін иеліктен шығарылатын жер учаскесінің құны азаматтық-құқықтық шартта немесе сот шешімінде көрсетілген, бірақ нарықтық құнынан аспайтын мөлшерде айқындалады. Сондай-ақ, осы баптың 3-тармағында жер учаскесінде тұрған жылжымайтын мүліктің құны оның нарықтық құнынан аспайтын мөлшерде айқындалады [3].

Жер учаскесін мемлекет мұқтажы үшін алып қоюға байланысты иеліктен шығарылатын жер учаскесінің немесе өзге де жылжымайтын мүліктің нарықтық құнын меншік иесі немесе жер пайдаланушы жер учаскесін мемлекет мұқтажы үшін алдағы мәжбүрлеп иеліктен шығару туралы хабарламаны алған сәтке осы Заңның 208-бабына сәйкес тәуелсіз бағалаушы айқындайды деп көрсетілген.

Осы санаттағы істер бойынша соттар аталған заңның 67-бабы 2-тармағын негізге алып меншік иесіне азаматтық-құқықтық мәміле бойынша ақша сомасын өндіріп жатады.

Бірақ, 10 жыл бұрын сатып алынған жер учаскесін осы заң нормасына сүйеніп сол кездегі бағасын өндіру қаншалықты заңды және әділетті болып табылады.

Ал соттар Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік мүлік туралы» Заңының 67- бабы 3-тармағын қолданайын десе, оған осы баптың 2-тармағы тікелей қарсы болып отыр [3].

Немесе, осы екі заңды қолданар кезде соттарға нақты түсінікті болу үшін, жер учаскелерінің меншік иелерінің өз жерлерін қанша уақыт иелік етіп отырғандары анықтылып, сол бойынша осы екі заң нормасын тиісінше қолданса дұрыс болады деп санаймын.

Себебі: Қазақстан Республикасының Конституциясының 26-бабының 3-бөлігіне сәйкес, соттың шешімінсіз ешкімді де өз мүлкінен айыруға болмайды. Заңмен көзделген ерекше жағдайларда мемлекет мұқтажы үшін мүліктен күштеп айыру оның құны тең бағамен өтелген кезде жүргізілуі мүмкін [2].

Демек, Соттар Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік мүлік туралы» Заңының 67- бабы 3-тармағын қолдана отырып, жер учаскесі мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп алынған мүлік иесіне, жер учаскесінің нарықтық құны төленуі керектігі оң шешім болып табылады [3].

Сонымен қатар, 10 жыл бұрын сатып алған жер учаскесін мемлекет мұқтажы үшін иелігінен шығарып, оның үстіне оған 10 жыл бұрынғы бағасын төлеу, әділеттілік талаптарына да сәйкес келмейді.

Соттар мақсаты бойынша пайдаланылмаған және игерілмеген жер учаскесін меншік иесінен және жер пайдаланушыдан мәжбүрлеп алып қою туралы істерді қараған кезде Жер кодексінің 92, 94 баптарына сілтеме жасайды [4].

Соның ішінде, құрылысқа арналған жер учаскелерін алып қою кезінде бірқатар қиындықтар мен сұрақтар туындайды.

Жер кодексінің 92-бабының 2-тармағына сәйкес, егер құрылысқа арналған жер учаскесі оны беру туралы шешім қабылданған күннен бастап үш жыл (егер жобалау-сметалық құжаттамада анағұрлым ұзақ мерзім көзделмесе) ішінде мақсаты бойынша пайдаланылмаған жағдайда, онда Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке тұрғын үй құрылысына арналған жеке меншігіндегі жер учаскесін қоспағанда, мұндай жер учаскесі осы Кодекстің 94-бабында көзделген тәртіппен мәжбүрлеп алып қоюға жатады [4].

Егер жеке тұрғын үй құрылысына арналған жер учаскесі дайын емес алаңдарда жер пайдалану құқығында берілген жағдайларда, мұндай жер учаскесін игеру мерзімі оны тиісті инженерлік (коммуналдық) инфрақұрылыммен қамтамасыз еткен кезден бастап есептеледі.

Жер кодексінің 94-бабы бойынша, мақсаты бойынша пайдаланылмаған не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылған жер учаскесін мәжбүрлеп алып қою тәртібі:

Жер учаскелерінің меншік иелерінен және жер пайдаланушылардан жер учаскелерін осы Кодекстің 92 және 93-баптарында көзделгендей мәжбүрлеп алып қою жер учаскесі орналасқан жер бойынша жердің пайдаланылуы мен қорғалуына мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын органдардың талап арызы бойынша сот тәртібімен жүргізіледі [4].

Кепілге алынған жер учаскелерін осы Кодекстің 92 және 93-баптарында көзделген негіздер бойынша мәжбүрлеп алып қою туралы талап арыз берілген жағдайда, кепіл ұстаушы мұндай жер учаскелерін алып қою рәсімінің басталғаны туралы хабардар етілуге тиіс [4].

Кепіл ұстаушыға хабарламаны сотқа талап арыз берген, жердің пайдаланылуы мен қорғалуына мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын тиісті орган жібереді.

Кодекстің 92 және 93-баптарында көзделген жағдайда жер учаскесін мәжбүрлеп алып қою туралы талап арыз Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде көзделген жазалау шаралары қолданылғаннан кейін және жер учаскесін мақсаты бойынша пайдалану жөнінде және Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзушылықтарды жою жөнінде шаралар қолдану үшін жер учаскесінің меншік иесіне немесе жер пайдаланушыға берілген нұсқаманың мерзімі өткеннен кейін беріледі [4].

Жер учаскесін мақсаты бойынша пайдалану жөнінде шаралар қолдану үшін мерзім – бір жыл, ал Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзушылықтарды жою жөнінде – жер учаскесін мақсаты бойынша пайдаланбау не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзу фактісі анықталған кезден бастап үш ай болып белгіленеді.

Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзушылықты жою қажеттілігі туралы нұсқама жер учаскесіне құқық ауыртпалығы ретінде "Жылжымайтын мүлікке құқықтарды мемлекеттік тіркеу туралы" Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес мемлекеттік тіркелуге жатады.

Егер мақсатқа сай пайдаланылмай жатқан не Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылатын жер учаскесі осы Кодекстің 84-бабына сәйкес мемлекет мұқтажы үшін алып қойылуына байланысты мәжбүрлеп иеліктен шығаруға жататын болса, онда жерді пайдалану мен қорғауға мемлекеттік бақылауды жүзеге асыратын тиісті орган аталған жер учаскесін мемлекет мұқтажы үшін мәжбүрлеп иеліктен шығаруды бастау туралы қаулыны қабылдаған жергілікті атқарушы органның өтінішхаты негізінде жер учаскесін мәжбүрлеп алып қою рәсімін тоқтатуға құқылы [4].

Жер учаскесі осы Кодекстің 92 және 93-баптарында көрсетілген негіздер бойынша сот шешімімен жер учаскесінің меншік иесінен немесе жер пайдаланушыдан мәжбүрлеп алып қойылған жағдайда, жер учаскесіне меншік құқығы немесе жер пайдалану құқығы (мемлекеттен сатып алынған, жер учаскесіне жалдау құқықтарына қатысты) Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу заңнамасында және Қазақстан Республикасының атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы заңнамасында белгіленген тәртіппен сауда-саттықта (конкурстарда, аукциондарда) сатылады [4].

Өтеусіз негізде берілген жер учаскесі Кодекстің 92-бабында көрсетілген негіздер бойынша сот шешімімен меншік иесінен мәжбүрлеп алып қойылған жағдайда, осы жер учаскесі жер учаскесінің меншік иесіне құнын өтеместен одан әрі қайта бөлу үшін арнайы жер қорына алынады [4].

Бұл ретте мұндай меншік иесінің (алып қойылған жер учаскесі осы Кодекстің 9-бабы 3-тармағы 2) тармақшасының негізінде берілген жағдайда) осы Кодекстің 96-1-бабында белгіленген ережелерді ескере отырып, жер учаскесін осы мақсаттар үшін өтеусіз негізде қайтадан алуға құқығы бар [4].

Ал Ресей Федерациясының Жер кодексінің 54.1. бабының 7 бөлігінде «Көпшілік саудада сатылған жер учаскелерінен түскен қаражаттар кадастрлық жұмыстарды жүргізуге, оның нарықтық құнын бағалауға кеткен шығындар алынып тасталып жер учаскесінің бұрынғы иесіне төленеді» делінген [5].

Жер учаскесін мәжбүрлеп алып қою шығыстары шегерілгеннен кейін және орындалуы жер учаскесінің және жер пайдалану құқығының кепілімен қамтамасыз етілген міндеттемелер бойынша талаптар мөлшерінде кепіл ұстаушыға төленгеннен кейін түскен сома жер учаскесінің бұрынғы меншік иесіне немесе жер пайдаланушыға төленеді.

Бір жыл ішінде кемінде үш сауда-саттық (конкурстар, аукциондар) өткізілгеннен кейін мұндай жер учаскесін немесе оған жер пайдалану құқығын өткізу мүмкін болмаған кезде жер учаскесі сот шешімімен арнайы жер қорына алынады.

Алайда, жоғарыда аталған құрылысқа арналған жер учаскелерін алып қою кезінде сұрақтар көп туындайды.

Атап айтқанда, жер кодексінің 92-бабының 2-тармағына сәйкес, егер құрылысқа арналған жер учаскесі оны беру туралы шешім қабылданған күннен бастап үш жыл (егер жобалау-сметалық құжаттамада анағұрлым ұзақ мерзім көзделмесе) ішінде мақсаты бойынша пайдаланылмаған жағдайда, онда Қазақстан Республикасы азаматтарының жеке тұрғын үй құрылысына арналған жеке меншігіндегі жер учаскесін қоспағанда, мұндай жер учаскесі осы Кодекстің 94-бабында сәйкес алынатындығы көрсетілген [4].

Алайда, жер иеленуші өзіне құрылыс салу үшін берілген жер учаскесін қаншалықты игеру керектігі нақты көрсетілмеген. Айталық, меншік иесі осы 3 жыл ішінде не істеуі керек, бетонын құюы керек пе? Қабырғасын тұрғызу керек пе немесе құрылысты толық аяқтауы керек пе? Аталған жағдайлар нақтыланбаған. Демек, Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 92 бабына өзгерістер енгізіп, «өз мақсаты бойынша игерілмеген жер учаскелерін мәжбүрлеп иеліктен шығарғаннан кейін, оны заң талаптарына сәйкес аукционда сатып, осы аукционды өткізуге кеткен шығындарды қоспағанда, қалған сомасы меншік иесіне төленуі қажет деп толықтыру енгізу керек» [4].

Сонымен қатар, Республикасының Жер кодексінің 93 бабына өзгерістер енгізіп, құрылысқа арналған жер учаскесіне салынған құрылыстың салынғаны қай кезден бастап есептелетіндігі нақтылану қажет деп санаймын [4].

Сондықтан, жоғарыда аталған санаттағы істерді қарауда соттарға қиындықтар туғызып отырған заң нормаларына өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттігі туындап отырғаны көрініп тұр.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ж.Х. Қосанов «Жерге және өзге де құқықтарға жеке меншік құқығының теоретикалық мәселелері». Монография. – Алматы: Данекер, 2002 жыл.
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.
3. ҚР «Мүлік туралы» Заңы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000413>.
4. ҚР «Жер кодексі» // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442_.
5. Земельный кодекс Российской Федерации// <http://www.garant.ru/doc/main/?yclid=1187755042087926476>

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ МЫСАЛЫНДА ЭКОЛОГИЯ ЗАҢНАМАСЫНЫҢ СОТ ТӘЖІРИБЕСІНДЕГІ ҚОЛДАНЫСЫ

АҢДАТПА

Бұл мақалада Маңғыстау облысының аумағындағы экологиялық дауларды және туындайтын мәселелерді қарау тәжірибесін қарастырады. Экологиялық даулары бойынша сот талқылауларының салыстырмалы аз саны кезінде олардың есу үрдісі байқалады. Негізгі проблемалар мыналар болып табылады: егер экологиялық нормалардың бұзылуы олардың жеке мүдделерін қозғамаса, азаматтардың сотқа жүгінбеуі мен енжарлығы; қоршаған ортаның жай-күйінің бұзылуына және денсаулыққа келтірілген залалды өтеу құқығына байланысты мәселелер бойынша сотта өз құқықтарын қорғау мүмкіндігі туралы халықты хабардар етпеуі. Облыстағы экологиялық жағдайды жақсарту мақсатында нормативтік - құқықтық актілерге өзгерістер енгізу және халықаралық шарттарды бекіту жөніндегі ұсыныстар көрсетілген.

Тірек сөздер: экология, экологиялық кодекс, қоршаған орта, сот практикасы.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается опыт экологических споров и возникающих проблем в Мангистауской области. При сравнительно малом количестве судебных разбирательств по экологическим вопросам отмечается тенденция их роста. Основными проблемами являются: пассивность и нежелание граждан обращаться в суд, если нарушение экологических норм не затрагивает их личных интересов; неинформированность населения о возможности защиты своих прав в суде по вопросам, связанным с нарушением состояния окружающей среды и правом на возмещение ущерба, причиненного здоровью. Указаны предложения по внесению изменений в нормативно - правовые акты и ратификации международных договоров в целях улучшения экологической ситуации в области.

Ключевые слова: экология, экологический кодекс, окружающая среда, судебная практика.

ABSTRACT

This article discusses the experience of environmental disputes and emerging problems in the Mangystau region. With a relatively small number of trials on environmental issues, there is a growing trend. The main problems are: passivity and unwillingness of citizens to go to court if the violation of environmental standards does not affect their personal interests; lack of information about the possibility of protecting their rights in court on issues related to the violation of the environment and the right to compensation for damage caused to health. Proposals for amendments to legal acts and ratification of international treaties in order to improve the environmental situation in the region are indicated.

Keywords: ecology, ecological code, environment, judicial practice.

Қазіргі кезеңде Қазақстан Республикасының стратегиясының басым бағыттарының бірі бұл экологиялық қауіпсіздік және тұрақты дамуға көшу болып табылады. Қазақстан Республикасының экология саясаты тиісті бағытта дамып келе жатыр және алдына қойған мақсаты: табиғи ресурстарды рационалды түрде қолданумен қоршаған ортаны қорғау. Алайда ресурстардың дұрыс пайдаланылмауы қоршаған ортаны ластауға әкеліп соғады, бұл өз кезегінде уәкілетті органдар тарапынан сотқа шағымдануға негіз болып табылады.

Экология және қоршаған ортаны қорғау мәселелері біздің еліміздегі азаматтардың өмірінде маңызды орын алады. Әрбір азаматтың қолайлы ҚС-қа құқығы, оның жай-күйі және залалды өтеу туралы сенімді ақпарат және де оның денсаулығына келтірілген залал мен қоршаған ортаның мүлкіне келтірілген зиянның нәтижесі туралы Қазақстан Республикасы Конституциясының 31-бабында көзделген [1].

Бірақ біздің 21 ғасырда антропогендік қызметтің қоршаған ортаға әсер ету деңгейі жыл сайын және әрбір онжылдықта артып келеді. Сондықтан қазіргі уақытта экологиялық фактор халықтың экономикалық дамуы мен өмір сүру сапасы үшін айтарлықтай маңызды рөл атқарады. Бұл жеке елдер үшін де, бүкіл ғаламшар үшін де тез шиеленісетін жаһандық экологиялық проблемалар түрінде көрініс тапты.

Қазақстандағы экологиялық және заң ғылымдарында көптеген жылдар бойы зерттеулер жүргізілуде, онда ерекше назар аударылатын негізгі табиғи объектілердің (жер, су, орман, жер қойнауы) қоршаған ортаны қорғау мәселелеріне немесе ластаушы заттардың түрлеріне (өндірістік қалдықтар және т.б.) Экологиялық заңнаманы қолдану мәселелері келесі авторлардың ғылыми жұмыстарында көрініс табады: экология, жер, табиғат ресурстары саласындағы заңнама, сондай-ақ процесстік мамандар: М.А.Аленов, Ж.Х.Косанов, Ж.С.Элябаев және басқалар.

Бірқатар өзекті мәселелер бойынша ұстанымды қалыптастыру кезінде өз жұмыстарында ұсынылған авторлардың кейбір тұжырымдарын атап өтуге болады:

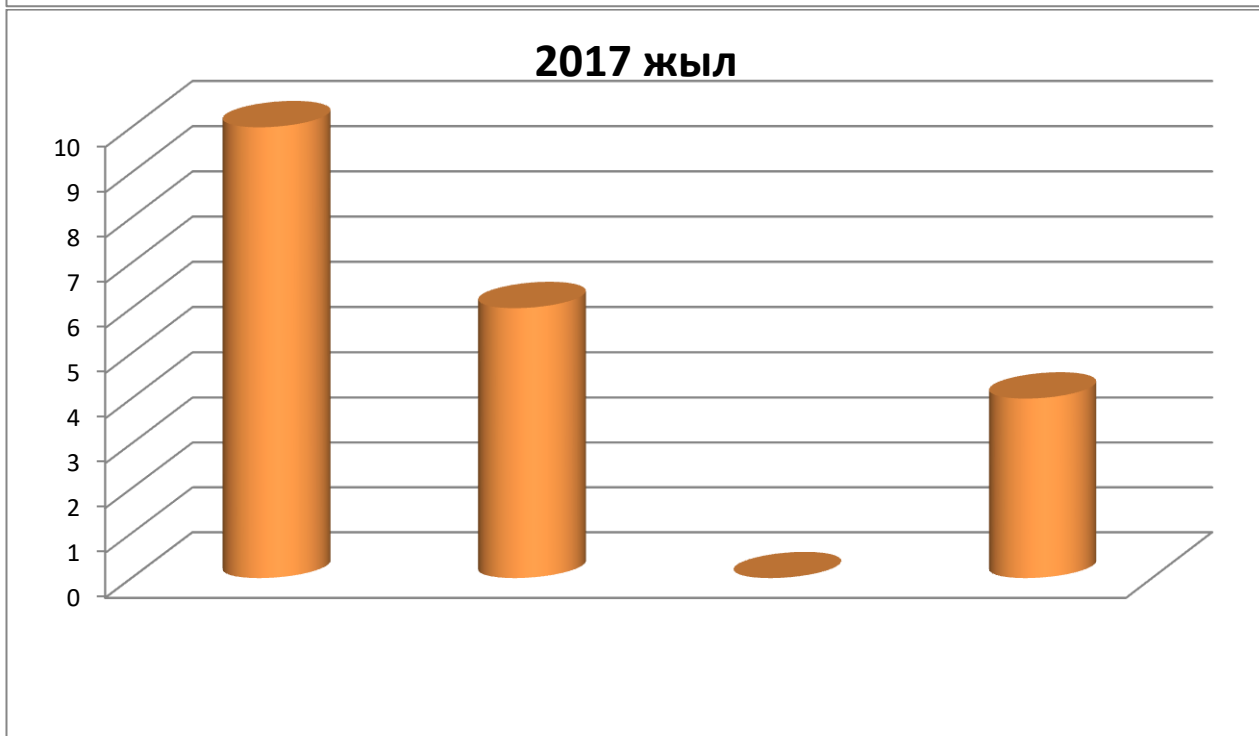
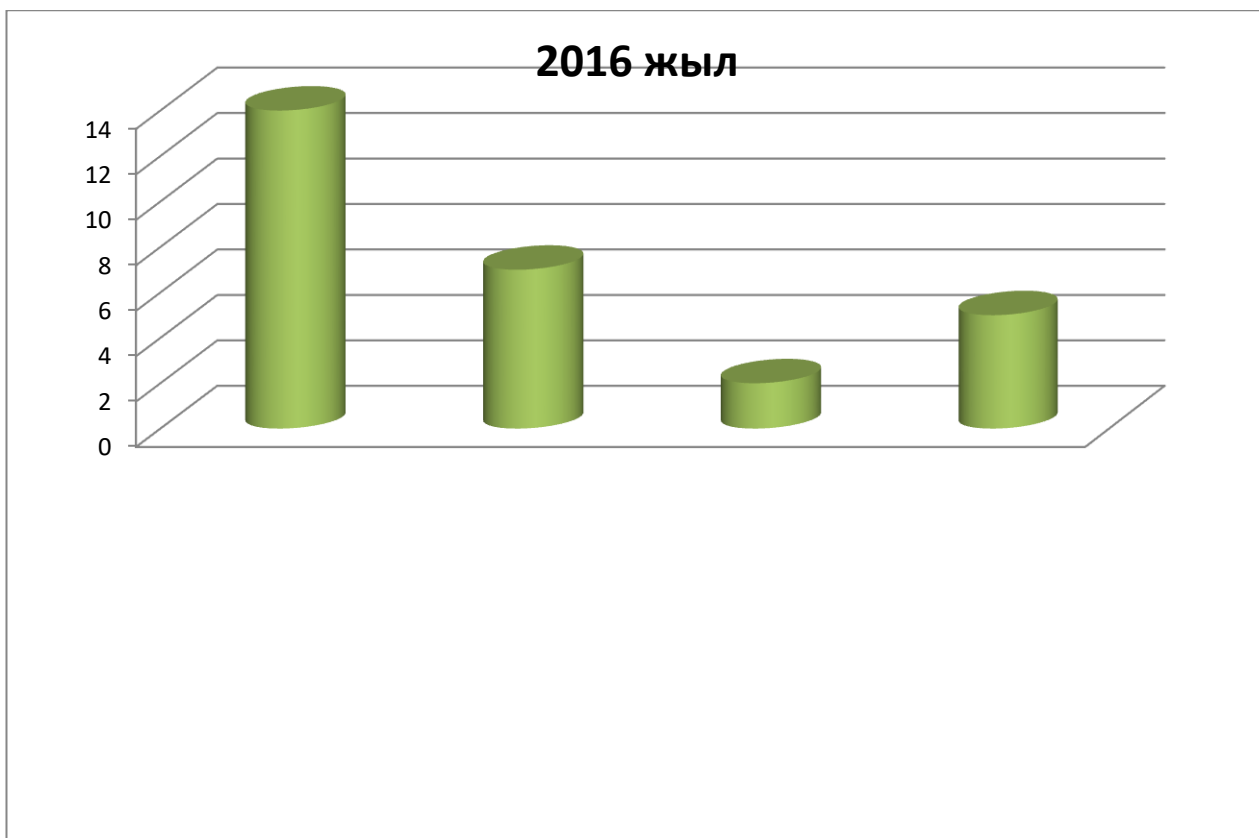
Профессор М.А. Аленов сот органдары жүйесінде мамандандырылған экологиялық соттардың болуы экологиялық заңнаманы (экологиялық процесс: нормативтік реттеу және құқық қолдану мәселелерін) бұзу үшін құқықтық кедергі рөлін атқара алады деп есептейді [2].

Доцент С.З.Елубаев эмиссияға экологиялық рұқсат беру кезінде әкімшілік кедергілерді азайту бойынша өзгерістер енгізуді ұсынады.

Атап айтқанда, «бір терезе» қағидасын, экологиялық рұқсаттарды беру презумпциясын, оларды беру мерзімін қысқарту, экологиялық рұқсат беруге өтінімді қарау кезінде талап етілетін бірқатар құжаттарды алып тастау және осы құжаттарды қарау, келісу және бекіту процесін жеке рәсімдерге бөлу ұсынылады [3].

Йенс Демпе «Экологиялық ақпарат туралы» Заңның қабылдануы ақпаратқа қолжетімділікті айтарлықтай жеңілдетті деп санайды. «Экологиялық ақпарат туралы» Заңның қажетті өзгерістерінің қатарында ол «әкімшілік орган» немесе «мемлекеттік ведомство» ұғымының кеңеюін ерекше атап өтті [4].

«Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігінің Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің Маңғыстау облысы бойынша экология департаменті» РМҚК-нің деректері бойынша сотқа жүгінулердің келесі статистикасы [5]:

Маңғыстау облысының соттарында 2018 жыл басынан бері қоршаған ортаны қорғау жөніндегі талаптар бойынша 12 азаматтық іс қаралып, сот арқылы қоршаған ортаға залал келтірген мекемелерге 600 000 000 теңгеден аса айыппұл салынып, мемлекет пайдасына өндірілген.

Сот тәжірибесі көрсеткендей, азаматтардың экологиялық құқықтарын бұзуға және қоршаған ортаны қорғауға байланысты сот істерінің саны соншалықты үлкен емес екенін көрсетеді. Алайда, экология саласындағы заңдардың бұзылуына байланысты жағдайлар үнемі және барлық жерде пайда болады. Сонымен қатар, біздің заңнамamızда қоршаған ортаны қорғауға, яғни дамыған еуропалық елдерде

қоршаған ортаға шығарындылар мен төгінділерге және қалдықтарды қайта пайдалануда, яғни кәсіпорындардың қоршаған ортаны қорғауға экономикалық ынталандыру жолдары жоқ.

Қалдықтарды жою шарттары экологиялық қауіпсіздік талаптарына сәйкес келмейді. Осы жағдайлардың бәрі қоршаған ортаны қорғау және қоршаған ортаны қорғау саласында даулы жағдайлардың артуына алып келеді.

Сонымен қатар, сот практикасын зерделеу кезінде табиғат қорғау заңнамасын қолдану бөлігінде мынадай мәселелер туындайды:

1. Атмосфераға ластаушы заттар шығарындыларының жылжымалы көзі-әр түрлі отынмен жұмыс істейтін, іштен жану қозғалтқыштарымен жарақтандырылған көлік құралдары, техника және өзге де жылжымалы құралдар мен қондырғылар. Парниктік газдар шығарындыларының тұрақты көзі – парниктік газдар шығарындыларының орнын ауыстырмайтын көзі немесе оны пайдалану үшін тіркелген жағдайды талап ететін парниктік газдар шығарындыларының орнын ауыстыратын көзі. Алайда, іштен жану қозғалтқыштарымен жабдықталған, бірақ оны пайдалану үшін бекітілген жағдайды талап ететін техника мен қондырғылар бар. Осыған байланысты жоғарыда көрсетілген ұғымдар бойынша парниктік газдар шығарындылары мен сіңірулері саласындағы стандарттарға нақты анықтамалар енгізу қажет.

2. Кәсіпорындарды, құрылыстарды және өзге де объектілерді салу кезінде жобалық шешімдерді сақтамау ҚР ЭК 199-бабының 1-тармағында көзделген талаптарды бұзу болып табылады- «кәсіпорындарды, құрылыстарды және өзге де объектілерді пайдалануға беру жобада көзделген барлық экологиялық талаптарды толық көлемде орындаған жағдайда жүргізіледі»[6]. Бұл мақалада техника, технология және процестерді пайдалану кезінде жобада көзделген экологиялық талаптарды сақтау ескерілмеген.

3. ҚР ЭК 321-бабының 7-тармағына сәйкес – «қалдықтарды нормативтен тыс орналастыру жағдайлары және жер бетінің, жер қойнауының және жер асты суларының ластануын болдырмайтын, қалдықтарды орналастыру және сарқынды суларды ағызу үшін жабдықталған және арналған объектілерге ластаушы заттардың нормативтен тыс төгілу жағдайлары қоршаған ортаға залал ретінде қарастырылмайды». [6] Мақалада қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсат болған жағдайда қалдықтарды нормативтен тыс орналастыру және тастау жағдайлары ғана көзделген. Қалдықтарды орналастыру және ластаушы заттарды қалдықтарды орналастыру және сарқынды суларды ағызу үшін жабдықталған және арналған, жер бетінің, жер қойнауының және жер асты суларының қоршаған ортаға эмиссияларға рұқсатсыз ластануын болғызбайтын объектілерге шығару залал ретінде қарастырылады.

Осы проблемалы мәселелерді қарау кезінде мамандандырылған экологиялық соттарды құру қажеттілігі туындайды [2], олар қызмет нәтижесінде жүйелі ғылыми материал үшін қажетті толыққанды нақты материалды қамтамасыз ете алады, сондай-ақ экологиялық маңызды ақпаратқа қол жеткізуді және мүдделі тұлғалардың сот әділдігіне қол жеткізуін қамтамасыз ету жөніндегі халықаралық конвенциялардың шарттары мен талаптарын орындауға ықпал етеді.

Э.В. Адамановтың айтуынша, экологиялық даулар бойынша қозғалған істердің аз саны қоршаған ортаны қорғау саласындағы әл-ауқатты емес, өзге де себептер туралы айтады [7]:

Біріншіден, азаматтардың сотқа жүгінбеуі олардың сау және қолайлы қоршаған ортаның негіздегі өз құқығы мәселелеріндегі пассивтілігімен байланысты. Егер экологиялық нормаларды бұзу олардың жеке мүдделерін қозғамаса, азаматтар сот қорғауына өте сирек жүгінеді.

Екіншіден, экологиялық құқық бұзушылық нәтижесінде денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу құқығымен қоршаған ортаның жай-күйінің бұзылуына байланысты мәселелер бойынша сотта өз құқықтарын қорғау мүмкіндігі туралы халықтың хабардар болмауы маңызды рөл атқарады. Осы күнге дейін қоршаған ортаның жағдайы туралы негізгі ақпаратты азаматтар бұқаралық ақпарат құралдарынан алады.

Бұл жағдайда Йенс Деппенің пікірімен келіспеуге болмайды, экологиялық ақпарат туралы Заңның қабылдануына болмайды, әрбір азаматтың экологиялық ақпарат алу және субъективті мүдделілік, наразылық, мысалы, жоспарланған жобаға қарсы беру құқығын заңды түрде мойындайтын еді. Мұндай мүмкіндікті Германияда 1994 жылдың 8 шілдесінде қабылданған "Экологиялық ақпарат туралы Заң" ұсынады[4].

Профессор Ж.Х.Косанов өзін мақаласында кәсіпоорындардың экологиялық заңнамасының нормаларын сақтамауы және оның салдыранан қоршаған ортаға келтірілген зиянның негізгі себебі Қазақстан Республикасында мемлекеттік экологиялық және табиғи ресурстарды басқаруды біріктіретін бірыңғай органның болмағандығы көрсеткен [8].

Қорытындылай келе, Маңғыстау облысы Каспий теңізінің қазақстандық бөлігінің 75% - ын алады. Облыс халқының 57% - ы немесе 330 мың адам тұщы теңіз суын тұтынады [9].

Соңғы жылдары Каспий теңізінің биоресурстары ресурстары аз. Біздің елімізде қазақстандық теңіз бөлігінің биоресурстарының жай-күйі туралы ғылыми негізделген ақпарат жоқ.

Көмірсутегі шикізатын барлауды, өндіруді және тасымалдауды ұлғайту, теңізде мұнай-газ кешенін дамыту жабық су айдынына экологиялық пресс көрсететіні белгілі. Соңғы жылдардағы мониторинг деректері теңіздің әр түрлі ингредиенттермен ластануы жылдан жылға өсуде. Бұл процесті тоқтату мүмкін емес. Көмірсутектердің негізгі кен орындары теңіз қайраңында орналасқан.

Су айдынында мұнай мен газды қарқынды өндіру жағдайында теңіздің биоәртүрлілігін қорғау және ұлғайту – бүгінгі күннің басты талабы.

Біздің пікірімізше бұл мәселелерді шешу жолдары қажет:

1.Каспий теңізінің теңіз ортасын қорғау жөніндегі негіздемелік (Тегеран)Конвенция конференциясының 3-Ақтау сессиясында қол қойған "Мұнаймен ластануға әкелетін оқыс оқиғалар жағдайында өңірлік әзірлік, ден қою және ынтымақтастық туралы" хаттаманы ратификациялау туралы;

2. 2012 жылғы 12 желтоқсандағы "Каспий теңізін жер үсті көздерінен ластанудан қорғау туралы" негіздемелік (Тегеран)Конвенция конференциясының 4-Мәскеу сессиясының хаттамасын ратификациялау туралы;

3.2014 жылғы 30 мамырдағы "Каспий теңізінің биологиялық әртүрлілігін сақтау туралы"негіздемелік (Тегеран) Конвенция конференциясының 5 - Ашхабад сессиясының хаттамасын ратификациялау туралы;

4. Каспий теңізінің ортасын қорғау туралы Тегеран конвенциясының міндеттерін іске асыру жөніндегі ұлттық жоспарды әзірлеу және бекіту.

5.Каспий теңізінің проблемалары жөніндегі ғылыми-зерттеу институтын құру.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_.

2. Аленов М.А., Экологический процесс: проблемы понятий формирования в природоохранной отрасли [Электронный ресурс]. — Режим доступа: repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/.../ekolog_procen.pdf

3. Елубаев Ж.С., Экологические риски в сфере недропользования: законодательство и практика [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31449738.

4. Йенс Делле, Инструменты права охраны окружающей среды - Значение Орхусской Конвенции для доступа к правосудию [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://sud.gov.kz/.../statya_yens_deppe._instrumenty_prava_ohrany_okruz.

5. Қазақстан Республикасы Энергетика министрлігінің Экологиялық реттеу және бақылау комитетінің аналитикалық ақпаратты [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://http://kz.cerc.energo.gov.kz/index.php>

6. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі 9 қаңтар әқ. ж. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000212_.

7. Э.В. Адаманова, Проблемы применения экологического законодательства в судебной и досудебной практике [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-primeneniya-ekologicheskogo-zakonodatelstva-v-sudebnoy-i-dosudebnoy-praktike>

8. Косанов Ж.Х., Правовые основы контроля и надзора в сфере охраны окружающей среды и природопользования [Электронный ресурс]. — Режим доступа: [http:// sud.gov.kz](http://sud.gov.kz).

9. Программа развития Мангистауской области на 2016-2020 на годы [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://uebp.mangystau.gov.kz/ru/page/view/3040>

Ескен А.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде РК

ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные нормативно-правовые аспекты положения несовершеннолетнего лица в гражданском процессе. Выявлены особенности участия защитника или представителя в гражданском процессе. Автор выделяет основные особенности дел гражданского производства с участием несовершеннолетних и их защитников или представителей.

Ключевые слова: несовершеннолетний, гражданский процесс, ребенок, Казахстан, защитник, представитель.

АНДАТПА

Мақалада кәмелетке толмаған адамның азаматтық сот ісін жүргізудегі негізгі нормативтік-құқықтық аспектілері талқыланды. Құқық қорғаушы немесе өкілдің азаматтық сот ісіне қатысу ерекшеліктері анықталды. Автор кәмелетке толмағандар мен олардың адвокаттарына немесе өкілдеріне қатысты азаматтық сот ісін жүргізудің негізгі ерекшеліктерін айқындайды.

Түйін сөздер: кәмелетке толмаған бала, азаматтық іс рәсімі, бала, Қазақстан, қорғаушы, өкіл.

ABSTRACT

The article discusses the main regulatory and legal aspects of the position of a minor in civil proceedings. The features of the participation of a defender or representative in civil proceedings are revealed. The author highlights the main features of civil proceedings involving minors and their advocates or representatives.

Keywords: minor, civil procedure, child, Kazakhstan, defender, representative.

Базовые принципы в области отправления правосудия по отношению к несовершеннолетним изложены в Конвенции о правах ребенка 1989 года [1], Минимальных стандартных правилах ООН, которые касаются отправления правосудия по отношению к несовершеннолетним (в дальнейшем именуемом Пекинским регламентом или Пекинскими правилами) 1985 года [2], руководящих принципах ООН в области предупреждения преступности среди несовершеннолетних (это так называемые Эр-Риядские руководящие принципы) 1990 года [3].

Но большая часть конкретных норм, которыми регулируется отправление правосудия к несовершеннолетним, базируются на общих гражданских правах и, по сути, непосредственно взятых из Международного пакта о гражданских и политических правах. Таким образом, они не могут подпадать под оговорку, сформулированную в статье 4 «Конвенции», касающейся «экономических, социальных и культурных прав», согласно которой страны-участницы обязуются принимать меры только «в пределах имеющихся у них ресурсов» [4, с. 96].

В то же время было бы неправильно считать, что, хотя нормы отправления правосудия к несовершеннолетним основываются на гражданских правах, их применение - это не вопрос выделения ресурсов, а лишь политика. Запрет на смертную казнь за преступления, которые совершены лицами моложе 18 лет, безусловно, требует, чтобы решение не было дорогостоящим. С другой стороны, для создания разделенной национальной сети судов по делам несовершеннолетних потребуется, по крайней мере, мобилизовать достаточные ресурсы для выполнения определенных обязательств в области экономических, социальных и культурных прав. Это, безусловно, не повод для несоблюдения; это требование, содержащееся в «Конвенции», найти и выделить данные ресурсы.

Дети являются одной из наиболее уязвимых групп населения как в социальном, так и в юридическом плане. В этой связи особое внимание в последнее время уделялось ребенку в качестве отдельного лица и члена общества, наделяющего его определенными правами. Казахстан провозгласил, что дети пользуются равной правовой и социальной защитой, независимо от происхождения и гражданского состояния родителей. Статья 12 Конституции гласит, что государство обязано признавать, уважать и защищать права и свободы человека. Правительство, местные органы власти и общественные объединения, признанные законом, обязаны выполнять это обязательство.

В нынешних обстоятельствах Казахстан считает себя частью международного сообщества. Среди национальных механизмов и средств защиты прав человека и свобод наиболее распространена судебная защита. Принципы и порядок их применения закреплены в действующем законодательстве, в котором предусматривается, что решение или действия (бездействие) органов власти,

местных органов власти, общественных объединений и государственных служащих могут быть обжалованы в судах. Гарантируется каждому право на квалифицированную правовую помощь, которая в случаях, предусмотренных законом, является бесплатной (статья 13 Конституции РК) [5].

Судебная защита обеспечивается в соответствии со статьей 75 Конституции Республики Казахстан гражданскими, уголовными и иными юридическими формами. Приведем лишь несколько вопросов, касающихся защиты прав детей при отправлении гражданского правосудия.

Во-первых, необходимо рассмотреть вопрос о защите прав собственности несовершеннолетних. В настоящее время многие авторы уделяют особое внимание судебной защите прав ребенка. Чаще всего они говорят о защите прав, вытекающих из семейных правовых отношений. Несовершеннолетние в возрасте от 14 до 18 лет считаются частично дееспособными. С 16-летнего возраста они (как правило) могут заключать трудовые договоры и, по своему усмотрению, распоряжаться заработной платой. С 16 лет граждане могут стать членами производственного кооператива. В этой связи важно уделять особое внимание защите прав собственности несовершеннолетних.

Гражданский кодекс расширяет перечень прав собственности несовершеннолетних. Здесь в основном рассматривается возможность совершения различных сделок, а также возможность ведения бизнеса. Проанализировав правила различных ветвей права, осмеливаемся сделать вывод о том, что данная проблема не регулируется. Мы считаем, что этот вопрос должен определяться Конституцией Республики Казахстан, которая распространяется на всех граждан Республики Казахстан, в том числе на несовершеннолетних. Таким образом, полное понимание прав собственности несовершеннолетних может быть достигнуто путем изучения норм Конституции, семейного, гражданского права, Земельного кодекса, а также других норм законодательства. Эта ситуация подчеркивает сложный характер прав собственности несовершеннолетнего лица [6].

Определив определенное развитие вопросов защиты прав несовершеннолетних, возникающих в связи с семейными правовыми отношениями, необходимо осветить проблемы, связанные с сохранением прав ребенка на долю имущества семьи, в частности на недвижимость.

Тема участия несовершеннолетних в сделках с недвижимостью резко поднялась в начале 90-х годов XX века и с тех пор не утратила своей актуальности. Согласно статистике, почти половина сделок с недвижимостью связаны с детьми на стороне продавца или покупателя. Мы отмечаем, что казахстанское законодательство затруднительно обеспечивает защиту прав несовершеннолетних. Поэтому их права и интересы должны определяться в качестве первоочередной задачи.

Ребенок наравне со взрослыми может иметь права как в отношении собственности, так и в отношении жилья, однако в соответствии с законодательством Республики Казахстан даже родители в качестве законных представителей несовершеннолетнего ребенка не могут распоряжаться своим имуществом без предварительного согласия органов опеки и попечительства.

Ребенок, имеющий свою частную собственность, то есть унаследовавший ее, имеет право с 14-летнего возраста зачислить его в семейный бюджет путем приобретения соответствующей доли имущества семьи.

Согласно закону, несовершеннолетний (до 14 лет) может участвовать в гражданском процессе только через законных представителей. Законные права, свободы и интересы несовершеннолетних в возрасте от 14 до 18 лет также защищены их законными представителями. Однако в этом случае суд обязан

привлекать к рассмотрению этих дел самих несовершеннолетних. Согласно судебному опыту, в делах, связанных с несовершеннолетними в возрасте от 14 до 18 лет, в судебном разбирательстве участвует законный представитель. Поэтому сам несовершеннолетний, как сторона, не имеет процессуального права. Он не может осуществлять специальные права, например, в рамках судебного разбирательства. Вместе с тем требование об их присутствии в ходе судебного разбирательства подчеркивает необходимость того, чтобы суд запрашивал у несовершеннолетних личное мнение по рассматриваемым вопросам. В отдельных случаях по конкретным категориям дел несовершеннолетние от 14 до 18 лет вправе лично защищать свои интересы, тогда суд только может, но не обязан привлечь к участию в деле законных представителей (ст. 45 ГПК РК) [7].

Кроме того, законодатель отмечает, что в случаях, предусмотренных законом, несовершеннолетние (в возрасте от 14 до 18 лет) имеют право отстаивать свои собственные интересы и что законным представителям может быть предложено принять участие в этом процессе. Поскольку правило не ясно указывает на процедурную ситуацию участников, трудно найти ответ на вопрос о том, кто является стороной разбирательства: сам несовершеннолетний или его законный представитель. Проанализировав закон, можно сделать вывод о том, что именно несовершеннолетние должны быть признаны сторонами этого процесса. Законные представители могут также дать свое согласие на заявление или акт гражданского судопроизводства.

Важно то, что в соответствии с семейным правом родители имеют одинаковые права на ребенка и поэтому оба родителя могут представлять интересы ребенка в гражданском процессе. На практике могут возникнуть ситуации, когда интересы детей нарушаются одним из законных представителей. В то же время трудно уважать интересы несовершеннолетних, поскольку один из родителей (лица, заменяющие их) не заинтересован в объективном рассмотрении дела, формировании базы доказательств. В результате могут быть затронуты интересы ребенка. Для решения этой проблемы необходимо оказывать бесплатную юридическую помощь всем несовершеннолетним, участвующим в гражданском процессе, независимо от присутствия законных представителей и органов опеки и попечительства. Это послужит критерием качественной защиты, что важно в обеспечении состоятельности процесса. Получить бесплатную юридическую помощь могут несовершеннолетние, которые остались без попечения родителей. Если во всех перечисленных случаях законом строго конкретизирован перечень вопросов, то для несовершеннолетних, оставшихся без попечения родителей, какие-либо ограничения не установлены, поэтому они могут обращаться к адвокатам по любым интересующим их вопросам, без какого-либо ограничения [8, с.96].

Незаконность в юридическом институте представительства может породить проблемы при отправлении гражданского правосудия. Предположим, что родители ребенка не достигли взаимного согласия по заключению мирного соглашения, изменению объекта и основанию претензии. Имея равные родительские права, они могут претендовать на то, чтобы учитывать свое мнение по вопросам защиты.

Чтобы избежать возможных расхождений во мнениях, необходимо представить доказательства согласованности правовой позиции законных представителей. Такая ситуация может стать дополнительной гарантией в отношении прав и законных интересов детей при отправлении гражданского правосудия.

В соответствии со статьей 61 Кодекса «О браке (супружестве) и семье» ребенок имеет право общаться с обоими родителями, бабушками и дедушками,

братьями, сестрами и другими родителями. Расторжение брака родителей, его недействительность или разлучение родителей не должны затрагивать права ребенка. Судебная практика привела к двусмысленному толкованию этой нормы права. В частности, некоторые суды отказали в удовлетворении просьб бабушек и дедушек об установлении времени общения со своими внуками по причине, что они не имеют права подавать такие просьбы, поскольку закон предусматривает право ребенка на общение с бабушками и дедушками, а не право бабушек и дедушек на общение с ними [9].

В гражданском деле Верховный суд Республики Казахстан, отменив решение Апелляционного суда об отклонении ходатайства и приняв решение суда первой инстанции об удовлетворении ходатайства, основываясь на следующем. Обращаясь в суд, заявительница указала, что ее единственный сын, офицер, был трагически убит при исполнении своих обязанностей. От брака с ответчиком родилась его дочь 24.05.2009 года, но бывшая жена сына из-за сложных отношений не дает ему права общаться с единственной внучкой. Она хочет, чтобы внучка с раннего детства знала и общалась не только с родителями матери, но и со стороной отца. Ссылаясь на вышеупомянутые положения закона, судебная коллегия Верховного суда указала, что право заявительницы обращаться в суд связано со статьей 61 Кодекса, поскольку в отношениях между заявительницей и ответчиком ребенок в раннем возрасте не может осуществлять свое право на общение со своей бабушкой. Кроме того, имело место злоупотребление правом ответчика.

Семейный кризис, материальное бедствие большинства семей, разрушение традиционных семейных отношений, повышение числа разводов стали предпосылкой ухудшения положения детей. В частности, в последние годы в республике наблюдается увеличение числа детей, лишенных родительской опеки, некоторые из которых остались без родительской опеки из-за их смерти, а другие - социальные сироты, то есть сироты, живущие со своими родителями. Основными причинами увеличения числа детей, осиротевших при живых родителях, являются рост внебрачного рождения детей, высокий процент родителей, которые ведут асоциальный образ жизни. В этой связи защита прав и интересов детей, лишенных родительского попечения, имеет важное значение и должна осуществляться в рамках системы образования, которая наиболее близка к семье, и ее права на жизнь и воспитание в семье.

В этой связи усыновление является одной из приоритетных форм воспитания детей без родительского ухода. В целях укрепления гарантий прав детей, лишенных родительского попечения, была создана судебная система усыновления, которая соответствует общемировой практике усыновления. В соответствии с положениями статьи 21 Конвенции о правах ребенка в законодательстве Казахстана признается, что усыновление ребенка казахстанского гражданства иностранными гражданами является еще одним способом помещения ребенка в семью и допускает усыновление только в том случае, если ребенок не может быть воспитан или усыновлен в стране происхождения. В соответствии со статьей 91 Кодекса о браке (супружестве) и семье усыновители могут быть взрослые мужчины и женщины. Несовершеннолетние не могут быть усыновителями, даже если они обладают полной правоспособностью, поскольку установлен возраст, установленный для приобретения права на усыновление. Кроме того, усыновители должны иметь возможность надлежащим образом выполнять свои родительские обязанности, что может быть установлено как при зачислении в качестве кандидатов на усыновление, так и непосредственно в суде по делу об усыновлении ребенка. Это требование связано с тем, что усыновление осуществляется в интересах ребенка,

и поэтому предполагаемый усыновитель должен иметь необходимые возможности для обеспечения полного образования и развития ребенка. Таким образом, этот закон запрещает некоторым категориям граждан быть усыновителями.

Так, в интересах детей предусмотрен ряд положений, направленных на повышение требований в отношении усыновления / удочерения. Список лиц, которые не могут быть усыновителями, был расширен, в частности лиц, которые не могут быть усыновителями мужского пола, не состоящими в браке, за исключением фактического воспитания ребенка в течение не менее трех лет, в случае смерти матери, лишения родительских прав.

Люди, не состоящие в браке, не могут усыновить одного и того же ребенка вместе, не может также быть усыновителем человек, имеющий нетрадиционную сексуальную ориентацию. Предварительным условием для усыновления является согласие усыновленного ребенка, достигшего 10-летнего возраста в соответствии со статьей 95 Кодекса в соответствии со статьями 3, 12, 21 Конвенции о правах ребенка. Во всех случаях международного усыновления, международные или иностранные неправительственные организации (учреждения), занимающиеся усыновлением, оказывают посреднические услуги усыновителям-иностранцам, в то время как не допускается каких-либо видов деятельности, помимо органов опеки и попечительства, юридических лиц и физических лиц для организации усыновления детей, лишенных родительской защиты. В этой связи кодекс предусматривает аккредитацию органов по усыновлению и процедуру аккредитации. Прием этих органов в процесс усыновления, при условии надлежащей аккредитации и контроля со стороны государства, необходим. Обеспечение соблюдения прав несовершеннолетних непосредственно связано с правовой защитой, которая включает профессиональную жизнь: образование, здравоохранение, труд, социальное обеспечение, досуг [10].

Если дети, лишенные родительского попечения, помещаются в приемную семью, под опеку, в учреждение для детей-сирот или детей, лишенных родительского попечения, защита их прав возлагается на усыновителей, опекунов, приемных родителей и администрацию учреждения. Если эти лица воздерживаются от выполнения своих обязанностей, усыновление / удочерение, опека (опека) отменяются на условиях, предусмотренных законом, а договор об усыновлении / удочерении ребенка прекращается.

В случае нарушения этих личных прав полагаем, что ребенок имеет право требовать возмещения морального вреда, причиненного ему, и одновременно требовать, чтобы родители лишались своих родительских прав в судебном порядке. Аналогичным образом, если ребенок находится в детском воспитательном учреждении и администрация действует ненадлежащим образом (имеются доказательства), то у ребенка, достигшего 14-летнего возраста, есть все основания для судебного преследования материального и морального ущерба, причиненного ему.

Как представляется, ребенок осуществляет право на судебное разбирательство следующим образом. Во-первых, его ходатайство рассматривается в ходе разбирательства, ответчиками в деле являются родители (лица, заменяющие их), органы опеки и попечительства участвуют в процессе вынесения заключения по существу заявленных ходатайств и оказания помощи ребенку в сборе документов и доказательств. Обвинитель также участвует в этом процессе, поскольку эта категория дел затрагивает не только рассматриваемого ребенка, но и общество в целом. Суд может поручить органу опеки и попечительства в деле в качестве истца по процессуальному смыслу ребенка с учетом возраста подростка, его развития, свойств психики, характерных для

переходного возраста. Таким образом, ребенок не просто пассивный объект родительского ухода, он в некоторой степени является самостоятельным субъектом права. Ответственность за защиту прав и интересов детей также несет прокурор. Он имеет право обращаться в суд только в том случае, если гражданин по соображениям здоровья, возраста, инвалидности и т. д., сам не может обратиться в суд. В этом случае прокурор наделен всеми процессуальными правами и обязанностями истца (за исключением права на заключение мирного соглашения и обязанности оплачивать судебные издержки). Если прокурор отказывается от просьбы, дело прекращается в случае отказа заинтересованного лица, защищенных прав или его законного представителя (ст. 54 ГПК РК).

Проанализировав различные точки зрения ведущих ученых о юридическом характере представительства, можно прийти к такому выводу: процедурное представительство - это сложные правовые отношения, в которых его субъекты (суд и представитель) осуществляют определенные судебные иски. Да, закон защищает права и интересы несовершеннолетних, но это не всегда так на практике. Для защиты прав и интересов детей необходимо сначала знать их личные интересы, как это видно теоретически, но в жизни такое происходит гораздо реже. Редкое участие несовершеннолетних является лишь одной из проблем гражданского процесса защиты прав и интересов несовершеннолетних. Если суд так пренебрегает законными правами детей, что тогда можно сказать о качестве решения проблем несовершеннолетних. Поэтому для общества необходимо развивать не только нормативную защиту прав и интересов граждан, но и прежде всего ее полное проявление в жизни, то есть на практике.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Конвенция о правах ребенка. Принята резолюцией 44/25 Генеральной Ассамблеи от 20 ноября 1989 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon
2. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила). Приняты резолюцией 40/33 Генеральной Ассамблеи от 29 ноября 1985 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/beijing_rules
3. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы). Приняты резолюцией 45/112 Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/juveniles_deinquency_prevention
4. Ювенальная система. Родителей - в отставку? Разрушение семьи под видом борьбы за права детей. - Москва: Гостехиздат, 2017. - 74 с.
5. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029#pos=5;-229
6. Ахметова К.К. Ювенальная юстиция в Республике Казахстан. АО «Казахский гуманитарно-юридический университет», г. Астана, Республика Казахстан, соискатель ученой степени кандидата юридических наук // <https://wiselawyer.ru/poleznoe/54412-yuvenalnaya-yusticiya-respublike-kazakhstan>
7. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и

- дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053#pos=2;-247
8. Кучерена А.Г. Адвокатура: Учебник. - М.: Юристъ. 2004. – 351 с.
9. Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31102748#pos=3;-229
10. Абенова Г. А. Основные направления реформирования системы ювенальной юстиции в Республике Казахстан // <http://www.konspekt.biz/index.php?text=55792>

Жаксылыкова Г.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде РК

ОБЯЗАТЕЛЬНОЕ СТРАХОВАНИЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ: ПРАКТИКА И ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрываются особенности гражданско-правовой ответственности, определяются отличительные элементы обязательного страхования гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств, вносится предложение о внесении изменений в законодательство касательно определения оценки вреда, причиненного транспортному средству в результате дорожно-транспортного происшествия.

Ключевые слова: страхование, страхование ответственности, гражданско-правовая ответственность, страховые выплаты, оценка ущерба в результате ДТП.

АҢДАТПА

Мақалада азаматтық құқықтық жауапкершіліктің ерекшеліктері, автокөлік құралдары иелерінің азаматтық құқықтық жауапкершілігін міндетті сақтандырудың ерекшелік элементтері жөнінде мәселе талқыланды. Жол көлік оқиғасы салдарына көлік құралына келтірілген зиянды бағалауды анықтауға байланысты заңнамаға қажетті өзгерістер туралы ұсыныс келтірілді.

Түйін сөздер: сақтандыру, жауапкершілікті сақтандыру, азаматтық құқықтық жауапкершілік, сақтандыру төлемдері, жол көлік оқиғасы салдарынан келтірілген зиянды бағалау.

ABSTRACT

The article is devoted to the features of civil law responsibility, determines the distinctive elements of obligatory insurance of **Vehicle owners** civil liability. In addition, article includes suggestion about amending legislation concerning assessment of harm caused to a vehicle in a result of road traffic accident.

Keywords: insurance, insurance of responsibility, civil liability, insurance payments, assessment of harm caused to a vehicle in a result of road traffic accident.

Страхование по своей юридической природе делится на два вида: добровольное страхование и страхование обязательное. Добровольное страхование является свободным соглашением сторон страхового договора, заключённого посредством прямого волеизъявления страхователя.

В отличие от добровольного, обязательное страхование возникает непосредственно в силу закона или по принуждению со стороны закона.

Пункт 1 статьи 806 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее – ГК) в качестве обязательного страхования определяет:

1) страхование, осуществляемое в силу требований законодательных актов, виды, условия и порядок которого устанавливаются отдельными законодательными актами Республики Казахстан, регулирующими обязательные виды страхования;

2) страхование, при котором требование об обязательном страховании, виды и минимальные условия страхования (в том числе объект страхования, страховые риски и минимальные размеры страховых сумм) устанавливаются законодательными актами Республики Казахстан, а иные условия и порядок страхования определяются соглашением сторон (вменное страхование).

На сегодняшний день отдельными специальными законами в Казахстане предусмотрено всего одиннадцать классов обязательного страхования, шесть из них регулируют нормативно-правовые основы обязательного страхования гражданско-правовой ответственности (перевозчика перед пассажирами, туроператора и турагента, аудиторских организаций, частных нотариусов, владельцев транспортных средств, работодателя за причинение вреда жизни и здоровью работника при исполнении им своих обязанностей). Остальные виды регулируют нормативно-правовые основы социального страхования, экологического страхования и страхования в растениеводстве.

Рассмотрим более подробно особенности обязательного страхования гражданско-правовой ответственности.

Все субъекты гражданских правоотношений в большей или меньшей степени несут риск причинения вреда другим субъектам гражданских правоотношений, вследствие чего первые несут гражданскую ответственность. Одним из способов уменьшения возможности убытков, связанных с обязанностью возмещения вреда, а также предоставления дополнительных гарантий его возмещения является страхование гражданской ответственности.

Как отмечается специалистами, первые элементы страхования ответственности (освобождения от обязательств) складывались еще в древности. В Древнем Риме создавались «сообщества от морских опасностей», которые брали на себя расходы по выкупу членов сообщества у морских разбойников. В древнегреческом праве также можно найти элементы страхования ответственности. Так, уклад морских сообществ оплачивал убытки при несчастных случаях, произошедших с кораблем или грузом одного из членов сообщества. Сюда же входили и расходы на спасательные работы, которые превышали реальные потери по кораблю и грузу. В период средневековья существовали товарищеские гильдии, которые обеспечивали частичное возмещение денежного штрафа, выкуп людей из плена [1].

Но подобные случаи еще нельзя называть страхованием ответственности. Сообщества и товарищеские гильдии брали на себя не риск наступления ответственности своих членов, а лишь их возможные расходы в пользу третьих лиц. В современном понимании страхование ответственности появилось гораздо позднее [2].

Страхование ответственности в мировой практике существует всего чуть более ста лет. В основе данного вида страхования лежит вытекающая из

требований гражданского законодательства имущественная ответственность юридических и физических лиц за последствия своей деятельности.

Страхование ответственности развивается вместе с техническим прогрессом и подкрепляется различными законами и нормативными актами, так как затрагивает практически все сферы жизни [3]. Согласно данным зарубежной статистики, например, в Германии, страховые компании ежегодно выплачивают около 9,5 млрд. евро для покрытия ущерба, причиненного страхователями интересам третьих лиц [4].

Страхование ответственности как отрасль страхования имеет ряд особенностей, которые позволяют отделить ее от остальных отраслей страхования. Эти особенности касаются объекта и предмета страхования ответственности, субъектного состава правоотношения, а также содержания договора страхования ответственности.

Важной чертой гражданской ответственности является то, что реализация ее мер затрагивает только имущественные интересы правонарушителя и не влияет непосредственно на него как на лицо, как это происходит при уголовной и административной ответственности [5].

Сущностью страхования ответственности является принятие на себя страховщиком обязательства возместить потерпевшим убытки в случае, если у них возникнет право на получение компенсации причиненного вреда от страхователя или иного застрахованного лица.

Специфическая особенность страхования гражданско-правовой ответственности состоит в том, что объектом страхования являются имущественные обязательства, которые возникают в связи с причинением вреда третьим лицам. Участником страховых отношений наряду со страхователем и страховщиком выступает третье лицо - потерпевший, неизвестный на момент заключения договора страхования и возникновения страховых отношений.

Страхование гражданско-правовой ответственности предусматривает возможность страховой выплаты при причинении вреда как здоровью, так и имуществу потерпевших.

На сегодняшний день более половины общего объема страховых премий в обязательном страховании приходится на страхование гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств (далее – ГПО ВТС).

По данным Всемирной организации здравоохранения, ежегодно в мире в результате дорожно-транспортных происшествий (далее – ДТП) погибают 1,2 млн. человек и 50 млн человек получают травмы. Согласно прогнозам, в случае, если не будут предприняты меры по снижению уровня аварийности, в ближайшие 20 лет рост указанных показателей составит не менее 65% [6].

Только травмы, связанные с ДТП, обходятся странам с низким уровнем дохода в среднем в 1% ВВП, для стран со средним уровнем дохода данный показатель составляет 1,5% ВВП, 2% ВВП - для стран с высокими доходами [6].

В исследовании, проведенном Всемирным Банком, приводится неутешительная статистика по состоянию смертности в результате ДТП в странах Центральной Азии, в том числе в Казахстане. Так, в Казахстане этот показатель составляет 24,2 случая фатальных исходов в результате ДТП на 100 000 населения в год, в Кыргызской Республике - 22, в Таджикистане – 18,8, в Узбекистане – 11,2, в Туркменистане – 17,4 [7].

В этих условиях развитие института страхования ГПО ВТС, как дополнительного источника компенсации ущерба от дорожно-транспортных происшествий, приобретает особую актуальность. Данный вид страхования повышает защищенность населения от ДТП и снижает тяжесть их последствий.

В нашей стране данный вид страхования в течение долгого времени проводился только в добровольном порядке, а обязательное страхование ГПО ВТС начинает свой отсчет с 1 июля 2003 года с принятием Закона Республики Казахстан от 1 июля 2003 года № 446-ІІ «Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств» (далее – Закон).

Использование обязательной формы организации страховых отношений при проведении этого вида страхования является способом безусловной защиты интересов потерпевших при наступлении ДТП.

Государством используется механизм переложения финансового бремени за наступившие в результате ДТП последствия с причинителя вреда на страховые организации. Тем самым гарантируется, что компенсация потерпевшим причиненного ущерба будет произведена вне зависимости от финансового положения причинителя вреда и его возможностей по полноте выплаты.

Отличительным элементом страхования ГПО ВТС является объект страхования. Сам застрахованный объект, как таковой, в договоре отсутствует. При других видах имущественного страхования на страх принимается какое-либо определенное имущество, (при страховании от огня - строения, при транспортном страховании - груза), имеющего определённую оценку, при страховании гражданской ответственности; страховая ценность застрахованного интереса остаётся при заключении страхования, как правило, неопределимой, так как нельзя вперёд установить границы ответственности за могущие быть впоследствии причинёнными третьему лицу убытки [8].

Судебная статистика свидетельствует, что более половины всех страховых споров связана со взысканием страховых выплат. Это связано с тем, что все еще остро стоит проблема неисполнения либо ненадлежащего исполнения основной обязанности страховщика - осуществления им страховой выплаты.

Так, за период 2016 – 2018 годов из 10623 окончанных дел по страховым спорам 6984 дела составили дела о взыскании страховых выплат, что составляет 65,7 %.

При этом страховые компании в большинстве случаев необоснованно отказывают в страховой выплате, о чем свидетельствуют данные судебной статистики: 91,4 % всех заявленных исковых требований о взыскании страховых выплат являются обоснованными и удовлетворяются судами.

Позицию страховых компаний достаточно ярко иллюстрирует следующий пример из судебной практики. Решением Павлодарского городского суда удовлетворены исковые требования А. о взыскании страховой выплаты с АО «Дочерняя организация АО «Цеснабанк» Страховая компания «Цесна Гарант», с привлечением в качестве третьих лиц, не заявляющих самостоятельных требований на предмет спора на стороне ответчика С., ТОО «Павлодарский автокомбинат».

Водитель С. управляя маршрутным автобусом марки «Huanghai», нарушая требования пункта 5.1.2 Правил дорожного движения, проехал на запрещающий сигнал светофора. В результате С. совершил наезд на пешехода А., который был госпитализирован в отделение травматологии.

Приговором суда №2 города Павлодара С. признан виновным в совершении преступления, предусмотренного ст.296 ч.1 УК и подвергнут уголовному наказанию.

С. на момент совершения правонарушения состоял в трудовых отношениях с ТОО «Павлодарский автокомбинат», и управлял транспортным средством, принадлежащим ТОО. Между владельцем автотранспортного средства ТОО

«Павлодарский автокомбинат» и ответчиком был заключен Договор ОГПО ВТС путем выдачи страхового полиса.

В суде представитель ответчика иск не признал, мотивируя тем, что истец не является выгодоприобретателем, поскольку он не понес фактических затрат на свое лечение. Довод представителя ответчика о том, что они не обязаны выплачивать А. страховую выплату, поскольку приговором суда по иску прокурора с С. в доход государства была взыскана сумма имущественного ущерба в сумме 115077 тенге, связанного с расходами на лечение потерпевшего А. на стационарном лечении, обоснованно признан судом несостоятельным.

Согласно подпункту 10) статьи Закона выгодоприобретатель – лицо, которое в соответствии с настоящим Законом является получателем страховой выплаты.

Приговором суда А. по факту вышеуказанного ДТП был признан потерпевшим. В связи с получением телесных повреждений А. находился на стационарном лечении 24 дня. Представителем истца были сданы необходимые документы для получения страховой выплаты, однако АО Дочерняя организация Акционерного общества «Цеснабанк» Страховая компания «Цесна гарант» отказала истцу в выплате по причине отсутствия документов, подтверждающих фактический размер расходов на стационарное лечение.

Согласно подпункту 14) ст.1 Закона страховая выплата – сумма денег, выплачиваемая страховщиком страхователю (выгодоприобретателю) в пределах страховой суммы при наступлении страхового случая.

Приговором суда №2 г. Павлодара удовлетворен иск прокурора города Павлодара, и с С. в доход государства взыскана сумма имущественного ущерба в сумме 115077 тенге, связанного с расходами на лечение потерпевшего А. на стационарном лечении в КГП на ПХВ «Павлодарская городская больница №1».

В данном случае с С. в доход государства была взыскана сумма ущерба, связанная с расходами на лечение А. при этом, данная сумма не является страховой выплатой. Кроме того, С. не является страховщиком, а государство не является страхователем (выгодоприобретателем), поскольку в данном случае в доход государства была взыскана сумма ущерба, связанная с расходами на лечение А., а не страховая выплата.

В данном случае, страховщиком является АО «Дочерняя организация АО «Цеснабанк» Страховая компания «Цесна Гарант», а выгодоприобретателем – А.

В силу подпункта 1) пункта 1 статьи 24 Закона предельный объем ответственности страховщика по одному страховому случаю (страховая сумма) составляет (в месячных расчетных показателях): за вред, причиненный жизни или здоровью каждого потерпевшего и повлекший увечье, травму или иное повреждение здоровья без установления инвалидности - в размере фактических расходов на амбулаторное и (или) стационарное лечение, но не более 300. Размер страховой выплаты за каждый день стационарного лечения должен составлять не менее 10 месячных расчетных показателей.

По мнению Страховой компании, страховая выплата не должна была производиться, поскольку А. не представлены документы, подтверждающие фактические расходы на лечение.

Однако, исходя из содержания вышеуказанной нормы Закона, расходы на амбулаторное и (или) стационарное лечение потерпевшего, но не превышающие 300 МРП, подлежат возмещению в случае представления им доказательств, подтверждающих фактически понесенные расходы, а при отсутствии таких доказательств возмещению подлежит лишь страховая сумма, которая должна составлять не менее 10 МРП за каждый день нахождения на стационарном лечении.

Доводы представителя ответчика о том, что в соответствии с нормами ГК возмещению подлежат фактические затраты, понесенные истцом, справедливо не приняты судом во внимание, поскольку в соответствии с ч.3 ст.820 ГК порядок и сроки осуществления страховых выплат определяются договором. По обязательным видам страхования они могут быть определены законодательными актами. В данном случае, судом были применены нормы вышеназванного Закона.

На сегодняшний день каких-либо острых проблем в правоприменительной практике не имеется. На наш взгляд, этому способствует и постоянное совершенствование нормативно-правовой базы в данной сфере, и проводимая Верховным Судом работа по выработке единой судебной практики.

Вместе с тем, существуют отдельные проблемные вопросы, связанные как с правоприменением, так и с законодательным урегулированием правоотношений.

Наиболее часто встречающиеся случаи судебных ошибок по существу связаны с неправильным разрешением вопроса об объекте страхования, ошибочным определением события, охватываемого понятием страхового случая, а также вопросов, связанных с правом страховщика на обратное требование.

Судебная практика показывает, что значительное количество рассматриваемых страховых споров связано с несогласием страхователей (выгодоприобретателей) с установленным страховщиком размером вреда, причиненного транспортному средству.

В действующем законодательстве предусмотрено, что определение размера вреда, причиненного транспортному средству, осуществляется страховщиком в соответствии с нормативным правовым актом уполномоченного органа – Национального Банка Республики Казахстан, постановлением Правления которого от 28.01.2016 года № 14 утверждены Правила определения размера вреда, причиненного транспортному средству. Под страховщиком в пункте 15 статьи 1 Закона понимается юридическое лицо, получившее лицензию на право осуществления страховой деятельности на территории Республики Казахстан, обязанное при наступлении страхового случая произвести страховую выплату страхователю или иному лицу, в пользу которого заключен договор (выгодоприобретателю), в пределах определенной договором суммы (страховой суммы).

В соответствии с пунктами 1, 5 статьи 533 Гражданского кодекса, при заключении договора страхования имущества страховщик вправе произвести осмотр и оценку страхуемого имущества, а при необходимости назначить экспертизу в целях установления его действительной стоимости. Оценка страхуемого имущества и причиненного вреда, осуществляемая страховщиком, является составной частью страхования и не требует дополнительного лицензирования. При обязательных видах страхования порядок и условия проведения оценки размера причиненного вреда в результате наступления страхового случая могут определяться законодательными актами Республики Казахстан.

Вместе с тем, в соответствии с Законом Республики Казахстан от 30 ноября 2000 года № 109 «Об оценочной деятельности», оценочная деятельность является лицензируемым видом деятельности, которая осуществляется в соответствии с законодательством Республики Казахстан о разрешениях и уведомлениях. При этом, физические лица, претендующие на право занятия оценочной деятельностью, проходят квалификационный экзамен в целях выявления их квалификационного уровня, к экзамену допускаются лица, имеющие высшее образование по специальности «оценка» и (или) высшее техническое или экономическое образование [9]. Таким образом, для проведения оценки необходимо, чтобы лицо имело специальное образование и квалификацию.

Как показала судебная практика, страховщик такими качествами не обладает, лицензии на данный вид деятельности не имеет, не является квалифицированным специалистом в этой области и, как следствие, результат оценки, проведенной страховщиком, нельзя признать соответствующим основным принципам оценочной деятельности – объективности и достоверности.

Таким образом, наделение страховщика полномочиями по оценке вреда, причиненного транспортному средству, без специальной квалификации и лицензии на данный вид деятельности, считаем преждевременным.

О необъективности и недостоверности произведенной страховщиком оценки свидетельствует судебная практика рассмотрения дел указанной категории.

Выводы страховщика о сумме вреда, практически по всем делам действительности не соответствуют. Это подтверждается вступившими в законную силу решениями судов, которыми, как правило, удовлетворяются иски заявителей о взыскании разницы страховой выплаты, поскольку по делам назначаются судебные экспертизы. При этом судебная экспертиза устанавливает, что определенные страховщиками суммы вреда занижены в 2, а иногда и в 3-4 раза.

Нередки случаи, когда страховщик не производит оценку, а обращается к специалисту, ссылаясь на заключенный страховой компанией договор с оценочной компанией, что также не соответствует требованиям вышеназванного Закона.

К примеру, по иску С. к АО СК «Сентранс Иншуранс» о взыскании страховой выплаты было установлено, что согласно отчету ТОО «Независимый экспертно оценочный центр» (оценка проведена по заявлению Страховой компании) стоимость восстановительного ремонта транспортного средства составила 207 441 тенге.

Согласно отчету ТОО «Центр оценки и исследования «Восток», куда обратился возмущенный истец, стоимость составила 610 070 тенге. Таким образом, разница в отчетах составила более 400 тыс. тенге.

Судом была назначена экспертиза, заключением эксперта стоимость определена в 601 595 тенге, то есть стоимость, установленная экспертом, практически соответствовала отчету, представленному истцом.

Закрепляя за страховщиком право на определение размера вреда, и подробно описав все этапы его определения, законодатель предполагал, что эти изменения, при их соблюдении страховщиком, ускорят процесс страховых выплат потерпевшим, исключат излишние судебные тяжбы. Однако, как показывает практика, страховщики пользуются своим правом недобросовестно, злоупотребляют им, нарушая интересы потерпевших.

Поскольку практически по всем делам судом назначаются судебные экспертизы для определения стоимости ущерба, полагаем целесообразным внести изменения в законодательство, закрепив положение об определении размера вреда, причиненного транспортным средством в результате ДТП, экспертным путем. что позволило бы избежать судебных споров. Это позволит избежать значительной части судебных споров.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Страхование. Учебник / Под ред. Т.А.Федоровой. - М.: Экономистъ, 2003г., С. 574
2. Ботвинников П.А., Ботвинникова Р.О. Страхование. Учебник. - М., 2004. С. 66.
3. Яковлева Т.А., Шевченко О.Ю. Страхование. М.: Юристъ, 2003. С. 158.

4. Лемер Ж. Автомобильное страхование. Актуарные модели. М.: Янус-К, 2003. С. 20.
5. Крашенинников Е.А. Понятие гражданско-правовой ответственности – Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации, 2012, № 5
6. Всемирная организация здравоохранения. Доклад о состоянии безопасности дорожного движения в мире: Краткий обзор // URL: <https://www.who.int/ru>
7. Смертность на дорогах // URL: <http://blogs.worldbank.org/ru>
8. Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву.-М. Статут. 1997.С.490- 491.
9. Закон Республики Казахстан от 30 ноября 2000 года № 109 «Об оценочной деятельности»

Жеренширинова А.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде РК

СПОРЫ О ПРИЗНАНИИ СДЕЛОК КУПЛИ-ПРОДАЖИ НЕДВИЖИМОСТИ НЕДЕЙСТВИТЕЛЬНЫМИ: ОСОБЕННОСТИ И МЕХАНИЗМЫ ПРИЗНАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье автором рассмотрено понятие сделок с недвижимостью в соответствии с гражданским законодательством Республики Казахстан. Также в статье представлен анализ операций с недвижимостью. Представлены действия при оспаривании сделок купли-продажи недвижимости и сформированы рекомендации по совершенствованию нормативно-правового регулирования в данной области.

Ключевые слова: сделка, недвижимость, гражданское право, спор, недействительность, купля-продажа

АҢДАТПА

Мақалада автормен Қазақстан Республикасының Азаматтық заңнамасына сәйкес жылжымайтын мүлікке қатысты мәмілелер ұғымы қаралған. Сондай-ақ мақалада жылжымайтын мүлікпен жасалатын мәмілелердің талдауы келтірілген. Жылжымайтын мүлікті сатып алу-сату мәмілелерін даулау барысындағы әрекеттер келтіріліп, осы салада нормативтік-құқықтық жетілдіруді реттеу бойынша ұсынымдар қалыптастырылға.

Түйін сөздер: мәміле, жылжымайтын мүлік, азаматтық құқық, дау, жарамсыздық, сатып алу-сату

ABSTRACT

The author considers the concept of real estate transactions in accordance with the civil legislation of the Republic of Kazakhstan. The article also presents an analysis of real estate transactions. The actions for challenging real estate purchase and sale

transactions are presented, and recommendations for improving the regulatory framework in this area are made.

Key words: deal, real estate, civil law, dispute, invalidity, purchase and sale.

В большинстве случаев недвижимость является основным активом участников торговли, используемым для ведения коммерческой деятельности. Правовые нормы, регулирующие движение недвижимого имущества, довольно сложны и касаются целого ряда правовых вопросов.

В Концепции правовой реформы политики Республики Казахстан на период 2010-2020 гг., которая утверждена Указом Президента Республики Казахстан № 858 от 24 августа 2009 года [1], отмечалось, что необходимо усовершенствовать институт признания сделок недействительными.

На сегодняшний день в судах республики большая часть гражданских дел - это споры о признании сделок купли-продажи недвижимости недействительными.

В соответствии со статьей 147 ГК РК [2] сделки рассматриваются как действия граждан и юридических лиц, направленные на установление, изменение или прекращение гражданских прав и обязанностей.

Согласно статье 406 Гражданского кодекса в соответствии с договором купли-продажи одна из сторон (продавец) обязуется передать имущество (товар) в собственность, управление или оперативное управление другой стороны (покупатель), и покупатель обязуется принять это имущество (товар) и заплатить за это определенную сумму денег.

Специфические черты оборота недвижимости характеризуются тем, что: для обеспечения права собственности объект недвижимости необходимо индивидуализировать (по его описанию), а информация о его правах должна быть специально зарегистрирована (система регистрации служит для укрепления прав), с другой - сложные процедуры регистрации могут сформировать препятствие для оборота недвижимости.

Процессы развития законодательного урегулирования оборота недвижимости являются постоянным поиском баланса защиты прав и гарантий эффективности, прозрачности и понимания процедур, обеспечивающих движение недвижимости.

В новом гражданском законодательстве Республики Казахстан особое внимание уделяется защите прав собственности и иных вещных прав. В соответствии с основополагающим принципом неприкосновенности права собственности Новый Гражданский кодекс создает особую систему, направленную на защиту прав и интересов частных собственников от различных посягательств на их имущество.

В случае прямого нарушения права собственности путем, например, кражи или незаконной экспроприации, казахстанское законодательство предусматривает реальные средства правовой защиты в виде абсолютных требований или требований, предъявленных любому третьему лицу, нарушившему право. Гражданский кодекс традиционно предусматривает два реальных действия, которые защищают право собственности и определенные права в вещах. Первое - действие по восстановлению (reivindicatio), иск для получения имущества от другого незаконного владения. Второе - негаторный иск, иск о устранении препятствий в пользовании собственностью, где лишение владения не произошло [3, с.152]. Оба средства защиты направлены на защиту права владельца на сам объект. Если объект утерян или не может быть возвращен собственнику, можно говорить только о компенсации причиненных убытков, которая отнесена к категории личных действий, а не действий по защите реальных прав. Поэтому

защита вещных прав имущественных интересов имеет в качестве своего объекта только индивидуально определенные вещи, а не замещаемое имущество [4, с.163].

В соответствии с Гражданским Кодексом Республики Казахстан «сделки - действия граждан и юридических лиц, которые направлены на установление, изменение либо прекращение гражданских прав и обязанностей».

Недвижимость включает в себя землю, здания, сооружения и другое имущество, тесно связанное с землей, т. е. объекты, перемещение которых невозможно без несоразмерного ущерба для цели, для которой они предназначены. Квартиры и другие жилые помещения, а также нежилые помещения, входящие в состав кондоминиума, признаются самостоятельными объектами (видами) собственности, если они находятся в индивидуальной (раздельной) собственности.

Наиболее распространенными операциями с недвижимостью в Республике Казахстан являются: продажа, передача имущества в дар.

Важно отметить, что:

- Сделки, сущность которых не соответствует законодательству Республики Казахстан, признаются ничтожными;

- Сделки с недвижимостью заключаются в письменной форме, в некоторых случаях нотариально заверяются и регистрируются в государственных органах;

- Законом предусмотрен перечень оснований недействительности сделок, независимо от объекта сделки;

- Мошенническая сделка, совершенная только с целью фикции, без умысла вызвать правовые последствия, признается недействительной [5].

Некоторые вопросы возникают на практике в связи с применением закона о необходимости аннулирования регистрации прав на недвижимое имущество, совершенного в связи с недействительной сделкой.

При решении этого вопроса суды должны исходить из того, что в соответствии с положениями статьи 33 Закона «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» [6] аннулирование регистрации на регистрационном листе правового инвентаря осуществляется регистрационным органом по решению суда, который вступил в силу. Наличие обвинений не должно препятствовать исполнению какого-либо судебного акта сделки или другого недействительного документа.

В случае возникновения каких-либо обвинений в аннулировании регистрации права на недвижимое имущество регистрационный орган должен в течение семи рабочих дней с момента получения судебного акта уведомить обеспеченного кредитора или компетентный орган, в соответствии с которым это ограничение установлено, об аннулировании регистрации в регистрационном листе правового кадастра.

В связи с этим, не подлежат удовлетворению требования истца о признании недействительным, незаконным государственной регистрации прав на недвижимость, аннулировании записей в законном регистрационном листе правового кадастра.

В случае отказа компетентного органа аннулировать записи, содержащиеся в регистрационном листе правового кадастра, на основе действий суда, которые вступили в силу, лицо, права которого были нарушены таким отказом, имеет право обжаловать эти действия (бездействие) на условиях, установленных главой 29 ГПК [7] (пункт 22 нормативного постановления Верховного Суда «О некоторых вопросах недействительности сделок и применении судами последствий их недействительности» [8]).

В делах этой категории суды сталкиваются с трудностями при оценке доказательств, представленных сторонами в обоснование своих претензий и возражений, а также при применении материального права.

В связи с принятием Закона Республики Казахстан от 27 февраля 2017 года № 49-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования гражданского, банковского законодательства и улучшения условий для предпринимательской деятельности» общие положения о последствиях недействительности сделки предусмотрены не в статье 157, а в статье 157-1 ГК. Ранее предусмотренная норма в пункте 3 статьи 157 в редакции названного Закона нашла свое закрепление уже в пункте 3 статьи 157-1 ГК.

Согласно п. 2 ст. 157-1 ГК недействительная сделка не влечет юридических последствий, за исключением тех, которые связаны с ее недействительностью, и недействительна с момента ее совершения, если иное не предусматривается ГК, законодательными актами или не вытекает из существа или содержания сделки. При наличии правовых оснований сделка признается недействительной, и недействительность такой сделки наступает с момента ее совершения, т.к. такая сделка не порождает юридических последствий, достижения которых добивались совершившие ее стороны, а влечет последствия ее недействительности. Соответственно недействительность сделки – это причина, а реституция, если иные последствия недействительности сделки не предусмотрены ГК – ее следствие.

В частности, в отсутствие оснований, предусмотренных в статье 159 ГК РК, суды часто вынуждены ссылаться на положения статей 157-1, 158, 160 ГК РК, которые предусматривают недействительность сделок из-за их несовместимости с законом и нравственностью, а также в случае их мнимости, фальсификации и других.

Недействительность сделки означает, что деяние, совершенное в форме сделки, не обладает качествами юридического деяния, которое может привести к гражданским последствиям, желаемым субъектами.

Сделка считается недействительной по основаниям, установленным законом и другими правовыми актами, в силу признания судом (оспариваемой сделки) или независимо от такого признания (недействительной сделки). В случае недействительности сделки купли-продажи в соответствии с п. 3 ст. 157-1 Гражданского кодекса каждая сторона обязана возвратить другой стороне все полученное от сделки, а в случае невозможности возврата в натуральном выражении - возвратить стоимость имущества.

Цель доказательства состоит в следующих обстоятельствах:

- в ходе рассмотрения таких дел устанавливается только факт наличия документов, которые подтверждают принадлежность имущества заявителю, а не его право собственности;
- получение отказа в выдаче надлежащего документа либо невозможности его восстановления соответствующим органом;
- отсутствие спора по праву собственности на имущество;
- утрата заявителем документа на владение или пользование и (или) распоряжение имуществом;

Соответственно необходимыми доказательствами по делу являются:

- доказательства утраты заявителем документа о владении имуществом;
- доказательства, подтверждающие факт владения и пользования и (или) распоряжения имуществом;
- доказательства невозможности получения заявителем надлежащего документа или невозможности его восстановления.

В Казахстане существует незаконная практика, когда один и тот же продавец неоднократно продает одно и то же имущество разным покупателям. Поэтому, перед заключением сделки необходимо убедиться, что недвижимость не обременена никакими правами третьих лиц и продавец является настоящим владельцем недвижимости.

Также следует обратить внимание на полномочия представителя продавца, которые должны быть четко прописаны в доверенности. Если продавец является юридическим лицом, необходимо также ознакомиться с уставом и другими имеющимися корпоративными документами для проверки наличия или отсутствия дополнительных ограничительных мер, введенных учредителей фирмы, совета директоров или исполнительного аппарата компании.

В настоящее время гражданское законодательство РК предусматривает два вида недействительных сделок: недействительные сделки, не имеющие каких-либо негативных последствий для сторон. К ним относятся случаи так называемого «лечения» трансакции, а также преобразование одной сделки в другую в случае, если сделка, требующая нотариального заверения, фактически исполняется сторонами или одной из сторон, а ее содержание не противоречит законодательству и не нарушает прав третьих лиц (пункт 2 статьи 154 ГК РК), суд по заявлению заинтересованной стороны имеет право признать сделку действительной, а последующее нотариальное заверение не требуется. Лечение (признание действительным) применяется к некоторым сделкам, совершенным несовершеннолетними в возрасте до четырнадцати лет и признанным недееспособными по причине психического заболевания или слабоумия (статья 159 Гражданского кодекса) и т.д.. Суд, признающий сделку недействительной, может также ограничиться запретом на дальнейшее осуществление сделки (п.8 ст. 157-1 Гражданского кодекса), воздерживаясь от применения других последствий.

Если суд при рассмотрении спора, в котором стороны ссылаются на сделку в качестве доказательства в деле, обнаруживает, что сделка была совершена в нарушение формы, содержания, сторон сделки и свободы выражения мнений, суд определяет, должна ли эта сделка в соответствии с законом быть признана судом недействительной по просьбе заинтересованного лица (оспариваемая сделка). Или она недействительна из-за прямого указания закона, то есть независимо от этого признания (ничтожна). Если установлено, что сделка оспаривается, суд должен разъяснить сторонам свое право обратиться в суд с отдельным ходатайством о признании сделки недействительной.

Вместе с тем, если установлено, что сделка является недействительной в соответствии с четко сформулированной директивой закона (например, недействительная сделка, совершенная лицом в возрасте до четырнадцати лет (несовершеннолетним), за исключением сделок, указанных в статье 23 Гражданского кодекса (п.3 ст. 159). Согласно ст. 3 ГК РК) суд считает сделку недействительной в полном объеме или в части ее отдельных условий, признает сделку недействительной и применяет последствия ее недействительности. В таких обстоятельствах нет необходимости обращаться в суд с ходатайством о признании такой сделки недействительной. Требование о применении последствий недействительности ничтожной сделки может быть предъявлено любым заинтересованным лицом независимо от того, заявлено ли требование о признании ничтожной сделки недействительной. Юридическая недействительность сделки не препятствует тому, чтобы заинтересованное лицо требовало судебного признания недействительности сделки.

Если суд считает, что сделка, на которую стороны ссылаются в качестве доказательства в деле, оспаривается, суд должен разъяснить сторонам свое

право обратиться в суд с отдельным ходатайством о признании сделки недействительной. Это вытекает из правил ст. 9 ГК РК, смысл и содержание которых объясняются тем, что обращение в суд с целью признания недействительной сделки является средством защиты гражданских прав, закрепленных в статье 9 ГК РК.

Отношения, связанные с недействительностью сделок, нельзя путать с обязательными правовыми отношениями. В частности, договор купли-продажи не может считаться недействительным на том основании, что оплата не была произведена или что имущество, в отношении которых заключен договор, не были переданы. В такой ситуации происходит нарушение договорных обязательств, что позволяет стороне договора требовать возмещения суммы, не выплаченной с соответствующими санкциями, либо передачи товара, либо изменения или расторжения договора в случаях и в порядке, предусмотренном статьями 401-404 ГК РК [9].

Рассмотрим понятие заинтересованного лица, которое вправе требовать признать сделку недействительной. Проиллюстрируем указанную проблематику на примере из судебной практики. Так, собственник намеревался выдать сыну доверенность для проведения ремонта в доме, который он купил и в который ещё не переехал. Однако фактически была оформлена доверенность на право отчуждения дома. Сын по доверенности продал дом невесте, которая в свою очередь продала дом третьему лицу. Собственник оспорил доверенность и две указанные сделки купли-продажи дома. Суд признал недействительными доверенность и первую сделку купли-продажи, участником которой истец являлся как продавец, так как собственник был неграмотным, при оформлении доверенности было нарушено волеизъявление истца, доверенность была выдана вследствие заблуждения истца, а также под влиянием обмана со стороны невесты сына (пункт 1 статьи 157 ГК в прежней редакции (ныне пункт 2 статьи 157 ГК), пункты 8, 9 статьи 159 ГК). Признать недействительной вторую сделку суд отказал, указав, что права истца как собственника нарушены именно доверенностью и первой сделкой, заключённой на основании указанной доверенности, а не заключённым впоследствии договором об отчуждении дома третьему лицу. Истец не относится к заинтересованным лицам, которые вправе согласно оспаривать последующую сделку. Права истца как собственника спорного имущества могут защищаться путём предъявления им иска об истребовании имущества из чужого незаконного владения. Вышестоящая судебная инстанция не согласилась с таким решением и признала недействительной и вторую оспоренную сделку. При этом коллегия мотивировала свои выводы следующими суждениями.

В соответствии с п. 2 ст. 157-1 ГК РК недействительная сделка не влечет правовых последствий, за исключением связанных с ее недействительностью, и является недействительной с момента ее совершения. Недействительной доверенности и первый договор купли-продажи дома не влечет юридических последствий в виде перехода права собственности на дом от продавца к покупателю. В частности, если изначально дом был продан с нарушением требований закона обманным путем, помимо воли его владельца; в связи с не наступлением правовых последствий в виде передачи права собственности на жилище покупатель не стал собственником спорного имущества и не приобрел права распоряжаться им в дальнейшем третьему лицу. Поэтому содержание как первоначальных, так и последующих сделок не отвечает требованиям закона (п. 1 ст. 158 ГК РК).

Истец, как собственник относится к заинтересованной стороне и имеет право оспорить последующую продажу дома. Наличие у истца права предъявлять

иск об истребовании имущества из незаконного владения покупателя не исключает его права требовать признания недействительным последующего договора. Попробуем проанализировать эти судебные акты. В первую очередь, как установить, является ли истец заинтересованным лицом? Точнее, речь идет о толковании понятия «заинтересованное лицо», приведенном в п. 3 ст. 157 ГК РК - лицо, права и законные интересы которого нарушены или могут быть нарушены в результате сделки. Часть круга заинтересованных сторон, имеющих право оспорить сделку, прямо указана в законе.

Например, в статье 159 ГК РК такими заинтересованными сторонами являются: сторона сделки, если сделка была нарушена требованиями его воли или завещания. Например, гражданин, который находился в момент его совершения в таком состоянии, что не мог понять смысла своих действий или руководить ими (п. 7); если сделка заключена в результате заблуждения, под влиянием обмана, насилия, угроз (п. 9) и пр.

Кроме того, круг заинтересованных сторон может быть логически выведен из содержания некоторых правовых норм. Например, заинтересованные стороны, имеющие право оспорить сделку, будут наследниками гражданина, находившегося в момент совершения сделки в государстве, где он не мог понять смысла своих действий или руководить ими (пункт 7 статьи 159 Гражданского кодекса). Соответствующее лицо может быть прямо указано в специальном правиле. Например, пункт 5 статьи 350 ГК РФ предусматривает, что кредитор вправе требовать признания недействительным любого действия должника, а также собственника его имущества. Если мы вернемся к рассмотрению нашего дела, истец, как собственник спорного имущества, не подпадает ни под один из этих критериев отнесения человека к заинтересованным лицам, вправе требовать признания сделки недействительной. Рассмотрим довод коллегии о том, что истец имеет право оспорить последующую сделку в качестве собственника спорного имущества. Определение заинтересованного лица, данное в пункте 3 статьи 157 Гражданского кодекса, дополняется правилом о том, что «перечень лиц, имеющих право требовать признания его недействительным, устанавливается настоящим Кодексом и (или) иными законодательными актами». Из этой формулировки следует, что для определения того, является ли истец заинтересованным лицом или нет, недостаточно определения, данного в пункте 3 статьи 157 Гражданского кодекса, необходимо также найти конкретное положение Гражданского кодекса или иного законодательного акта, на основании которого истец должен быть признан заинтересованным лицом. Однако, в решении суда не указано какое-либо положение другого законодательного акта. Истец признан заинтересованным лицом только на основании Гражданского кодекса.

Следует проверить, дают ли нормы Гражданского кодекса основания считать истца заинтересованным лицом. Можно ли говорить о истце как о собственнике спорного имущества, как это сделала коллегия, и, если да, то только условно – истец является бывшим собственником, он утратил право собственности на спорное имущество, поскольку в настоящее время право собственности на недвижимое имущество в установленном порядке зарегистрировано за покупателем (третьим лицом). В этом праве собственности приобретателю-третьему лицу пока отказано не было. Ситуация с таким бывшим собственником, потерявшим свое имущество, прописана в статье 261 ГК РК – это не собственник, потерявший имущество, которое перешло к третьему лицу-добросовестному приобретателю. Такой собственник имеет право подать иск о взыскании имущества из чужого незаконного владения, но не иск о признании недействительной сделки, участником которой он не является. Следует также отметить, что в главе 15 ГК не предусматривается такого способа защиты вещных

прав как признание сделки недействительной. Следовательно, владелец вправе требовать признания сделки недействительной, не как собственник, а в соответствии с общими условиями оспаривания сделок изложены в главе 4 ГК РК, то есть, как заинтересованное лицо, указанное в положения Гражданского кодекса и иных законодательных актов [10].

С помощью указанных доводов можно прийти к очевидному выводу: в изложенной правовой ситуации истец, как бывший собственник оспариваемого имущества, не является заинтересованным лицом, имеющим право оспаривать последующую сделку купли-продажи, участником которой он не является. Соответственно, нет оснований для удовлетворения его иска о признании недействительной второй сделки, поскольку истец является ненадлежащим истцом. Вывод о бесполезности спорить с оригиналом и всеми последующими сделками не нов. В казахстанской юридической литературе в 2012 году было предложено «...права лица, считающего себя собственником и обращающегося в суд с иском о признании первой сделки недействительной, не подлежат защите путем подачи и удовлетворения требований к последующим приобретателям имущества по сделкам с использованием правового механизма, установленного статьей 157 Гражданского кодекса о признании последующих сделок недействительными с применением реституции соответственно». В этом случае должны применяться нормы статьи 260 Гражданского кодекса, согласно которым собственник имеет право требовать свое имущество из чужого незаконного владения, то есть путем предъявления иска об оправдании. В то же время мы предлагаем дополнительные аргументы для юридического обоснования тезиса о том, что при рассмотрении иска о признании недействительными ряда сделок суд должен проверить, принадлежит ли истец к заинтересованным лицам, имеющим право оспаривать сделки, в которых он не является участником. Эти аргументы могут быть полезны добросовестным покупателям при построении их стратегии защиты в суде.

Особые последствия недействительных сделок можно назвать реституционными последствиями. В то же время случаи конфискации, т. е. арест в интересах государства, не могут рассматриваться в качестве гражданского правового следствия недействительных сделок.

Наряду с последствиями недействительных сделок, закон допускает возможность требовать возмещения убытков.

Наконец, Гражданский кодекс Республики Казахстан содержит специальные положения в отношении случаев, когда невозможно вернуть то, что было получено или причиталось по сделке. Законом предусмотрены три ситуации, когда полученная вещь-это (1) пользование имуществом; (2) выполненные работы; (3) оказанные услуги (п.3 ст.157-1 Гражданского кодекса РК) [11, с.52].

В случае доказывания добросовестный приобретатель, соответствующий пункту 1 статьи 262 Гражданского кодекса, должен быть защищен как от доказывания, так и от возвращения имущества. Кроме того, он может подать встречный иск о признании права собственности на одно и то же имущество. Основным предварительным условием удовлетворения встречного требования было бы доказательство добросовестности приобретения. Это так называемое ограничение доказывания, известное в гражданском праве еще со времен Древнего Рима.

Кроме того, доказывание подразумевает механизм возмещения имущественных потерь (расходов), понесенных незаконным собственником (приобретателем) в связи с содержанием и хранением имущества (статья 263 Гражданского кодекса). Этого нет в списке последствий недействительных сделок. Частично, отсутствие таких положений компенсируется п.6 ст. 157-1 того же

Кодекса. Тем не менее, иски о компенсации ущерба, понимаемые в гражданско-правовой науке как общая мера гражданской ответственности, требуют доказательства правонарушения, которое почти не фигурирует ни в исках о отстаивании прав, ни в исках о несправедливом обогащении. Кроме того, доказывание имеет четкие временные ограничения, которые аналогичны юридической природе субъективных гражданских прав, которые она защищает. Для оправдания это ограничение по времени является сроком приобретательной давности (статья 240 Гражданского кодекса) [12, с.46].

И наконец, возврат того, что было получено в результате недействительной сделки, может произойти только между сторонами сделки до исключения и / или изменения гражданского законодательства в этой области и изменений в существующей судебной практике. Во всех случаях возвращения имущества от третьих лиц не должны применяться нормы о реституции, а суды должны руководствоваться положениями Гражданского кодекса в отношении доказывания или недобросовестного обогащения.

Аналогичную позицию сформулировала надзорная судебная коллегия по гражданским и административным делам Верховного Суда Республики Казахстан, которая указала в резюме Верховного Суда, что «в случае, если истец выбирает признание сделки недействительной в качестве способа защиты нарушенного права в соответствии со статьей 9 Гражданского кодекса, суд применяет последствия признания недействительной в силу закона, независимо от позиции истца, поскольку применение последствий недействительных сделок не обязательно должно подаваться в качестве отдельного требования» Также: «реституция применяется в качестве последствия только для первой сделки, если она признана недействительной, как сделка между собственником имущества и приобретателем имущества. К последующим сделкам (второй, третий и др.) реституция не может применяться, поскольку речь идет о сделках между неуполномоченными иностранцами и новыми приобретателями. В этом случае, эффект должен быть в виде изъятия из чужого незаконного владения, изъятия имущества от добросовестного приобретателя (при наличии условий, предусмотренных, выселении и т. д.» [13, с.302].

Применение последствий недействительных сделок должно быть более детальным в действующем законодательстве Республики Казахстан, а также в правоприменительной практике судов. При применении последствий недействительных сделок суды должны руководствоваться принципами разумности, добросовестности и справедливости, которые отражены в Гражданском кодексе, но не подкреплены подробными законами. Это фактически оправдано, поскольку такие определения должны быть детализированы не законами, а областью гражданского права и судебной практикой. В каждом случае суд должен сопоставлять действия сторон с соответствующими основными категориями и толковать их конкретно с учетом обстоятельств дела.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» (с изменениями и дополнениями от 16.01.2014 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30463139

2. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2019 г.) // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061

3. Советское гражданское право: Учебник: В 2 т. / Под ред. О.А. Красавчикова. 3-е изд., испр. и доп. М.: Высшая школа, 1985. Т. 1. – 523 с.
4. Бутнев В.В. К понятию механизма защиты объективных прав // Субъективное право: проблемы осуществления и защиты. Владивосток, 1989. – 663 с.
5. Сулейменов М.К. Гражданское право (учебник для вузов, академический курс, том 1, (главы 1 - 15) // http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=30002463.
6. Закон Республики Казахстан от 26 июля 2007 года № 310-III «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2018 г.) // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118294
7. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34329053
8. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 года № 6 «О некоторых вопросах недействительности сделок и применении судами последствий их недействительности» (с изменениями и дополнениями от 20.04.2018 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=39073607
9. Судья Верховного Суда Д.Тумабеков: «Как признаются сделки недействительными и применение последствий их недействительности», «Zakon.kz», 07.09.2017 г. // <http://sud.gov.kz/rus/massmedia/sudya-verhovnogo-suda-dtumabekov-kak-priznayutsya-sdelki-nedeystvitelnymi-i-primenenie>
10. Куанова И. Совершенствование судебной практики по недействительным сделкам // https://inbusiness.kz/ru/author_news/nado-sovershenstvovat-sudebnuyu-praktiku-po-nedejstvitelnyim-sdelkam
11. Хаджиев А. Проблемы теории земельного права Республики Казахстан в условиях становления и развития рыночных отношений: Дис. д-ра юрид. наук. - Алматы., 2005. – 366 с.
12. Скрыбин С.В. Последствия признания сделки недействительной: некоторые вопросы теории и практики применения гражданского законодательства (Skryabin S. V. Consequences of Invalid Transactions: Some Issues of the Theory and Practice of Civil Law) // Журнал «Зангер». № 10. 2013. pp. 46-47.
13. Суханов Е.А. Сравнительное исследование владения и собственности в английском и в германском праве // Вестник гражданского права. 2012. № 6. С. 302-316.

Жетен М.,
магистрант АО «Университет КазГЮУ
им. М.С. Нарикбаева»

ИСКЛЮЧИТЕЛЬНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ СУДОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ С УЧАСТИЕМ ИНОСТРАННЫХ ЛИЦ

АННОТАЦИЯ

Статья затрагивает особенности положений гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, в частности рассматривается вопрос определения исключительной компетенции судов Республики Казахстан при производстве дел с участием иностранных лиц. Сравнительно-правовой анализ норм

отечественного права и права некоторых стран СНГ раскрывает существующие в них коллизии.

Ключевые слова: международное частное право, международный процесс, компетенция судов Республики Казахстан, иностранный элемент.

АҢДАТПА

Мақала Қазақстан Республикасының азаматтық процестік кодексінің ережелерінің ерекшеліктері, әсіресе шетелдік тұлғалар қатысатын Қазақстан Республикасы соттарының айрықша құзыретін анықтау сұрағын қозғайды. Отандық пен ТМД-ң кейбір елдерінің құқық нормаларының салыстырмалы-құқықтық анализі олардың арасындағы коллизияларды айқындайды.

Түйін сөздер: халықаралық жеке құқық, халықаралық процесс, Қазақстан Республикасы соттарының құзыреті, шетелдік элемент.

ABSTRACT

The article touches upon the specifics of the provisions of the civil procedure code of the Republic of Kazakhstan, in particular, the issue of determining the exclusive competence of the courts of the Republic of Kazakhstan in the conduct of cases involving foreign persons is considered. Comparative legal analysis of the norms of domestic law and the law of some CIS countries reveals the conflicts in them.

Keywords: international private law, international process, competence of the courts of the Republic of Kazakhstan, foreign element.

Президент Республики Казахстан Н.Н. Абишевич в своих Посланиях не раз отмечал, что вовлечение иностранной силы, в том числе рабочей – является двигателем развития Республики Казахстан. Тем самым, со стороны Главы государства идет признание важности вовлечения иностранного элемента в общественные отношения. Более того, прогресс великой степи, достигнутый потомками этой самой великой степи и его потенциал для дальнейшего развития, не может не привлекать иностранных инвесторов.

Также, в Казахстане довольно широко используется практика включения в состав органов управления иностранных специалистов. Предпосылками к этому являются не только желания самих учредителей в привлечении специалиста с международным опытом, но и нормы законодательства. Например, в соответствии с пунктом 5 статьи 54 Закона Республики Казахстан от 13 мая 2003 года №415-ІІ «Об акционерных обществах», не менее тридцати процентов от состава совета директоров общества должны быть независимыми директорами. Практика показывает, что большинство акционерных обществ включают в состав совета директоров иностранных независимых директоров. Такая же практика наблюдается и у других организаций, не являющихся акционерными обществами, где руководители органов управления, проводя аналогию с вышеуказанной нормой закона Республики Казахстан «Об акционерных обществах», включают в состав органов управления иностранных специалистов.

Таким образом, на сегодняшний день успешно функционируют автономные организации образования «Назарбаев Университет» и «Назарбаев Интеллектуальные школы», в органах управления которых включены иностранные специалисты, в том числе профессора ведущих зарубежных вузов.

Приведенные примеры свидетельствуют о том, что вовлечение иностранных лиц в социально-экономическую жизнь Республики Казахстан идет полным ходом

и не имеет предпосылок для обратного. Все эти факты предполагают осложнение общественных отношений иностранным элементом, что несомненно ведет к осложнению иностранным элементом и судопроизводства в судах Республики Казахстан.

В Казахстане, в предусмотренных законом случаях, споры, одной из сторон которых является иностранное лицо, подлежат разрешению в судах Республики Казахстан. Однако, некоторые дела, в определенных законодательством случаях, подлежат рассмотрению и разрешению только в судах Республики Казахстан. Исчерпывающий перечень таких дел указан в статье 467 гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан (ГПК РК).

Само понятие «исключительной компетенции судов» в рамках ГПК РК подразумевает, что дела, перечисленные в статье 467, подлежат рассмотрению только судами Республики Казахстан, т.е. подсудна только судам Республики Казахстан и такая подсудность не может быть изменена соглашением сторон (ст. 468 ГПК РК).

Однако, действующее процессуальное законодательство об исключительной компетенции отечественных судов носит устаревший характер и может оказаться неэффективным в современных реалиях. Законотворчество в части исключительной компетенции судов, остановилось как раз в период распада Советского Союза, хотя, логичнее было бы считать этот период исходным, для совершенствования законодательства и подготовки к осложнению правоотношений иностранным элементом. Более того, несложно понять, что в большинстве правовых актов, предусматривающих особые положения для отношений с иностранными лицами, иностранными лицами были граждане именно тех 15 бывших союзных республик, находившихся по соседству и все нормы были направлены именно на них.

Наличие норм об исключительной компетенции судов Республики Казахстан при производстве с участием иностранных лиц в отечественном законодательстве подразумевает, что существуют дела, международная подсудность которых относится только к судам Республики Казахстан.

В международном частном праве под международной подсудностью понимается компетенция судов конкретного государства по разрешению гражданских дел с иностранным элементом.

Богуславский М.М. отмечает три основные системы подсудности:

1) Франко-романская (латинская) система - по признаку гражданства сторон спора. Так, для того чтобы суд какого-либо государства (например, Франции) признал себя компетентным рассматривать дело, достаточно, чтобы спор касался сделки, заключенной гражданином этого государства, независимо от места ее заключения;

2) Германская система - путем распространения правил внутренней территориальной подсудности, и прежде всего правила подсудности по месту жительства ответчика, при определении подсудности по делам с иностранным элементом (например, в ФРГ);

3) Англосаксонская система - по признаку «присутствия» ответчика, которое толкуется весьма широко (например, в Великобритании и США). [1]

В законодательстве Казахстана замечается смесь вышеуказанных систем подсудности. Например, дела особого искового производства (производство по делам об оспаривании законности нормативного правового акта и др.), подпадают под исключительную компетенцию судов Республики Казахстан и в этом случае наблюдается применение германской системы, т.е. ответчиком в таких делах является государственный орган Казахстана и априори находится на территории Казахстана. В то же время, в ГПК РК применяется и франко-германская система в

делах, если заявитель по делу об установлении факта имеет место жительства на территории Республики Казахстан. Это означает, что вне зависимости от того, где имел или имеет место факт, который необходимо установить, подлежит исключительной компетенции судов Казахстана если заявитель имеет место жительства на территории Республики Казахстан (sic!).

Некорректно утверждать, что нормы об исключительной компетенции судов Республики Казахстан были созданы по инициативе отечественных «законотворцев». Ведь нормативно-правовая база Казахстана по большей части копировала базу СССР или же документы, принятые в рамках СНГ. Необходимость в принятии документов, подписанных в рамках СНГ возникла вследствие того, что после распада СССР возникла необходимость в урегулировании отношений между бывшими гражданами одной страны, ставшими друг другу иностранными. В связи с этим, такие документы, как Модельный гражданский кодекс, Минская и Кишиневская Конвенция о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам, можно рассматривать в качестве попытки урегулирования отношений, осложненных иностранным элементом. Как нам кажется, эти документы должны были стать первым шагом к последующему самостоятельному урегулированию отношений с иностранными лицами. Также, приняв Минскую и Кишиневскую конвенции, стороны намеревались создать некие особые условия в регулировании отношений между бывшими гражданами одной большой страны. Следующим шагом в урегулировании частноправовых отношений, осложненных иностранным элементом должна была стать самостоятельность бывших союзных стран в урегулировании дел с участием иностранных лиц. Такая самостоятельность могла бы возникнуть вследствие ознакомления и вступления в отношения с иностранными правовыми системами, прогресс которых опережает Казахстанское международное частное право и международный частный процесс на десятилетия. Однако, к сожалению, приходится констатировать, что нормы гражданского процессуального законодательства об исключительной компетенции судов Республики Казахстан были скопированы в отечественное процессуальное законодательство и практически не потерпели изменений. Такое постоянство отнюдь не является показателем совершенства законодательства, скорее наоборот. Более того, к такой неизменности привело и отсутствие правоприменительной практики.

Такая практика накладывания норм Минской и Кишиневской конвенции об исключительной компетенции судов в процессуальное законодательство наблюдается не только в Казахстане. К примеру, в гражданском процессуальном кодексе Российской Федерации фигурирует статья 403 «Исключительная подсудность дел с участием иностранных лиц», которая отличается от 467 статьи ГПК РК только меньшим количеством подпунктов. [2] Аналогичные нормы в двух странах, обычно, не ведут к коллизии, однако, если представить, что заявитель по делу об установлении факта имеет место жительства в Казахстане, а юридический факт, который необходимо установить, имел место в России. Согласно ГПК обеих стран, дело подлежит исключительной компетенции судов обоих государств. Теоритически, заявитель может подать в суд той страны, которую выберет сам, но что если суд примет решение не в его пользу и в поисках нового решения заявитель обратится в суд второй страны. Да, ответчик может заявить об уже оконченном производстве в суде другой страны, но ведь суд второй страны может принять это дело в производство, ссылаясь на норму об исключительной компетенции суда своей страны. В конце концов, если же суд откажется от принятия такого дела в производство своего суда, то значит ли это то, что компетенция этого суда не так уж и исключительна?

Нельзя пропустить факт наличия многочисленных соглашений Республики Казахстан с соседними государствами, заключенные с целью разрешения вопросов право применения, однако физически невозможно заключать двусторонние соглашения со всеми государствами мира и ведь когда-то да нормы кодекса должны применяться.

Стоит отметить, что если же нормы об исключительной компетенции судов РК и РФ хоть немного да отличаются, то вот ГПК Кыргызской Республики совсем не отличается от ГПК Республики Казахстан, разве что нормы изложены в ином порядке. [3] Вот что значит братские народы.

Обратимся к законодательству другой страны СНГ, которая также является подписантом Кишиневской конвенции – Республике Узбекистан. В гражданском процессуальном кодексе Узбекистана судопроизводство с участием иностранных лиц регулируется Разделом III, в котором отсутствует понятие исключительной компетенции или исключительной подсудности. В ГПК Узбекистана все сделано проще: статья 361 гласит, что подсудность судам Республики Узбекистан гражданских дел по спорам, в которых участвуют иностранные граждане и организации, лица без гражданства, а также по спорам, по которым хотя бы одна из сторон проживает в другом государстве, определяется настоящим Кодексом, если иное не предусмотрено международным договором Республики Узбекистан. [4] Возможно, такой подход был бы более приемлем для международной интеграции, если бы страны ограничивались малым количеством таких международных договоров, однако практика доказывает обратное.

Следует признать, что многие бывшие союзные государства широко применяли практику копирования и даже спустя два десятилетия не стали задумываться о возможных минусах такой практики. Казахстану стоит отойти от модельных документов, принятых в рамках СНГ и следовать практике европейских стран. Нормы, изложенные в Минской и Кишиневской конвенциях изначально не предназначались для всеобщего пользования, но большинство стран СНГ решили не придавать большого внимания возможным отрицательным последствиям.

Проведенный выше анализ показывает, что существующее положение статьи 467 ГПК РК хоть и может применяться отечественными судами, но в большинстве своем не приведет к окончательному и справедливому разрешению дел. Таким образом полагается, что действующее законодательство Республики Казахстан требует дальнейшего совершенствования, в частности, считаем необходимым «отдалиться» от модельных актов в рамках СНГ. Более того, учитывая всю многогранность и «неурегулированность» международного частного права, в том числе и международного процесса, стоило бы задуматься о принятии отдельного закона о международном частном праве, который предусматривал бы все возможные коллизии норм, а также служил бы справочником для судей при производстве с участием иностранных лиц.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. М.М. Богуславский. Международное частное право: Учебник. - 4-е изд., перераб. и доп. - М: Юрист, 2002. - 462 с.
2. «Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации», Кодекс Российской Федерации от 14 ноября 2002 года №138-ФЗ. URL: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=304202&fld=134&dst=101849,0&rnd=0.5979130196196878#01316613347542892> свободный (Дата обращения: 25.02.2019).

3. «Гражданский процессуальный кодекс Кыргызской Республики» Кодекс Кыргызской Республики от 25 января 2017 года №14. URL: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111521> свободный (Дата обращения: 25.02.2019).

4. «Гражданский процессуальный кодекс Республики Узбекистан» Кодекс Республики Узбекистан от 22 января 2018 года №ЗРУ-460. URL: <http://www.lex.uz/ru/docs/3517334#3522639> свободный (Дата обращения 25.02.2019)

Жолдасбаев А.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде РК

АНТИМОНОПОЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И ЗАЩИТА КОНКУРЕНЦИИ В КАЗАХСТАНЕ

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена рассмотрению особенностей терминов «монополия» и «конкуренция». Исследование направлено на определение того, что именно согласно действующему законодательству признается монополистической деятельностью, какими законами регулируются правоотношения в сфере защиты конкуренции. В данной работе рассматриваются полномочия антимонопольного органа, в частности полномочия по предупреждению, выявлению, расследованию и пресечению нарушений законодательства в области защиты конкуренции, и полномочия по регулированию экономической концентрации.

Цель данной статьи направлена на изучение вышеуказанных вопросов, которые, требуя необходимого регулирования через призму антимонопольного законодательства и защиты конкуренции, могут стать предметом судебного разбирательства.

Ключевые слова: монополия, конкуренция, монополистическая деятельность, антимонопольный орган, защита конкуренции, антимонопольное регулирование.

АҢДАТПА

Бұл мақала "монополия" және "бәсекелестік" терминдерін қарау ерекшеліктеріне арналған. Зерттеу нақты қолданыстағы заңнамаға сәйкес танылған монополиялық қызмет, құқықтық қатынастар саласында бәсекелестік қандай заңдармен реттелетінін анықтауға бағытталған. Аталған жұмыс антимонополия органының өкілеттіктерін қарауға бағытталған. Атап айтқанда, ескерту бойынша өкілеттілік, бәсекелестік қорғау саласында заңнаманы бұзушылықтардың анықтау, тергеу және жолын кесу және экономикалық шоғырлануды реттеу өкілеттілігі.

Осы мақаланың мақсаты жоғарыда аталған сұрақтарға антимонополия заңдардың призмасы мен бәсекелестікті қажетті реттеуді талап ете отырып жауап іздеу, сондай ақ ол сот талқылауының нысанасы болуы мүмкін.

Тірек сөздер: монополия, бәсекелестік, монополистік қызмет, монополияға қарсы орган, бәсекелестікті қорғау, монополияға қарсы реттеу.

ABSTRACT

This article is devoted to the peculiarities of the terms "monopoly" and "contention". The study aims to determine what exactly is considered as a monopolistic activity in accordance with the current legislation and which the laws govern legal relations in the field of contention protection. This study examines the powers of the antimonopoly authority, in particular the powers to prevent, to detect, to investigate and to stop law's infringements in the field of contention protection and the powers to regulate economic concentration.

The purpose of this article is to study the denominated issues, which may become the subject of legal proceedings while demanding the necessary regulation through the prism of antitrust laws and the contention protection.

Keywords: monopoly, contention, monopolistic activity, antimonopoly authority, protection of contention, antitrust regulation.

Первые монополии в истории человечества были созданы благодаря санкциям государства. Правительством принимались законы, дающие привилегированное право какой-либо фирме торговать тем или иным товаром. Однако термин «монополия» имеет достаточно много определений. По одной из версий, это определенное состояние рынка, когда государству или организации дано исключительное право вести на нем хозяйственную деятельность. При этом монополист, при отсутствии конкуренции, сам определяет стоимость своего товара или весьма существенно влияет на политику ценообразования. Такое определение термина является качественной характеристикой рынка[1].

Переходя к определению следующего термина, следует обратить внимание на то, что конкуренцией называют и соперничество между людьми, и основу существования товарно-денежной взаимосвязи между производителями, ключевым элементом, атрибутом рынка, частью хозяйственного механизма, главным двигателем общественного прогресса и т.д. Основная масса определений сводится к пониманию конкуренции как соперничества, состязательности между участниками рынка за достижение наилучшего результата в какой-либо сфере, за наиболее выгодные условия ведения бизнеса.

В экономической науке конкуренцией принято называть ситуацию, способствующую свободному формированию цен и действию законов спроса и предложения на конкретном рынке. С юридической же точки зрения конкуренция может быть рассмотрена как предмет правовой защиты и предмет правового регулирования[2].

Таким образом, монополистическая деятельность и конкуренция, в силу особого характера возникающих на их основе правоотношений, требуют тщательного правового регулирования, что особенно актуально в условиях современного экономического развития нашего государства.

Антимонопольное законодательство.

В нашей стране монополистическая деятельность и правовая защита конкуренции регулируется рядом нормативно-правовых актов (далее – НПА), в том числе главным законом страны – Конституцией, согласно которой каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности, монополистическая деятельность регулируется и ограничивается законом, недобросовестная конкуренция запрещается[3]. В Гражданском кодексе РК норма звучит так: «Монополистическая и всякая иная деятельность, направленная на ограничение или устранение законной

конкуренции, получение необоснованных преимуществ, ущемление прав и законных интересов потребителей, не допускается»[4]. А также в этот ряд, но уже более углубленный, входят такие НПА как Предпринимательский кодекс РК от 29 октября 2015 года и Закон РК «О естественных монополиях» 27 декабря 2018 года. Собственно это основные НПА, составляющие так называемое «Антимонопольное законодательство».

Также существует ряд подзаконных актов, являющихся составной частью законодательства в сфере антимонопольного регулирования и защиты конкуренции, это и постановления Правительства РК, и приказы Министра национальной экономики, в подчинение которого входит антимонопольный орган, и конечно же международные соглашения, ратифицированные Республикой Казахстан, такие как соглашение «О порядке защиты конфиденциальной информации и ответственности за ее разглашение при осуществлении Евразийской экономической комиссией полномочий по контролю за соблюдением единых правил конкуренции» (Москва, 12 ноября 2014 г.), договор «О Евразийском Экономическом Союзе», включая приложение к договору № 19 «Протокол об общих принципах и правилах конкуренции» (Астана, 29 мая 2014 г.) и другие.

Ответственность же за нарушение данного законодательства предусмотрена Кодексом РК Об административных правонарушениях и Уголовным кодексом РК. Определение вида ответственности, то есть административно-правовой и уголовно-правовой, будет зависеть от характера и размера ущерба, причиненного государственным и общественным интересам.

Антимонопольный орган и его полномочия.

Согласно Предпринимательскому кодексу (далее – Кодекс) под монополистической деятельностью понимается деятельность субъектов рынка, положение которых дает возможность контролировать соответствующий товарный рынок, в том числе позволяет оказывать значительное влияние на общие условия обращения товара на соответствующем товарном рынке. К монополистической деятельности, относятся антиконкурентные соглашения субъектов рынка, антиконкурентные согласованные действия субъектов рынка, злоупотребление доминирующим или монопольным положением[5].

Главным государственным органом, регулирующим монополистическую деятельность в стране, уполномоченным органом в сфере антимонопольного регулирования является Комитет по регулированию естественных монополий, защите конкуренции и прав потребителей Министерства национальной экономики РК (далее – Комитет). Систему антимонопольного органа составляет Комитет и его территориальные подразделения.

Согласно Кодексу задачами антимонопольного органа являются:

- 1) содействие развитию добросовестной конкуренции;
- 2) предупреждение, выявление и расследование, пресечение нарушений законодательства Республики Казахстан в области защиты конкуренции;
- 3) регулирование экономической концентрации;
- 4) демополизация субъектов рынка, ограничивающих конкуренцию.

К компетенции антимонопольного органа относится:

Пресечение актов, действий (бездействия) государственных, местных исполнительных органов, организаций, наделенных государством функциями регулирования деятельности субъектов рынка, направленных на ограничение и (или) устранение конкуренции;

Предупреждение и устранение злоупотребления доминирующим или монопольным положением на соответствующем товарном рынке, за исключением

нарушений, предусмотренных законодательством Республики Казахстан о естественных монополиях;

Предотвращение и пресечение антиконкурентных соглашений и согласованных действий субъектов рынка, недобросовестной конкуренции;

Проведение расследований по фактам нарушения законодательства Республики Казахстан в области защиты конкуренции субъектами рынка, государственными, местными исполнительными органами, организациями, наделенными государством функциями регулирования деятельности субъектов рынка;

Внесение субъектам рынка обязательных для исполнения предписаний о:

- прекращении нарушений норм Кодекса и (или) устранении их последствий;
- восстановлении первоначального положения;
- расторжении или изменении договоров, противоречащих Кодексу;
- необходимости отмены сделок путем расторжения или признания их недействительными при регулировании экономической концентрации;
- заключении договора с иным субъектом рынка в случае, если нарушением является необоснованный отказ или уклонение от заключения договора с определенными продавцами (поставщиками) либо покупателями;

Внесение государственным, местным исполнительным органам, организациям, наделенным государством функциями регулирования деятельности субъектов рынка, обязательных для исполнения предписания об отмене или изменении принятых ими актов, устранении нарушений, а также расторжении, отмене или изменении заключенных ими соглашений и сделок, противоречащих Кодексу, и совершении действий, направленных на обеспечение конкуренции;

Рассмотрение дел об административных правонарушениях и наложение административных взысканий в порядке, установленном Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях, участвует в суде по рассмотрению дел о нарушениях законодательства Республики Казахстан в области защиты конкуренции;

Направление в правоохранительные органы материалов для проведения досудебного расследования по признакам уголовных правонарушений, связанных с нарушением законодательства Республики Казахстан в области защиты конкуренции

Подача исков в суд о расторжении, изменении договоров и (или) признании недействительными сделок, противоречащих Кодексу[5].

Необходимо указать на то, что данный перечень компетенций уполномоченного органа не исчерпывающий, и он в большей степени относится к задаче антимонопольного органа по предупреждению, выявлению, расследованию и пресечению нарушений законодательства в области защиты конкуренции.

Предписание уполномоченного органа.

Как мы видим одной из компетенций Комитета, является вынесение обязательных для исполнения предписаний, то есть в случае обнаружения нарушений законодательства Республики Казахстан в области защиты конкуренции, Комитет выносит в адрес правонарушителя предписание о необходимости прекращения допущенных нарушений и устранения последствий таких нарушений, а также, при возможности, о восстановлении первоначального положения.

Следует отметить, что предписание может быть вынесено как в адрес субъекта рынка, то есть частного лица-предпринимателя, так и в адрес

государственного органа, наделенного функциями регулирования предпринимательской деятельности, на соответствующем товарном рынке, допустим в случае издания таким государственным органом акта, каким-либо образом ограничивающего конкуренцию, или же создающего условия для недобросовестной конкуренции. Так, именно предписанием Комитета данный акт государственного регулирования может быть отменен или же изменен в части, противоречащей антимонопольному законодательству.

Можно сказать, что предписание уполномоченного органа это инструмент правового воздействия на нарушителей антимонопольного законодательства. Однако, не редки случаи когда, данные предписания не исполняются лицами, в чей адрес они вынесены. В таком случае Кодексом РК «Об административных правонарушениях» предусмотрена статья, устанавливающая ответственность за невыполнение предписания антимонопольного органа, в виде штрафа.

Также уполномоченный орган вправе обратиться в суд с иском о понуждении субъекта рынка, государственного органа, местного исполнительного органа исполнить предписание.

Следует отметить и то, что за лицами, не согласными с вынесенным в их адрес предписанием, закреплено право его обжалования в вышестоящий орган, если предписание вынесено территориальным подразделением уполномоченного органа, либо в суд.

Регулирование экономической концентрации.

Согласно статье 195 Кодекса в целях предупреждения нарушений законодательства Республики Казахстан в области защиты конкуренции антимонопольным органом проводится:

- 1) анализ состояния конкуренции на товарных рынках;
- 2) регулирование экономической концентрации[5].

Регулирование экономической концентрации является одной из задач антимонопольного органа и заключается в том, что антимонопольный орган обязан контролировать и проверять сделки (действия) между субъектами рынка, в целях предотвращения возникновения монопольного положения этих субъектов и (или) ограничения конкуренции на соответствующем рынке.

Конечно же, речь не идет о любого рода сделках (действиях), в Кодексе дан исчерпывающий перечень сделок (действий), признающихся экономической концентрацией.

Что же это за сделки? Ранее нами уже было обозначено то, что признается монополистической деятельностью. Это и антиконкурентные соглашения субъектов рынка, и антиконкурентные согласованные действия субъектов рынка, то есть имеются ввиду, также определенные соглашения (сделки) и согласованные действия (бездействия). Но в отличие от противоправной, явно антиконкурентной монополистической деятельности, экономическая концентрация, прежде всего под собой подразумевает объединение активов или же их покупка (продажа) субъектами рынка, допустим реорганизация юридических лиц – субъектов рынка в форме их слияния, или, к примеру, приобретение одним лицом (группой лиц) акций другого лица. Вполне правомерные сделки, но потенциально они опасны для конкурентной среды, тем, что такие лица могут занять монопольное положение на соответствующем рынке. И поэтому в Кодексе предусмотрен особый порядок совершения экономической концентрации.

Согласно Кодекса экономической концентрацией признается:

- 1) реорганизация субъекта рынка путем слияния или присоединения;
- 2) приобретение лицом (группой лиц) голосующих акций (долей участия в уставном капитале, паев) субъекта рынка, при котором такое лицо (группа лиц) получает право распоряжаться более чем пятьюдесятью процентами указанных

акций (долей участия в уставном капитале, паев), если до приобретения такое лицо (группа лиц) не распоряжалось (не распоряжалась) акциями (долями участия в уставном капитале, паями) данного субъекта рынка или распоряжалось пятьюдесятью или менее процентами голосующих акций (долей участия в уставном капитале, паев) указанного субъекта рынка.

Данное требование не распространяется на учредителей юридического лица при его создании;

3) получение в собственность, владение и пользование, в том числе в счет оплаты (передачи) уставного капитала, субъектом рынка (группой лиц) основных производственных средств и (или) нематериальных активов другого субъекта рынка, если балансовая стоимость имущества, составляющего предмет сделки (взаимосвязанных сделок), превышает десять процентов балансовой стоимости основных производственных средств и нематериальных активов субъекта рынка, отчуждающего или передающего имущество;

4) приобретение субъектом рынка прав (в том числе на основании договора о доверительном управлении, договора о совместной деятельности, договора поручения), позволяющих давать обязательные для исполнения указания другому субъекту рынка при ведении им предпринимательской деятельности либо осуществлять функции его исполнительного органа;

5) участие одних и тех же физических лиц в исполнительных органах, советах директоров, наблюдательных советах или других органах управления двух и более субъектов рынка при условии определения указанными физическими лицами в данных субъектах условий ведения их предпринимательской деятельности[5].

Приводится пять случаев, когда сделка (действие) признается экономической концентрацией. В первых трех случаях субъект рынка намеревающийся совершить такую сделку (действие) обязан обратиться в антимонопольный орган с ходатайством о даче согласия на ее совершение. Такое ходатайство рассматривается антимонопольным органом в течении тридцати календарных дней, без учета десяти календарных дней, которые предоставляются антимонопольному органу для решения вопроса о принятии ходатайства или об отказе в его принятии. После чего о принятом решении по рассмотрению ходатайства сообщается лицу, обратившемуся с ним. Если согласие получено, то экономическая концентрация должна быть осуществлена в течение года со дня принятия решения антимонопольным органом. Если же антимонопольный орган не согласен с поданным ходатайством, то он выносит решение о запрете на экономическую концентрацию с мотивированным заключением.

Согласно пункта 6 статьи 200 Кодекса экономическая концентрация, совершенная без согласия антимонопольного органа, которая привела к установлению монопольного положения субъекта рынка или группы лиц и (или) ограничению конкуренции, может быть признана судом недействительной по иску антимонопольного органа, а государственная регистрация, перерегистрация субъекта рынка, прав на недвижимое имущество, осуществленные в нарушение настоящей статьи, могут быть признаны в судебном порядке незаконными и отменяются по иску антимонопольного органа[5].

Говоря о последних двух случаях совершения экономической концентрации, следует отметить, что для таких сделок (действий) предусмотрен иной порядок ее регулирования. Для таких сделок (действий) не предусмотрено получение предварительного согласия на их совершение. Субъекты рынка направляют в антимонопольный орган уведомлений срок не позднее сорока пяти календарных дней со дня совершения таких сделок (действий).

Данное уведомление рассматривается антимонопольным органом в течение тридцати календарных дней. В случае, если по истечении указанного срока антимонопольным органом не будет направлено предписание о необходимости отмены сделки лицу, направившему уведомление, экономическая концентрация считается осуществленной. В случае, если антимонопольным органом при рассмотрении уведомления о совершенной экономической концентрации будет установлено, что ее совершение привело или может привести к ограничению или устранению конкуренции, в том числе путем возникновения или усиления доминирующего положения субъекта рынка, антимонопольный орган выносит предписание о необходимости отмены сделки, которое подлежит исполнению в течение тридцати календарных дней. В случае неисполнения предписания о необходимости отмены сделки антимонопольный орган обращается в суд с иском о понуждении субъекта рынка исполнить данное предписание антимонопольного органа[5].

При изучении вопроса регулирования экономической концентрации, необходимо отметить и то, что Кодексом предусмотрены случаи и обстоятельства, когда сделки (действия) не признаются экономической концентрацией, хотя характерно и схожи со сделками (действиями), признающимися экономической концентрацией. А также предусмотрены обстоятельства, когда согласие антимонопольного органа о совершении экономической концентрации или его уведомление о совершенной экономической концентрации не требуется.

Подводя итоги, следует сделать вывод о том, что нами рассмотрены основные задачи антимонопольного органа. Задачи, в процессе выполнения которых, антимонопольный орган может стать участником судебного разбирательства, стороной по делу, рассматриваемому в рамках гражданского, уголовного или административного судопроизводства. И это немаловажно для дальнейшего исследования данной сферы правового регулирования общественных отношений, сферы судебной защиты конкуренции, судебной защиты прав предпринимателей. Более того, в связи с активным реформированием экономики нашей страны, необходимо продолжать дальнейшее исследование, которое будет тесно связано с изучением судебной практики рассмотрения гражданских дел в сфере антимонопольного законодательства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. <http://fb.ru/article/194243/monopolii-primeryi-v-mire-i-v-rossii>;
2. Буйи М. Торговое право. Словарь французских терминов. — М., 1993.
3. Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 года;
4. Гражданский кодекс Республики Казахстан, общая часть от 27.12.1994 года;
5. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29.10.2015 года.

ВНЕДРЕНИЕ ЭЛЕМЕНТОВ СУДЕБНОГО ПРЕЦЕДЕНТА В ПРАВОВУЮ СИСТЕМУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН КАК ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

АННОТАЦИЯ

В статье затронуты вопросы внедрения элементов прецедента в Республике Казахстан как одного из факторов укрепления верховенства права, проведено сравнение нормативных постановлений Верховного Суда и положение прецедента. Рассмотрено мнение отдельных ученых о возможности внедрения прецедента в Казахстане, а также сложившиеся на сегодняшний день предпосылки для его внедрения в национальную правовую систему.

Ключевые слова: Казахстан, Верховный Суд, прецедент, право, имплементация прецедента, внедрение прецедента

АҢДАТПА

Мақалада заң үстемдігін нығайтудағы факторлардың бірі ретінде Қазақстан Республикасында прецедент элементтерін енгізу мәселесі қарастырылады және Жоғарғы Соттың нормативтік қаулыларын мен прецедентті салыстыру өткізілді. Қазақстанда прецедент енгізу мүмкіндігі туралы жеке ғалымдардың пікірі, сондай-ақ оның ұлттық заңнамаға енгізілуінің қазіргі алғышарттары қарастырылды.\

Түйін сөздер: Қазақстан, Жоғарғы Сот, прецедент, құқық, прецедентті еңгізу, прецедентті жүзеге асыру

ABSTRACT

The article deals with the introduction of elements of precedent in the Republic of Kazakhstan as one of the factors for strengthening the rule of law. Author made the comparison of regulatory decisions of the Supreme Court and the precedent. Considered the opinion of individual scientists on the possibility of introducing a precedent in Kazakhstan, as well as the current prerequisites for its introduction into the national legal system.

Keywords: Kazakhstan, Supreme Court, precedent, law, introduction of precedent

В последнее время в правовом поле, среди заинтересованных государственных органов активно обсуждается возможность внедрения (имплементации) элементов судебного прецедента в правовую систему Республики Казахстан.

5 мая 2015 года на расширенном заседании Правительства Республики Казахстан Президент Республики Казахстан обозначил 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ в рамках реализации Плана нации [1].

В развитие этих реформ Правительство Республики Казахстан предложило рассмотреть вопрос об имплементации британского права в национальное законодательство Республики Казахстан, одним из основных признаков которого является судебный прецедент.

10 ноября 2017 года на заседании Международного совета при Верховном Суде Республики Казахстан даны конкретные рекомендации по внедрению в нашей стране элементов прецедента.

В частности, рекомендовано изучить вопросы вынесения Верховным Судом образцово-показательных постановлений с развернутым анализом вопросов, по которым принимается решение, а также о предоставлении местным судам права при рассмотрении дел ссылаться на вступившие в законную силу решения и постановления Верховного Суда [2].

Данная проблематика связана с реализацией принципа верховенства права, с которым тесно взаимосвязано прецедентное право.

Верховенство права само по себе является неотъемлемой частью любого демократического общества, и само понятие верховенства права требует, чтобы все официальные лица относились к любому человеку с уважением его достоинства, соблюдая принцип равенства, рационально и на основе права, а также чтобы у каждого была возможность обжаловать любые решения в независимых и беспристрастных судах, если эти решения являются незаконными. Само судебное разбирательство должно быть справедливым. Таким образом, верховенство права ориентировано на осуществление власти и отношения между отдельным человеком и государством [3].

В своем Послании народу Казахстана от 5 октября 2018 года Глава государства отметил, что верховенство права – это ключевой фактор успеха наших реформ в сфере модернизации судебной системы [4].

Таким образом, впервые на государственном уровне озвучена идея верховенства не закона, а права [5], что также является отсылкой к европейскому подходу, где концепция «верховенства права», наряду с демократией и правами человека, является одним из трех столпов Совета Европы и закреплена в преамбуле к Европейской конвенции о правах человека.

Так, в Соединенном Королевстве понятие «Rule of law» («верховенство права») является важным конституционным принципом, признанным в качестве ограничения в отношении действий правительства и осуществления властных полномочий. Это понятие применяется судами, а в Законе о конституционной реформе 2005 года конкретно упоминается понятие «верховенство права».

Как считают С.Ф. Ударцев и Ж.Р. Темирбеков, исторически идея «Rule of law» означала подчинение судей прецедентному праву - системе принципов, выработанных путем поступательного развития правосудия, судебного толкования законов и обычаев, а также независимость судей от любых приказов короля или его представителей. Задача обеспечения законности в правотворчестве и в деятельности администрации рассматривалась не как «достижение государства, подчиненного статутному праву», а как «заявка на признание «Rule of law». Поэтому понятие «Rule of law» не имеет прямого отношения к этатистским (легистским) концепциям государства. Это объясняется и тем, что монархическая власть в Британии имела более мягкие формы и в значительной мере опиралась на обычаи, традиции, признавала силу общественного мнения [6].

В связи с этим возникает необходимость рассмотрения вопроса о том, что такое английское право и как оно может вписаться в правовую систему Казахстана, а также каким образом использование судебных прецедентов поможет нашей стране стать действительно правовым и демократичным государством.

Как известно, суть судебного прецедента состоит в том, что судебные решения по ранее рассмотренным делам становятся обязательными для судов

при разрешении аналогичных дел в будущем. Прецедентное право составляет подавляющую часть английского права [7].

Необходимо отметить, что мнения ученых-цивилистов и практикующих юристов (судей, представителей адвокатского сообщества) о целесообразности внедрения прецедента в Казахстане диаметрально отличаются.

Так, академик Сулейменов М.К. считает, что внедрить английский прецедент в нашу правовую систему невозможно. Это совсем другая система и совсем другое мышление. Наши суды ориентированы на законодательство и только на законодательство, и возводить на уровень источника судебный прецедент очень опасно [8].

Также, по мнению Сулейменова М.К., в анализируемом контексте следует говорить не о внедрении прецедента в нашу правовую систему, а о расширении значения судебных решений, повышении их объективности, обоснованности и законности, с тем чтобы они могли служить образцом или примером для других судов при рассмотрении аналогичных дел.

Когда говорят об имплементации судебного прецедента в нашу правовую систему, происходит подмена понятий, ибо английский или американский прецедент имплементировать невозможно. Прецедентное право - это не просто общеобязательность решений судов, это - система права; и очевидно, что при разветвленной системе законов такой системы права быть не может. Поэтому можно лишь говорить о специальном значении понятия «прецедент» как «прецедент толкования закона» [9].

Таким образом, как видно из приведенной позиции, внедрение прецедента в широком понимании этого понятия Сулейменов М.К. видит нецелесообразным.

Существует и мнение о том, что в целом внедрение элементов прецедента и английского права является возможным и своевременным, и послужит защите прав и свобод, будет способствовать качественному отправлению правосудия.

Идрышева С.К. считает, что еще до принятия современного Гражданского кодекса в Казахстане уже создавались холдинги, при разработке Модельного Гражданского кодекса стран СНГ были заимствованы положения классического английского траста и практически во всех Гражданских кодексах закреплены главы о доверительном управлении имуществом, аналогично заимствование институтов гражданского права Великобритании повлекло введение правовых институтов лизинга, факторинга, франчайзинга, опциона и т.д. [10].

Анализ большинства предлагаемых для внедрения в казахстанское законодательство правовых конструкций (некоторые институты, регламентированные Модельными правилами европейского частного права) показывает, что данные новеллы могут быть успешно реализованы только при условии должного применения их в судебной практике, в частности, путем создания судебных прецедентов по таким делам [11].

По нашему мнению, внедрение отдельных элементов прецедента возможно. Придание силы прецедента отдельным постановлениям Верховного Суда, вынесенным по актуальным категориям споров, обеспечит единство судебных решений, что, в свою очередь, позволит участникам процесса предусматривать правовую определенность в судах.

Решение спора станет в значительной степени предсказуемым относительно результатов своих процессуальных действий.

Использование прецедента значительно облегчит судьям работу по обоснованию принятого решения, поскольку в значительной его части можно просто сослаться на уже существующее решение. Также этот фактор будет создавать положительную тенденцию юридической преемственности в регулировании однородных правоотношений.

Вместе с тем, в периодической литературе отдельными авторами отмечается, что прецедент в Казахстане уже применяется. В частности, по их мнению, силу прецедента имеют нормативные постановления Конституционного Совета РК; нормативные постановления Верховного Суда, которые и представляют собой по сути не что иное, как судебный прецедент [12,13].

Такая позиция видится спорной.

Нормативные постановления Конституционного Совета и Верховного Суда не могут приравниваться к прецеденту.

В частности, нормативные постановления Верховного Суда относятся к особой разновидности нормативных правовых актов - отдельные юристы относят их к нормативным интерпретационным актам. Нормативные постановления включены у нас в систему действующего права, такие характеристики результатов интерпретационной деятельности Верховного суда являются вполне законными и обоснованными» [14].

М.К. Сулейменов также признает нормативные постановления Верховного суда нормативными правовыми актами, приводя в обоснование своей позиции следующие аргументы.

Во-первых, понятие права как системы общеобязательных норм, установленных или санкционированных государством, обеспеченных возможностью государственного принуждения, регулирующих общественные отношения.

Во-вторых, эти нормы должны иметь внешнюю форму выражения в источниках права. Автор отмечает, что для Казахстана иные, кроме как нормативные правовые акты (законодательство) и, в определенной степени - нормативный договор, источники права значения не имеют. Таким образом, используя метод исключения, М.К. Сулейменов делает вывод о том, что постановления высших судебных инстанций являются нормативными актами, которые в руководящих разъяснениях содержат нормы права.

В-третьих, отвечая на вопрос о правовой природе нормативных постановлений Верховного суда, автор заключает, что «Верховный суд на основе обобщения и анализа судебной практики делает интерпретацию и толкование норм права. Однако в силу того лишь факта, что нормативное постановление Верховного суда - это нормативный правовой акт, этим постановлением создаются новые нормы. Любой нормативный правовой акт порождает новые нормы. Даже разъяснение существующей нормы права - это новая норма, так как это разъяснение - это общеобязательное правило поведения, санкционированное государством» [15].

Таким образом, нормативные постановления Верховного Суда никаким образом не могут приравниваться к прецеденту.

Вместе с тем, полагаем возможным согласиться с позицией о том, что в целом элемент судебного прецедента уже сейчас де-факто применяется в Казахстане.

В этом смысле считаем заслуживающим внимания опыт ФРГ. Там прецедент, не будучи признанным в качестве источника романо-германского права формально, выступает в качестве такового реально. Решения по некоторым категориям дел, разрешаемых на уровне Верховного Суда, обязательно публикуются. Нижестоящие суды следуют такому решению Верховного Суда, при этом даже делая ссылку на данные судебные акты в своем решении. Следовательно, при формальном непризнании судебного решения в качестве источника права, германская правовая система на деле признает их регулирующий эффект [16].

Аналогичная ситуация наблюдается в Казахстане, где правоприменители (прокуроры, адвокаты, и т.д.) ссылаются в обоснование своих доводов и возражений на постановления Верховного Суда, вынесенные по аналогичным спорам, а местные суды при вынесении решений обязательно принимают во внимание имеющиеся судебные акты Верховного Суда.

Закрепление данных действий де-юре и придание им законного статуса, по нашему мнению, будет способствовать укреплению принципов верховенства права и стабильности судебной практики как одному из факторов, способствующих этому принципу.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. «План нации - 100 конкретных шагов» Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31977084
2. Состоялось четвертое заседание Международного Совета при Верховном Суде // <http://sud.gov.kz/rus/news/sostoyalos-chetvertoe-zasedanie-mezhdunarodnogo-soveta-pri-verhovnom-sude>
3. Сулейменов М.К. Верховенство права – идея и реальность // <https://www.zakon.kz/4923889-verhovenstvo-prava-ideya-i-realnost.html>
4. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана// http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-5-oktyabrya-2018-g
5. Из тезисов выступления Ударцева С.Ю. на конференции 7 декабря 2018 года «Права человека и справедливое правосудие» // Исходные данные
6. Ударцев С.Ф., Темирбеков Ж.Р. Концепции «Rule of law» («верховенство права») и «Rechtsstaat» («правовое государство»): сравнительный анализ // Государство и право, 2015. – №5. – С. 5-16.
7. Сулейменов М.К. Английское право и правовая система Казахстана// Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2015. – №5(41). – С.169-182
8. Сулейменов М.К. Перспективы внедрения судебного прецедента в правовую систему Казахстана // <https://www.zakon.kz/4888852-perspektivy-vnedreniya-sudebnogo.html>
9. Там же.
10. Идрышева С.К. К вопросу об имплементации норм английского права в законодательство Республики Казахстан <http://repository.kazguu.kz/bitstream/handle/123456789/523/идрышева%20визрк%202018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
11. Идрышева С.К. К вопросу об имплементации норм английского права в законодательство Республики Казахстан <http://repository.kazguu.kz/bitstream/handle/123456789/523/идрышева%20визрк%202018.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
12. Сейдимбек А.А., Галиакбарова Г.Г. Имплементация судебного прецедента в правовую систему Республики Казахстан: реалии и перспективы // Студенческий форум: электрон. научн. журн. – 2017. № 21(21). // <https://nauchforum.ru/journal/stud/21/29600> (дата обращения: 12.12.2018).
13. Тлембаева Ж.У. О правовой природе нормативных постановлений Верховного Суда РК и возможности отнесения их к актам прецедентного права // <https://www.zakon.kz/4810673-o-pravovoy-prirode-normativnyh.html>

14. Скрыбин С. Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан: продолжение дискуссии // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31518797#pos=6;-250

15. Сулейменов М.К. Нормативные постановления Верховного Суда в системе источников права / Юрист № 7, 2009. С. 14.

Тлембаева Ж.У. О правовой природе нормативных постановлений Верховного Суда РК и возможности отнесения их к актам прецедентного права // <https://www.zakon.kz/4810673-o-pravovoy-prirode-normativnyh.html>

Ишахатова Ә.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

СОТҚА ҚҰРМЕТТЕМЕУШІЛІК БІЛДІРГЕНІ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚ ШАРАЛАРЫН АЗАМАТТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ ҚОЛДАНУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада сотқа құрметтемеушілік білдіргені үшін жауаптылық шаралары, оларды азаматтық сот ісін жүргізуде қолдану ерекшеліктері және сотқа құрметтемеушілік білдіргені үшін жауаптылық шараларын қолдануда тәжірибеде кездесетін кемшіліктер қарастырылды.

Түйін сөздер: сотқа құрметтемеушілік білдіру, жауапқа тарту тәртібі, еріксіз келтіру, сотқа шақыру.

АННОТАЦИЯ

В данной статье описываются меры ответственности за проявление неуважения к суду, особенности их применения в гражданском судопроизводстве и возникающие проблемные вопросы применения мер ответственности за проявление неуважения к суду на практике.

Ключевые слова: проявление неуважения к суду, порядок привлечения к ответственности, привод, вызов в суд.

ABSTRACT

This article describes the measures of responsibility for the manifestation of contempt of court, the peculiarities of their usage in civil procedures and emerging topical issues about measures of responsibility for the manifestation of contempt of court in practice.

Keywords: Contempt of the court, procedure for bringing to responsibility, bringing to court, summons to court.

Сот билігі адамзат тарихында түрлі сипатта көрініс тауып келгенімен атқарар рөлі мен маңыздылығы бойынша өзектілігін ешқашан жойған емес. Билік институтының бұл түрі халық арасында әрқашан биік мәртебеге ие.

Қазақстанда сот билігі біртұтас мемлекеттік биліктің дербес тармағы болып табылады. Ол барлық құзіретін Қазақстан Республикасы атынан жүзеге асырады.

Тәуелсіздік жылдарындағы сот билігі еліміздің саяси және экономикалық даму жолында қоғамдық қатынастардағы маңызды тұстарды реттеуде өз үлесін қосып келеді. Республика Конституциясының, заңдарының, өзге де нормативтік құқықтық актілерінің, халықаралық шарттарының негізінде туындайтын барлық істер мен дауларды заң талаптарын басшылыққа ала отырып шешу – демократиялық принциптерге негізделген қоғамдық дамудың, азаматтар мен ұйымдардың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғаудың, мемлекеттің халыққа деген қамқорлығының басты көрсеткіштері болып табылады. Сондықтан да сот билігіне құрметпен қарау – әр азаматтың міндеті.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 14-бабының 1 тармағында заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең деп көрсетілген[1]. Бұл норма жеке адамның құқықтары мен міндеттерінің теңдігін, осы құқықтарды мемлекеттің тең қорғайтынын және адамның заң алдындағы тең жауапкершілігін білдіреді.

Азаматтық сот ісін жүргізудің міндеттерінің бірі қоғамда заңға және сотқа құрметпен қарауды қалыптастыру болып табылады.

Баршаның сот алдында теңдігі конституциялық қағидатын және сот төрелігінің міндеттерін, соның ішінде соттың қалыпты жұмысын және сот актілерін орындауды қамтамасыз етуге бағытталған азаматтық сот ісін жүргізу қағидаттарын іске асыру мақсатында сотқа құрметтемеушілік білдіргені үшін сотпен жауаптылық шараларын қолдану мүмкіндігі қарастырылған.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексінде (бұдан әрі – ҚР АПК) сотқа құрметтемеушілік білдіру фактісінің нақты қандай негіздерге байланысты туындайтыны көрсетілмеген. Ал Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (бұдан әрі – ҚР ӘҚБТК) 653-бабына сәйкес сотты құрметтемеушілік:

- процеске қатысушылардың және өзге де адамдардың қатысуынсыз соттың істі одан әрі қарауы мүмкін болмайтын жағдайларда, олардың шақыру қағазы, хабарлау, хабардар ету немесе шақыру бойынша сотқа дәлелді себептерсіз келмеуі;

- сот отырысында төрағалық етушінің өкімдеріне бағынбаудан, сотта белгіленген қағидаларды бұзудан көрінген сотты құрметтемеушілік;

- сотты және (немесе) судьяны құрметтемеушілік туралы анық көрінетін өзге де әрекеттер (әрекетсіздік) болып табылады [2].

Аталған құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін сот ҚР ӘҚБТК-тің 653-бабында көрсетілген әкімшілік жазалардың бірін тағайындайды. Бұл әкімшілік жазаларды тағайындау кезінде сот әкімшілік құқық бұзушылықтың сипатын, кінәлінің жеке басын, оның ішінде оның құқық бұзушылық жасағанға дейінгі және одан кейінгі мінез-құлқын, мүліктік жағдайын, жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайларды ескереді.

Алайда азаматтық істерді қарайтын соттармен шығарылған жеке ұйғарымдар мен қаулылардың өзгертілуі және олардың күшінің жойылуына байланысты соттардың жұмысында бірқатар кемшіліктердің бар екендігін атап өткен жөн.

Мысалы, 2015 жылдың 28 қаңтардағы Астана қаласының азаматтық және әкімшілік істер жөніндегі апелляциялық сот алқасының қаулысымен Астана қаласы Сарыарқа аудандық сотының 2015 жылғы 16 қаңтардағы құқық бұзушы А.-ға қатысты қаулысы өзгертілді. Апелляциялық сот алқасы қаулыда бірінші сатыдағы сотпен жаза тағайындау кезінде ҚР ӘҚБТК-тің 55-бабының талаптары ескерілмегендігін, соның ішінде әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылықты ауырлататын мән-жайлардың анықталмағанын, құқық бұзушы А.-ның бұрын әкімшілік жауаптылыққа тартылмағандығы ескерілмей, оған қатысты ең ауыр жаза қолданылғандығы көрсетілген. Ал әкімшілік қамаққа алуды судья ҚР ӘҚБТК-тің 50-бабының 1 бөлігіне сәйкес айрықша жағдайларда осы бөлімнің Ерекше бөлігінде

көзделген шектерде тағайындайды. Апелляциялық сот алқасы А.-ға қатысты әкімшілік қамау жазасын ескертуге өзгертіп, прокурордың наразылығы мен әкімшілік жауаптылыққа тартылған тұлғаның шағымын ішінара қанағаттандырды.

Сонымен азаматтық сот ісін жүргізу кезінде сотқа құрметтемеушілік білдіргені үшін бұған кінәлі адамдар әкімшілік (ҚР ӘҚБТК көзделген тәртіппен) немесе қылмыстық (тәртіп бұзушының әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық белгілері болса) жауаптылыққа тартылуы мүмкін. Мысалы, сот үкімін, сот шешімін немесе өзге де сот актісін және атқарушылық құжатты алты айға дейінгі мерзімде орындамау ҚР ӘҚБТК-нің 669-бабында әкімшілік жауаптылық көзделсе, заңды күшіне енген сот үкімін, шешімін немесе өзге де сот актісін не атқарушылық құжатты алты айдан астам орындамау, сол сияқты оларды орындауға кедергі жасау Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 430-бабына сәйкес жазаланады.

ҚР АПК 21-бабының 2 бөлігінде көрсетілген заңды күшіне енген сот актілері, сондай-ақ сот төрелігін жүргізу кезінде соттар мен судьялардың өкімдері, талаптары, тапсырмалары, шақырулары, сұрау салулары және басқа да өтініштерін орындамау, сол сияқты сотты құрметтемеудің өзге де көрінісі осы баптың 3 бөлігіне сәйкес заңда көзделген жауаптылыққа әкеп соғады [3].

Мысалы Астана қаласының Сарыарқа аудандық сотының шешімімен арызданушы «Б»-ның жауапкер «А» ММ-не шешімді заңсыз деп тану, бұзылған құқықты қалпына келтіру туралы азаматтық ісі бойынша арыз қанағаттандырылып, сот жеке ұйғарым шығарып, оны қолданған шаралар туралы бір ай мерзім ішінде сотты хабарландыру туралы міндетін көрсете отырып, тиісті мемлекеттік мекеменің басшысына орындау үшін жіберді. Алайда мемлекеттік мекеме жеке ұйғарым бойынша қолданған шаралар туралы сотты хабарландырған жоқ. Осы негіздерге байланысты сот мемлекеттік мекемеге сотты құрметтемегені үшін жеке қаулы шығарып, әкімшілік жауаптылыққа тартты.

ҚР АПК-тің 120-бабының 1 бөлігіне сәйкес сотқа құрметтемеушілік білдіру фактісі осы бұзушылық жасалған кезден бастап анықталады [3]. Судья сот талқылауы барысында процеске қатысушы тұлғаның тарапынан сотқа құрметтемеушілік білдіру фактісінің анықталғаны туралы жариялаған кезден бастап әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған деп есептеледі. Осы факт сот отырысының хаттамасында тіркеліп, бірақ әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалмайды.

Өзіне қатысты сотқа құрметтемеушілік білдіру фактісі анықталған адам, сондай-ақ іске қатысатын өзге де адамдар өз түсініктемелерін беруге құқылы, түсініктемелер соттың қалауы бойынша жазбаша немесе бұл туралы қаралып жатырған азаматтық іс бойынша сот отырысының хаттамасында көрсетіле отырып, ауызша берілуі мүмкін.

Істің қаралуы үзілмес үшін төрағалық етуші судья әкімшілік құқық бұзушылық туралы қаулыны азаматтық іс бойынша сот отырысы аяқталғаннан кейін кеңесу бөлмесінде дайындап, құқық бұзушыға табыс етеді. Бірақ төрағалық етуші судьяның сот отырысында құқық бұзушылық фактіні анықтағаннан кейін қаулы шығаруы үшін дереу кеңесу бөлмесіне кетуі заңмен тыйым салынбаған. Әсіресе бұл қамаққа алу түріндегі әкімшілік жазаны қолданған кезде маңызды болып табылады.

Сот отырысына келуден жалтарған тұлғаларға, сондай-ақ істі талқылау кезінде тәртіпті бұзған адамға төрағалық етуші соттың атынан ескерту жасайды, бұл туралы сот отырысының хаттамасында көрсетіледі.

Іске қатысатын адам тәртіпті қайталап бұзған жағдайда сот талқылауының барлық уақытына немесе оның бір бөлігіне сот отырысының хаттамасына енгізілетін сот ұйғарымы бойынша сот отырысы залынан шығарып жіберілуі

мүмкін. Ал іске қатыспайтын, сот отырысы залында қатысып отырған адамдар қайталап тәртіп бұзғаны үшін отырыс залынан төрағалық етушінің ауызша өкімімен шығарып жіберіледі.

Егер сотқа құрметтемеушілік сот отырысында білдіріліп, тәртіп бұзушы сот отырысының залынан шығып кетіп, сот отырысына келуден жалтарса, сот приставы немесе соттың өзге жұмыскері сот төрағасының немесе сот отырысына төрағалық етушінің ауызша өкімімен құқық бұзушылық туралы хаттама жасалады. Бұл хаттама қажетті материалдармен бірге мамандандырылған әкімшілік сотқа жіберіледі.

Тәжірибеде азаматтық істер бойынша іс жүргізу кезінде сотқа құрметтемеушілік білдіру фактісі анықталған жағдайда құқық бұзушыға әкімшілік құқық бұзушылық туралы қаулыны шығарып, құқық бұзушылық туралы хаттаманы жасақтап, оны қажетті материалдармен бірге соттылық бойынша тиісті сотқа жіберіп жатпас үшін, сондай-ақ кінәлі адамдардың тарабынан шағымдарды болдырмау мақсатында сотпен тиісті жауаптылық шараларды қолданбауы көп кездеседі. Аталған факті орын алған жағдайда соттың назарынан тыс қалмай тиісті жауаптылық шаралары қолданылуы керек. Бұл барлық азаматтарды сот отырысында және сот отырысынан тыс уақытта заңның сақталуын, сотты және басқа да сот ісін жүргізуге қатысушыларды құрметтеуге міндеттейді.

Азаматтық сот ісін жүргізу кезінде тәжірибеде ең жиі кездесетін мәселелердің бірі сот отырысының уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабарландырылған тараптардың сот отырысына дәлелді себептерсіз келмеуі болып табылады. Республика бойынша қаулылардың көбісі осы мәселеге қатысты шығарылған.

Мысалы Астана қаласының Сарыарқа аудандық соты талапкер «К» АҚ-ның жауапкер С.-ға қарызын өндіру туралы азаматтық ісі бойынша жауапкер С.-ға қатысты Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу кодексінің (бұдан әрі – ҚР АІК) (Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі N 411 Заңы. Күші жойылды.) 119-бабының 1, 2 бөлігімен сотқа мәжбүрлеп әкелу туралы ұйғарым шығарып, еріксіз келтіруді орындау үшін сот приставына табысталған. Жауапкер С. алдыңғы істі сот талқылауына дайындыққа, сот талқылауына сот отырысының уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабарландырылғанымен дәлелді себептерсіз сотқа келуден бірнеше рет бас тартқан. Ал сот отырысын жауапкердің қатысуынсыз одан әрі қарауы мүмкін болмаған. Тиісінше сот приставы ұйғарымды дереу жауапкерге табыстап, тиісті түрде хабарландырып, сот жауапкер С.-ны ҚР ӨҚБТК 653-бабы 1 бөлігімен кінәлі деп танып, әкімшілік жауаптылыққа тартқан. Қазіргі қолданыстағы ҚР АПК-де еріксіз келтіру бабы алынып тасталған.

Аталған өзгерісті енгізуде заң шығарушы, атап айтқанда, Қазақстан Республикасының азаматтық сот ісін жүргізу туралы заңнамасында жауапкерге талап арызды мойынмадамауға, өзіне қарсы куә айғақтарын беруден бас тартуға құқық берілгендігін негізге алды [4].

Еріксіз келтіру азаматтық іске қатысатын тұлғаларға мәжбүрлеу шараларының бірі болып табылады. Азаматтық істер бойынша көбінесе сот отырыстары тараптардың, соның ішінде жауапкердің келмеуіне байланысты басқа күнге ауыстырылады. Бұл сот процесінің созылуына, істі қарауға, заңды әрі негізді сот актісін қабылдауға кедергі келтіруге әкеп соғады, хабарландыруға байланысты шығыстар мен соттың жұмысын күрделендіреді. Мысалы, күші жойылған ҚР АІК-не сәйкес сот тәжірибесінде сот отырысының уақыты мен орны туралы тиісті түрде бірнеше рет хабарландырылған жауапкердің келмеуіне байланысты (оның міндетті қатысуын сот айқындағанда) еріксіз келтіру туралы ұйғарымды сот приставы арқылы оған табыстап, оны сот отырысына мәжбүрлі әкеліп, оның пікірін (қарсылығын) тыңдап, істің тез шешілуіне мүмкіндік туғызған жағдайлар көп кездесті. Сонымен қатар аталған мәжбүрлеу шарасын сот

приставтары немесе ішкі істер органдары толық жүзеге асыру үшін бір уақытта ҚР АПК-де сот отырысына келуден жасырынған тұлғаны еріксіз келтіруді қамтамасыз ету мақсатында тұрғын үй-жайға кіруге рұқсат алу туралы мәселесін шешетін норманы қарастырған жөн деп ойлаймын. Бұл тұрғын үйге қол сұғылмаушылық туралы Қазақстан Республикасы Конституциясының 25-бабының сақталуына және тұлғаны сотқа дереу әкелуді қамтамасыз етуге көмектеседі.

Жоғарыда аталғандардың негізінде қолданыстағы ҚР АПК-не еріксіз келтіру бабын қайтадан енгізген тиімді болады деп ойлаймыз.

Қазіргі ақпараттық технология дамыған заманда іске қатысатын адамдар, олардың өкілдері, сондай-ақ куәлар, сарапшылар, мамандар мен аудармашылар сот отырысының уақыты мен орны туралы соттың шақыру қағаздарын, электрондық пошта мекенжайы және өзге де байланыс құралдарын қоспағанда, ұялы байланыстың абоненттік нөмірі бойынша хабарлама жіберу арқылы хабарландырылып, сотқа шақырылады. Тәжірибеде сот отырысының хатшысы сотқа шақырылуға тиісті тұлғаға ұялы байланыстың абоненттік нөміріне хабарлама жібереді, оны алған тұлға хабарламада көрсетілген код арқылы (мысалы, 565544) сотқа электрондық шақыру қағазын басып шығарып ала алады немесе Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының ресми сайтына (www.sud.kz) кіріп, сотқа шақыру қағазы (смс) мәзіріне өзінің ұялы байланысының нөмірін және хабарламада көрсетілген кодты енгізіп, онымен толық танысуына мүмкіндігі бар. Сондықтан да ұялы байланыстың абоненттік нөмірі бойынша жіберілетін хабарда хабарландырылатын немесе шақырылатын адамның сотқа келмей қалу салдарын және келмеу себебін сотқа хабарлауға оның міндетті екендігін көрсете отырып хабарландырған тиімді болады.

«Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның 1-бабының 3 бөлігіне сәйкес сотқа немесе судьяға құрметтемеушілік білдіру заңда белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады [5].

Дегенмен қарапайым халық сотқа құрметтемеушілік білдіргені үшін заңмен жауаптылық көзделгенін біле бермейді. Сондықтан да бұқаралық ақпарат құралдары (мерзімді баспасөз басылымы, теле-, радиоарна, киноқұжаттама, дыбыс-бейне жазбасы, интернет-ресурстар және т.б.) арқылы сотты құрметтемегені үшін заңмен қандай жауаптылық шаралары көзделгені, тәжірибеде болған істер бойынша құқық бұзушының қандай негіздерге байланысты жауаптылыққа тартылғандығы, оған тағайындалған жазаның түрі туралы мәліметтер көрсетіле отырып, ақпараттар беріліп отырған жағдайда азаматтардың заңның талаптарын сақтауына, оларды құқық тәртібін құрметтеу рухында тәрбиелеуге, сондай-ақ құқық бұзушылықтың жасауының алдын алуға септігін тигізеді.

Тиімді сот жүйесін қалыптастыру мемлекеттің дамуының маңызды факторы болып табылады. Заң іске қатысатын және басқа да адамдардан сотты құрметтеуді талап етеді. Олардың тарапынан сотқа құрметтемеушілік фактісі анықталған жағдайда назардан тыс қалмай заңмен көрсетілген жауаптылық шаралары қолданылуы қажет. Тек сонда ғана азаматтардың құқықтық санасы мен мәдениетін көтеріп, оларды сотты құрметтеуге тәрбиелеуге болады. Ал іске қатысатын адамдардың, сондай-ақ сот отырысы залында қатысып отырған азаматтардың сот отырысы залындағы тәртіпті сақтауы істі тез және уақытылы қарауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз [Электрондық ресурс]. – қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.

2. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ // [Электрондық ресурс]. – қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>.

3. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік Кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V ҚРЗ [Электрондық ресурс]. – қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>.

4. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана: Библиотека Верховного Суда Республики Казахстан, 2016. – С.269.

5. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 25 желтоқсандағы N 132 Конституциялық заңы [Электрондық ресурс]. – қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000132>.

Кажғалиева Г.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

СОТПЕН ЖАЛАҚЫ ӨНДІРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада Қазақстан Республикасының Конституциясымен бекітілген адамдардың еңбек ету бостандығы және еңбекті әділ бағалауға құқықтарды қамтамасыз ету қағидаты туралы баяндалған. Жұмыс мөлшерін орындаған жұмыскердің пайдасына төленетін ақы – жалақыға түсініктеме берілген. Сонымен қатар заңсыз жұмыстан босатылған немесе шеттетілген жұмыскерлердің пайдасына сотпен амалсыз бос жүрген (жұмыстан шеттетілген) бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы өндірілетіндігі, алайда, Ресей Федерациясы мен Беларусь Республикасының еңбек заңнамасымен салыстырғанда Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы бойынша өндірілетін жалақы мөлшеріне алты айдан аспайтын шектеу қойылғаны анықталған.

Түйін сөздер: Еңбек, жұмыскер, жұмыс беруші, жалақы.

АННОТАЦИЯ

В статье описывается принципы реализации прав людей на свободу и оплату труда, указанные в Конституции Республики Казахстан. Дано разъяснение термину «заработная плата». Кроме того, указано, что работнику, восстановленному на прежней работе, выплачивается средняя заработная плата за все время вынужденного прогула (отстранения от работы), однако по сравнению с законодательством Республики Беларусь и Российской Федерации в трудовом законодательстве Республики Казахстан заработная плата взыскивается не более, чем за шесть месяцев, то есть имеется ограничение, которые ущемляет права людей.

Ключевые слова: Труд, работник, работодатель, заработная плата.

ABSTRACT

The article specifies the principles for the implementation of the human right to liberty and remuneration as specified in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. An explanation of the term “wages” is given. In addition, in accordance with the requirements of the legislation of the Republic of Belarus and the Russian Federation, the labor legislation of the Republic of Kazakhstan cannot be higher than in the six months in which there are restrictions.

Keywords: Labor, employee, employer, wages

Еңбек – адам мен қоғамның өмір сүру және қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті материалдық, рухани және басқа да құндылықтарды жасауға бағытталған адам қызметі. Ал, Қазақстан Республикасының Конституциясының 24-бабында «Әркімнің еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына құқығы бар» делінген [1]. Демек, жеке адамдардың әлеуметтік-экономикалық құқықтары мен бостандықтары Қазақстан Республикасының Конституциясымен қорғалған. Сонымен қатар, еңбек ету бостандығы еңбек, азаматтық, қылмыстық және әкімшілік нормалармен реттеледі.

Еңбек құқығының негізгі қағидалары Қазақстан Республикасының Конституциясында және осы құқық салаларының маңызды заңды актілерінде көрініс тапты. Осылайша, Қазақстан Республикасының Конституциясы және заңды актілерінде еңбек құқығының келесі негізгі қағидалары бекітілген:

- еңбек ету бостандығы және жұмыспен қамтылу құқықтарын қамтамасыз ету;
- жұмыссыздықтан әлеуметтік қорғау құқықтарын қамтамасыз ету;
- еңбектегі кемсітушілікке тыйым салу, еңбектегі тек құқылық пен жұмыспен қамтылуда тек құқықты қамтамасыз ету;
- еңбек төлемінің мемлекеттік минимумнан төмен болмауы, еңбекті әділ марапаттауға құқықтарды қамтамасыз ету;
- еңбекті қорғау құқығын қамтамасыз ету және тағы басқалар [2].

Біз негізгі қағидалардың бірі жұмыскерге еңбегі үшін жалақының ең төмен мөлшерінен кем емес сыйақы құқығын қамтамасыз ету, еңбекті әділ марапаттау құқығын қамтамасыз ету қағидасы ерекше назар аударуды талап етеді.

Жалақы дегеніміз жұмыскердің біліктілігіне, орындалатын жұмыстың күрделілігіне, санына, сапасына және жағдайларына қарай еңбек үшін төленетін сыйақы, сондай-ақ өтемақы және ынталандыру сипатындағы төлемдер [3]. Жампейісов Д., Жампейісов Д. өз еңбектерінде еңбек шартында белгіленген жұмыс мөлшерін орындағаны үшін қызметкерге төленетін ақыны жалақы деп көрсеткен, яғни әрбір еңбек бағаланып, оған жалақы төленуі қажет.

Қазіргі таңда жұмыс берушілердің тарапынан жұмыскерлерге жалақы төлемеу жағдайлары жиі кездеседі. Жұмыскерлер өзіне тиесілі жалақыны өндіру үшін сотқа жүгінеді, себебі Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 22-бабына сәйкес жалақы өндіру мәселесі сот арқылы шешілетін еңбек дауларының бірі болып табылады. Алайда, жеке еңбек даулары бойынша сотқа дейінгі тәртіпті сақтау үшін ең алдымен жұмыскер келісім комиссиясына жүгіну қажет. «Келісім комиссиясына жүгіну міндеттілігі» ұғымы еңбек заңнамасына 2016 жылдан бері енгізілген болсада, әлі күнге дейін ол тиісте түрде жұмыс жасамайды. Себебі соттардың бұл санаттағы істер бойынша жүктемесі өзгермеді, кейбір жұмыс берушілер мүлдем келісім комиссиясын құрмаған жағдайлар да анықталып жатады.

Жоғарыда атап өткендей, жалақы - жұмыс мөлшерін орындаған жұмыскерге төленетін ақы. Алайда, жұмыскер еңбек шартымен өзіне жүктелген міндеттерін орындау мүмкіндігінен айырылған болса, яғни жұмыс берушінің тарапынан заңсыз

әрекеттер орын алып, жұмыскермен еңбек шарты заңсыз бұзылған немесе ол заңсыз шеттетілген болса жалақы қалай төлену қажет деген сұрақ туындайды.

Е.Н. Нурғалиеваның көзқарасы бойынша жұмыстан заңсыз босату және басқа жұмысқа ауыстыру бұл жұмыс берушінің дәл осы әрекеттерді заңды негізсіз немесе белгіленген тәртіпті бұзып жасалғаны. Егер жеке еңбек дауын қарастырып жатырған орган жұмыс беруші жұмыскерді жұмыстан босатуды, басқа жұмысқа ауыстыруды және еңбек жағдайларының өзгеруін, жұмыстан шеттетуін заңсыз деп таныса жұмыскер бұрынғы жұмысына қайта алынуы қажет. [4]. Осылайша, жеке еңбек дауын қарастырап жатырған сот жұмыс берушінің тарапынан еңбек заңнамасының талаптарын бұзатын әрекеттер орын алды деп тапса, ол жұмыскерді бұрынғы жұмысына қайта алу туралы сот шешімін шығарады.

Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 161 – бабына сәйкес бұрынғы жұмысына қайта алынған жұмыскерге амалсыз бос жүрген (жұмыстан шеттетілген) бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы немесе басқа жұмысқа заңсыз ауыстырылған кезде төмен ақы төленетін жұмысты орындаған уақыт үшін, бірақ алты айдан аспайтын уақытқа жалақыдағы айырма төленеді [3]. Демек, сот жұмыскерді заңсыз жұмыстан босатылды деп тапса, оның жұмыссыз бос жүрген бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы өндірілуге жатады.

Атырау қалалық сотына талап қоюшы С. жауапкер «Өрт сөндіруші» акционерлік қоғамының 2017 жылғы 10 наурыздағы және 2017 жылғы 31 наурыздағы бұйрықтарды заңсыз деп тануды, бұрынғы жұмысына қайта орналастыру және амалсыз бос жүрген уақытына еңбек ақысын өндіру туралы талап қою арызбен жүгінді. Сот, 2016 жылдың 08 қарашасында «Өрт сөндіруші» акционерлік қоғамы мен талап қоюшының арасында еңбек шарты жасақталып, «Өрт сөндіруші» акционерлік қоғамының 2016 жылдың 08 қарашасындағы бұйрығымен С. акционерлік қоғамының Атырау облысы филиалының директоры лауазымына қабылданғанын, ал 2017 жылдың 27 ақпан 02 наурыз аралығында акционерлік қоғамының Атырау облыстық филиалында бақылау тексеріс жүргізілгенін анықтады. Алайда, жауапкер тексеріс нәтижесінде С. тәртіптік жауапкершілікке тартқанда ол қандай кінәлі әрекет жасағанын нақтыламаған. Тексеріс нәтижесінің анықтамасы бойынша да Атырау облысы филиалының директоры С. жұмысқа қабылданған күннен бастап қандай кінәлі әрекеттерді жасады, ішкі еңбек тәртіп ережесін, лауазымдық нұсқаулық пен ережені, жұмыс берушінің бұйрықтарын, техникалық ережелерді қалай бұзғаны көрсетілмеген. Сонымен қатар, Еңбек кодексінің 64-бабымен тәртіптік жазалар ретінде ескертпе, сөгіс, сосын барып қатаң сөгіс көзделгеніне қарамастан жауапкер 2017 жылғы 10 наурыздағы бұйрықпен не себепті С. тәртіптік жаза ретінде қатаң сөгіс жариялағанын көрсетпеген. Тіпті, жауапкер С. қатысты тәртіптік жаза қолданар алдында одан жазбаша түрде түсініктеме беруді талап етпеген. Демек, жұмыс беруші еңбек заңнамасының талаптарын өрескел бұзып, кейін талап қоюшыны заңсыз жұмыстан босатқан. Сол себептен талап арыз сотпен негізді деп табылып, қанағатандырылды. Сол негізбен сот жауапкердің әрекеттерін заңсыз деп танып, талап қоюшы С. бұрынғы жұмысына қайта орналастырып, оның пайдасына амалсыз бос жүрген кезенге – 2017 жылдың 31 наурызынан сот шешім қабылдаған күнге дейін, демек бес ай мерзімге толық орташа жалақысын өндірді. Яғни, жұмыскердің құқықтары мен мүдделері сотпен толық қорғалды.

Соттар жұмыскердің орташа жалақысын есептеген уақытта Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 114-бабын және Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің 2015 жылғы 30 қарашадағы №908 «Орташа жалақыны есептеудің біріңғай қағидаларын бекіту туралы» бұйрығын негізге алады. Демек, бес күндік және сол сияқты алты күндік жұмыс аптасында орташа жалақыны есептеу белгіленген қосымша ақылар мен

үстемеақылар, сыйлықақылар және еңбекке ақы төлеу жүйесінде көзделген тұрақты сипаттағы басқа да ынталандырушы төлемдер ескеріле отырып, тиісті кезеңдегі орташа күндік (сағаттық) жалақы есебінен нақты жұмыс істелген уақыт үшін жүргізіледі.

Алайда, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 116-бабына нақты назар аударсақ амалсыз бос жүрген уақыты үшін жұмыскерге барлық уақыты үшін, алайда алты айдан аспайтын уақытқа жалақыдағы айырма төленетіні көрсетілген. Демек, жұмыс берушінің тарапынан еңбек шарты заңсыз бұзылып, жұмыскер алты айдан астам уақыт амалсыз бос жүрген болса, заңнама бойынша тек қана алты айдан аспайтын жалақысы өндірілуге жатады.

Мысалы, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының азаматтық істер сот алқасына талап қоюшылар А., Ж., М., Н., Т. 2017 жылғы 25 қыркүйектегі Астана қаласының Есіл аудандық сотының шешімін, 2018 жылғы 23 қаңтардағы Астана қалалық сотының азаматтық істер бойынша сот алқасының қаулысының күштерін жою туралы өтініш жолдаған. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 438 – бабына сәйкес заңсыз сот актісін шығаруға әкеп соққан материалдық және процестік құқық нормаларының елеулі түрде бұзылуы заңды күшіне енген сот актілерін кассациялық тәртіппен қайта қарауға негіздер болып табылады. Бұл іс бойынша Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының азаматтық істер сот алқасы күшіне енген сот актілерін кассациялық тәртіппен қайта қарауға негіздер бар деп тапты. Істің мәні бойынша талап қоюшылар жауапкердің 2017 жылдың 05 мамырындағы өзге лауазымды ұсыну арқылы еңбек жағдайларын өзгерту туралы хабарамасына сол уақыттағы лауазымдарын сақтап, еңбек жағдайларының өзгеруіне қарсылықтары жоқ екенін, алайда хабарламада еңбек жағдайларының қалай өзгеретіндігі туралы мәлімет жоқ деп жауап берген. Кейін жұмыс беруші талап қоюшылардың жұмысты жалғастырудан жазбаша түрде бас тартпаған себептен акт жасақтап, 2017 жылдың 15, 16, 19, 22, 25 мамыр және 6 маусымда еңбек жағдайларының өзгеруіне байланысты жұмыскер жұмысты жалғастырудан бас тартты деген негізбен талап қоюшылармен еңбек шартын бұзу туралы бұйрық шығарды. Жоғарғы соттың азаматтық істер сот алқасы жауапкердің талап қоюшылармен еңбек шартын бұзу туралы әрекеттері заң талаптарына сәйкес келеді деген аудандық және қалалық соттың уәждерін негізсіз, материалдық құқық нормалары дұрыс қолданылмаған деп тауып, іс бойынша жұмыс берушінің тарапынан еңбек заңнамасының талаптарын бірнеше рет өрескел бұзғаны анықталды. Сол себептен Есіл аудандық сотының шешімінің және Астана қалалық сотының азаматтық істер бойынша сот алқасының қаулысының күштері жойылып, талап қоюшылардың еңбек шартын бұзу туралы бұйрықтарды заңсыз деп тану, бұрынғы жұмысына қайта алу және амалсыз бос жүрген уақыттары үшін жалақы өндіру туралы талап арызы қанағаттандырылды. Алайда, талап қоюшылар жұмыстан 2017 жылдың мамыр айында заңсыз шығарылып, Жоғарғы Сотпен 2018 жылдың мамыр айында, яғни бір жылдан кейін жұмысқа қайта орналастырылған, яғни талап қоюшылар бір жыл амалсыз бос жүрген, бірақ Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты олардың пайдасына амалсыз бос жүрген бір жыл уақыты үшін тек қана алты айдың жалақысын өндірген. Оған себеп, Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексінің 161 - бабы бойынша өндірілуге жататын жалақының шектеуі болып табылады.

Кесте №1, Қазақстан Республикасы [3], Ресей Федерациясы [5] мен Беларусь Республикасының Еңбек кодекстерінде [6] көзделген жұмыскердің амалсыз бос жүрген уақыты үшін еңбек ақы өндіру туралы баптарына салыстырмалы талдау.

Қазақстан	Ресей	Беларусь
-----------	-------	----------

<p>Республикасының Еңбек кодексі (05.11.2015 Қазақстан Республикасының Парламентімен қабылданды, 23.11.2015 Президент қол қойды, 01.01.2016 қолданысқа енгізілді)</p>	<p>Федерациясының Еңбек кодексі (21.12.2001 мемлекеттік думамен қабылданды, 26.12.2001 Федерация кеңесімен мақұлданды, 30.12.2001 Президент қол қойды, 01.02.2002 күшіне енді) (15 жыл)</p>	<p>Республикасының Еңбек кодексі (08.06.1999 өкілдердің палатасымен қабылданды, 30.06.1999 Республика Кеңесімен мақұлданған, 26.07.1999 Президент қол қойды, 01.01.2000 күшіне енді) (17 жыл)</p>
<p>161-бап. Жұмыскерді жұмысына қайта алу Бұрынғы жұмысына қайта алынған жұмыскерге амалсыз бос жүрген (жұмыстан шеттетілген) бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы немесе басқа жұмысқа заңсыз ауыстырылған кезде төмен ақы төленетін жұмысты орындаған уақыт үшін, бірақ алты айдан аспайтын уақытқа жалақыдағы айырма төленеді.</p>	<p>394 - бап. Жұмыстан шығару және басқа жұмысқа ауыстыру туралы еңбек даулар бойынша шешімдер шығару Жұмыстан босатуды немесе басқа жұмысқа ауыстыруды заңсыз деп таныған жағдайда жеке еңбек дауын қарап жатырған органмен жұмыскер бұрынғы жұмысына қайта алынуы тиіс. Жеке еңбек дауын қарап жатырған орган жұмыскердің амалсыз бос жүрген бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы немесе басқа жұмысқа заңсыз ауыстырылған кезде төмен ақы төленетін жұмысты орындаған уақыт үшін жалақыдағы айырма төленеді. 395 – бап. Жұмыскердің ақшалай талабын қанағаттандыру. Жеке еңбек дауын қарап жатырған орган жұмыскердің ақшалай талабын негізді деп тапса, ол толық қанағаттандыруға жатады.</p>	<p>Статья 244. Амалсыз бос жүрген немесе төмен ақы төленетін жұмысты орындаған уақыт үшін ақы Бұрынғы жұмысына қайта алынған немесе жұмыскердің жаңа жұмысқа қабылдану үшін кедергі болған жұмыстан босату негізін өзгерткен жағдайда жұмыскерге амалсыз бос жүрген бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы төленеді Басқа жұмысқа, басқа жұмыс орнына ауыстыруды, еңбек жағдайларының елеулі өзгеруін, шеттетуін уәкілетті орган заңсыз деп тапса, амалсыз бос жүрген бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы немесе төмен ақы төленетін жұмысты орындаған уақыт үшін жалақыдағы айырма төленеді.</p>

** Кесте автормен құрастырылған.*

Кестеде көрініп тұрғандай, Ресей Федерациясының және Беларусь Республикасының еңбек заңнамасы бойынша жұмыс берушінің тарапынан заңсыз жұмыстан босатылған немесе шеттетілген жұмыскердің пайдасына амалсыз бос жүрген бүкіл уақыты үшін төленетін орташа жалақысы қандай да болсын

мерзімдермен немесе мөлшердермен шектелмеген. Алайда, Қазақстан Республикасының еңбек және азаматтық процестік заңнамасы бойынша жұмыскерді процессуалдық мерзімдермен шектеп қана қоймай, өндірілетін жалақысын да алты айдан аспайтын мерзімге шектеген.

Осыдан кейін, Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы бойынша адамдардың еңбек құқықтары шектеліп, толық қорғалмайтыны байқалады.

Сол себептен, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексінің 161-бабына алты айлық шектеуді алып тастап, «бұрынғы жұмысына қайта алынған жұмыскерге амалсыз бос жүрген (жұмыстан шеттетілген) бүкіл уақыты үшін орташа жалақысы немесе басқа жұмысқа заңсыз ауыстырылған кезде төмен ақы төленетін жұмысты орындаған уақыт үшін жалақыдағы айырма төленеді» деп өзгерістер енгізу қажеттілігі бар деп ойлаймын. Өйткені қазіргі таңда көптеген заңсыз жұмыстан босатылған жұмыскерлердің құқықтары мен мүдделеріне нұқсан келіп жатыр. Мақалада бір істің мысалы баяндалып, алайда бес жұмыскердің, бес жанұяның құқықтары қорғалу қажеттілігі байқалды. Осылайша, халықтың әлеуметтік құқықтарын қалпына келтіру үшін, жұмыскерлердің құқықтары бұзылып келген, демек амалсыз бос жүрген барлық уақыттары үшін ешқандай шектеусіз орташа жалақы өндірілу қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995 жыл. // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_;
2. Жампейісов Д., Жампейісов Д. Еңбек құқығы және әлеуметтік қамсыздандыру құқығы: Оқулық, 2-басылым. – Астана: Фолиант, 2011.- 664 бет;
3. Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі. 23 қарашадағы 2015 жылғы № 414-V ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000414>;
4. Нургалиева Е.Н. Комментарий к Трудовому кодексу Республики Казахстан. Общая часть. – Алматы: Жеті жарғы, 2009. – 656 с.
5. Трудовой кодекс Российской Федерации от 30.12.2001 № 197-ФЗ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_law_34683/;
6. Трудовой кодекс Республики Беларусь // http://kodeksy-by.com/trudovoj_kodeks_rb.htm.

Калмурзаев Е.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

НЕКЕ БҰЗУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ СОТ ДАУЛАРЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ

АҢДАТПА

Мақалада отбасы, неке ұғымдары туралы түсініктер, некені бұзу тәртіптері, некені бұзумен қатар шешілуі тиіс сұрақтар туралы түсініктемелер берілген. Сондай-ақ, некені бұзумен байланысты ерлі-зайыптылардың ортақ мүліктерін бөлу кезінде туындайтын мәселелер қамтылған.

Сонымен қатар, қандай мүліктер ерлі-зайыптылардың жеке меншігі болып табылатыны туралы, ал қандай мүліктер олардың ортақ мүліктері болатыны

туралы, мемлекеттік тіркеуден өтпеген жылжымайтын мүліктерді бөлу жолдары туралы баяндалған.

Түйін сөздер: отбасы, неке, меншік, ортақ мүлік.

АННОТАЦИЯ

В данной статье дается разъяснение о браке и семье, как оформить развод, вопросы, которые должны быть разрешены вместе с расторжением брака. Также, описаны проблемы, возникающие при разделе общего имущества супругов в связи с расторжением брака.

Кроме того, указаны какие имущества считаются личными имуществами супругов, а какие имущества являются общими совместными имуществами супругов, способы раздела незарегистрированных имуществ.

Ключевые слова: семья, брак, имущество, общее имущество.

ABSTRACT

This article explains marriage and family, how to get a divorce, the issues that should be resolved with the divorce. Also, the problems arising from the division of the common property of the spouses in connection with the dissolution of the marriage are described.

In addition, it indicates which assets are considered personal assets of the spouses, and which assets are common joint assets of the spouses, methods of dividing unregistered assets.

Keywords: family, marriage, property, common property.

Біздің әрқайсымыз үшін отбасы ұғымы өте маңызды, құнды дүние болып табылады. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда отбасы мүліктік немесе мүліктік емес, балаларды тәрбиелеу және өзара көмектесумен байланысты неке немесе қандық туыстыққа негізделген қоғамның кішкене ұяшығы болып табылады. Заңдық тұрғыдан отбасы - некеден (ерлі-зайыптылықтан), туыстықтан, жекжаттықтан, бала асырап алудан немесе балаларды тәрбиеге алудың өзге де нысандарынан туындайтын және отбасы қатынастарын нығайтып, дамытуға септігін тигізуге арналған мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерге байланысты адамдар тобы.

Қазақстан Республикасының Конституциясында неке мен отбасының мемлекет қорғауында болатыны көрсетілген. Отбасы мүшелерінің арасындағы қарым-қатынасты реттейтін негізгі нормалар Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасылық» кодексінде (әрі қарай -кодекс) қамтылған. Өкінішке орай, қазіргі кезде осы құнды болып табылатын отбасылардың бұзылып жатқандарының саны уақыт өткен сайын арту үстінде.

Заңмен некені бұзу арқылы некені тоқтатудың екі тәртібі қарастырылған.

Егер ерлі-зайыптылардың кәмелетке толмаған балалалары болмаса және екеуі де некені бұзғанды қаласа, олар тіркеуші органға некені бұзу туралы арызбен жүгінуге құқылы. Асығыс қабылданған шешімдердің алдын-алу мақсатында некені бұзу арыз берілгеннен кейін бір айдан кейін жүргізіледі.

Сонымен қатар, тіркеу органдарында некені бұзу келесі жағдайларда да жүргізіледі. Егер ерлі-зайыптылардың біреуін сот хабар-ошарсыз кеткен деп таныса; сот әрекетке қабілетсіз деп таныса; сот әрекет қабілеті шектеулі деп таныса; қылмыс жасағаны үшін кемінде үш жыл мерзімге бас бостандығынан айыруға соттаса, неке (ерлі-зайыптылық) ерлі-зайыптылардың кәмелетке

толмаған ортақ балаларының болуына қарамастан, ерлі-зайыптылардың біреуінің өтініші бойынша тіркеуші органдарда бұзылады.

Кодекстің 19-бабына сәйкес егер сот ерлі-зайыптылардың одан әрі бірлесіп өмір сүруі және отбасын сақтауы мүмкін еместігін анықтаса, неке (ерлі-зайыптылық) сот тәртібімен келесі жағдайларда бұзылады [1]:

1) осы Кодекстің 17-бабының 2-тармағында көзделген жағдайларды қоспағанда, ерлі-зайыптылардың кәмелетке толмаған ортақ балалары болған;

2) ерлі-зайыптылардың біреуінің некені (ерлі-зайыптылықты) бұзуға келісімі болмаған;

3) егер ерлі-зайыптылардың біреуі өзінің қарсылығы болмауына қарамастан, өз іс-әрекеттерімен не әрекетсіздігімен некені (ерлі-зайыптылықты) бұзудан жалтарған;

4) ерлі-зайыптылардың бір-біріне мүліктік және өзге де талаптары болған жағдайларда, неке (ерлі-зайыптылық) сот тәртібімен бұзылады.

Көбісі неке бұзу туралы істер оңай қаралады, осы санаттағы істер бойынша ешқандай мәселе жоқ деп санайды. Кодекстің 22-бабының 2-тармағына сәйкес, егер ерлі-зайыптылар арасында осы баптың 1-тармағында көрсетілген мәселелер бойынша келісім болмаған жағдайда, сондай-ақ, осы келісім балалардың немесе ерлі-зайыптылардың біреуінің мүдделерін бұзатындығы анықталған жағдайда, сот неке бұзу туралы істерді қараған кезде:

1) неке (ерлі-зайыптылық) бұзылғаннан кейін кәмелетке толмаған балалар ата-аналарының қайсысымен тұратындығын айқындауға;

2) ата-аналардың қайсысы және қандай мөлшерде балаларды күтіп бағуға алименттер төлейтінін айқындауға;

3) кәмелетке толмаған балалардың және (немесе) ерлі-зайыптылардың өздерінің мүдделерін ескере отырып, ерлі-зайыптылардың талап етуі бойынша олардың бірлескен ортақ меншігіндегі мүлікті бөлуге;

4) жұбайынан ақша қаражатын алуға құқығы бар екінші жұбайдың талап етуі бойынша осы қаражат мөлшерін айқындауға міндетті.

Көптеген істер бойынша соттардың шешімінде жоғарыда көрсетілген сұрақтар шешілмейді.

Кейіннен тараптар сотқа қайта жүгінуге мәжбүр болады.

Кодекстің 37-бабының 6-тармағына сәйкес, некесі (ерлі-зайыптылығы) бұзылған ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу туралы ерлі-зайыптылардың талаптарына неке (ерлі-зайыптылық) бұзылған кезден бастап талап-арыз ескіруінің үш жылдық мерзімі қолданылады.

Некесі бұзылып жатқан адамдардың көңіл-күйлерінің қиын жағдайда болатыны белгілі. Көбісі мұндай жағдайда бұрыңғы жұбайымен некеде бірлесіп жинаған мүліктерді бөлу туралы ойламайды. Кейіннен қайта қосылып жатса жақсы, ал егер олар қайта қосылмаса біраз уақыт өткен соң тараптардың бірі материалдық жағынан қиналған кезде бұрыңғы жұбайымен жинаған мүліктерде өзінің де үлесі бар екенін еске түсіріп, осы мүліктердегі өзінің үлесін бөліп алу туралы сұрақты көтереді.

Ал бұл уақытта, жоғарыда атап көрсетілген неке бұзылған кезден бастап ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу туралы талаптарына қойылатын талап-арыз ескіруінің үш жылдық мерзімі өтіп кетуі мүмкін.

Менің ойымша, Кодекстің аталған талабы Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің (ары қарай-АК) 180-бабының 1-бөлігіне қайшы келетін сияқты. Себебі бұл бапта талап қоюдың ескіру мерзімі адамның құқықтың бұзылғанын білген немесе білуі тиіс болған күннен бастап басталатыны көрсетілген [2].

Осыған орай, көрші Ресей Федерациясының заңнамасына назар аударатын болсақ, олардың кодексінде ортақ мүлікті бөлу туралы талап қоюдың ескіру мерзімі басқаша есептелетінін байқауға болады.

Атап айтқанда, Ресей Федерациясының отбасылық кодексінің 38-бабының 7-тармағына сәйкес, некесі бұзылған ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу туралы ерлі-зайыптылардың талаптарына талап-арыз ескіруінің үш жылдық мерзімі қолданылады [3].

Яғни, Ресей Федерациясының отбасылық кодексінде ортақ мүлікті бөлу туралы ерлі-зайыптылардың талаптарына қойылатын талап-арыз ескіруінің үш жылдық мерзімі неке бұзылған сәттен бастап есептелмейді.

Енді ерлі-зайыптылардың қандай мүлкі олардың жеке меншігі, ал қандай мүліктері ортақ, яғни бөлінуге жататын меншік болып табылатынына тоқтала кетсек.

Кодекстің талаптарына сәйкес, некеге отыруға (ерлі-зайыпты болуға) дейін ерлі-зайыптылардың әрқайсысына тиесілі болған мүлік және ерлі-зайыптылардың некеде тұрған (ерлі-зайыпты болған) кезеңінде мұрагерлік тәртібімен немесе өзге де өтеусіз мәмілелер бойынша сыйға алған мүлкі, сонымен қатар некеде тұрған (ерлі-зайыпты болған) кезеңінде ерлі-зайыптылардың ортақ қаражаты есебінен сатып алынса да, қымбат заттар мен басқа да сән-салтанат заттарын қоспағанда, жеке пайдаланатын заттары (киім-кешек, аяқкиім және басқалар) ерлі-зайыптылардың әрқайсысының меншігі болып табылады. Осы аталған мүліктер ерлі-зайыптылардың жеке меншіктері, яғни бөлінуге жатпайтын мүліктер болып табылады.

Сондай-ақ, тек қана кәмелетке толмаған балалардың қажеттерін қанағаттандыру үшін сатып алынған заттар (киім-кешек, аяқкиім, мектеп және спорт керек-жарағы, музыкалық аспаптар, балалар кітапханасы және басқалары) бөлуге жатпайды және балалары өзімен бірге тұратын жұбайға өтемақысыз беріледі.

Сонымен қатар, некенің іс жүзінде тоқтатылуына байланысты бөлек тұрған кезеңде ерлі-зайыптылардың әрқайсысы жинаған мүлікті сот олардың әрқайсысының меншігі деп таниды.

Ерлі-зайыптылар некеде тұрған кезінде жинаған мүлік олардың бірлескен ортақ меншігі болып табылады.

Жоғарыда атап өткен ерлі-зайыптылардың әрқайсысының мүлкі келесі жағдайда олардың бірлескен ортақ меншігі болып танылуы мүмкін. Егер некеде тұрған кезеңінде ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкі немесе ерлі-зайыптылардың бірінің мүлкі не олардың кез келгенінің еңбегі есебінен осы мүліктің құнын едәуір арттырған салыным жасалғаны (күрделі жөндеу, реконструкциялау, қайта жабдықтау және басқаларды) анықталса, бұл мүлік ортақ меншік деп танылады. Мысалға, ерлі-зайыптылардың біреуі некеге тұрғанға дейін 500 000 теңгеге жер үй сатып алған. Яғни, заңның талаптарына сәйкес бұл мүлік оның жеке меншігі болып табылады. Кейіннен некеге тұрғаннан соң, ерлі-зайыптылардың ортақ қаражаты есебінен бұл үйге күрделі жөндеу жүргізіледі (бірнеше бөлмелер қосылады, жөндеу жұмыстары жүргізіледі т.б.). Сотта бұл мүліктің нарықтық құны 1 500 000 теңге болатыны анықталған. Міне осы жағдайда бұл үй ерлі-зайыптылардың ортақ меншігі деп танылуға жатады.

Көбінесе ерлі-зайыптылардың бірі өзінің некеге тұрғаннан кейін ай сайын мысалға 200 000 теңге табыс тапқанын, ал жұбайының одан әлдеқайда аз табыс тапқанын немесе жұмыс істемей үйде отырғанын көрсетіп, ортақ мүліктердегі өзінің үлесі көп болуы тиіс екенін көрсетіп жатады. Бұл көзқарас қате болып табылады.

Себебі заңның талаптарына сәйкес, егер олардың арасындағы шартта өзгеше көзделмесе, ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін бөлу және осы мүліктегі үлестерін айқындау кезінде ерлі-зайыптылардың әрқайсысының үлесі, олардың қанша табыс тапқанына, яғни бірінің аз, бірінің көп табыс тапқанына қарамастан тең деп танылады. Сонымен қатар, ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіне деген тең құқық некеде тұрған кезеңінде үй шаруашылығын жүргізуді, балаларды бағып-күтуді жүзеге асырған немесе басқа да дәлелді себептермен жеке табысы болмаған жұбайға да тиесілі болады.

Ерлі-зайыптылардың ортақ мүліктегі үлестерінің теңдігі сотпен келесі жағдайларды ескерілмеуі мүмкін. Егер жұбайлардың біреуі дәлелсіз себептермен табыс таппаса немесе ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін екінші жұбайдың келісімінсіз отбасының мүдделеріне нұқсан келтіріп жұмсаса, сот көмелетке толмаған балалардың мүдделерін негізге ала отырып және (немесе) ерлі-зайыптылардың біреуінің мүдделерін негізге ала отырып (оның еңбекке жарамсыздығын, мгедектігін), ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкіндегі олардың үлестерінің теңдігі негізін ескермеуге құқылы.

Көптеген сот актілерінде соттар заңның осы талабын басшылыққа алып, соттың шешімінде тараптардың бірінің тәрбиесінде қалған көмелетке толмаған балалары бар екенін көрсетіп, осы тараптың мүліктердегі үлесін көбейтіп жатады.

Бұл дұрыс емес, себебі кодексте қандай жағдайда тараптардың мүліктердегі тең құқығы ескерілмеуі мүмкін екені нақты көрсетілген. Яғни, егер жұбайлардың біреуі дәлелсіз себептермен табыс таппаса немесе ерлі-зайыптылардың ортақ мүлкін екінші жұбайдың келісімінсіз отбасының мүдделеріне нұқсан келтіріп жұмсаса ғана сот тараптардың бірінің үлесін арттыруға құқылы.

Тағы бір назар аударатын жағдай, бұл ерлі-зайыптылардың некеде тұрған кезде салған, құрылысы аяқталған, қазіргі кезде пайдаланылып отырған, бірақ мемлекеттік тіркеуден өтпеген тұрғын үйлерін бөлуге қатысты талаптары.

АК-нің 236-бабының 1, 2 тармақтарына сәйкес, жаңадан тұрғызылған жылжымайтын мүлікке меншік құқығы мемлекеттік тіркеу кезінен бастап туындайды. Егер заң құжаттарында немесе шартта құрылысы аяқталған объектілерді қабылдап алу көзделген болса, онда тиісті мүлікті жасау осылайша қабылдап алынған кезден бастап аяқталған болып есептеледі.

Яғни, тұрғын үй мемлекеттік тіркеуден өтпегендіктен және қабылдау актісімен пайдалуға қабылданбағандықтан ерлі-зайыптылардың меншігі болып табылмайды. Осыған орай, оны тараптардың ортақ меншігі деп тануға, үлестерін анықтауға, бөліп беруге мүмкіндік болмайды. Осыны пайдаланып, әдетте үй салынған жерге меншік құқығы бар ерлі-зайыптылардың бірі жердің үстіндегі үйді бөлуден алып қашу мақсатында оны пайдануға қабылдау актісімен қабылдаудан, мемлекеттік тіркеуден өткізуден жалтарады.

Мұндай жағдайда құрылысы аяқталған, қазіргі кезде пайдаланылып отырған, бірақ мемлекеттік тіркеуден өтпеген тұрғын үйді бөлуге мүдделі тарап осы мүлікті мемлекеттік тіркеуден өткізуді екінші тарапқа міндеттеуді сұрап сотқа жүгінуге құқылы.

Себебі, АК-нің 8-бабының 5-тармағына сәйкес, азаматтар мен заңды тұлғалардың басқа тұлғаға зиян келтіруге, құқықты өзге нысандарда теріс пайдалануға, сондай-ақ құқықты оның мақсатына қайшы келетіндей етіп жүзеге асыруға бағытталған әрекеттеріне жол берілмейді.

Ал енді осындай құрылысы жүргізілген, бірақ әлі пайдалуға жарамайтын мүліктерді қалай бөліп алуға болады, соған тоқталатын болсақ.

АК-нің 236-бабының 4-тармағына сәйкес, жаңадан тұрғызылған жылжымайтын мүлікке құқықты мемлекеттік тіркеу кезіне дейін мүлікке

материалдар мен жылжымайтын мүлік тұрғызылатын басқа мүлікке меншік құқығы туралы қағидалар қолданылады.

Мысалға, тараптардың бірінің некеге тұрғанға дейін жеке өзіне тиесілі жер учаскесі болған. Некеге тұрғаннан кейін осы жер учаскесіне тараптардың ортақ қаражаты есебінен құрылыс жұмыстары жүргізілген (үйдің құрылысы, кафенің құрылысы және т.б.). Мұндай жер учаскесі некеге тұрғанға дейін тиесілі болған тараптың жеке меншігі болып табылады, ал оның үстіне тұрғызылған ғимарат тараптардың ортақ меншігі болып табылады. Бұл ғимараттың құрылысы әлі аяқталмағандықтан, жоғарыда көрсетілген заңның талаптары қолданылады.

Осыған орай, мүдделі тараптардың бірі жер учаскесінің үстіне салынған құрылысқа тиісті сараптама жасап, оған жұмсалған құрылыс материалдарының құнын шығарып (жер учаскесінің құнынан бөлек), осы сомадан өзіне тиісті бөлігін өндіріп беруді сұрап сотқа жүгінуге құқылы.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасылық» кодексінде // adilet.zan.kz
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // adilet.zan.kz
3. Ресей Федерациясының отбасылық кодексі
http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/

Кеңесбекова А.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ЕҢБЕК ДАУЛАРЫН СОТҚА ДЕЙІН РЕТТЕУ ТӘСІЛДЕРІНІҢ БІРІ – МЕДИАЦИЯ

АҢДАТПА

Мақалада еңбек даулары бойынша істерді медиация тәртібімен қарау ерекшеліктері қарастырылған, медиацияның түрлері көрсетіліп, мысалдар келтірілген. Медиация тәртібінің артықшылығы мен рәсімдері көрсетілген. Медиатор ұғымына анықтама берілген.

Түйін сөздер: еңбек ұғымы, еңбек даулары, медиация тәртібі, медиатордың рөлі, келісім.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются особенности рассмотрения трудовых споров в порядке медиации, отражены виды медиации, приведены примеры. Представлены преимущества и процедуры медиации. Понятие медиатора.

Ключевые слова: трудовая концепция, трудовой спор, порядок медиации, роль медиатора, соглашение.

ABSTRACT

The article analyzes the peculiarities of labor disputes in the order of mediation, reflects the types of mediation, examples are given. The advantages and procedures of mediation are presented. The concept of mediator.

Keywords: labor concept, labor dispute, mediation procedure, role of mediator, agreement.

Нарықтық экономика және жеке кәсіпкерлік жағдайында еңбек даулары үлкен өзектілікке ие болады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 24 – бабында ереуілге шығу құқығын қоса алғанда, дауларды шешудің Қазақстан Республикасы заңдарымен жол берілген әдістерін қолдана отырып жеке және ұжымдық еңбек дауларына құқығы танылады. Ал 13 – бабында әрбір азаматқа оның құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына кепілдік беріледі. [1]

Еңбек дауы - бұл еңбек қатынастары мәселелері бойынша жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы реттелмеген келіспеушіліктер.

Әдетте, жұмыс беруші мен қызметкер арасындағы еңбек шарты жасалады. Еңбек шартында тараптардың құқықтары мен міндеттері, мерзімі, орындалатын жұмыстар, еңбек жағдайлары, еңбекақы мөлшері және басқа деректер жазылады. Мысалы, қызметкер еңбек жағдайларымен, жалақы көлемімен, заңсыз жұмыстан босатумен немесе қысқартумен, яғни оның еңбек құқықтарын кез келген бұзылумен риза болмауы мүмкін.

Жұмыс берушінің қызметкерден айырмашылығы өз мүдделерін қорғау үшін қаражат пен мүмкіндіктер көп: қаржы, штатта заңгерлердің болуы, ең соңында әкімшілік ресурс. Құқық бұзылған қызметкер, көбінесе заңды түрде емес, оның ақшасы аз, ол эмоциялық қатты күйзеліске ұшырайды. Бұл жағдайда ол сотқа жүгінуден басқа ешқандай амалы болмайды.

Барлығымызға белгілі 2011 жылдың 28 қаңтарында Қазақстан Республикасының "Медиация туралы" Заңы қабылданды. [2]

Қазіргі таңда медиация барлық дауларға қатысты, соның ішінде еңбек қатынастарына да қатысты қолданылуы мүмкін. Медиация - екі тараптың дауын тараптардың ерікті келісімі бойынша медиатордың қатысумен реттеу процедурасы болып табылады.

Медиация - бұл екі тараптың да мүдделерін барынша ескере отырып, дауларды, оның ішінде еңбек дауларын бейбіт соттан тыс шешу. Медиация рәсіміне қызметкер де, жұмыс беруші да бастамашы бола алады. Медиация бейтарап және бейтарап қатысушы – медиатордың қатысуымен жүзеге асырылады. Медиатордың рөлі қандай? Судьяға қарағанда ол ешқандай шешім шығармайды. Даулы тараптарының өздері шешім қабылдайды. Медиатор тараптарға жағдайға басқа көз қараспен қарауға, жанасу нүктесін табуға көмектеседі, жанжал процесінде бұзылған адамның және іскерлік қатынастарды қалпына келтіруге көмектеседі. Медиация - рәсімі ерікті. Ешкім де медиация рәсіміне қатысуға мәжбүр ете алмайды. Тек жақсы ерік-жігер және ақыл-ой ғана тараптарға медиатордың көмегімен туындаған дауға шешім қабылдауға көмектеседі. Бұл икемді формальды емес рәсім, онда тараптар олардың қандай өткізу форматын — жалпы кездесулерді немесе жеке әңгімелесулерді, қандай мәселелерді талқылағысы келетіндерді, даулы жағдайды шешудің қандай нұсқаларын көретінін анықтайды.

Медиация - тең құқықты рәсім. Тараптар даулы жағдайды талқылауда тең құқылы: сөйлеуге, сұрақтар қоюға және тыңдалған болуға бірдей құқылы, жағдайды шешу нұсқаларын ұсынуға бірдей құқығы бар. Медиация рәсіміне келісімнің барысына немесе нәтижелеріне ықпал ету мақсатында ешқандай

уәкілетті органдар араласа алмайды. Заң бойынша медиацияны жүргізуге 30 күн беріледі, яғни сотқа жүгінгенге қарағанда шиеленісті әлдеқайда жылдам шешуге болады. Медиация рәсімі ақылы болғанымен, оған жұмсалған ақша сотта дауды шешуді талап ететін сомалардан кем болмайды.

Республикамыздағы аудандық және оған теңестірілген соттарда азаматтық істер бойынша жүктеменің көп екендігі бөріне мәлім.

Статистикалық мәліметтерге сәйкес Астана қаласы бойынша аудандық соттарда 2017 жылы 1339 еңбек даулары туралы істер қаралса, 2018 жылы 1516 іс қаралған. Еңбек дауларының үлесі 2018 жылы 2017 жылға қарағанда 13%-ға өскен, оны халықтың сотқа сенімінің арта түскенігінің және өз құқықтарын қорғаудағы белсенділік танытуының көрсеткіші деп білуге болады. Алайда, бұл істердің жарты бөлігі медиация тәртібімен қаралған жағдайда, аудандық соттардың жүктемесін азайтуға мүмкіндік береді. [4]

Бүгінгі таңда еңбек дауларының таралуы қалыпты құбылыс. Бұндай даулардың қайнар көзі әдеттегі қарапайым қоғамдық факторлар, яғни, жұмыс берушімен қызметкерлердің арасындағы келіспеушілік, әр-түрлі көзқарастың қалыптасуы, еңбек заңнамасының нормаларын әр түрлі түсінулері. Сондықтан дауларды шешу құралы ретінде медиация рәсімі өте тиімді және маңызды болып табылады. Өйткені бұл әдіс дауды шешудің бейбіт, қазіргі заманауи түрінен бірі.

Медиация рәсімінің реттеу тәсілі медиатордың көмегімен дауларды тараптардың ерікті келісімі негізінде олардың өзара қолайлы шешімге қол жеткізуі. Медиатор - тәуелсіз жеке тұлға.

Еңбек дауларын шешуде медиацияның көптеген артықшылықтары бар:

- оны дереу қолдануға болады;
- ұзақ сот талқылаулары мен сот шығындарынан сақтайды;
- ол міндетті түрде екі тарапқа да конструированды шешім қабылдауын қамтиды;
- ол ұжымда қалыпты жұмыс қатынасын сақтауға көмектеседі;
- басқа да маңызды артықшылықтар бар.
- төленген мемлекеттік баж дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісім жасалған жағдайда төлеушіге ішінара немесе толық қайтарылуға жатады.

Медиаторды тарту кез келген еңбек дауларында мүмкін. Медиацияның артықшылығы - ол тұйық жағдайдан шығуға мүмкіндік береді, бұл ретте еңбек қатынастары сақталады және жұмыс берушінің беделіне нұқсан келтірмейді. Сондай-ақ, медиация артықшылықтарының бірі рәсім мен қабылданған келісімнің өзінің толық құпиялылығын сақтау кепілдігі болып табылады.

Әлеуметтік еңбек саласындағы даулар еңбек құқықтары мен кепілдіктерінің тікелей бұзылуымен ғана емес, сонымен қатар көбінесе жаңа еңбек жағдайларын белгілейтін жергілікті актілерді қабылдау кезінде тараптар мүдделерінің қайшылықтарымен, жұмыс берушінің кадр саясатының өзгеруімен байланысты.

Медиация өзінің лайықты орнын тапқан шет елдерде азаматтар арасындағы өзара қарым - қатынас, қоғамның әлеуметтік тұрақтылығы, халықтың әл-ауқаты бұл үкіметтің қызметінің тығыздығын түсінеді.

Заманауи әлемде еңбек дауларын медиация тәсілімен шешудің оң сипатқа ие болғаны туралы көптеген мысалдар келтіруге болады. Сондай-ақ медиация саласында жеке еңбек дауларын шешу ғана емес ұжымдық еңбек дауларын шешу жақсы нәтиже көрсетіп жатқан ерекше сала ретінде байқауға болады.

Өкінішке орай, барлық даулар медиация тәртібімен қаралуға жатпайды. Сондықтан ол орынды болған жағдайды анықтап алуымыз керек. Яғни, тараптар құпиялылықты сақтағысы келген жағдайда; дау ауыр дәрежесі бойынша, тараптардың біреуі шығарылған шешімге шағым келтіретін болған жағдайда;

тараптардың эмоциялық қарым-қатынастары кедергі болғанда; тараптар уақытын үнемдегісі келген жағдайлар.

Медиацияның өзі үш кезеңнен өтеді: бастама ету, медиатордың өзін тағайындау және процедураға дайындалу.

Бастама етудің бірнеше тәсілі бар, олар:

- 1) кәсіби медиаторлардың ұйымына жүгіну, даудың ерекшелігі бойынша осы салаға ең жақын медиатор ұсынылады,
- 2) ресми реестрдан белгілі бір медиаторды тандап алып, өтінішті тікелей соған беру,
- 3) қарсы тарапқа тікелей немесе өздігінен медиация жөнінде ұсыныс беру.

Қазіргі таңда медиацияның үш формасы бар: соттан тыс, сотқа дейінгі және сотта. Әрине бұл үш форма дауды шешуге бағытталғанымен, олар бірдей емес.

Соттан тыс медиация – ол еркін және бейресми. Әдетте бұл форманы отбасылық, еңбек даулары бойынша қолдануға болады, яғни заңмен қорғалатын азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын бұзылмайтын жағдайда қолданылады. Бұл медиация түрі әдетте заңдық емес психологиялық деп саналады.

Сотқа дейінгі медиация – әдетті бұл тәсілді тараптардың арасында қандайда бір келісім болған жағдайда қолданылып жатады. Кейде тараптардың арасында жасалған шартта да медиация туралы көрсетілуі мүмкін. Нақты, медиативтік тараптар сотқа дейінгі нысанда жасаған келісім құқықтық шарт болып табылады. Мысалы, егер заңсыз жұмыстан босату туралы дау туындаған жағдайда, онда жұмыс берушімен жұмысшы арасындағы еңбек дауы медиация тәртібімен реттеу туралы келісім деп аталады.

Және медиацияның үшінші формасы ол – сот медиациясы. Мұнда сұрақтар әрине аз, айырмашылығы тек процедурасының өзінде. Келісімге тараптар, ал медиативтік тараптар баска медиатор қол қояды. Сот медиативтік келісімді бекіту туралы ұйғарым шығарады, сол ұйғарымда мемлекеттік бажды қайтару мәселесі қарастырылады. Сот ұйғарымы орындалуға міндетті болып табылады.

Қортындылай келе, медиативтік процедураны қолдану тек соттардың жүктемесін төмендетіп, жұмысын жеңілдетіп қана қоймайды, сонымен қатар еңбек қатынасындағы тараптардың дауды шешу кезіндегі ең үздік жолмен реттеуі болып табылады деп ойлаймын.

Медиация бұл көп уақыт пен ақша қаражатын жұмсамай, еңбек дауларын барынша ұтымды шешу мүмкіндігі.

Осылайша, медиацияны еңбек дауларын реттеу жүйесіне енгізу еңбек қатынастарының тұрақтылығын арттыру мақсатына жауап береді және қызметкерлер мен жұмыс берушілердің мүдделер теңгерімін ынталандырады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасы Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыздағы Заңы //www.adilet.zan.kz/.
2. Медиация туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401 IV заңы.
3. Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V ҚРЗ.
4. «Төрелік» ақпараттық жүйесінен алынған статистикалық ақпарат.
5. Айымханова Н. Қазақстан Республикасындағы еңбек құқығы. – Алматы: 2002 жыл.

Кетпенбаев Т.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде
Республики Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАКОННОСТИ ДЕЙСТВИЙ СУДЕБНОГО ИСПОЛНИТЕЛЯ И ПОРЯДОК ИХ СУДЕБНОГО ОБЖАЛОВАНИЯ

АННОТАЦИЯ

Актуальность данного исследования обусловлена тем, что в настоящее время в современных условиях совершенствования основных государственных и общественных институтов, а также стремлению к обеспечению верховенства права в нашем государстве, особое значение приобретает исследование института обжалования судебных исполнителей, что несомненно затрагивает конституционные права и свободы человека и гражданина. Таким образом, необходимо продолжать активную работу по дальнейшему исследованию существенных и проблемных вопросов в данном направлении.

Ключевые слова: судебный исполнитель, исполнительное производство, действия/бездействие, обжалование, восстановление нарушенных прав

АҢДАТПА

Зерттеудің өзектілігі қазіргі уақытта негізгі мемлекеттік және қоғамдық институттарды жетілдірудің заманға сай жағдайында, сондай-ақ біздің мемлекетімізде құқық үстемдігін қамтамасыз етуге деген ұмтылыс, сот орындаушылар институтының зерттеуі аса маңызды болып табылады. Бұл сөзсіз адамның және азаматтың конституциялық құқықтарына өз әсерін тигізеді. Осылайша, осы бағытта маңызды және мәселелерді одан әрі зерттеу бойынша жұмыс жалғастыруды қажет тигізеді.

Түйін сөздер: сот орындаушы, атқарушылық іс жүргізу, әрекеттер/әрекетсіздік, шағымдану, бұзылған құқықтарды қалпына келтіру.

ABSTRACT

The actuality of this research determined by the current conditions of improvement of the basic state and public institutions, as well as the desire to ensure the rule of law in our state, the study of the institute of appeal of judicial executors acquires importance, which undoubtedly affects on constitutional rights and freedoms of man and citizen. Thus, it is necessary to continue active work on the further study of significant and problematic issues in this direction.

Key words: judicial executive, executive proceedings, actions / inaction, appeal, restoration of violated rights

Введение. Восстановление нарушенных прав, свобод и законных интересов каждого во многих случаях достигается не только путем вынесения

судебного акта и вступления его в законную силу, но и посредством его фактического исполнения, вследствие чего физические и юридические лица зачастую вынуждены обращаться к судебным исполнителям за принудительным исполнением решения суда.

Вопросам исполнения судебных решений и других исполнительных документов в нашей стране на протяжении последних лет уделяется большое внимания [1].

Результаты. В данной статье проведен сравнительный анализ судебной практики, отраженный в публикациях зарубежных и отечественных авторов на предмет выявления общих подходов исполнительного производства, направленных на принудительное исполнение исполнительных документов, выдаваемых на основании судебных решений, определений, предписаний и постановлений по гражданским и административным делам, приговоров и постановлений по уголовным делам в части имущественных взысканий, а также постановлений иных органов [1].

Обсуждение. Исполнение судебных актов представляет собой заключительную стадию гражданского судопроизводства и определяет эффективность правосудия в государстве. Целью исполнительного производства является обеспечение реального восстановления нарушенных или оспариваемых прав или охраняемых законом интересов [2].

В ходе исполнения исполнительных документов, нередки случаи, когда судебными исполнителями выносятся необоснованные постановления или не принимаются своевременные меры по надлежащему исполнению решений суда. В гражданско-процессуальном законодательстве это называется действиями или бездействием судебного исполнителя, нарушающими права, свободы или законные интересы сторон исполнительного производства или третьих лиц. Обжаловать такие действия (как и бездействие) можно как в административном порядке (т.е. обращением в вышестоящие или контролирующие органы), так и в судебном [3].

В данной статье хотелось бы остановиться на основных аспектах, которые, по нашему мнению, имеют место в ходе рассмотрения судами жалоб на действия судебных исполнителей.

На практике от начала возбуждения исполнительного производства и до его завершения, как сторонам исполнительного производства, так и третьим лицам приходится обращаться в суд довольно часто. Эта мера является вынужденной, поскольку не всегда доводы указанных субъектов обращения в суд принимаются во внимание судебными исполнителями. Объяснений этому множество. Это и необоснованность доводов субъектов, обратившихся к судебному исполнителю; наличие коррупционной составляющей при исполнении судебным исполнителем исполнительного документа; не уверенность судебного исполнителя в своей правоте, или желание закрепить дополнительные аргументами в виде состоявшегося судебного акта.

В то же время, как опять показывает практика, обращение в суд является более действенной мерой защиты нарушенных прав, нежели обращение в вышестоящие инстанции, потому что для предотвращения последствий незаконности действий судебного исполнителя как раз необходим только вступивший в законную силу судебный акт.

Безусловно, для обращения в суд, у заинтересованного лица должны быть аргументы и доказательства, подтверждающие обоснованность его позиции.

Немаловажным при этом является соблюдение процессуальных сроков и другие условия, невыполнение которых грозит отказом в приеме иска, либо, еще хуже, отказом в удовлетворении требований.

На этом фоне полагаем необходимым разобрать отдельные процессуальные моменты, которые, по нашему мнению, требуют законодательной доработки.

Согласно ч.1 ст.14 Основного закона нашей страны, все равны перед законом и судом.

С этим постулатом корреспондируется и норма ч.1 ст.13 Гражданского процессуального кодекса РК (далее – ГПК), в соответствии с которой, правосудие по гражданским делам осуществляется на началах равенства всех перед законом и судом [4].

Применительно к нашей теме необходимо проанализировать ст.250 ГПК, регламентирующую порядок обжалований действий (бездействия) судебных исполнителей.

Полагаем, что по своей сущности данную статью следует отнести к главе 29 ГПК «Производство по делам об оспаривании решений и действий (бездействия) органов государственной власти, местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц и государственных служащих».

И это не удивительно, так как обжалование действий судебных исполнителей не выделялось законодателем в отдельную статью, и было составной частью главы 27, ранее действовавшего ГПК.

Возросшее в последнее время количество обращений граждан и организаций в суд повлекло за собой увеличение споров с участием этих же лиц с судебными исполнителями, что явилось основанием для выделения порядка обжалования действий судебных исполнителей в отдельную статью.

Рост ежегодного количества судебных актов, несомненно, отражается и на работе судебных исполнителей. На практике нередки случаи действия (бездействие) судебных исполнителей, которые порою ставят под угрозу, затягивают реальное исполнение решения суда, что влечет обжалование их действий в судебном порядке. Как правило, если должники стараются обжаловать действия, то взыскатели наоборот — бездействие судебных исполнителей.

В то же время спор между лицом, не являющимся стороной исполнительного производства, и судебным исполнителем должен рассматриваться по правилам главы 29 ГПК, так как ст.250 ГПК регламентирует спор лишь между сторонами исполнительного производства и судебным исполнителем.

В этой связи, полагаем, что лица, не являющиеся стороной исполнительного производства, имеют процессуальное преимущество перед сторонами исполнительного производства в споре с судебным исполнителем.

А именно, частью 1 ст.294 ГПК определено, что гражданин и юридическое лицо вправе обратиться в суд с заявлением в течение трех месяцев со дня, когда им стало известно о нарушении прав, свобод и законных интересов.

Тогда как срок для обращения в суд сторон исполнительного производства усечен до десяти рабочих дней со дня совершения действия (отказа в совершении действия) или со дня, когда взыскателю или должнику, не извещенному о времени и месте совершения действия судебным исполнителем, стало о нем известно (ч.1 ст.250 ГПК).

Кроме того, срок рассмотрения заявления лица, не являющегося стороной исполнительного производства, на действия (бездействие) судебного исполнителя определен для суда в ч.1 ст.296 и ст.183 ГПК до одного месяца со дня окончания подготовки дела к судебному разбирательству.

Жалоба же стороны исполнительного производства подлежит рассмотрению судом в течение десяти рабочих дней со дня окончания подготовки дела к судебному разбирательству (ч.2 ст.250 ГПК).

Выводы. Приведенные нормы процессуального закона свидетельствуют о том, что отдельные субъекты имеют преимущество перед другими субъектами по срокам обращения в суд. А вероятность более эффективного рассмотрения судом их обращений значительно выше, чем рассмотрение обращений других субъектов, в данном случае, сторон исполнительного производства.

Возвращаясь к рассмотрению жалоб на действия судебных исполнителей, следует отметить, что неявка сторон не препятствует разрешению жалобы. То есть, предусмотренное пп.6 ст.279 ГПК право суда оставить исковое заявление без рассмотрения при повторной неявке истца на судебное разбирательство не относится к спорам данной категории и суд обязан вынести решение по существу жалобы либо заявления.

Разумеется, чтобы жалоба была рассмотрена в пользу обратившегося лица, которое должно было присутствовать на судебном заседании и аргументировать свою позицию, сообщить суду какие-либо дополнительные сведения. В противном случае, суд может расценить пассивную позицию не явившегося на судебное заседание заинтересованного лица в качестве его процессуального упущения, что может привести к отказу в удовлетворении поданной жалобы. Не зря говорят: спасение утопающих – дело рук самих утопающих.

Суд, признав жалобу обоснованной, выносит решение о признании незаконными действий (бездействия) судебного исполнителя и обязывает его устранить в полном объеме допущенное нарушение либо восстановить нарушенные права, свободы или законные интересы заявителя или должника иным способом.

Для того, чтобы права были реально защищены немаловажно правильно излагать существо заявленных требований к судебному исполнителю.

Зачастую от надлежащего изложения требований зависит как будет вынесено судом решение.

В то же время судами допускаются ошибки при вынесении решений по делу, в которых они лишь ограничиваются констатацией факта признания действий (бездействия) судебных исполнителей незаконными.

В силу ч.1 ст.227 ГПК, суд, признав обоснованным заявление о незаконности действий (бездействия) и решений государственных органов, органов местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц и государственных служащих, выносит решение об удовлетворении заявления. В решении указывается, каким законам эти действия (бездействие), решение противоречат и срок, в течение которого решение суда должно быть исполнено.

Суд обязывает государственный орган, орган местного самоуправления, общественное объединение, организацию, должностное лицо и государственного служащего устранить в полном объеме допущенное нарушение и восстановить нарушенные права, свободы и законные интересы гражданина или юридического лица, отменить примененные к лицу меры ответственности либо иным способом восстановить нарушенные права, свободы и законные интересы.

Исходя из приведенной нормы закона, при допущении судом вышеуказанных ошибок следует ориентировать суд на вынесение дополнительного решения, в котором должен быть отражен способ восстановления нарушенного права.

Решение суда может быть обжаловано до вступления в законную силу в установленном гражданском - процессуальным законодательством порядке.

Об исполнении решения должно быть сообщено суду, взыскателю или должнику в установленный судом срок либо не позднее чем в месячный срок со дня получения решения суда [4].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Сисенова Н. Право на судебную защиту своих прав, свобод и законных интересов. Рассмотрение жалоб судами на действие/бездействие судебного исполнителя, 2015 год // <http://urgazeta.kz>
https://aqparat.info/news/2018/04/05/8800100-obzhalovanie_deistvii_sudebnogo_ispolnit.html

2. Руководитель территориального отдела по взысканию в пользу физических и юридических лиц города Костанай Жакбадиев Ж.Ж. Обжалование действий (бездействия) судебного исполнителя // <http://www.kst.adilet.gov.kz/ru/articles-inner/obzhalovanie-deystviy-bezdeystviya-sudebnogo-ispolnitelya> //

3. https://www.sherif.kz/zhaloba_na_sudebnogo_ispolnitelya

4. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.04.2019 г.) / https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053

Кызыров Ж.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ОҢАЛТУ ЖӘНЕ БАНКРОТТЫҚ РӘСІМДЕРІН СОТ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ҚОЛДАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада Астана қалалық сотының сот практикасында заңды емес құқық қорғау міндеттерін шешудің мысалдары, материалдық және процессуалдық жоспарда, осы мәселелер бойынша әртүрлі көзқарастардың болуы және олардың теориялық және нормативтік негіздемесі келтірілген.

Оңалту рәсімін қолдану және борышкерді банкрот деп тану негіздерін белгілейді, сондай-ақ оңалту және банкроттық рәсімдерін жүргізудің тәртібі мен шарттарын айқындайды.

Түйін сөздер: «Оңалту және банкроттық туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі, борышкер, кредитор.

АННОТАЦИЯ

В данной статье приводятся примеры разрешения не типичных правоприменительных задач в судебной практике суда города Астаны, как материального, так и процессуального плана, наличия разных точек зрения по данным вопросам и их теоретическое и нормативное обоснование.

Реабилитационные процедуры и признания должника банкротом, а также определяет порядок и условия проведения процедур реабилитации и банкротства.

Ключевые слова: Закон «О реабилитации и банкротстве», Гражданский кодекс Республики Казахстан, должник, кредитор.

ABSTRACT

This article provides examples of resolving non-typical law-enforcement tasks in the judicial practice of the court of Astana, both material and procedural plan, the presence of different points of view on these issues and their theoretical and regulatory justification.

Peabilitatsionnye procedures and the recognition of the debtor bankrupt, and the procedure and terms of rehabilitation and bankruptcy procedures.

Keywords: The Law “On Rehabilitation and Bankruptcy”, Civil Code of the Republic of Kazakhstan, debtor, creditor.

«Оңалту және банкроттық туралы» Қазақстан Республикасының Заңы борышкердің кредиторлардың талаптарын толық қанағаттандыра алмауынан туындайтын әлеуметтік қатынастарды реттейді, оңалтудың жеделдетілген рәсімін, оңалту рәсімін және борышкерді банкрот деп жариялаудың негізін белгілейді оңалту және банкроттық рәсімдерін жүргізу тәртібі мен шарттары айқындалады.

Оның мазмұны мен құрылымында жоғарыда аталған заң жеткілікті көлемде және қолдануға оңай еместігі.

Астана қалалық сотының сот практикасында заңды емес құқық қорғау міндеттерін шешудің мысалдары, материалдық және процессуалдық жоспарда, осы мәселелер бойынша әртүрлі көзқарастардың болуы және олардың теориялық және нормативтік негіздемесі келтірілген.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Оңалту және банкроттық туралы заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» 2015 жылғы 2 қазандағы № 5 нормативтік қаулысының 1-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының оңалту және банкроттық рәсімдер туралы заңнамасының құрамына кіреді Қазақстан Республикасының Конституциясы және Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің (1994 жылғы 27 желтоқсандағы жалпы бөлімі, 1999 жылғы 1 шілдедегі № 409-І ерекше бөлімі) (бұдан әрі - Азаматтық кодекс) Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 1999 жылғы 13 шілдедегі № 411-І (бұдан әрі - Азаматтық процестік кодексі) «Оңалту және банкроттық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176-V Заңы (бұдан әрі - «Оңалту және банкроттық туралы» Заң) Жеке кәсіпкерлік субъектілеріне қатысты оңалту және банкроттық рәсімдерін қолдану ерекшеліктерін анықтайтын «Жеке кәсіпкерлік туралы» 2006 жылғы 31 қаңтардағы № 124-III Қазақстан Республикасының Заңы (бұдан әрі «Жеке кәсіпкерлік туралы» Заң), басқа да заңдар мен нормативтік құқықтық актілермен айқындалады.

Егер Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартта осы Заңда көзделгендегіден өзгеше қағидалар белгіленсе, онда халықаралық шарттың қағидалары қолданылады, «Оңалту және банкроттық туралы» Заңның 2-бабының 2-тармағы.

Осы санаттағы даулар бойынша статистикалық мәліметтерге қарайтын болсақ 2016, 2017 жылдары көрсеткіштері бойынша, заңды тұлғалардың банкротқа ұшырауы бойынша арыздары көп түскен және одан кейін жеке кәсіпкердің банкроттық туралы өтініштері орын алады.

Азаматтық процестік кодексінің 355-бабының нормасына сәйкес, сот төлем қабілетсіздігін реттеу туралы, жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың банкроттығы, заңды тұлғаларды жеделдетілген оңалту және оңалту туралы істерді "Оңалту және банкроттық туралы" Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген ерекшеліктермен осы Кодексте көзделген жалпы қағидалар бойынша қарайды.

«Оңалту және банкроттық туралы» Заңның 58-бабының 1-тармағының 2) тармақшасын нормаларын түсіндіру және қолдану кезінде келесі сұрақтар туындайды.

Мысалы: «К» АҚ-мы «LCI» ЖШС-гін банкрот деп тану туралы сотқа арызбен жүгінген.

Астана қаласының мамандандырылған ауданаралық экономикалық сотының 2016 жылғы 4 мамырдағы шешімімен арыз қанағаттандырудан бас тартылған.

Астана қаласы сотының азаматтық істер бойынша сот органдарының шешімімен 2016 жылдың 13 шілдесінде сот шешімі өзгеріссіз қалдырылған.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының қаулысымен: аталған сот актілерінің күші жойылып, Астана қалалық сотына судьялардың басқа құрамымен жаңадан қарауға жіберілген.

Сот актілерін бұзу бойынша сот алқалары уақытша әкімшіліктің қорытындысынан 2016 жылғы 18 ақпандағы жағдай бойынша үш қарыз туралы келісім бойынша Банктің алдындағы берешегі 180,216,992 теңгені құрайты анықталған. Уақытша менеджер мойындайтын қарыздың сомасы негізделген.

Банк алдындағы борышкердің міндеттемелері үш айдан астам уақыт бойы орындалмаған. Серіктестіктің Банк алдындағы берешегі мың айлық есептік көрсеткіштен асады. Сонымен бірге, борышкердің Банктің алдындағы берешегін өтеуге мүмкіндіктері жоқ.

Сондай-ақ, уақытша басқарушының қорытындысы бойынша қаржы құжаттары уақытша басқарушыға берілмеген, бұл борышкердің төлем қабілеттілігі туралы толық емес ақпарат.

«Оңалту және банкроттық туралы» Заңның 58-бабы 1-тармағының 2) тармақшасына сәйкес, сот уақытша басқарушының: борышкердің өтініш берушіден басқа кредиторларының жоқ екендігі туралы қорытындысын ескере отырып, борышкерді банкрот деп танудан бас тарту туралы шешім шығарады.

Сонымен қатар, жоғары сот органы келесі түсіндірмелерді береді: егер өтініш берушіден өзге кредиторы болмаған жағдайда, сот, кез-келген жағдайда, қарыз алушыны банкрот деп танудан бас тартады, оның қаржылық - экономикалық жағдайына, сондай-ақ борышкердің төлем қабілеттілігіне қарайды.

Борышкердің борышкердің жалғыз кредиторы болуы фактісі оның төлем қабілетсіздігі фактісі дәлелденсе, өтінішті қанағаттандырудан бас тартып, борышкерді банкрот деп тануға негіз болмайды.

Соңғы абзацтағы мәлімдеме «Оңалту және банкроттық туралы» Заңның 58-бабы 1-тармағының 2) тармақшасының нормативінің мазмұнын сөзбе-сөз түсіндіруге негізделмейді, бірақ, мүмкін, оның басқа да нормалар мен мазмұнмен, сондай-ақ тұтастай алғанда заңның мақсаттары мен міндеттерімен бірге күрделі нәтижесі болып табылады.

Бұл істі қараған кезде, бірінші және апелляциялық сатылардағы соттар ұсынылған дәлелдердің бір жақты қарап, істің мән-жайлары дұрыс анықталмаған, материалдық заң нормалары қате қолданылған, сол себептен заңсыз сот актілерін шығарған.

Істі жаңадан қарау кезінде аталған бұзушылықтарды, іс бойынша материалдардағы дәлелдемелерді жан-жақты, толық және ұжымдық түрде тергеп,

оларға тиісті құқықтық баға беріп және материалдық және процессуалдық құқығының талаптарына сәйкес сот актісін шығару қажеттігі түсіндірілген.

Астана қалалық сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасының 2016 жылғы 30 желтоқсандағы шешімімен, жаңадан қарағанда «LCI» ЖШС-гін банкрот деп тану туралы «К» АҚ-нің өтініші қанағаттандырудан бастартылған.

Сот практикасының біртұтастығы үшін Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысын тиісті түсіндіру немесе Заңның 58-бабы 1-тармағының 2 тармақшасында көзделген өзін-өзі қамтамасыз етуді тікелей анықтайтын нормативтік актіні қабылдауға ұсыныс жасалған, борышкердің банкроттықтан бас тартуы туралы шешім қабылдау үшін борышкер, өтініш берушіден басқа, немесе кез келген жағдайда борышкердің қаржылық жағдайын талдауға деген қажеттілігін талап етеді.

Біздің ойымызша, бұл растау немесе борышкердің банкрот деп тану туралы өтініші, егер оның бұрынғы сот практикасы түсіндірілген нормада болса, оның дәрменсіздігі туралы дәлелденген дәлел болса және борышкердің бір кредитор бар екендігі айқындалса өтінішті қанағаттандырудан бас тартуға жатпайтындығы көрсетілген.

Осылайша бұл арнаулы және процессуалдық заңдармен реттеліп өтінішхат қараусыз қалдырылуға жатады.

«Оңалту және банкроттық туралы» Заңның 54-бабының 2-тармағының мағынасына сүйене отырып, борышкерді банкрот деп тану туралы өтініш берген кредитор сот отырысына келмеген жағдайда, сот өтінішті қараусыз қалдыру туралы ұйғарым шығарады, яғни Азаматтық процестік кодексіне қарсы қайталанбайтын арнайы заң талап етілмейді, мысалы, Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексінің 279-бабының б) тармақшасы.

Азаматтық процестік кодексінің 279-бабы 8-бөлімшесінің ережелеріне сәйкес (талапкер талапты қайтару туралы өтініш берген) кредиторлардың өтініштері негізінде банкротқа ұшыраған немесе оңалту рәсімін қолдану туралы азаматтық істердің көп бөлігі қараусыз қалдырылады.

Ерекшелігі - қарызгердің өз өтінішін қараусыз қалдыру құқығы туралы заңмен бекітілген, ал сот осындай өтінішті қараусыз қалдыру туралы шешім қабылдау керек.

Сондай-ақ, нақты істерді қарастыру кезінде, оның ішінде борышкер оңалту рәсіміне өтінімді бергеннен кейін оңалту рәсіміне кредитордың өтініші бойынша банкроттық туралы өтінішті қарастыру кезінде және керісінше оңалту процедурасы тоқтату және борышкер банкрот деп танылғанда практикалық мәселелер бар.

«Оңалту және банкроттық туралы» Заңның 53-бабына сәйкес, борышкердің банкроттық туралы іс бойынша іс жүргізу шеңберінде оңалту рәсімін қолдану туралы өтінішін алып, банкроттық туралы іске бастамашылық жасаған кредитордың келісімімен, өтініш келіп түскеннен кейінгі бес жұмыс күнінен кешіктірмей банкроттық туралы іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру туралы ұйғарым шығарады.

Соттың банкроттық туралы іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұру туралы ұйғарымының көшірмелерін сот борышкерге, өтініш берушіге, уәкілетті органға, жеке сот орындаушыларының өңірлік палатасына және борышкердің орналасқан жері бойынша аумақтық әділет органына жібереді.

Бұрын тоқтатыла тұрған банкроттық туралы іс бойынша іс жүргізуді сот осы Заңның 59-бабының 6-тармағында және 82-бабының 2, 3, 4 және 6-тармақтарында көзделген негіздер бойынша оңалту рәсімі тоқтатылған жағдайда қайта қаралады.

Сот тәжірибесі көрсетіп отырғандай, бірінші сатыдағы сот, егер дебитордың банкроттық рәсімінен оңалту рәсімін қолдану туралы өтініш борышқордан түссе,

кредитордың өтініші қараусыз қалдырылады, ал түскен өтініштер бойынша жеке оңалту туралы іс қозғалады.

Оңалту рәсімін тоқтатқаннан кейін 59-баптың 6-тармағының және 2, 3, 4 және Заңның 82-бабының 6-тармағында жеке тұлғаны оңалту рәсімін тоқтату туралы шешім қабылданады және банкроттық туралы іс жеке тұлғаның өтінішіне сәйкес қайта қаралады.

Бұл сот процедурасы заңның талаптарын сақтамайды, өйткені кредитордың өтініші бойынша банкроттық туралы іс борышкердің оңалту туралы өтінішін алған кезде тоқтатылуы және оңалту процедурасы тоқтатылғанда немесе осындай рәсімді қолданудан бас тарту туралы шешім қабылданған кезде тоқтатылуы мүмкін.

Мұндай іс-әрекеттер судьялардың тоқтатылған істердің санын көбейтуге жол бермеудің әрекеті, себебі соттардың қызметін бағалау кезінде белгіленген рейтингтерге теріс әсер етуі мүмкін, себебі тоқтата тұру мерзімі 5 жыл болуы мүмкін.

Бұл мәселені шешу тәртібі осы бөліктегі рейтингтік көрсеткіштерді қоспағанда, тиісті нормативтік қаулыда немесе жоғары тұрған соттардың басшылығының деңгейінде шешілуі тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Оңалту және банкроттық туралы» Қазақстан Республикасының Заңы. //http://adilet.zan.kz.
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі. //http://adilet.zan.kz.
3. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. //http://adilet.zan.kz.
4. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Оңалту және банкроттық туралы заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» 2015 жылғы 2 қазандағы № 5 нормативтік қаулысы. //http://adilet.zan.kz.

Малаева А.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ЛОМБАРДҚА САЛЫНҒАН ЖЫЛЖЫМАЛЫ МҮЛІКТЕН ӨНДІРУ ТУРАЛЫ ІСТЕРІН ҚАРАУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада ломбардтың шығу тарихы, ломбардқа кепіл бере отырып қарыз алудың, сонымен қатар жылжымалы мүліктен өндірудің кейбір мәселелері қарастырылған. Ломбардтың кепіл нысанасынан өндіріп алу арыздарын қарау нотариустарға берілгендіктен осы тұрғыда туындау мүмкін мәселелер көтерілген.

Түйін сөздер: кепіл, ломбард, жылжымалы мүлік, атқарушылық жазба.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются особенности получения займа с предоставлением залога в ломбард, некоторые вопросы по взысканию движимого имущества, а

также история возникновения ломбарда. Заявления ломбарда об обращении взыскания на предмет залога передано нотариусам, в связи с чем были подняты вопросы которые при этом могут возникнуть.

Ключевые слова: залог, ломбард, движимое имущество, исполнительная надпись.

ABSTRACT

The article deals with the peculiarities of obtaining a loan with the provision of collateral to the pawnshop, some issues for the recovery of movable property, as well as the history of the pawnshop. Statements of Lombard to foreclose on the collateral transferred to the notaries, in connection with which questions were raised which this may arise

Keywords: pledge, pawnshop, movable property, executive inscription.

Мүлікті кепілге қойып несие беру түсінігі Францияда 15 ғасырда Ломбардия жерінен шыққан көпестерден өз бастауын алған, ал 16 ғасырда алғаш муниципалдық ломбард Нюрнберг қаласында, содан кейін өзге де қалаларда пайда болған [1].

17-18 ғасырларда муниципалдық ломбардтар халықтың аштық пен кедейлік салдарынан ұрлық пен өзге де қылмыстардың алдын - алудың бір шарасы ретінде халыққа әлеуметтік көмек беру қызметін көрсеткен. 19 ғасырда адамдардың мерекелік кештерге киетін аяқ киімдерін тапсырып апталық жалақыларын алған соң, аптаның аяғында аяқ -киімдерін қайта алатын аяқ-киім ломбардтары пайда болған. Ал көрші Ресей Федерациясында алғашқы қалалық ломбард 1888 жылы кәсіпкер және меценат Х.С.Леденцовпен ашылған[1].

Елімізде ломбардтардың қызметі Азаматтық Кодекспен, «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Заңымен, «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Заңымен, Ломбардтардың сауда қызметін жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрықпен реттеледі.

Ломбард – азаматтарға жеке пайдалануға арналған жылжымалы мүлік кепіліне қысқа мерзімді қарыздар беру бойынша кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын, ломбард ретінде тіркелген заңды тұлға [2] .

Ломбардтардың қызметінің ерекше түрлері:

- 1.Жылжымалы мүлікті кепілге алу арқылы қысқа мерзімді қарыздар беру;
- 2.Құрамында қымбат металдар мен қымбат тастары бар зергерлік бұйымдарды есепке алу, сақтау және сату болып табылады [3].

Қазіргі таңда елімізде ломбард қызметін жүзеге асырып жүрген ұйымдар өте көп. Әрине, бұл қызмет түріне сұраныс та бар.

Нарықтық экономиканың кеңінен дамуы кезеңінде халықтың жалақыға дейін құнды заттарын ломбардқа кепіл ретінде қалдырып ақшалай қарыз алу тәжірибесі кеңінен қолданылып келеді. Әрине, ақшалай соманы тез алудың бір тәсілі ретінде өте қолайлы. Алайда, осы әрекеттерден туындайтын проблемалар да аз емес.

Ломбард қызметін пайдалануға ниетті әрбір тұлға, яғни қарыз алушы осы ұйыммен шартқа отырады.

Қарыз алушы – бір мезгілде кепіл беруші болып табылатын және кепіл ретінде жеке пайдалануы үшін арналған жылжымалы мүлікті бере отырып, ломбардтан қысқа мерзімді қарыз алатын жеке тұлға.

Ломбард бір уақытта кепіл беруші болып табылатын жеке тұлғаға – қарыз алушыға кепіл нысаны болып табылатын жылжымалы мүлікті бір жылдан аспайтын мерзімге қайтарымды және өтелетін негізде қарыз береді.

ҚР АҚ 328 бабының 1 бөлігіне сәйкес ломбардтардың айрықша қызмет түрі ретінде жылжымалы мүлікті кепілге алу арқылы қысқа мерзімді қарыздар беру болып табылады. Сонымен қатар, ломбардқа кепіл ретінде қалдырылатын жылжымалы мүлік кепілге салу билетімен рәсімделуі тиіс, ломбард кепілге берілген мүлікпен қолдануға құқылы емес және ломбард егер кепілге берілген заттың жойылуы немесе бүлінуі еңсерілмейтін күштердің салдарынан болғанын дәлелдей алмаса жауапты болады. Сонымен қатар, АҚ 784 бабына сәйкес ломбардта сақтау шарты ломбардтың атаулы сақтау түбіртегін берумен рәсімделуі тиіс.

Заң нормаларына сәйкес ломбардтан жылжымалы мүлікті кепілге салып қысқа мерзімге алынған қарызды өндіру ҚР АҚ 317 бабына сәйкес жүзеге асырылады. Кепілге салынған мүлікті мәжбүрлі соттан тыс тәртіпте сату ҚР АҚ 319 бабында белгіленген тәртіппен жария саудада өткізу жолымен жүргізіледі.

Кепілге салынған мүлікті сату ҚР АҚ 152 бабында көзделген жағдайларда сатып алу-сату шартымен және операцияның жасалу фактісін растайтын және 2017 жылғы 25 желтоқсандағы ҚР салық кодексіне сәйкес қағаз не электронды түрде жасалған бастапқы есепке алу құжатымен қарыз алушыға Кодекстің талаптарына сәйкес кепілге салынған мүліктің сатылуы туралы міндетті түрде хабарлаумен рәсімделеді. [3]

Ломбард жеке адамның пайдалануы үшін көзделген жылжымалы мүлікті ғана кепілге ала алады, ал жеке пайдалану мақсаты үшін емес және заңды тұлғалардың жылжымалы мүлігін кепіл ретінде қабылдай алмайды. Демек, ломбардтар тұрмыстық заттар, теле – бейне техникаларын, фото-кино жабдықтарын, ұялы телефондар, бағалы тондар мен осындай өнімдерді, автокөлік және өзге де жеке пайдалануға арналған заттарды қабылдайды.

Кепілге салынған мүлікті сатудан алынған сомандан, берілген қарыздың сомасы және қарыз алушының ломбардтың пайдасына төлейтін сыйақысы, сондай-ақ, ломбардқа тиесілі басқа да төлемдер өтеледі. Қарыз алушы қалған соманы кепілге салынған мүлікті сату туралы ломбардтан хабарламаны алған күннен бастап үш жыл ішінде кепіл билетін, сондай-ақ, жеке басын куәландыратын құжатты ұсынғанда алады. Қалған соманы қайтарған кезде ломбард қарыз алушының талабы бойынша осы қаражат көлемінің есебін және осы Қағидалардың 33 тармағында көзделген құжаттарды ұсынады.

Кепілге салынған мүлікті сатқаннан кейін, ломбардтың қарыз алушыға барлық талаптары қарызды өтеу үшін сатылған кепілге салынған мүлік сомасының және ломбардтың пайдасына басқа төлемдердің жеткіліксіздігіне қарамастан қанағаттандырылады деп саналады [2].

Сот практикасында қарыз алушылардың өз міндеттемесін тиісінше орындамауына байланысты істері көптеп кездеседі. Яғни, ломбард пен қарыз алушы арасында ақшаны қарызға беру туралы шарт жасалады, ал қарыз алушының жылжымалы мүлігі кепіл болады. Кепіл нысанын бағалау теңгемен көрсетіледі және егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше белгіленбесе, тараптардың келісімімен айқындалады. Алайда, еліміздегі ломбардтардың қызметіне үңілер болсақ, кепіл берушінің қарыз алу үшін алып келген өзінің меншігіндегі жылжымалы мүліктің бағасын көбінесе ломбард өзі анықтайды, әрине бұл сома рыноктағы осы мүліктің құнынан әлдеқайда төмен болары сөзсіз.

Сонымен қатар, қазіргі таңда қарызды өтеу мерзімі өтіп кеткен жағдайда ломбардтар ішкі ережелеріне сәйкес қосымша кепілдік кезеңін отыз күнге дейін деп көрсетеді, яғни бұл мерзім ішінде кепілге қойылған мүлік сатылымға шығарылмайды. Алайда, өмірде орын алып отырған бұл тәжірибе АҚ 785 бабында көзделген нормаларға қайшы, себебі заңға сүйенер болсақ мүлік үш ай сақталуы

тиіс, осыдан кейін ғана талап етілмеген затты сатылымға шығаруға болады. Бұған қоса, егер ломбард пен кепіл берушінің арасында жасалған шартпен Азаматтық кодексте көзделген кепіл берушінің құқықтары шектелетін болса, мұндай шарт жасалған кезден бастап жарамсыз болады және осы талаптардың орнына Азаматтық кодексте көзделген тиісті ережелер қолданылады. Сондықтан, кепіл берушінің үш ай мерзім ішінде өзінің мүлкін кері қайтарып алуға мүмкіндігі бар, ал бұл норма бұзылған жағдайда кепіл беруші сот арқылы келтірілген материалдық залалды өндіре алады.

Алайда, осындай құқықтық қатынастар мынадай сұрақтың туындауына алып келеді, егер кепілге берілген мүлік сатылмаған жағдайда немесе нарық бағасы төмендеген кезде ломбард қарыз алушыға берген соманы сот арқылы жалпы тәртіпте өндіруі, соның ішінде жалпы тәртіпте пайыздар мен қарыз алушының өзге де мүлкінен ақша өндіру қаншалықты негізді.

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 21.01.2019 жылғы заңға сәйкес ломбард кепіл беруші – борышкерге қойған, кредитті қайтару мерзімі өткен соң кепіл нысанасына өндіріп алуды қолдану арызымен нотариустарға жүгінетін болады. [4]

Осы уақытқа дейін, ломбард кепіл беруші - борышкерге қойған, кредитті қайтару мерзімі өткен соң кепіл нысанасына өндіріп алу арызымен ҚР АПК 135 бабына сәйкес сотта арыз берушінің сот бұйрығын шығару туралы арызы негізінде үш жұмыс күні ішінде сот бұйрығын шығарылып, заңды күшіне енген соң, сот бұйрығының негізінде атқарушылық өндіріс қозғалатын еді. Қазіргі таңда жоғарыда көрсетілген заңға сәйкес, мұндай арыздар нотариустың құзіретіне көшті. ҚР «Нотариат» туралы заңының 92-1 бабына сәйкес ломбардтар, егер қарыз алушы алған қарыз сомасын қайтармаған жағдайда және қайтару мерзімі өткен жағдайда кепілге қойған жылжымалы мүлкінен қарыз сомасын өндіре алады[5]. Сот ҚР АПК 135 бабында көрсетілмеген мұндай арыздарды кері қайтаруы мүмкін. Бірақ, заңнама бұл істерді соттардың құзырынан алып нотариустарға берген соң, ломбардқа салынған жылжымалы мүліктер өндіру туралы істер соттың құзырына жатпайтын болады, сондықтан менің пікірімше мұндай арыздарды соттар өздеріне түскеннен кейін оларды ұйғарыммен өндіріске алудан ҚР АПК 151 бабының 1 бөлігінің негізінде бас тартуы қажет.

Сонымен, ломбард өзінің мүддесін қорғау үшін ҚР «Нотариат» туралы заңының 92-1 бабына сәйкес арызбен жүгінеді, бұл арыздардың нысаны мен мазмұны сот бұйрығын шығару туралы арыздың нысаны мен мазмұнына қойылатын ҚР АПК 136 бабында көзделген талаптардың негізінде жазылуы тиіс. Нотариус арыздың нысаны мен мазмұны заң талаптарына сәйкес келетініне, соның ішінде өндіріп алушының талабы және ол негізделген мән-жайлар, мәлімделген талапты растайтын құжаттың тізбесінің, мүліктің тиісті құжаттармен расталған құны көрсетілгеніне көз жеткізген соң, атқарушылық жазба жасайды [5]. Алайда, атқарушылық жазбаны жасаудың екі шарты сақталуы тиіс, яғни егер ұсынылған құжаттар берешектің немесе борышкердің өндіріп алушы алдындағы өзге де жауапкершілігінің даусыз екенін растау және талап қою құқығы туындаған күннен бастап үш жылдан аспайтын уақыттың сақталуы. Атқарушылық жазба жасалғаннан кейін келесі жұмыс күнінен кешіктірілмей борышкерге көшірмесі табыс етіледі немесе жеткізілгенін тіркеуді қамтамасыз ететін байланыс құралдарын пайдалана отырып, борышкердің электрондық пошта мекен-жайы бойынша немесе белгілі тұрғылықты немесе тіркелген жері бойынша жіберіледі, алайда борышкер атқарушылық жазбаға қарсылығын оны алған күннен бастап үш жұмыс күні ішінде жазбаша түрде себептерін көрсете отырып жолдауға құқылы.

Себептер әртүрлі болуы мүмкін, мысалы кепіл беруші мүлікті бағалау сомасымен келіспеуі, қарыз сома ішінара төленуі, яғни кепіл берушінің өзге де дәлелді уәждері болса, нотариусқа қарсылықпен жүгіне алады.

Борышкер нотариусқа атқарушылық жазбамен келіспейтіні туралы қарсылығын жолдаған жағдайда, нотариус осы қарсылықты алған күннен бастап үш жұмыс күнінен кешіктірмей атқарушылық жазбаның күшін жою туралы қаулы шығарады, келесі күннен кешіктірілмей өндіріп алушыға, борышкерге жолдануы тиіс және бұл қаулылар шағымдануға жатпайды[5].

Сонымен қатар, егер нотариус борышкердің қарсылығы бойынша жасалған атқарушылық жазбаның күшін жоймаса, оларға дау айту сот тәртібімен жүзеге асырылады. Мұндай шағымдар нотариаттық әрекеттерге немесе оларды жасаудан бас тартуға берілетін шағымдар бойынша іс жүргізу туралы АПК тәртібіне сәйкес қаралуға жатады, яғни борышкер нотариалдық әрекеттер жасалған уақыттан немесе нотариалдық әрекеттерді жасаудан бас тартқан кезден бастап он күн ішінде шағымдана алады. Осындай шағым қанағаттандырылған жағдайда, сот шешімімен нотариустың атқарушылық жазбасының күші жойылады.

Алайда, заңмен реттелмеген бір мәселе – бұл атқарушылық жазбаны шығару туралы арызды беру мерзімінің өтіп кетуі. ҚР АҚ 179, 185 баптарында талап қоюдың қолданылуы мен талап қою мерзімдерін қалпына келтіру сотпен реттелуі тиіс деп көрсетілген. Демек, егер ломбард заңмен көзделген үш жыл мерзімді өткізіп алса, нотариустың құзіретіне берілген бұл санаттағы арыздардың тағдыры қалай шешілмек, қарыз беруші өзінің мүддесін қалай қорғауы тиіс деген сұрақ туындауы мүмкін. Егер нотариус арызды беру мерзімі өтіп кеткендіктен атқарушылық жазба жасаудан бас тартатын болса, бұл бас тартуға ломбард тарапынан нотариустың іс-әрекетіне берілетін шағымдардың ешқандай нәтиже бермейтіні анық, себебі нотариустың мұндай әрекеттері заңды болып табылады. Бұл жағдай ломбардтың өз құқықтарын жүзеге асыруына кедергі болмас үшін, менің пікірімше, нотариусқа атқарушылық жазба жасау туралы арыз берген кезде мерзімді қалпына келтіру туралы арыз қоса берілуі және осы мәселені шешу нотариустың құзіретіне берілуі тиіс деп санаймын.

Әрбір атқарушылық жазба үшін нотариуспен айлық есептік көрсеткіштің мөлшерінен 50 пайызы өндіріледі, қарыз өндіруші осындай арызбен жүгінген жағдайда мемлекеттік бажды ломбард төлеуі тиіс және атқарушылық жазбаны орындау сатысында мемлекеттік баж борышкерден ломбардтың пайдасына өндірілетін болады.

Бірақ нотариуспен жасалған атқарушылық жазбаның күші қарыз берушінің қарсылық беруі негізінде жойылатын болса ломбардпен төленген мемлекеттік баж нотариуспен қайтарылмайды, демек ломбард сотқа талап арызбен жүгінген жағдайда қосымша мемлекеттік баж төлеуі тиіс пе деген сұрақ туындайды. Сондықтан, осы мәселе төңірегінде дау туындамас үшін, осы арыз бойынша нотариусқа төленген мемлекеттік баждың нотариустың мөрі басылған көшірмесі сотқа табыс етілген жағдайда ломбард мемлекеттік баж төлеуден босатылып және осы норма заң жүзінде бекітілуі тиіс деп санаймын.

Атқарушылық жазбаны орындау заңмен көзделген атқару өндірісі тәртібінде жүзеге асырылады. ҚР «Атқару өндірісі және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» заңына сәйкес атқарушылық жазба атқарушылық құжат болып табылады. Аталған заңның 37 бабына сәйкес өндіріп алушының арызы бойынша сот орындаушы атқарушылық құжаттың негізінде атқарушылық іс жүргізу қозғайды.

Осы санаттардағы істерді нотариусқа беру алдағы уақытта сот жүктемесін азайтып, сот өндірісін оңтайландырып, сонымен қатар, сот жүктемесімен салыстырғанда нотариустардың жүктемесінің аз болуы және нотариалдық

конторалардың қолжетімді жерде орналасуы ломбардтар үшін де, азаматтар үшін де ыңғайлы жағдай туғызатыны сөзсіз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Ломбард - Википедия (Электрондық ресурс) – Қолжетімділік тәртібі: <http://ru.m.wikipedia.org>
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі (Электрондық ресурс) - Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan>.
3. Қазақстан Республикасы Ішкі Істер министрінің 2018 жылғы 29 тамыздағы № 608 және Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрінің 2018 жылғы 29 тамыздағы № 12 бірлескен бұйрығымен бекітілген «Ломбардтардың сауды қызметін жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрық (Электрондық ресурс) – Қолжетімділік тәртібі: <http://ult.kz/post/sot-reformasynyn-tupki-maksaty-adaldyk-kasibilik-zhane-adildik>
4. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне меншік құқығын қорғауды күшейту, төрелік, сот жүктемесін оңтайландыру және қылмыстық заңнаманы одан әрі ізгілендіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 21.01.2019 жылғы заң – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan>. _
5. Қазақстан Республикасының «Нотариат» туралы заңы (Электрондық ресурс) Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan>.

Махашев А.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ДӘРІГЕР ҚАТЕЛІКТЕРІ ҮШІН АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ

АҢДАТПА

Медицина қызметкерлерінің кәсіби қызметі белгілі бір тәуекелмен, қате әрекеттерді жасау, қате шешім қабылдау тәуекелімен қатар жүреді. Ұсынылып отырған мақалада дәрігерлік-құқықтық проблема – дәрігер қателігі қарастырылады және шетелдік тәжірибесімен салыстырылады. Оның заңнамалық анықтамасының болмауы науқастың денсаулығына немесе өміріне зиян келтірген медицина қызметкерлерінің кәсіби қызметін кәсіби міндетін орындаумен байланысты келген зиянға кінәлі емес жағдайды ажыратуда қиындық тудырады. Мақалада дәрігерлік қателік кезіндегі кәсіби жауапкершілікті сақтандыру мәселесі қозғалады.

Түйін сөздер: медицина қызметкері, дәрігерлік қателік, денсаулық пен өмірге зиян келтіру, кінә, азаматтық жауапкершілік, медицина қызметкерінің кәсіби жауапкершілігін сақтандыру.

АННОТАЦИЯ

Профессиональная деятельность медицинских работников сопряжена с определенным риском, риском совершить ошибочные действия, принять неверное решение. В предлагаемой статье рассматривается актуальная медико-правовая проблема – врачебная ошибка. Отсутствие ее законодательного определения порождает трудности в отграничении профессиональных действий медицинских работников, приведших к причинению вреда здоровью или жизни пациента, от

случаев невинного причинения такого вреда, хотя и связанных с выполнением профессиональных обязанностей. В статье затрагивается также вопрос страхования профессиональной ответственности при врачебной ошибке.

Ключевые слова: медицинский работник, врачебная ошибка, причинение вреда здоровью и жизни, вина, гражданская ответственность, страхование профессиональной ответственности медицинского работника.

ABSTRACT

Professional activity of medical workers is interfaced to a certain risk, risk to make wrong actions, to make the incorrect decision. In offered article the actual medico-legal problem – a medical mistake is considered. Lack of its legislative definition generates difficulties in differentiation of professional actions of the medical workers what have led to approach of harm to health or life of the patient, from cases of innocent causing such harm, though the professional duties connected with performance. The question of insurance of professional responsibility at a medical error is raised also in this article.

Keywords: medical employee, medical mistake, infliction of harm to health and life, guiltiness, civil liability, insurance of professional responsibility of the medical employee.

«Дәрігер қателігі» термині өкінішке орай, қоғам өмірінде берік нығая түсті. Бұл туралы әлемдегі ең маңызды проблемалардың бірі ретінде дәрігерлік қатені анықтайтын қатаң статистикалық деректер дәлелдейді. Демек, бұл соңғы уақытта медициналық құзыретті емес істер бойынша сот талқылауының жиілеп кеткен жағдайларына әкеп соғады.

Алайда, Қазақстан Республикасының заңнамасында «дәрігерлік қате» деген ұғым жоқ, сондықтан заңнамада бұл термин пайдаланылмайды және заңмен жазаланбайды. Бұл мағына көбінесе медициналық әдебиетте таралған, бірақ бұл ұғымның жалпы анықтамасы жоқ. Бірақ бұндай жағдайлар жазасыз қалуы тиіс дегенді білдірмейді. Білікті мамандар осы терминді қалай кемсітуге болатынын және кінәліні жауапқа, соның ішінде қылмыстық және азаматтық жауапқа тартуға болатынын толық біледі.

Дәрігерлік қателіктердің себептерін қарастырмас бұрын, бірнеше аспектілерге тоқтау қажет:

- әлемде дәрігерлердің қателіктері туралы біріңғай түсінік жоқ. Бірақ, менің ойымша, ол міндетті болуы керек. Қазақстан Республикасының заңнамаларында дәрігерлік қате ұғымы жоқ екенін түсіну керек, тиісінше осындай теріс қылықтар үшін жазалау шаралары белгіленбеген;

- дәрігердің қателігін қарапайым немқұрайлықтан, надандықтан ажырата білу қажет;

- медицинада аталған жағдайдың одан әрі дамуының болжамы байқалмайды [1].

Мамандардың жіберілген қателіктеріне байланысты мәселені тек емдеуді тағайындауға ғана жатқызуға болмайды. Мәселе кең қаралуы тиіс. Дәрігерлік қате маманның іс-әрекеті оның пациентінің денсаулық жағдайын нашарлатқан сәттен орын алады немесе оның салдары адам өліміне әкеп соқса.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі дәрігерлік қателіктің өз міндеттеріне ұқыпсыз қарауға болатын салғырттықтың жағдайынан, басқа азаматтардың өмірі мен денсаулығы үшін ауыр зардаптарға әкеп соқтырғанын қамтиды.

Салғырттықтан басқа, медициналық қателердің түрлерін анықтайтын Қылмыстық кодекстің баптары бойынша тоқталар болсақ:

- заңсыз аборт (денсаулыққа ауыр зиян келтіру);
- жұмысқа немқұрайлықпен қарау нәтижесінде ЖИТС – ті пациентке жұқтыру;
- фармацевтикалық препараттарды лицензиясыз сату (егер ол пациенттің денсаулығын нашарлатса);

Медицинада дәрігер қателіктердің келесі классификациясы бар: диагностикалық, емдеу-техникалық, ұйымдастырушылық [2].

Мен дәрігерлік қателіктерді объективті және субъективті себептерге бөлер едім.

Объективті себепке, мысалы ретінде, пациенттің ауруының өзгеше реакция беруі.

Ал субъективті себеп болып, мысалы, дәрігердің жеткілікті тәжірибесінің болмауы, құжаттардың дұрыс жүргізілмеуі.

Көбінесе, медициналық әдебиетте «дәрігерлік қате» дәрігердің немесе басқа медициналық қызметкердің оның кәсіби қызметінде, егер бұл ретте немқұрайлылық пен адалдық жоққа шығарылса, қасақана жаңылысу ретінде түсіндіріледі. Шын мәнінде, бұл жазатайым оқиға:

- егер медицина қызметкері өзінің іс-әрекетімен жалпы қабылданған медицина ережелерін бұзса және объективті дұрыс әрекет етпесе;

- егер медицина қызметкері өз құзыретіне орай оның іс-әрекеттері дұрыс емес екенін түсінсе және науқасқа зиян келтіруі мүмкін;

- егер медицина қызметкерінің объективті түрде дұрыс емес әрекеттері науқастың өліміне немесе оның денсаулығына ауыр зиян келтіруге ықпал етсе;

Бірақ заң тұрғысынан қылмыстық жауапкершіліктің басталуы үшін Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көзделген қылмыс құрамының болуы болып табылады. Өйткені, дәрігерлік қате ұғымына заңнама тұрғысынан көптеген жағдайлар орын алады, олардың әрқайсысы әртүрлі болуы мүмкін. Сондықтан ең алдымен қылмыс құрамының болуын немесе болмауын анықтап, содан кейін жасалған әрекеттік Қылмыстық кодекстің қандай бабына түсетінін анықтау қажет.

Егер науқас медициналық мекеме қызметкерінің қате әрекеттерінен зардап шексе, онда ол өзінің бұзылған құқықтарын қорғау үшін сот инстанцияларына талап арыз бере алады:

- Бұзушылық болған нақты дәрігерге немесе қызметкерге қарсы;

- Тікелей медициналық мекемеге қарсы;

- Бір мезгілде дәрігерге және медициналық мекемеге қарсы;

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, дәрігерлік қате үшін жауапкершілік 2 түрі бар:

Қылмыстық. Дәрігерлік қате әрекеттері Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің нормаларына сәйкес келсе (106 бап, 107 бап, 319 бап, 322 бап, 323 бап, 371 бап, т.б.) [3].

Азаматтық. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормаларына сәйкес науқасқа зиян келтірген және оның азаматтық құқықтары бұзылған кезде туындайды. Көбінесе зардап шеккен адамға моральдық немесе материалдық зиянның өтемақысын өтеуден көрінеді (917 бап, 951 бап, 952 бап) [4].

Қазақстан Республикасында дәрігер қателігінің салдарынан азаматтық істер өте көп. Бірақ аталған азаматтық істер бойынша келесідей тәжірибе қалыптасқан: жеке медициналық және мемлекеттік мекемелердегі дәрігерлердің білімі болғанымен, кейбір жасалатын операциялар үшін арнайы сертификаттары жоқ екендігі анықталады. Сонымен қатар, жеке медициналық орталықтарында жүгінген тұлғалар арасында қызмет көрсету келісімі формальды түрде жүзеге асады. Негізінде, көрсетілетін медициналық қызметтер келісім - шартпен рәсімделу қажет.

Мысал ретінде, 2016 жылы Ақтөбе облысының Азаматтық істер бойынша сот алқасы талап қоюшы А.Н.Есмаханова жауапкер «М.Оспанов атындағы Батыс Қазақстан Мемлекеттік Медициналық Университетіне» моральдық соманы өндіру туралы талап арызбен жүгінген. Аталған азаматтық іс бойынша сот талап арызды ішінара қанағаттандырды. Шешімге Қазақстан Республикасы денсаулық Министрлігінің медициналық және фармацевтикалық қызметті бақылау комитетінің қорытынды актісіне сәйкес, аталған медициналық орталықта балаларға медициналық қызмет көрсетуге анестезиолог-реаниматолог дәрігерлердің арнайы сертификаттары болмағандығы негіздеме болды. Тиісті қызметті жүзеге асыруға рұқсаты жоқ шетелдік дәрігер операция жасаған. Медициналық қызмет көрсету шарты Әділет органында тіркелмеген. Тәжірибе көрсетіп отырғандай, дәрігерлердің өз қызметтеріне салғырт қарауы жағымсыз жағдайларға тудырады.

Шетелдік тәжірибе ретінде Германия мемлекетін алатын болсақ, Германияның заң нормаларына сәйкес дәрігер емдеуіне кепілдік берілмейді. Ол қолданыстағы кәсіби стандарттарға сәйкес жүргізілуге міндетті. Стандарттар бұзылған жағдайда ғана дәрігерлік қателік туралы айтуға болады.

Германия заңнамасына сәйкес дәрігер немесе медициналық мекеме науқасты тағайындалған емнің қалай жүзеге асатынын, оның қаншалықты қиын және қауіпті екендігі туралы хабардар етуге міндетті. Науқас алатын жаднамада терапиялық немесе хирургиялық араласудың сипаты, оның қажеттілігі мен өткізу мерзімділігінің дәрежесі, табысқа жету мүмкіндігі, сондай-ақ салдары мен асқынулардың ықтимал нұсқалары баяндалады. Дәрігер мен науқас бұл құжатқа қол қоюы тиіс. Қол қойылған сәттен бастап, науқас болжамды тәуекелдермен танысқанын және дәрігердің іс-әрекетімен келісетінін растайды.

Дәрігердің қателігін дәлелдегісі келетін науқастар, көп жағдайда материалдық компенсацияға қол жеткізгісі келеді. Науқас тұтынушылардың құқықтарын қорғау жөніндегі қоғамға немесе тегін құқықтық қолдау көрсететін ауруханалық сақтандыру қорына шағымданады. Сол жерден өтініш тікелей дәрігер атына беріледі және дәрігер өтінішке жазбаша түрде жауап беруі тиіс. Науқас келтірілген зиянды дәрігерлік қателіктің нәтижесінде болғандығын дәлелдеуі тиіс.

Науқас дәрігердің түсініктемесін қанағаттанарлықсыз деп санаса, ол ауруханалық сақтандыру медициналық қызметіне (MDK) немесе 17 жер дәрігерлік палаталардың бірінің жанындағы арбитраждық комиссияға дәрігерлік сараптама жүргізу туралы өтінішпен жүгіне алады. Ол кезде тәуелсіз сарапшылар: кәсіби дәрігерлер, сот-медициналық сараптама мамандары, патологоанатомдар, заңгерлер аталған жағдаймен айналысады. Олар өз пікірін қолданыстағы стандарттар мен зерттеулерге сілтемелермен негіздейді.

Мамандар дәрігер шынымен қате жіберген деген қорытындыға келсе, комиссия өтемақы төлеу туралы шешім қабылдайды. Оның сомасы айтарлықтай көп болуы мүмкін, оның ішіне қосымша емдеу шығындары, моральдық өтемақы, еңбек ету қабілетінен айырылу, жіберілген мүмкіндіктер шығындары кіреді [5].

Әрбір дәрігер сақтандыру компаниясымен кәсіби жауапкершілікті сақтандыру туралы шарт жасасады. Егер дәрігер мемлекеттік немесе жеке медициналық мекемеде қызмет жасаса, аталған сақтандыру еңбек шарты бөлігі ретінде қарастырылады және оны жұмыс беруші төлейді. Сонымен қатар дәрігер өз қаражаты есебінен қосымша сақтандыру жүргізе алады.

Арбитраждық комиссия зардап шеккен науқасқа өтемақы төлеу туралы шешім қабылдаса, дәрігер бұл туралы өзінің сақтандыру компаниясын хабардар етеді және ол қаржылық реттеудің барлық мәселелерін шешеді. Медициналық сараптаманы сақтандыру компаниясы да төлейді [6].

Англияда, Смит (Смит Смит, 1938 ж.- Лондондағы Этика және құқық туралы IX тарау) мұндай бақылауды Жалпы медициналық кеңестің көмегімен жүзеге

асырады, бұл үшін қажетті білім деңгейін анықтайды дәрігерлік тәжірибе және тәжірибелі мамандардың арнайы тізімі жүргізеді. Аталған дәрігер белгілі бір мемлекеттік лауазымдарға ие болу, қайтыс болу туралы куәліктер мен медициналық мақсаттағы куәліктерді басқа мақсаттарға қол қою құқығын, пациентке ақы төлеуге және т.б. талап ету құқығын сот арқылы алады. Бірақ ол осындай жағдайлар орын алған сәтте ресми түрде тиісті шараларды қабылдайды. Сот дәрігерінің сотталғандығы туралы әрбір оқиға соттың медициналық кеңесіне хабарлайды, онда ол дәрігерлік соттың күндеріне жауапты арнайы комиссиямен қаралады. Заңнама мен нормативтік-құқықтық актілердің кез келген бұзылуы, бұл бұзушылыққа сот талқылауына жатады ма, жоқ па, егер ол кеңесте дәлелденсе, тәжірибеші маманның атауын ресми тізімнен шығаруға құқылы [7].

Дәл осындай функцияларды Құрама Штаттардағы мемлекеттік медициналық комиссиялар мен Францияның бөлімшелері жүзеге асырады.

Батыс елдерінің көпшілігінде көрсетілген медициналық көмекті бақылау процесін ұйымдастыру тәуелсіз патологиялық-анатомиялық қызметтің қатысуымен дәрігер-сарапшылар институты арқылы жүзеге асырылады. Денсаулықтың жай-күйіне келтірілген елеулі асқынуларсыз немқұрайдылыққа жол берген дәрігерге қолданылатын жазалау — бірнеше мың доллар мөлшеріндегі айыппұл. Егерде қателік пациент денсаулығының нашарлауына әкелсе, жауапкершіліктің бірінші кезеңі – материалдық және моральдық залалды өтеу арқылы азаматтық-құқықтық жауапкершілік. Бұдан кейін тәртіптік-дәрігерлік комитет болады, ол әдетте дәрігерді сертификаттан немесе тіпті дипломнан айыру туралы мәселені шешеді.

Мұндай қатал іс-шаралардың терең мағынасы бар. Егер таразы басына сенің салауатты өмірің қойылатын болса, онда «науқасқа алғашқы медициналық көмек көрсетуге құлықсыздық», пациентті бір дәрігерден басқасына, дөрекі және зейінсіз қарым-қатынас, жақсы медикаменттер мен диагностикалық жабдықтардың жоқтығы сияқты жұмыстық проблемалар әдетте, туындамаған болар еді.

Дәрігердің кінәлілігі немесе кінәлі еместігі мәселесін шешу – тек соттың құзіреті. Дәрігердің кінәлілігі немесе кінәсіздігінің дәлелі медициналық сараптаманың қорытындысы болып табылады, ол сотқа оның кәсіптік іс-әрекеттеріне құқықтық баға беруіне мүмкіндік береді.

«Егер қоғам күтілетін қателіктер үшін жауапкершілікті толықтай дәрігерге жүктесе, онда науқастарды кімдер емдемек? Егер оның артында қазы тұратын болса, табыстың жүз пайыздық кепілдігінсіз ота жасауға қандай хирургтің батылы барады? Заңдарды сақтау керек, бірақ солай болғанмен де...» [8].

Емдеу мекемелерінің барлық жерде компьютерлендірілуіне, аса заманауи диагностикалық техниканың, емдеудің ең жаңа әдістері мен ең жаңа препараттарының бар екендігіне қарамастан, кез келген бағыттағы дәрігерлер қызметіндегі қателіктер жуырда жоғалып кете қоймайды. Медициналық қызметкер қызметіндегі басты нәрсе — өз қателіктерін жасыруға немесе жол берген қателігі үшін өз жауапкершілігін әлдекімнің мойнына артуға әрекеттенбеу. Қателікті туындатқан себепті іздеу, бұдан кейін мұндай қателікке жол бермеу үшін барлық іс-шараларды қабылдау керек.

Мақаланы қорыта келе "Дәрігерлік қате — дәрігердің ауруды дұрыс анықтамауы (диагностикалық қате) немесе дәрігердің дұрыс емес дәрігерлік іс-шара (операция, дәрі тағайындау және т. б.)» деген ұғымға тоқталамын.

Жоғарыда келтірілген шетелдік тәжірибеге сәйкес, Қазақстан Республикасына дәрігер қателіктері үшін моральдық және материалдық зиянды сот арқылы емес, Германия мемлекетінің тәжірибесін алып, яғни әрбір дәрігер сақтандыру компаниясымен кәсіби жауапкершілікті сақтандыру туралы шарт жасасып, келтірілген шығынды сақтандыру компаниясынан өндірсе, Қазақстан

Республикасының Сот саласы жүйесін жетілдіру бағытындағы тиімді де оңтайлы шешімі болары анық.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Шиктыбаев Т. Врачебная ошибка: о противоречии понятия // <https://www.zakon.kz/4902901-vrachebnaya-oshibka-o-protivorechii.html>.
2. Жаппарова А.С. Правовые аспекты врачебной ошибки // Защита прав и свобод человека, 2013, №4 (61), - С. 82-85.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // <http://adilet.zan.kz>.
4. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // <http://adilet.zan.kz>.
5. Основной закон для Федеративной Республики Германия (нем. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland).
6. Обычные местные больничные кассы, Allgemeine Ortskrankenkasse. // <https://www.tupa-germania.ru/meditsina/meditsinskie-kassy-germanii.html>.
7. Сыцяно Г.А. Судебно-медицинская экспертиза. — 1958 — №2. — С. 31-37.
8. Безюк Н.Н. Современные требования, предъявляемые к качеству оказания медицинской помощи // Здоровье Украины. 2008. № 5. - С. 36–37.

Нуржанова Г.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

СОТТАРДА БАЛАЛАРДЫҢ ТҰРҒЫЛЫҚТЫ ЖЕРІН АНЫҚТАУ ТУРАЛЫ ДАУЛАР БОЙЫНША ПСИХОЛОГ МАМАННЫҢ ҚОРЫТЫНДЫСЫ

АҢДАТПА

Мақалада отбасылық дауларға қатысты істерді қараған кезде психолог маманның қорытындысы дәлел ретінде маңыздылығы қарастырылады. Сот практикасынан мысалды қолдану арқылы психолог маманның рөлі талданады. Балаларды тәрбиелеу туралы даулар бойынша азаматтық істерде дәлелдемелерге, іс бойынша тағайындалатын элеуметтік психологиялық зерттеу тағайындауда ерекше назар аудару қажеттігі туралы қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: психолог маман, элеуметтік психологиялық зерттеу, қорытынды, балалар, дәлелдеме,

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается значимость заключения специалиста-психолога при рассмотрении дел, связанных с воспитанием детей. Анализируется роль специалиста-психолога с использованием примера из судебной практики. Делается заключение о необходимости особого внимания к доказательствам по назначению социально-психологического исследования в гражданских делах по спорам о воспитании детей.

Ключевые слова: специалист психолог, социально-психологическое исследование, заключение, дети, доказательство.

ABSTRACT

This article discusses the importance of the conclusion of a specialist psychologist in the consideration of cases related to family disputes. The role of a specialist psychologist is analyzed using an example from judicial practice. The conclusion is made about the need for special attention to the evidence for the purpose of socio-psychological research in civil cases on disputes about the upbringing of children.

Keywords: specialist psychologist, socio-psychological research, conclusion, children, evidence.

Бала құқықтары туралы Конвенцияның 9-бабына сәйкес, қатысушы мемлекеттер баланың бір немесе екі ата-анасымен бөлінетін, баланың ең жақсы мүдделеріне қайшы келетін жағдайларды қоспағанда, ата-анасының екеуімен де тұрақты негізде жеке қарым-қатынас пен тікелей байланыс жасау құқығын құрметтейді. Сондықтан сот баланың ең жақсы мүдделерін қамтамасыз ететін шешім шығаруы тиіс[1].

Бұл тұрғыда, дәлелдеу теориясында психолог мамандарға ерекше орын беріледі. Психолог маманның қорытындысы – әлеуметтік психологиялық зерттеуді жүргізген зерттеудің нәтижесі, ал маман – сотқа арнаулы білімі бар нақты адам.

Қазақстан Республикасының Азаматтық процессуалдық кодексінің 77 бабының 1 бөлігіне сәйкес, сот ғылыми –техникалық құралдарды қолдануға консультациялар беру және көмектесу арқылы дәлелдемелерді жинауда, зерттеуде және бағалауда жәрдем көрсету сот отырысына немесе іс жүргізу әрекеттеріне қатыстыру үшін істің нәтижесіне мүдделі емес адамды маман ретінде тартуы мүмкін[2].

Осыған орай, сот іске дайындық барысында қорытынды беру үшін кәмелетке толмаған балаға, тараптардың жанұяларына әлеуметтік психологиялық зерттеуді тағайындай отыра, кәмелетке толмаған баланың мүдделерін ескеріп, іс бойынша баланың құқығын қорғау міндетті болғандықтан –мән-жайларды анықтау үшін тараптарға, кәмелетке толмаған балаға, сонымен қатар алдағы уақытта баланың тұрғылықты жеріне, араласу аясына психологиялық сынақ жүргізу, өткізілген зерттеу бойынша, екі жанұяның психологиялық жағдайын, олардың балаға қарым-қатынасын, психологиялық деңгейде айналадағы болып жатқан жағдайларды баланың қабылдауды анықтау мақсатында әлеуметтік -психологиялық зерттеу тағайындау туралы орындау мерзімі көрсетіле отырып ұйғарым шығарады және психолог маманға зерттеу жүргізу үшін орындауға жолдайды. Қорытындыны психолог маман сот отырысы тағайындалғанға дейін сотқа ұсынуы тиіс[3].

Азаматтық процессуалдық заң ғылымында дәлелдемелерді бағалауда психолог маман қорытындысының қандай орын алатыны жайында әр түрлі көзқарастар бар: жеке (сотқа фактілер туралы ақпаратты, олар жайында хабардар адам жеткізеді), заттай (фактілер туралы ақпараты бар заттар) немесе аралас дәлел. Дәлелдеменің соңғы түріне психолог маманның қорытындысын кеңестік процессуалист С.В. Курылев жатқызған, оның көзқарасын А.Т. Боннер қолдаған[4].

Бұл тұрғыдан, сот тәжірибесіне үңіле қарасақ, аталған санаттағы істер бойынша психолог маманның қатысуының негізділігін растап отыр, себебі жұбайлардың жеке жақтырмаушылық қатынастары сот тартыстарының басты уәжі болып табылады. Психолог маман талапкер мен жауапкерге тестілеу өткізе отырып, олардың жанжалдарының себептерін анықтайды және тараптарға татуласып дауды бейбіт жолмен шешудегі өзінің нұсқасын ұсынады.

Психолог маманды он жасқа толған бала пікірінің шындығына күмәнданған жағдайда да тарту қажет. Психолог кеңестерінде, әдетте, баланың ата-анасының

қайсысымен тұрғысы келетіні туралы шынайы қалауы анықтауда үлкен рөл атқарады.

Мысалы, С-ның (баланың әкесі) К-ға (баланың анасы) 11 жасқа толған баланың тұрғылықты жерін анықтау туралы талабы жөніндегі іс бойынша тараптардың әрқайсысы сотқа өз психологтарын ұсынды. Өтініштер қанағаттандырылды және іс бойынша маман ретінде екі психолог тартылды және олардың әрқайсысы зерттеуді жеке жүргізді.

Психолог-маман Б-ның 28.05.2017 ж. қорытындысына сәйкес А. деген бала отбасылық және жұбайлық қақтығыстардың куәгері және қатысушысы болып табылды. Баланы ұрып-соққан. Құрылысының ерекшеліктеріне байланысты аталған бала қоршаған ортаның кейбір құбылыстарын, атап айтқанда, жанжалдарды, ұрып-соғуды және анасының спиртті ішімдіктер қолдануын қабылдай алмайды, ал бұл бала психикасына кері әсерін тигізеді. Аталған кезеңдегі баланың жеке тұлғасының клиникалық картинасы оның ауруының түріне ғана емес, сонымен қатар психикалық зардап тартуымен және осы зардап әсерінен аталған баланың уайым шегуімен байланысты. А. деген баланың әкесіз өмір сүруі оның психикалық та, жеке және адамгершілік дамуына да қолайсыз әсер етуі мүмкін.

Б. деген маман сот отырысында А деген баланың әкесіне деген психологиялық жақындығы байқалатынын түсіндірді. Ал тестілеу нәтижесі әкесінің дұрыс әке бола алатынын айқын көрсетті. Баланың бойынан сондай-ақ тұйық агрессия байқалды, бұл – оның іштей қақтығысы болып табылады. Маман Г-ның 30.05.2017 ж. қорытындысына сәйкес, әкесі мен анасының қарым-қатынасын анықтауға арналған 20 тапсырманың 11 жағдайында А. деген бала әкесін таңдады, оның үстіне ұстанымды таңдаған кезде қашан да әкесімен қатар, ал анасынан алысырақ орынды таңдады. Бір жағдайда ғана бала анасын таңдады. Бұл – баланың сезім жағынан анасына қарағанда әкесіне жақын екенін білдіреді. А. өзін бір топ адамның арасына орналастыруы керек болатын барлық суреттерде үнемі шеткі, оқшау орындарды таңдады. Көшбасшылыққа ұмтылыс жоқ, сыналушы тіпті елеусіз болып қалуға тырысады. Бұл факті баланың толыққанды қалыптаса алмай отырғанын туралы ойға жетелейді. Бала ата-анасының тыйым салуына қатысты сұрақтарға «ештеңе айтпаймын» деп жауап берді. Яғни бала өзінің қорғаныш агрессиясын басуды үйрене бастаған. Уақыт өте келе агрессиясын басу психосоматикалық аурулардың дамуына әкелуі ықтимал. Фрустрацияға реакциясы дұрыс емес: оны күлкіге айналдыратын жағдайларда немесе біреулер әдейі итеретін кездерде «иығымды көтеремін» деп жауап берді. Бұл тағы да қорғаныш агрессиясын көрсетуге қорқатыны туралы хабар береді. Негізінен бала әкесімен немесе тәтесімен бірге болуды жақсы көреді.

Сөйтіп, сыналушы әбден қорқып қалған, қақтығыстардан қашудың және қорғаныш агрессиясын басудың қорғаныш тетіктері қалыптасып үлгерген, толыққандылық емес кешені қалыптаса бастағаны көрінді.

Отбасының суретін салған кезде сыналушы ұзақ уақыт өз анасын сала алмады, салғысы келмей, қатты қарсылық білдірді. Осы факті баланың анасынан және ата-анасының арасындағы жанжалдардан қорқып қалғаны туралы ойларға жетелейді. Сондай-ақ отбасының суретін салған кезде бала өзін әкесінің жанына, ал анасынан алысырақ бейнеледі. Отбасын жануарлар түрінде суреттеген кезде бала барлығын ит етіп салды. Бұл сыналушының отбасының бірлігі мен ұйымшыл болуын қалайтыны туралы хабар береді. Осы суретте анасын «лайка» деп атады, бұл баланың анасынан ұрысты көп еститіні туралы мәлімет береді.

Жалпы алғанда, баланың қалыпты дамуы үшін материалдық қамтамасыз ету мен моральдық нормаларды орындауын талап етуге қарағанда сезім жылуының маңызы аса жоғары. Анасының баласымен өзара қарым-қатынасын қадағалай

отырып, маман анасында баланы ешбір еркелетпей, қатаң тәрбиелеу керек деген сенім барын байқады. Ал соншалықты жан жылулығы мен мейірімді маман сезінбеді.

Осылайша, психолог-мамандар қорытындыларынан А. деген баланың әкесі С-мен тұруды қалайтыны және бұл баланың қалыпты тән саулығынан және адамгершілік дамуынан жағымды көрінетіні байқалады. А. деген баланы анасының ұрып-соққаны туралы талап арыздың тұжырымдары аталған қорытындылармен расталады. А. деген бала өзінің К. деген анасымен тұрған кезде одан моральдық қысым көрген, ұрыс естіген, нәтижесінде бала қатты қорыққан және онда өзін толыққанды сезіне алмайтын қор санау сезімі қалыптаса бастаған.

Сот аталған жайттар баланың қалыпты психикалық дамуына теріс әсер етуі мүмкін және баланың бойында психосоматикалық аурулардың дамуына әкелуі мүмкін деген тұжырымға келді. Мамандардың жоғарыда аталған қорытындылары арқылы А. деген баланың сот отырысында әкесі С-мен бірге тұрғысы келетін қалауы оның шынайы еркін білдіруі болып табылатыны расталады[5]

Сол себептен, баланы психологиялық тұрғыда зерттеудің шынайы әрі толық нәтижелерін алу үшін арнайы талаптарды сақтауды, соның ішінде баланың жас деңгейінің ерекшеліктеріне сәйкес тағайындалуы, баланың психикалық даму дәрежесін бағалау үшін оның жас деңгейіне сай белсенді әрекет бақылануы, баланы зерттеу әдіс тәсілдері қолданыста ыңғайлы болуды қажет етеді.

Балаларды тәрбиелеу туралы даулар, әсіресе, олардың тұрғылықты жерін анықтау туралы істер бойынша, психолог маманның қорытындысы баланың болашақ жағдайына әсер ететіндігі нақты көрініс екенін осыдан байқауға болады.

Оған қосымша дәлел, тағы да сот тәжірибесінен алынған бір мысал, яғни сотқа талап қоюшы Н. жауапкер Л-ға некені бұзу және кәмелетке толмаған 7 жастағы қыз бен 10 жастағы ұлының тұрғылықты жерін онымен бірге анықтау жөнінде сотқа арызданды. Өз кезегінде, жауапкер Л. қарсы талап білдіріп, баланың тұрғылықты жерін өзімен бірге айқындауды сұрады.

Сот неке бұзылуы жөнінде және балалардың тұрғылықты жерін анасы Л.-мен анықтау туралы шешім қабылдады, өйткені балалар жастарына орай анасының күтімін қажет етеді және аналарымен өмір сүретін болса, балалардың психикасына аз әсер келтіреді. Сот осы шешімді осы азаматтық іс бойынша жүргізілген психологиялық-педагогикалық қорытынды нәтижелері негізінде қабылдады.

Бұдан басқа, психолог маманның қорытындысы шешімді уәждеу бөлігінде маңызды орын алғандығын, сондықтан бұл іс бойынша ең маңызды дәлелдеме болып табылатыны анықталған.

Қарастырылған іс бойынша шешімге сәйкес, сот барлық дәлелдемелерді бағалап, сарапшы маманның қорытындысын ескеріп, анасының ұлына келтірілетін қысым түрінде негативті әсерін, анасынан ұзақ уақыт бөлек тұруға байланысты пайда болуы мүмкіндігі әсерін және балаларды ажырату мүмкін емес болғандықтан, соған сәйкес қыз балада оның жасына (7 жаста) орай анасына құштарлығына байланысты, сот екі баланың тұрғылықты жерін анасымен бірге қалдыру туралы шешім шығарды.

Жоғарыда көрсетілген мысал бойынша, сот шешім шығару барысында психолог маманның сараптамалық қорытындысындағы анықталған: «Бала ең маңызды ересек адамның әсеріне құштар және оның пікірін өзінің пікірі деп санайды, бұл жағдайда әке, ең маңызды ересек ретінде көрінеді, өз еркімен болмаса да, баланың пікірін қалыптастырады. Бұл баланың ата-аналық қарым-қатынасын анамен бұзуға әкелді, және болашақ ақыл-ой дамуына және адам ретінде дамуына теріс әсер етуі мүмкін» деген негіздерге аса назар аударған.

Бұған қоса, психолог маман әкесінің балаға әсері оның анасымен қарым-қатынасының бұзылуына әкелгенін белгілеп, одан артық, баланың дамуында негативті әсердің оның психикалық денсаулығында әсер етуі мүмкіндігі туралы да соттың назарынан тыс қалмады[6].

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Неке (ерлі-зайыптылық) туралы кодексінің 62 –бабына сәйкес, баланың тұрғылықты жерін анықтауда сот оның пікірін ол 10 жасқа толғанда міндетті түрде ескерілуі тиіс делінген [7].

Дегенмен, баланың аталған жасқа толмауы баланың жасын, психикалық және психологиялық дамуын ескере отырып, сот назарға алуы мүмкін өз пікірін білдіру құқығынан айырмайды. Алайда, заңнамада баланың пікірін анықтау тәртібі белгіленбеген. Бала сотқа шақыру оның психикасына теріс әсер етпейтінін ескере отырып, мүдделі адамдардың балаға әсер етуін болдырмайтын жағдайда оқытушының, тәрбиешінің немесе қорғаншы және қамқоршы орган өкілінің қатысуымен сотта жауап алынуы мүмкін.

М.К. Треушниковтың пікірі бойынша, бұл дұрыс емес, себебі бастапқыда бұл баптың мазмұны бала оның мүдделерін қозғайтын дауда қатысы жоқ кәмелетке толмаған куәлардан жауап алуды регламенттеуге бағытталған.

Сонымен қатар, мүдделі тұлғалардың (істің осы санатында - оның ата-анасының) сот отырысында оның пікірін анықтау кезінде балаға әсер етуін болдырмау сот дауды шешкенге дейін олардың тарапынан оған жеткілікті ұзақ әсер ету мәндерін кемітпейді, осыған байланысты баланы сотта сұрау оған әсер етуден және оның мүдделі тұлғалар тарапынан белгілі бір пікірдің қалыптасуынан бос деп саналмайды.

Сондықтан баланы сұрастыру тек арнайы білімі мен дағдысы бар адам, яғни тек қана қорғаншылық және қамқоршылық органының өкілі емес, психологпен жүргізілуі тиіс деген пікір білдірген[8].

Сонымен қатар, баланың ниетін анықтай отырып, оның психофизикалық дамуы мен нақты жай-күйінің ерекшеліктерін білу маңызды (даулы жағдайдың дамуы кезінде және сұрау кезінде). Аталған факторларды назарға алмастан, баланың нақты пікірін және оның сөздері мен іс-әрекеттерін уәждемесін анықтау мүмкін емес. Аталған мән-жайлар өзінің табиғаты бойынша психологиялық болып табылады және оларды тек қана балалар психологиясы саласындағы маман анықтайды және есепке алады.

Сонымен қатар, ата-аналардың өмір сүру жағдайларын тексеру кезінде соттың ата-аналардың мінез-құлқының ерекшеліктерін ғана емес, сондай-ақ мұндай мінез-құлқтың балаларға әсер ету ерекшелігін, олардың психикалық жай-күйі мен дамуын дұрыс анықтау үшін отбасылық жағдайға психологиялық талдау жүргізу қажет болып табылады. Мұндай жағдайларды қорғаншы және қамқоршы орган өз қорытындысында анықтай алмайтыны анық, педагогтың, қорғаншы және қамқоршы органның өкілінің немесе судьяның баламен әңгімелесу барысында анықталуы мүмкін емес. Құқықтық тұрғыдан алғанда, арнайы білімі мен дағдысы бар психологтың немесе қорғаншылық және қамқоршылық органы өкілінің осындай императивтік қатысуы баланың құқықтары мен мүдделеріне қосымша кепілдік ретінде әрекет ете алады. Баланың мүдделерін дұрыс анықтау нақты дауды шешу үшін де, соттардың отбасы заңнамасының нормаларын біркелкі қолдануын қамтамасыз ету үшін де шешуші мәнге ие.

Алайда, тәжірибе көрсеткендей, 10 жасқа толған бала өз пікірін білдіруде көптеген жағдайда, әлеуметтік жетілмеген деген қорытындыға психолог мамандар келіп жатады, себебі әр баланың өсіп –жетілуі әртүрлі табиғи сипаттарға байланысты болып келеді. Бұл жағдайлар тек қана балаға әлеуметтік психологиялық зерттеу нәтижесінде ғана анықталуы мүмкін[9].

Әдетте тәжірибеде кездеседі, сот отырысына жауапкерлер келмейді, психолог маманның қорытындысы біржақты жасалады, салдарынан баланың өміріне, оның болашағына, біліміне аландаулы жақтың яғни талап қоюшының талап қою арызын қанағаттандыруға басымдылық жоғары болады.

Ол туралы мысал келтіретін болсақ талап қоюшы А. сотқа өзінің балалары - көмелетке толмаған 2014 жылы 06 қыркүйекте туылған Ф, 2016 жылы 17 наурызда туылған Б.-ның тұрғылықты мекен-жайын анықтау туралы талап арызбен жүгініп, жауапкер Г.-мен 2017 жылы 16 тамызда ажырасқанын, балалардың тұрғылықты жері тараптардың ортақ ауызша келісімімен өзімен анықталғанын, алайда қазіргі таңда оның және жауапкердің арасында дау туындағанын көрсетіп, балалардың тұрғылықты жерін заңды түрде өзімен анықтауды сұраған.

Сот отырысында талап қоюшы балалардың жынысын, сәбилік жаста екенін және анасымен тұратынын ескеріп, тұрғылықты жерін анасымен анықтауды сұрады.

Ал, жауапкер сот отырысының уақыты мен орны туралы тиісті түрде хабарландырылған, алайда іске қатыспаған. Сот, Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексінің 196-бабы 4-бөлігін басшылыққа алып, жауапкердің келмеу себептері дәлелсіз деп танып, істі негізі бойынша қараған.

Сотқа психолог маман балалардың мүдделерін ескере отырып, олардың тұрғылықты жерін анасымен анықтау туралы қорытынды берген.

Нәтижесінде, сот, ата-аналардың өз балаларына қатысты тең құқықтары және тең міндеттері (ата –ана құқықтары) болады дегенін ескеріп, балалардың мүддесін, анасының тәрбиесінде болуын, олардың сәбилік жасын ескеріп, балалардың тұрғылықты жерін анасымен айқындау туралы шешім шығарған.

Негізінде, психолог маманның қорытындысы өте маңызды және логикалық түсінікті де ғылыми негізделген болуы тиіс, яғни қорытындының құрамында, психолог маман қай ғылыми әдістерді қолдана отырып, балаға анасының әкешесі жағынан келтірілетін қысым әкесі жағынан келтірілетін қысыммен салыстырғанда, баланың психикасына теріс немесе оң әсер ететіні белгілегені туралы ақпарат болуды, өткізілген зерттеудің, оның нәтижесінде жасалған қорытындылардың және сотпен қойылған сұрақтарға жауаптардың толық сипаттамасы болуды қажет етеді.

Соның ішінде, психологиялық диагностика дамуында ауытқуы бар балаларды зерттеу кешенді клиникалық және психологиялық педагогикалық және әлеуметтік зерттеулердің ажырамас бөлігі болып табылады. Дамуында ауытқушылықтары бар балаларды психодиагностикалық зерттеу кешенді болуы тиіс, яғни бұған психиканың барлық аспектілері жатады (танымдық қызмет, сөйлеу, эмоционалдық ерік, өзіндік даму)

Психодиагностикалық тексеру бала жасы және психологиялық даму деңгейі ескеріле отырып, психолог маманмен тікелей жүргізіледі. Бұл ретте, диагностикалық тексерістер балаға қол жетімді болуы тиіс екенін аңғартады.

Баланы психологиялық тұрғыда зертеудің шынайы әрі толық нәтижелерін алу үшін арнайы талаптарды сақтау керек, яғни:

1) Методикалық аппараттың зерттеу мақсаттары мен гипотезасына сай шынайы нақты болуы қажет: мысалы, скринингтік бақылау кезінде диагностикалық аспаптар тәжірибе жүргізушіге біржолғы талдау барысында баланың психикалық дамуы жас нормасына сәйкес немесе оған жетіспеушілігін анықтауына мүмкіндік беруі керек;

2) Зерттеу барысында қандай психикалық функцияларды талдау керек екенін анықтау маңызды, соның арқасында қолданылатын әдістер мен нәтижелерді түсіндіру жолы таңдалады. Тәжірибелік тапсырмаларды таңдау тұтастық принципіне негізделуі керек, себебі баланың толық психологиялық мінездемесін,

соның ішінде жеке дамуы мен танымдық дамуының ерекшеліктерін бір-бірін толықтыратын бірнеше әдістерін қолдану нәтижесінде алуға болады;

3)Тапсырмаларды таңдау кезінде оларды орындаудың қиындығына да мән берген жөн: ол тәжірибе өткізіліп отырған баланың ең жоғарғы мүмкіндік дәрежесін анықтауға және даму дәрежесін бағалауға мүмкіндік тудырады.

4)Тапсырмалар баланың жас дәрежесіне сай таңдалуы тиіс, оларды шешу таңдалуы тиіс;

5)Тапсырмалар баланың жас дәрежесіне сай таңдалуы тиіс, оларды шешу бала үшін әрі қызықты, әрі қолжетімді болуы керек;

6)Тапсырмалар балаға теріс негативті әсер етпеуі керек, керісінше, оларды орындай отырып баламен байланыс орнатуға, оны толықтай зерртеп, нақты шынайы ақпарат алуға жағдай жасау керек; 7) Тапсырмаларды таңдау барысында баланың әрекет нәтижесіне деген оның қызбалық ортасын да ескере отырып, нәтижелерді түсіндірудің әділсіздігіне жол бермеу керек, яғни тапсырмаларды таңдау барынша аз мөлшерде интуициялық-эмперикалық мінезге ие болғаны жөн, әдіс тәсілдердің тек ғылыми таңдауы алынған нәтижелердің сенімділігін арттыруға ықпал етеді.

8)Диагностикалық аспаптарды әзірлеу кезінде интуицияның маңызын ескере отырып, диагностикалық тапсырмалардың жүйесін міндетті түрде теориялық тұрғыдан дәлелдеуін ұмытпау керек.

9)Әдіс-тәсіл көлемі баланың психологиялық әлсіреуіне жол бермейтіндей болуы керек, балаға оның жеке индивидуальдық мүмкіндіктеріне сай жүктеме мөлшері қатаң сақталу қажет.

10)Зерттеу процедурасы баланың жас деңгейінің ерекшеліктеріне сәйкес тағайындалу керек, яғни баланың психикалық даму дәрежесін бағалау үшін оның жас деңгейіне сай белсенді әрекетін бақылау; мектепке дейінгі бала жасына ойын негізгі белсенді әрекет болса, мектеп жасындағы балаға оқу болып табылады.

Баланың зерттеу әдіс-тәсілдері қолданыста ыңғайлы болуы тиіс, мағлұматтарды математикалық талдауға келетін және стандарттауға болатындай, сондай-ақ олар тек қана сандық нәтиже емес, сонымен қатар тапсырмаларды орындау ерекшеліктерін де қамту керек;

Алынған нәтижелердің талдауы, сандық-сапалық болуы тиіс. Отандық алдыңғы қатарлы психологтардың еңбектерінде көрсетілгендей, талдаудың сапа көрсеткіштер жүйесін өткізіп сапалы болуы баланың психикалық дамуының өзіндік ерекшеліктері мен оның потенциалдық мүмкіндіктерін анықтауға көмектеседі, ал сандық бағалау сапалық көрсеткіш түрлерінің анықтылық дәрежесін анықтауға көмектеседі, ол психологияның нормаларын айыруда айтарлықтай жеңілдік бере отырып, дамушы нашар әр түрлі балаларды зерттеуден алынған нәтижелерді салыстыруға мүмкіндік туғызады[9].

Егер психолог маманмен қолданылған ғылыми әдістер мен әдістемелерді анықтау мүмкін емес болған жағдайда, осындай қорытынды сарапшының жеке пікірі болып саналады және ғылыми тұжырымның негіздемесі жоқ, тиісінше, қорытынды қате, сенімсіз болып, іс бойынша дәлел ретінде қабылданбайды.

Аталған қорытындыны сотпен бағалау әдісі – психолог маманның қорытындысының мазмұнының талдауы болып табылады, оның кіріспе, зерттеу бөліктері мен қорытынды бөліктері. Негізінде соттармен психолог маманның қорытындысы іс бойынша басқа дәлелдермен салыстыру әдісі қолданылады, тәжірибе көрсеткендей, мысалы баланың пікірін анықтауда қорғаншылық және қамқоршылықты жүзеге асыратын органға берілген баланың жазбаша пікірі, психологиялық зерттеу қорытындысына сәйкес келмейтін жағдайлар да кездеседі.

Жоғарыдағы атап өткен мысалдардың негізінде, сот тәжірибесін қорытындылай келе, қорғаншы және қамқоршы органына берілген 10 жасқа толған

баланың пікірін анықтауда психолог маманның қатысуымен алынуы баланың психикалық қалыпты жағдайының сақтау мақсатында маңызды және үлкен рөл атқарады деп есептеймін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Баланың құқықтары туралы Конвенциясы. 20.11.1989ж. [Электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518>
2. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 27.12.1995ж. [Электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: www.adilet.zan.kz
3. Соттардың балаларды тәрбиелеуге байланысты дауларды шешу кезінде заңды қолдану туралы Қазақстан Республикасының Жоғарғы сотының қаулысы нормативтік 28.11.2018 жылғы № 15 қаулысы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P00000004S>
4. Толмачева Е.Н., «Современное право» журналы, Москва ,2018 .83-89б.
5. Особенности уголовного и гражданского судопроизводства с участием детей в РК: международные стандарты и национальная практика. Практическое пособие. Институт правосудия Академии государственного управления при Президенте РК, Астана, 2014.-77с
6. Обобщение судебной практики по делам, связанным с воспитанием детей, Бюллетень Верховного Суда РК, № 04.2018
7. Қазақстан Республикасының «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» кодексі 26.12.2011ж. [Электрондық ресурс] – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1100000518>
8. Толмачева Е.Н. Заключение эксперта в разрешении семейных споров о воспитании детей // «Современное право» журналы. – 2017. – №9.87-93стр.
9. И.В.Шоповаленко, «Возрастная психология» (Психология развития и возрастная психология). — М.Гардарики, 2005. — 349 с.

Оспанов Д.,
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде РК

СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА РАССМОТРЕНИЯ ГРАЖДАНСКИХ ДЕЛ, СВЯЗАННЫХ С ЗАЩИТОЙ ПРАВ УЧАСТНИКОВ ДОЛЕВОГО СТРОИТЕЛЬСТВА (НА ПРИМЕРЕ ГОРОДА АСТАНЫ)

АҢДАТПА

В статье затронуты вопросы актуальности и социальной значимости проблем долевого строительства, вопросы правового регулирования правоотношений в сфере долевого строительства. Изучены проблемы судебной практики по спорам в сфере долевого участия в жилищном строительстве, законодательное регулирование проблем в указанной отрасли общественных отношений.

Ключевые слова: доленое строительство, гражданский процесс, Казахстан, Астана

АҢДАТПА

Мақалада ортақ құрылыс проблемаларының өзектілігі мен әлеуметтік маңызы, ортақ құрылыс саласында құқықтық қатынастарды құқықтық реттеу мәселелері қарастырылады. Тұрғын үй құрылысына үлестік қатысу саласындағы даулардағы сот тәжірибесінің проблемалары, қоғамдық қатынастардың осы саладағы проблемаларын заңнамалық реттеу мәселелері зерттелді.

Түйін сөздер: ортақ құрылыс саласы, азаматтық іс жүргізу, Қазақстан, Астана

ABSTRACT

The article touches upon the issues of relevance and social importance of problems of shared construction, issues of legal regulation of legal relations in the field of shared construction. Author had studied the problems of judicial practice in disputes in the sphere of equity participation in housing construction, legislative regulation of problems in this branch of public relations.

Keywords: shared construction, civil procedure, Kazakhstan, Astana

Пункт 2 статьи 25 Конституции гарантирует, что в Республике Казахстан создаются условия для обеспечения граждан жильем [1].

Это неудивительно, ведь обеспечение населения жильем с экономической и социально-политической точки зрения можно отнести к самой важной сфере, требующей особого порядка правового регулирования.

В условиях динамично развивающихся экономики и рыночных отношений долевое участие в жилищном строительстве является одной из приемлемых форм удовлетворения жилищных потребностей. Долевое строительство в Казахстане – довольно распространенная практика, что неудивительно с учетом растущего рынка недвижимости, и как причины, потребности в ней граждан [2].

Наиболее распространена данная форма в крупных городах, где активно ведется процесс строительства, развивается инфраструктура города, увеличивается население. Следствием развития данного вида правоотношений стало создание законодательной базы, которая позволит предусмотреть все возможные условия таких правоотношений, своевременно и справедливо разрешать все возникающие споры, защитить права и интересы как граждан, так и застройщиков.

Казахстанский законодатель своевременно принял необходимые меры для установления правового регулирования данного вопроса. В июле 2006 года принят Закон Республики Казахстан «О долевом участии в жилищном строительстве». Однако ввиду быстрого развития рынка строительства и изменения экономических и социальных условий Закон за 10 лет перестал отвечать требованиям участников данного вида правоотношений. 7 апреля 2016 года принят Закон Республики Казахстан «О долевом участии в жилищном строительстве» в новой редакции. Нормы данного Закона учитывают все спорные вопросы, возникающие при оформлении и дальнейшем регулировании отношений дольщика и застройщика. Статьей 1 Закона определено, что участники долевого участия в жилищном строительстве – застройщик, уполномоченная компания, подрядчик (генеральный подрядчик), банк второго уровня, инжиниринговая компания, Фонд гарантирования и дольщик [3].

Указанным Законом значительно повышены требования, предъявляемые к компании застройщику, степень контроля со стороны уполномоченных государственных органов. Так, прямо предусмотрено, что привлечение денег дольщиков осуществляется уполномоченной компанией на основании

разрешения местного исполнительного органа области, города республиканского значения, столицы, района, города областного значения на привлечение денег дольщиков [3].

Изменения в Законе о долевом участии в жилищном строительстве предназначены для повышения ответственности застройщиков по отношению к дольщикам, предоставления гарантий покупателям жилья, а также обеспечения открытия строительной отрасли. Новый закон должен был предоставить покупателям жилья, находящегося в стадии строительства, дополнительные гарантии. Дольщик, на самом деле, должен быть уверен, что в конце концов он получит квартиру, за которую заплатил.

Такие гарантии должны создать новые возможности для привлечения средств покупателей. Это сбор денег при получении залогового фонда, участие в жилищном строительстве банка второго уровня и заключение договора на участие после строительства каркаса дома.

Между тем, адвокаты считают, что новый закон все еще оставил недостатки для недобросовестных разработчиков. Законодатель, к сожалению, не предписал прямой ответственности за нарушение запрета (привлекать деньги другим способом), например, прибегая к деньгам путем заключения предварительных договоров. Существует неопределенность в отношении того, можно ли привлечь застройщика или компанию, уполномоченную отвечать за нарушение его запрета [4].

В связи с этим разработчики продолжают действовать надежно на давно установившемся плане. Предприятия г. Астана, Алматы и Караганда, осуществляющее строительство с участием партнеров, позволяет в основном заключать предварительные контракты, контракты ЖСК и договоры цессии.

Новый закон не повлиял на ситуацию. Почти все застройщики отказались от контрактов долевого строительства, предусмотренных новым законом. Несмотря на то, что было написано, что помимо договоров об участии, сбор денег от дольщиков жилья запрещен. Несмотря на это, все заключают предварительные контракты, инвестиционные контракты. Сами застройщики создают ЖСК, став при этом застройщиками и руководителями ЖСК.

По закону граждане вкладывают деньги в уже начатое строительство, а не в предполагаемое. Кроме того, договор заключают с участием государственных органов, и это является важным фактором обеспечения. Но есть еще доля недоверия граждан к застройщикам из-за негативного опыта предыдущих лет. Кроме того, люди недостаточно осведомлены об изменениях в законодательстве, а иногда и в негативном опыте, и в отказе участвовать в долевом строительстве, - причиной является юридическая неграмотность населения.

Строительные компании должны инвестировать свои собственные средства или кредиты, но, как правило, у них недостаточно оборотных и материальных ресурсов. Взносы дольщиков можно использовать лишь после строительства каркаса дома, но компаний, способных сделать такой вклад, очень мало. Простые договорные отношения строятся по следующей схеме - "предоплата-передача объекта клиенту - оплата по контракту и прибыль". Главное - выбрать компанию на основе ее репутации или рекомендаций.

В августе 2017 года в Астане в здании ЦОН открыли Центр поддержки дольщиков. Его особенность заключается в работе над принципом «единого окна», обеспечении доступности дольщиков представителям государственных органов и своевременном консультировании по правовым вопросам.

Однако, в ЦОНе не содержится достаточной информации о застройщика, в центре должны быть все сведения о строящихся жилых объектах. На стендах должны быть буклеты о застройщиках, резюме каждого из них: какие дома

построили, какой опыт имеет, что строится сейчас, чтобы люди могли выбирать, смотреть на свою историю. Получая отзывы от родственников и друзей, которые живут в таких домах, в частности, люди могут выбирать, и это будет честная конкуренция.

Основной причиной нынешней ситуации недопонимания по долевого строительству является низкая платежеспособность, а иногда и отсутствие таковой, у населения. Теперь чаще всего покупают кредитное жилье по кредитам или прямым платежам компании по так называемой рассрочке. Большой положительный эффект в решении жилищных проблем сегодня приносит АО «Жилстройсбербанк Казахстана». Население имеет возможность накапливать часть денег, получать кредит под небольшой процент, и это практически единственная положительная практика в стране.

В решении проблем долевого строительства, можно позволить гражданам использовать, например, свои пенсионные сбережения для покупки или строительства жилья. Даже после пенсионного возраста, люди могут взять свои накопления по частям. Если бы было разрешено использовать пенсионные деньги для определенных целей, спрос и предложение стали бы выше, что привело бы к увеличению объема строительства, в целом, снижению напряженности в вопросе о нехватке жилья. Кроме того, и цена квадратного метра также была бы более адекватной, поскольку массовое строительство снижает стоимость.

Законодательство о долевого участия в жилищном строительстве устанавливает для дольщиков более благоприятный правовой режим приобретения, осуществления и защиты своих прав. Однако, несмотря на принимаемые меры, зачастую возникают споры в части надлежащего исполнения условий договоров долевого строительства со стороны как дольщиков так и застройщиков. Не все строительные компании соответствуют требованиям Закона, что влечет заключение и оформления иных видов договоров, предусмотренных гражданским законодательством – договоры инвестирования, предварительные договоры, договоры о вступлении в ЖСК, договоры о совместной деятельности.

Согласно ст. 382 Гражданского кодекса Республики Казахстан устанавливается, что условия договора определяются по усмотрению сторон, кроме случаев, когда содержание соответствующего условия предписано законодательством [5].

Указанные общие принципы гражданского законодательства исключают возможность понудить строительные компании заключать с гражданами именно договоры долевого участия, которые впоследствии могли бы ощутимо сократить возникновение спорных вопросов. Данное обстоятельство порождает значительное количество судебных споров, ведь разрешение проблем участников долевого строительства возможно только путем судебного урегулирования. Обеспечение соблюдения законности при защите прав граждан, пострадавших вследствие преступных действий застройщиков, возложено на правоохранительные органы и суд.

При проверке права истца на подачу иска, суду следует установить основание предъявления требований. Так, права на подачу иска должно быть основано на договоре или нормативном акте.

Немаловажно при возникновении спорных ситуаций выбрать верную правовую позицию, определить последствия предъявления того или иного иска, грамотно сформулировать требования с учетом особенностей данного вида правоотношений. При этом следует отметить, что при разрешении и рассмотрении данного вида споров, суд, в первую очередь, должен исходить из условий заключенного между сторонами договора.

Строгое и четкое соблюдение условий договора не позволит возникать каким-либо спорным ситуациям при реализации прав сторон.

Основными причинами судебных споров между застройщиками и дольщиками можно определить несвоевременную сдачу объектов в эксплуатацию, несоответствие построенного объекта требованиям дольщика, разница площадей, реализация имущества нескольким лицам. При этом необходимо учитывать также добросовестность самого дольщика и четкое исполнение им всех существенных условий договора, касающихся своевременной оплаты.

Изучение практики столичных судов по рассмотрению гражданских дел по спорам в сфере строительства жилья с долевым участием показало, что судами рассматривались дела различных категорий: о взыскании неустойки и суммы задолженности, признании права собственности, признании сделок недействительными и действительными, расторжении договора и взыскании суммы, взыскании убытков, вызванных нарушением условий договоров (непредставление квартиры в оговоренный срок; изменение оговоренной жилой площади квартиры), изменении договора.

К примеру, решением Есильского районного суда города Астаны от 27 июля 2017 года на компанию застройщика возложена обязанность заключить акт приема-передачи квартиры. Согласно условиям заключенного между сторонами договора застройщик обязался в передать квартиру по акту приема-передачи после ввода объекта в эксплуатацию и получения полной оплаты. Однако в нарушение условий договора застройщик от подписания акта приема-передачи уклоняется, что стало основанием к понуждению исполнить условия договора в судебном порядке [6].

Нельзя не принимать во внимание повышенный общественный резонанс к делам указанной категории. Суды при рассмотрении данных споров всегда должны учитывать острое социальное напряжение, связанное с разрешением жилищного вопроса.

Изучение практики районных судов города Астаны показывает, что суды принимают все меры для надлежащей защиты прав и законных интересов как дольщиков, так и застройщиков. Проблемных вопросов по практике применения законодательства и разрешении исковых заявлений не возникает, однако ввиду социальной значимости данных споров судебная практика нестабильна.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029
2. Интернет портал egov.kz // <http://egov.kz/cms/ru>
3. Закон Республики Казахстан от 7 апреля 2016 года № 486-V «О долевом участии в жилищном строительстве» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38446797
4. Сулейменов М. Договор о совместной деятельности (простое товарищество) // <https://www.zakon.kz/4890370-kommentariy-k-glave-12-gk-dogovor-o.html>
5. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061
6. Суюндикова Л.К. Обобщение судебной практики по рассмотрению гражданских дел, связанных с заключением, исполнением, изменением,

Султанкулов Е.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

АЗАМАТТЫҚ ІСТЕР БОЙЫНША СОТ АКТІЛЕРІН ОРЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ

АҢДАТПА

Мақалада автор азаматтық істер бойынша орындау мәселелері қарастырылды. Қазіргі таңда мемлекеттің басым міндеттерінің бірі сот актілері бойынша өндірілген ақша қаражаттарымен республикалық бюджетті толықтыру болып табылатынын атап өтті. Сот актілерінің орындалуы сот ісін жүргізуімен қатар, азаматтық-құқықтық қатынастардағы құқық нормаларын іске асыру жөніндегі мемлекеттің басты құралдарының бірі болып табылады. Заңды және негізді сот шешімін жариялау жеткіліксіз. Заңды тұлға үшін сот шешімінің орындалуы маңызды. Азаматтардың және жалпы қоғамның сот жүйесіне деген сенім деңгейі сот актілерінің жылдам, толық және сапалы орындалуына байланысты.

Түйін сөздер: сот актілер, азаматтық істер, сот актілерін орындау мәселелері, азаматтық-құқықтық қатынастар, құқық нормалар.

АННОТАЦИЯ

В статье автор рассмотрел проблемы рассмотрения гражданских дел. В настоящее время одной из приоритетных задач государства является пополнение республиканского бюджета средствами, созданными судебными актами. Реализация судебных актов является не только судебным разбирательством, но и одним из основных инструментов государства по реализации законности в гражданско-правовых отношениях. Недостаточная публикация юридического и обоснованного решения. Для юридического лица важно выполнить постановление суда. Уровень доверия граждан и общества к судебной системе зависит от скорости, полноты и качества судебных актов.

Ключевые слова: судебные акты, гражданские дела, исполнение судебных актов, гражданско-правовые отношения, нормы права.

ABSTRACT

In this article, the author examined the problems of handling civil cases. Currently, one of the priority tasks of the state is to replenish the republican budget with funds created by judicial acts. The implementation of judicial acts is not only a trial, but also one of the main tools of the state to implement the rule of law in civil law relations. Insufficient publication of a legal and informed decision. For a legal entity, it is important to execute a court order. The level of trust of citizens and society in the judicial system depends on the speed, completeness and quality of judicial acts.

Keywords: judicial acts, civil cases, execution of judicial acts, civil-law relations, rules of law.

Атқарушылық іс жүргізу мәселелерін реттейтін негізгі нормативтік құқықтық актілер Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі (бұдан әрі – ҚР АПК), Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» заңы (бұдан әрі – Заң) болып табылады[1].

Сонымен қатар, аталған құқықтық қатынастар Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 30 қарашадағы № 109 «Қазақстан Республикасындағы бағалау қызметі туралы» Заңының, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 31 наурыздағы № 1 «Соттардың атқарушылық іс жүргізу туралы заңнаманың кейбір нормаларын қолдануы туралы» нормативтік қаулысының [2], Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 19 желтоқсандағы № 12 «Сот актілерін орындамағаны үшін жауаптылық туралы» нормативтік қаулысының, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2010 жылғы 24 желтоқсандағы № 20 «Соттардың Қазақстан Республикасының Азаматтық іс жүргізу кодексі 27-тарауының нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2009 жылғы 12 қаңтардағы № 2 «Азаматтық істер бойынша қамтамасыз ету шараларын қабылдау туралы» нормативтік қаулысының, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 6 «Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының, Қазақстан Республикасы Әділет министрінің 2015 жылғы 20 ақпандағы № 100 бұйрығымен бекітілген Тыйым салынған мүлікті, оның ішінде электрондық аукцион нысанындағы сауда-саттықта өткізу қағидаларының, сондай-ақ Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттардың нормаларымен және Қазақстан Республикасының басқа да нормативтік құқықтық актілерімен реттеледі.

Айта кететін жайт, 2017 жылғы 31 наурызда Республикамыздың Жоғарғы Сотының «Соттардың атқарушылық іс жүргізу туралы заңнаманың кейбір нормаларын қолдануы туралы» № 1 нормативтік қаулыны қабылдауына орай, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2005 жылғы 20 маусымдағы № 2 «Соттардың атқарушылық іс жүргізу жөніндегі заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы», Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2009 жылғы 29 маусымдағы № 6 «Азаматтық істер бойынша сот актілерін орындаудың кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулыларының күші жойылды деп танылды[3].

Жоғарыда аталған қаулы қолданыстағы құқықтың құрамына енгізілді және жалпыға міндетті болып табылады.

Заңға сәйкес, сот орындаушысының юрисдикциясы атқарушылық іс жүргізуге қатыспайтын тұлғаларға қолданылмайды. Алайда, ҚР Конституциясының 13-бабының 2-тармағына, ҚР АПК-нің 250, 251-баптарына және Заңның 127-бабына сәйкес, сот орындаушысының атқарушылық құжаттарды орындау жөніндегі әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) немесе осындай әрекеттерді жасаудан бас тартуына атқарушылық іс жүргізудің тараптары да, сондай-ақ олардың құқықтары мен заңды мүдделері бұзылды, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін жүзеге асыруға кедергі жасалды не оларға қандай да бір міндет жүктелді деп санайтын тұлғалар да ҚР АПК-нің 250, 251-баптарында көзделген ерекшеліктерді ескере отырып, талап қою тәртібімен сотқа шағымдана алады.

ҚР АПК-нің 250-бабының бірінші бөлігінде көзделген шағымдарды беру мерзімі іс жүргізу мерзімі болып табылады. Сондықтан сот шағымдарды соттың іс жүргізуіне қабылдау мәселесін шешкен кезде тараптың сотқа арыздану мерзімін сақтауы туралы мәселені зерттеп алуға тиіс.

Сотқа арызданған тарап сот орындаушысының жасаған әрекеті (әрекетсіздігі) (әрекетті жасаудан бас тартуы) туралы өзіне қашан мәлім болғанының дәлелдемесін ұсынуға міндетті.

ҚР АПК-нің 124-бабының бірінші және екінші бөліктерінің мазмұнынан туындағандай, іс жүргізушілік әрекет жасау құқығы заңда белгіленген іс жүргізу мерзімі өткеннен кейін жойылады. Іс жүргізу мерзімі өткеннен кейін берілген шағымдар мен құжаттар, егер өткізіліп алған іс жүргізу мерзімін қалпына келтіру туралы мәлімделмеген болса, тұлғаға қараусыз қайтарылады.

Сондықтан, егер өндіріп алушы немесе борышкер шағымды ҚР АПК-нің 250-бабының бірінші бөлігінде белгіленген мерзім өткеннен кейін берген болса және өткізіліп алған мерзімді қалпына келтіру туралы өтініш болмаса, шағым соттың іс жүргізуіне қабылданбайды және ҚР АПК-нің 124-бабына сәйкес соттың ұйғарымымен арызданушыға қайтарылады.

Шағымның қайтарылуы шағымға мерзімді қалпына келтіру туралы өтінішті қосып, сотқа қайта арыздануға кедергі болмайды.

Өткізіліп алған мерзімді қалпына келтіру ҚР АПК-нің 126-бабының екінші бөлігіне сәйкес шағымды қабылдау сатысында шешіледі.

Сот істі сот талқылауына дайындау аяқталған күннен бастап он жұмыс күні ішінде шағымды қарайды. Істі сот талқылауына дайындау ҚР АПК-нің 165-бабының қағидалары бойынша он жұмыс күні ішінде жүргізіледі, оны ұзартуға жол берілмейді.

Сот өндіріп алушыны, борышкерді және сот орындаушысын сот отырысының уақыты мен орны туралы хабарландырады, алайда олардың келмеуі шағымды шешу үшін кедергі болмайды.

Шағымды қараған кезде сот атқарушылық іс жүргізу материалдарын сұратып алуға құқылы, зерттелгеннен кейін материалдар сот орындаушысына қайтарылады, ал олардың көшірмелері іс материалдарына қоса тіркеледі.

Сот шағымды негізді деп танып, сот орындаушысының әрекеттерін (әрекетсіздігін) заңсыз деп тану туралы шешім шығарады және оны жол берілген бұзушылықты толық көлемде жоюға, не өндіріп алушының немесе борышкердің бұзылған құқықтарын, бостандықтарын немесе заңды мүдделерін өзге тәсілмен қалпына келтіруге міндеттейді.

Сот, егер шағым жасалып отырған әрекеттер (әрекетсіздік) сот орындаушысының өкілеттіктері шегінде заңға сәйкес жасалғанын және борышкер мен өндіріп алушы құқықтарының, бостандықтарының және заңмен қорғалатын мүдделерінің бұзылмағанын анықтаса, сот шағымды қанағаттандырудан бас тартады.

Шешімнің орындалғаны туралы сотқа, өндіріп алушыға немесе борышкерге сот белгілеген мерзімде не соттың шешімі алынған күннен бастап бір айдан кешіктірмейтін мерзімде хабарлануға тиіс.

Сонымен бірге, өкінішке орай, кей кездері сот орындаушысының атқарушылық іс жүргізуді жоғалтып алатын жағдайлары кездеседі. Жоғалған атқарушылық іс жүргізуді сот қалпына келтіреді.

ҚР АПК-нің 387-бабы бойынша, сот ісін жүргізуді қалпына келтіру туралы арызды даудың мәні бойынша шешім шығарған не іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы ұйғарым шығарған сотқа іске қатысатын адамдар не прокурор береді.

Арызда арыз берушінің нақты қандай іс жүргізуді қалпына келтіруді сұрайтыны, соттың мәні бойынша шешім қабылдағаны не іс бойынша іс жүргізудің тоқтатылғаны, онда арыз берушінің қандай процестік жағдайда болғаны, іс бойынша тағы да кімдердің және қандай процестік жағдайда қатысқаны, олардың орналасқан не тұратын жері, арыз берушіге жоғалған іс жүргізудің мән-жайларынан ненің белгілі екені, іс жүргізу құжаттары көшірмелерінің немесе олар

туралы мәліметтердің тұрған орны туралы, арыз берушінің нақты қандай құжаттарды қалпына келтіруді қажет деп есептейтіні, оларды қалпына келтіру қандай мақсат үшін қажет екені көрсетілуге тиіс.

Арызға сақталып қалған және іске қатысты құжаттар немесе олардың көшірмелері, тіпті егер олар белгіленген тәртіппен қуәландырылмаса да қоса беріледі.

Жоғалған іс жүргізуді қалпына келтіру туралы арызға мемлекеттік баж төленбейді.

Сот шешімдері мен қаулыларының орындалуы халықтың сот пен әділет жүйесіне деген сенімін нығайта түсетіні анық. Сондықтан, қабылданған әрбір сот актілерінің тұрақты түрде орындалуы – құқықтық мемлекеттің ең басты көрсеткіштерінің бірі. Бүгінгі таңда мейлі ол мемлекеттік немесе жеке сот орындаушысы болсын, олардың бәрінің мақсаты мен мүддесі бір – сот актілерін заңмен белгіленген уақытта мүлтіксіз орындау.

Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 20 сәуірдегі «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңына сәйкес соттың заңды күшіне енген актілерінің орындалуы сот орындаушыларына жүктелген. Аталған Заңның 2-бабында: «Атқарушылық іс жүргізу міндеттері азаматтық және әкімшілік істер бойынша сот шешімдерінің, ұйғарымдары мен қаулыларының, мүлікті өндіріп алу бөлігінде қылмыстық істер бойынша үкімдері мен қаулыларының, сондай-ақ өзге де органдар қаулыларының негізінде осы Заңға сәйкес берілетін атқарушылық құжаттарды міндетті түрде және уақтылы орындау болып табылады», – делінген.

Осы Заңның 9-бабы 1-бөлігі 5) тармағының негізінде Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде көзделген жағдайларда әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша шығарылған сот қаулылары атқарушылық құжаттар болып табылады.

Демек, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша шығарылған сот қаулылары Заңмен атқарушылық құжаттар ретінде танылған.

Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 2015 жылғы 29 қазандағы Заңына сәйкес Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 896-бабының 1-бөліміне өзгеріс енгізіліп, ол бойынша айыппұл салу туралы қаулы немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқама «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген тәртіппен мемлекеттік сот орындаушыларына, жеке сот орындаушыларының өңірлік палаталарына айыппұл салу туралы қаулыны немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы ерікті түрде орындау мерзімі өткеннен кейін 10 күн ішінде жіберіледі[4].

Айыппұл салу туралы қаулы немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқама мемлекеттік сот орындаушыларына және жеке сот орындаушыларының өңірлік палаталарына жіберілген кезде оған айыппұл сомасының мемлекет кірісіне түспегені туралы мәліметтер қоса беріледі.

Заң 2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді, осылайша Заң талаптарына сәйкес жеке сот орындаушысы:

1) мемлекеттен өндіріп алу;

2) дауыс беретін акцияларының (жарғылық капиталға қатысу үлестерінің) елу және одан көп пайызы мемлекетке және олармен үлестес заңды тұлғаларға тиесілі заңды тұлғадан өндіріп алу;

3) табиғи монополиялар субъектілерінен немесе тауарлар және көрсетілетін қызметтер нарығында үстем жағдайға ие субъектілерден өндіріп алу;

4) өндіріп алу мөлшері бір мың айлық есептік көрсеткіштен асатын соманы мемлекет пайдасына өндіріп алу;

5) мүлікті тәркілеу не мүлікті мемлекетке беру туралы;

6) мемлекет мүддесіне жүргізілетін үйден шығару, үйге қоныстандыру, үйлерді бұзу, жер учаскелерін алып қою және басқа да істердің санаттары туралы атқарушылық құжаттарды қоспағанда, осы Заңда көзделген барлық атқарушылық құжаттарды қабылдайды.

Осылайша бүгінгі күні қолданыстағы Заңға сәйкес мемлекеттік сот орындаушыларымен бірге жеке сот орындаушылары жұмыс атқаруда. Кодекстің 684-бабының талаптары бойынша мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттардың судьяларына, осы баптың үшінші бөлігінде көзделген жағдайларды қоспағанда, осы Кодекстің 383-бабының үшінші және төртінші бөліктерінде көзделген әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарауға уәкілеттік берілген.

Сонымен сот актісінің ары қарайғы тағдырын көріп, біліп отыру қиындыққа соғады. Осылайша сот актісін шығарған және оны орындайтын органдар арасындағы байланыс үзіледі. Құқық бұзушылардың (борышкерлердің) басым көпшілігі ауылды жерлерде жұмыс істемейтін, отбасын құрмаған, әкешешелерімен бірге тұратын тұлғалар. Екінші орын алып отырған күрделі мәселе – тәркіленуге жатқызылған балықтардың тағдыры.

Баршамыз білетіндей, балық тез бұзылатын тауар түріне жатады. Әдетте құзырлы орган қызметкерлері заңсыз балық аулаумен айналысқан құқық бұзушыны ұстағанда, заңсыз ауланған балық өнімдерін сол өңірде орналасқан кәсіпорын немесе жеке кәсіпкерлердің мекемесіндегі мұздатқышына қолхат арқылы уақытша сақтауға тапсырады. Әкімшілік іс жинақталып, сотқа жолданып, қаралып, заңды күшіне еніп, орындау органына жіберілгенге дейін біршама уақыт өтеді. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 62-бабының 1-бөлігі негізінде осы Кодексте көзделген жағдайлардан басқа кезде, тұлға әкімшілік құқық бұзушылық жасалған күннен бастап 2 ай өткеннен кейін, ал қоршаған ортаны қорғау саласында әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін – оны жасаған күннен бастап 1 жыл өткеннен кейін әкімшілік жауаптылыққа тартылуға жатпайды. Жоғарыда көрсетілген заң талаптарына сәйкес осы бөліктегі соттың актісі заңды күшіне енгеннен кейін мемлекеттік сот орындаушысына орындалуға жолданады.

Кодекстің 899-бабының талаптары негізінде судьяның әкімшілік құқық бұзушылық жасаудың құралы, не нысанасы болған нәрсені, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылық жасау нәтижесінде алынған мүлікті, оның ішінде кірістерді (дивидендтерді), ақша мен бағалы қағаздарды тәркілеу туралы қаулысын сот орындаушысы заңнамада көзделген тәртіпке сәйкес орындайды. Әкімшілік құқық бұзушылық жасаудың құралы, не нысанасы болған тәркіленген нәрсені өткізу немесе одан әрі пайдалану Қазақстан Республикасының Үкіметі белгіленген тәртіппен жүргізіледі.

Осы жөнінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2002 жылғы 26 шілдедегі №833 «Жекелеген негіздер бойынша мемлекет меншігіне айналдырылған (түскен) мүлікті есепке алудың, сақтаудың, бағалаудың және одан әрі пайдаланудың кейбір мәселелері» туралы қаулысы мен Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2015 жылғы 30 наурыздағы №227 «Мүлікті тәркілеу бөлігінде қылмыстық іс бойынша сот үкімі негізінде не мүлікті мемлекетке беру туралы шешім негізінде тыйым салынған мүлікті өткізу немесе пайдалану қағидасын бекіту туралы» бұйрығы шығарылған. Осылайша, сот қаулысымен тәркіленген балықтар бойынша шешімді мемлекеттік сот орындаушысының құжатының негізінде жергілікті атқарушы орган тарапынан құрылған комиссия қабылдайды.

2015 жылдың соңында және 2016 жылдың жарты жылында сотта қаралып заңды күшіне енген сот актілерінің балық тәркілеу жөніндегі бөлігі бойынша мынадай жағдай анықталып отыр. Сотқа келіп түскен мәлімет бойынша Шығыс Қазақстан облысы бойынша Әділет департаментінің сот актілерін орындау бойынша Тарбағатай аумақтық сот орындаушылар бөлімі аудан әкімінің атына қозғалған атқарушылық өндіріс бойынша сот қаулысымен тәркіленген балықтардың тағдырын шешу үшін ресми қатынас хатты 2016 жылғы 16 сәуірде жылы жолдаған.

Сотқа жолданған жергілікті атқару органымен құрылған комиссияның 2016 жылғы 31 мамырдағы актісіне сәйкес Тарбағатай ауданының №2 аудандық соты мен Зайсан аудандық сотының сот актілерімен тәркіленіп, «Рыбаки Зайсана» жауапкершілігі шектеулі серіктестігінде уақытша сақтауға тапсырылған жиыны 6 165 килограмм көксерке, шортан, табан балықтары, 2016 жылғы 15 ақпандағы сынақ хаттамаларының сақтау мерзімі өтіп кеткен деген қорытындысымен мал моласына (скотомогильник) апарып жойылған. Осылайша жиыны 6 165 килограмм балық өнімдері жарамсыз деп танылып, жойылған.

Тәркіленген балықтарды осындай жағдайға жеткізбей жергілікті жерлердегі емхана, мектеп, балалар бақшасы және басқадай әлеуметтік мекемелерге тапсырған әлдеқайда пайдалы болар еді. Сол сияқты тәркіленген балықтарды уақытша сақтауға алған кәсіпорындары да сатып алуға ниет білдіруде. Осының бәрі тиісті өңірлерде сот орындаушыларының жетіспеуі (мемлекеттік және жеке сот орындаушылары) және сот актілерін орындау тетіктерінің әлі де болса жетілмегенін, сол сияқты тез бүлінетін тауарлар бойынша уәкілетті органдар мен лауазымды адамдардың жедел жұмыс атқармағанын көрсетеді. Тәркіленген балықтар жөнінде шешім қабылдау барысында сақтауда тұрған жерінен үлгілер алынып, арнайы сараптама жүргізу үшін Өскемен қаласындағы зертханаға жолданып, жүргізілген сараптаманың қорытындысы бойынша жергілікті атқару органымен құрылған арнайы комиссия шешім қабылдайтынын жоғарыда айтқан болатынбыз.

Сараптама ақылы түрде жүргізілетіні белгілі, ал мұндай жағдайларға жергілікті бюджетте қаражат қарастырылмаған. Осындай сараптама жұмыстарын өңірлерде орналасқан санитарлық-эпидемиологиялық мекемелерде жүргізілгені тез және тиімді болар еді. Осы тұрғыда сот актілері уақытында және мүлтіксіз орындалуымен ғана құнды екенін баршамыз естен шығармағанымыз дұрыс болар.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі (бұдан әрі – ҚР АПК), Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 2 сәуірдегі № 261-IV «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» заңы (бұдан әрі – Заң) // <http://adilet.zan.kz/>.

2. Қазақстан Республикасының 2000 жылғы 30 қарашадағы № 109 «Қазақстан Республикасындағы бағалау қызметі туралы» Заңының, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 31 наурыздағы № 1 «Соттардың атқарушылық іс жүргізу туралы заңнаманың кейбір нормаларын қолдануы туралы» нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/>.

3. 2017 жылғы 31 наурызда Республикамыздың Жоғарғы Сотының «Соттардың атқарушылық іс жүргізу туралы заңнаманың кейбір нормаларын қолдануы туралы» № 1 нормативтік қаулы // <http://adilet.zan.kz/>.

4. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне атқарушылық іс жүргізу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 2015 жылғы 29 қазандағы Заңы // <http://adilet.zan.kz/>.

ЮРИСДИКЦИЯ И ПОДСУДНОСТЬ ДЕЛ, СВЯЗАННЫХ С НАРУШЕНИЕМ ИНВЕСТИЦИОННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РК

АННОТАЦИЯ

В целях реализации пяти институциональных реформ Президента Республики Казахстан с января 2016 года введен в действие новый Гражданский процессуальный кодекс, регламентирующий особый порядок рассмотрения дел по инвестиционным спорам. Это было вызвано необходимостью обеспечения благоприятного инвестиционного климата для развития экономики страны, стимулирования инвестиций в создание новых, расширение и обновление действующих производств. Уникальность этого судопроизводства заключается во введении исключительной подсудности категории дел по инвестиционным спорам и значительном сокращении судебных инстанций.

Ключевые слова: инвестиция, инвестиционный спор, инвесторы, разрешение инвестиционных споров.

АНДАТПА

Қазақстан Республикасы Президентінің бес институционалдық реформасын жүзеге асыру үшін 2016 жылдың қаңтарынан инвестициялық таластар бойынша істерді қараудың ерекше тәртібін реттейтін жаңа Азаматтық іс жүргізу кодексі енгізілді. Бұл ел экономикасын дамыту үшін қолайлы инвестициялық климатты қамтамасыз ету, жаңа өндірістерді құру, қолданыстағы өндірістерді кеңейту және жаңартуға инвестицияларды ынталандыру қажеттілігіне байланысты болды. Осы сот процедурасының бірегейлігі инвестициялық даулардың істерін санаттағы айрықша юрисдикцияны енгізу және соттардың айтарлықтай азаюы болып табылады.

Түйін сөздер: инвестиция, инвестициялық даулар, инвесторлар, инвестициялық дауларды шешу.

ABSTRACT

In order to implement the five institutional reforms of the President of the Republic of Kazakhstan, from January 2016 a new Civil Procedure Code was put in place, regulating a special procedure for the consideration of cases on investment disputes. This was due to the need to ensure a favorable investment climate for the development of the country's economy, to stimulate investment in the creation of new, expansion and renewal of existing industries. The uniqueness of this legal procedure lies in the introduction of exclusive jurisdiction of the category of cases of investment disputes and a significant reduction of the courts.

Keywords: investment, investment dispute, investors, investment dispute resolution.

Современное казахстанское судопроизводство по законодательному регулированию и практике его применения обладает многими отличительными

признаками, характерными для правосудия стран [1]. В данный момент за 11 месяцев 2017 года в суд города Астаны поступило 125 заявлений, тогда как в 2016 году 73, что на 58% больше, вынесено решений 49, против 29 решений за прошлый год, увеличение на 59%.

От общего количества поступивших заявлений, большая часть исков связана с деятельностью иностранных инвесторов 50,5%, отечественных инвесторов- 49,4%. [2]

Рассмотрим историю появления терминов, связанных с инвестициями, в законодательстве Казахстана. В первом Законе Казахской ССР от 7 декабря 1990 г. № 383-XII «Об иностранных инвестициях в Казахской ССР» закреплено в ст.2, что: «Под иностранными инвестициями понимаются все виды имущества, ввозимые в республику иностранным инвестором, и предназначенные для производства товаров и услуг, а также валютные средства, ввозимые в тех же целях». В Законе РК от 27 декабря 1994 года № 266-XII «Об иностранных инвестициях» инвестиции определялись как все виды имущественных и интеллектуальных ценностей, вкладываемые в объекты предпринимательской деятельности в целях получения дохода (ст.1 Закона). Однако Законом от 16 июля 1997 г. № 165-1 в ст.1 Закона об иностранных инвестициях был включен термин «Инвестирование»:[3]

«Инвестирование» - деятельность, связанная с осуществлением вложений иностранных инвестиций в объекты предпринимательской деятельности в целях получения прибыли (дохода). В то же время вряд ли можно признать удачным введение нового термина «инвестирование», под которым понимается «деятельность, связанная с осуществлением вложений иностранных инвестиций в объекты предпринимательской деятельности в целях получения прибыли (дохода). Данное понятие вносит путаницу, трудно отделить его от других понятий, употребляемых в Законе. Непонятно, что означает «осуществление вложений инвестиций» и как оно соотносится с понятием «осуществление инвестиций», которое употребляется при раскрытии понятия «инвестиционный спор». В международных договорах (в частности в Договоре к Энергетической Хартии) применяется понятие «осуществлении инвестиций», близкое к применяемому в Законе от 16 июля 1997 года понятию «инвестирование»[2].

Пожалуй, отсюда берут начало те проблемы, которые сейчас пытается решить Верховный Суд РК при определении подсудности инвестиционных споров.

Этим же Законом от 16 июля 1997 года в ст.1 Закона об иностранных инвестициях было включено понятие инвестиционного спора (которое, я считаю, было правильным):

«Инвестиционный спор» - любой спор между иностранным инвестором и Республикой Казахстан в лице уполномоченных государственных органов, возникающий в связи с иностранными инвестициями, в том числе спор, связанный с:

- действиями уполномоченных государственных органов, нарушающих права и интересы иностранных инвесторов, предусмотренные настоящим Законом, иным законодательством Республики Казахстан или применимым правом;

- действиями иностранных инвесторов, нарушающих законодательство Республики Казахстан в области иностранных инвестиций и инвестиционной деятельности;

- любым соглашением между Республикой Казахстан и иностранным инвестором;

- осуществлением иностранных инвестиций».

Еще одним ударом по эффективному регулированию инвестиций было необоснованное сужение объема понятия иностранных инвестиций Законом от 2 августа 1999 г. № 466-1:

«Иностранные инвестиции» - инвестиции, осуществляемые в форме участия в уставном капитале юридических лиц Республики Казахстан, а также предоставление займов (кредитов) юридическим лицам Республики Казахстан, в отношении которых иностранные инвесторы имеют право определять решения, принимаемые такими юридическими лицами. Вместо общего определения инвестиций как всех видов ценностей, вкладываемых в объекты предпринимательской деятельности в целях получения дохода, появилось весьма усеченное понятие, причем только в отношении иностранных инвестиций. Эта политика искажения четких и ясных понятий продолжились в Законе от 8 января 2003 г. № 373-II «Об инвестициях». Здесь появляется общее понятие инвестиций, носящее вразрез с международными документами усеченный характер:

«Инвестиции - все виды имущества (кроме товаров, предназначенных для личного потребления), включая предметы лизинга с момента заключения договора лизинга, а также права на них, вкладываемые инвестором в уставный капитал юридического лица или увеличение фиксированных активов, используемых для предпринимательской деятельности» (подпункт 1) ст.1)[4].

Впервые возникает вместо понятия «инвестирование» понятие «инвестиционная деятельность»: «Инвестиционная деятельность - деятельность физических и юридических лиц по участию в уставном капитале коммерческих организаций либо по созданию или увеличению фиксированных активов, используемых для предпринимательской деятельности» (подпункт 2) ст. 1). И, наконец, появляется новое и необоснованно ограниченное понятие инвестиционного спора: «Инвестиционный спор - спор, вытекающий из договорных обязательств между инвесторами и государственными органами в связи с инвестиционной деятельностью инвестора» (подпункт 5) ст.1). И вся эти положения, идущие вразрез с международными понятиями, были без критического анализа перенесены в Предпринимательский кодекс РК от 29 октября 2015 года № 375-V (далее - ПК) Инвестиции - п.1 ст. 274 ПК, инвестиционная деятельность - п.3 ст.274 ПК, инвестиционный спор - п.1 ст.296 ПК[4].

Я не привожу раскрытие этих понятий в ПК, потому что они дословно повторяют понятия, содержащиеся в Законе об инвестициях. В международных договорах нет определения «инвестиционная деятельность». Иногда встречается понятие «осуществление инвестиций», но совсем в другом смысле, чем «инвестиционная деятельность».

Например, в ст. 1 Договора к Энергетической Хартии (ДЭХ) различаются понятия «инвестиции» и «осуществление инвестиций». «Инвестиция» - означает все виды активов, находящихся в собственности или контролируемых прямо или косвенно инвестором (ст.1(6) ДЭХ). «Осуществление инвестиций» - означает осуществление новых инвестиций, приобретение всего или части существующих инвестиций или распространение на другие области инвестиционной деятельности (ст.1(8) ДЭХ)[5]. Однако термин «осуществление инвестиций» не имеет ничего общего с понятием «инвестиционная деятельность», которое содержится в наших законах. Термин «инвестиция» означает прединвестиционную стадию, термин «осуществление инвестиций» означает постинвестиционную стадию. Значение такого деления заключается в том, что в отношении постинвестиционной стадии государства - стороны ДЭХ обязуются предоставлять инвесторам национальный режим или режим наибольшего благоприятствования (ст.10 (7) ДЭХ). Что же касается прединвестиционной

стадии, то такая обязанность возникнет у сторон только после подписания Дополнительного договора к ДЭХ, который был разработан, но до сих пор не подписан сторонами[5].

Таким образом, все три определения, данные в Предпринимательском кодексе РК, коренным образом расходятся с понятиями, закрепленными в международных документах. Там инвестиции - все виды имущества, а не вклад в уставный капитал, там нет понятия «инвестиционная деятельность» и там инвестиционный спор не связан только с договорными отношениями.

В Гражданско-процессуальном кодексе РК от 3 октября 2015 года № 377-V (далее - ГПК) определена подсудность инвестиционных споров:

Статья 27. Подсудность гражданских дел специализированным судам

«4. Суд города Астаны по правилам суда первой инстанции рассматривает и разрешает гражданские дела по инвестиционным спорам, кроме дел, подсудных Верховному Суду Республики Казахстан, а также по иным спорам между инвесторами и государственными органами, связанным с инвестиционной деятельностью инвестора».

Статья 28. Подсудность гражданских дел Верховному суду Республики Казахстан

«Верховный суд Республики Казахстан рассматривает и разрешает по правилам суда первой инстанции гражданские дела:

2) по инвестиционным спорам, стороной в которых является крупный инвестор».

В связи с этим возникает вопрос о понятиях «инвестиционные споры» и «инвестиционная деятельность». В соответствии с п. 1 ст. 296 ПК: «Инвестиционным спором признается спор, вытекающий из договорных обязательств между инвесторами и государственными органами в связи с инвестиционной деятельностью инвестора»[6].

В соответствии с п. 3 ст. 274 ПК: «Деятельность физических и юридических лиц по участию в уставном капитале коммерческих организаций либо созданию или увеличению фиксированных активов, используемых для предпринимательской деятельности, а также для реализации проекта государственно-частного партнерства, в том числе концессионного проекта, признается инвестиционной деятельностью».

Из этого вытекает, что инвестиционные споры должны отвечать двум признакам:

1) это договорные обязательства инвестора и государства;

2) эти обязательства связаны с инвестиционной деятельностью инвестора.

Договорные обязательства - это чисто гражданско-правовой институт. Инвестиционная деятельность, если исходить из определения - это тоже чисто гражданско-правовой институт. Это значит, что публично-правовым отношениям здесь не место. Исходя из сказанного, можно выделить отдельные виды договорных обязательств, могущих быть предметом инвестиционного спора:

1) контракты на недропользование, в которых сторонами контракта выступает государство как собственник недр в лице уполномоченного органа в соответствии со ст. 111 Гражданского кодекса РК;

2) поскольку о них прямо говорится в определении инвестиционной деятельности (п. 3 ст. 274ПК), можно выделить концессионные договоры и договоры государственно-частного партнерства (договор на осуществление инвестиций);

Инвестиционный контракт, то есть договор на реализацию инвестиционного проекта, предусматривающий осуществление инвестиций и предоставление инвестиционных преференций (п. 1 ст. 294 ПК), не отвечает ни одному из двух

признаков, необходимых для признания спора по этому контракту инвестиционным[4].

Во-первых, это не договорное обязательство. Договорное обязательство возникает между двумя равноправными субъектами. Между тем трудно назвать инвестора и уполномоченный орган по инвестициям равноправными субъектами. Достаточно внимательно посмотреть на ст. ст. 281-293 ПК о порядке предоставления инвестиционных преференций, чтобы понять, что перед нами обычные административные отношения, такие же как налоговые, таможенные и прочие.

Инвестор разрабатывает инвестиционный проект, затем обращается с нижайшей просьбой в уполномоченный орган по инвестициям дать ему преференции, уполномоченный орган рассматривает прошение и при наличии заранее установленных в Законе условий принимает решение, дать или не дать инвестиционные преференции.

То, что в Законе об инвестициях была норма об инвестиционном контракте, которая потом была включена в ПК, ничего не меняет с точки зрения правовой природы отношений. Можно обозвать выдаваемое уполномоченным органом разрешение договором (или контрактом), все равно это не договор. Даже если признать его договором, это будет административным договором, что никак не вписывается в понятие «договорное обязательство», применимое только к гражданско-правовым отношениям.

В прежних работах я называл такое оформление публичных отношений квазидоговором, противоестественной формой[3].

Конечно, можно, исходя из чисто формальных аспектов (то, что он назван договором) отнести «инвестиционный контракт» к договорным обязательствам, как это сделал Верховный Суд РК в вывешенном на сайте Верховного суда РК материале от 18 марта 2016 года «Инвестиционные споры: подсудность Верховного Суда и ответы на другие актуальные вопросы». Однако это будет чисто формальным подходом, не основанным на реальном содержании отношений.

К инвестиционным относятся споры, вытекающие из договорных обязательств. Следовательно, споры, вытекающие не из договорных обязательств, инвестиционными не являются. Поэтому если налоговые, таможенные, экологические или иные споры инвестора с государственными уполномоченными органами вытекают из договорных обязательств инвестора с государственными органами, это будет инвестиционный спор. Если они не вытекают из договорных обязательств - это не инвестиционный спор.

Предположим, крупный инвестор вложил значительные денежные средства в уставный капитал коммерческой организации. У этой организации возникли налоговые споры с государством. Этот спор не является инвестиционным и не может рассматриваться Верховным Судом РК.

Этот спор следует признать «иным спором» между инвестором и государственным органом, связанным с инвестиционной деятельностью инвестора, и он будет подсуден суду города Астаны.

К «иным спорам» относятся любые споры инвестора с государством, не вытекающие из договорных отношений.

В Ответах на вопросы Верховного Суда РК от 18 марта 2016 года дается примерный перечень таких споров, с которыми в принципе можно согласиться:

- споры о допуске инвестора к осуществлению инвестиционной деятельности;

- споры о признании незаконными действий(бездействия) должностных лиц государственных органов, нарушающих права инвестора (в области

лицензирования, по начислению налоговых, таможенных и иных обязательных платежей в бюджет, не связанных с договором на осуществление инвестиций);

- споры о взыскании государственным органом с инвестора сумм по налогам и иным обязательным платежам в бюджет, таможенных платежей, не связанных с договором на осуществление инвестиций;

- споры о принудительном изъятии имущества инвестора (национализация, реквизиция) для государственных нужд и возмещение убытков;

- споры, связанные с возмещением инвестору вреда в результате издания государственными органами актов, не соответствующих законам Республики Казахстан;

- иные споры между государственными органами и инвесторами, не связанные с исполнением обязательств по договору на осуществление инвестиций.

Далее в ответах на вопросы Верховного Суда РК в развитие положений п. 4 ст. 27 ГПК говорится, что:

«К подсудности районных(городских) и приравненных к ним судов относятся:

- иные споры, вытекающие из правоотношений с участием инвестора, не связанные с инвестиционной деятельностью. К таким спорам можно отнести трудовые споры с участием инвестора; споры, вытекающие из деликтных обязательств инвестора и т.п.

- споры с участием инвестора, подлежащие рассмотрению в упрощенном производстве».[6]

Однако определение иных споров, вытекающих из правоотношений с участием инвесторов, как не связанных с инвестиционной деятельностью не отличается большой четкостью, ибо все правоотношения, в которых участвует инвестор, так или иначе связаны или вытекают из инвестиционной деятельности.

Между тем есть четкий признак, позволяющий с исключительной четкостью определить подсудность районным и приравненным к ним судам. Этот признак - отсутствие в качестве стороны спора государственного органа. То есть все споры инвестора, в которых выступает другой стороной не государственный орган, а любое юридическое или физическое лицо, относится к подсудности районных (городских) и приравненных к ним судов. Этот признак и следовало указать в качестве определения подсудности споров районным судам. Таким образом, из-за неверного определения в ПК понятия инвестиционного спора Верховный Суд РК не смог взять на себя рассмотрение всех споров крупного инвестора с государственными органами, что не совсем правильно. Верховному Суду должны быть подсудны все споры крупных инвесторов с государственными органами.

Нормативные постановления Верховного Суда не могут противоречить законам и не должны пытаться их подкорректировать. В частности, некоторые иностранные эксперты со ссылкой на международные договоры считают возможным не применять нормы ПК и других законов о понятиях «инвестиции», «инвестиционная деятельность» и «инвестиционные споры» в силу того, что они противоречат ратифицированным Казахстаном международным договорам, международным принципам и принципу равенства национальных и иностранных инвесторов.

Закрепление такого положения в нормативном постановлении Верховного Суда РК в качестве общей нормы я считаю неправильным. Во-первых, тем самым Верховный Суд РК установит новую правовую норму, противоречащую нормам законов, что принципиально недопустимо. Во-вторых, международные инвестиционные договоры заключены не со всеми странами. В-третьих, это положение не будет касаться национальных инвесторов. Да и иностранные

инвесторы в большинстве случаев не смогут воспользоваться этой нормой в силу опять же неверного определения инвестиций. Иностранные инвесторы смогут осуществлять инвестиции только через участие в уставном капитале национальных организаций (ТОО или АО), и только эти ТОО или АО будут заключать договоры с государственными органами. То есть договоры государственные органы будут заключать с национальными юридическими лицами, и поэтому нормы о приоритете международных договоров к этим отношениям применяться не могут. Иностранный инвестор может, правда, заключить договор концессии, но я не думаю, что при таком (если мягко сказать), не совсем удачном Законе о концессии, как у нас, появится очень много желающих заключить такой договор.

Таким образом, общей нормы о том, что законы РК, противоречащие отдельным международным договорам, неприменимы, в нормативном постановлении Верховного Суда быть не может.

Однако можно предусмотреть положение примерно следующего содержания:

«Суды должны иметь в виду, что в случае противоречия понятий, связанных с инвестициями (инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционные споры и др.), аналогичным понятиям, закрепленным в международных договорах, ратифицированных Республикой Казахстан, применяются нормы международных договоров».[10]

Нормативное постановление Верховного Суда, если оно будет принято, может содержать разъяснения норм действующих законов РК, исходя в частности, из следующих положений:

1) Споры инвесторов с государственными органами, связанные с осуществлением инвестиционной деятельности, делятся на две группы:

а) инвестиционные споры, то есть споры между инвесторами и государственными органами, вытекающие из договорных обязательств инвестора и государственных органов;

б) иные споры между инвесторами и государственными органами, не связанные с договорными обязательствами инвестора и государственных органов;

2) Верховному Суду РК подсудны инвестиционные споры между крупными инвесторами и государственными органами;

3) Суду города Астаны подсудны инвестиционные споры между инвесторами, не относящимися к категории крупных инвесторов, и государственными органами, а также иные споры между инвесторами (включая крупных инвесторов) и государственными органами, не вытекающие из договорных обязательств инвесторов и государственных органов;

4) Районным и приравненным к ним судам подсудны споры, не связанные с осуществлением инвестиционной деятельности, при условии, что стороной спора не являются государственные органы, то есть споры между инвесторами и другими юридическими или физическими лицами.[7]

Создание инвестиционной коллегии Верховного Суда РК можно приветствовать хотя бы потому, что наконец-то появится возможность квалифицированно и аргументированно.

Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан прямо установил, что иные споры, вытекающие из правоотношений с участием инвестора, не связанные с инвестиционной деятельностью, а также споры с участием инвестора, подлежащие рассмотрению в упрощенном производстве, подсудны районным (городским) и приравненным к ним судам в соответствии с

общими правилами подсудности, установленными главой 3 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан.[5]

Предпринимательский кодекс Республики Казахстан дает следующее определение инвестиционного спора - это спор, вытекающий из договорных обязательств между инвесторами, в том числе крупными инвесторами, и государственными органами в связи с инвестиционной деятельностью инвестора (пункт 1 статьи 296 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан).[4]

Инвесторами являются физические и юридические лица, осуществляющие инвестиции в Республике Казахстан (пункт 2 статьи 274 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан).

Под государственными органами понимаются государственные учреждения, уполномоченные Конституцией, законами, иными нормативными правовыми актами на осуществление от имени государства функций по: 1) изданию актов, определяющих общеобязательные правила поведения; 2) управлению и регулированию социально значимых общественных отношений; 3) контролю за соблюдением установленных государством общеобязательных правил поведения (пункт 2 статьи 1 Закона Республики Казахстан от 27 ноября 2000 года № 107-II «Об административных процедурах»).

Тогда как под инвестиционной деятельностью понимается деятельность физических и юридических лиц по участию в уставном капитале коммерческих организаций либо созданию или увеличению фиксированных активов, используемых для предпринимательской деятельности, а также для реализации проекта государственно-частного партнерства, в том числе концессионного проекта (пункт 3 статьи 274 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан).[9]

Как следует из приведенного понятия, не всегда инвестиционная деятельность основана на договоре между инвестором и государственными органами.

В этой связи Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан отнес к подсудности суда города Астана не только инвестиционные споры, но и иные споры между инвесторами и государственными органами, связанные с инвестиционной деятельностью инвестора. Для удобства далее в настоящей статье будем именовать их общим собирательным термином «инвестиционные споры».

Касательно судов, рассматривающих инвестиционные споры:

Законодателем предполагалось, что отнесение рассмотрения инвестиционных споров к подсудности суда г. Астана и Верховного Суда Республики Казахстан сделано для обеспечения высокого уровня рассмотрения такой важной категории дел, как инвестиционные споры. Однако, тем самым, законодатель фактически утверждает, что в регионах уровень подготовленности судей не является достаточным для рассмотрения инвестиционных споров. Вместе с тем, не следует забывать, что в стране практикуется ротация судей из регионов в центр и обратно. Следовательно, выбор суда определен вовсе не уровнем подготовленности судей, а иными причинами. Например, в качестве таковой может выступать тот факт, что все центральные органы государственной власти расположены именно в г. Астана. Соответственно, это способствует облегчению рассмотрения дел с их участием.[8]

Кроме того, представляется не совсем удобным, что рассмотрение всех инвестиционных споров с участием инвесторов, осуществляющих деятельность на территории всей страны, осуществляется в одном городе, где расположены компетентные суды, вынуждая инвесторов стекаться со всех регионов в центр для решения инвестиционных споров.

Касательно возможности обжалования решений судов, рассматривающих инвестиционные споры:

По нашему мнению, при выборе судов, компетентных рассматривать инвестиционные споры, не в полной мере были учтены установленные Гражданским процессуальным кодексом Республики Казахстан правила обжалования решений таких судов.

Как известно, в апелляционном порядке подлежат обжалованию судебные акты, не вступившие в силу (часть 1 статьи 401 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан). Следовательно, решение Верховного Суда Республики Казахстан, вынесенное по инвестиционным спорам, не может быть обжаловано в апелляционном порядке. К подсудности Верховного Суда Республики Казахстан отнесено рассмотрение инвестиционных споров с участием крупного инвестора.

Под крупным инвестором Предпринимательский кодекс Республики Казахстан понимает «физическое или юридическое лицо, осуществляющее инвестиции в Республике Казахстан в размере не менее двухмиллионнократного размера месячного расчетного показателя»[4].

Соответственно, в Казахстане создано такое положение, при котором инвестору может стать невыгодно иметь статус крупного, поскольку в таком случае он может фактически лишиться права апелляционного обжалования решения суда по инвестиционному спору с его участием, а в кассационной инстанции могут и отказать в пересмотре судебного акта. Вместе с тем, не исключены случаи, когда это может оказаться и положительным для крупного инвестора, например, в случае разрешения спора в его пользу, по сути, одной инстанцией.

Касательно специалистов, которые вправе давать заключения по инвестиционным спорам:

Также интересен вопрос о правомочии суда при рассмотрении инвестиционных споров запрашивать заключение специалистов Международного Совета при Верховном Суде Республики Казахстан (пункт 8 статьи 77 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан).

Председатель Верховного Суда, обращаясь к участникам заседания, подчеркнул: «Верховный Суд ожидает получение качественных заключений от членов Совета по вопросам дальнейшей имплементации международных стандартов правосудия в практику казахстанских судов, нормотворческой деятельности, а также по конкретным инвестиционным спорам».[2]

Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан под специалистом понимает не заинтересованное в исходе дела совершеннолетнее лицо, обладающее специальными знаниями, которое может быть привлечено судом для участия в судебном заседании или процессуальных действиях в целях оказания содействия в собирании, исследовании и оценке доказательств путем дачи консультаций (пояснений) и помощи в применении научно-технических средств.

Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан в качестве специалистов не могут выступать сотрудники казахстанских и зарубежных юридических фирм, входящие в состав Международного Совета при Верховном Суде Республики Казахстан. Кроме того, несмотря на то, что заключения Совета носят рекомендательный характер, учитывая наличие правила о том, что действующие судьи, входящие в состав Совета, не принимают участия в подготовке заключений Совета в случаях, предусмотренных статьей 77 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, то представляется справедливым внедрения аналогичного правила и по отношению к членам

Совета, являющимся одновременно сотрудниками/советниками юридических фирм, которые представляют интересы лиц, участвующих в деле по инвестиционным спорам, по которым испрашивается заключение Совета, ввиду наличия конфликта интересов. При этом, принимая во внимание правило о том, что заседание Совета считается правомочным при участии в нем не менее двух третей от общего числа его членов (пункт 18 Положения о Международном совете при Верховном Суде Республики Казахстан), то в целях соблюдения указанного правила возникнет необходимость увеличить количество членов Совета.[7]

Также интересен вопрос о том, насколько такие «заключения специалистов» (заключения Совета) могут быть использованы в качестве доказательства по делу.

Согласно статье 63 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан доказательствами по делу являются полученные законным способом сведения о фактах, на основе которых суд устанавливает наличие или отсутствие обстоятельств, обосновывающих требования и возражения сторон, а также иных обстоятельств, имеющих значение для правильного рассмотрения и разрешения дела. Сведения о фактах могут быть получены из объяснений сторон и третьих лиц, показаний свидетелей, заключений экспертов, вещественных доказательств, протоколов процессуальных действий, протоколов судебных заседаний, аудио-, видеозаписей, данных, полученных путем использования систем видеоконференцсвязи, отражающих ход и результаты процессуальных действий, и иных источников.

Статьями 64-67 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан установлены требования к доказательствам о том, что они должны быть относимы к делу, допустимы и достоверны.

В этой связи возникают обоснованные сомнения в том, что вышеуказанные «заключения специалистов» будут и могут считаться относимыми, допустимыми и достоверными доказательствами по делам по спорам с участием инвесторов в том понимании, какое предъясняется Гражданским процессуальным кодексом Республики Казахстан к доказательствам.

Подводя итоги вышеприведенным особенностям рассмотрения инвестиционных споров в Республике Казахстан, хотелось бы отметить, что новшества Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан скорее усложнили, чем упростили или улучшили, положение инвесторов, в особенности крупных инвесторов, по инвестиционным спорам, рассматриваемым судом города Астана и Верховным Судом Республики Казахстан. Фактически, инвесторы, особенно крупные, оказались в неоднозначном положении перед государственными органами в случае возникновения инвестиционных споров с ними и иных споров, связанных с инвестиционной деятельностью в Казахстане.

В рамках судебной реформы создана специализированная судебная коллегия Верховного Суда Республики Казахстан, к компетенции которой отнесены рассмотрение по правилам суда первой инстанции инвестиционных споров с участием крупных инвесторов и пересмотр в апелляционном порядке судебных актов суда города Астаны по гражданским делам с участием остальных инвесторов.

В суде города Астаны образован отдельный состав судей по рассмотрению таких дел. Судом города Астаны по правилам суда первой инстанции рассматриваются гражданские дела по инвестиционным спорам, кроме дел, подсудных Верховному Суду Республики Казахстан. Также, судом города Астаны рассматриваются иные споры между инвесторами и государственными органами, связанные с инвестиционной деятельностью инвестора. Ранее все споры, касающиеся инвесторов, рассматривались в экономических и районных судах,

проходили длительную процедуру обжалования судебных актов в вышестоящих инстанциях. Теперь инвесторы получили возможность значительно сократить сроки судебных разбирательств: один-два месяца в суде первой инстанции города Астаны и один-два месяца в апелляционном порядке в специализированной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан.

Основной задачей инвестиционного судопроизводства является обеспечение эффективной защиты прав и законных интересов инвесторов, повышения их доверия к национальной судебной системе. В этой связи, вопросы разграничения подсудности споров с участием инвесторов и формирование единообразной судебной практики в части применения процессуальных норм являются определяющими.

Поэтому, под формулировкой нормы статьи 296 Предпринимательского кодекса «договорные обязательства, связанные с инвестиционной деятельностью инвестора» следует понимать договорные обязательства между инвесторами и государственными органами, которые оформлены в виде инвестиционных контрактов либо иных договоров на осуществление инвестиций, в том числе концессионные договоры и договоры государственно-частного партнерства (далее – договор на осуществление инвестиций).

Тем самым, подсудность ограничивается спорами, вытекающими исключительно из указанных договоров.

При этом договор на осуществление инвестиций может иметь различное наименование либо быть без наименования, но должен содержать основные отличительные признаки: предмет договора (объект инвестирования); размеры инвестиций (вкладов); иные существенные условия применительно к типу договора.

В целях обеспечения защиты прав и интересов инвесторов под «государственным органом» следует понимать государственные органы, заключившие договоры с инвесторами не только от своего имени, но и от имени Республики Казахстан.

В этой связи к подсудности относятся также споры по контрактам на недропользование, стороной в которых является Республика Казахстан.

Таким образом, исходя из указанной дифференциации, к инвестиционным спорам могут быть отнесены следующие виды споров: споры, связанные с заключением, изменением и расторжением договора на осуществление инвестиции; споры, связанные с исполнением инвестором налоговых, таможенных, социальных, экологических и иных обязательств, вытекающих из договора на осуществление инвестиции, в том числе об оспаривании инвестором начисленных в рамках договора сумм; споры об обжаловании инвестором действий (бездействий) государственного органа в ходе проведения проверки соблюдения условий договора на осуществление инвестиций; споры, связанные с возвратом имущества, предоставленного инвестору в качестве государственного натурального гранта либо взыскании государственным органом его стоимости при досрочном прекращении действия договора; иные споры, как по искам инвесторов, так и по искам государственных органов, связанные с исполнением взаимных обязательств по договору на осуществление инвестиций.

В силу требований части 4 статьи 27 Гражданского процессуального кодекса к иным спорам между инвесторами и государственными органами, связанным с инвестиционной деятельностью инвестора, подсудным суду города Астаны, относятся споры между инвесторами и государственными органами, связанные с инвестиционной деятельностью инвестора, с участием: 1) иностранного юридического лица (его филиала, представительства), осуществляющего предпринимательскую деятельность на территории Республики

Казахстан; 2) юридического лица, созданного с иностранным участием в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, пятьдесят и более процентов голосующих акций (долей участия в уставном капитале) которого принадлежит иностранному инвестору; 3) инвесторов при наличии заключенного контракта с государством на осуществление инвестиций.[5]

К «иным спорам» можно отнести: споры о допуске инвестора к осуществлению инвестиционной деятельности; споры о признании незаконными действий (бездействия) должностных лиц государственных органов, нарушающие права инвестора (в области лицензирования, по начислению налоговых, таможенных и иных обязательных платежей в бюджет, не связанных с договором на осуществление инвестиции; споры о взыскании государственным органом с инвестора сумм по налогам и иным обязательным платежам в бюджет, таможенных платежей, не связанных с договором на осуществление инвестиций; споры о принудительном изъятии имущества инвестора (национализация, реквизиция) для государственных нужд и возмещении убытков; споры, связанные с возмещением инвестору вреда в результате издания государственными органами актов, не соответствующих законам Республики Казахстан.

Согласно нормам гражданского процессуального и инвестиционного законодательства бремя доказывания подсудности спора (суду города Астаны либо Верховному Суду) возлагается на заявителя.

Для этого, в исковых заявлениях необходимо приводить подробное обоснование категории спора (инвестиционный спор либо иной спор, связанный с инвестиционной деятельностью) и подсудность дела, отражать условия договора на осуществление инвестиции, из которого вытекают договорные обязательства с указанием размера вложенных инвестиций в экономику страны в целях подтверждения статуса инвестора, а также приводить конкретные сведения об инвестиционной деятельности и связанности спора с такой деятельностью.

Отсутствие указанных сведений и документов согласно подпункту 2) пункта 1 статьи 152 ГПК влечет возврат поданного искового заявления (заявления) со всеми приложенными документами.

Резюмируя вышесказанное, следует отметить, что отсутствие нормативного закрепления разъяснений приводит к произвольной трактовке подсудности дел, как инвесторами, так и государственными органами. Поэтому принятие нормативного постановления, регламентирующего процедуру разрешения инвестиционных споров, в котором найдут свое отражение вопросы, связанные с разграничением подсудности, конкретным перечнем таких споров, будет способствовать соблюдению единообразной судебной практики.

Также, для установления единообразной практики определения подсудности по инвестиционным спорам и спорам, связанным с инвестиционной деятельностью, необходимо на законодательном уровне предусмотреть ведение уполномоченным органом по инвестициям реестра крупных и иных инвесторов с регулярной его актуализацией.

С учетом выше изложенного можно сделать следующие выводы. Во-первых, в рамках инвестиционного права как комплексной отрасли права складываются определенные правовые институты, в том числе и институт юридической ответственности. Во-вторых, гражданско-правовая, административно-правовая или уголовно-правовая ответственность остаются институтами своих соответствующих отраслей права, а в сфере инвестиционного права эти и другие виды ответственности объединяются в единый институт инвестиционного права - институт инвестиционно-правовой ответственности. В-третьих, поскольку инвестиционное право относится к числу отраслей права, не получивших еще надлежащего теоретического обоснования и находящихся на

ранней стадии развития, считаем своевременным и важным изучение юридической ответственности за нарушение инвестиционного законодательства как особого института инвестиционного права.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Статья Главы государства «План нации – Путь к казахстанской мечте» - http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-plan-nacii-put-k-kazahstanskoi-mechte;
2. Инвестиционные споры в РК - <https://www.zakon.kz/4894453-investitsionnye-sporu-v-rk.html>;
3. Инвестиционные споры: зарубежный опыт и законодательство Казахстана Сулейменов М.К. Член Международного Совета - <https://www.zakon.kz/4812805-investicionnye-sporu-zarubezhnyj-opyt.html>;
4. Предпринимательский кодекс Республики Казахстан - <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375> ;
5. Договора к Энергетической Хартии - <http://www.energsovet.ru/stat546.html>;
6. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан - <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>;
7. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан - <http://ank.kz/post/normativnoe-postanovlenie-verhovnogo-suda-respubliki-kazakhstano-nekotoryx-voprosax-rassmotreniya-investicziionnyx-sporov>;
8. Ершова И.В., Иванова Т.М. Предпринимательское право: учебное пособие. - М.: Юриспруденция, 2000. С. 6;
9. Предпринимательское право Российской Федерации. / Отв. ред. Е.П. Губин, П.Г. Лахно. С. 804-838; Ершова И.В., Иванова Т.М. Указ. соч. С. 281-300;
10. Пункт 1 ст. 13 Закона РК «Об инвестициях» от 8.1.2003 г. № 373-II // Казахстанская правда. 2003, 11 января. № 9-11 утратил силу в соответствии с Законом РК от 10.12.08 г. № 101-І.;

2-секция. СОТ РЕФОРМАСЫ МЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫҢ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абдраимов Ф.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты
жанындағы Сот төрелігі
академиясының
магистранты

АЛАЯҚТЫҚ ІСТЕРДІ ҚАРАУ ТЕОРИЯСЫ ЖӘНЕ СОТ ТӘЖІРИБЕСІ

АҢДАТПА

Мақалада экономикалық-құқықтық және қаржылық қатынастардың заманауи дамуын деңгейін ескере отырып, қолданыстағы қылмыстық заңнаманы талдау негізінде алаяқтықтың қылмыстық құқықтық сипаттамаларының өзекті мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: алаяқтық, меншікке қарсы қылмыс, алдау, сенімге қиянат жасау, мүлік, материалды құндылықтар

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются некоторые актуальные вопросы уголовно-правовой характеристики мошенничества на основе анализа действующего уголовного законодательства с учетом современного уровня развития экономико-правовых и финансовых отношений.

Ключевые слова: мошенничество, преступление против собственности, обман, злоупотребление доверием, имущество, материальные ценности

ANNOTATION

The article discusses some topical issues of criminal law characteristics of fraud based on an analysis of existing criminal legislation, taking into account the current level of development of economic, legal and financial relations.

Keywords: fraud, property crime, deception, breach of trust, property, material values

Алаяқтық меншікке қарсы қылмыс ретінде мүліктік қылмыстардың басқа түрлерінен тек оны жасау тәсілімен, яғни объективті жағымен ғана ерекшеленеді. ҚР ҚК 190-бабының диспозициясында екі тәсіл көрсетілген — бұл алдау немесе сенімге қиянат жасау [1].

Алдау бөтен мүлікті иелену тәсілі ретінде екі түрден тұрады.

Белсенді алдау - бұл мүліктің меншік иесін немесе жалған мәліметтер хабарлау, жалған құжаттар беру немесе аталған тұлғаға мүліктің алаяқтың иелігіне өту негіздері туралы қате түсінік беретін өзге де әрекеттер жасау арқылы мүліктің өзге иесін әдейі жаңылыстыру.

Пассивті алдау кінәлінің хабарлауға міндетті болған заңдық маңызы бар нақты мән-жайлар туралы айтпауымен негізделеді, соның нәтижесінде мүлікті

беруші адам кінәліге мүлікті немесе оған құқықты беру үшін заңды негіздердің болуына қатысты жаңылысады [2, 86 б].

Алдаудың қандай болуы мүмкін екеніне қарамастан, бұл мүлікті (материалдық құндылықтарды) не материалдық емес құқықтарды (талап ету құқығын) оған сенім білдіру және өз еркімен беру үшін басқа тұлғаны әрқашан әдейі жаңылыстыру болып есептеледі. Алдау кезінде адамның көру, есту, сезу, қорлау, сондай-ақ сөйлеу сияқты органдары шешуші мәнге ие. Көру арқылы адам қандай да бір объектіге немесе субъектіге сыртқы баға береді. Сондай-ақ, алдау құрбаны көзбен шолып қарау кезінде бір объектіні басқа объекті ретінде қабылдайды, сол немесе басқа құжаттың мәтінін жазбаша оқығанда, ол шындыққа сәйкес келмеуі мүмкін тиісті ақпаратты алады. Есту арқылы адам басқа коммуникатордан шығатын ақпаратты қабылдайды, содан кейін оны талдайды. Сезу арқылы адам қандай да бір бұйымның, тауардың сапасы, оның салмағы, көлемі, заттың физикалық параметрлері және т.б. туралы мәлімет алады.

Осылайша, алдау кезінде тірі орган ретінде адамға ғана тән барлық осы органдар мен функциялар қолданылады. Бірақ ең бастысы, ақылға қонымды адам өзінің қабылдау органдары арқылы ақпарат алып, қорытынды (ақыл-ой) жасайды, олардың негізінде белгілі бір әрекеттерге нақты шешім қабылдайды.

Бөтен мүлікті алаяқтық иеленудің екінші тәсілі — сенімге қиянат жасау.

Сенімге қиянат жасау - бұл адамның жәбірленушімен жақын (достық және тіпті дос-жара қарым-қатынаста) бола отырып, оны шынайы ниеттерге қатысты жаңылыстыруы [3, 529 б].

Алдауға қарағанда, егер мүлік иесі мен осы меншік иесінің мүлкін иеленген тұлғаның арасында жақсы, тұрақты әлеуметтік байланыстар бар болса ғана сенімге қиянат жасауға болады. Бұл адамдар ұзақ таныстық, қарым-қатынас, бірлесіп уақыт өткізу және т.б. негізінде бір-біріне сенеді. Осылайша, сенімді қарым-қатынасты пайдалана отырып, адам бір тамаша сәтте әлеуметтік байланыстан жоғары материалдық мүдделерін қойып, осы қарым-қатынастарды бұзуға шешім қабылдайды. Көп жылдық достықтың зұлымдығына сенімді қарым-қатынасты пайдаланып, келісімдер немесе уәделер арқылы жақын адамының мүлкін иеленеді.

Сенімді қарым-қатынастар бір-бірін жақсы және бұрыннан білетін, яғни олардың адалдығы мен парасаттылығына күмәндануға себеп болмайтын екі адамның жеке қасиеттері белгілі жеке тұлғалар арасында ғана мүмкін. Осы сенім қарым-қатынастарының құрамдас бөліктерінің бірі - сенім. Сенім - адамның санасының құрамдас бөлігі, онда өзін-өзі сендірудің әсерінен қоршаған шындық шын мәнінде емес, бұрмаланған түрде қабылданады. Бірдеңеге сенген адам белсенді әрекет ете бастайды немесе керісінше, бәрін өз мүддесіне де, өзі атынан өкілдік ететін тұлғаның пайдасына да дұрыс жасап жатыр деп пайымдай отырып, өзін пассивті етеді. Алаяқтық әрекетіне қатысты бір нәрсеге сенген адам, атап айтқанда, басқа адамның уәдесіне сенген адам уәде еткеніне шын жүректен сенеді және одан іздестірілетін іс-әрекетті (нәтижені) күтеді.

Мүлік немесе мүліктік құқықтар қылмыс объектісі болып табылады. Мүлік (заттар), бұл белгілі бір құны бар материалдық әлем объектілері. Ал мүліктік құқықтар, бұл заттар емес. Олар мүлікке қандай да бір құқық береді. Осыған орай, заң шығарушы оларды мүлікке теңестіреді, бұл ретте олар мүліктің өзі болып табылмайды. Берілген мәселенің айқындылығына қарамастан, іс жүзінде ұрлық мәніне қатысты қиындықтар туындайды.

Алаяқтық кезінде заңды түрде тұлғаның меншігіндегі кез келген мүлік ұрлаудың нысанасы бола алады. Көбінесе ол ақша болып табылады. Ақша - Қазақстан Республикасының ақша бірлігі. ҚР-дағы ақша бірлігі теңге болып табылады (ҚР АҚ 127-бабының 1-тармағы) [4]. ҚР АҚ 115 -бабының 1 және 2-т.

сәйкес, «мүліктік және жеке мүліктік емес игіліктер мен құқықтар азаматтық құқық объектілері бола алады. Мүліктік игіліктер мен құқықтарға (мүлікке): заттар, ақша, соның ішінде шетел валютасы, ... басқа да мүлік жатады».

ҚР АК бабының мазмұнын негізге ала отырып, теңге мен шетел валютасын құрайтын ақша бұл негізінен әр түрлі объектілері болып табылады. Осылайша, ұрланған зат шетел валютасы мен валюталық құндылықтар болуы мүмкін. Бұл әр түрлі құқық объектілері болғандықтан, олардың араласуына жол берілмейді.

Ақша немесе шетел валютасы ұғымының мәні өте жұқа және айлалы болып келеді, оған аз ғана практик-заңгерлер, әсіресе қылмыстық қудалау органының лауазымды тұлғалары (тергеушілер, прокурорлар) назар аударады. Сонымен ол немен негізделеді. Оның себебі ақша немесе валютаның қолма-қол ақша немесе қолма-қол ақшасыз нысанда болуында. Олардың қандай нысанында болатынына қарамастан, оларды бір нәрсе біріктіреді - олар төлем немесе есеп айырысу құралы болып табылады. Оларды болмыс нысаны ажыратады. Қолма-қол ақша - бұл ақша белгілері: ҚР Ұлттық Банкінің сөзсіз міндеттемесі болып табылатын және оның барлық активтерімен қамтамасыз етілетін банкноттар (банк билеттері) мен монеталар. Банкноттар мен монеталар - материалдық әлемнің заттары, демек, өзінің құқықтық табиғаты бойынша қолма-қол ақша, бұл тектік белгілермен анықталған жылжымалы заттар. Банкноталар материалдық әлемнің объектілері ретінде есептеу кезінде қолдан қолға көшіріледі. Материалдық әлемнің заттары ретінде оларға меншік туралы ереже — иелену, пайдалану және билік ету туралы ереже толығымен қолданылады. Қолдарында қолма-қол ақша немесе валютасы бар адам олардың меншік иесі болып табылады. Басқа мәселе - қолма-қол ақшасыз ақша немесе валюталық құндылықтар. Қолма-қол ақшасыз ақша немесе валюталық құндылықтар, қолма-қол ақшаға қарағанда, тиісті банктік немесе қаржы мекемелеріндегі заңды немесе жеке тұлғалардың шоттарындағы сандық жазбалар нысанында болады. Бекітілген ережелерге сәйкес ашылған және ресімделген және уәкілетті лауазымды адамдар қол қойған шоттар қолма-қол ақшасыз ақша немесе валюталық құндылықтар болып табылады. Осылайша, қолма-қол ақшасыз ақша тек меншік құқығы емес, міндетті құқықтың объектісі болып табылады. Бұл нені білдіреді. Қолма-қол ақшасыз ақша материалдық объект түрінде болмағандықтан, оларға мүлік (заттар) туралы ереже қолданылмайды. Қолма-қол ақшасыз ақша иесі оларды өз қолынан басқа адамның қолына бере алмайды, яғни оларды берумен бірге меншік құқығын да бере алмайды. Бір тұлғадан екінші тұлғаға қолма-қол ақшасыз ақшаны (цифрлық жазбаларды) беру тек уәкілетті тұлға, атап айтқанда шоттарында сандық жазбалары көрсетілген банк немесе қаржы ұйымы арқылы ғана орындалуы мүмкін болады. Белгілі бір соманы нақты тұлғаға беру (аудару) туралы өкімді немесе шешімді қолма-қол ақшасыз ақша иесі немесе онымен басқаруға құқығы бар тұлға (директор, бас бухгалтер) береді. Банк белгіленген ережелерге сәйкес осындай өкімді алғаннан кейін белгілі бір уақыт (банк күндері) ішінде клиенттің шотынан қолма-қол ақшасыз ақшаны ақша тағайындалған басқа тұлғаның шотына аударады (есептен шығарады). Әдетте, бұл шот сол банкте немесе басқа банкте (бенифициар) болады. Осылайша, қолма-қол ақшасыз ақша нақты тұлғаның меншігінде болса да, шын мәнінде ол оларды иеленбейді. Банктік қызмет көрсету шартына байланысты банк пен клиент арасында Міндеттемелік қатынастар туындайды. Сондықтан қолма — қол ақшаға меншік құқығы туралы ереже, қолма-қол ақшасыз ақшаға-міндеттемелік құқық қолданылады. Банк клиенті қолма-қол ақшасыз ақшаға тек оның шотына қызмет көрсететін тұлға, яғни банк немесе қаржы ұйымы (қаржы операторы) арқылы иелік ете алады. Бұл жоғарыда айтылған нюанс болып табылады.

Құқықтық материяның осы қырларын талдап, енді істің криминологиялық жағына көшеміз. Негізінде, мүлікті (ұрлық кезінде) немесе мүліктік құқықты

(алаяқтық кезінде) ғана ұрлауға болады. Бұл феноменнің криминологиялық құрамдас бөлігі қолма-қол ақшасыз ақшаны ҚК-нің 190-бабының диспозициясында көзделгендей тәсілдермен, яғни алдау немесе сенімге қиянат жасау жолымен ұрлауға болмайды. Мұндай әрекет мүлдем мүмкін емес. Алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы бөтен мүлікке құқықтарды сатып алуға болады. Алайда, біз бұл мәселеге оның көлемдігіне байланысты тоқтамаймыз. Тек қылмыстық істер бойынша іс жүргізетіндер үшін тек бір қағидатты жағдайды айта кетеміз. Қолма-қол ақша түріндегі ақша мен шетел валютасы жататын мүлік ұрлаудың мәні бола алады, ал қолма-қол ақшасыз ақша мен валюталық құндылықтар жататын міндетті құқықтар ешқашан ұрлаудың мәні болмайды және бола алмайды. Барлық қазіргі азаматтық құқық пен азаматтық заңнама мүліктік (заттық) және мүліктік емес (міндетті) құқықтар арасындағы айырмашылықтарға негізделген, оларға көптеген ғылыми еңбектер мен ҚР АҚ бөлімдері арналған. Бар айырмашылықтарына байланысты, бұл азаматтық құқық объектілерінің құқықтық жағдайы, құқықтық реттеу әдісі мен тәсілі әртүрлі болып келеді. Бұл әр түрлі құқық объектілері болғандықтан, олар әртүрлі қорғалады және оларды қорғау тәсілі әртүрлі. Қолма-қол ақшасыз ақша немесе қолма-қол ақшасыз валюта мүлік болып табылмайды, өйткені бұл міндетті құқық, оларды ұрлау мүмкін емес. Оларды тек мәміле жасау арқылы басқа тұлғаға беруге болады.

Сонымен қатар, бұл мәселеде тағы бір нюанс бар, оны қаржы, қаржылық және банк құқығы саласындағы мамандардың тар шеңбері ғана біледі. Оның себебі, сан түрінде көрсетілген және тиісті шоттарда жазылған қолма-қол ақшасыз валюта және олар бойынша құжаттарды қағаз немесе электрондық тасығышта қатаң белгіленген тәсілмен толтыра отырып операциялар жүргізіледі, және бұл валюта емес, валюталық құндылықтар болып табылады.

Енді кім алаяқтықтан зардап шегуші болып табылады деген сұраққа тоқталайық. Алдау субъектісі кім болуы мүмкін деген сұрақтың айқындылығына қарамастан, шын мәнінде бәрі сондай оңай емес. Бұл мәселенің дұрыс шешілуіне көп нәрсе байланысты. Атап айтқанда, қылмыстың болғаны немесе болмағаны. Қылмыстық қудалау органының жәбірленуші ретінде заңды тұлғаны мойындайтыны жиі кездеседі. Алайда, бұл қаншалықты дұрыс және заңды тұлға алдау субъектісі бола ала ма? Және бұл жерде заңгерлердің пікірлері екіге бөлінеді. Кейбіреулері болуы мүмкін десе, басқалары жоқ дейді. Біз соңғы позицияны қолдаймыз, қазір неліктен екенін түсіндіре кетейік. Заңды тұлғаның жансыз субъект ретінде жеке тұлғаның қасиеттері мен сапаларына, яғни ақыл-ойы мен психикасына ие емес. Баяндалғанның негізінде жеке тұлға (адам) мен заңды тұлға (жасанды туынды) арасында сенімді қатынастар бола алмайды. Әрине, заңды тұлғалар арасында да қандай да бір сенімді қарым-қатынастар болмайды. Қорытынды, заңды тұлғапсихикаға және ақылға ие болмағандықтан, оны алдау да мүмкін емес.

Сонымен, алдау арқылы заңды тұлғадан мүлікті ұрлауға болады ма екенін көрейік. Жоғарыда айтылғандай, алдау, бұл басқа адамды әдейі жаңылыстыру. Адамды жаңылыстыру, онымен физикалық байланысқа түсу және сөйлесулер, мимика, ым-қимыл арқылы басқа адамда бір нәрсеге қатысты елесін жасауға болады. Осылайша, алдау субъектісі ақылға қонымды және психикаға ие, басқа адамнан келіп түсетін мәліметтерді қабылдауға, алынған ақпаратқа талдау мен синтездеуді жүргізуге және тиісті ақыл-ойлар жасауға қабілетті жеке тұлға ғана бола алады. Бұдан әрі, алдаудың ықтималды екі тәсілінің қайсысы таңдалатынына сондай-ақ алданған адамның жасы, оның жалпы және кәсіптік білім деңгейі, өмірлік тәжірибесі және т.б. әсер етеді. Заңды тұлға болса мұндай қасиеттерге ие бола алмайды.

Енді алдау құралдарына қатысты айта кетейік. Әдетте, алдау кезінде әр түрлі құжаттар, жарнамалық материалдар үлгілері, бұйымдар мен тауарлар және т.б. қолданылады. Шындығында, бөтен мүлікті, негізінен ақшаны иелену үшін әдетте, қарыз, кепіл, кепілақы, жеткізу, қызметтерді көрсету және т.б. туралы әр түрлі келісімшарттар жасасу жеткілікті болады. Бұл құжаттарды қалай бағалау керек? Біздің ойымша, тараптар өзара мәміле жасағандықтан, сонымен қатар нотариалды куәландырғандықтан, бұл алаяқтық емес. Бұл жағдай сотта азаматтық сот ісін жүргізу ережелері бойынша шешілуі тиіс. Қандай да бір тұлғаның талап-арызы бойынша соттың жасалған мәмілені жарамсыз деп тану және тараптарды бастапқы жағдайға келтіру туралы не бұрын алынған соманы өндіріп алу туралы тиісті шешімін шығаруы да кездесіп тұрады. Осылайша, қылмыстық қудалау органы мен алаяқтық туралы қылмыстық істі қарайтын сот үшін азаматтық іс бойынша сот шешімі қандай маңызға ие? Бұл жағдайда жасалған шарттар немесе заңды күшіне енген сот шешімдері болған кезде қылмыстық іс қозғаудан бас тарту, ал соттарға ақтау үкімдерін шығару қажет деп есептейміз. Мұндай жағдайларда басымдық тараптардың жария емес, жеке қатынастарына берілуі тиіс. Олай болмаған жағдайда, барлығы заң мен сот алдында тең екендігі туралы ҚР Конституциясының 14-бабының ережелері бұзылады [5], яғни біреуі азаматтық сот ісін жүргізу шеңберінде сот билігін іске асыру арқылы өзінің бұзылған құқықтарын қорғайды, басқаларына мемлекет өзінің күш органдары мен қылмыстық сот ісін жүргізу арқылы көмек көрсетеді.

Кейде қылмыстық қудалау органы айыптау қорытындысында заңды тұлғаның (Министрліктің, Департаменттің) басшылығын алдады, бұл ретте нақты Тегін көрсетпестен. Бұл түсінікті, өйткені нақты адаммен, ұрлаушы деп аталатын, ешқашан кездеспеді. Бұдан әрі заңды тұлға құқықтың (азаматтық, әкімшілік) дербес субъектісі болып табылады. Дербес субъект ретінде оған тиісті құқықтар берілген, белгілі бір міндеттері бар, ал теріс салдарлар туындаған кезде құқықтық жауапкершілікте болады. Алайда, бұрын айтылғандай, заңды тұлғаның, жеке тұлғаға қарағанда, ақылға қонымды және ерік-жігері жоқ, осыған байланысты жеке тұлға сияқты қасиеттері де жоқ. Сондықтан заңды тұлғаны алдауға болмайды.

Айыптау қорытындысында айыпталушы осындай серіктестіктің, акционерлік қоғамның басшысын, банктің несие комитетін, Директорлар Кеңесін және т.б. алдаған деп жазылса, бұл дұрыс емес. себебі, заңды тұлғаның басшысы - бұл абстрактілі түсінік, оған ешқандай құқықтық жүктеме жүктелмейді. Бұдан басқа, бұл заңды тұлғаның атқарушы органының, оның құрылымдық бөлімшелерінің жалпылама атауының өзі құқық субъектілері болып табылмайды. Сондықтан заңды тұрғыдан да және іс жүзінде жоқ субъектіні алдау мүмкін емес. Жоғарыда айтылғандай, жеке тұлға ғана алданады, яғни жаңылыстырылуы мүмкін. Осылайша, заңды тұлғадан осы тұлғаның басшыларын алдау немесе сенімге қиянат жасау арқылы бірдеңені ұрлау да мүмкін емес. Бұдан әрі атқарушы орган - бұл заңды тұлғаның заңды өкілі. Яғни заңды тұлғаның атқарушы органын заңды тұлғаның өзімен теңестіруге болмайды. Шындығында, тәжірибеде мұндай тепе-теңдік жиі орын алады.

Іс жүзінде, алаяқтықтың мәмілелерден айырмашылығы сандық көрсеткіш болып табылады. Мәселен, егер азаматқа бірнеше адамнан арыз түссе, онда бұл алаяқтық ретінде сараланады. Егер жалғыз оқиға орын алса, онда бұл жерде алаяқтық болмайды.

Құқық қолданушыларда қиындық тудыратын келесі мәселе - ойдың пайда болу сәті. Қалыптасқан тәжірибеге сәйкес қандай да бір міндеттемені орындау шартымен мүлікті алу кінәлінің осы мүлікті иелену кезінде оны иемдену мақсатын қойғанда және қабылданған міндеттемені орындауға ниеттенбеген жағдайда ғана алаяқтық ретінде саралануы мүмкін.

Бөтеннің мүлкін ұрлауға немесе бөтеннің мүлкіне құқықты алуға бағытталған ниет бөтеннің мүлкін немесе оған құқықты алғанға дейін тұлғада туындауы тиіс. Мұндай жағдайда кінәлінің мүлікті алуға ниеті шарт жасалғанға дейін туындайды. Тараптар арасындағы шарт тараптардың тиісті міндеттемелерді орындауға екі жақты ниетімен жасалған жағдайларда, бірақ ол жасалғаннан және материалдық пайда алғаннан кейін Тараптардың бірінде тиісті міндеттемелерді орындамауға ниет пайда болғанда, жасалған әрекет алаяқтық ретінде саралана алмайды.

Сонымен, қазіргі уақытта алаяқтық біліктілігімен байланысты көптеген тәжірибелік және теориялық проблемалар бар. Оларға ұрлаудың аяқталу сәті, ойдың пайда болу сәті жатады. Біздің ойымызша, мүліктің меншік иесінің немесе өзге иесінің залалы оларға билік ету мүмкіндігін алу емес, ұрлықтың аяқталған сәтін анықтау кезінде шешуші болуы тиіс. Қылмыс жасауға алдын ала ойластырылған ниетті анықтауды саралау үшін қажетті деп тануға болмайды. Ал адамның нақты іс-әрекеті айқындаушы болуға тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // <http://adilet.zan.kz>
2. Сабитов Р.А. Понятие и признаки криминального обмана // Уголовное право. — 2015. — № 5. — С. 86 — 89.
3. Шагапов И. Р. Мошенничество: проблемы применения законодательства // Молодой ученый. — 2016. — №7. — С. 538-540.
4. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // <http://adilet.zan.kz>
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы // <http://adilet.zan.kz>

Альмухамбетова Д.
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде
Республики Казахстан

ВОВЛЕЧЕНИЕ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В ПРЕСТУПНУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена статье 132 Уголовного Кодекса Республики Казахстан, предусматривающая уголовную ответственность за вовлечение несовершеннолетних в преступную деятельность, а также профилактическим мерам вовлечения несовершеннолетнего в преступную деятельность, описываются проблемные аспекты, причины.

Ключевые слова: несовершеннолетний, вовлечение, преступление, профилактика.

АНДАТПА

Мақала Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 132-бабына арналған, ол қылмыстық әрекеттерге кәмелетке толмағандарды тарту үшін қылмыстық жауапкершілікті қарастырады, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамды қылмыстық іс-әрекетке тарту бойынша алдын алу шаралары, проблемалық аспектілер мен себептерді сипаттайды.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмаған, қатысу, қылмыс, профилактика.

ANNOTATION

The article is devoted to article 132 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which provides for criminal liability for involving minors in criminal activities, as well as preventive measures for involving a minor in criminal activities, describes problem aspects and causes.

Keywords: minor, involvement, crime, prevention.

Подрастающее поколение, защита законных прав и интересов несовершеннолетних является предметом особой заботы и основным направлением деятельности любого цивилизованного государства. Статья 27 Конституции РК предусматривает, что брак и семья, материнство, отцовство и детство находятся под защитой государства. Забота о детях и их воспитание являются естественным правом и обязанностью родителей. Совершеннолетние трудоспособные дети обязаны заботиться о нетрудоспособных родителях. Эти принципиальные конституционные положения легли в основу уголовно-правовой охраны интересов семьи и несовершеннолетних.[1]

В древние времена говорили, что благосостояние народа настанет, только тогда, когда каждый ребенок в семье будет правильно воспитан. И если преступность - зло, то преступность среди детей – зло, увеличенное в десятки раз.

Г.С. Мауленов отмечал, что причины преступных проявлений несовершеннолетних связаны преимущественно с неблагоприятными обстоятельствами формирования личности правонарушителей, недостатками воспитательной, нравственной и правовой работе, в организации досуга подростков и молодежи, а также отрицательным влиянием антиобщественных элементов из числа взрослых.[2]

Г.М. Миньковский выделяет следующие криминогенные детерминанты, играющие решающую роль в формировании личности несовершеннолетних преступников: отрицательное влияние в семье; отсутствие у родителей возможности обеспечивать необходимые потребности детей; отрицательные влияния в ближайшем окружении; подстрекательство со стороны взрослых преступников (в 25-30% случаев); длительное отсутствие определенных занятий у подростков.[3]

Одним из факторов роста преступности несовершеннолетних является их вовлечение взрослыми в совершение преступлений.

Данное уголовное правонарушение теперь рассматривается в ст. 132 нового Уголовного кодекса, ранее рассматривалось в ст. 131 УК РК. В связи с принятием нового Уголовного кодекса, само содержание диспозиции статьи не претерпела изменений, однако санкции статей ужесточились. Если санкция ч.1 ст. 131 УК ранее усматривалась до 5 лет лишения свободы, то ч. 1 ст. 132 УК РК предусматривает с 2 до 6 лет лишения свободы. Часть 2 ст. 132 УК РК было до 6 лет лишения свободы с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью до 3 лет или без такового, теперь за это же предусмотрено лишение свободы с 3 до 7 лет лишения свободы с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью, и т.д.

Преступление, предусмотренное ст. 132 УК в основном совершают молодые люди, ранее не судимые. Субъективными обстоятельствами, способствующими совершению ими преступления являются: отсутствие твердой жизненной цели, стремление приобрести легким путем материальные блага, корысть, и т.д.

Согласно разъяснению, данному в пункте 24 Нормативного постановления Верховного Суда РК от 11 апреля 2002 г. «О судебной практике по делам о преступлениях несовершеннолетних и о вовлечении их в преступную и иную антиобщественную деятельность», под вовлечением несовершеннолетнего в преступную деятельность следует понимать целенаправленные действия вовлекающего по формированию у несовершеннолетнего желания (намерения, стремления) и готовности участвовать в совершении преступления. При этом действия взрослого должны носить активный характер и могут сопровождаться применением психического или физического воздействия (побои, угрозы и запугивания, подкуп, обман, возбуждение чувства мести, зависти и других низменных побуждений, уверения в безнаказанности, дача советов о месте и способе совершения или сокрытия следов преступления, обещание платы за совершенные действия либо оказание содействия в реализации похищенного и др.).

Органы уголовного преследования и суды обязаны указывать: какие конкретные действия были совершены взрослым в целях вовлечения несовершеннолетнего в преступную или иную антиобщественную деятельность.

Само по себе предложение взрослого лица совершить преступление, сделанное несовершеннолетнему, без оказания на него психического либо физического воздействия, нельзя расценивать как вовлечение несовершеннолетнего в преступную деятельность.[5]

Действия взрослого, вовлекшего несовершеннолетнего в совершение уголовного правонарушения и принимавшего в нем участие, подлежат квалификации по совокупности статей УК, предусматривающих ответственность как за совершение в соучастии с подростком конкретного уголовного правонарушения, так и за вовлечение его в совершение уголовных правонарушений. При этом уголовное правонарушение, совершенное совместно с лицом, не достигшим возраста, с которого наступает уголовная ответственность, не может квалифицироваться как совершенное группой лиц. Исполнителем уголовного правонарушения в таких случаях в соответствии с частью второй статьи 28 УК следует признавать взрослого, вовлекшего несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений.[5]

Органы уголовного преследования и суды обязаны указывать, какие конкретные действия были совершены взрослым в целях вовлечения несовершеннолетнего в преступную или иную антиобщественную деятельность.

При рассмотрении дел о вовлечении несовершеннолетнего в преступную деятельность необходимо иметь в виду, что оно совершается только с прямым умыслом, необходимо исходить из того, что уголовная ответственность наступает при условии, если виновный достоверно знал о несовершеннолетнем возрасте вовлекаемого лица. [5]

Обещания могут выражаться в передаче несовершеннолетнему в будущем денег, вещей, как похищенных у потерпевшего, так и в виде выплат за совершенные действия. Обман заключается в просьбе к подростку совершить те или иные действия, которые не кажутся ему преступными. При этом несовершеннолетний не осознает, что совершает преступление, поскольку он добросовестно заблуждается, полагая, что оказывает взрослому лицу помощь. Обман может выражаться в убеждении несовершеннолетнего взрослым в безнаказанности за содеянное. Более серьезный вид вовлечения несовершеннолетнего в совершение преступления – его вовлечение путем угроз.

Угроза представляет собой предупреждение о неблагоприятных последствиях для несовершеннолетнего или его близких в случае отказа

участвовать в преступлении (например, угроза разгласить позорящие сведения, изгнать из подростковой группы, лишиться заработка и т.д.).

Иной способ вовлечения несовершеннолетнего в совершение преступления связан с разжиганием зависти, мести и т.д.

Если взрослое лицо не сумело вовлечь несовершеннолетнего в совершение преступления, то оно должно нести ответственность за покушение на вовлечение несовершеннолетнего в совершение преступления.

Для индивидуализации ответственности и наказания взрослого лица, вовлекшего несовершеннолетнего в совершение преступления обязательно установление конкретного способа вовлечения степени интенсивности воздействия со стороны взрослого, наступивших и возможных последствий для личности и поведения несовершеннолетнего. Значение имеют и данные о характере и длительности предшествующих отношений взрослого и несовершеннолетнего.

Нельзя исключить возможность вовлечения по тому факту, что несовершеннолетний имеет отрицательную характеристику, состоит на профилактическом учете или даже судим. Решающее значение имеет ответ на вопрос, осуществлял ли взрослый активные действия по вовлечению несовершеннолетнего в преступление одним из способов, о которых речь шла выше.[4]

“Подготовленность” несовершеннолетних к негативному поведению и вовлечению их в преступления - результат влияния ряда неблагоприятных условий: педагогическая неграмотность родителей, приводящая к неправильному выбору форм, методов и средств воздействия на детей, стремление удовлетворять их каждое желание, привитие им чувства превосходства над другими детьми, стремление освободить ребенка от труда, что приводит к безделью, к безцельному времяпрепровождению. Все это облегчает попадание детей под антиобщественное влияние, т.к. психика подростка к этому подготовлена.

Основными условиями, способствующими вовлечению, относятся недостатки в организации полезного досуга несовершеннолетних; в воспитательной работе с несовершеннолетними в учебных заведениях; в деятельности правоохранительных органов по борьбе с вовлечением несовершеннолетних в преступную и иную антиобщественную деятельность.

В судебно-следственной практике часто встречаются такие факты, когда взрослые подстрекатели, особенно ранее судимые, прежде чем вовлечь детей и подростков в свою преступную группу, используя безнадзорность детей, приучают их к употреблению спиртных и наркотических веществ.

На практике нередки случаи, когда взрослые подстрекатели в своих преступных целях используют подростков, не достигших возраста, с наступлением которого возможно привлечение к уголовной ответственности. К подобным приемам часто прибегают ранее судимые - рецидивисты, хорошо зная, что подростки, не достигшие 14-летнего возраста не несут, уголовной ответственности за совершенные ими преступления. [5]

В основном несовершеннолетние совершают уголовные правонарушения в группе с совершеннолетними лицами.

Статьей 533 УПК предусмотрено, что дело в отношении несовершеннолетнего, участвовавшего в совершении уголовного правонарушения вместе со взрослыми, в соответствии с пунктом 2) части первой статьи 44 настоящего Кодекса выделяется в отдельное производство на стадии досудебного расследования. Согласно части второй указанной статьи в случаях, когда выделение отдельного производства в отношении несовершеннолетнего

может создать существенные препятствия для всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств дела, к несовершеннолетнему подозреваемому, обвиняемому, привлеченным по одному делу со взрослыми, применяются правила настоящей главы.[6]

Несовершеннолетние чаще всего не в состоянии защитить себя от воздействия взрослых. Не случайно, в их отношении имеются ряд запретов и ограничений при назначении наказания, прямо предусмотренных законом, а также регламентированы специальные правила назначения наказания и его отбывания, сама процедура судопроизводства, отличная от общей.

Согласно части первой статьи 44 УПК суд, орган уголовного преследования вправе выделить из уголовного дела в отдельное производство другое уголовное дело в отношении несовершеннолетнего подозреваемого или обвиняемого, привлеченного к уголовной ответственности вместе со взрослыми. Частями четвертой, пятой указанной статьи предусмотрено, что выделение уголовных дел допускается, если это не отразится на всесторонности, полноте и объективности исследования обстоятельств и разрешения дела. Выделение дела осуществляется на основании постановления органа, ведущего уголовный процесс. Копия постановления, вынесенного органом уголовного преследования, в течение двадцати четырех часов направляется прокурору. К постановлению должен быть приложен перечень материалов, выделяемых в подлинниках или копиях.[6]

Однако органы досудебного расследования игнорируют указанные положения закона и направляют дела в отношении несовершеннолетних в соучастии с совершеннолетними в суд по делам несовершеннолетних.

На сегодняшний день вопрос об отдельном судопроизводстве в отношении несовершеннолетних как никогда актуален, поскольку в нарушение международных стандартов им должны быть созданы благоприятные условия, соблюдены принципы правосудия, дружественного к детям. Невыделение дел в отношении несовершеннолетних в отдельное производство лишает суд возможность реализации задач и целей, поставленных перед ювенальной юстицией республики, перевоспитания несовершеннолетних. Учитывая, что несовершеннолетние больше чем взрослые восприимчивы к изменениям и освоению криминальных способов поведения, полагаем неправильным, что при рассмотрении уголовных дел несовершеннолетние подсудимые доставляются в зал судебного заседания совместно с взрослыми лицами.

Органами досудебного расследования дела по фактам вовлечения несовершеннолетнего в совершение уголовного правонарушения, предусмотренного статьей 132 УК, прекращаются по мотиву, что несовершеннолетний совершил уголовное правонарушение по собственному желанию, из корыстных целей с намерением материально обогатиться.

В целях профилактики преступлений среди несовершеннолетних органы внутренних дел в пределах своей компетенции должны были своевременно предпринять правовые меры, направленные на предупреждение правонарушений, безнадзорности, беспризорности и антиобщественных действий среди несовершеннолетних, выявить и устранить причины и условия, им способствующие, осуществляемые в совокупности с мерами индивидуальной профилактики с несовершеннолетними, родителями или другими законными представителями несовершеннолетних, не исполняющими обязанности по их воспитанию, обучению или содержанию либо отрицательно влияющими на их поведение, а также иными лицами, вовлекающими несовершеннолетних в совершение правонарушений или антиобщественных действий.

Вывод: Несовершеннолетние чаще всего не в состоянии защитить себя от воздействия взрослых. Таким образом, успех борьбы с правонарушениями несовершеннолетних в значительной степени зависит от уровня работы органов прокуратуры, суда и полиции. В заключение хотелось бы напомнить, что предупредительная работа по борьбе с противоправными проявлениями должна носить не разовый, от случая к случаю, а постоянный и целенаправленный характер, использующий достижения социологии, педагогики, психологии, психиатрии, криминологии и различных отраслей права. Недостаточно предупредительной работы с ними со стороны общественных организаций, органов прокуратуры, суда, полиции в ряде случаев приводит к повторному совершению преступления. Причину становления человека на путь преступлений убедительно можно объяснить только с учетом структуры семейных отношений, поэтому отрицательное воздействие родителей на своих детей является одной из главных причин вовлечения несовершеннолетних в преступную или иную антиобщественную деятельность.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
2. Мауленов Г.С. Основные характеристики преступности в РК. – А.1999 г.
3. Криминология: Учебник / Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и Г.М. Миньковского. М: БЕК, 1998. С. 124.
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
5. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан №6 от 11 апреля 2002 года (с изменениями и дополнениями, внесенными нормативными постановлениями Верховного Суда РК №4 от 11 июля 2003 года, №12 от 25 декабря 2006 года и №1 от 21 апреля 2011 года «О судебной практике по делам о преступлениях несовершеннолетних и о вовлечении их в преступную и иную антиобщественную деятельность». <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P02000006>
6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
7. Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан: в 2 кн. -2-е изд.доп. и перераб. –Астана: Норма – К. Общая и Особенная части/ ред. И.Ш. Борчашвили. -992 с.

СОТ ҮКІМІМЕН ТАҒАЙЫНДАЛҒАН АЙЫППҰЛДАРДЫ ӨНДІРІП АЛУДЫҢ ӘЛСІЗДІГІ ЖӨНІНДЕГІ МӘСЕЛЕСІ

АҢДАТПА

Аталған мақалада автор айыппұл түріндегі қосымша қылмыстық жазаның құқықтық тәртібіне және қолдану практикасына жүргізілген зерттеу негізінде соттармен тағайындалатын айыппұлдардың нашар өндірілу мәселесін анықтаған. Осыған орай автор ҚПК-нің 161-бабына болашақта айыппұлдардың уақтылы төленуін қамтамасыз ететін толықтыру енгізу туралы ұсынысын негіздеген. Толықтыру қылмыстық заңмен айыппұл түріндегі жаза көзделген қылмыстық құқық бұзушылық үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылған күдіктінің мүлкіне тыйым салуды қарастырады.

Түйін сөздер: Айыппұл, қылмыстық жаза, айыппұлды өндіру, көп мөлшер, мүлікке тыйым салу, қылмыстық теріс қылық, қылмыс.

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор на основании проведенного исследования правового порядка и практики применения дополнительного уголовного наказания в виде штрафа, выявляет проблему, заключающуюся в слабой взыскаемости назначаемых судом штрафов. В этой связи автором обосновывается предложение о внесении дополнения в статью 161 УПК РК, которое позволит, обеспечить в будущем своевременную уплату штрафа. Дополнение предусматривает наложение ареста на имущество подозреваемого лица, привлекаемого к уголовной ответственности за правонарушение по которому уголовным законом предусмотрено наказание в виде штрафа.

Ключевые слова: Штраф, уголовное наказание, взыскаемость штрафа, кратность, арест имущества, уголовный проступок, преступление.

ABSTRACT

In this article, the author, on the basis of a study of the legal order and the practice of applying additional criminal penalties in the form of a fine, identifies the problem of weak penalties imposed by the court. In this regard, the author justifies the proposal to amend Article 161 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, which will allow for the timely payment of a fine in the future. The amendment provides for the seizure of property of a suspect who is brought to criminal responsibility for an offense for which a criminal law provides for a penalty of a fine.

Keywords: Fine, criminal punishment, exacting of fine, multiplicity, arrest of property, criminal offense, crime.

Жазаны тағайындау – қылмыстық заңды қолдану процессінің соңғы кезеңі, оның шектерінде қылмыстық заңның қылмыстарға қарсы әрекет жасау жоспарында қорғау және алдын алу функциялары іске асырылады. Жаза – мемлекеттік мәжбүрлеудің ерекше шарасы, соңғы жылдары сапалық және көлемдік мінездемелерін дамытуында жағымсыз тенденцияларын көрсеткен, қылмыстарға қарсы әрекеттенудің негізгі құралы. Қылмыстық құқық бұзушылық үшін жазалау жүйесінің тымды болуы – олардың алдын алудың ең нәтижелі шараларының бірі. Сол себептен Қазақстандық қоғамының заманауи даму кезеңінде қылмыстық жазалау, жасалынған қылмысқа мемлекеттік жауап қайтарудың қажетті және осымен бірге өткір құралы ретінде қала береді.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтің 2012 жылдың 14 қаңтар күнінен «Қазақстан -2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Жолдауында қылмыстық заңнаманы және жазалау жүйесін гуманизациялаудың, жасалынған қылмыстың ауырлығынан тәуелді түрде жауаптылықты дифференциялаудың, бас бостандықтан айыруға альтернативтік жазалау түрлерін оданда кең қолданудың мәселелері белгіленген болған[1].

Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық Кодексінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық ізгілік саясаттың негізгі түрі ретінде бас бостандықтан айыру жазасын айыппұл тағуына көптеген қылмыстар бойынша ауыстыруында байқалады. И. Меркельдің сөзінен, кодекс бойынша жасалынған қылмыстар үшін баптардың санкцияларында негізгі жаза ретінде дәл айыппұл тағайындалған. Оны қолданудың өрісі, адамды өлтіруімен байланыспаған, шамалы немесе орташа ауыр қылмыстардың бәріне таратылған. Мысалы, айыппұл альтернатива ретінде қосымша 162 санкцияларға еңгізілген, оның үлесі 50 пайыздан артық құрайды[2].

Аталынған жаңалықтар қоғамның әлеуметтік-экономикалық қажеттіліктеріне толығымен сәйкес келеді және қылмыстық саясаттың либерализациялаудың жалпы концепциясын белгілейді. Жалпы айыппұлдың бас бостандықтан айыруына альтернативтік шара ретінде бірқатар артықшылықтары бар. Айыппұлды қолдануының артықшылығы «түрмелік халықтың» деңгейінің төмендеуін қамтамасыз етеді, мемлекеттік бюджет үшін экономикалық нәтижелі шарасы, сотталынғанның қаражаттық жағдайынан тәуелді түрде жазаны жекелендіреді, арнайы атқару жүйесін құруын талап етпейді. Бірақ, қылмыстық жазаның осы түрін қолдану тәжірибесі, оның нәтижелігін төмендететін мәселелерді айқындалды.

Қылмыстық айыпты бас бостандықтан айыруына альтернатива ретінде қолдануында көптеген жағымды жағдайлары бар. Осы жөнінде ең жақсы түрде Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызметтің істері бойынша және сыбайлас жемқорлыққа қарсы әрекет жасау Агенттігі бастығының орынбасары Алик Шпекбаев айтқан. Оның айтуынша, ірі мөлшердегі айыппұл – әлемдік жүйесінде дәлелденген бас бостандықтан айыруға нәтижелі альтернативасы. Жалғыз ғана қамаудағы адамды күтуіне жыл сайын 700 мың теңге беріледі. Осы ақшаға бала жасынан мүгедекке шынайы көмек көрсетуге, жылыту түйінінің немесе бес қабаттық үйдің екі подъезддің жөндеуін іске асыруға болады... Бұл салықтөлеушілердің қаражаттары, сондықтан мемлекеттік бюджетке қосымша табыс түсуі өте маңызды. Осыған тіреніп, бас бостандықтан айыру қоғамға шынайы қауіпті болған тұлғалар жөнінде қолдану қажет болғанын санаймын[3].

Бірақ, бүгінгі күнге айыппұлды толық төлеуі өзекті мәселені құрайды. Қазақстан Республикасының Бас прокурордың орынбасары М. Ахметжановтің сөзі бойынша, Қазақстанда жыл сайын айыппұлмен байланысақан сот үкімдерінің 60 пайыздан артығы орындалмайды. Бүгінгі күнге екі мыңнан аса сотталынған тұлғалар айыппұлды өтемейді, олардың арасына кейбіреулері бес жылдан аса[4].

Айыппұлдарды өндіріп алудың әлсіздігіні мемлекет үшін жарамсыз әсері бар, біріншіден, келтірілген зиян өтелмейді, екіншіден, жазалаудың жауапқа тарту әсері жойылады.

Қылмыстық жазаның нәтижелігі «шынайы түрде, қаражаттарды ең тиімді түрде қолдану арқылы, оптималды уақыт ішінде және ең кем шығындармен әлеуметтік әділдікті қалпына келтірудің мақсаттарына көмектесуіне, сотталғандардың түзетілуіне және жаңа қылмыстарды жасауын алдын алуына және, осымен қылмыстық заңмен талап еткен нәтижеге жетуіне қабілетті болғанын» белгілейді[5. 9].

Айыппұлды өндіріп алу уақыты созылып кеткен жағдайда, осы жазаның бір сәтте болуы жөнінде, ықпал етудің оптималды уақыт мерзімдері, әлеуметтік әділдіктің тез арада қалпына келтіруі жөнінде де айтуға болмайды.

Қазақстан Республикасының ҚК 41-ші бабымен сәйкесте, қылмыстық теріс қылықтар үшін жиырма бестен бес жүз айлық есеп көрсеткіштері шектерінде, қылмыстар үшін – бес жүзден он мың айлық есеп көрсеткіштері шектерінде орнанылады, ал осы Кодекстің 245-ші (үшінші бөлігі), 253-ші (екінші, үшінші, бесінші, алтыншы бөліктері), 307-ші (үшінші бөлігі (2-ші тармағы), 366, 367 және 368-ші баптарымен ескертілген қылмыстар үшін – Осы Кодекстің Ерекше бөлігінің сәйкесті бабының санкциясында орнатылған мөлшерінде орнатылады[6].

Айыппұлдың мөлшері, жасалынған қылмыстық құқықбұзушылықтың ауырлығын және сотталынғанның қаражаттық жағдайын есепке алып сотпен анықталынады.

Қазақстан Республикасының 2017 жылдың 30 қараша күнінен № 113-VI ЗРК. «2018-2020 жылдарына республикалық бюджеті туралы» Заңның 11-ші бабымен сәйкесте, жәрдемақыларды және басқа әлеуметтік төлемдерді санау үшін осымен бірге айыппұл санкцияларды, салықтарды және басқа төлемдерді қолдану үшін, Қазақстан Республикасының заңнамасымен сәйкесте айлық есеп көрсеткіш 2 405 теңгеге тең[7].

Сонымен қылмыстық теріс қылық жасау үшін айыппұлдың мөлшері 60125 теңгеден 1 202 500 теңгеге дейін. Қылмысты жасау үшін айыппұлдың мөлшері - 1 202 500 теңгеден 24 050 000 теңгеге дейін. Аталынған сандар айыппұл суммалардың мөлшері өте сезімді болғанын қуаландырады. Сыбайлас жемқорлық қылмыстары үшін, мысалы пара үшін, сот айыппұлды 50, 60, 70, 80-ге еселі мөлшерін тағайындауға құқылы.

Еселік – ғылыми термин, ол келесіні көрсете алады:

- Бір мөлшер екіншіден нешеге есе көп (мысалы светофильтрдің еселігі);
- Берілген объекттік қандай да бір көпшілікке кіру саны (мысалы жұлдыздар жүйесінің еселігі).

Солай, Қазақстан Республикасының ҚК-тің 366-шы баппен сәйкесте, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не оған теңестірілген адамның немесе жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамның не лауазымды адамның, сол сияқты шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамының пара берушінің немесе оның өкілі болған адамдардың пайдасына жасаған әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін, егер мұндай әрекеттер (әрекетсіздік) осы адамның қызметтік өкілеттіктеріне кіретін болса не ол лауазымдық жағдайына байланысты осындай әрекеттерге (әрекетсіздікке) ықпал жасай алатын болса, сол сияқты жалпы қамқорлығы немесе жол берушілігі үшін өзіне немесе басқа адамдарға ақша, бағалы қағаздар, өзге мүлік, мүлікке құқық немесе мүлік сипатындағы пайда түрінде жеке өзі немесе делдал арқылы пара алуы –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның елу

еселенген сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Айтарлықтай мөлшерде жасалған дәл сол іс-әрекет, сол сияқты заңсыз әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін пара алу –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның алпыс еселенген сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Осы баптың бірінші немесе екінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер олар:

- 1) қорқытып алу жолымен;
- 2) адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен;
- 3) ірі мөлшерде;
- 4) бірнеше рет жасалса, –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның жетпіс еселенген сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не жеті жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Осы баптың бірінші, екінші немесе үшінші бөліктерінде көзделген іс-әрекеттер, егер оларды қылмыстық топ жасаса, сол сияқты аса ірі мөлшерде жасалса, –

мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, параның сексен еселенген сомасы мөлшерінде айыппұл салуға не он жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

Ескерту. Егер сыйлықтың құны екі айлық есептік көрсеткіштен аспаса, осы баптың бірінші бөлігінде көрсетілген адамның бірінші рет сыйлық түрінде мүлікті, мүлікке құқықты немесе өзге де мүліктік пайданы алуы бұрын жасалған заңды әрекеттері (әрекетсіздігі) үшін алдын ала уағдаластық болмаған кезде маңызы аз болуына байланысты қылмыс болып табылмайды және тәртіптік немесе әкімшілік тәртіппен қудаланады.

Параны алу үшін ескертілген айыппұлдардың схемалық бейнесі келесі түрде көрінеді:

Параның мөлшері	Алу үшін айыппұл (параның соммасына еселі)	Беруі үшін айыппұл (параның соммасына еселі)
Саралау белгілерісіз	50	20
Елеулі мөлшерде	60	30
Ірі мөлшерде	70	40
Аса ірі мөлшерде	80	50

Соттың үкімімен тағайындалған айыппұлдарды төлемеудің себебі, тек сотталғанның төлем қабілетсіздігі ғана емес, осымен бірге сот үкімін өз еркімен орындауын қаламауы шығады.

Солай, мысалы Көкшетау қаласының қалалық соты, сот атқарушының ұсынысын қанағаттандырып, А. азаматы үшін 5 934 000 теңге мөлшеріндегі айыппұл түріндегі жазаны, жазаны орташа қауіпсіздік мекемесінде жазаны өтуімен, екі жыл 11 ай мерзіміне бас бостандықтан айыру түріндегі жазаға өзгертті. Сотталғанның айыппұлын өзгерту үшін негізі, А. азаматы қылмысты жасағаны үшін 2016 жылдың 15 қараша күнінен сот үкімімен Қазақстан Республикасының 366-шы

баптың 2-ші бөлігі бойынша алты миллион теңге мөлшерінде, мүлікті тәркілеумен және өмір бойы мемлекеттік қызметте лауазымды алу құқығынан айырумен байланысқан жағдайлар болды. 2017 жылдың 30 қаңтар күні сот атқарушысымен мемлекеттің пайдасы жағына айыппұлды өндіріп алу туралы атқарушылық өндіріс қозғалынды, осымен байланыста сотталғанға көптеген рет соттық актің дұрыс орындамауы үшін жауаптылығы жөнінде ескертулер жіберілген болған. Сотталғанмен, 66 000 теңге мөлшеріндегі бір төлемнен басқа, 2016 жылдың қарша айынан 2017 мауысым айына дейін соттық актің орындау бойынша еш бір қимыл жасалынған жоқ. Сотпен А. азаматы еңбекке қабілетті, тұрмыста болмағаны, ересек баллары бар болғаны, ол ешқайда жұмыс жасамайтын болғаны және мүлігін сатуына еш бір белсенді шараларды қабылдамағаны анықталынған болған. Айтылғанға тіреніп, көп уақыт ішінде айыппұлды төлемеуі бойынша әрекеттерді сот сотталғанымен сот үкімін орындауынан жалтару ретінде санады[8].

Біздің көз қарасымыз бойынша, айыппұлдарды өндіруі жөнінде, сотпен үкімді шығарудың алдында ойлану қажет. Осыны жасау қиын емес, өйткені кейін айыппұлды өтеуін қамтамасыз ете алатын, мүлікті сақтау механизмі қылмыстық-процессуалдық заңда алдын ала еңгізілген. Бұл мүлікке тыйым салу.

Осымен байланыста Қазақстан Республикасының Қылмыстық Іс Жүргізу Кодекстің 161-ші бабына толықтыруды еңгізуі мақсатқа сай болып көрінеді, осы толықтырудың ішінде күдікті тұлғаның, қылмыстық жауаптылыққа тартылатын тұлғаның айыппұл түрінде жазасы ескірітілген қылмыстық құқықбұзушылық жасауы үшін мүлігіне тыйым салуын ескерту қажет.

Бұл тыйым салынған мүлігі есебінен айыппұл соммасын өзекті және толық өтеуін қамтамасыз етеді.

Кез келген жаза іске асырылу қажет, қарсы жағдайда оның жазалық және алдын алу потенциалын нольге түсіреді, жауаптылықтың және жазаның бұлтартпастық принципі бұзылады. Айыппұл түріндегі жазаның орындалуын мүлікке тыйым салуымен алдын ала қамтамасыз етуі оның нәтижелігін көбейтеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Послание Президента Республики Казахстан - лидера нации Н. А. Назарбаева народу Казахстана Стратегия «Казахстан-2050» «Новый политический курс состоявшегося государства». Официальный сайт Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева http://akorda.kz/ru/page/page_kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-%E2%80%93-elbasy-n-a-nazarbaevtyn-

2. Собираемость штрафов прогнозируют в Казахстане с введением нового УК.:http://tengrinews.kz/kazakhstan_news/sobiraemost-shtrafov-prognoziruyut-v-kazahstane-s-vvedeniem-novogo-uk-247430/

3. Борец с коррупцией рассказал, почему штраф лучше тюремного заключения\ <http://kstnews.kz/news/kazakhstan?node=24244>.

4. Генеральная прокуратура предложила снизить штрафы за уголовные преступления // Электронный ресурс: <https://semey.city/novosti-kazakhstana/23683/>

5. Груничева Г. А. Эффективность наказания в виде лишения свободы: Дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2004 г. - С 186.

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан - Алматы: «Издательство «Норма-К», 2014. 368с.

7. Закон Республики Казахстан от 30 ноября 2017 года № 113-VI ЗРК. «О республиканском бюджете на 2018-2020 годы»

8. Стратегия -2050 в действии: Правовой механизм назначения наказания за коррупцию показал свою состоятельность \\https://newtimes.kz/obshchestvo/58011-strategiya-2050-v-dejstvii-pravovoj-mekhanizm-naznacheniya-nakazaniya-za-korrupsiyu-pokazal-svoyu-s

Аменова М.,
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ РОЛИ ПРОКУРОРА ПРИ РАССМОТРЕНИИ СУДАМИ ДЕЛ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

АННОТАЦИЯ

Проблема роли и места прокурора в административном судопроизводстве является на сегодняшний день одной из самых актуальных проблем в правовой системе Республики Казахстан. В свете происходящих административных реформ и создания в Республике Казахстан системы административной юстиции (административного судопроизводства) все более снижается роль и значение прокурора вплоть до осознания необходимости лишения его полномочий на участие при рассмотрении административных дел судом.

АҢДАТПА

Бүгінгі таңда әкімшілік сот ісін жүргізуде прокурордың рөлі мен орны проблемасы Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінде өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстан Республикасында болып жатқан әкімшілік реформалар мен әкімшілік әділет (әкімшілік сот ісін жүргізу) жүйесін құру аясында прокурордың рөлі мен маңызы оның әкімшілік істерді сот қараған кезде қатысу өкілеттігінен айыру қажеттілігін ұғынуға дейін одан әрі төмендейді.

SUMMARY

The problem of the role and place of the prosecutor in the administrative proceedings is the most relevant in the legal system of the Republik of Kazakhstan in the light of ongoing administrative reforms and the creation of administrative proceedings in the Republik of Kazakhstan, the role and importance of the prosecutor is decreasing to the extent that it is not necessary to take part in the examination of administrative cases.

Ключевые слова: дела об административных правонарушениях, прокурорский надзор, ограничение полномочий прокурор.

Республика Казахстан, ориентируясь на передовой опыт западных государств с «устоявшейся демократией», с разработкой АППК создал принципиально новый подход к пониманию природы административного судопроизводства как одной из форм судопроизводства, посредством которого обжалуются административные решения (действия) органов государственной власти. Однако такое кардинальное законодательное и институциональное переустройство влечет за собой ряд проблем.

Одной из таких проблем является проблема изменения подведомственности и подсудности дел об административных правонарушениях и передача их в

подсудность судов общей юрисдикции, а также определение места и роли прокурора в процессе рассмотрения дел об административных правонарушениях [1]. Об этом указывается в Концепции правовой политики Республики Казахстан.

Не касаясь проблемы определения подведомственности дел об административных правонарушениях в Республике Казахстан, попытаемся раскрыть некоторые проблемы участия прокурора при рассмотрении судами (специализированными административными судами и специализированными межрайонными судами по делам несовершеннолетних) дел об административных правонарушениях, проанализировать процессуальный статус и роль прокурора в системе административно-деликтного процесса Республики Казахстан.

В Германии, например, законодательство по административным нарушениям является частью уголовного права, так как оно запрещает действие или упущение, которые закон определяет как противоправные. В отличие от уголовных правонарушений, мелкие правонарушения предусматриваются в подзаконных актах, имеющих дело с рядом вопросов. Мелкие правонарушения «преследуются» и рассматриваются компетентными административными органами, а уголовные правонарушения - прокурором. За совершение мелкого правонарушения предусматривается только административный (финансовый) штраф. Отличительной особенностью привлечения к ответственности лица за совершение мелкого правонарушения в Германии является право, но не обязанность компетентного административного органа возбудить дело, в то время как по уголовному делу – это обязанность прокурора. Судебный процесс по мелкому правонарушению проводится только тогда, когда лицо будет обжаловать решение административного органа о наложении финансового штрафа [2]. Таким образом, в Германии мелкие правонарушения (в отечественной системе это административные правонарушения) считаются разновидностью уголовных правонарушений, но не влекущих судимость и возбуждаемых административными органами, налагающими в качестве санкции только штраф.

В Республике Казахстан дела об административных правонарушениях рассматриваются не только административными органами, но и немалое количество дел об административных правонарушениях рассматриваются судами по первой инстанции с назначением административного взыскания, что коренным образом отличает от расследования по мелким правонарушениям в Германии.

Как уже было отмечено выше, в Германии все дела об административных правонарушениях (мелких правонарушениях) расследуются административными органами, поэтому говорить о каком-либо участии прокурора по мелким правонарушениям не приходится, прокурор не участвует по таким делам. И в этом смысле, мы считаем, полезным был бы для нас опыт Германии.

В Республике Казахстан подведомственность дел об административных правонарушениях устанавливается статьей 683 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее, КоАП). Прокурор при рассмотрении дел об административных правонарушениях имеет определенные полномочия, предоставленные ему Законом Республики Казахстан «О прокуратуре» и обусловленные его статусом в государстве как органа, осуществляющего в установленных законом пределах и формах высший надзор за соблюдением законности на территории Республики Казахстан, представления интересов государства в суде (ст.83 Конституции Республики Казахстан) [3].

Анализ полномочий прокурора в сфере представительства интересов государства в суде по делам об административных правонарушениях показывает, что участие прокурора выступает в следующих формах:

во-первых, прокурор осуществляет представительство интересов государства в суде по делам об административных правонарушениях, перечень

которых определен в КоАП, приносит апелляционное ходатайство на постановление суда, не вступившее в законную силу (главы 44-1, 45 КоАП).

во-вторых, осуществляет надзор за судебными актами, вступившими в законную силу путем истребования дел и принесения кассационного протеста в установленные законом случаях (глава 46 КоАП);

в-третьих, осуществляет надзор за законностью производства по делам об административных правонарушениях путем принесения протеста в суд на постановления об административном правонарушении, вынесенном государственным органом, должностным лицом (глава 44-1 КоАП).

В статье 18 Закона «О Прокуратуре» закреплено, что прокуратура осуществляет представительство интересов государства в суде на основании и в порядке, предусмотренном КоАП. В Кодексе предусматривается, что прокурор в обязательном порядке извещается о месте и времени рассмотрения дела об административном правонарушении, совершенном несовершеннолетним лицом, а также правонарушении, влекущем административный арест, административное выдворение иностранца или лица без гражданства за пределы Республики Казахстан. В его отсутствие такое дело может быть рассмотрено лишь в случаях, когда имеются данные о своевременном извещении прокурора о месте и времени рассмотрения дела и если от него не поступило ходатайство об отложении рассмотрения дела (часть 3 статьи 759 КоАП).

Проведенный анализ составов административных правонарушений, предусмотренных в статье 684 КоАП (подведомственность дел судам), по которым участие прокурора обязательно показывает, что таких дел сравнительно немало. Участие прокурора по таким делам об административных правонарушениях обуславливается не столько представительством интересов государства в суде, сколько защитой интересов государства и наиболее существенных прав человека, имеющих международно-правовое значение – это свободы человека, прав несовершеннолетних и права выдворяемых лиц за пределы государства. Участвуя в суде первой инстанции при рассмотрении дел об административных правонарушениях, прокурор, реализуя свои полномочия, осуществляет надзор за соблюдением законности, однако такое положение дел в принципе нарушает независимость суда, самостоятельность и невмешательство в отправлении правосудия. Суд как единственный орган правосудия в принципе создан для защиты прав и свобод человека и гражданина, поэтому суд самостоятельно без чьего-либо постороннего вмешательства должен и может разрешить правовой конфликт без посредничества прокуратуры. Так, по мнению некоторых ученых, деятельность прокуратуры по охране закона путем надзора за точным и единообразным исполнением сохраняется и последовательно доводится до надзора за исполнением законов судами и участниками судебного разбирательства, что способствует ущемлению суверенности суда в осуществлении правосудия [4; с.53].

Немаловажным вопросом, касающимся процессуальной стороны участия прокурора по административным делам, является вывод, сделанный прокурором по итогам рассмотрения административного дела в суде, так называемое заключение прокурора.

Ранее, согласно Инструкции об организации прокурорского надзора за законностью судебных актов по делам об административных правонарушениях от 11 марта 2015 года, прокурор, участвующий в суде первой инстанции, составлял письменное заключение по каждому административному делу [5].

В настоящее время с принятием новой Инструкции О некоторых вопросах организации прокурорского надзора от 2 мая 2018 года письменные заключения не составляются, также, как и по постановлениям суда апелляционной инстанции

заклучения составляются лишь в случаях, когда прокурор с ними согласен. В других случаях заключение не составляется.

Это свидетельствует о том, что роль и значение прокурора как участника процесса по делам об административных правонарушениях в настоящее время формальны для суда и не имеют существенного значения для установления виновности лица и не влияющих на доказательственную базу.

Прокурор, участвуя в суде первой инстанции по административным делам наделяется определёнными процессуальными правами, предусмотренные статьей 759 КоАП. Прокурор вправе участвовать в производстве по делам об административных правонарушениях; представлять доказательства и участвовать в их исследовании; излагать суду свое мнение о виновности лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении, а также по другим вопросам, возникающим в процессе рассмотрения дела; высказывать суду предложения о применении положений закона и наложении административного взыскания либо освобождении от него. Исходя из смысла данной нормы, предоставляющей прокурору такие процессуальные права стороны как представление доказательств, право участвовать в их исследовании, излагать свое мнение о виновности лица и делать предложения о применении положений закона и наложении административного взыскания, следует констатировать, что прокурор некий «третий» участник по делу, интересы которого никак не затрагиваются рассматриваемым делом. Поэтому прокурор в административном судопроизводстве имеет неопределённый статус «лишнего» участника процесса.

В развитие этой мысли следует отметить, что Закон Республики Казахстан «О Прокуратуре», гласит, что прокуратура осуществляет представительство интересов государства в суде на основании и в порядке, предусмотренном КоАП [6]. В то время как в КоАП четкого ответа на то, как прокурор представляет интересы государства в суде не прописано. По тем административным делам, по которым прокурор участвует его процессуальная роль может быть объяснена лишь с выполнением им не представительских функций, а в большей степени функций защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина. В этой связи следует заключить, что прокуратура, обладая государственной властью, участвуя при рассмотрении судом дел об административных правонарушениях скорее пытается «подстроиться» под судебные функции, делая выводы о виновности или невиновности лица, законности или незаконности действий. Ведь, суд, являясь единственным органом высокого авторитета, устанавливающим критерии законности и справедливости при рассмотрении дела об административном правонарушении по существу самостоятельно, без вмешательства кого-либо извне решает правовую ситуацию и обеспечивает тем самым защиту прав, свобод человека на основании законов государства.

Сегодняшние реалии развития прокуратуры показывают, что постепенно сфера прокурорского надзора в судах, в том числе и по административным делам, сужается и сводится к минимуму, что в полной мере может свидетельствовать о снижении роли прокуратуры и восприятию данного института как атрибута прошлого.

Так, ранее до принятия новой Инструкции от 2 мая 2018 года, перечень административных дел, по которым участвовали прокуроры, был значительно шире, кроме вышеуказанных, прокуроры участвовали также и по таким делам как:

- 1) О коррупционных правонарушениях
- 2) О правонарушениях, посягающих на избирательные права
- 3) В области охраны окружающей среды
- 4) В области налогообложения

- 5) В сфере таможенного дела
- 6) Влекущим конфискацию предмета в собственность государства, явившегося орудием или предметом совершения административного правонарушения, а равно имущества, полученного вследствие совершения административного правонарушения
- 7) Влекущим снос незаконно возведенного строения
- 8) Об обжаловании действий (бездействия) органа (должностного лица), осуществляющего производство по административному делу в порядке гл. 44 КоАП.
- 9) Об обжаловании постановления органа (должностного лица) по делу об административном правонарушении в порядке г. 45 КоАП.

Как видно, полномочия прокурора на представительство интересов государства в суде по делам об административных правонарушениях существенно сужены путем исключения его участия по приведенному перечню административных дел.

Как попытку прокуратуры сохранить свои полномочия можно расценивать существующее противоречие между КоАП и Инструкцией О некоторых вопросах организации прокурорского надзора, касающиеся полномочий прокурора на участие по делам об административных правонарушениях. В соответствии с Инструкцией, прокуроры могут участвовать и в том случае, если его участие признано необходимым вышестоящим прокурором, что не предусмотрено прямо КоАП. На наш взгляд, такое расширительное толкование полномочий прокурора в Инструкции неоправданно, поскольку Кодекс об административных правонарушениях как законодательный акт четко закрепил категории дел, по которым участие прокурора обязательно. В связи с чем, предлагаем, привести в этой части Инструкцию в соответствии с нормами Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях, исключив участие прокурора в суде первой инстанции по указанию вышестоящего прокурора.

При пересмотре дела об административном правонарушении в кассационном порядке административное законодательство Республики Казахстан предоставляет прокурору право на истребование административного дела из суда для последующего внесения протеста (часть 1 статья 848 КоАП). Кроме того, законодательство о прокуратуре предусматривает одно из направлений прокурорского надзора – надзор за законностью вступивших в законную силу судебных актов по административным делам, которое осуществляется путем запрашивания из суда дел об административных правонарушениях, по которым судебные акты вступили в законную силу, для изучения на предмет соблюдения законности принятых актов и при наличии оснований опротестования их (статья 13 Закона о Прокуратуре). Такое положение дел, при котором прокуратура обладает законодательно закрепленными неограниченными полномочиями по истребованию дел об административных правонарушениях, по которым постановления вступили в законную силу, для проверки соблюдения законности принятых актов, вызывает обоснованную критику и сомнения в правильности существования такого направления прокурорского надзора. Подобный контроль прокуратуры над судебными решениями противоречит основным конституционным принципам правосудия: наличия обязательной силы судебных решений на всей территории Республики Казахстан и недопустимости какого-либо вмешательства в деятельность суда по отправлению правосудия, неподотчетность судей по конкретным делам.

В своем экспертном заключении Куйбида Р.А. высказывает мнение о том, что: «...прокуратура не должна иметь в любом судебном процессе полномочий по истребованию материалов дела из суда для решения вопроса об

опротестовывании судебного решения. Прокурор может знакомиться с материалами дела в суде и получать копии материалов на уровне с другими участниками процесса. Также следует лишить прокурора права опротестовывать судебные решения по делу, где он не принимал участия и приостанавливать его исполнение. Прокурор должен иметь такие же права по обжалованию судебных решений, как и другие стороны в процессе. Прокурор не должен иметь эксклюзивных полномочий, нарушающих принцип равенства сторон перед судом» [1].

На наш взгляд, существенное ограничение полномочий прокурора в сфере кассационного опротестования постановлений суда по делам об административных правонарушениях должно выразиться в лишении права прокуроров опротестовывать судебные решения, вступившие в законную силу, по делам, по которым он не принимал участия. А прокурорский надзор за законностью вступивших в законную силу, постановлений суда, осуществляющийся путем истребования дел из суда для проверки на предмет соблюдения законности вынесенных судебных актов, вступивших в законную силу, необходимо исключить. Такие предложения, как видится, должны стать приоритетной задачей в дальнейшем реформировании административного законодательства и административного судопроизводства в Республике Казахстан и процессуального статуса прокурора в целях его уравнивания с другими участниками процесса.

На основании изложенного, можно сформулировать ряд выводов:

1. Прокурор, участвуя при рассмотрении судами дел об административных правонарушениях, не представляет интересы государства в суде, а формально осуществляет надзор по защите прав человека, что является прерогативой суда и ущемляет суверенность суда в отправлении правосудия.

2. Заключение прокурора, участвующего в суде первой инстанции при рассмотрении дела об административном правонарушении, ранее составляемые по каждому административному делу, в настоящее время по законодательству не предусмотрены, что свидетельствует о формальном присутствии прокурора в суде;

3. Осуществление прокурорского надзора за вступившими в законную силу судебными актами по делам об административных правонарушениях путем истребования их из суда для проверки законности существенным образом нарушает принцип независимости суда, компетентности суда, невмешательства кого-либо в отправление правосудия, закрепленные в Конституции Республики Казахстан и важных международных документах;

4. Прокурор не должен наделяться правом опротестовывать судебные решения, вступившие в законную силу, в кассационном порядке по административным делам, по которым он не принимал участия.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Куйбида Р.А. Экспертное заключение «Право на справедливый суд в процедуре рассмотрения дел по проекту Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» (новая редакция)», online.zakon.kz/Document/?doc_id=38696849#pos=8;-248;
2. Карстен Вебер Административное право и правосудие в Германии, <https://journal.zakon.kz/205109-administrativnoe-pravo-i-pravosudie-v.html>;
3. Конституция Республики Казахстан, adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000;
4. Звирбуль В.К. Перспективы развития прокурорского надзора в правовом государстве // Советское государство и право. 1990, №9;

5. Инструкция об организации прокурорского надзора за законностью судебных актов по делам об административных правонарушениях, утвержденная Приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 11 марта 2015 года №40, adilet.zan.kz/rus/docs/V1500010706;
6. Закон Республики Казахстан «О Прокуратуре» от 30 июня 2017 года, adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000081.

Ашимов А.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

ОБЩЕСТВЕННАЯ ОПАСНОСТЬ И ОСНОВЫ КРИМИНАЛИЗАЦИИ ВОЗБУЖДЕНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ, НАЦИОНАЛЬНОЙ, РОДОВОЙ, РАСОВОЙ, СОСЛОВНОЙ ИЛИ РЕЛИГИОЗНОЙ РОЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

АННОТАЦИЯ

Рассматривается ситуация в Республике Казахстан в части противодействия и профилактики проявлений экстремизма. Описывается законодательство, роль средств массовой информации и в целом казахстанского общества по недопущению проявлений экстремизма. Установление других фактов, имеющих юридическое значение.

Ключевые слова: экстремистские преступления, национальная безопасность, мир и согласие, равенство всех перед законом.

АҢДАТПА

Қазақстан Республикасындағы экстремизм көріністерінің алдын алу және оған қарсы іс-қимыл тұрғысындағы жағдай қарастырылады. Экстремизм көріністеріне жол бермеуге қатысты заңнама, бұқаралық ақпаратқұралдары, мен тұтастай қазақстандық қоғамның рөлі сипатталады. Заңдық маңызы бар басқа да фактілерді анықтау.

Түйін сөздер: экстремистік қылмыстар, ұлттық қауіпсіздік, бейбітшілік пен келісім, барлығының заң алдындағы теңдігі.

ANNOTATION

The situation in the Republic of Kazakhstan in part of counteraction and prophylaxis of displays of extremism. It describes the legislation ,the role of mass medias and on the whole Kazakhstan society on non-admission of displays of extremism. Establishment of other facts having a legal value.

Keywords: extremist crimes, national safety, world and consent, equality off all before a law.

В Республике Казахстан все равны перед законом и судом. Никто не может подвергаться какой-либо дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или по любым иным обстоятельствам [1]. Успехи Казахстана в политической,

экономической и социальной сферах стали возможны, прежде всего, благодаря достижению уникального примера национального согласия в республике, которую стали называть «казахстанским чудом». Без внутреннего согласия, было бы невозможно вести речь о строительстве государства, являющемся весьма сложным по демографическому, этнографическому и религиозному составу, где численность коренного казахского населения не превышала численности других народностей в республике. На заре независимости, многие международные наблюдатели прогнозировали, что Казахстан, ввиду своего сложного демографического положения, обречен на межнациональные конфликты. Но республика смогла решить эту сложнейшую задачу, и это, в свою очередь, позволило прибегнуть к широкомасштабным реформам. Сегодня, казахстанский народ может гордиться тем, что ни один человек в стране не погиб в результате этнического или религиозного конфликта с учетом кровавых событий, имевших место во многих республиках бывшего Советского Союза. Казахстан можно считать островком стабильности, и это, возможно, самое главное, чего добился казахстанский народ и политическое руководство страны за годы независимости. Этот успех можно считать нашим самым большим богатством [13]. Казахстан как многонациональная страна является на сегодняшний день примером толерантности, дружбы народов всему миру. Все мы выросли по соседству с представителями многих национальностей, впитали отчасти их культуру и элементы быта, живем в мире и согласии. Толерантность (от латинского слова *tolerantia* - терпение) – терпимый к чужому мнению, поведению и т.п. Основой здесь является морально-нравственная установка человека на терпимость, снисходительность, понимание другого. Противоположность толерантности – ксенофобия (от греческих слов *xenos* - чужой + *phobos* - страх), то есть чувство страха, неприязни, нетерпимости, вражды к людям иной веры, культуры, национальности, к иноземцам, а также к чему-либо незнакомому, чужому, непривычному. Однако на современном этапе развития нашего государства, первоочередной продолжает оставаться проблема существования терроризма и экстремизма в различных их проявлениях, что в значительной мере может повлиять на обеспечение мира и безопасности в нашей стране. В массовом сознании понятия экстремизма и терроризма сливаются и являются синонимами, несущими заряд агрессии, ненависти и злобы.

Согласно Закону Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» № 31 от 18 февраля 2005 года, экстремизм это организация и (или) совершение:

физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий от имени организаций, признанных в установленном порядке экстремистскими;

физическим и (или) юридическим лицом, объединением физических и (или) юридических лиц действий, преследующих следующие экстремистские цели:

насильственное изменение конституционного строя, нарушение суверенитета Республики Казахстан, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, подрыв национальной безопасности и обороноспособности государства, насильственный захват власти или насильственное удержание власти, создание, руководство и участие в незаконном военизированном формировании, организация вооруженного мятежа и участие в нем, разжигание социальной, сословной розни (политический экстремизм);

разжигание расовой, национальной и родовой розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию (национальный экстремизм);

разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан (религиозный экстремизм) [2].

Уголовное законодательство относит к экстремистским преступлениям возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни; пропаганду или публичные призывы к захвату или удержанию власти, а равно захват или удержание власти либо насильственное изменение конституционного строя Республики Казахстан; сепаратистскую деятельность; вооруженный мятеж; создание, руководство экстремистской группой или участие в ее деятельности; диверсию; финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму; вербовку или подготовку либо вооружение лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности; прохождение террористической или экстремистской подготовки; организация незаконного военизированного формирования; создание, руководство и участие в деятельности незаконных общественных и других объединений; организацию и участие в деятельности общественного или религиозного объединения либо иной организации после решения суда о запрете их деятельности или ликвидации в связи с осуществлением ими экстремизма или терроризма [3].

Если говорить о терроризме, то согласно статьи 255 УК и подпункту 6) статьи 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии терроризму» актом терроризма является совершение или угроза совершения взрыва, поджога или иных действий, создающих опасность гибели людей, причинения значительного имущественного ущерба, либо наступления иных общественно опасных последствий, если эти действия совершены в целях нарушения общественной безопасности, устрашения населения, оказания воздействия на принятие решений государственными органами Республики Казахстан, иностранным государством или международной организацией, провокации войны либо осложнения международных отношений, а также посягательство на жизнь человека, совершенное в тех же целях, а равно посягательство на жизнь государственного или общественного деятеля, совершенное в целях прекращения его государственной или иной политической деятельности либо из мести за такую деятельность, либо посягательство на жизнь человека, сопряженное с нападением на лиц и организации, пользующихся международной защитой, здания, сооружения, захватом заложника, зданий, сооружений, средств

сообщения и связи, угоном, а равно с захватом воздушного или водного судна, железнодорожного подвижного состава либо иного общественного транспорта.

Перечень террористических и экстремистских преступлений изложен в пунктах 30), 39) статьи 3 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

Необходимо иметь в виду, что деяния, предусмотренные статьями 184 (диверсия), 258 (финансирование террористической или экстремистской деятельности и иное пособничество терроризму либо экстремизму), 259 (вербовка или подготовка либо вооружение лиц в целях организации террористической либо экстремистской деятельности), 260 (прохождение террористической или экстремистской подготовки) УК, отнесены и к экстремистским, и к террористическим преступлениям.

Хотелось бы подробней остановиться на юридическом анализе возбуждения социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни. Данный состав преступления введен в уголовное законодательство нашей страны сравнительно недавно – в предыдущей редакции Уголовного Кодекса.

Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года, которая является основой других международно-правовых документов в области прав человека, провозгласила как социальные, экономические и культурные права, так и политические и гражданские права. Декларация содержит историческое положение "Все люди рождаются свободными и равными в своем достоинстве и правах. Они наделены разумом и совестью и должны поступать в отношении друг друга в духе братства" [11].

В соответствии с Международной Конвенцией 1965 года «О ликвидации всех форм расовой дискриминации» караемым по закону преступлением объявлено всякое распространение идей, основанных на расовом превосходстве или ненависти, всякое подстрекательство к расовой дискриминации, всякие акты насилия или подстрекательство к таким актам, направленным против любой расы или группы лиц другого цвета кожи или этнического происхождения [4].

Также принято множество международных актов по данному вопросу, такие как: Декларация Организации Объединенных Наций о ликвидации всех форм расовой дискриминации, Всеобщая декларация прав человека, Устав Организации объединенных наций, Декларация о предоставлении независимости колониальным странам и народам, которые нашли свое отражение в отечественном законодательстве.

Согласно статье 174 Уголовного Кодекса Республики Казахстан умышленные действия, направленные на возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни, на оскорбление национальной чести и достоинства либо религиозных чувств граждан, а равно пропаганда исключительности, превосходства либо неполноценности граждан по признаку их отношения к религии, сословной, национальной, родовой или расовой принадлежности, если эти деяния совершены публично или с использованием средств массовой информации или сетей телекоммуникаций, а равно путем изготовления или распространения литературы или иных носителей информации, пропагандирующих социальную, национальную, родовую, расовую, сословную или религиозную рознь, – наказываются ограничением свободы на срок от двух до семи лет либо лишением свободы на тот же срок. Те же действия, совершенные группой лиц, группой лиц по предварительному сговору или неоднократно или соединенные с насилием либо угрозой его применения, а равно совершенные лицом с использованием своего служебного положения либо лидером общественного объединения, в том числе с использованием средств, полученных из иностранных источников, – наказываются лишением свободы на срок от пяти до десяти лет с лишением права занимать определенные должности или

заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные преступной группой либо повлекшие тяжкие последствия, – наказываются лишением свободы на срок от двенадцати до двадцати лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового [3].

Изучив уголовное законодательство некоторых зарубежных стран по данному вопросу, можно прийти к выводу, что санкции за данное преступление носят довольно строгий характер по сравнению с Арменией, Российской Федерацией, Республикой Узбекистан, Республикой Беларусь, Федеративной Республикой Германией и так далее.

Стоит отметить также в сравнении и отнесении экстремистских видов преступления некоторыми странами к разным главам и разделам уголовного законодательства. Так, например:

- Уголовный кодекс Республики Казахстан экстремистские преступления относит к главе «Преступления против мира и безопасности человечества»;
- Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия – глава «Подстрекательство против народов», «Оскорбление вероисповеданий, религиозных обществ и мировоззренческих объединений»;
- Уголовный кодекс Франции и Китая имеют отличие от других тем, что не содержат названия главы, присваивая лишь номерацию главы и отдела;
- Уголовный кодекс Российской Федерации – глава «Преступления против основ конституционного строя и безопасности государства»;
- Уголовный кодекс Армении – глава «Преступления против общественной безопасности»;
- Уголовный кодекс Республики Беларусь – глава «Преступления против мира и безопасности человечества»;
- Уголовный кодекс Республики Узбекистан – глава «Преступления против мира и безопасности человечества».

Видя, что данный вид экстремистского преступления носит особый характер во всем мире, казахстанский законодатель правомерно отнес возбуждение социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни к преступлениям против мира и безопасности человечества. Хотя эта позиция вызывает полемику среди отечественных юристов. Например, Айна Шорманбаева, Президент Общественного фонда «Международная Правовая Инициатива», магистр права считает, что «состав преступления, рассматривающий уголовную ответственность за возбуждение национальной, расовой или религиозной вражды, необходимо включить в главу 3 Уголовного кодекса «Преступления против конституционных и иных прав и свобод человека и гражданина», так как данные интересы отражены непосредственно в Конституции Республики Казахстан и затрагивает наравне с международными и конституционные принципы [5].

«Этот состав преступления помещен в главу «Преступления против мира и безопасности человечества», поскольку он сформулирован на основании Международной конвенции 1965 года «О ликвидации всех форм расовой дискриминации». В соответствии с Конвенцией караемым по закону преступлением объявлено всякое распространение идей, основанных на расовом превосходстве или ненависти, всякое подстрекательство к таким актам, направленным против любой расы или группы лиц другого цвета кожи или этнического происхождения» - такое пояснение дано в учебнике для вузов по уголовному праву И.И. Рогова, К.Ж. Балтабаева, А.И. Коробеева [14].

Также вышеуказанные авторы дают определение ключевым понятиям данного состава, а именно:

- нация – это общность людей, исторически сложившаяся и сформированная на определенной территории, на основе экономических и культурных связей, отличающаяся общностью языка, культуры и национального характера;
- род – это коллектив кровных родственников, ведущих происхождение от общего предка, носящих общее родовое имя;
- раса – это исторически сложившаяся группа людей, связанная единством происхождения, имеющая общие наследственные признаки;
- социум – коллектив людей, характеризующийся общностью, социальной, экономической и культурной жизни, либо группа людей с общей географической или социальной территорией, подчиняющаяся единой политической власти и доминирующей культуре, либо круг людей, объединенных общностью положения, происхождения, интересов;
- сословие – социальная прослойка, группа, со своими наследственными правами и обязанностями, закрепленными обычаями или законами, члены которой отличаются по своему правовому положению [14].

В своей диссертационной работе «Криминологические аспекты борьбы с экстремизмом в Республике Казахстан» А.Д. Дарменов выделяет четыре социально-опасных вида экстремизма: политический, религиозный, криминальный и национальный.

Он выражает мнение, о том, что экстремизм предполагает обязательное наличие конкретной идеологической основы, теоретического обоснования насилия, Терроризм же представляет собой реальные действия, вытекающие из экстремистской идеологии, которая в свою очередь подразумевает определенные действия принудительного характера. Терроризм – конечная цель экстремизма [13].

Другое дело, что преступление считается совершенным если действия происходят публично или с использованием средств массовой информации или сетей телекоммуникаций, а равно путем изготовления или распространения литературы или иных носителей информации, что в нашу современную информационную эпоху, у злоумышленников есть много приемов его совершения с технической стороны.

Сегодня необязательно выходить на площадь или раздавать листовки с какими-то призывами, достаточно кликнуть мышью, и процесс необратим.

Поэтому считаю необходимым проводить большую работу по искоренению интернет-неграмотности населения и подготовке соответствующих программных специалистов.

Необходимо также изучить и состав данного преступления. Непосредственным объектом является принцип недопущения разжигания социальной, национальной, родовой, расовой, или религиозной вражды или розни. Объективная сторона характеризуется действиями, направленными на создание конфликтов между гражданами, которые сопровождаются агрессивными выпадами, физической расправой или угрозой таковой, уничтожением имущества. Субъективная сторона характеризуется прямым умыслом. Субъектом террористических и экстремистских преступлений, предусмотренных статьями 173, 174, 177, 178, 184, 255, 256, 257 (частями первой и второй), 258, 261, 269 УК, может являться лицо, достигшее четырнадцатилетнего возраста ко времени совершения преступления. За совершение других видов преступлений террористической и экстремистской направленности уголовная ответственность наступает с шестнадцатилетнего возраста [6].

Так как преступление совершается публично, следует обратить особое внимание на работу социальных сетей, деятельность журналистов и средств массовой информации в целом.

Так, Рахилей Карымсаковой создано методическое пособие для журналистов в 2007 году под названием «Освещай, но не разжигай». Речь идет о том, что журналисты часто освещают конфликты, при этом им «необходимо включать критическое мышление, чтобы отличать инфоповоды». Также автор приводит признаки разжигания национальной, расовой и религиозной розни в реальном тексте, которыми являются:

- формирование и подкрепление негативного этнического стереотипа, отрицательного образа нации, расы, религии;
- перенос различного рода характеристик и пороков отдельных представителей на всю этническую или религиозную группу;
- приписывание всем представителям этнической или религиозной группы стремления следовать тем древним обычаям, верованиям, традициям, которые негативно оцениваются современной культурой;
- утверждения о природном превосходстве одной нации, расы, религии и неполноценности или порочности других;
- приписывание враждебных действий и опасных намерений одной нации, расе, религии по отношению к другим;
- возложение вины и ответственности за деяния отдельных представителей на всю этническую, расовую, религиозную группу;
- утверждения об изначальной враждебности определенной нации, расы по отношению к другим;
- утверждение о полярной противоположности и несовместимости интересов одной этнической или религиозной группы с интересами других;
- утверждения о наличии тайных планов, заговоров одной национальной или религиозной группы против других;
- объяснение бедствий и неблагополучия в прошлом, настоящем, будущем существованием и целенаправленной деятельностью определенных этнических, расовых, религиозных групп;
- побуждение к действиям против какой-либо нации, расы, религии;
- поощрение, оправдание геноцида, депортаций, репрессий в отношении представителей какой-либо нации, расы, религии;
- требования вытеснения из различных сфер деятельности лиц определенной национальности, расы, конфессиональной принадлежности;
- требования ограничить права и свободы граждан или создать привилегии по национальному, расовому, религиозному признаку;
- угрозы и подстрекательства к насильственным действиям в отношении лиц определенной национальности, расы или по признаку религиозной принадлежности [7].

Социальные сети являются неотъемлемой частью нашей жизни. Мы несем ответственность как пользователи, но и собственники интернет-ресурсов. Об этом пишет И.Ю. Лоскутов, генеральный директор ТОО «Компания Юр-инфо» в своей статье «Ответственность интернет-ресурсов в свете последних предложений государственных органов по реформированию казахстанского законодательства». В целях сохранения межнационального согласия в Республике Казахстан принимается комплекс различных мер. Особым по праву необходимо назвать создание Ассамблеи народа Казахстана 1 марта 1995 года по инициативе президента страны – Н.А. Назарбаева.

«Наша страна признана международным сообществом образцом мира и согласия, диалога культур и религий. Единство народа и общественное согласие – это

надежный фундамент успешного развития Казахстана. Казахстан является образцом межконфессионального согласия, мировым центром диалога религий. В нашем светском государстве вера и религия – это важный источник духовности, морали и толерантности.» говорится в Доктрине партии «Нұр Отан» [8].

«Инициатива Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева по созыву международной конференции религиозных мировых лидеров мира в 2003 году стала переломной. Этот форум, получивший название Первого Съезда лидеров мировых и традиционных религий, стал наиболее высоким по своему уровню и широким по своему составу форумом в истории межконфессионального диалога и весьма своевременной, достаточно дальновидной и смелой попыткой найти способ избежания драматического развития ситуации во взаимодействии мировых цивилизаций. Форум состоялся 23-24 сентября 2003 года в Астане. Главной целью современного процесса диалога цивилизаций является выработка универсальной формулы мирного сосуществования цивилизаций и культур, предотвращение конфликтов на культурной, религиозной и этнической почвах в современном мире.» - пишет Багдат Амреев в своей книге «Восток и Запад: вызовы глобализации» [12].

Из вышеуказанного четко видно, что в политике страны красной нитью проходит идея мира и согласия.

Однако такое положение дел необходимо удерживать на должном уровне, защищать и пресекать попытки возбуждения социальной, национальной, родовой, расовой, сословной или религиозной розни. Так как преступления данного вида относятся к особой категории и считаются тяжкими по характеру.

Казалось бы, таких преступлений совсем мало, но наша цель сделать так, чтобы их вообще не было. Здесь важна роль каждого института государства, каждого гражданина нашей страны. Необходимо воспитывать уважение со школьной скамьи к разным социальным группам, национальностям, расам, сословиям и религиям. Как считают представители Правового совета при партии «НұрОтан», Союза криминологов Казахстана имени Е. Каиржанова, НИИ государства и права имени Г. Сапарғалиева - «Разъяснительная работа должна проводиться со всеми группами населения, но, прежде всего, с молодежью, которая в силу ряда социально-психологических, физиологических и демографических особенностей наиболее восприимчива к идеологическому воздействию, подвержена максимализму и радикальным настроениям, а потому составляет основу рядового состава участников террористических событий» [10]. Продолжать вести профилактическую работу с информационными системами, социальными сетями, популярными мессенджерами. Отличительным институтом в данном направлении является инструмент блокировки нежелательных сайтов органами национальной безопасности и прокуратуры. Как отметил немецкий специалист на одной из конференций, посвященной электронным доказательствам в уголовном судопроизводстве, в Германии у правоохранительных органов нет таких полномочий.

В заключении хотелось бы отметить, что в дальнейшем развитии будущего нашей страны необходимо учитывать нестабильную обстановку в мире, тем самым усиливая веками сложившуюся толерантность, мир и согласие в нашей стране. Не поддаваться на провокации. Как отметил Президент нашей страны Нурсултан Абишевич Назарбаев в своей книге «10 лет. Ассамблея народов Казахстана» - «Внимание к интересам любой, даже самой малой национальной группы, искреннее уважение к национальным традициям и обычаям – это основа справедливого межнационального мира» [9].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года;
2. Закон Республики Казахстан «О противодействии экстремизму» № 31 от 18 февраля 2005 года;
3. Уголовный Кодекс Республики Казахстан от 03 июля 2014 года;
4. Международная Конвенция 1965 года «О ликвидации всех форм расовой дискриминации»;
5. Статья на тему «Актуальные вопросы уголовно-правовой ответственности за разжигание социальной розни», Айнашорманбаева, Президент Общественного фонда «Международная Правовая Инициатива», магистр права;
6. Учебник «Уголовное право Республики Казахстан» Особенная часть. – Алматы: Жеті жарғы, 2003 год. Под редакцией д.ю.н., профессора И.И. Рогова, к.ю.н. профессора С.М. Рахметова;
7. Пособие для журналистов. «Освещай, но не разжигай», Р. Карымсакова, Алматы, 2007 год;
8. Доктрина партии Нұр Отан. <http://nurotan.kz/>;
9. Книга «10 лет. Ассамблея народа Казахстана», Н.А. Назарбаев, Астана: Елорда, 2005 год;
10. Комментарий к законам Республики Казахстан «О противодействии терроризму» и «О противодействии экстремизму», АСТАНА-2013, Источник: ИС Параграф WWW <http://online.zakon.kz>;
11. Всеобщая декларация прав человека от 10 декабря 1948 года.
12. Восток и Запад: вызовы глобализации. Б.Амреев. Астана: Елорда 2007 год.
13. Дарменов А.Д., «Криминологические аспекты борьбы с экстремизмом в Республике Казахстан», автореферат, 2006 год.
14. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть. Учебник для вузов. И.И. Рогов, К.Ж. Балтабаев, А.И. Коробеев, Алматы. Жеті Жарғы, 2016.

Аяпов С.

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

АДАМ ҰРЛАУ ҚЫЛМЫСЫ: ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ЗАҢНАМА БОЙЫНША САРАЛАНУЫ

АНДАТПА

Мақалада адам ұрлау қылмысының қылмысты-құқықтық сипаттамасы беріліп, аталған қылмыс отандық және шетелдік заңнамада қалай сараланғандығы туралы айтылған, адамның бас бостандығын және құқықтарын қорғау мақсатында қабылданған барлық елдердің қылмыстық құқықтық заңнамаларының негізі болып табылатын халықаралық құжаттар туралы айтылған.

Түйін сөздер: адамның құқықтары және бостандықтары, Адам құқықтары туралы декларация, қылмыстық кодекс, адам ұрлау, адамның бостандығын шектеу, қылмыстық заңнама, қылмыстарды саралау.

АННОТАЦИЯ

В статье приводится уголовно- правовая характеристика похищения человека, а также квалификация данного преступления по казахстанскому и зарубежному законодательству, а также о международных документах, которые являются основой уголовно-правового законодательства стран, защищающего свободу и права человека.

Ключевые слова: права и свободы человека, Декларация прав человека, уголовный кодекс, похищение человека, ограничение свободы человека, уголовное законодательство, квалификация преступлений.

ANNOTATION

the article provides a criminal description of the kidnapping, as well as the qualification of this crime under Kazakhstani and foreign legislation, as well as international documents that are the basis of the criminal law legislation of countries protecting freedom and human rights.

Keywords: human rights and freedoms, Declaration of human rights, criminal code, kidnapping, restriction of human freedom, criminal law, qualification of crimes.

Адам өмірі мен бостандықтары және оның құқықтары жалпы ғаламдық құндылық болып табылады. Олар әлемдік қауымдастық әзірлеген стандарттарға, қағидаттарға және нормаларға сәйкес бағалануы және қорғалуы тиіс. Біздің еліміздің халықаралық қауымдастыққа оның барлық құндылықтарын мойындайтын және құптайтын толық қанды мүше ретінде енуі аталған стандарттарды, қағидаттар мен нормаларды толық әрі сөзсіз қабылдауды көздейді.

Қазіргі кезде әлеуметтік қауымдастық адам құқықтарының қорғалуын көздейтін әрі оларды қолдану тетіктерін бекітетін 20-дан астам халықаралық құқықтақ актілерді қабылдаған. Атап айтқанда олар: БҰҰ Бас Ассамблеясы 1948 жылғы 10 желтоқсанда қабылдаған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт (1976 жылғы 23 наурызда заңды күшіне енген), 1950 жылғы 4 қарашада қабылданған «Адам құқықтарын және негізгі бостандықтарды қорғау туралы» Еуропалық конвенция, 1992 жылы қабылданған Барлық тұлғаларды күштеп жойылудан қорғау туралы декларациясы, Тәуелсіз мемлекеттер достастығының 1994 жылғы 21 қазандағы «Адамның құқықтары және негізгі бостандықтары туралы» конвенциясы және т.б.

Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы аталған халықаралық құжаттардың негізгі ережелерін қабылдап, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың өзі кепілдіктерін орнатады. Әрине, ең маңызды әрі негізгі құқықтық акті – ол ҚР Конституциясы [1].

Адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауда еліміздің Қылмыстық кодексі ерекше роль атқарады, себебі ол ҚР Конституциясының негізінде адамдар құқықтары мен бостандығының қорғауындағы шектерін белгілейді. Адамдардың құқықтары мен бостандықтары мәселесіне, олардың әлеуметтік құндылықтар жүйесіндегі орнына қылмыстық заңнаманы ізгілендіру барысында ерекше назар аударылған. Қылмыстық кодекстің жаңа редакцияда қабылдануы мемлекеттің және лауазымды тұлғалардың құқықты қолдану тәжірибесінде адамды, оның құқықтары мен бостандықтарын қылмыстық- құқықтық қорғау мәселесін едәуір өзекті етті.

Бұл мәселенің оң шешім табуының қажетті алғышарты – адам, азаматтың құқықтары мен бостандықтарына қарсы жасалған қылмысы үшін кінәлі адамның жауапкершілігі туралы қылмыстық заңнаманы дұрыс қолдану болып табылады.

Атап айтқанда, Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 9-бабында және Адам құқықтарының Жалпыға ортақ декларациясының 3-бабында әрбір адамның еркіндікке және жеке басына қол сұғылмаушылыққа құқығы бар екендігі туралы айтылған.

ҚР Конституциясында «әркімнің жеке бостандығына құқығы бар» екендігі туралы айтылған (1, 8-б.)[1].

Толық еркіндікке құқық дегеніміз кез келген іс-әрекеттерді жасау, кез келген белсенділікті таныту немесе ешкімнің мәжбүрлеуінсіз және шектеуінсіз осындай белсенділіктен бас тарту мүмкіндігін көздейді. Бас бостандығын шектеу немесе бас бостандығын айыру, қамауға алу немесе қамауда ұстау тек заңды көзделген жағдайларда ғана сот немесе прокурор берген санкциясының негізінде ғана мүмкін, осындайда қамауға алынған тұлғаға қамауға алу туралы қаулыға шағым арыз беру мүмкіндігі де көзделген.

Қазақстан Республикасы қылмыстық заңында адамның жеке еркіндігіне қарсы жасалатын қылмыстарға адамды ұрлау, оның еркіндігін заңсыз айыру және адамды психиатриялық стационарға заңсыз жатқызу әрекеттері жатқызылған.

Адам ұрлау – «адамды ол тұрақты тұратын жерден оқшаулауға және адамның жақындары мен құқық қорғау органдары үшін белгісіз жерде күштеп ұстауға бағытталған қоғамға қарсы қасақана жасалған іс-әрекет». Алайда қазіргі кезде кейбір сарапшылар адамды ұстау жерінің қол жетімсіз болуын және белгісіз болу фактісін адам ұрлау қылмысының қажетті белгілері санаттарына қоспайды. Адам ұрлау қылмысын жасау тәсілі оның қалай сараланатындығына әсер етпейді, алайда қылмыстың қоғамдық қауіптілік деңгейіне әсер етеді.

Адам ұрлау қылмысының негізгі тікелей объектісі – оның еркіндігі және жеке басына қол сұғылмаушылығы болып табылады. Адамның еркіндігі мен бас бостандығына қол сұғылмаушылық құқығының ҚР Конституциясының бірінші бабында бекітілуі аталған категориялар өзара бөлінбейді деген тұжырым жасауға мүмкіндік береді. Адамның еркіндігіне және жеке басына қол сұғылмаушылық құқығы адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының да бір нормасында жария етілген (3-бабы).

ҚР Қылмыстық кодексінің 125-бабында көзделген қылмыстан жәбірленгендердің қатарына адамның өз балалары мен ұрлануы ықтимал басқа санаттағы адамдар кіреді [2].

Адамды ұрлау кезіндегі ұстау дегеніміз жәбірленушіге ол жеткізілген жерден кетуге кедергі туғызу жөніндегі немесе жәбірленушіні ол өздігінен кете алмайтын жерге жеткізу жөніндегі іс-әрекеттерді жүзеге асыру болып табылады.

ҚР Қылмыстық кодексінің 125-бабында көзделген қылмысты жасау арқылы адам ұрланады, демек, ұрлау тәсілін ашық тәсіл ретінде бағалануы аталған іс-әрекеттерді «ашық түрде ұрлады» деп өзге тұлғалар немесе ұрланған адамның туыстарымен осындай сипатта жасалған деп бағалануы емес, жәбірленген адамның өзі аталған іс-әрекеттерді ашық түрде жүзеге асырылған деп танылуына не танылмауына байланысты. Сондықтан да көптеген жағдайда адам ұрлау өзге адамдардың болуына не болмауына байланыссыз ашық түрде жасалған іс-әрекет деп саралануы тиіс [2].

Адам ұрлау қылмысы формалды құрамдағы созылмалы қылмыс бола тұра адамды алғаш рет заңсыз ұстаған кезден бастап аяқталған болып саналады.

Адамды пайдақорлық ниетпен ұрлау қылмысы осы санаттағы барлық қылмыстардың 80% құрайды, аталған ниеттер негізінен бұл қылмысқа имманентті негізде тән болып табылады, демек, олар қылмыс құрамының саралаушы белгілеріне емес, тек теориялық белгілері қатарына ғана енгізілуі тиіс.

Адам жоғарыда аталған пайдақорлық ниетсіз ұрланған жағдайда адам ұрлау құрамы артықшылықты қылмыс құрамдарына жатқызылады.

Адам ұрлау үшін жауапкершілікті қылмыстық-құқықтық реттеу тәжірибесін зерттеу осы қылмыстың саралаушы белгілері ретінде келесілерді атауға болатындығын көрсетеді:

- а) бұл қылмысты алдын ала сөз байласып адамдар тобы болып жасау;
- б) адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті күш қолдану арқылы немесе осындай күш қолданамын деп қорқыту арқылы жасау;
- в) қаруды немесе қару түрінде қолданылатын заттарды қолдану арқылы жасау;
- г) қылмысты кәметке толмаған тұлғаға қатысты жасау;
- д) бұл қылмысты аяғы ауыр күйдегі әйелге қатысты жасау;
- е) екі немесе одан да көп адамдарға қатысты жасау.

Адам ұрлау қылмысының ерекше саралау белгілері:

- а) ұйымдасқан топпен жасау;
- б) абайсыздықтан адамның өліміне немесе өзге де ауыр салдарларға әкеп соғуы.

Адам ұрлау қылмысы жасалған кезде жәбірленушіні босатудың еріктігі орын алады. Оның ең негізгі шарты - кінәлі адамның өз іс-әрекеттерін жүзеге асыру еркіндігі бола тұра - босату немесе босатпау (еріктіліктің объективті өлшемі) жәбірленген адамды өз еркімен бостату.

Алайда кінәлі адамдар жәбірленушіні өздерінің тұрған жерлері анықталғандығын білгеннен кейін босатқан кезде кінәлінің іс-әрекеттері ерікті босату деп сараланбайды, себебі осындайда алданған адамды онан әрі ұстау мүмкіндігі жоққа шығарылады. Жәбірленушіні ұрлаушылардың талабы қанағаттандырылғаннан кейін босату ерікті босату болып табылмайды. Егер де адамды ұрлаған тұлға ұрланған адамды ұрлаушылардың талабын орындаймын деген уәде бойынша (уәдені орындайтындығы туралы қолхатты алумен немесе талаптарды орындау ниеттерін растайтын өзге де дәлелдемелерді келтіруге байланысты емес болған кезде) ғана босатса адамды босату ерікті түрде жүзеге асырылған деп санау керек.

Адам ұрлаудың тасымалдау және жасырушылық түріндегі адамдар саудасынан айырмашылығы қылмыстың субъективтік жағында. ҚР Қылмыстық кодексінің 128-бабында көзделген қылмыстың міндетті белгісі – жәбірленушіні қанау мақсаты болып табылады. Демек, жәбірленушіні қанау мақсатында жасалған тасымалдау немесе жасырушылығы адамды ұрлау емес адам саудасы қылмысының аяқталған нысаны болып табылады. ТМД Модельді кодексін әзірлеу барысында жоғарыда аталған халықаралық-құқықтық актілердің талаптары есепке алынған. Адам ұрлау қылмысын ауыр қылмыс деп танылған (ТМД МҚҚ 138-бабы) [3].

ТМД қатысушы-мемлекеттерінің басым көпшілігі өз қылмыстық заңнамасына тиісті норманы енгізген. Алайда кейбір мемлекеттер бұл қылмысты ауырлығы орташа қылмыстар қатарына жатқызған. Атап айтсақ, Украинаның Қылмыстық кодексінің 146-бабында бас бостандығынан заңсыз айыру немесе адам ұрлау қылмыстары баламалы негізде көрсетілген, іс-әрекет ауырлығы орташа қылмыс ретінде саналған [4].

Эстонияның Қылмыстық кодексінің 124-бабында баланы ұрлау қылмысы үшін жауапкершілік көзделген. Қарастырылатын қылмыстың сипаттамасы Беларусьтің Қылмыстық кодексінде келтірілген, адам ұрлау қылмысының мәні адамды иелену түрінде иелену ретінде келтірілген (182-бабы) [5].

ТМД Модельді қылмыстық кодекстердегі саралаушы және ерекше саралаушы белгілер туралы ұсынысы да ұлттық заңнамаларда есепке алынған. Сонымен қатар, ТМД елдерінің бірқатар қатысушы мемлекеттердің Қылмыстық

кодекстерінде айтарлықтай өзгешеліктер де кездеседі (Қырғыстанның ҚК-нің 123-бабының 2-бөлігі, Арменияның ҚК-нің 131-бабының 2-бөлігі және т.б.) [6], [7].

Еуропа елдерінің қылмыстық заңнамасы ТМД елдерінің адам ұрлау үшін заңнамасынан айтарлықтай өзгешеленеді. Атап айтқанда, ГФР Қылмыстық кодексінде адам ұрлауға қатысты негізгі және арнайы нормалар түріндегі нормалары баптар көзделген. Негізгі нормалар 234§ келтіріледі де 235§ - көмелетке толмағанды ұрлау үшін және 239а§ - ақша бопсалау мақсатында адам ұрлау қылмысы жасалғандығы үшін жауапкершілікті көздейтін арнайы нормалар көзделген [8].

Францияның Қылмыстық кодексінің 224-1 бабында адам ұрлау өзге де іс-әрекеттермен қатар аталған: қамауға алу, адамды ұстау және бас бостандығынан заңсыз айыру. Испанияның ҚК бойынша адамды ұрлау үшін жауапкершілік оны босату үшін белгілі бір іс-әрекеттерді орындау талабымен байланыстырылады (ҚК 164-бабы). Швейцарияның ҚК адамды ұрлау үшін жауапкершілік бас бостандығынан заңсыз айыру үшін жауапкершілікпен бір негізде реттейді [9].

Сан-Мариноның ҚК 169-бабына сәйкес адам ұрлау қылмыс құрамы бас бостандығын шектеу, бостандық бермеу және бас бостандығынан айыру түріндегі қылмыстардан құралады. Норвегияның Қылмыстық кодексінде (222§) «адам ұрлау» қылмысы көзделмеген, тек «кімді болса да белгілі бір іс-әрекеттерді істеуге, шыдауға және белгілі бір іс-әрекеттерді істемеуге мәжбүрлеу» туралы айтылады. Сонымен қатар, бас бостандығынан айыру үшін жауапкершілік көзделген [10].

Данияның Қылмыстық кодексінде де осындай ұғымдар бар: белгілі бір іс-әрекеттерді жасауға, бір нәрседен азаптануға мәжбүрлеу, белгілі бір іс-әрекеттерді жасаудан тартыну. Жапонияның ҚК 33-тарауындағы нормаларға сәйкес тікелей «адам ұрлау» қылмысы деген саралау болмаса да бұл қылмыс 224-227 баптарында көзделген қылмыстар түрінде келтіріледі, атап айтқанда олар «тартып алу және алып кету түріндегі қылмыстар» [11].

Қорытынды: мақаладағы зерттеуді түйіндей келе, адам ұрлау қылмысының келесі негізгі белгілері бар деуге болады:

Адам ұрлау қылмысының объектісі – адамның аса маңызды игіліктерінің бірі болып табылатын жеке бостандығы, ол аталған қылмыстың қоғамдық қауіптілігінің өлшемі болып табылады. Сонымен қатар жеке бостандық адамның ол туылған кезден бастап иеленетін табиғи әрі ажырамас құқығы болып табылады. Сондықтан да жасына және құқықтық жағдайына байланыссыз кез келген тұлға жәбірленуші ретінде белгіленуі мүмкін.

Адам ұрлау қылмысының тасымалдау және жасыру түріндегі адам саудасы қылмысынан басты айырмашылығы – қылмыстың субъективтік жағында. Адам саудасын саралайтын бапта көзделген құқық бұзушылықтың басты белгісі – жәбірленушіні өз мүддесінде пайдалану мақсаты. Демек, жәбірленушіні пайдалану мақсатында жасалған адамды тасымалдау немесе оны жасыру адамды ұрлау емес, аяқталған адам саудасы қылмысын құрайды. Алайда адам саудасы қылмысының да, адам ұрлау қылмысының да тікелей объектісі – адамның бостандығы және жеке қол сұғылмаушылығы. Және аталған қылмыстардың субъективтік жағы күрделі сипатта және адамды ұрлау қылмысына тән іс-әрекеттер түрінде көрініс табады (басып алу, орнын ауыстыру, заңсыз ұстау), субъективтік жағы тікелей ниеттің болуымен ерекшеленеді. Аталған қылмыстар негізгі тікелей объектісі, арнайы орны және арнайы субъектісі бойынша шектеледі.

Көптеген шетелдік елдердің қылмыстық кодекстерінде адам ұрлау адамның жеке бостандығына қол сұғатын ауыр қылмыс деп саналады. Аталған іс-әрекет үшін жәбірленушінің жасына және жынысына, адам ұрлау қылмысының мақсаттарына немесе жасау әрекеттеріне қатысты жауапкершілік шектелген кезде жеке тұлғаның бас бостандығының еріктігі сынды әлеуметтік құндылыққа толық көлемде сәйкес келмейді, яғни, шетелдік заңгерлердің пайымдауынша, егер адам ұрлау қылмысы үшін жауапкершілік деңгейі азайтылса ол ұрланған адамның бас бостандығына немқұрайлы қарау деп санаған болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Алматы, «Алматы кітап» баспасы, 2017 ж.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, <https://online.zakon.kz>
3. Модельный Уголовный кодекс стран СНГ <https://www.icrc.org>
4. Конституция Украины, изд. «Скиф», 2015 г.
5. Эстонияның Қылмыстық кодексі <https://wipo.lex.wipo.int/ru/legislation/details>
6. Қырғыстан Республикасының Қылмыстық кодексі // <https://online.zakon.kz>
7. Арменияның Уголовный кодекс <https://www.wipo.int>
8. Германия Федеративтік Республикасының Қылмыстық кодексі // <http://law.edu.ru>
9. Францияның Қылмыстық кодексі // <http://law.edu.ru>
10. Сан-Мариноның Қылмыстық кодексі // <http://law.edu.ru>
11. Данияның Қылмыстық кодексі // <http://law.edu.ru>

Әбдімәлік Б.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі
академиясының
магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ АЛҚАБИЛЕР ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада Қазақстан Республикасындағы қылмыстық сот үрдісінде алқабилер институтының пайда болуының алғышарттары, оның отандық сот практикасына оны енгізуде туындаған практикалық қиыншылықтар талдауға алынған. Сонымен бірге, алқабилер институтының таңдалған үлгісінің артықшылықтарына, сол сияқты алқабилер қатысуымен қарастырылуы мүмкін болатын істердің шеңберіне де талдау жасалып, тұжырымдар айтылған.

Түйін сөздер: алқабилер, қылмыстық сот өндірісі, қылмыстық іс жүргізу, қылмыстық-процестік заң, сот практикасы

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются предпосылки становления института присяжных заседателей в уголовное судопроизводство Республики Казахстан, проанализированы практические трудности, возникшие при введении этого института в отечественную судебную практику. Кроме того, рассмотрены преимущества модели присяжных заседателей, выбранной для отечественной

судебной практики, а также проанализирован круг преступлений, дела о которых могут быть рассмотрены при участии присяжных заседателей.

Ключевые слова: присяжный заседатель, уголовное судопроизводство, уголовное производство, уголовно-процессуальный закон, судебная практика

ABSTRACT

The article discusses the prerequisites for the establishment of the jury institution in the criminal proceedings of the Republic of Kazakhstan, analyzed the practical difficulties encountered in the introduction of this institution in the domestic judicial practice. In addition, the advantages of a jury model chosen for domestic judicial practice were considered, and a range of crimes was analyzed, the cases of which may be considered with the participation of jurors.

Keywords: juror, criminal justice, criminal proceedings, criminal procedure law, judicial practice

Қылмыстық сот өндірісіне алқабилер институтының енгізілуі отандық қылмыстық іс жүргізу саласындағы түбегейлі өзгерістердің қатарында елеулі орын алады. Жалпы, қылмыстық құқықтық мәселеде адамның істеген әрекеттерінің құқықтық табиғаты мен тағдырын анықтау мәселесін кәсіпқой заңгерлік қызметпен айналысатын адам құзырынан бұл саладағы кәсіби білімі жоқ адамның құзырына беруге бел байлау заңнамашының өзі үшін де айтарлықтай оңай шешім болмағаны анық.

Дей тұрғанмен, алқабилер институтының отандық сот практикасына енгізілуі әлемдік деңгейде тың құбылыс емес. Әлемнің бірсыпыра алпауыт елдерінде (АҚШ, Ұлыбритания, Франция, Ресей және т.с.с.) алқабилер институты өзіндік ерекше тарихына, үлгісіне ие болып, құқықтағы айтарлықтай дербес, айрықша құбылысқа айналған.

Алқабилер институтының құқықтық құбылыстар әлемінде алатын орнының маңыздылығын осы институт төңірегіндегі қатынастарға бола шығарылған өнер өнімдері де айғақтай алады. Атап айтқанда, алқабилер арасындағы теке-тірестер, олардың процесстік шешімдерге ықпалы, қарапайым адамның құқықтық құбылыстарға баға берудегі әлеуеті және т.с.с. жалпы да, жалқы мәселелер бойынша көптеген әдеби шығармалар, көркем және документалды фильмдер түсіріліп, жазылғандары мәлім. Арнайы салалық еңбектерде де бірсыпыра ғалымдар осы институттың жұмыс істеу барысындағы құқықтық, психологиялық, әлеуметтанымдық мәселелерін көтерген. Алқабилерге қатысты материалдық және процессуалдық институттардың арақатынасы тұрғысында, әсіресе, кінә, кінәлау сияқты маңызды құқықтық құбылыстар бойынша кәсіпқой заңгер мен қарапайым қатардағы азаматтар қатарынан сайланған алқабидің құзырлығына қатысты талдаудың Дж. Флетчер мен А.В. Наумовтың еңбегінен [1], сондай-ақ, осы жұмысқа қатысты өз пікірін жеке кітапқа рәсімдеген профессор У.С. Жекебаевтың еңбегінен көруге болады [2].

Сонымен бірге, алқабилер институтының заңдастырылуы қысқа да, ұзақ та мерзімді перспективада бұрынғы кеңестік дәуірден қалған дәстүр бойынша «жабық», таза кәсіпқойлардың ісіне айналған, соның салдарынан-ақ әралуан теріс пайдаланушылықтарға бойшыл келетін саланың қайта жандануына өз септігін тигізбей қоймады. Алқабилердің қатысуымен қарастырылатын істердегі адам құқықтары мен бостандықтарының сақталуы, қамтамасыз етілуі, кепілдіктерінің формальды ғана емес, іс жүзінде болатындығы ешкімге құпия емес. Сонымен

бірге, жүйенің ұдайы бір қалыпта болатындығы оның құлдырауының да себебіне айналуы мүмкіндігі заңи тұрғыда мойындалған деуге де болады [3].

Қазақстан Республикасында алқабилер институтының бастапқыда меңзелген үлгісінің толық күйінде қолданыстағы заңдарда, оның ішінде қылмыстық іс жүргізу заңнамаларында бірден орындалмағанын да атап өту керек. Қазақстан Республикасы Конституциясының 75-бабы 2-бөлігіндегі ереженің бастапқы жобалық нұсқаларының бірі «әрбір айыпталушы өзіне қатысты қылмыстық істің алқабилердің қатысуымен қарастырылуына өтініш білдіре алады» деген мағынада болғанын ескеретін болсақ, оның Ата Заңымызағы енгізілген нұсқасымен айырмашылығының елеулі екендігін оңай-ақ түсінуге болады [4].

Жалпы, алқабилер институтының отандық іс жүргізу үрдісіне енгізілуіне ретроспективті талдау жүргізетін болсақ, мұндай бірқатар қызығушылық туғызатын мән-жайларды анықтауға болады. Ең бастысы, бұл – ұзақ уақыт бойы конституциялық ереженің іс жүзінде орындалуына құқықтық базаның қалыптасуының мүлдем болмауы. Яғни, 1998 жылы 7 қазанда алқабилер институтының құқықтық жүйеге конституциялы түрде енгізілуіне қарамастан, алдағы 3-4 жыл бойында процессуалдық бір де бір құқықтық актке оның нақты іске асырылу тетіктерінің орын алмағандығы.

Тек сол тұстағы Қазақстан Республикасы Президенті Елбасының ғана жігерінің арқасында (атап айтқанда, соттардың III съзінде сөйлеген сөзінен соң) ғана алқабилер институтының нақты қызмет ету тетіктері бойынша нақты іс-шаралар қолдана бастады (заң жобаларының дайындалуы бойынша жұмысшы топтардың құрылуы).

Алқабилер институтының қалыптасуына, орнығуына қазіргі таңда небәрі жиырма жылдан сәл ғана асатын уақыт өткеніне қарамастан, осы үрдіс бойынша тарихи маңызға ие болатындай, кейінгі ұрпаққа сабақ бола алатындай мән-жайлардың орын алғанын атап өтуге болады.

Жалпы, әлемдік тәжірибеде алқабилер институтының енгізілуі, оның қалыпты қызметі ұзақ уақыт бойында орын алып келетініне қарамастан, ондағы үрдістер бойынша іргелес институттардағы секілді периодизациялау не топтастыру туралы түбегейлі тұжырым айту қиын. Ең басты тұжырымдардың қатарында біз әлем елдерінің осы институт бойынша екі бағытты ұстанғанын, әрі олардың бір-бірінен айырмашылықтары алқабилер институтының өзіне қатысты емес, тұтастай құқықтық жүйеге байланысты болғанын ғана айтуға болады, атап айтқанда, англо-саксондық құқықтық жүйедегі алқабилер және континенталды құқықтағы (Еуропа елдерінің құқығындағы) алқабилерге деген ұстанымдар.

Бұл екі жүйенің діңгектерінің табиғаты мүлдем өзгеше болғандықтан, бірдей құқықтық құбылыстың орнығып, қызмет етуі де әралуан болары анық. Дәл сол жағдай алқабилерге де қатысты. Англо-саксондық жүйеде диспозитивтілік басым болғандықтан, олардың ұстанымында алқабилерге неғұрлым көбірек құқықтық еркіндік берілген (алқабилердің шешім қабылдауындағы тәуелсіздігі, олардың шешімінің соттың соңғы шешіміне тікелей ықпал ететіндігі, алқабилер шешімін шағымдау рәсімдері және т.с.с.), яғни бұл топтағы елдердің заңнамалары (әсіресе, АҚШ) алқабилердің шешімдеріне сенімі жоғары болатынын тұжырымдайды. Ал континенталды құқық өкілдерінің үлгісінде алқабилер қабылдайтын шешімнің айтарлықтай шектеулігі, ықпалының біржақтылығы басымырақ болады дерлік.

Дегенмен, Қазақстан Республикасы алқабилер институтына қатысты 2000-жылдардың басына қарай жинақталған әлемдік практиканың озық үлгісін алып, отандық заңнамалық тәжірибеге енгізуге жақсы мүмкіндік алғаны мәлім. Бастапқы нұсқада, жоғарыда атап өткеніміздей, айыпталушыларға алқабилер институтының мүмкіндіктерін пайдалануға мол жағдай жасалуының көзделгеніне қарамастан, заңнамашы оны аздап бөгеткен болатын. Дей тұрғанмен, заман талаптарына

қарай ол да кейінгі жылдары бірнеше рет өзгерістер мен толықтыруларға ұшырап, қазіргі таңда алқабилердің қатысуымен қарастырылуына болатын істердің шеңбері айтарлықтай кеңейген (оған куә қолданыстағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің 631-бабын келтіруге болады).

2006 жылы 16 қаңтарда қабылданып, 2007 жылдың 1 қаңтарынан бастап заңды күшіне енген «Алқабилер туралы» Қазақстан Республикасының Заңы бұл институттың құқықтық шеңберін айқындап көрсеткені мәлім [5].

Отандық заңнамашы алқабилер институтының қаңқасын құрастыру ісінде американдық тәжірибені де, еуропалық елдердің жетістіктерін де алуға тырысқан. Кей тұстарында оның артықшылықтары да болды, кей тұстары мамандар тарапынан теріс бағаланған, мысалы, алқабилерге қатысты заңның бастапқы нұсқасында алқабилер істі қарастырған соттың вердиктісінің негізінде шешім қабылдауға болатындығы олардың еркін айтарлықтай шектегені мәлім. Дегенмен, бұл олқылықтар алқабилер сияқты маңызды институттың қалыптасуындағы қалыпты құбылыстар ретінде қарастыру керек.

Сонымен бірге, алқабилер қатысуымен қарастырыла алатын істердің шеңбері де ұдайы өзгеріп, атап айтқанда, тек ұлғаю, кеңею жағына ғана өзгеріп отыратындығы түсінікті. Мысалы, қазіргі таңда ҚР ҚПК 631-бабының 1-бөлігінде алқабилердің қатысуымен қарастырылуы мүмкін болатын қылмыстардың түрлері (жауаптылық көзделген Қылмыстық кодекс баптарының атаулары) көрсетілген. Олар:

- адамдардың қаза табуына немесе өзге де ауыр зардаптарға әкеп соққан жалдамалылық (ҚК 170-бабы 4-бөлігі);
- мемлекетке опасыздық жасау (ҚК 175-бабы);
- Қазақстан Республикасы Тұңғыш Президентінің – Елбасының өміріне қол сұғушылық (ҚК 177-бабы);
- Қазақстан Республикасы Президентінің өміріне қол сұғушылық (ҚК 178-бабы);
- диверсия (ҚК 184-бабы);
- айрықша ауырлататын мән-жайлардағы терроризм актісі (ҚК 255-бабы 4-бөлігі);
- ұйымдасқан топтардың (қылмыстық ұйымдардың) басшылары арасында жетекші орын алатын адамның қылмыстық қоғамдастық құруы және оған басшылық етуі (ҚК 263-бабы 5-бөлігі);
- айрықша ауырлататын мән-жайларда жасалған айналымнан алынған немесе айналымы шектелген заттардың контрабандасы (ҚК 286-бабы 4-бөлігі);
- есірткіге байланысты заңсыз әрекеттерді қылмыстық топтың жасауы, сондай-ақ оларды білім беру ұйымдарында немесе көрінеу кәмелетке толмағандарға өткізу (ҚК 297-бабы 4-бөлігі);
- айрықша ауырлататын мән-жайларда есірткі және психотроптық заттарды жымқыру немесе қорқытып алу (ҚК 298-бабы 4-бөлігі);
- айрықша ауырлататын мән-жайларда есірткі және психотроптық заттарды тұтынуға көндіру (ҚК 299-бабы 4-бөлігі).

Сондай-ақ, бұл тізімге адамның жеке басының бостандығына қол сұғатын қылмыстарды да жатқызады, атап айтқанда:

- айрықша ауырлататын мән-жайлардағы адам ұрлау (ҚК 125-бабы 3-бөлігі), адам саудасы (ҚК 128-бабы 4-бөлігі), кәмелетке толмағандарды қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауға тарту (ҚК 132-бабы 5-бөлігі) және кәмелетке толмағандар саудасы (ҚК 135-бабы 4-бөлігі) [6].

Мұнымен қатар, алқабилердің қатысуымен қарастырылуы мүмкін қылмыстар қатарында ҚР ҚПК 631-бабында жасалғаны үшін қылмыстық заңда өлім жазасы немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру көзделген қылмыстар туралы да

айтады, дегенмен, онда елеулі шектеу бар: олардың қатарына төтенше жағдайларда және жаппай тәртіпсіздіктер барысында жасалған адам өлтіру туралы, соғыс уақытында немесе ұрыс жағдайында жасалған әскери қылмыстар туралы істер жатпайды [7].

Алқабилердің қатысуымен қарастырылуы мүмкін болатын қылмыс түрлеріне қатысты заңнамашының логикасын ұғыну бойынша арнайы ізденістің қажеттілігі түсінікті. Дегенмен, біздің пайымдауымызша, бұл арна әлі де болса алдағы уақытта кеңейіп отыратын болады. Қазіргі таңда әлемдік қауымдастықтың ұстанымдарының бастысы – алқабилердің назарына мемлекеттің не қоғамның емес, жеке азаматтардың мүдделеріне нұқсан келтіретін істердің салынуы әділдікке абзал болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Флетчер Дж., Наумов А.В. Основные концепции современного уголовного права. – М.: ЮРИСТЪ, 1998. – 511 с.

2. Жекебаев У.С. Основные принципы уголовного права Республики Казахстан: сравнительный комментарий к книге Д. Флетчера и А.В. Наумова «Основные концепции современного уголовного права». - Алматы: Жеті Жарғы, 2001. - 256 с.

3. Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_

4. Қазақстан Республикасының Конституциясы. 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған (қолданыстағы редакциясында) // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

5. Алқабилер туралы Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 16 қаңтардағы Заңы (қолданыстағы редакциясында) // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000121_

6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылы 3 тамызда қабылданып, 2015 жылдың 1 қаңтарынан заңды күшіне енген (қолданыстағы редакциясында) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z170>

7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі. 2014 жылы 4 тамызда қабылданып, 2015 жылдың 1 қаңтарынан заңды күшіне енген (қолданыстағы редакциясында) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

Батырбеков Ж.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ТАТУЛАСУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚТАН БОСАТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫ

АҢДАТПА

Мақалада татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату институтының отандық қылмыстық заңнамаға енгізілу тарихына, оның белгілеріне және маңыздылығына талдау жасалған. Автор осы институттың шығу тегіне, оның бұрынғы және қазіргі қолданыстағы қылмыстық заңдардағы жай-күйіне сипаттама берген. Татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату институтының

орта санаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша превентивті роліне назар аударылған.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются исторические аспекты введения института освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением, его признаки и значение. Автор приводит характеристику данного института с позиции его правовой природы, проводит сравнительно-правовой анализ нынешнего уголовного законодательства с ранее действовавшим. Акцентирует внимание на превентивном значении института освобождения от уголовной ответственности в связи с примирением в отношении уголовных правонарушений средней степени опасности.

ABSTRACT

The article analyzes the historical aspects of the introduction of the institution of exemption from criminal responsibility in connection with reconciliation, its signs and significance. The author cites the characteristics of this institution from the standpoint of its legal nature; it conducts a comparative legal analysis of the current criminal legislation with the one that previously existed. It focuses on the preventive value of the institution of exemption from criminal responsibility in connection with reconciliation in relation to criminal offenses of a moderate degree of danger.

Тірек сөздер: қылмыстық жауаптылық, босату, татуласу, қылмыстық заң, медиация, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыстық теріс қылық, қылмыс, жәбірленуші, арыз беруші, зиянды қалпына келтіру

Қылмыстық жауаптылықтан босатудың негізгі нысаны, сонымен бірге қылмыстық құқық бұзушылықтардың жасалуына назар аударудың неғұрлым қатал құралы жаза екендігі құқық тарихынан белгілі. Қарапайым халықтың басым көпшілігінде тек жүзеге асырылған қылмыстық жауаптылық қана қылмыстық құқықтық саясаттың бірден-бір тиімді құралы ғана болады деген пікірде екендігі де белгілі [1, 6]. Дегенмен, мемлекет әрбір жағдайда өзінің айрықша құқықтық саясатына қарай осы тұжырымдардың толық орындалуын белгілі себептерге бола өз пайдасына асырып отыратыны да белгілі.

Қазіргі таңдағы қылмыстық құқықтық саясат қос векторлы (ізгілендіру және қаталдық) [2] екендігін ескеретін болсақ, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 5-бөлімінің мазмұнын құрайтын құқықтық нормалардың санының да, олардың мазмұнының да бара-бара күрделене түсетіндігі таң қалдырмауы керек.

Қолданыстағы қылмыстық заңда қылмыстық жауаптылықтан босатудың тоғыз негізі көзделген. Сонымен бірге, ҚР Қылмыстық кодексінің Ерекше бөлімінің бірнеше ондаған баптарында қылмыстық жауаптылықтан босатудың арнайы негіздері де көзделгенін ескеру керек. Яғни, қазақстандық заңнама басқа көптеген шет елдердің қылмыстық заңдарымен салыстырғанда айтарлықтай либералды болып келеді.

Татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату қылмыстық заңнамада жеке институт ретінде 1997 жылғы Қылмыстық кодексте [3] пайда болған. Осы заңның әрекет ету кезеңінде 1997 жылғы Қылмыстық кодекстің 67-бабына бес рет өзгертулер мен толықтырулар енгізілген болатын. Қылмыстық жауаптылықтан босатудың бұл институты алғашқы редакциясында «жәбірленушімен татуласу» деп аталатын. Артынан заңнамашы сот-тергеу практикасында әралуан жағдайларды ескере отырып, оның атауын 2011 жылы 18 қаңтарда «татуласуға байланысты» деп өзгерткен.

Сонымен бірге, медиацияға байланысты ұлттық заңнаманың қалыптасуына байланысты [4] медиативтік потенциалдың жәбірленуші мен қылмыскерді татуластырудағы маңыздылығын ескере отырып, заңнамашы ҚР 1997 жылғы ҚК 67-бабын сәйкес мазмұнда өзгертіп, медиацияны да қосқан болатын [5]. Татуласудың тек жәбірленушіге қатысты емес, басқа да адамдарға, атап айтқанда, арыз берушілерге де қатысты орын алу ықтималдығы 2011 жылғы 9 қарашада заңдастырылған.

Татуласу институтының қазіргі қолданыстағы заңнамадағы [6] мәтіні бұрынғы Кодекстің соңғы нұсқасынан айтарлықтай ерекшеленеді. Сот-тергеу практикасындағы әралуан жағдайлардың заңнамаға ықпалын ҚР ҚК 68-бабына ол заңды күшіне енгеннен кейінгі аралықта (не бәрі төрт жыл ішінде) екі өзгерістер мен толықтырулардың енгізілгенінен-ақ байқауға болады. Атап айтқанда, 2016 жылдың 9 сәуіріндегі өзгертулер мен толықтырулар көмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы қылмыстар бойынша татуласудың орын алуына болмайтындығын бекіткен болса, 2018 жылдың 12 шілдесінде еліміздің азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын, ар-намысты қорлайтын жазалаулар мен қарауларға қатысты заңнаманың одан әрі жетілуіне байланысты азаптаулар бойынша татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату институтының қолданылмайтынын бекіткен. Сондай-ақ осы Заң [7] арқылы қоғамдағы атышулы жол-көлік оқиғаларының орын алуы себепті абайсызда адам өліміне әкеп соғатын жол-көлік оқиғалары бойынша да татуласудың қолданылмайтыны бекітілді.

Көріп отырғанымыздай, татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату институты ерекше динамикамен дамып келе жатқан институттардың бірі. Сот-тергеу практика көрсетіп отырғанындай, іс жүзінде татуласу тәртібімен, оның ішінде медиативтік келісім негізінде де қылмыскер мен жәбірленушінің, арыз берушінің өзара бітімге келуі жиі орын алады.

Ғылыми әдебиеттерде татуласудың шығу тегіне және оның қылмыстық құқықтық циклдың қай саласында қарастырылуы керектігіне қатысты ортақ пікір қалыптаспаған. Атап айтсақ, ресейлік ғалым А.В. Наумов татуласудың генетикалық тұрғыдан алғанда процессуалдық негізде екендігін басып айтады [8, 402]. Оның бұл тұжырымын қабылдауға болмайды, өйткені қылмыстық заңдағы татуласу тек жеке айыптау істері бойынша ғана орын ала бермейді. ҚР ҚК 68-бабына талдау көрсеткеніндей, оның ережелерінің қолдану аясы қылмыстық-процестік заңнамадағы жеке айыптау істерінен әлдеқайда кең.

Л.И. Четрикова татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босатудың қылмыстық заңда бекітілуін «қалпына келтіру юстициясының» қылмыстық құқықтық саясатта іске асырылуының бірден-бір көзі ретінде қарастырады [1, 49]. «Қалпына келтіру юстициясының» іргелі ережелерінің қатарында әйгілі ғалым В.Н. Кудрявцев мыналарды атаған болатын:

- қылмыскер, ең алдымен, жәбірленушінің алдында қарыздар болады;
- ол кінәсін шынайы өкінуімен және келтірген залалының орнын толтырумен ғана өтей алады;
- кінәліні құқықтарынан айырып, қинау емес, керісінше, бұзылған құқықтар мен игіліктерді қалпына келтіріп, жамандықты жою қалыпқа айналу керек;
- қылмыстық процесте татуластыру басты мақсатқа айналуы керек [10, 229].

Татуласу институтының сот-тергеу практикасына енгізілуінің және кеңінен қолданылуының оңтайлы тұстарын А.А. Биебаева мен А.М. Калгужинова да атап өткен – 2016-2017 жылдар аралығындағы медиативті келісім негізінде қысқартылған қылмыстық істердің саны алдыңғы кезеңдермен салыстырғанда 1,7 есеге артқан [1, 49].

Татуласу институтының маңыздылығын және оның іс жүзінде қолданылу аясының артуын ескере отырып, Қазақстан Республикасы Жоғарғы соты да нормативтік қаулы қабылдаған болатын [11]. Оның 1-тармағында «Тараптарды татуластыру институтын дұрыс қолдану жәбірленушінің, арыз берушінің қылмыстық процестегі рөлі мен белсенділігін арттыруға, олардың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын тез қалпына келтіруге жәрдемдеседі, сонымен бірге қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасаған, соңынан жәбірленушімен, арыз берушімен татуласу және зиянның есесін толтыру түрінде байқалатын оң тәртібімен танылған адамдарға адамгершілікпен қарауға бағытталғандығы» тұжырымдалған.

ҚР ҚК 68-бабының ережелерін қолдану мәселелерін шешкенде құзырлы органдар келесі мән-жайларды анықтауға тиіс:

- татуласу субъекттері және оларды сипаттайтын белгілер;
- қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның позитивті мінез-құлқының объектісін;
- адамның (кінәлінің) татуласуға және қылмыстық құқық бұзушылығынан келтірген залалының орнын толтыруға бағытталған әрекеттерін;
- кінәлінің өз әрекеттеріне психикалық қатыстылығын;
- кінәлінің қоғамдық қауіпті әрекеттерінің ниеті мен мақсаттарын.

Татуласу орын алуы мүмкін қылмыстық құқық бұзушылық түрлеріне қатысты қылмыстық заңда келесі нұсқаулықтар жазылған:

- қылмыстық теріс қылық;
- қазаға ұшыратумен байланысты емес онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс. Бұл жағдайда кінәліден жәбірленушімен немесе арыз берушімен татуласу және келтірілген залалды қалпына келтіру ғана талап етіледі. Мұндайда адам қылмыстық жауаптылықтан міндетті түрде босатылатындығы пайымдалған (ҚР ҚК 68-бабының 1-бөлігі).

Сонымен бірге, ҚР ҚК 68-бабының 2-бөлігінде жоғарыда аталған қылмыстық құқық бұзушылықтардан неғұрлым ауыр нысандары бойынша (қазаға ұшыратумен немесе адамның денсаулығына ауыр зиян келтірумен байланысты емес ауыр қылмысты алғаш рет жасау) белгілі адамдар санатының қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкіндігі тұжырымдалған. Ондай адамдар санатына келесі топтар жатқызылған:

- кәмелетке толмағандар; жүкті әйелдер, жас балалары бар әйелдер, жас балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектер, елу сегіз жастағы және ол жастан асқан әйелдер, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектер.

Татуласу бойынша келісімге қатысушылардың қатарында қылмыстық заң қоғам мен мемлекеттің заң қорғауындағы мүдделерін жақтаушыларды да танитындығын ескеру керек. ҚР ҚК 68-бабының 3-бөлігі бойынша мұндай реттегі істерде кінәліден шынайы өкіну және қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне келтірілген зиянды қалпына келтіру талап етіледі.

Жәбірленушінің анықтамасы қылмыстық-процестік кодексте берілген: «Қылмыстық құқық бұзушылық өзіне тікелей моральдық, тәндік немесе мүліктік зиян келтірді деп пайымдауға негізі бар тұлға қылмыстық процесте жәбірленуші деп танылады» (ҚР ҚПК 71-бабы 1-бөлігі). Ал арыз беруші деп сотқа немесе қылмыстық қудалау органдарына қылмыстық құқық бұзушылық туралы хабарлаған не өзінің нақты немесе болжалды құқығын немесе өзі өкілдік ететін тұлғаның құқығын қылмыстық сот ісін жүргізу тәртібімен қорғау үшін жүгінген тұлға танылады (ҚР ҚПК 7-бабы 7)-тармағы).

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Четрикова Л.И. Освобождение от уголовной ответственности. Учебное пособие / Л.И. Четрикова, А.А. Биебаева, А.М. Калгужинова. – Караганда: Изд-во КарГУ, 2018. – 102 с.

2 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығы.

3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 1997 жылғы 16 шілдеде қабылданған, күші жойылған // http://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/K970000167_/01.01.2016

4 Медиация туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401>

5 «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне медиация мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000402#z45>

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. 2014 жылдың 3 шілдесінде қабылданған (қолданыстағы редакциясында) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z68>

7 Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнама мен құқық қорғау және арнаулы мемлекеттік органдар қызметін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ҚР 2018 жылдың 12 шілдесіндегі Заңы

9 Наумов А.В. Уголовное право. Общая часть. Курс лекций. М., 1996.

10 Кудрявцев В.Н. Стратегии борьбы с преступностью. – М.: Юристъ, 2003.

11 Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 68-бабын қолдану жөніндегі сот практикасы туралы ҚР Жоғарғы Сотының 2001 жылғы 21 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P01000004S>

Бекимбетова А.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

КВАЛИФИКАЦИЯ КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ И ПОРЯДОК ПРИМЕНЕНИЯ СУДАМИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ОБЛАСТИ КОРРУПЦИИ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены основные особенности такого явления, как коррупция. Автором рассматриваются элементы квалификации коррупционных правонарушений, а также применения судами законодательства о наказании за преступления в области коррупции, представлены некоторые рекомендации.

Ключевые слова: коррупция, должностное лицо, государственный служащий, взятка.

АНДАТПА

Мақалада сыбайлас жемқорлық сияқты құбылыстың негізгі ерекшеліктері қарастырылған. Автормен сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды саралау элементтерін, сондай-ақ соттардың сыбайлас жемқорлық саласындағы қылмыстар

үшін жаза тағайындау туралы заңнаманы қолдануын қарастырылған және кейбір ұсыныстар ұсынылған.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, лауазымды тұлға, мемлекеттік қызметші, пара.

ABSTRACT

The article deals with the main features of the phenomenon of corruption. The author considers elements of qualification of corruption offenses, and also application by courts of the legislation on punishment for crimes in the field of corruption, some recommendations are presented.

Key words: corruption, official, civil servant, bribe.

На сегодняшний день коррупция в нашей республике превратилась в угрозу национальной безопасности, напрямую подрывает международный престиж Казахстана.

В связи с чем, в Казахстане уделяется пристальное внимание справедливости и неизбежности наказания за коррупционные преступления. Судами регулярно выносятся приговоры по коррупционным правонарушениям, государство возвращает незаконно приобретенные денежные средства и имущество посредством конфискации. В такой ситуации важно правильно квалифицировать коррупционные уголовные правонарушения и выносить справедливые приговоры. В связи с этим, актуализируются вопросы изучения квалификации коррупционных правонарушений и порядка применения судами законодательства в сфере коррупции.

В статье 2 Закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2018 г.) регламентировано понятие «коррупции», это: незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ [1].

Коррупция - это социальная проблема, имеющая различные «степени и формы во всех обществах, кроме самых примитивных». Коррупцию можно определить, как незаконное использование должностным лицом правительства своей власти или влияния либо для обогащения себя, либо для продвижения своего пути и/или любого другого лица за счет общественности, в нарушение присяги и/или в нарушение действующих конвенций или законов. Очень жаль, что эта угроза не знает ни времени, ни срока; это происходит в любое время или период истории любой страны. Коррупция не является характеристикой одного периода в политической истории или какой-либо одной страны, она характерна как для авторитарной, так и для партийной систем управления. Кроме того, коррупция должна пониматься как регулярная, повторяющаяся и неотъемлемая часть функционирования большинства политических систем. Другой взгляд на коррупцию заключается в том, что она является преднамеренной. Эта точка зрения была провозглашена Бруксом в 1970 году, который считал, что

коррупцированный чиновник знает свои обязанности, но пренебрегает ими или неправильно выполняет по причинам более узким [2, с.90].

В коррупционном правонарушении всегда участвуют взяткодатель и взяткополучатель. Взяткодатель – это лицо, которым предоставляется взяткополучателю некая выгода в обмен на возможность пользоваться его полномочиями в собственных целях. Выгодой могут служить денежные средства, материальные ценности, услуги, льготы и прочее. При этом обязательное условие представлено наличием у взяткополучателя распорядительных или административных функций. Взяткополучателем может являться должностным лицом, сотрудником частной фирмы, государственным служащим, который возмездно осуществляет свои полномочия для определенного лица (круга лиц).

Предмет взятки может быть представлен деньгами, ценными бумагами, материальными ценностями, безвозмездно предоставляемыми, но подлежащими оплате услугами, а также пособиями, предоставляемыми право на что-либо (строительство, ремонтные работы, предоставление санаториев или поездок, проездные билеты, предоставление займов или займов на льготных условиях и т.д.). Конфискованные деньги и другие ценные вещи, которые являются предметом взятки и признаются в качестве доказательств, подлежат возврату в доход государства. Если предмет взятки не найден, его стоимость, как незаконно приобретенная, возвращается судом в доход государства в соответствии с действующим гражданским законодательством [4, с.29].

Передача должностному лицу права собственности и передача владения, использования или распоряжения этим имуществом, например доверенность на автомобиль с правом продажи или предоставления дорогостоящего коттеджа для использования по минимальной цене, также могут рассматриваться как взятки.

Материальные преимущества могут заключаться в строительстве домов, ремонтных работах, дорогостоящем ремонте, организации досуга и других, реализуемых бесплатно. А сумма взятки не влияет на решение о составе преступления.

Для определения суммы взятки предметы взятки должны оцениваться наличными в соответствии с действующими ценами или тарифами на обслуживание. Если крупномасштабное незаконное вознаграждение достигается в нескольких частях, то такие деяния представляют собой эпизоды непрерывного преступления, которое следует рассматривать как взятку в крупном размере.

Основанием для совершения преступления в данном случае является получение прибыли и выгод для себя или других лиц и организаций. Злоупотребление властью может принимать форму действия или бездействия. И необходимо подчеркнуть, что действие человека может быть сделано только из-за его официальной позиции. А под бездействием следует понимать несоблюдение должностным лицом своих официальных обязанностей.

Злоупотребление властью может серьезно подорвать конституционные права и свободы граждан, подорвать авторитет государственных органов, скрыть другие преступления.

Существенным нарушением прав и законных интересов граждан, организаций или защищаемых интересов следует понимать, что им причинен серьезный ущерб. Материальный ущерб может быть материальным, личным и организационным. Имущественный материальный вред определяется в денежном выражении в кратном размере минимального расчетного показателя на момент совершения преступления.

Личностный вред, который причинен в результате коррупционного преступления - злоупотребления должностных лиц, когда наносится вред людям,

оценивающийся как существенный, при нанесении легкой, средней тяжести здоровью потерпевшего [5, с.5].

Необходимо отметить, что в Уголовном кодексе Республики Казахстан (далее - УК), действующем с 1 января 2015 года, усовершенствованы нормы ответственности за коррупционные преступления, в том числе за взяточничество, где санкция не предусматривает такое наказание, как ограничение свободы, которое отбывается осужденным по месту жительства без изоляции от общества.

Теперь, согласно нового УК, получение или дача взятки, совершенные преступной группой, стали особо тяжкими преступлениями. Ранее эти составы относились к категории тяжких преступлений.

Анализ показал, что в Казахстане за 2018 год наиболее распространенными коррупционными преступлениями, за совершение которых осуждались должностные лица, являются получение взятки, то есть 119 лиц или 41,3% от общего числа осужденных за коррупционные преступления, за дачу взятки – 52 лица (17,9%), за мошенничество – 43 лица (14,8%), злоупотребление должностными полномочиями 28 (9,6%).

Кроме того, в действующем Кодексе по всем составам коррупционных преступлений санкции статей предусматривают конфискацию имущества. В отношении осужденных, кто имел государственные награды, специальное, воинское, почетное или иное звание, классный чин, дипломатический ранг или квалификационный класс, новый закон обязывает суды вносить представления об их лишении.

В правовом порядке реализована идея пожизненного лишения виновных в коррупционных преступлениях лиц возможности занимать определенные должности, связанные с осуществлением деятельности в сфере государственной службы, судебной системы, в органах местного самоуправления, национальном банке и его ведомствах, в том числе в организациях квазигосударственного сектора [6].

Эти нововведения, касающиеся запретов и ограничений, означают, что коррупционеру навсегда закрывается путь к работе в указанных сферах, тогда как в прежнем кодексе такой запрет устанавливался на срок до 7 лет, а решение вопроса о внесении вышеуказанного представления являлось правом суда.

Так, сведения о дополнительных мерах наказания в 2018 году выглядят следующим образом: конфискация имущества - 93 лицам, лишение специального, воинского или почетного звания, классного чина, дипломатического ранга, квалификационного класса и государственных наград – 298 лицам, лишение права занимать определенную должность, назначено к 1004 лицам.

Также, в новом УК предусмотрено, что к лицам, совершившим коррупционные преступления, не применяется условное осуждение, а также на них не распространяются положения об освобождении от уголовной ответственности в связи с примирением, установлением поручительства, истечением срока давности преступления и приговора.

Кратный штраф, как альтернативное наказание, введен во всех санкциях статей за взяточничество, тогда как ранее по квалифицированным составам применялось только лишение свободы [6].

В связи с чем, к подавляющему числу виновных лиц за последние годы применена мера наказания в виде штрафа.

Так, из 1079 лиц, осужденных за коррупционные преступления, 523 лица осуждены – к штрафу, 290 лиц – к лишению свободы, 13 лиц – оправдано, к остальным лицам применены другие меры наказания.

Как видно, процент лишения свободы, как вида наказания в 2018 году, по делам данной категории составил 1,5 % (от общего количества рассмотренных

уголовных дел) или 26,8 % от числа рассмотренных дел о коррупционных преступлениях.

Статистика лиц, осужденных за коррупционные преступления в 2018 году показывает следующее: сотрудники МВД – 285, сотрудники Комитета уголовно - исполнительной системы Министерства внутренних дел – 34, сотрудник Комитета государственных доходов Министерства финансов – 73, сотрудники Вооруженных сил – 20, сотрудники службы экономических расследований сотрудники – 12 органы прокуратуры – 10, сотрудники органов национальной безопасности – 4.

За истекший период т.г. данная статистика показывает, что за коррупционные преступления было осуждено 119 лиц, из них к лишению свободы осуждены 29 лиц, к штрафу 69 лиц, число оправданных составляет 2 лица. В числе осужденных: 42 лица являлись сотрудниками органов внутренних дел, 3 сотрудников Комитета уголовно - исполнительной системы Министерства внутренних дел, 2 сотрудников органа прокуратуры, 4 сотрудника Комитета государственных доходов Министерства финансов, 3 сотрудников противопожарной службы, 1 судья, 1 аким, 3 работника акиматов различных уровней, остальные 24 лица иных государственных органов.

Как показывает анализ, суды правильно определяют субъект преступления. Это и лица, занимающие ответственную государственную должность, лица, уполномоченные на выполнение государственных функций, представители власти и другие.

Ввиду отсутствия в УК в редакции от 16.07.1997 года достаточной конкретизации отдельных субъектов коррупционных преступлений, судебная практика имела в этом смысле некоторые шероховатости и противоречия. Вопрос определения субъекта преступления имел существенное значение при рассмотрении судами дел данной категории, поскольку санкции за должностные преступления значительно жестче, чем за иные виды преступлений.

В связи с принятием нового УК в редакции от 03.07.2014 года, в статье третьей конкретизированы понятия субъектов коррупционных преступлений, которые дали положительные результаты указанных проблем.

Тем не менее, судебная практика установила, что если лицо, получившее взятку, не имело полномочий решать вопрос в пользу взяткодателя, то его действия подлежат квалификации как мошенничество. В этой связи хотелось бы обратить внимание на процессуальный статус взяточника.

Нормативным актом от 22 декабря 1999 года «О практике применения судами законодательства об ответственности за взяточничество», а также принятым в последствии Нормативным постановлением от 27 ноября 2015 г. «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений» установлено, что лицо, давшее взятку, освобождается от уголовной ответственности, если имело место вымогательство взятки в отношении него или этого лица, добровольно сообщившего в правоохранительные органы или специальный государственный орган о взяточничестве. Сообщение о преступлении должно быть объявлено добровольным, независимо от мотивов заявителя. Сообщение, сделанное в связи с тем, что правоохранительному или специальному государственному органу стало известно о взяточничестве, не может быть признано добровольным.

Полагаем, что перечень субъектов подлежит корректировке, поскольку в соответствии с пунктом 2 НП ВС РК от 27 ноября 2015 года «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений», помимо лиц, перечисленных в законе, к субъектам коррупционных преступлений также относятся лица, выполняющие управленческие функции в коммерческой или иной организации.

Последнее нормативное постановление не включало в себя важное положение о том, что освобождение взяточдателя от уголовной ответственности по вышеуказанным основаниям не означает, что в действиях этого лица нет состава преступления, поэтому он не может быть признан потерпевшим и не вправе требовать компенсации за переданные ему ценности в виде взятки.

Как показывает судебная практика, дела о коррупционных преступлениях многотомны, сопряжены с другими преступлениями и представляют значительную трудность в организации процессов в части обеспечения явки свидетелей, потерпевших, в некоторых случаях - в оценке доказательств и толковании действующего законодательства. Не смотря на это суды в целом правильно разрешают дела указанной категории, виновным назначается справедливое наказание. Сложившаяся судебная практика применения норм закона, регулирующих уголовную ответственность за коррупционные преступления, в целом является правильной и стабильной.

При этом, по мнению Чалкаров К., возврат объекта взятки возможен только в случае вымогательства, и об этом взяточдатель сообщил правоохранительным органам до передачи взятки. Автором приведен пример, где по нескольким эпизодам взяточничества, взяточдатель сказал, что вымогательство - это только последний эпизод передачи взяток. В этом случае взяточдатель вправе рассчитывать на возвращение предмета взятки по последнему эпизоду. Некоторые эпизоды классифицируются не как получение взятки, а как мошенничество, а взяточдатель признается потерпевшим, с правом возврата предмета взятки.

В этой части мы согласны с мнением Чалкаров К., о том, что данное положение неприемлемо, поскольку взяточдатель осознавал, что дает взятку, то есть в его действиях присутствует преступление, поэтому он не может быть признан потерпевшим и не имеет права требовать возврата предмета взятки [7, с.50].

Подводя итоги, можно сделать вывод, что перечень субъектов коррупционных правонарушений подлежит корректировке путем добавления к субъектам коррупционных преступлений лиц, выполняющих управленческие функции в коммерческой или иной организации. Также в нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений» необходимо внести ясность и регламентировать то, что взяточдатель, зная о совершении им правонарушения формирует состав преступления и не может требовать компенсации за переданные ценности в форме взятки. С помощью данных мер удастся усовершенствовать процесс квалификации и соизмеримость наказания в области коррупционных преступлений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2018 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33478302#pos=2;-247

2. Brooks, C Robert, (1970) "Apologies for Political Corruption", in Arnold J. Heldenheimered, Political Corruption, Reading in Comparative Political Analysis, New York, Holt Rhinehart and Winston, Inc. – P.90-110.

3. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32988867#pos=4;-229

4. Борчашвили И.Ш. Коррупционные преступления: закон, теория и практика: Монография. – Алматы: Жети жаргы, 2009. – 488 с.

5. Агыбаев А. Н. Уголовная ответственность за отдельные виды коррупционных правонарушений // Фемида. - № 2. – 2017. – С.2-10.

6. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=31575252#sub_id=2470000

7. Чалкаров К. Некоторые особенности рассмотрения дел о коррупционных преступлениях // ZÄNGER № 4 (201), 2018. – С.50-55.

Бисембаев А.
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде
Республики Казахстан

ПРОБЛЕМЫ КВАЛИФИКАЦИИ МОШЕННИЧЕСТВА

АННОТАЦИЯ

В статье автором рассматривается понятие и сущность мошенничества. Автор обращает внимание на отграничение мошенничества от кражи и хищения. Помимо этого, в статье описаны объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона мошенничества. Также в статье рассмотрено отграничение уголовного характера мошенничества от гражданско-правового. В статье приведены основные точки зрения ученых о таком явлении, как мошенничество, сформированы собственные выводы и умозаключения.

Ключевые слова: мошенничество, хищение, обман, злоупотребление, уголовное право.

АНДАТПА

Мақалада автор алаяқтықтың тұжырымдамасы мен мәнін зерттейді. Автор ұрлық пен ұрлықтан алаяқтықтың делимитациясына назар аударады. Сонымен қатар, мақалада объекті, объективті жағы, субъект, алаяқтықтың субъективті жағы сипатталған. Сондай-ақ, мақалада азаматтық құқықтан алаяқтықтың қылмыстық сипатын делимитациялау қарастырылады. Мақалада ғалымдардың алаяқтық құбылысы туралы өздерінің тұжырымдары мен тұжырымдары туралы негізгі көзқарастары келтірілген.

Түйін сөздер: алаяқтық, ұрлық, алдау, теріс пайдалану, қылмыстық құқық.

ABSTRACT

In the article, the author examines the concept and essence of fraud. The author draws attention to the delimitation of fraud from theft and theft. In addition, the article describes the object, the objective side, the subject, the subjective side of the fraud. The article also discusses the delimitation of the criminal nature of fraud from civil law. The article presents the main points of view of scientists about the phenomenon of fraud, formed their own conclusions and conclusions.

Keywords: fraud, theft, deception, abuse, criminal law.

Мошенничество - это широкий термин, который относится к действиям, направленным на обман кого-то. По сути, это использование преднамеренного обмана для денежной или личной выгоды. В Казахстане по ст.190 УК РК «Мошенничество» [1] в 2016 году было зарегистрировано 28690 правонарушений, в 2017 году – 26272, в 2018 году – 28007 [2]. Виден резкий рост данных правонарушений, что показывает актуальность борьбы с данным явлением.

Авторы учебника под редакцией Рогова И.И., Балтабаева К.Ж., и Коробеева А.И, утверждают, что «мошенничество – это форма хищения» [3, с.254]. Тысячи людей ежегодно становятся его жертвами. Мошенничество всегда включает в себя ложное заявление, искажение или обман. Цель состоит в том, чтобы получить что-то ценное, обычно деньги, вводя в заблуждение или обманывая кого-то, чтобы поверить в то, что преступник знает, что это ложь.

Распространенные разновидности мошенничества включают:

- страховое мошенничество;
- почтовое мошенничество;
- мошенничество с кредитными / дебетовыми картами;
- мошенничество с ценными бумагами;
- телемаркетинговое мошенничество;
- мошенничество при банкротстве;
- уклонение от налогов.

Любое лицо, предприятие или организация могут быть объектом мошенничества. Часто жертвы испытывают целый ряд эмоций, включая гнев и чувство предательства, стыда или вины, разочарования или тревоги из-за потери денег или чего-то еще ценного. Некоторые отчаявшиеся жертвы не хотят сообщать о преступлении, потому что они смущены и неправильно винят себя в том, что произошло. Мошенник же будет продолжать охотиться на других жертв, если они молчат.

Большинство людей считают акт лжи мошенническим, но в юридическом смысле ложь - это лишь один маленький элемент фактического мошенничества. Должно быть преднамеренное искажение состояния продукта, и должен произойти фактический денежный ущерб.

Определение мошенничества, с одной стороны, позволяет различать два вида мошенничества — кражу чужого имущества и приобретение права на такое имущество.

Обман в качестве метода мошенничества состоит либо из сообщения ложной информации, либо из молчания об обстоятельствах, обязательных для сообщения. Ложная информация, предоставляемая мошенником, может быть весьма разнообразной. В некоторых случаях они касаются личности виновного, его прав и полномочий, в других - относятся к юридическим фактам, событиям и т. д. обман может быть выражен устно, в письменной форме или иным образом [4, с. 142].

Некоторые трудности связаны с различием между мошенничеством и хищением средств. В отличие от мошенничества, при присвоении и растрате виновник обладает особыми полномочиями - реальной возможностью распоряжаться чужим имуществом, поскольку он был передан ему на законных основаниях, вытекающих из трудовых, гражданских или других отношений, для осуществления полномочий по порядку, управлению, хранению, транспортировке, ремонту, временному использованию и т. д. [5, с. 51].

Характер полномочий, предоставленных виновному лицу, является еще одним отличительным признаком соответствующих преступлений. Таким образом, в случае мошенничества имущество передается на всю собственность, в то время

как при распределении или уступке имущество передается для целей управления, доставки, хранения, продажи и т. д.

Мошенничество может быть совершено многими способами, включая электронную почту, телефон и интернет (компьютерная преступность и интернет-мошенничество). Многие случаи мошенничества связаны со сложными финансовыми операциями, проводимыми «белыми воротничками», бизнес-профессионалами со специальными знаниями и преступными намерениями. Например, недобросовестный инвестиционный брокер может предоставить клиентам возможность приобрести акции в хранилищах драгоценных металлов. Его статус профессионального инвестора дает ему авторитет, который может привести к оправданной правдоподобности среди потенциальных клиентов.

В соответствии с казахстанской уголовно-правовой доктриной, мошенничество является хищением чужого имущества либо приобретением права на чужое имущество посредством обмана, либо злоупотребления доверием.

Объективную сторону мошенничества можно выразить в особенностях совершения данного деяния, которое характеризуется в способе – это либо обман, либо злоупотребление доверием.

В случае мошенничества, обман может проявляться в том, что виновным сообщаются ложные сведения или же виновный умалчивает о некоторых обстоятельствах, которые он обязательно должен был сказать. Способы обмана при мошенничестве могут быть разными. Можно выделить наиболее часто встречающиеся способы обмана при мошенничестве, они представлены получением путем обмана зарплаты из кассы предприятия за другого человека, незаконным получением надбавки за выслугу лет посредством подделки документации, незаконным получением пенсии и пр.

Стоит отметить, что обман может быть, как письменным, так и устным в случае мошенничества. В частности, использование поддельных документов при мошенничестве является формой обмана, данные действия не нужно дополнительно квалифицировать по статье 385 УК РК.

Обман может быть выражен в умышленном ложном утверждении о заведомо не существующих фактах или в сокрытии фактов, которые по обстоятельствам дела о мошенничестве должны быть сообщены собственнику или владельцу имущества.

По ст.190 и 385 УК РК квалифицируются по совокупности преступлений подделка, изготовление поддельных документов, штампов, печатей, бланков субъектом преступлений, а также их дальнейшее использование тем же лицом в ходе совершения преступления.

Опишем также понятие такой категории, как «злоупотребление доверием». Злоупотребление доверием является использованием или завладением имуществом. В широком смысле злоупотребление доверием является разновидностью обмана при мошенничестве. Виновный в данном случае виновный использует доверительные отношения и вводит в заблуждение или обманывает собственника имущества. Особенность мошенничества выражается в том, что потерпевший добровольно передает имущество виновному лицу. Мошенничество можно считать законченным с момента завладения чужим имуществом или же правом на чужое имущество [6].

Субъект мошенничества – это лицо, которое достигло 16-го возраста.

Субъективная сторона мошенничества выражена прямым умыслом и корыстной целью. Виновный понимает, что с помощью обмана либо злоупотребления доверием совершает хищение чужого имущества, и желает этого.

В ч.2 ст.190 УК РК определены квалифицирующие обстоятельства мошенничества, они представлены следующими категориями:

- группой лиц по предварительному сговору;
- неоднократно;
- лицом при использовании служебного положения;
- посредством обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы;
- в области государственных закупок.

Существуют различные типы мошенничества. Однако можно выделить общие черты, которые сочетают в себе все виды мошенничества:

- преступники широко применяют психологические методы влияния на жертв;
- жертва не понимает истинных причин поведения преступника;
- жертва добровольно и без осознанного принуждения дает преступнику деньги и ценности;
- в большинстве случаев мошенники «работают» группой;
- мошенники используют «подставных» лиц - как бы случайных людей, которые случайно оказались на месте преступления;
- мошенники редко используют сложные устройства и вещи;
- со стороны посторонних лиц, отношение к мошенникам часто не развивается однозначно.

Рассмотрим регламентацию и определение мошенничества в уголовном законодательстве зарубежных стран. Видно, что в УК Франции присутствует наиболее емкое определение мошенничества, перечислены категории лиц – потерпевших, также использованы формы мошенничества «использование ложного имени, должности или положения, а также злоупотребление служебным положением либо путем использования обманных действий в целях побуждения лица к передаче денежных средств» (таблица).

Таблица – Регламентация мошенничества в уголовном законодательстве зарубежных стран

№	Страна	Глава, статья в Уголовном кодексе	Наказание	Определение мошенничества в уголовном законодательстве страны
1	ФРГ	Глава 22 УК ФРГ «Мошенничество и преступное злоупотребление доверием», 10 составов	От штрафа до 5 лет лишения свободы	Мошенничество -это «причинение вреда чужому имуществу с целью получения имущественной выгоды путем обмана», которое наказывается «лишением свободы на срок до пяти лет или денежным штрафом».
2	Испания	Глава IV «Об обманном присвоении чужого имущества»	От штрафа до 4 лет	Испанский законодатель традиционно назвал обман способом мошенничества, раскрыв его формы, одной из которых является и злоупотребление доверием как признак, отягчающий обман.
3	Франция	глава III «О	От штрафа до	Обман физического или

		мошенничестве и примыкающих к нему деяниях»	3 лет	юридического лица, совершенный путем использования ложного имени, должности или положения, а также злоупотребления служебным положением либо путем использования обманных действий в целях побуждения лица к передаче денежных средств
4	Российская Федерация	Ст.159 УК РФ	От штрафа до 10 лет	Мошенничество, то есть хищение чужого имущества или приобретение права на чужое имущество путем обмана или злоупотребления доверием
5	Кыргызская Республика	Ст. 166 УК КР	От штрафа до 10 лет	Мошенничество, то есть завладение чужим имуществом или приобретение права на имущество путем обмана или злоупотребления доверием,
6	Украина	Ст.190 УК РК	От штрафа до 12 лет	Мошенничество – это завладение чужим имуществом или приобретение права на него путем обмана или злоупотребления доверием.
7	Беларусь	Ст. 209 УК РБ	От штрафа до 10 лет	Мошенничество – умышленное противоправное безвозмездное завладение чужим имуществом либо правом на имущество с корыстной целью путем обмана либо злоупотреблением доверием.

Примечание: составлено на основе источника [7, с.76]

В уголовном законодательстве стран Европы, размер уголовного наказания за мошенничество низкий, это объясняется тем, что присутствует большое количество составов мошенничества, за которые предусматриваются дифференцированные наказания. В УК РФ, Беларуси и Украины и Казахстана, Республики Кыргызстан, практические идентичные определения мошенничества, указывающие на наличие обмана и злоупотребления доверием. Наказание за мошенничество варьируется в выше указанных странах от штрафа до 10-12 лет лишения свободы.

Наиболее тесным образом мошенничество связано с таким составом уголовного как причинение имущественного ущерба обманом или злоупотреблением доверием, которое предусмотрено ст. 195 УК РК. Данные

посягательства схожи между собой, в первую очередь, по способу совершения общественно опасного деяния, но отличаются механизмом извлечения преступником незаконной имущественной выгоды.

В случае мошенничества, как и при иной другой форме хищения, изымается имущество у собственника и происходит его дальнейшее незаконное обращение в пользу виновного либо других лиц. При причинении имущественного ущерба обманом или злоупотреблением доверием такое изъятие не происходит. В данном уголовном правонарушении отсутствует такой присущий хищению признак как изъятие имущества из наличных фондов того или иного собственника, т.е. не происходит снижения наличной массы имущества, которое принадлежит собственнику либо находится у иного законного владельца. В результате такого рода действий собственнику причиняют ущерб в форме так называемой упущенной выгоды.

В казахстанском законодательстве предусматриваются различные санкции за мошенничество, но это не мешает мошенникам обманывать людей с целью завладеть чужой собственностью. В частности, в ст.190 УК РК указано, что мошенничество наказывается на срок до шестисот часов, либо ограничением свободы на срок до двух лет, либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества. По ч. 2 ст.190 УК РК, мошенничество наказывается штрафом в размере до четырех тысяч МРП либо исправительными работами в том же размере, либо привлечением к общественным работам на срок до одной тысячи часов, либо ограничением свободы на срок до четырех лет, либо лишением свободы на тот же срок, с конфискацией имущества, с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до трех лет или без такового. В частности, Талдыкорганский городской суд Алматинской области рассмотрел уголовное дело по отношению к Д.Барлыкбаевой и М.Григорьевой. В суде установили, что Д.Барлыкбаева и М.Григорьева под предлогом помощи в приобретении квартир и земельных участков по низкой стоимости в г.Талдыкоргане, обманным путем завладевали денежными средствами 27 потерпевших. В результате преступных действий потерпевшим причинен материальный ущерб на общую сумму 15 544 940 тенге. В соответствии с приговором суда, Д.Барлыкбаеву признали виновной по ст. 190 ч.4 п.2 УК РК (мошенничество, совершенное группой лиц по предварительному сговору в особо крупном размере). Ей назначили наказание в виде лишения свободы сроком на 5 лет 6 месяцев, с конфискацией имущества и отбыванием наказания в исправительной колонии общего режима. Этим же приговором Григорьеву М.В. признали виновной по ст. 190 ч.3 п.1 УК РК (мошенничество, совершенное группой лиц по предварительному сговору в крупном размере). Ей было назначено наказание сроком на 4 года 6 месяцев лишения свободы, с конфискацией имущества, с отбыванием наказания в исправительной колонии общего режима [8].

Наиболее сложной является проблема разграничения между мошенничеством и гражданскими преступлениями при ведении различных видов сделок (покупка, гарантия, кредитный договор и т. д.), так как несоблюдение стороной своих обязательств по договору собственности не всегда указывает на намерение совершить преступление.

Разграничение мошенничества от гражданско-правовых отношений формируется в том случае, если присутствует некий договор. Неважно какой – устный либо письменный, однако он должен быть обязательно. В основе всегда находятся какие-то взаимоотношения двух сторон: одной стороной передаются деньги или имущество, другая сторона обязуется сделать что-либо или передать (продать) имущество. Таким образом, обязательства являются встречными. В

случае мошенничества, лицо имеет желание завладеть имуществом либо деньгами, договор является только прикрытием преступных намерений лица. При нормальной ситуации гражданско-правовых взаимоотношений лицо действительно образом намеревается исполнить свои обязательства по договору.

Проблему квалификации действий именно как мошеннических можно охарактеризовать следующим образом: необходимо устанавливать и доказывать умысел виновного на хищение денег до момента заключения сделки. Если выразиться по другому, необходимо установить, что виновный не собирался исполнять собственные обязательства еще до момента вступления в правоотношения. Но, так как виновное лицо тщательным образом скрывает свои истинные преступные намерения, то это и есть основная сложность.

Основной признак мошенничества, который отличает его от гражданско-правовых отношений, это присутствие обмана. Причем обмана не по срокам исполнения обязательства или иным моментам договора, а обмана «глобального», который затрагивает само исполнение обязательства. Обман в данном случае заключается в сообщении заведомо ложных сведений касательно существенных моментов исполнения сделки, он может совершаться и посредством действий (подмена товара). В частности, лицо продает квартиру, которая ему не принадлежит, берет деньги за поставку товаров, которых нет в наличии и которые не собирается поставлять и т.д. Умысел на мошенничество формируется заранее, обман является способом получения денег либо имущества [9, с.43].

Обман необходимо доказывать. Вот поэтому правоохранительные органы крайне неохотно принимают заявления о мошеннических действиях. Доказать обман очень трудно. В частности, мошенничество исключается, когда лицо изначально стремилось исполнить обязательства по сделке, однако вследствие определенных обстоятельств, которые возникли после заключения сделки, намерения виновного изменились. При этом не требуется, чтобы лицо было уверено в том, что обязательства будут исполнены. Совершение сделки подразумевает определенный уровень риска, что является частью предпринимательской деятельности.

В заключение следует отметить, что мошенничество является одной из самых серьезных форм хищения. Это связано не только с ускоренным обновлением типичных форм мошенничества, но и с чрезвычайно быстрым ростом его общественной опасности. Использование новых информационных технологий позволяет за считанные минуты обманым путем украсть имущество сотен тысяч физических и юридических лиц на большие суммы денежных средств.

Поэтому необходимость создания эффективных механизмов предупреждения мошенничества и правовой защиты населения от последствий мошенничества стала концептуальным вопросом.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=31575252#sub_id=1900000
2. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/MainMenu>
3. Рогов И.И., Балтабаев К.Ж., Коробеев А.И. Уголовное право Республики Казахстан: Особенная часть: Учебник для вузов. Т.1 – Алматы: Жеты Жаргы, 2016. – 500 с.

4. Батычко В. Т. Уголовное право. Общая и Особенная части: Курс лекций. Таганрог, 2006.
5. Чашина Л.Г. Ошибки классификации при рассмотрении дел о мошенничестве // Российская юстиция. 1998. № 10. – С.51-56.
6. Ермакова О.В. Специальные виды мошенничества: некоторые вопросы квалификации. URL:<http://wwwjournal-aael.mtelbyl.ra/mam/wp-content/uploads/2014/08/134-136.pdf>
7. Четырин Н.А. Ответственность за мошенничество в уголовном праве зарубежных стран // Вестник ТГУ. - № 5. – 2009. – С.75-82.
8. Верховный суд Республики Казахстан // <http://sud.gov.kz/rus/news/moshennichestvo-v-osobo-kрупnom-razmere-0>
9. Петров, С. Совершенствование правовых способов борьбы с мошенничеством [Текст] / С. Петров // Законность. - 2018. - № 9. - С. 43-47.

Бөлекбаев Н.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

АЯҚТАЛМАҒАН АДАМ ӨЛТІРУ ҚЫЛМЫСЫН САРАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ АДАМНЫҢ ӨМІРІ МЕН ДЕНСАУЛЫҒЫНА ҚАРСЫ БАСҚА ҚЫЛМЫСТАРДАН ЕРЕКШЕЛІГІ

АҢДАТПА

Мақалада аяқталмаған адам өлтіру қылмысына түсінік беріліп, оны дұрыс саралаудың маңыздылығы көрсетілген. Аяқталмаған адам өлтіру қылмысының түсінігін ашу үшін алдымен аяқталмаған қылмыстың түсінігі, сонымен қатар адам өлтіру қылмысының құрамына талдау жасалған. Аяқталмаған адам өлтірудің адамның өмірі мен денсаулығына қарсы басқа қылмыстардан ерекшелігі қарастырылған. Қылмыстарды саралау кінәліге тікелей әсер ететіндігіне көңіл бөлінген.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, адам құқықтары мен бостандықтары, адамның өмірі мен денсаулығы, қылмыс құрамы, кінәлі.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены правовое понятие неоконченного убийства и подчеркивается важность правильной квалификации данного преступления. Дано понятие неоконченного преступления, а также проведен анализ состава убийства, чтобы в полной мере раскрыть понятие неоконченного убийства. Показаны отличия неоконченного убийства от других преступлений против жизни и здоровья человека. Уделено внимание на то, что правильная квалификация преступлений напрямую влияет на виновное лицо.

Ключевые слова: Республика Казахстан, права и свободы человека, жизнь и здоровье человека, состав преступления, виновный.

ABSTRACT

The article discusses the legal concept of an incomplete murder and stresses the importance of the correct qualification of this crime. The concept of an incomplete crime is given, and an analysis of components of the murder is carried out in order to fully disclose the concept of incomplete murder. The differences between incomplete murder and other crimes against human life and health are shown. Attention is paid to the fact that the correct qualification of crimes directly affects the guilty person.

Keywords: Republic of Kazakhstan, human rights and freedoms, human life and health, components of the crime, guilty.

XXI ғасырда әлем адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауды ең басты қағида ретінде алып отыр. Әрбір, өзін демократиялық бағытты ұстанамыз деген, мемлекет адам құқықтарын құрметтеуге, оларды қорғауға және сақтауға міндеттенеді.

Біздің елімізде өз кезегінде Қазақстан Республикасы (бұдан әрі – ҚР) Конституциясының 1-бабына сәйкес: «...өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары», – деген ең басты қағиданы ұстанады [1].

Бүгінгі таңда осы бағытта көптеген заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізілуде. Алайда, елімізде, әр дамушы мемлекеттерге сай заңдылық ретінде, заңдарда болып жатқан кемшіліктер мен олқылықтар да аз емес. Өйткені заңдарын жетілдіруге бағытталған мемлекеттерді де, кейде, заң шығару кезінде көрінбей қалған немесе заң қолданысқа енгеннен кейін шыққан олқылықтар мен кемшіліктер айналып өтпейді. Міне, осындай жағдайлар туған кезде заңдағы кемшіліктерді тек көріп қана қоймай, оларды жоюға бағытталған әрекеттер жасау құқықтық мемлекеттің белгісі деп білеміз. Осындай мемлекеттердің қатарына өз елімізді де қоса аламыз.

Бірақ заңдарды қолдану кезінде кететін кемшіліктер аз еместігі айқын, яғни заң нормаларын қолдану кезінде ҚР-сы ұстанатын ең басты қағида: «...адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» орындалмай жатады [1]. Бұл қағиданың орындалмауы көбінесе құқық қорғау органдарының заңдарды дұрыс ұғынбауынан орын алады.

Осы бағытта, мақаланың тақырыбының шегінде ғана, аяқталмаған адам өлтіру қылмысының түсінігін ашып және оны басқа қылмыстардан айырмашылығын айтып өткіміз келеді, яғни, бұл мақалада, біз, аяқталмаған адам өлтіру қылмысын сотқа дейінгі тергеп-тексерген кезде және сотта саралаған кезде жол берілген кемшіліктерге ғана тоқталғымыз келіп отыр.

Аяқталмаған адам өлтіру қылмысына түсінік беру үшін алдымен аяқталмаған қылмыстың және адам өлтіру қылмысының түсініктерін ашуды жөн көріп отырмыз. Өйткені ҚР-ның Қылмыстық кодекстің (бұдан әрі - ҚК) ерекше бөліміндегі баптарының диспозициясында тек аяқталған қылмыстардың белгілері көрсетілген. Сондықтан аяқталмаған адам өлтіру қылмысын саралау кезінде ҚК-тің Жалпы бөлімінің тиісті бабына сілтеме жасалады. Мысалы: адам өлтіруге оқталу, ҚК-тің 24-бабы 3-бөлігіне сілтеме жасалып, ҚК-тің 99-бабының 1-бөлігімен сараланады.

Аяқталмаған қылмыстар қатарына қылмысқа дайындалу және оқталу жатады. ҚК-тің 24-бабы 1-бөлігіне сәйкес: «тікелей пиғылмен жасалған, қылмыс құралдарын немесе қаруларын іздестіру, әзірлеу немесе бейімдеп жасау, қылмысқа сыбайлас қатысушыларды іздестіру, қылмыс жасауға сөз байласу не қылмыс жасау үшін өзге де қасақана жағдайлар жасау, егер бұл ретте қылмыс адамның еркіне байланысты емес мән-жайлар бойынша ақырына дейін жеткізілмеген болса, қылмысқа дайындалу деп танылады» [2].

Ал ҚК-тің 24-бабы 3-бөлігіне сәйкес: «қылмыс жасауға тура бағытталған, тікелей пиғылмен жасалған әрекеттер (әрекетсіздік), егер бұл ретте қылмыс адамға байланысты емес мән-жайлар бойынша ақырына дейін жеткізілмеген болса, қылмысқа оқталу деп танылады» [2].

Аяқталмаған қылмыстардың белгісін айтатын болсақ, ол:

1. Қоғамға қауіпті әрекет. Қылмысқа дайындалу және оқталу сатыларында кінәлі басқа адамның заңмен қорғалатын мүдделеріне қарсы бағытталған белгілі бір қылмыстық зардаптың туындауын қалайды.

2. Тек қасақана әрекеттермен жасалады. Оның ішінде тікелей қасақаналықпен қылмысқа бағытталған әрекет болып табылады. Ал жанама қасақаналықпен жасалған әрекет аяқталмаған қылмысты құрамайды. Өйткені қылмысқа дайындалу және оқталу сатыларында кінәлі қылмыс салдарының болуын тікелей қалайды. Осыған байланысты жанама қасақанылықпен қылмысқа дайындалу, не оқталудың мүмкін еместігін көруге болады.

3. Кінәліге байланысты емес себептердің орын алуынан қылмыс аяғына дейін жеткізілмеуі, яғни кінәлі қылмыстың толық орындалуын, салдардың туындауын, тікелей қаласада қылмыс белгілі бір объективті жағдайдың орын алуынан аяқталмай қалуы болып табылады.

Адам өлтіру қылмысының түсінігін ашатын болсақ, ҚК-тің 99-бабы 1-бөлігінің диспозициясына сәйкес: «адам өлтіру, яғни басқа адамды құқыққа қарсы қасақана қазаға ұшырату», – деп көрсетілген [2].

Адамның жасаған іс әрекетін қылмыс деп тану үшін қылмыс құрамының барлық белгілерінің толық болуы шарт. Сондықтан адам өлтіру қылмысының құрамының аспектілерін көрсету қажет.

Қылмыстың субъектісі- 14 жасқа толған есі дұрыс адам.

Қылмыстың субъективтік жағы – тікелей немесе жанама қасақаналық ниетпен сипатталады. Алайда адам өлтіруге дайындалу немесе оқталу тек тікелей қасақаналық ниетпен жасалатынын ескерген жөн.

Қылмыстың объектісі – адамның өмірі. Сондықтан адамның дүниеге келу уақыты мен қайтыс болу уақытын анықтау өте маңызды.

Адамның өмірге келу деп баланың анасының денесінен толық шығуын айтамыз. Адамның өмірге келу уақытына Медик В.А. және Юрьев В.К. былай деп түсінік берген: «...полное изгнание или извлечение продукта зачатия из организма матери вне зависимости от продолжительности беременности, причем плод после такого отделения дышит или проявляет другие признаки жизни; такие как сердцебиение, пульсация пуповины или произвольные движения мускулатуры, независимо от того, перерезана пуповина и отделилась ли плацента» [3; 55].

Ал адамның қайтыс болу уақыты деп мидың толық өлуін айтамыз. Биологиялық өлімді немесе бас миының біржола семуін (мидың өлімін) растау және биологиялық өлім немесе бас миының біржола семуі (мидың өлімі) расталғаннан кейін ағзалардың өмірлік маңызды функцияларын қолдау жөніндегі жасанды шараларды тоқтату қағидаларын бекіту туралы ҚР-сы денсаулық сақтау министрінің м.а. 2010 жылғы 11 тамыздағы № 622 Бұйрығына сәйкес: «бас миының біржола семуі (мидың өлімі) – бас миының барлық функцияларының бір жола семуінен болатын бас миы жасушаларының интеграцияланған функциясының толық жойылуы. Мидың өлімі адамның биологиялық өліміне теңестіріледі», – деп көрсетілген [4].

Қылмыстың объективтік жағы – басқа адам өліміне әкеліп соғуға бағытталған әрекет немесе әрекетсіздік нысанында көрінеді. Осы әрекеттің (әрекетсіздіктің) салдарынан басқа адамның өлімі түріндегі қоғамға қауіпті салдардың болуы тиіс. Істелген әрекет пен туындаған зардаптың арасында себеп-салдарлық қатынас болуы керек.

Жоғарыда айтып өткеніміздей аяқталмаған қылмыстар тек тікелей қасақаналықпен жасалады. Сондықтан аяқталмаған адам өлтіру қылмысын саралау кезінде оның басқа қылмыстардан айырмашылығын көру үшін көптеген сұрақтар туындауы мүмкін. Оның ішінде адам өлтіруге дайындалу және оқталу сатыларын айыра білудің өзі өте маңызды. Көбінесе практикада аяқталмаған адам өлтіру қылмысын денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру немесе қорқыту қылмыстарымен шатастырып саралап жатады, не болмаса, керсінше, денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру немесе қорқыту қылмыстарын аяқталмаған адам өлтіру қылмысы деп қате саралайды.

Бұл ретте аяқталмаған адам өлтіру қылмысы ретінде анық саралануға жататын кездерді қарастырмауды жөн көрдік. Мысалы: ҚК-тің 24-бабы 3-бөлігімен, 99-бабы 2-бөлігінің 1)-тармағымен, яғни екі немесе одан көп адамды өлтіруге оқталу қылмысын саралау кезінде көп қиындық туындамайды. Өйткені кінәлінің ниеті бірнеше адамды өлтіруге тікелей бағытталғаны анық. Көбінесе ҚК-тің 24-бабы 3-бөлігімен, 99-бабының 1-бөлігімен, яғни адам өлтіруге оқталу қылмысын саралау кезінде қиындықтар туындайтыны ескерілді.

Әрине, көп жағдайларда құқық қорғау органдары мұндай қателіктерді дер кезінде көріп жойып жатады. Алайда сотқа дейінгі тергеу органдарының қылмыстық істі саралаудағы жіберген қателігі кінәліге тікелей әсерін тигізеді. Мұны біз қылмыстардың сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне қате тіркелуінен статистиканың бұзылуына әкеліп соғатынын айтпағанда, кінәліге қатысты қолданылатын бұлтартпау шарасын таңдау кезінде әсерін тигізетінінен көреміз, яғни сотқа дейінгі тергеу органдары кінәлінің әрекеттерін адам өлтіруге оқталу деп қате саралаған жағдайда тергеу судьясы тек күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасына санкция береді және кепіл мөлшерін айқындай алмайды, не болмаса мұндай санкция беруден бас тартады. Өйткені адам өлтіруге оқталу қылмысы аса ауыр қылмыстар санатына жатады. Не болмаса, керсінше, дұрыс сараламаудың нәтижесінде күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасынан қатаңдығы неғұрлым жеңіл бұлтартпау шарасы қолданылып кетуі мүмкін. Міне осындай жағдайлар орын алған кезде кінәліге қатысты іс сотта қаралмай жатып-ақ, оның ҚР-ның конституциясымен қорғалатын бостандыққа деген құқықтарын шектеуге алып келеді.

Ал сотта адамның өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстарды дұрыс сараламау тиісінше жазаның аса ауыр болып кетуіне немесе тым жұмсақ болуына әкеліп соғады. Кінәлі тұлға өз кезегінде жасамаған қылмысы үшін жазаға тартылады, не болмаса қылмыстық заңның тиісті бабы бойынша тиісті жазасын өтеуден құтылып кетеді.

Жоғарыда көрсетілген қателіктер кетпеуі үшін адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы ҚР-сы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 11 мамырдағы № 1 нормативтік қаулысына сәйкес: «өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер жөніндегі қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау және тиісінше, оларды жасаған адамдарға әділ жаза тағайындау кезінде қылмыстық заңды дұрыс қолдануды қамтамасыз ету үшін кінә нысанын, ниетінің түрін, қылмыстық құқық бұзушылық жасаудың мәні мен мақсатын, тәсілін, жағдайы мен сатысын, келтірілген зардаптардың ауырлығын анықтау қажет. Қылмыстық процесті жүргізетін органдар іс жүргізу құжаттарында (айыптау актісінде, үкімде) өз тұжырымдарын жол берілетін, қатысты және анық дәлелдемелерді келтіре отырып негіздеулері тиіс», - деген нұсқаулықтар берілген [5].

Аяқталмаған адам өлтіру қылмысын басқа қылмыстардан айыру оңай болуы үшін 1-кесте түрінде беріледі.

кесте

Қылмыс құрамының ерекшеліктері	Аяқталмаған адам өлтіру (дайындалу, оқталу)	Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру	Қорқыту
Әрекет	Адам өлтіру үшін барлық іс-әрекеттер жасалады, алайда кінәліге байланысты емес себептердің орын алуынан адам тірі қалады.	Іс-әрекеттерінің нәтижесінде денсаулыққа ауыр зиян келеді. Іс-әрекет аяғына дейін жеткізіледі.	Өлтіремін немесе денсаулыққа ауыр зиян келтіремін деп қорқытады. Қорқытудың іске асатынына қауіптенудің жеткілікті негіздері бар екендігіне жәбірленушіні сендіру үшін әрекеттер жасайды. Іс-әрекет аяғына дейін жеткізіледі.
Ниет	Тек тікелей қасақаналық ниетпен. Кінәлі өз іс-әрекеттерінің нәтижесінде басқа адамның өліміне алып келетінін ұғынады және тілейді, алайда оның ниетіне байланысты емес себептер бойынша қылмыс аяғына дейін жеткізілмейді.	Тікелей немесе жанама қасақаналық ниетпен. Кінәлі өз іс-әрекеттерінің нәтижесінде денсаулыққа ауыр зиян келетінін ұғынады және тілейді (тікелей). Кінәлі өз іс-әрекеттерінің нәтижесінде денсаулыққа зиян келетінін ұғынады, алайда денсаулыққа келтірілген зиянның мөлшерін анықтай алмайды (жанама). Жәбірленушінің денсаулығына кез-келген ауырлықтағы зиянның келуін тілейді.	Тікелей қасақаналық ниетпен. Кінәлі өз іс-әрекеттерінің нәтижесінде басқа адамды қорқытуға бағытталады және тілейді. Жәбірленушінің денсаулығына жеңіл зиян келтірілуі мүмкін.
Қылмыспен келтірілген зардаптың мөлшері	Денсаулыққа кез-келген зиян келтірілуі мүмкін (жеңіл, орташа, ауыр) немесе зиян келтірілмеуі де мүмкін. Мұнда бастысы	Денсаулыққа ауыр зиян келтіріледі. Аяқталған қылмыс болып табылады.	Денсаулыққа елеулі зиян келтірілмейді, яғни денсаулыққа жеңіл зиян келтірілуі мүмкін. Аяқталған қылмыс болып табылады.

	басқа адамды қасақана өлтіру аяғына дейін жеткізілмеуі		
--	--	--	--

*Ескерту. Автормен құрастырылған.

Көрсетілген 1-кестеге сәйкес аяқталмаған адам өлтіру қылмысының денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру немесе қорқыту қылмыстарынан ерекшелігін көруге болады. Бұл екі қылмыс адам өлтіру қылмысынан объектісі жағынан ерекшеленеді, сонымен қатар субъективті жағынан жанама қасақаналық ниет орын алуы мүмкін. Бұл ретте, 1-кестеде абайсызда қазаға ұшырату немесе денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру қылмыстары қарастылмады. Өйткені абайсызда жасалатын қылмыстарда қылмысқа дайындалу, не болмаса оқталу болмайтындығы мәлім. Ал денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру қылмысында келтірілген зардаптың мөлшірі аз, яғни кінәлінің ниеті тек денсаулыққа орташа деңгейдегі зиян келтіруге бағытталғандығы айқын көрінеді.

Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы ҚР-сы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 11 мамырдағы № 1 нормативтік қаулысына сәйкес: «Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы аяқталған қылмыс тікелей де, жанама қасақаналықпен де жасалуы мүмкін, ал оларды жасауға оқталғандық субъективтік жағынан тек тікелей қасақаналық болып сипатталады. Сондықтан қылмыстық құқық бұзушылық жасау сатысын айқындаумен қатар кінә нысанын да ескеру, кінәлінің ниеті неге бағытталғанын, қылмыстық құқық бұзушылық нәтижесінде қандай зардап туындағанын және нақ осындай нәтиженің туындауына кінәлінің субъективті қатысын анықтау және белгілеу керек. Егер қылмыстық құқық бұзушылық оны аяқтағанға дейін үзілген болса, онда кінәлі өз әрекеттерін не себепті тоқтатқанын, бұл оның еркіне тәуелді болған-болмағанын, бұл ретте қылмыстық құқық бұзушылықты жалғастыруға оның нақты мүмкіндігі болған-болмағанын, қоғамға қауіпті зардаптың туындауына қандай мән-жайлардан кедергі болғанын анықтау қажет» [5].

Қорыта келгенде, адам өлтіруге дайындалу және оқталуды дұрыс саралау үшін, оның адамның өмірі мен денсаулығына қарсы басқа да қылмыстардан айырмашылығын аша білу керек. Кез-келген қылмыстың ортақ белгілері болады: қоғамға қауіптілік; заңға қайшылық; кінәлілік; жазаланатындығы. Алайда қылмыстардың ортақ белгілерін таба білу жеткіліксіз, қылмыстық заңға сәйкес қылмыстың қай баптың диспозициясына сай келетіндігін анықтап, негіздеу керек. Көбінесе қылмыстың тиісті бапқа жататындығын айқындауда аздық етеді, яғни тиісті бапты тауып қана қоймай, сонымен қатар сол баптың қамтитын тармақтарында көрсету керек әрі белгілі бір баптың тармағы бойынша саралауға жататын белгілерін анықтау қажет.

Аяқталмаған адам өлтіру қылмысының адамның өмірі мен денсаулығына қарсы басқа да қылмыстардан айырмашылығын ашу үшін қылмыстың құрамына мән беруіміз керек. Оның ішінде субъективтік жағы мен объектісіне аса мән берілген жөн.

Атап айтқанда, ең бірінші мұндай қылмыстардың тек тікелей қасақаналықпен қылмысқа бағытталған әрекет болып табылатындығына көзіміздің жетуі керек. Тікелей адам өлтіруге бағытталғандығын анықтау маңызды, яғни бұл жерде объектісі басқа адамның денсаулығы емес, өмірі болып табылады. Әрекеттің объектіге (адам өмірі) тікелей қасақаналық ниетпен бағытталғандығын, алайда кінәліге байланысты емес белгілі бір себептің орын алуынан аяғына дейін жеткізілмегендігін ескерсек осы қылмысты дұрыс саралауға қол жеткізіміз.

Аяқталмаған адам өлтіру қылмысының объектісін дұрыс тапсақ, жоғарыда көрсетілген денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру немесе қорқыту қылмыстарынан айырмашылығын оңай таба аламыз.

Тек аяқталмаған адам өлтіру қылмысы үшін ғана емес, кез-келген қылмыстарды саралау кезінде кінәлінің істеген әрекеттерін (әрекетсіздігін) дұрыс сараламау жазаның түріне және мөлшеріне әсер ететіні сөзсіз. Әліде біз құқығы бұзылған жәбірленушіге көп көңіл бөліп, тордың арғы жағында отырған кінәлінің де конституцияға сай құқықтарының тең қорғалуы керек екендігін ұмытып жатамыз. Адам құқықтары мен бостандықтарын сақтауды басты қағида ретінде ұстану үшін заңдарды тек дұрыс қабылдап, олардың сақталуын қамтамасыз ету жеткіліксіз. Заңдарды тек дұрыс қабылдап қана қоймай, оларды мемлекеттік органдардың дұрыс талқылануын, қолдануын қадағалау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж. [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_.

2. Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексі 3 шілде 2014 ж. № 226-V ҚРЗ. (28.12.2018 № 208-VI ред.) [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

3. Медик В.А., Юрьев В.К. Общественное здоровье и здравоохранение. 2-ое изд. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2012. - 608 с.

4. Биологиялық өлімді немесе бас миының біржола семуін (мидың өлімін) растау және биологиялық өлім немесе бас миының біржола семуі (мидың өлімі) расталғаннан кейін ағзалардың өмірлік маңызды функцияларын қолдау жөніндегі жасанды шараларды тоқтату қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің м.а. 2010 жылғы 11 тамыздағы № 622 Бұйрығы. (08.06.2015 № 459 ред.) [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V100006449_.

5. Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2017 жылғы 11 мамырдағы № 1 нормативтік қаулысы. (20.04.2018 № 8 ред.) [Электрондық ресурс]. - Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000001S_.

Жайрова Г.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫ ҚҰРБАНДАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

АҢДАТПА

Мақалада адам саудасы, адам саудасы құрбандарына құқықтық түсінігі берілді. Қазақстандағы адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғау проблемаларына талдау жасалды. Адам саудасы туралы істер бойынша сот тәжірибесінде жәбірленушіден жауап алуды жүзеге асырудың мүмкіндіктері көрсетіліп, қылмыстың осы түрін анықтаудағы адам саудасының құрбандарын

сәйкестендіру мәселесі қарастырылды. Адам саудасына қарсы күресте Үкіметтік емес ұйымдардың рөліне баға беріліп, жәбірленушілердің құқықтарын тиімді қорғау үшін ұсыныстар келтірілді.

Түйін сөздер: адам саудасы, адам саудасы құрбандары, Үкіметтік емес ұйымдар, талдау, ұсыныс.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены правовое понятие торговли людьми, жертвы торговли людьми. Проведён анализ проблем защиты прав жертв торговли людьми в Казахстане. Описаны возможности осуществления допроса потерпевшего в судебной практике по делам о торговле людьми, рассмотрен вопрос идентификации жертв торговли людьми при определении данного вида преступлений. Была дана оценка роли Неправительственных организаций в борьбе с торговлей людьми, были предложены рекомендации для эффективной защиты прав потерпевших.

Ключевые слова: торговля людьми, жертва торговли людьми, Неправительственные организаций, анализ, предложение.

ABSTRACT

The article deals with legal concept of human trafficking, victims of human trafficking. The analysis of the problems of protection of the rights of victims of trafficking in Kazakhstan. The possibilities of interrogation of the victim in judicial practice on cases of trafficking in human beings are described, the issue of identification of victims of trafficking in human beings in determining this type of crime is considered. The role of non-Governmental organizations in the fight against trafficking in human beings was assessed and recommendations for the effective protection of the rights of victims were proposed.

Keywords: human trafficking, victim of human trafficking, non-Governmental organizations, analysis, proposal.

Қазіргі заманда адам саудасы мәселесі адамның ең негізгі құқықтары мен бостандықтарын бұзып отырған өзекті проблемалардың бірі болып отыр.

Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясының 1-бабы 1-тармағы: «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары», - деп көрсетілген [1].

Олар бөлінбес, ажырамас қасиетке ие, ол адамның жүріп-тұрудың тәсілін еркін таңдауда көрініс табады. Адамның құқықтары мен бостандықтарына ешкім тыйым сала алмайды, шектеу қоймайды. Соған қарамастан елімізде адам құқықтары бұзылуының әртүрлі нысандары пайда болуда. Солардың ішіндегі ең қауіптілерінің бірі- адам саудасы.

Адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы халықаралық терминдерден біраз түсінік беріп өтсек: «Адам саудасы» қанау мақсатында жүзеге асырылатын адамдарды азғырып-көндіруді, тасымалдауды, біреулерге беруді, жасыруды немесе күшпен қорқытуды, оны қолдануды немесе мәжбүрлеудің басқа түрлерін, ұрлауды, алаяқтықты, алдауды, билікті немесе жағдайдың осалдығын өрескел пайдалануды қолдану жолымен, не болмаса басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлем немесе тиімділік беру түрінде сатып алу жолымен алуды білдіреді. Қанау кем дегенде басқа адамдардың жезөкшелігін қанауды немесе

сексуалдық қанаудың басқа нысандарын, мәжбүрлі еңбекті немесе қызмет көрсетуді, құлдықты немесе құлдыққа ұқсас әдет-ғұрыптарды, еріксіздік жағдайын немесе ағзасын алып қоюды қамтиды [2]; «Адам саудасының құрбандары» - адамды саудаға салу қылмысының құрбаны болып табылатын адам [3; 23 б.].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (2014 жылғы 3 шілдедегі редакциясында) адамдар трафигі мен оған ілеспелі қылмыстарға қылмыстық жауапкершілікті көздейтін 116-бапта «Адамның ағзалары мен тіндерін алып қоюға мәжбүрлеу немесе заңсыз алып қою», 125-бапта «Адамды ұрлау», 125-бап 3-бөлімінің 2-тармағы «ұрланған адамды қанау мақсатында жасалса», 128-бап бойынша «Адам саудасы», 135-бапта «Кәмелетке толмағандар саудасы», 308-бапта «Жезөкшелікпен айналысуға тарту», 309-бапта «Жезөкшелікпен айналысуға арналған притондар ұйымдастыру немесе оларды ұстау және жеңгетайлық» секілді заң бұзушылықтар жасаған адамдар қылмыстық жауапкершілікке тартылады [4].

«Жәбірленуші» түсінігіне жалпылама түрде Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексте (әрі қарай – ҚР ҚПК) анықтама беріледі. ҚР ҚПК-нің 71-бабына орай, қылмыстық процесте оған қатысты тікелей қылмыс арқылы моральдық, тәндік немесе мүліктік зиян келтірілген деуге негіз бар тұлға жәбірленуші деп танылады [5].

Қазақстан адам саудасының құрбандарының шығуы, транзиті мен құрбандар тағайындалған елі болып табылады, оған ТМД елдерімен шекаралардың ашықтығы, мемлекеттер арасындағы, сондай-ақ республика ішіндегі көші-қон ағынының күшеюі, дамушы экономика, саяси тұрақтылық ықпал етеді.

2003 жылдан бастап Қазақстан Республикасы Үкіметі жанынан адамдарды заңсыз әкетуге, әкелуге және сатуға қарсы күрес мәселелері жөніндегі ведомствоаралық комиссия жұмыс істейді, 2018-2020 жылдарға адам саудасына байланысты қылмыстарға қарсы алдын-алу, болдырмау және күрес жөніндегі іс-шаралар жоспары бекітілді.

Адам саудасы жоғары латенттік қылмыстарға жатады. Қылмыстың осы түрін анықтаудағы негізгі проблема адам саудасының құрбандарын сәйкестендіру болып табылады, яғни жәбірленушілерді анықтау [6].

Бұл көптеген жағдайларда үшінші тұлғалардың хабарламаларының арқасында немесе жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу жолымен іске асырылады. Бұл қылмыстық құқық бұзушылықтың осы түрлерінің латенттілігінің (жасырын) жоғары болуымен байланысты. Бұл қылмыстың осы түрлерін ашу ерекшелігімен байланысты. Көп жағдайда жәбірленушілер құқық қорғау органдарына өз бетінше жүгіну мүмкіндігінен айрылады, олар күштеп ұсталып, зорлық-зомбылыққа, қауіп-қатерлерге ұшырайды, қашқан жағдайда қатыгездікпен жазаланады.

Адам саудасы туралы істер бойынша жәбірленушілермен қатыгез, адамгершілікке жатпайтын және ар-намысты қорлайтын қарым-қатынас, жәбірленушілерді олардың өміріне қауіпті тәсілмен қашуға ең соңғы шаралар қолдануға мәжбүр еткен жағдайлар, өкінішке орай, жиі кездесетін құбылыс болып табылатыны белгілі.

Мәселен, Астананың аудандық соты пәтерде бірнеше қыздарды ұстап отырған жеңгетайға қатысты қылмыстық іс қарады. Қыздардың бірі қашып кетуге тырысып, үйдің 5-қабатынан төсек жаймасымен ұстанып, секірген. Бірақ төсек жаймасынан қолы тайғанап, жерге құлап түсіп, жарақаттанған. Оқиға орнына «жедел жәрдем» және полиция қызметкерлері шақыртылған. Салдарында адам саудасы бойынша қылмыс анықталып, кінәлілер жазаланған [7].

Осылайша, жәбірленушілерді тарту және тасымалдау кезінде адам саудасын тану қиын. Адам саудагерлерінің қылмыстық мақсаттары тікелей қанаушылық

болған және жәбірленушілер құқық қорғау органдарына өз бетінше жүгіну немесе қанауға қарсы іс-қимыл бойынша шаралар қабылдау мүмкіндігінен айырылған кезде ғана айқын болады.

Мәселенің маңыздылығы мен өзектілігін ескере отырып, Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты (әрі қарай ҚР Жоғарғы Соты) жүйелі негізде қаралған істерді талдау мен қорытуды жүргізеді. 2012 жылғы 29 желтоқсанда Республика ратификациялаған Қазақстан Республикасы заңдары мен халықаралық шарттардың дұрыс және біркелкі қолданылуын қамтамасыз ету мақсатында «Адам саудасы үшін жауапкершілікті белгілейтін заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» ҚР Жоғарғы Сотының №7 нормативтік қаулысы қабылданды, онда сот практикасы мәселелері өз көрінісін тапты.

Адам саудасы саласындағы қылмыстар бойынша негізгі дәлелдемелердің бірі жәбірленушілер мен куәлардан жауап алу болып табылады. Осыған байланысты жаңа қылмыстық іс жүргізу кодексіне жәбірленуші мен куәнің айғақтарын қылмыстық сот ісін жүргізудің сотқа дейінгі сатысында айғақтарды сақтауға қою сияқты іс жүргізу әрекеттерін енгізу уақтылы болып табылады.

Ол тергеу судьясы іс бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу барысында алған, куәнің сотқа келуі мүмкін болмаған жағдайда, одан әрі істі сотта қарау барысында пайдаланылуы мүмкін жәбірленуші мен куәнің айғақтарын білдіреді. Адам саудасы туралы істер бойынша сот тәжірибесінде жәбірленушіден жауап алу сотта үлкен қиындық тудырды, өйткені олардың көпшілігі басқа мемлекеттердің азаматтары бола отырып, істі сотта қарауға дейін кетіп қалады. Бұл кәмелетке толмаған жәбірленушілерге де қатысты, олардан бірнеше рет қайтара жауап алу, оларға психологиялық зақым келтіреді.

ҚР ҚПК-нің 217-бабының 3-бөлігіне сәйкес, тергеу судьясы аталған адамдардан прокурордың, күдіктінің, оның адвокатының қатысуымен жауап алуды жүргізеді, процеске басқа қатысушылардың қатысуы да мүмкін. Егер күдіктінің жауап алуға қатысуы жәбірленушінің, куәнің қауіпсіздігіне қатер төндірсе, заң шығарушымен осы іс жүргізу әрекетін күдіктінің қатысуынсыз жүргізу қарастырылған. Қылмыстық іс жүргізу заңымен мұндай адамнан құпиялылығын сақтай отырып, жауап алуды жүзеге асырудың көптеген мүмкіндіктері берілген.

Мәселен, ҚР ҚПК-нің 217-бабының тәртібінде айғақтарды сақтауға қою кезінде сот талқылауына қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін тергеу судьясы қорғалатын адамның жеке басы туралы деректерді жария етпестен, ҚР ҚПК-нің 98-бабына сәйкес, қорғалатын адамды қалған қатысушылар үшін дауыс және сыртқы деректер бойынша тануды болдырмайтын жағдайларда, лақап аты пайдаланыла отырып, оны сот талқылауына қатысушылардың көзбе-көз бақылауынсыз, басқа да ҚР ҚПК-нің 213 бабына сәйкес техникалық құралдарды қолданып, жауап алуға құқылы [6].

Алайда аталған шараларды қолданудың өзінде, Қазақстан Республикасы заңнамалық актілерінде құлдыққа түскен адамдарды қорғайтын арнайы ережелер жоқ. Куәгерлерді қорғау институты бар, бірақ оны қаржыландыруға жіберілген қаражат жәбірленушінің қауіпсіздігін қамтамасыз ете алмайды. Сондай-ақ, трафик құрбандарын қорғауға қаражат бөлу тетігі нақтыланбаған. Ең маңызды іс-шара ретінде осы мәселе туралы жұртшылықты хабардар етуді атап өту қажет, нәтижесінде мәселенің мәні танылуы, қоғамдық қолдау көрсетілуі тиіс.

Осы мәселе бойынша жағдайды талдау аталған бағытта, әсіресе жастар арасында құқықтық түсіндіру жұмыстарын күшейтуді, мектептен және басқа оқу орындарынан бастап тәрбие жұмысының сапасын жақсартуды талап етеді, адам саудасына қарсы күресте, әсіресе алдын-алу саласында Үкіметтік емес ұйымдар (бұдан әрі - ҮЕҰ) ерекше рөл атқарады. ҮЕҰ қызметі – Кеңестік дәуірден кейінгі кеңістіктегі жаңа феномен. Олардың жұмысы дамудың демократиялық жолына

негізделген, азаматтық қоғамның маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. ҮЕҰ алуан түрлі мәселелерді, соның ішінде Адам саудасы мәселесін шешумен де айналысады.

ҮЕҰ кезінде қоғамға мүлде белгісіз саналған адам саудасы мәселелерін көтеру мен шешуде, мемлекеттік құрылымдарға танылатын, белгілі және ғылым мен тәжірибеде зерттелетін мәселеге айналдыруда атқаратын рөлін асыра бағалау қиын. Бүгінгі күні ел аумағында адам саудасының қандай да бір аспектілерімен айналысатын ондаған ҮЕҰ жұмыс істейді.

Олардың басты ерекшеліктері мынадай: олар өз қызметін адам құқығын қорғау қағидаттарына негіздейді; осы ұйымдарға көмек сұраған жәбірленушілердің мүдделері басым болым табылады; олар мемлекетпен ынтымақтасады, бірақ одан, оның ішінде құқық қорғау органдарынан тәуелсіз; анонимдік және құпиялылық қағидаттарына сәйкес жұмыс істейді, зардап шеккендер келіскен жағдайда ғана жәбірленушілер туралы ақпаратты құқық қорғау органдарына ұсынады.

Қазіргі уақытта адам саудасына қарсы іс-қимыл саласында ҮЕҰ ықпал ететін бірнеше аймақтар қалыптасты.

Ең алдымен бұл алдын-алу сипатындағы шараларды іске асыру, атап айтқанда ақпараттық науқандарды өткізу. Олардың негізгі мақсаты – азаматтардың, ең алдымен тәуекел тобына кіретін азаматтардың адам саудасының құрбандары болу қаупі туралы, сондай-ақ осы қылмысқа қарсы әрекет ету жолдары мен мүмкіндіктеріне қатысты тиісті билік құрылымдарының хабардар болу деңгейін арттыру. Сонымен қатар, ҮЕҰ – бүгінгі таңда адам саудасы мониторингін жүргізетін жалғыз құрылым, феноменмен күресу стратегиясын қалыптастырудың ажырамас бөлігі болып табылады.

ҮЕҰ қызметінің келесі маңызды бағыты мемлекеттік билік органдарымен адам саудасына қарсы күрестің құқықтық базасын әзірлеуде және кінәлілерді қылмыстық қудалау саласында құқық қорғау органдарымен ынтымақтастық болып табылады.

Қоғамдық ұйымдардың қызметі құрбандарға көмек көрсетумен байланысты болғандықтан, олар адам саудасымен немесе еңбекке мәжбүрлеумен байланысты қылмыс жасау фактілері туралы баға жетпес ақпаратқа ие болады. Алайда, құпиялықты сақтау қажеттігіне байланысты ҮЕҰ қызметкерлері тергеу жүргізу және кінәлілерді жауапкершілікке тарту үшін құзыретті органдарға ақпарат беру үшін қауіпсіздіктің іздестірілетін кепілдіктерін беру жолымен құрбандарға әсер етуге мүмкіндігі бар.

ҮЕҰ-ы адам саудасымен күреске үлкен үлес қосуда. Оны жете бағаламауға болмайды, өйткені ҮЕҰ бұл жағдайда жалпыұлттық маңызы бар мәселелерді шешу мен функцияларды өзіне алды. Сауданы болдырмау саласында жұмыс істейтін ұйымдардағы барлық тәжірибе, олардың жұмыс істеу әдістері мен қағидаттары қылмыстың осы қауіпті түріне қарсы іс-қимылды айтарлықтай күшейтуге қабілетті. ҮЕҰ жәбірленушілерге көмек көрсету және оларды ынтымақтастыққа итермелеу жолымен, сондай-ақ әлеуетті ведомстволар өкілдерінің жәбірленушілерге қарым-қатынасын өзгерту мәселелері бойынша хабардар болуын арттыру, қолданыстағы заңнаманы жетілдіру және жаңа заңнама әзірлеу жолымен адам саудасына қарсы күрестің стратегиялық міндеттерін іске асырады [8].

Қазіргі кезде Үкіметтік емес ұйымдар адам саудасы құрбандарын жағдайға қарап анықтайтын болса, ал құқық қорғау органдары адамды жәбірленуші деп мойындаған жағдайда қылмыс құрамына қарай ғана анықтайды. «Адамды саудаға салғаны үшін жауапкершілік анықтайтын заңнаманы қолдану тәжірибесі туралы» ҚР Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 29 желтоқсандағы № 7 нормативтік қаулысында

адам саудасы құрбанының, яғни жәбірленушінің құқықтық мәртебесі анықталған. ҚР Жоғарғы Соты: «Адамды саудаға салумен байланысты қылмыстың объектісі адамның бостандығы, оның жеке басының қауіпсіздігі, құқықтары мен заңды мүдделері, ар-намысы мен қадір-қасиеті, тұратын жерін, қызмет түрі мен мамандықты еркін таңдау құқығы болып табылады», - деп түсіндіреді [9]. Адамға қатысты тікелей адамды сатып алу-сату немесе адамға қатысты өзге де мәмілелер жасасу, оны пайдалану, азғырып-көндіру, тасу, беру, жасыру, сондай-ақ пайдалану мақсатында өзге де әрекеттер жасау болған жағдайда, ҚР Жоғарғы Сотының аталған нормативтік қаулысына сәйкес адам - жәбірленуші болып табылады. Алайда, өкінішке орай, ұлттық заңнамада «адам саудасы құрбаны» ұғымы қарастырылмаған, сол себепті адам саудасы құрбаны мәртебесін берудің айқын тәртібі анықталмаған. Әдетте адам саудасы жолдарын, заңсыз көші-қон ұйымдастырушыларын анықтау және болдырмау үшін ішкі істер органдары тұрақты негізде «Мигрант», «Нелегал», «Стоп - трафик» жедел-профилактикалық іс-шараларын өткізеді, егер ол іс-шараларды өткізуге Үкіметтік емес ұйымдар қызметкерлері қосылса, айтарлықтай тиімді болады. Бірақ статистика көрсетіп отырғандай, адам саудасының құрбандарына үнемі тиісті көмек көрсетілмейді. Бұл көбінде өзге мемлекеттің азаматтарына қатысты, олар адам саудасы жәбірленушілері бола отырып, қылмыстардан жәбірленушілер ретінде көмек пен қорғауға ие болудың орнына көші-қондық заңнаманың бұзылуы үшін елден жиі қуылып шығарылуы мүмкін. Қазақстанға қаражат табу үшін Өзбекстаннан, Тәжікстаннан, Қырғызстаннан және басқа да мемлекеттерден келген еңбек мигранттары өз Отанында үнемі аса ауыр жағдайда қалады. Жұмыс орны үшін күресте «қаналуға келісу», осындай мигранттар үшін көбінесе жалғыз бәсекелік басымдық болады. Қазақстан Республикасының адам саудасына қарсы күрес саласындағы ұлттық заңнамасын әрі қарай жетілдіру, бұл қылмыстардан жәбірленушілердің құқықтарын тиімді қорғау үшін мыналарды орындаған тиімді: бұл қылмыстардың құрбандарының құқықтық мәртебесін және оларды қорғау мен оларға көмек көрсету рәсімін заңнамалық анықтау, сонымен қатар аталған адамдардың қауіпсіздігі мен қорғауын қамтамасыз ету процесінде құпиялықты сақтау; жергілікті және шетелдік Үкіметтік емес ұйымдармен, өңірлік халықаралық және әмбебап ұйымдармен, шетелдік мемлекеттердің дипломатиялық өкілдіктері мен консулдықтармен тығыз ынтымақтастықты іске асыру [10; 100-101].

Адам саудасы құрбандарын қорғау Қазақстан Республикасы «Қылмыстық процеске қатысушы адамдарды мемлекеттік қорғау туралы» Заңының және ҚР ҚПК-нің «Қылмыстық процеске қатысатын адамдардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету» 12-тарауы аясында жүзеге асырылады. Жәбірленушілер баспанамен, тамақпен, киіммен және дене күзетімен ҚР «Қылмыстық процеске қатысушы адамдарды мемлекеттік қорғау туралы» Заңына сәйкес қамтамасыз етіледі. Шетелдік жәбірленушілерге қылмыстық іс бойынша сот үкімі шыққанға дейін Қазақстанда болу мерзімі ұзартылады, бұл мәселе ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 56-бабына сәйкес реттелген.

Жәбірленушілерге, соның ішінде адам саудасы құрбандарына өтемақылардың арнайы қорынан өтемақы төлеу ҚР ҚПК-нің жаңа редакциясында көзделген.

Осы тұста ескеретін жайт, 22 ақпан 2019 жылғы ҚР Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі академиясының қабырғасында, «Сот өндірісінде қылмыстық істер бойынша іс жүргізу құжаттарын жасау» тақырыбында өткізілген семинардың сұрақ-жауап алмасу сәтінде, эксперт санатында қатысқан Ахим Тиль және Ханс-Йозеф Блумензатт мырзалар Германия Федеративтік Республикасында да жоғары айтылған мәселелер дәл біздің еліміздегідей реттелетіні жайлы айтып өтті. Сонымен қатар, қолданылатын шараларға

қарамастан, Германия жерінде адам саудасы істері бойынша жәбірленушілерді, олардың құқықтарын қорғау кезіндегі проблемалар әлі де соңына дейін шешілмей отырғанына, сондықтан жәбірленушілер толық қорғауға алынбайтынына назар аударды. Яғни, аталған мәселенің өзектілігі жайлы ой қозғағанда, тек біздің елімізде ғана емес, бұл бүкіләлемдік ахуал екенін көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы БҰҰ Конвенциясын толықтыратын Адамдар, әсіресе әйелдер мен балалар, саудасының алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы БҰҰ хаттамасы, 3-бап, 2000 ж. . [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/protocol1.shtml
3. Глоссарий терминов в области миграции – Женева; МОМ, 2005 г. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_2_rus.pdf
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, 3 шілде 2014 ж. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 4 шілде 2014 ж. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
6. Агыбаева Л. Судья Верховного суда РК. Рабство XXI века. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <https://www.zakon.kz/4749471-rabstvo-xxi-veka-l-agybaeva-sudja.html>
7. Более 40 казахстанцев осуждены за торговлю людьми в 2017 году. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://lenta.inform.kz/ru/bolee-40-kazahstancev-osuzhdeny-za-torgovlyu-lyud-mi-v-2017-godu_a3026828
8. Нургалиев Б.А. Уголовно-правовые и криминологические проблемы торговли людьми как посягательство на свободу человека. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <https://articlekz.com/article/5026>
9. «О практике применения законодательства, устанавливающего ответственность за торговлю людьми» Нормативное постановление Верховного суда РК от 29 декабря 2012 года № 7. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P120000007S>
10. Специальный доклад комиссии по правам человека при Президенте РК. Актуальные проблемы защиты прав человека в сфере противодействия торговле людьми в РК. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://www.adilet.gov.kz/sites/default/files/spec_doklad_po_torg_rus.pdf

Жақсылықов А.
Қазақстан Республикасының
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІСТЕРДІ ҚЫСҚАРТЫЛҒАН ӨНДІРИСТЕ ҚАРАУ МӘСЕЛелЕРІ

АНДАТПА

Мақалада сотқа түскен іс материалдарын Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексіне енгізілгеннен бері қолданылып келе жатқан, сот тергеуінің қысқартылған процедурасы бойынша жүргізу ерекшеліктері қарастырылған. Қысқартылған тәртіп бойынша жүргізілген сот ісі барысында алынған дәлелдемелерінің және адам құқықтарын нақты дәлелдеу мүмкіншіліктеріне ие бола алу жағдайлары талданған.

Түйін сөздер: сот тергеуінің қысқартылған түрі, жәбірленуші мен айыптаушы мүмкіндігі, алдын ала талқылау/ қысқартылған түрде анықтау, дәлелдемелердің қабылдануы, тараптардың пікірталасуы.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается специфика сокращенной процедуры судебного разбирательства, которая действует с момента применения УПК РК. Анализируются особенности исследования и оценки судом доказательств, полученных при производстве дознания в сокращенной форме, и влияние этих особенностей на устоявшиеся представления о допустимости доказательства.

Ключевые слова: особый порядок судебного разбирательства, возможности обвиняемого и пострадавшего, досудебное разбирательство, дознание в сокращенной форме, допустимость доказательств, прения сторон.

ABSTRACT

The specific of brief procedure of judicial trial, that operates from the moment of application of УПК РК., is examined in the article. The features of research and estimation are analysed by the court of the proofs got at the production of inquest in a brief form, and influence of these features on withstand ideas about admission of proof.

Keywords: particular order of judicial trial, possibility of defendant and victim, pre-trial trial, inquest in a brief form, admission of proofs, debate of parties.

Кез-келген мемлекеттің табысты дамуының қажетті шарты - әділеттілік тиімділігін арттыру болып табылады. Оның жетістіктерін қамтамасыз ету жолдарының қатарында сот процесін оңайлату түрі маңызды орын алады. Соның бірі - Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексіне енгізілгеннен бері қолданылып келе жатқан Қазақстан Республикасының заңнамасындағы сот тергеуінің қысқартылған процедурасы.

Қылмыстық істер бойынша сот ісін қысқартылған тәртіппен қарау ықтималдығы, сөзсіз, болашағы бар процессуалдық заңдардың бірі болып табылады.

Қысқартылған өндірістегі сот ісі - азаматтардың конституциялық құқықтарын мүмкіндігінше қысқа мерзімде қамтамасыз ету үшін қылмыстық істердің жекелеген санаттарында сот ісін жүргізуді, жалпы сот ісін жүргізу тәртіптемесімен салыстырғанда неғұрлым тиімді [1].

Бұл жағдайда қылмыстық іс жүргізу нысаны едәуір өзгертілген, алайда, қылмыстық процестің негізгі принциптері сақталады және ол қолданыстағы қылмыстық процестік заңнамасына негізделген.

Қысқартылған өндірісте қаралатын қылмыстардың ең көп таралған түрлері: ұрлық, алаяқтық, аз мөлшердегі тонау, бұзақылық, жезөкшелікпен немесе жасырын таныстырумен айналысу, заңсыз кәсіпкерлік қызмет, автокөлікті заңсыз

иелену, Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын әдейі, заңсыз кесіп өту сияқты негізінен шағын және орташа ауырлықтағы қылмыстар [2].

Қазіргі нарықтық заманда қазақстандық қылмыстық процесті реформалау оның тиімділігін арттыруға және оны әлемдік стандарттарға жақындатуға бағытталған.

Сот отырысын қысқартылған өндірісте жүргізу тәртібі енгізгеннен бері өткен қысқа уақыт кезеңін ескере отырып, оның тиімділігі мен орындалуына байланысты бірқатар сұрақтар туындайды.

Статистикалық деректерге сүйенсек, қылмыстық істерді қысқартылған өндірісте қарау тұрақты түрде артуда. Мысалы, 2015 жылы барлық қылмыстық істердің 24,7 пайызында қысқартылған сот формасы қолданылған болса, 2016 жылы бұл қылмыстық істердің 35 пайызын қамтыған. Дегенмен, бұл форманың нормативтік реттеуі жеткіліксіз, себебі ҚПК-де (қылмыстық процессуалдық кодекс) қысқартылған сот ісін жүргізуге арналған заңнамалық құжат ретінде Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының Пленумының бірнеше шешімдерінің жеке параграфтары ғана жатақызылған, арнаулы баптармен негізделмеген [3].

Қазақстанда қысқартылған өндірісте қылмыстық сот ісін жүргізу көлемі артқан сайын, процесті жылдамдатуға негізсіз әрекеттену жағдайлары, қысқартылған сот тергеуін жүргізу ережелерге қарама-қайшылық болатын жағдайлар да жиі кездеседі.

Жалпы сотта айыпталушы адвокаттан (қатысу міндетті болып табылатын) немесе алдын ала тергеу органдарының лауазымды тұлғаларынан қысқартылған сот ісін жүргізу тәртібі туралы заңдық кеңестер бойынша заң көмегін ала-алатын болса, қысқартылған соттық процесте жәбірленуші мен жеке айыптаушыда мұндай мүмкіншілік болмайды. Заң бойынша сауатсыз адамға қылмыстық процестің қырсырын түсіну қиын, ол өз ретінде қысқартылған сот процесінің мән-жайын ұқпай, өз ісі бойынша «әділ сот болмайды, өйткені жалпы сот процесі жүргізілмейді» деген пікірге ие болуы мүмкін.

Бұрын істі қысқартылған мерзімде қарау туралы мәселені сот алдын ала сот тыңдауын жүргізу барысында талқылап, негізгі сот ісін тараптардың өтініші бойынша және өз бастамасы бойынша қысқа мерзімде тағайындалатынын жариялайтын.

Соңғы кездегі заңға енгізілген түзетулерге байланысты сот соттық талқылауды алдын ала тыңдаусыз қысқартылған мерзімде жүргізе алады. Қылмыстық процестің кодексінің 382-бабының 1-бөлігінде сот талқылауының қысқартылған тәртібін жүргізуге болатын жағдайлар жазылған. Бұл бап бойынша егер қылмыстық істе айыпталушы өзінің кінәсін толығымен мойындаса, оған қарсы қойылған талаптарды орындауға міндет алса, сондай-ақ сотқа дейінгі іс жүргізу процесіне қатысушылардың құқықтары бұзылмаған жағдайда, сотты қысқартылған түрде өткізуге мүмкіндік туады [4].

Сонымен қатар, егер жәбірленуші және заңды айыптаушы сот ісін жүргізудің қысқартылған тәртібін орындауға келіскен болса, онда сот процесінде тараптардың пікірталастарының қажеттілігі жойылады.

Заң бойынша, жазалаудың қысқартылған тәртібі жағдайында, тараптардың пікірталастарына қатысуға құқықтары жоқ, өйткені қылмыстық іс жүргізу қылмыстық кодексінің 383-бабының 3 тармағы бойынша айыпталушының құқықтарының бұзылуына әкеп соқтырмайды және осы Қылмыстық процестің кодексі бойынша үкімді бұзу үшін негіз болып табылмайды.

Қысқартылған сот процедурасының іс тәжірибесі бойынша айыпталушыға соңғы сөз берілмейді. Шындығында, қылмыстық кодекстің нормаларын талдай отырып, сот жауап берушіге соңғы сөзді беруге міндетті емес, өйткені Қылмыстық

іс жүргізу кодексінің 382 бабының 1-бөлімі бойынша сот жаза үкімін соттық тергеу процесінсіз тікелей қарастырады.

Жалпы сот процедурасында қылмыстық процестік кодексінің нормалары негізінде сотталушыға соңғы сөзді ұсыну сот тарапынан даулары аяқталғаннан кейін ғана жүргізіледі, бұл өз кезегінде сот тергеуінің аяқталғаны болып табылады. Тиісінше, соттық тергеу процесі болмаған жағдайда, айыпталушының соңғы сөзді айтуға құқығы жоқ деп санауға болады, өйткені бұл қысқартылған тәртіп бойынша жүргізілетін сот процесінің ерекшелігі жалпы сот процесіндегідей қарастырылмайды [5].

Кейбір авторлар бұл заң талабын дұрыс деп есептелмейді, себебі айыпталушының құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау құқығын қамтамасыз ету қағидасының ережелері бұзылады. Бұл принципті бұзу, сөзсіз, қылмыстық процестік заңнамасын елеулі бұзушылық ретінде қарастырылып, үкімді бұзуға әкеп соқтыруы тиіс. Соңғы сөзді айтқан кезде, сот айыпталушыға қойылған айыпқа байланысты өзінің жеке көзқарасын білдіруге мүмкіндік береді, тіпті ол онымен толық келісілген болса да, сот үкімі шығарылған кезде оның пікірі айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Айыпталушының соңғы сөзінде сотқа мейірімділік таныту туралы өтініш білдірілуі мүмкін, айыпталушы өзінің өкінетінін білдіруі мүмкін, кез-келген қосымша кінәсін жұмсартатын жағдайды келтіре алады. Сотталушы, сондай-ақ, соңғы сөзде оған бір немесе басқа түрдегі жазаны тағайындау туралы өтініштерін, мысалы, бас бостандығынан айырумен байланысты емес жаза тағайындауын немесе жазаны орындауды кешіктіріп тағайындау туралы және т.б. талап етуі мүмкін. Сотталушының соңғы сөзінен сот айыпталушыға соттың қысқартылған тәртібі бойынша өтуі туралы өтінішті қысым арқылы, мысалы, қорқыту, алдау және т.б. әсер етуі арқылы мәжбүрлегенін анықтауы мүмкін және бұл соттың сот процесін жалпы тәртіпте тағайындауы үшін негіз болып табылуы мүмкін[6].

Бұл процедурадағы кейбір қосымша ережелерге байланысты атап өтетін жайттар: мысалы, көмелетке толмағандарға, тіл білмейтіндерге қатысты сот ісін жүргізуде, физикалық немесе психикасылық денсаулығы бұзылған адамдарға қатысты қылмыстық істерді қараған кезде жалпы сот процесін жүргізу тәртібі мен қысқартылған түрдегі заңды рәсімдеу арасында түбегейлі айырмашылық жоқ екенін айтуға болады

Қылмыстық істердің бірқатар санатын қысқартылған өндірісте жүргізу туралы заңның шығуы дерлік сол сот сатыларындағы жаңа бақылау тетігін қолданудың басталуымен сәйкес келді деуге болады.

Сот істерін, соның ішінде қысқартылған тәртіпте қабылданған сот ісінің дұрыстығын тексерудің әмбебап нысаны болып табылатын модернизацияланған апелляциялық процедуралар - құқықтық фактілерді анықтаудың және алдыңғы кезеңдерде қабылданған түпкілікті шешімдердің жарамдылығына әкелетін «жеңілділікті» теңдестіреді.

Апелляцияны әмбебаптау және оның шешу қабілетін күшейту, қылмыстық сот ісін, соның ішінде қысқартылған сот ісін жүргізуді тұрақтандыру – болашақта реттеуді қажет ететін нысан болып табылады.

Қорыта келе, қысқартылған қылмыстық сот ісін жүргізуді дамыту үшін ҚР ҚК нормативтік базасын және оған негізделген құқық қорғау қызметін терең және жан-жақты ғылыми талдау қажет. Жеңілдетілген құқықтық процедураның ұлттық түрі ретіндегі тұжырымдамалық негіздер әзірленуі қажет. Қысқартылған түрдегі қылмыстық істерді жүргізу институтын қолданудың негізінің шарттары мен салдарын анықтап, оны жүзеге асыру тәртібін оңтайландыру қажет.

Қазақстан Республикасындағы сот төрелігін жүзеге асырудың тиімділігін арттыру мақсатында оларды талдау және синтездеу тәртібін реттейтін ережелерді

құрып, оны қолдану тәжірибесіне ғылыми зерттеулер қажет екенін мойындау керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1) Трубникова Т.В. Қылмыстық процессуалдық өндірістегі қысқартылған түрдегі сот ісін жүргізу мәселелері. – М., Ғылым, 2012. 191 б.
- 2) Дубинин А. Сот процесін қысқарту. – М., Ресей құқығы. 1994. № 10. 15 б.;
- 3) Абдиканов Н.А., Балашов Т.Т., Зенковский А.В. ҚР қылмыстық-процессуалдық құқық бойынша бірінші санаттық сот ісі.. –Алматы: Баспа «Норма-К», 2011 25 б. ;
- 4) 4 шілде 2014 жылғы № 231-ші ҚР Қылмыстық –процессуальдық кодекстің 382-і бабы;
- 5) Қазақстан Республикасының Қылмыстық–процессуальдық кодексі (екінші бөлім): Оқут құралы. –Алматы: Қазақ университеті, 2014 ж., 35 б.
- 6) Стивен Т. Кінәні мойындау келісімі немесе сот ісінің қысқартылған түрі. Россия құқығы. М., 1998. № 10 8 б.

Жарылғап М.

Қазақстан Республикасы
Жоғары Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ЕСІРТКІ ЗАТТАРЫ ҮШІН ЖАЗАСЫН ӨТЕП ЖҮРГЕН АДАМДАРҒА ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ КЕРІ КҮШІН ҚОЛДАНУ

АҢДАТПА

Мақала Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 2015 жылы қолданысқа енгізілген есірткі заттары үшін жазасын өтеп жатқан адамдарға қылмыстық заңның кері күшін қолдану тәсілдерін талдауға арналды. Қазақстан Республикасының заңы бойынша, жауаптылықты белгілейтін немесе ауырлататын заңның кері күші жоқ. Жасалған сәтте құқық бұзушылық деп танылмаған әрекет үшін ешкім де жауапқа тартылмайды. Егер құқық бұзушылық әрекет жасалғаннан кейін ол әрекет үшін жауаптылық жаңа заң нормасы бойынша жойылса немесе жеңілдетілсе, онда жаңа заң нормасы қолданылады, яғни заңға кері күш беріледі.

Түйін сөздер: есірткі, есірткі заттары, қылмыстық заңның кері күші, жазаны төмендету, сот, сотталғандардың өтініштері.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу способов применения обратной силы уголовного закона, для лиц отбывающих наказание за наркотические средства, введенного в действие Уголовного кодекса Республики Казахстан в 2015 году. Законом Республики Казахстан, устанавливающий или отягчающий ответственность не имеет обратной силы. Никто не может быть привлечен к ответственности за деяние, которое на момент совершения не было признано правонарушением. Если после совершения правонарушения деяние было устранено или смягчено

ответственность за это деяние по новой норме закона, то применяется новая норма закона, т. е. к закону придет обратная сила.

Ключевые слова: наркотики, наркотические средства, обратная сила уголовного закона, снижение наказания, суд, обращения осужденных.

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of the ways of applying the retroactive force of the criminal law for persons serving a sentence for drugs, introduced into force of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan in 2015. The law of the Republic of Kazakhstan establishing or aggravating liability has no retroactive force. No one may be held liable for an act that was not an offence at the time of Commission. If, after the Commission of an offence, the act has been eliminated or the responsibility for the act has been mitigated under the new provision of the law, the new provision of the law shall apply, i.e. the law shall be retroactive.

Keywords: drugs, drugs, retroactivity of the criminal law, reducing the punishment, the court, convicted.

Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы-адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары [1].

Бұл аталған мүдделерді қылмыстық-құқықтық қорғаудың тиісті деңгейін де болжайды. Мәселен, жәбірленушінің құқықтары мен бостандықтарын қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау, сондай-ақ осындай қол сұғушылық жасаған адамдардың көрсетілген құндылықтарын қорғау туралы болып отыр. Соңғы жағдай екі ой бойынша маңызды болып табылады.

Біріншіден, қылмыс жасаған адамдар – азаматтар және тиісінше қоғам мен мемлекеттің мүшелері болуын тоқтатпайды, сондықтан заңды сақтайтын азаматтар сияқты өзіне де назар аударуды талап етеді.

Екіншіден, қоғам мен мемлекет азаматтық институттардың дамуын, экономикалық қатынастарды ескере отырып, құқықтық жүйені, оның жекелеген салаларын, соның ішінде қылмыстық құқықты жетілдіреді. Жеке тұлғаның мүдделерін қорғауды қамтамасыз ете отырып, осындай қорғаудың тиімділігі мақсатында өздерінің іс-әрекеттерге деген көзқарасын жиі өзгертеді. Оларды өз ықпал ету саласынан алып тастайды, не өзінің «қарауында» қалдырады, бірақ бұл ретте оларды бағалауын өзгертеді, бұл қылмыс жасаған адамдардың қылмыстық-құқықтық жағдайының жақсаруына немесе нашарлауына әкеп соғады.

Мұндай өзгерістер қылмыстар бір заңның қолданылуы кезеңінде жасалатын, ал қылмыстық іс қозғау, адамға айып тағу, қылмыстық істі сотта қарау, соттың айыптау үкімін шығаруы, оның күшіне енуі, сот тағайындаған жазаны орындау басқа заңның қолданылуы кезеңінде жүзеге асырылатын жағдайды жасайды. Бұл заңды қолдануға байланысты құқықшығармашылық және құқық қолдану проблемаларын туындатады, ол көбінесе тиісті мүдделерді, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етеді. Сөз күшін жойған қылмыстық заңның әрекет ету кезеңінде жасалған іс-әрекеттерге өз күшін тарату қасиетіне ие заң туралы болып отыр.

Осыған байланысты, заң шығарушы заң қалыптастыра отырып, бірыңғай және жалпыға қол жетімді өлшемдерді басшылыққа алуы өте маңызды, олардың негізінде қоғамдық қатынастарды қылмыстық қол сұғушылықтардан, Қазақстанның қоғамы мен мемлекетінің басым құндылығы ретінде жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау жөніндегі міндеттер жатыр. Заң шығарушының мұндай

тәсілі қаралып отырған бөліктегі құқық қолдану практикасын жеңілдетеді, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің алдында тұрған міндеттерді және қылмыстық-құқықтық принциптерді іске асыруды қамтамасыз етеді.

Қылмыстық заңның кері күшінің, оның заңды табиғатының, ұғымдары мен мазмұнының мәселелері ондаған жылдар бойы өзекті болып табылады [6].

Мемлекетімізде жүйелі түрде жүргізіліп келе жатқан қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнамаларды реформалау барысында 2015 жылдың 1 қаңтарынан қолданысқа енгізілген Қылмыстық кодекске (бұдан әрі – ҚК) қылмыстық жазаны ізгілендіру мақсатында көптеген нормалар енгізіліп, қылмыстық заңның кері күшінің қолданылу аясы кеңіді, оның ішінде есірткі заттары үшін жазасын өтеп жатқан адамдарға.

Әрекеттің қылмыстылығын немесе жазаланушылығын жоятын, жауаптылықты немесе жазаны жеңілдететін немесе қылмыс жасаған адамның жағдайын өзге де жолмен жеңілдететін заңның кері күші болады.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 77-бабында (5-тармағы) «жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттемелер жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен алынып тасталса немесе жеңілдетілсе, жаңа заң қолданылады», - деп көрсетілген [1].

2015 жылғы ҚК-нің 6-бабының 1-тармағында: «Іс-әрекеттің қылмыстылығын немесе жазаланушылығын жоятын, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның жауаптылығын немесе жазасын жеңілдететін немесе жағдайын өзге де түрде жақсартатын заңның кері күші болады, яғни осындай заң қолданысқа енгізілгенге дейін тиісті іс-әрекетті жасаған адамдарға, оның ішінде жазасын өтеп жүрген немесе жазасын өтеген, бірақ сотталғандығы бар адамдарға қолданылады» делінген [2].

Сонымен қатар, Конституциялық талаптарға сәйкес жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттемелер жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды.

Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен алынып тасталса немесе жеңілдетілсе, жаңа заң қолданылады [1].

Қылмыстық заңның кері күшінің қолданылуы бойынша дұрыс және біркелкі сот тәжірибесін қалыптастыру мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жалпы отырысының 2016 жылдың 22 желтоқсанындағы №15 шешімімен «Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 6-бабын қолдану жөніндегі сот практикасы туралы» нормативтік қаулы қабылданды [3].

Бұл нормативтік қаулы Конституцияның 77-бабына, сондай-ақ Қазақстан Республикасы 2005 жылғы 28 қарашада ратификациялаған және оның аумағында 2006 жылғы 24 сәуірден бастап күшіне енген 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 15-бабының талаптарына негізделген.

Егер жаңа қылмыстық заң қолданысқа енгізілген кезде заңды күшіне енген сот үкімі болса, онда қылмыстық заңның кері күшін қолдану Қылмыстық-процестік кодекстің (бұдан әрі – ҚПК) 476-бабының 15-тармағының ережелеріне сәйкес, үкімді орындау тәртібімен жүзеге асырылады. Бұл ретте істі тоқтату, жазадан босату немесе жазаны жеңілдету, сотталған адам жасаған іс-әрекетті саралауды өзгерту, жазалау мерзімін қысқарту туралы және қылмыстардың қайталануы туралы мәселелер қаралады. Бұл мәселелерді аталған ҚПК 477-бабының 1-бөлігіне және 478-бабының 3-бөлігіне сәйкес үкімді орындау жері бойынша аудандық немесе оған теңестірілген сот, ал ол болмаған кезде сотталған адамның

өтінішхаты бойынша не жазаны орындайтын мекеменің немесе органның ұсынуы бойынша жоғары тұрған сот шешеді [4].

Нормативтік қаулының маңызды тұстарының бірі, ол үкімді орындау сатысында ҚК-нің 55-бабының 2-бөлігін қолданған кезде, сот үкімде сотталған адамдарға жазаны мұндай деп танымаған жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайларға сілтемемен тағайындаған немесе іс бойынша жеңілдететін мән-жайлардың бар екендігі анық болса да, үкімде оларды есепке алу туралы көрсетілмеген жағдайларда, соттардың заңның кері күшін қолдану тәртібі келесідей анықталған.

Атап айтқанда, егер үкімде іс бойынша қылмыстық жауаптылықты және жазаны жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайлардың бар екендігі, не болмаса ҚК-нің 53, 54-баптарында көрсетілген сол немесе өзге мән-жайларды сот жаза тағайындаған кезде ескеретіндігі туралы көрсетілмесе, онда соттың мұндай мән-жайлардың бар екендігін тануға және көрсетуге құқығы жоқ.

Ал, егер де сот үкімде сотталған адамға жаза тағайындаған кезде қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән-жайлардың бар екендігін танымаса, бірақ іс жүзінде бұл мән-жайларды үкімде тізбелеу арқылы көрсетсе, онда сот үкімді орындау тәртібімен іс бойынша мұндай мән-жайлардың бар екендігі туралы тұжырым жасауға құқылы.

Нормативтік қаулының 14-16 пункттерінде қылмыстық заңның кері күші қолданылатын адамдарға қатысты үкімдерді жаңа заңға сәйкестендіргенде қылмыстық құқық бұзушылықтар жиынтығы бойынша жазаның мөлшерін анықтау ережесі бекітілген [3].

Ол бойынша ҚК-нің 58-бабының 2 және 4-бөліктерінде онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы бойынша, сондай-ақ, егер қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы өзіне ең болмағанда бір аса ауыр қылмысты және жасағаны үшін айыппұл тағайындалған қылмыстық теріс қылықты қамтыса, онша қатаң емес жазаны неғұрлым қатаң жазаға сіңіру арқылы ғана түпкілікті жазаны тағайындау көзделген.

Осыған байланысты, егер осы норма қолданысқа енгізілгенге дейін адам онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа құқық бұзушылықтардың жиынтығы бойынша, сондай-ақ аса ауыр қылмысы және жасағаны үшін айыппұл тағайындалған қылмыстық теріс қылығы үшін сотталса және оған жаза оларды ішінара немесе толық қосу арқылы тағайындалса, онда сот үкімді орындау тәртібімен онша қатаң емес жазаны неғұрлым қатаң жазаға сіңіру арқылы айқындайды.

Ал, аталған баптың 3-бөлігінде қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы бойынша онша қатаң емес жазаны неғұрлым қатаң жазаға сіңіру арқылы жаза тағайындаудың қосымша қағидасы көзделген.

Осыған байланысты, егер жаңа қылмыстық заң қолданысқа енгізілгенге дейін адам, ең болмағанда бір ауыр немесе аса ауыр қылмысты қамтитын қылмыстардың жиынтығы бойынша сотталған болса және оған жаза оларды ішінара немесе толық қосу арқылы тағайындалса, онда соттың үкімді орындау тәртібімен онша қатаң емес жазаны неғұрлым қатаң жазаға сіңіру қағидасын қолдануға және сотталған адамға жазаны азайтуға құқығы жоқ.

Адам заң қолданысқа енгізілгенге дейін ауыр және аса ауыр санатқа жатқызылған және оған жаза қылмыстардың жиынтығы бойынша жазаларды ішінара немесе толық қосу арқылы тағайындалған қылмыстық құқық бұзушылық үшін сотталған кезде, сот үкімді орындау тәртібімен, егер бұл іс-әрекет заңда қылмыстық теріс қылықтарға, сондай-ақ онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыстық құқық бұзушылықтар санатына жатқызылса, қатаң емес жазаны неғұрлым қатаң жазаға сіңіру қағидасы қолданылады.

Нормативтік қаулының назарға алатын тұстарының тағы бірі, ол ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасағаны үшін қатаң не айрықша режимдегі түзеу колонияларында жазасын өтеп жатқан адамдарға, тиісінше қылмыстар қайталанған және қауіпті қайталанған кезде және онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмысы үшін қайтадан сотталғандарға қатысты үкімді орындау тәртібімен өтінішхатты қараған кезде, соңғы үкімнен ҚК-нің 14-бабына сәйкес қылмыстардың тиісті қайталануы алынып тасталады.

Мұндай адамдарға жазаның өтелуі қатаң не айрықша режимдегі колонияларда сақталуы тиіс, өйткені бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның мерзімі және түзеу колониясының түрі ҚК-нің 46, 60-баптарының негізінде айқындалады [3].

Жаңа, неғұрлым жеңіл қылмыстық заңның кері күші туралы қағида, сотталған адамның және жазасын өтеп жатқан немесе жазасын өтеп келген, бірақ күші жойылған неғұрлым қатаң заң бойынша сотталғандығы бар адамдарға да қолданылады.

Есірткі дерті ең алдымен есірткіні өндіруден және оны тасымалдаудан, сатудан бастау алатыны белгілі. Есірткі бүгінгі таңда адамзатты алаңдататын, әлемдік деңгейге көшкен мәселелердің бірі.

Мысалы ҚК-нің 296-бабымен республика бойынша:

2016 жылы 3663 адам сотталды (әйелдер – 120, кәмелеттік жасқа толмағандар – 6), оның ішінде 1-бөлігімен 486, 2-бөлігімен 2205, 3-бөлігімен 371, 4-бөлігімен 601 адамға қатысты айыптау үкімі шығарылды. Бас бостандығынан айыру жазасы 493 сотталғанға тағайындалды.

2017 жылы 3642 адам сотталды (әйелдер – 99, кәмелеттік жасқа толмағандар – 14), оның ішінде 1-бөлігімен 386, 2-бөлігімен 2365, 3-бөлігімен 374, 4-бөлігімен 517 адамға қатысты айыптау үкімі шығарылды. Бас бостандығынан айыру жазасы 431 сотталғанға тағайындалды.

2018 жылы 4031 адам сотталды (әйелдер – 104, кәмелеттік жасқа толмағандар – 14), оның ішінде 1-бөлігімен 413, 2-бөлігімен 2781, 3-бөлігімен 511, 4-бөлігімен 326 адамға қатысты айыптау үкімі шығарылды. Бас бостандығынан айыру жазасы 234 сотталғанға тағайындалды.

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің мәліметіне сүйенсек, Қазақстанда жыл сайын есірткіге байланысты қылмыстардың саны жылдан жылға өсіп келеді [5].

Жоғарыда айтылғандай, 2015 жылдың 1 қаңтарында қолданысқа енгізілген ҚК-нің 11-тарауында халық денсаулығына және имандылыққа қарсы құқық бұзушылықтардың құрамы бекітілген.

ҚК-нің 296-бабында есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен, прекурсорлармен өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу бағытындағы қылмыстық іс-әрекеттер бойынша жауаптылық көзделген.

1997 жылғы 16 шілдеде қабылданған ескі ҚК-нің 259-бабында тек аса ірі мөлшерде есірткі заттарына қатысты өткізу мақсатынсыз заңсыз әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық бойынша ережелер бекітіліп, ал есірткі заттарын аса ірі мөлшерден кем мөлшерде өткізу мақсатынсыз заңсыз жұмыс істеу фактілері орын алған жағдайда ҚР ӨҚБТК талаптарына сай әкімшілік жауапкершілік қарастырылатын еді.

Бұрынғы әкімшілік құқық бұзушылықтардың құрамдары жаңа ҚК қылмыстық құқық бұзушылық құрамдарына қылмыстық теріс қылық түрінде енгізілгендіктен, заңдық деңгейде есірткі заттарының айналымы бойынша заңсыз әрекеттер үшін жауаптылықтың күшейтілгенін атап өткен жөн.

Жаңа ҚК-нің 296-бабында қоғамдық орындарда есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді, прекурсорларды медициналық емес тұтыну және

есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді, прекурсорларды өткізу мақсатынсыз заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау үшін олардың мөлшеріне байланысты қылмыстық жауаптылық қарастырылған.

Жаңа ҚК-нің 296-бабының 1, 2, 3-бөліктері есірткі, психотроптық заттармен, сол тектестермен, прекурсорлармен өткізу мақсатынсыз заңсыз әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылықты регламенттейді және олар теріс қылықтарға жатады, ал заңсыз әрекеттерге жауаптылықты қарастыратын (аса ірі мөлшерде есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді, прекурсорларды өткізу мақсатынсыз заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау) ҚК-нің 296-бабының 4-бөлігі бойынша құқық бұзушылық жасау ауыр дәрежелі қылмыстар санатына енгізілді.

Жаңа ҚК-де есірткі, психотроптық заттардың, сол тектестерге байланысты заңсыз әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық мәселесі бойынша адамдардың кінәсі аталған заттарды өткізу мақсатының болуы және болмауына байланысты жіктеледі.

Осыған орай ҚК-нің 296-бабында аталған заттарды өткізу мақсатынсыз жасалған заңсыз әрекеттер үшін жауаптылық қарастырылса, ҚК-нің 297-бабында өткізу мақсатында жасалған заңсыз әрекеттер үшін жауаптылық көзделген.

ҚК-нің 297-бабының 2, 3 және 4-баптары есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында жасалған заңсыз әрекеттерге байланысты қылмыстардың дәрежеленген құрамдарын қарастырады.

ҚК-нің 296-бабының ескертпелеріне сәйкес, есірткі және психотроптық заттардың мөлшері "Есірткі, психотроптық заттар, сол тектестер, прекурсорлар және олардың заңсыз айналымы мен теріс пайдаланылуына қарсы іс-қимыл шаралары туралы" Қазақстан Республикасының Заңына қоса берілген, Заңсыз айналымда жүргені анықталған есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестер мен прекурсорларды шағын, ірі және өте ірі мөлшерге жатқызу туралы жиынтық кестеде айқындалады. Есірткі мен психотроптық зат тектестердің шағын, ірі және аса ірі мөлшері өздері тектестері болып табылатын есірткі және психотроптық заттардың шағын, ірі және аса ірі мөлшеріне сәйкес келеді.

Бұған қоса, ҚК-нің 297-бабының 1-бөлігінде есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді олардың мөлшерлеріне қарамастан өткізу мақсатында заңсыз дайындау, қайта өңдеу, иемдену, сақтау, тасымалдау, оларды жөнелту, не өткізу үшін қылмыстық жауаптылықты қарастырса, осы баптың 2-бөлігі аталған заттардың ірі мөлшердегі осы әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылықты қарастырады.

ҚК-нің 297-бабының 3-бөлігі бойынша есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді аса ірі мөлшерде өткізу мақсатында жасалған заңсыз әрекеттерге және де осы заттармен оларды өткізу мақсатында адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен, бірнеше рет бабын пайдалана отырып жасаған іс-әрекеттер бойынша қылмыстық жауаптылық белгіленген.

ҚК-нің 297-бабының 4-бөлігіне сәйкес есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді өткізу мақсатында қылмыстық топ жасаған іс-әрекеттер үшін қылмыстық жауаптылық туралы ережелер осы Кодекске енгізілген жаңа норма болып табылады.

Қиындықты туғызып отырған мәселе – егер қылмыстық заңның бір жағынан норма санкциясының төменгі шегін көтерсе, екінші жағынан сол норманың санкциясының жоғарғы шегін төмендеткенде немесе керісінше, норма санкциясының төменгі мөлшерін төмендетіп, жоғарғы мөлшерін көтерсе, қылмыстық заңның кері күшінің қалай шешілетіндігі жөнінде болып отыр.

Қылмыс жасаған кезде әрекет еткен заңға қарағанда қатаң заңды қолдану әділетсіздіктің бір көрінісі болса, іс-әрекет жасаған кезде қылмыстық заңнамада

қылмыс болып табылмаған іс-әрекет үшін тұлғаны жауаптылыққа тарту одан да өткен әділетсіздік болар еді.

Кез келген заң өткенге үстемдік ете алмайды, өткен қатынастарға таралмайды, тек келешекте қолданылады. Бұл жерде заңның кері күші дегенде, жаңадан норма шығарылғанға дейінгі жағдайлар мен ағымдағы қатынастарға туындайтын заңдық салдар жөнінде айтқанымыз абзал, яғни ол қатынастарға қай заңның күші таралады: факт жасалған уақыттағы әрекет өткен заң, әлде жаңадан қабылданған заң қолданылады дегендей.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыздағы. – http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілде. - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
3. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 22 желтоқсандағы № 15 Нормативтік қаулысы. «Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 6-бабын қолдану жөніндегі сот практикасы туралы». - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P160000015S>
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілде. - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
5. Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің сайты <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPPageGroup/Services/Pravstat>
6. Закон.kz. Судья Верховного Суда Республики Казахстан Арипов Е.Р. «Обратная сила уголовного закона». - <https://www.zakon.kz/4881517-obratnaya-sila-ugolovnog-zakona.html>

Жидебаева Г.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ДЕНСАУЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫНЫҢ НАШАРЛАУЫ ЖӘНЕ АУРУДЫҢ АСҚЫНУЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ОЛАРДЫ ТҮРМЕДЕ ҰСТАМАЙ, ДЕРЕУ БОСАТУҒА ШАРА ҚАБЫЛДАУ

АҢДАТПА

Мақалада бас бостандығынан айыру түрінде жазаны өтеп жатқан ауыр науқасты сотталғандарды қылмыстық жазалаудан босату туралы қарастырылды. Бұл ретте, бостандығынан айыру жерлерінде жазаны өтеп жатқан ауыр науқас мүгедектер, сал ауыруына шалдыққан, ауыр науқасты, өз-өзіне күтім жасай алмайтын сотталғандар, сонымен қоса, көптеген ауруы бар қарт адамдарды медициналық куәландыру, сотпен жазаны жеңіл түрімен алмастыруды қолдануды кеңейту, тұлғаның жазаны өтеуден босату туралы сұрақты қарастыру мерзімін қысқартуға, сот шешіміне бұрын құқық қолдану тәжірибесінде қолданылған «дереу босату» терминін қолдану ұсынылады.

Түйін сөздер: жазаны өтеуден босату, ауыр ауру, медициналық, дереу босату, тәжірибе.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены вопросы освобождения от уголовных наказаний осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы. При этом медицинское освидетельствование тяжелобольных инвалидов, отбывающих наказание в местах лишения свободы, осужденных, страдающих параличом, тяжелобольных, не способных осуществлять самообслуживание, а также пожилых лиц, имеющих большое количество заболеваний, судом предлагается расширить применение замены наказания более мягким видом, сократить срок рассмотрения вопроса об освобождении лица от отбывания наказания, применить к решению суда термин «немедленное освобождение», ранее применяемый в правоприменительной практике.

Ключевые слова: освобождение от отбывания наказания, тяжелая болезнь, медицинская, немедленное освобождение, практика.

ABSTRACT

The article deals with the issues of release from criminal penalties of convicts serving a sentence of imprisonment. At the same time, the medical examination of seriously ill disabled persons serving sentences in places of detention, convicted persons suffering from paralysis, seriously ill, unable to carry out self-service, as well as elderly persons with a large number of diseases, the court proposes to expand the use of replacing the punishment with a milder form, reduce the period of consideration of the issue of releasing a person from serving a sentence, apply to the court decision the term "immediate release", previously used in law enforcement practice.

Key words: release from punishment, serious illness, medical, immediate release, practice.

Ауруға шалдығуына байланысты жазадан мезгілінен бұрын босату процесі Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2002 жылғы 11 сәуірдегі «Ауруға шалдығуына байланысты жазаны одан әрі өтеуден босату, жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыру туралы» №7 нормативтік қаулысына, Қылмыстық, Қылмыстық-атқару және Қылмыстық процесілік кодекстері заңының талаптарына сәйкес реттеледі.

Қылмыстық жауаптылықтан босату, жазадан босату немесе жазаны одан әрі өтеуден босатудың бір-бірінен айырмашылығы оларды қолдану негіздеріне байланысты болады. Әдетте, қылмыстық жауаптылықтан босату қылмыстық жауапқа тартудың мерзімі ескіруге байланысты жауаптылықтан босатудан басқасы жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілігі онша көп болмаған және оны жасаған адамның түзелуі, жаза қолданбай-ақ мүмкін болған жағдайларда қолданылады.

Жазадан немесе оны одан әрі өтеуден босату сот үкімі бойынша белгілі бір жаза тағайындалып, соны өтеу барысында өздерінің түзелгендігін дәлелдеген адамдарға қолданылады. Мұндай жазадан босату тек заңға белгіленген тәртіппен сот арқылы ғана жүзеге асырылады.

Ал, сотталғандарды науқастығына байланысты қылмыстық жазаны өтеуден босату жөніндегі мәселелер заң ғылымы саласында да, құқық қорғау ұйымдарымен де ұзақ жылдары және өткір талқылануда.

Қылмыстық кодекстегі «75-бап. Ауруға шалдығуына байланысты жазадан босатуға заңда екі түрлі аурумен ауыр негіз бола алатынын, яғни психикалық дертке шалдыққандар және жазаны өтеуге кедергі жасайтын басқа қатаң ауру». [1]

Психикасы бұзылған адам қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлығына, жазаның түрі мен оның өтелу мерзіміне және адамның түзелуіне қарамастан жазаны өтеуден міндетті түрде босатылады. Жазадан босатылған психикасы бұзылған адамға ҚК-нің 91-бабы бірінші бөлігінің 2) тармағына сай осы кодекстің 93-бабында көзделген медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шаралары тағайындалады.

Ал, қылмыстық-атқару кодексінің «26-тарау. Жазаны өтеуден босату» нормасы бойынша әртүрлі инфекциялық аурулармен ауыратын сотталғандар бөлек және дені сау сотталғандардан жеке ұсталады. Емдеу-профилактикалық мекемелерде (ауруханаларда, мамандандырылған психиатриялық және туберкулезге қарсы ауруханаларда) сотталғандар сот айқындаған режим түріне қарамастан, бірге ұсталады. [3]

Жазаны өтеуден босатуға негіз болып табылатын аурулар тізілімі және науқастығына байланысты жазасын өтеуден босатылуға ұсынылған сотталғандарды медициналық куәландыру туралы арнайы ережелері бекітілген.

Жаза өтеуден босатуға негіз болып табылатын осындай тәріздес ауру тізімдері Ресей Федерациясында, Беларусь Республикасында да бар.

Облыстардың ҚАЖД медициналық қызметтерінде ауруына байланысты жаза өтеуден босатылуға ұсынылған сотталғандарлы куәландырудан өткізетін Арнайы медициналық комиссиялар (әрі қарай – АМК) құрылған. АМК төрағадан – медициналық қызметінің басшысынан және екі емдеу саласының дәрігері-мүшелерінен тұрады.

Комиссияның жұмысына басшыларының келісімімен денсаулық сақтау аумақтық органдарының мамандары тартылады. ҚАЖ Комитеті мекемелерінде жазасын өтеп жатқан сотталғандардың денсаулық жағдайына талдау жүргізілгенде жылсайынғы профилактикалық тексеру нәтижесі бойынша 2017 жылы 10,5 мыңнан астам науқас әртүрлі созылмалы аурумен сырқат екені анықталды. Оның ішінде: 2,1 мың адам сотпен ресми түрде маскүнемдікке шалдыққандар деп танылғандар; 2,2 мың – нашақорлыққа тәуелділер; 1289 – ВИЧ-ке шалдыққандар; 770 – 1, 2, 3 топ мүгедектер. [4; 76-81 б.]

Ішкі істер министрлігі Қылмыстық-атқару жүйесі комитетінің қылмыстық-атқару кодексіне түсіндірмелеріне сүйене отырып, психикасының бұзылуына немесе өзгеде ауыр сырқатына байланысты жазасын одан әрі өтеуден босатылған адамның денсаулық жағдайын бақылауды ол босатылған мекеменің әкімшілігі жүзеге асырады. Босатылған адам емделіп жатқан денсаулық сақтау ұйымы оның денсаулық жағдайы туралы ақпаратты мекеме әкімшілігіне тоқсан сайын береді, ал сауыққан немесе қайтыс болған жағдайларда оған дереу хабар береді. Адам сауыққан жағдайда, жазаны орындауды жалғастыру мекеме әкімшілігінің ұсынуы бойынша соттың қаулысымен жүргізіледі. [5]

Сөйтіп, бостандықтан айыру орындарында жазасын өтеп жатқан сотталғандардың жалпы санынан 17,2 мың адам немесе 48,2% астамы денсаулығының ақауы бар. Соңғы 5 жылда еліміздің колонияларында аурудан 1047 сотталған қайтыс болды. 2014-2017 жылдары арасындағы кезеңде ҚАЖ мекемелерімен науқастығына байланысты әрі қарай жаза өтеуден босату мәселелерін қарау үшін сотқа әртүрлі ауыр ауруға шалдығуына байланысты 231 сотталғандарға қатысты материал келіп түсті.

Қылмыстық-процестік кодексінің 478-бабының 4-тармақшасына сәйкес, сот үкімді орындауға байланысты мәселелерді өтінішхат келіп түскен күннен бастап

бір ай мерзім ішінде, сотталған адамның қатысуымен ашық сот отырысында жеке-дара қарайтыны көзделген. [2]

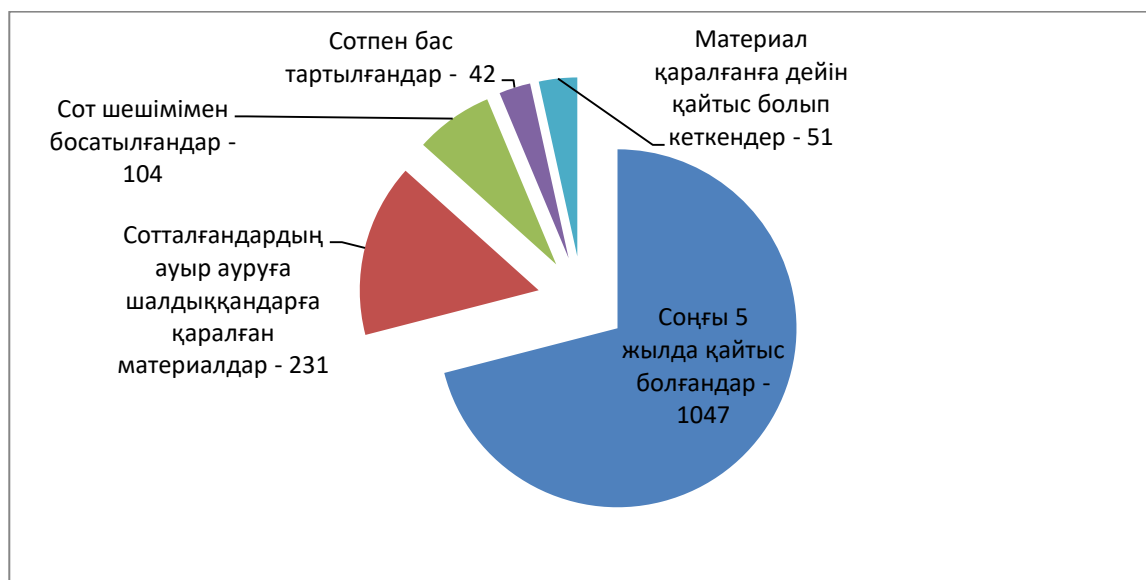
Аталған саннан: соттың шешімімен 104 адам босатылды (45%); - сотпен бас тартылды – 42(18%). Жүргізілген талдау соттың босатудан бас тартуына негіз болған сотталғандардың жасалған қылмысының ауырлығы, сотталғанның мінездемесі мен жеке басы, сондай-ақ талаптардың болуы екенін көрсетті. Мұндайда науқастың денсаулық жағдайының ауырлығын және аурудың жағымсыз аяқталуын сот ескермейді. Аталған факторлар нәтижесінде 2014 жылдан бастап 231 ұсынылған науқастардың 51 (22%) сотпен материалдар қаралғанға дейін қайтыс болып кеткен, ал 23 (10%) – сот қаулылары заңды күшіне енгенге дейін қайтыс болған. [4; 76-81 б.]

Бұл жағдайда құқық қолдану практикасында пайда болған проблема ҚР ҚПК-нің 478 б. 4 т. талаптарына байланысты, себебі бапта заң беруші үкімнің орындалуы бойынша мәселелерді қараудың мерзімі, оның ішінде науқастығына байланысты жазаны өтеуден босату мерзімі бойынша бір ай деп көрсеткен.

Кесте-1.

Соңғы 5 жылда қайтыс болғандар	Сотталғандардың ауыр ауруға шалдыққандарға қаралған материалдар	Сот шешімімен босатылғандар	Сотпен бас тартылғандар	Материал қаралғанға дейін қайтыс болып кеткендер	Сот қаулылары заңды күшіне енгенге дейін қайтыс болғандар
1047	231	104	42	51	23

Диаграмма-1.

Ескерту: [4; 76-81 б.]

Ал осы кезде, ғалымдардың пікірінше, ауыр науқастығы салдарынан бас бостандығынан айыру жаза түрінен босатуды үкім шығарған сәтте таңдаған жөн.

АМК ауыр науқастығы болуына байланысты жеткіліксіз деп танылған көптеген сараптамалар материалдары сотталғандардың медициналық қамту жағдайын қиындата түседі, мүгедектіктің өсуіне ықпал етеді және бостандықтан айыру орындарында емдеуді жалғастыруға қажетті ақша қаражаттарының көбеюіне әкеп соғады.

Бірақ, медициналық комиссияның қорытындысының негізінде, ауыр сырқатына байланысты жазаны өтеуден босату, жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыруға негізделген.

Алайда қазіргі практикада, қылмыстық заңның қолданыстағы нормасына қарамастан, соттармен ҚР Қылмыстық кодексінің 75 б. 2 бөлігімен көзделген жеңілірек жаза түрімен ауыстыру (әрі қарай – ЖЖА) психикалық немесе өзге де ауыр науқастыққа шалдыққан сотталғандарға қатысты қолданбайды.

Дегенмен, қылмыстық заңнамалардың ізгілендірілуіне байланысты Қылмыстық кодекстің біраз баптарында жазалардың жұмсарғаны, соның нәтижесінде мерзімінен бұрын шартты түрде босату мерзімі қысқартылып, сотталушының түзеу мекемесінде жазасын өтеу кезінде ауыр науқастан зардап шегуіне байланысты оның жеке басының мән-жайлары ескеріле отырып, жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен (айыппұл, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмысқа тарту) ауыстыру туралы мәселелерінің өзектілігіне ерекше мән беріліп отыр.

Сотталғандарды ауыр науқастығына байланысты жазасын өтеуден босату мәселесі 5 қараша 2015 жылғы БҰҰ-ы Бас Ассамблеясының Үшінші комитетімен қабылданған халықаралық стандарттарда (Нельсон Мандела Ережелері) орын тапқан.

109 – Ереже. Психикалық бұзылуы немесе ауыр науқасы бар адамдар үшін түрмеде болуы олардың денсаулық жағдайларының нашарлауы, аурудың асқынуы мүмкін болса, оларды түрмеде ұстамай, тезарада түрмеден босатуға шара алу қажет.

110 – Ереже. Тиісті мекемелермен келісімге келу қадамдарын жасап, қажет болса оларға психиатриялық ем-домды жалғастыру және әлеуметтік-психиатриялық көмек көрсету туралы мүмкіндігінше шаралар алу қажет.

Егер шет ел тәжірибесіне қарасақ, батыс елдерінде жазадан босату немесе қамауға алудан босататын аурулар тізілімі жоқ. Әрбір нақты жағдайда қамаудан босату туралы шешім аурудың ауыр дәрежесіне қарай қабылданады. [4; 76-81 б.]

Мысалы, АҚШ-ның федералдық заңына сай сотталғандарды қамаудан созылмалы ауыр науқастығы бар, өлім халдегі, оның ішінде жарместігі бар және жасына қарай денсаулығының нашарлануы босатуға негіз болады. Құзырлы органдар сотталғандарды науқастығына байланысты жазасын өтеуден босату мәселені қараған кезде қамауда отырғанның мінез-құлқы және оның жаңа қылмысты жасау-жасамауы да ескеріледі. Негізі жазаны өтеуден босату туралы арыз беру процедурасы және оның қаралу тәртібі өте күрделі болып келеді. Сотқа ондай арыз келіп түсуі үшін бес сатыдан өту қажет. Сотталған өзінің әрі қарай ем-дом алу жоспары мен алгоритмін, емделетін медициналық орындарының мекен-жайын нақты көрсете отырып жазуға міндетті. Практикада тек босату туралы шешімді қабылдау сәттен өмір ұзақтылығы 1 жылдан аспайтын өлім халдегі науқас сотталғандар ғана босатылуға жатады.

Еуропа елдерінде сотталғандарды жазаны өтеуден босатылуы адам құқықтары жөніндегі Еуропалық Кеңестің практикасымен сәйкес келеді, атап айтқанда, қамауда ұстау орындарында медициналық көмек алу мүмкіндігі болған жағдайда, ауыр сырқаттың болуы қамауға алуға кедергі болмайды.

Ұлыбританияда, егер сотталғанның емделмейтін ауруы болған жағдайда жаза өтеуден босатылады екен, алайда тиісті заңнамалар мемлекеттің әртүрлі аймақтарында бір бірінен өзгешеленеді.

Мысалы, Шотландияда, Англия мен Уэльстен басқашалау, денсаулық жағдайына байланысты өмір ұзақтығы үш айдан аспаса, сотталғандарды автоматты түрде жаза өтеуден босатады. Сондай-ақ түрмеде денсаулығына елеулі зиян келтірілген ауыр науқас сотталғандардың өтініштері де комиссияның қаралуына жатады, алайда олар өте сирек қанағаттандырылады. ГФР ҚПК-де қамауда ұстау түріндегі бұлтартпау шарасы таңдалғанда құзырлы органдар денсаулық жағдайына мұқият зерделенеді, және өлімге алып келетін ауыр мен жазылмайтын аурулары бар жағдайда ҚПК-тің 61 б. (№ 1-411) сәйкес бас бостандығынан ауырумен байланысты емес бұлтартпау шарасы таңдалады. Егер тіпті сотпен нақты бостандығынан айыру мерзімі тағайындалса да, үкімнің орындалуы автоматты түрде тоқтатыла тұрады. Франция заңнамасы да (132-40 бап (сыналау тәртібімен жазаның орындалуын кейінге қалдыру) өлім халдегі науқас сотталғандарды қамаудан босатуға мүмкіндік береді.

ҚПК судьяларға денсаулық жағдайының ауыр екендігін растайтын екі тәуелсіз сарапшының қорытындысы болса босатуға мүмкіндік береді. Ал егер ішінара немесе толықтай аурудан арылып, емделгенде, сотталғанды қайта қамауға алынуы мүмкін. Сондай-ақ, сот сотталғанға елден тыс шығуға, тұрағын өзгертуге, полицияда есепке тұру және т.с.с. ретіндегі қосымша шектеулер қоюы мүмкін.

Швейцария заңнамасында ауыр науқас сотталғанды қамаудан босатуға және тыңдауды мазмұны бойынша олардың қатысуысыз қарауға мүмкіндік береді. Жаза өтеуден босатылатын аурулар тізімі жоқ.

Өр шешім 40 б. (Жазаны орындауды тоқтата тұру) және 43 б. (Жарымес науқастарға қолданылатын шаралар) талаптарына сәйкес дербес, диагноз бен ауруының ауырлық дәрежесіне қарай қабылданады. [4; 76-81 б.]

ОАР-да күдер үзген науқастың емдеуші дәрігерінің қорытындысы негізінде түрмеден мерзімінен бұрын босатып, оларға бостандықта өлуге мүмкіндік беріледі.

Қытайда, егер ауру тікелей өміріне қауіп төндірсе және қамауда ұстау орындарында оған елеулі медициналық араша түсуді қажет етсе, сотталғандар босатылады.

Алайда Франция заңнамасындағыдай, сотталғанның денсаулық жағдайы жақсарғанда, бұл шешім бұзылуы мүмкін. Заң сотталғандарды, өзін күте алмайтын мүгедектерді, сондай-ақ көптеген аурулары бар қарт адамдарды босатуға мүмкіндік береді. Жазаны жеңілдету мәселелері ҚХР ҚК-нің 79 бабымен реттеледі.

Сөйтіп, Қазақстан Республикасындағы ауруына байланысты сотталғандарды жазасын өтеуден босату құқықтық практикасы қамауда ұсталып отырғандарды қарауы Бүріккен Ұлттар Ұйымдарының халықаралық стандарттық ережелеріне сәйкес келеді.

Бас бостандығынан ауыру түріндегі жазасын өтеп жатқан ауыр науқас сотталғандарға қатысты қылмыстық заңнаманы ізгілендіру саясатын жалғастыра отырып, ұсынылады:

- қылмыстық жазаны тағайындаған кезде, сотталушының денсаулық жағдайы бойынша ауыр науқаспен ауыратыны ескере отырып, оған бірден (жеңіл жазамен ауыстыруды, мәжбүрлі ем тағайындауды) қолдануын кеңейту;

- ауру сотталғандардың әрі қарай жазаны өтеуден босату туралы мәселесінің шешу мерзімін 30 тәуліктен 10 тәулікке дейін қысқарту, қаулы шығарылған сәттен бастап заңды күшіне бірден ену;

- ҚР ҚК-нің 75 б. 2 б. өзгертулер енгізіп, ауру туралы АМК-нің оң қорытындысы болған кезде, науқастығына байланысты жазаны өтеуден босатылған адамдарға әлеуметті-құқықтық және медициналық көмек көрсету мәселелері бойынша қоғамдық бірлестіктермен және халықаралық үкіметтік емес ұйымдармен өзара байланысты кеңейту.

Отандық заңнамадағы ағаттықтарды жоюға кешенді көзқарасты қалыптастыру ауыр науқас сотталғандарға қатысты ізгіліктің моральдық-негізделген және әлеуметтік талап етілген әрекеттерінің көрінісі болып табылады. Мұндай нормативтік актілерді қабылдау сот төрелігінің мағынасын төмендетпей, құқықтық тәртіпті әлсіретпей-ақ, қоғамның түсінігі мен қолдауын табады деп ойлаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.
<http://zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі.
<http://zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі.
<http://adilet.zan.kz/>
4. Иманғалиев Н.Қ. Сотталғандарды ауруына байланысты жазалаудан босату: құқық қолдану практикасы және шетел тәжірибесі// Қазақстан Республикасы Заңнама институтының ЖАРШЫСЫ.-2018.- №1,- Б.76-81.
5. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық: Жалпы бөлік. –Алматы: Жеті Жарғы, 2015.- б.384.
6. Ағыбаев А.Н. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне түсіндірме. Жалпы және Ерекше бөліктер. Алматы: Жеті Жарғы, 2015.- 768 б.
«Ауруға шалдығуына байланысты жазаны одан әрі өтеуден босату, жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыру туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2002 жылғы 11 сәуірдегі №7 нормативтік қаулысы. <http://adilet.zan.kz/>

Казтуганова Б.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном суде
Республики Казахстан

РАЗВИТИЕ ИНСТИТУТА МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

АННОТАЦИЯ

В данной статье подробно рассмотрено становление института медиации в уголовном процессе. Автор выделяет взгляды ученых о приемлемости реституционного правосудия и использования инструментов медиации в уголовном процессе. Рассмотрена также специфика медиативных процедур в Республике Казахстан.

Ключевые слова: медиация, посредничество, уголовный процесс, медиатор

АҢДАТПА

Бұл мақалада егжей-тегжейлі қаралды қалыптасуы медиация институтын қылмыстық процеске. Автор бөледі көзқарастары ғалымдар тиімділігі туралы реституционного сот төрелігі мен құралдарын пайдалану қылмыстық процесстегі медиация. Қаралды сондай-ақ, ерекшелігі медиативных рәсімдер.

Түйін сөздер: медиация, делдалдық, қылмыстық процесс, медиатор

ABSTRACT

This article describes in detail the formation of the institution of mediation in criminal proceedings. The author highlights the views of scientists on the admissibility of restorative justice and the use of mediation tools in criminal proceedings. The specificity of mediation procedures in the Republic of Kazakhstan is also considered.

Keywords: mediation, mediation, criminal procedure, mediator

Ежегодно в Казахстане происходит большое количество конфликтов между гражданами. Часто такие конфликты становятся результатом разбирательства в суде. Для предотвращения конфликтов возникают и развиваются новые технологии, процедуры для их урегулирования. Посредничество - один из способов разрешения конфликта.

Посредничество - это процесс совместного решения проблемы участниками конфликта, чьи шансы на успех высоки из-за особых процедурных условий и профессиональной помощи посредника при осуществлении взаимодействия сторон на пути к урегулированию спора. Медиация - это внесудебное урегулирование споров между субъектами с участием незаинтересованной стороны; одним из наиболее неформальных методов разрешения конфликтов является процесс, когда стороны встречаются с совместно избранным, беспристрастным нейтральным специалистом - медиатором (посредником), который помогает вести переговоры с целью разработки взаимоприемлемого жизнеспособного решения в контексте различия между ними [1, с.34].

Согласно международной статистике, 30-40% всех споров проходят через примирительные и медиативные процедуры, в то время как положительный результат достигается в 85% случаев. В США только 5% дел переходят к суду, остальные завершаются, не доходя до суда, благодаря альтернативным методам разрешения. Самыми известными были центры посредничества в Великобритании, Франции, Италии. В судах Соединенных Штатов созданы центры или советы для разрешения споров посредством посредничества, и наиболее компетентные и авторитетные люди в различных сферах экономики, права и промышленности занимаются этим бизнесом в качестве медиаторов [2, с.66].

Среди принципов медиативных процедур, отличающих их от судебных разбирательств, следует отметить: конфиденциальность, менее формализованную процедуру, право стороны выбирать посредника, решение немедленно принимается сторонами после его принятия.

Институт медиации в области уголовно-процессуального производства должен применяться только к уголовным правонарушениям средней тяжести, поскольку не все совершенные действия теряют социальную опасность в результате примирения с потерпевшим.

В процессе медиации, в зависимости от решения вопроса о компенсации и сглаживания вреда, причиненного преступлением, решается вопрос об

ответственности обвиняемого. Отправной точкой для проведения медиации должно быть признание обвиняемым основных фактических обстоятельств дела, а не только признание вины в юридическом смысле. Без этого условия медиативные процедуры не будут успешными.

Медиация должна помочь потерпевшему восстановить социальную справедливость и заставить преступника искупить свою вину, восстановив нарушенное право в приемлемой форме для потерпевших: извинение; выплата денежной суммы; компенсации имущественного ущерба, а также помогает сторонам разработать конкретное соглашение по спору. Использование посредничества в уголовном процессе состоит в том, чтобы разрешить конфликт за более короткое время, вне рамок уголовного правосудия [3, с.55].

Введение медиации в уголовное судопроизводство уменьшает финансовые затраты на проведение судебных разбирательств, обеспечивает практическое равенство сторон и способствует полной реализации права на примирение и сглаживание вреда.

Положения уголовно-процессуального законодательства - один из важнейших компонентов современной уголовной политики в целом [4, с. 3]. Интересный механизм, способный одновременно решать несколько задач: повышение эффективности судопроизводства, гуманизация уголовной политики, снижение затрат на обслуживание системы уголовного преследования и исполнение уголовных наказаний, могут быть альтернативными процедурами с одновременным усилением диспозитивных принципов в уголовном процессе. Т. Маршал определяет реституционное правосудие как подход к преступности, ориентированный на решение проблемы, в которой участвуют сами стороны и общество в целом при активном участии государственных органов. По его мнению, это не особый вид деятельности, а набор принципов, которые позволяют ориентировать общую деятельность любого органа или группы в отношении преступления [5, с. 5].

Аналогичная точка зрения также принята другими исследователями. В частности, Л. М. Карнозова указывает, что реституционное правосудие не представляет никакой особой юрисдикции, ни отрасли права, ни «специального производства». Это направление развития уголовного правосудия [6, с. 517].

Основные идеи теории реституционного правосудия изложены в трудах Д.У. Ван Несс, Дж. Джонстона [7, с. 5-23], Х. Зера [8, с. 6-44]. Основные положения этой теории современные ученые формулируют в следующих положениях:

1) преступление - это, во-первых, конфликт между людьми, в результате которого возникает пострадавший, общество и правонарушитель и, во-вторых, нарушение закона;

2) важной задачей уголовного процесса является примирение сторон, которое сопровождается компенсацией за причиненный преступлением вред;

3) преступный процесс должен способствовать активному участию потерпевших, правонарушителей и представителей общества [9, с. 3-19].

Медиация известна давно, с тех пор как существуют конфликты или споры. При разрешении конфликтов использовали как переговоры между конфликтующими сторонами, так и медиацию, которую можно назвать особым типом переговоров с привлечением нейтрального лица [4]. Невозможно утверждать, что раньше применялась медиация в том виде, в котором она сформировалась и существует в настоящий момент. Мы можем говорить лишь о применении различных способов примирения участников конфликта с привлечением нейтрального посредника. Такие методы решения споров очень часто использовали в тех случаях, когда переговоры между оппонентами заходили в тупик, и для успешного примирения нужно было, чтобы конфликтующие стороны приняли и поняли точки

зрения друг друга. С давних времён люди убедились в том, что при разрешении серьёзных разногласий, при помощи переговоров легче добиться жизнеспособного и взаимовыгодного решения, нежели использовать нормы или иерархический порядок.

Медиация в её современном виде и понимании получила развитие во второй половине XX столетия, в США, Великобритании, Австралии, а затем уже распространилась по странам Европы. Первыми попытками применения медиации, стали попытки разрешения споров в области семейных отношений. Позже, медиация получила распространение при разрешении конфликтов самого широкого круга, от семейных споров и до сложных многосторонних конфликтов в публичной и коммерческой сфере.

Большинство авторов говорят о посредничестве только в отношении института примирения преступника с пострадавшим - индивидуума. А.А. Арутюнян считает, что присутствие потерпевшего лица является обязательным признаком уголовного дела, согласно которому возможно посредничество: «В первую очередь, медиативные процедуры не могут применяться в случаях, когда потерпевший отсутствует. Это связано с самой природой процедуры посредничества, которая направлена на согласование сторон, урегулирование конфликтной ситуации между отдельными лицами, то есть медиация не может иметь место, если потерпевшая сторона не является индивидуумом» [11, с. 98].

Казахстанское действующее уголовное и уголовно-процессуальное законодательство предусматривает возможность прекращения уголовного дела о преступлении малой или средней тяжести в связи с активным раскаянием и полной компенсацией. Эти процедуры предназначены для осуществления активного покаяния, а не примирения, но это не имеет принципиального значения в этом контексте. В этой связи мы полностью поддерживаем мнение Н.Н. Апостоловой, которое по сути и содержанию сочетает в себе две версии альтернативных форм разрешения уголовного правового конфликта: примирительные процедуры в присутствии потерпевшего по уголовному делу и все виды условного прекращения (отказа) уголовного преследования (дела) если потерпевший отсутствует [12, с. 6].

Еще одна важная проблема, которая должна быть решена, - это вопрос о ряде случаев, в которых могут быть предусмотрены медиативные процедуры.

А.В. Смирнов предлагает распространить посредничество на преступления сексуального характера, некоторые преступления против человека, честь, достоинство и деловая репутация, преступления против собственности [13, с. 114-115]. Аналогичная точка зрения разделяется другими исследователями [14, с. 330]. А.А. Арутюнян, считает, что «использование медиации неприемлемо для действий, которые вызвали особенно серьезные последствия в виде смерти человека, поскольку в этом случае довольно сложно говорить о пропорциональной компенсации за вред» [11, с.98].

Изучение мировой практики показало, что медиация чаще всего используется в случаях преступлений против собственности, а также для преступлений малой или средней тяжести, затрагивающих личные права и интересы граждан. Поэтому мы считаем, что положительный эффект может быть обеспечен внедрением механизма посредничества в следующих учреждениях уголовно-процессуального и уголовного права Казахстана:

- учреждение прекращения уголовного дела о преступлении малой или средней тяжести в связи с примирением сторон;
- институт прекращения уголовного преследования в связи с активным раскаянием;

- институт по смягчению вины в связи с примирением или активным раскаянием;
- частично, с некоторыми оговорками, о прекращении уголовного преследования в случаях преступлений в сфере экономической деятельности с возмещением ущерба, причиненного этим преступлением;
- институт освобождения судом несовершеннолетнего ответчика от наказания с использованием обязательных образовательных мер;
- институт досудебного соглашения о сотрудничестве (с учетом соответствующих изменений в правовом регулировании этого учреждения).

Модель посреднической процедуры в Казахстане представляет собой своего рода синтез уже известных мировых форматов медиации. Особенно привлекательной для специалистов является сингапурская модель. Она, по мнению директора казахстанского медиа-центра И. Виговской, имеет сходство с казахстанской процедурой. Во-первых, есть поддержка со стороны правительства. Во-вторых, существует обширный слой посредников - добровольцев. В-третьих, каждый центр развивается в своем направлении: защита прав потребителей, финансовые споры, корпоративные конфликты, семейное посредничество и т.д. В Казахстане основой для развития медиации является опыт России, Великобритании и Германии.

28 января 2011 года был принят закон «О медиации» [15] а также были внесены изменения и дополнения в некоторые законодательные акты Республики Казахстан. Принятию этих законов предшествовало большая работа по практическим вопросам реституционного правосудия, международной практике медиативных процедур, с тем чтобы найти наиболее эффективные формы разрешения конфликтов, альтернативные виды достижения справедливости.

О более широком внедрении института примирения «путем расширения списка преступлений, подпадающих под возможность освобождения от уголовной ответственности посредством посреднической процедуры», упоминалось в Концепции правовой политики, утвержденной 20 сентября 2002 года.

В продолжение этого Концепция правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 год [16], утвержденная 24 августа 2009 года № 858, гласит, что «самое важное направление в развитии уголовного права есть определение возможностей постепенного сокращения масштабов преступных репрессий путем расширения условий освобождения от уголовного наказания, особенно в отношении лиц, которые не представляют большой общественной опасности (несовершеннолетние и т. д.)».

Согласно международной практике, положительным результатом реституционного правосудия, включая медиативные процедуры, является сокращение бремени судов, число осужденных, сокращение конфликтов в обществе.

Важным шагом на пути применения альтернативных мер к уголовному преследованию в отношении несовершеннолетних является законодательная возможность заменить меры уголовного наказания на принудительные меры воспитательного воздействия. В нашей стране учреждение активного покаяния предусмотрено и как обстоятельство, смягчающее ответственность и как условия освобождения от ответственности за сотрудничество с правоохранительными органами.

Очень важным положением действующего Уголовно-процессуального кодекса является право прокурора отказаться от продолжения уголовного преследования, особенно объективно приближающегося к оценке доказательств, собранных по делу, недопустимости обвинений подсудимых, вина которых не была доказана или доказана с использованием незаконных методов.

В рамках продолжающейся работы в государстве по совершенствованию законодательства и повышению эффективности уполномоченных государственных органов введение института посредничества органично «вписывается» в общую правовую политику как эффективный альтернативный способ разрешения гражданских споров и уголовных - законные конфликты.

Как указано в Законе, медиация (процедура разрешения спора, конфликта между сторонами при содействии посредника для достижения взаимоприемлемого решения, осуществляемая добровольным согласием сторон), может применяться к спорам, возникающим из гражданских, трудовых, семейных и других правовых отношений с физическими и (или) юридическими лицами, а также в ходе уголовного судопроизводства в случаях преступлений малой и средней тяжести.

Однако Закон устанавливает запрет на применение медиации в спорах, если они затрагивают или могут затрагивать интересы третьих сторон, не участвующих в процедуре посредничества, а также лиц, признанных некомпетентными судом, в случаях, когда одна из сторон является государственным органом, а также по уголовным делам о коррупционных преступлениях и других преступлениях против интересов государственной службы и государственного управления.

В соответствии с международными стандартами осуществление медиации в нашем государстве основано на принципах добровольности, равенства сторон в посредничестве, независимости и беспристрастности посредника, а также недопустимости вмешательства в процедуру посредничества. Требования к медиатору, порядок их примирения на профессиональной и непрофессиональной основе, затраты на медиативные процедуры, четко обозначены. В частности, посредник может быть независимым, беспристрастным лицом, не заинтересованным в исходе дела, выбранным по обоюдному согласию сторон, включенным в реестр и дающим согласие на выполнение функции медиатора.

Предложение стороны подать заявку на медиацию может быть сделано по просьбе другой стороны, суда или органа уголовного преследования, в производстве которого возбуждено уголовное дело. Медиативные процедуры осуществляются по обоюдному согласию сторон и при заключении между ними соглашения. Продолжительность медиативных процедур определяется соглашением о медиации.

Если в гражданском процессе может быть начата медиация, как на досудебных этапах, так и в ходе разбирательства, применение медиативных процедур в уголовном процессе имеет свои особенности.

Следует отметить, что законодательно внесены поправки в Уголовный кодекс, согласно которому лицо, совершившее преступление малой или средней тяжести (за исключением коррупции и других преступлений против интересов государственной службы и государственного управления), может быть освобождено от уголовной ответственности (ст. 67 – 68 УК РК), если оно примирилось с потерпевшим, в том числе путем медиативных процедур, и возместило вред, причиненный лицу [17].

Соглашение о медиации не приостанавливает производство по уголовному делу, медиативные процедуры должны осуществляться в рамках условий досудебного и судебного разбирательства, установленных уголовно-процессуальным законодательством. Поскольку мера пресечения обвиняемого может быть избрана в виде ареста и приостановления уголовного процесса на основании процедуры медиации, это может усложнить и увеличить сроки ареста.

Заключение сторонами соглашения об урегулировании конфликта путем медиации является основанием для прекращения уголовного дела органом, ведущим уголовный процесс.

В случае прекращения медиативных процедур, проводимых в гражданском и уголовном процессе, стороны обязаны незамедлительно направлять в суд или в орган уголовного преследования соглашение в случае его подписания при урегулировании конфликта или письменное уведомление о прекращении медиативных процедур с указанием оснований, предусмотренных законодательством.

Таким образом, подводя итог вышесказанному, мы позволим себе концептуально идентифицировать несколько позиций, которые были подтверждены в этой статье.

Во-первых, институт медиации является одним из наиболее эффективных способов осуществления реституционного правосудия, введение которого в отдельные положения уголовно-процессуального законодательства представляется разумным.

Во-вторых, медиация уникальная вещь. Это великая инвестиция в будущее. Применение данного института имеет положительные плюсы не только для участников процесса, но является позитивным результатом восстановительного правосудия.

Медиация – это институт XXI столетия: она предвосхищает главный вызов, стоящий перед людьми нынешней эпохи, вызов разобщенности конфликтов. За медиацией будущее нашей миролюбивой страны.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Гуськова А.П., Маткина Д.В. Медиация в уголовном процессе // Российский судья. - 2016. - № 2. - С. 34-37.
2. Карягина О.В. Перспективы медиации в российском уголовном процессе: зарубежный опыт примирительных процедур // Российская юстиция. - 2011. - № 6. - С. 66-68.
3. Апостолова Н. Н. Медиация (посредничество) по уголовным делам // Российская юстиция. - 2017. - № 3. - С. 55-58.
4. Хан В., Уразалин Г. Правовая регламентация института медиации в уголовном процессе Казахстана // Закон и время.- 2013.- № 07 (151).- С. 67.
5. Marshall T.F. Restorative justice: an overview. A report by the Home Office Research Development and Statistics Directorate [Electronic resource] / T.F. Marshall. — L., 1999. — 39 p. — Mode of access: <http://homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/occ-resjus.pdf>.
6. Судебная власть / под ред. И.Л. Петрухина. — М. : ООО «ТК Велби», 2015. — 720 с.
7. 16. Handbook of restorative justice / ed. by G. Johnstone, D.W. van Ness. — Devon, UK, 2007. — 650 p.
8. Zehr H. The little book of Restorative justice [Electronic resource] / H. Zehr, A. Gohar. — USA, 2003. — 89 p. — Mode of access: <http://www.unicef.org/tdad/littlebookrjpakaf.pdf>.
9. Ness D.W. van. An overview of restorative justice around the world. For distribution at Workshop 2: Enhancing Criminal Justice Reform, Including Restorative Justice United Nations 11th Congress on Crime Prevention and Criminal Justice Bangkok, Thailand, April 22, 2005 [Electronic resource] / D.W. van Ness. — Mode of access: <http://assets.justice.vic.gov.au/njc/resources/c4518c8a-c200-4623-afd1-42e255b62cf9/01+an+overview+of+restorative+iustice.pdf>.

10. Смирнова И.Г. Социальная ценность российского уголовного судопроизводства : дис. ... д-ра юрид. наук / И.Г. Смирнова. — Томск, 2014. — 517 с.
11. Арутюнян А.А. Медиация в уголовном процессе / А.А. Арутюнян. — М. : Инфотропик Медиа, 2015. — 200 с.
12. Апостолова Н.Н. Целесообразность (дискреционность) в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Н.Н. Апостолова. — М., 2015. — 62 с.
13. Карнозова Л.М. Место примирения и посредничества в доктрине уголовного правосудия / Л.М. Карнозова // Государство и право. — 2016. — № 10. — С. 113-120.
14. Смирнова И.Г. Социальная ценность российского уголовного судопроизводства : дис. ... д-ра юрид. наук / И.Г. Смирнова. — Томск, 2012. — 517 с.
15. Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.10.2015 г.) // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=30927376#pos=3;-276.
16. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» (с изменениями и дополнениями от 16.01.2014 г.) // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30463139.
17. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.07.2018 г.) // http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=31575252.

Кайырбекова Г.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ҮКІМДЕР ЖИЫНТЫҒЫ БОЙЫНША ЖАЗА ТАҒАЙЫНДАУ КЕЗІНДЕГІ ЗАҢДЫЛЫҚТЫ САҚТАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Үкімдер жиынтығы бойынша жаза тағайындау ережелерін қамтитын жұмыста автор келесі қылмыстық құқықтағы жаза ұғымы мен түрлерін, жаза тағайындаудың жалпы негіздерін, жазаны ауырлататын және жеңілдететін мән-жайларды талдайды.

Сонымен қатар тәжірбиелік мән-жайлар ескеріле отырып, үкімдер жиынтығы бойынша жаза тағайындау кезіндегі әдістер мен ережелер, үкімдер жиынтығы бойынша жаза тағайындау кезіндегі заңдылықты сақтау мәселелерін қарастырады.

Автор үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындау ережелерін айқындап, үкімдер жиынтығы бойынша жаза тағайындау институтын жетілдіру бойынша ұсыныстар жасайды.

Түйін сөздер:

Сот үкімі, үкімдердің жиынтығы, қылмыстың жиынтығы, сотталғандардың мүддесі, қылмыс, дау.

АННОТАЦИЯ

В работе, посвященной вопросам назначения наказания по совокупности приговоров, автор анализирует вопросы уголовно-правового значения наказания, основы назначения наказания, обстоятельства, отягчающие смягчающие уголовную ответственность.

С учетом практики применения законодательства, рассматриваются вопросы применения способов и правил при назначении наказаний по совокупности приговоров, по соблюдению законности при назначении наказаний по совокупности приговоров.

Автор определяет правила назначения наказаний по совокупности приговоров и предлагает меры по совершенствованию института назначения наказаний по совокупности приговоров.

Ключевые слова: Приговор суда, совокупность приговоров, совокупность преступлений, интересы осужденных, преступление, спор.

ABSTRACT

In his work on sentencing based on cumulative sentences, the author analyzes the issues of the criminal law meaning of punishment, the basics of sentencing, and aggravating factors for mitigating criminal responsibility.

Taking into account the practice of applying the law, the issues of applying methods and rules in sentencing on cumulative sentences, on observance of legality when sentencing on cumulative sentences are considered.

The author determines the rules of sentencing in the aggregate.

Key words: sentences and offers measures to improve the institution of sentencing on cumulative sentences.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 75-бабына сәйкес сот билігін тек сот қана жүзеге асырады. Тек сот ғана тұлғаның қылмыстың жасалуына кінәлілігі туралы бір жолата қорытынды жасау және жаза тағайындау құқығы берілген. Сот билігі Қазақстан Республикасының атынан азаматтар мен ұйымдардың, оның ішінде қылмыс істегені үшін жаза тағайындалғандардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында жүзеге асырылады [1].

Сот үкімі – қылмыстық іс жөніндегі бүкіл өндірістің қорытындысы, шығарылатын құқықты қолданудың аса маңызды кесімі болып табылады. Конституциялық қағидаларға сәйкес үкім Қазақстан Республикасының атынан шығарылады әрі заңды және негізді болуы тиіс деп ойлаймын.

Үкімдерді дайындау практикасын зерделеу олардың көбінің заң талаптарына сәйкес қабылданатынын көрсетеді. Сонымен қатар, кейбір соттар үкімдерді дайындаған кезде олардың нысаны мен мазмұны жөнінде қойылатын заң талаптарын сақтай бермейді. Мұның өзі де үкімдердің өзгертілуіне және бұзылуына әкеліп жатады.

Үкім – Қазақстан Республикасы Конституциясының 77-бабының 3-тармағында және Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 2-тарауында көрсетілген әділ сот принциптерін сақтай отырып, сотталушыға қатысты оның кінәлілігі немесе кінәлі еместігі, қылмыстық жазаны оған қолдану немесе қолданбау туралы бірінші сатыдағы соттың сот мәжілісінде Қазақстан Республикасының атынан шығарылған қылмыстық іс бойынша үкімі болып табылады.

Үкімді бұлжытпай орындау ешқандай ерекшеліксіз барлық мемлекеттік органдарға, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына, заңды тұлғаларға, лауазымды адамдар мен азаматтарға міндетті болып табылады.

Үкімнің мемлекет атынан шығарылуы, оның маңыздылығы судьялардан оның заңдылығы мен негізділігі үшін ерекше жауапкершілік сезінуді талап етеді.

Үкім, егер ол оның сотқа қарастылығы ережелері сақталып, тараптарға дәлелдемелерді тең негізде зерттеуге мүмкіндік беру қамтамасыз етіле отырып, тараптардың бәсекелестігі және тең құқықтылығы принциптерінің негізінде сот талқылауын жүргізу туралы қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарына сәйкес, құқық нормалары дұрыс қолданыла отырып соттың заңды құрамымен шығарылса заңды болып табылатынын соттардың ескергені жөн.

Заң талаптары сақтала отырып жиналған және тікелей сот отырысында толық, жан-жақты және объективті тексеріліп, талданған, тиісті баға берілген дәлелдемелерге негізделген, тұжырымдары дәлелденген үкім негізді болып табылады.

Сот қабылдаған шешімдердің мазмұнын неғұрлым толық ашуға әсер ететін үкімнің процессуалдық нысанын сақтау маңыздылығына соттардың назары аударуы тиіс. Ол нысаны мен мазмұны бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік Кодексінің (әрі қарай – ҚР ПК) 377-383-баптарына сәйкес келуі тиіс [2].

Жаза жасалған қылмысқа назар аударудың қажетті және өте қатал құралы болып табылып отыр. Жазаның тағайындалуы соттың қылмыстың жасалуына кінәлі деп танылған адамға, айыптау үкімінде жазаның түрі мен мөлшерін таңдауды білдіреді.

Жасалған қылмыс үшін қылмыстық кодекстің Ерекше бөліміндегі тиісті баптарда көзделгеннен неғұрлым қатаң жаза қылмыстық кодекстің Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің (әрі қарай – ҚР ҚК) 58 және 60-баптарына сәйкес қылмыстардың жиынтығы бойынша немесе үкімдердің жиынтығы бойынша тағайындалуы мүмкін [3].

Жаза тағайындауды құқықтық реттеу мәселелеріне ҚР қолданыстағы ҚК-нің Жалпы бөлімінің 4-бөлімі арналған. 1959 жылы Қазақ КСР ҚК-інде жаза тағайындау мәселелеріне арналған арнайы тарау болған. Жаза тағайындау мен қолдануды мұқият реттеу және ғылыми негіздеу кінәлілер тиісінше жазасын алу үшін, әділділік талабы сақталуы үшін және қылмыстық құқықтық ықпал ету шаралары жаза мақсаттарына қол жеткізу қажет болғанда және қол жеткізуге жеткілікті шектерде ғана пайдаланылуы үшін жүзеге асырылады.

Жаза тағайындау үрдісін мұқият реттеу кінәлілерге дәйекті және әділ жаза таңдауды кепілдеуге арналған. Бірақ соңғы жылдардағы соттық статистика шығарылатын үкімдердің сапалы көрсеткіштерінің төмендеуінің келеңсіз тенденциясын көрсетіп жатыр. Л.Л.Кругликовтың мәліметтері бойынша сот қателіктерінің 35-тен 45-ке дейінгі пайызы жаза тағайындауға қатысты. Жаза тағайындау аясына тән қателіктеріне мыналарды жатқызуды болады: жаза тағайындаудың заңдық шектерін бұзу; жазаны үкімді іс жүзінде атқару мүмкін емес болатын реттерде белгілеу; жазаның әлдебір шарасын қолдануға қатысты ҚК-нің жалпы бөлімнің нұсқамаларын елемеу немесе жеткілікті түрде толық ескермеу; ҚК-інің 55-56-59-баптарында қарастырылған ережелерден ауытқу [4].

Жаза тағайындау саласындағы сот қателіктерінің кең етек алуын объективтік және субъективтік сипаттағы бірқатар себептермен түсіндіруге болады:

Біріншіден, жаза тағайындау адамзат қызметінің баға беруші сипатқа ие және мұқият әрі толық нақтылауға келмейтін күрделі сараларының бірі болып табылады.

Осыған байланысты жаза тағайындау барысындағы мәселелердің басым көпшілігінің шешімі соттық қарауға жатқызылған.

Екіншіден, соңғы жылдары жаза тағайындау институты елеулі өзгерістерге ұшыраған, ал оған сәйкес заң ережелерін біркелкі қолдану тәжірибесі әлі бір орынға қойылмаған.

Үшіншіден, жаза тағайындаудың құқықтық реттелуінде жеке кемшіліктер бар. Мысалы, Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заң (ҚК-нің 56-57, 59-60-баптары) жаза тағайындаудың жеке (арнайы) негіздерін бекітеді, бірақ олардың жаза тағайындаудың жалпы негіздерімен ара-қатанасының мәселесі әлі күнге дейін шешімін табылмаған. Сонымен қатар қолданыстағы Қылмыстық кодексті қабылдау уақыты жаза тағайындау туралы нормалардағы жеке ақаулықтар, қазіргі кезде жойылған. Жаза тағайындау саласындағы қателіктердің кеңінен тарауын түсіндіретін субъективтік факторлар қатарында соттардың субъективизмін, назар аудармаушылығын және құзіретсіздігін атауға болады.

Қылмыстық құқықтағы қазіргі кездегі проблемалардың бірі - көптеген құқық бұзушылықтар үшін жазалау мәселесі.

Бұл тақырыптың өзектілігі қылмыстардың жиынтығы үшін жаза тағайындау ережелерін құқықтық реттеу жеткілікті түрде дамымаған және дәлірек ерекшеліктерді талап ететіндігімен байланысты. Ол болмаған кезде әділетсіз жазаларды тағайындау жағдайлары да жиі кездеседі. Осыған байланысты, үкімдердің жиынтығы үшін түпкілікті жаза тағайындау кезінде жасалатын қылмыстардың саны, олардың санаттары, қылмыстар жиынтығы, жасалған қылмыстардың кезеңдері, қылмыстар арасындағы ішкі байланыстар, біртұтастық немесе қылмыстардың біртектілігі ескеріледі. Осылайша, қылмыстың тұтастығы үшін жаза тағайындау, әрине, қылмыстық құқықтың маңызды мәселелерінің бірі болып табылады.

Негізінен, бұл үкімдердің жиынтығы үшін жаза тағайындау туралы ережелерді жеткілікті түрде нақты нақтылаумен байланысты. Бірақ дұрыстығы мен біліктілігі өте маңызды, себебі кейінгі үкімге байланысты болады. Егер жиынтықты құрайтын қылмыстарды білу дұрыс болмаса, онда бұл негізсіз қатаң немесе жеңіл жаза тағайындауына әкеліп соғылуы да мүмкін.

Сондықтан бұл мәселені қылмыстық заңнамаға тиісті түзетулер енгізуге тиіс. Егер сотталған адам үкім шығарылғаннан кейін, бір жазаны толық өтегенге дейін жаңадан қылмыс жасаса, сот соңғы үкім бойынша сот тағайындаған жазаға соттың алдыңғы үкімі бойынша жазаның өтелмеген бөлігін толық немесе ішінара қосады. Үкімдердің жиынтығы бойынша түпкілікті жаза, егер бас Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Қылмыстық жаза тағайындаған кезде соттардың заңдылықты сақтауы туралы» 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысының 9-12-тармақтарында үкімдердің жиынтығы бойынша жаңа тағайындауда басшылыққа алатын мынадай қағидаларды көрсетіліп берілген [5].

Үкімдердің жиынтығы бойынша жаза тағайындалғанда, соттар бұрынғы үкім бойынша тағайындалған жазаның өтелмеген бөлігінің мөлшері мен түрін белгілеуге және көрсетуге тиіс, жазаның өтелмеген бөлігі, ҚК-тің 60-бабының негізінде жаңа үкім бойынша тағайындалған жазаға түгелдей немесе ішінара қосылуы керек. Бұрынғы үкім бойынша жазаның өтелмеген бөлігі болып мыналар саналады: шартты жазаға сотталған кездегі, сондай-ақ ҚК-тің 72-бабында немесе 74-бабының 3-бөлігінде көрсетілген негіздер бойынша жазаны өтеуді орындауды кейінге қалдырылған кезде, 73-бабының 3-бөлігін қолданған кезде — ұсталуына немесе бұлтартпау шарасы ретінде тұтқындалуына байланысты қамауда немесе медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын қолдануға байланысты емдеу мекемесінде болған уақытты есептемегенде — жазаның бүкіл мерзімі; ҚК-тің 70-бабында көрсетілген негіздер бойынша мерзімнен бұрын шартты түрде босатылған кезде — сотталушы оны өтеуден мерзімнен бұрын шартты түрде босатылған жазаның бөлігі; бас бостандығын шектеуге, сондай-ақ қоғамдық

жұмыстарды атқаруға сотталған кезде — міндетті жұмыс мерзімінің бөлігі және сотталушы жұмыстан жалтарған кездегі уақыт.

Бұрынғы үкім бойынша тағайындалған жазаның өтелмеген бөлігін ішінара қосып үкімдердің жиынтығын қоспағанда егер қорытынды жаза, жазаның осы түріне белгіленген ең жоғарғы шегінде тағайындалмаса, сот үкімде осындай шешімнің қабылданғанын дәлелдеу керек.

Бұрынғы үкімдегі жазаның өтелмеген бөлігін ішінара қосқанда қорытынды жаза қалайда мөлшері жағынан жаңадан жасалған қылмыс үшін тағайындалған жазадан да, бұрынғы үкім бойынша өтелмеген жазадан жоғары болуы керек. Егер сотталушы сынақ мерзім ішінде жаңадан қылмыс жасаса, сот жазаны үкімдердің жиынтығы бойынша тағайындау мәселесін талқылаған кезде ҚК-тің 64-бап төртінші бөлігінің талаптарын ескеруге міндетті.

Бұл орайда ҚК-тің 60-бабының ережелері сот жаңа қылмыс үшін жаза тағайындаған кезде бұрынғы үкімдегі шартты соттылықты жою туралы шешім қабылдаған жағдайда ғана қолданылады.

Егерде сот абайсыз немесе онша ауыр емес қасақана қылмыс туралы істі қараған кезде бұрынғы үкімдегі шартты соттылықты қалдыру туралы тұжырымға келсе, онда жаза тек жаңа қылмыс үшін тағайындалады. Жазаларды қылмыстардың жиынтығы бойынша немесе үкімдердің жиынтығы бойынша толық не ішінара қосқан кезде, соттар ҚК-тің 61-бабында бекітілген мерзімдерді қосу кезінде оларды белгілеу тәртібін ескергені жөн.

Бұл баптың мәніне сай бұрынғы үкім бойынша тағайындалған өтелмеген қосымша жаза түгелдей немесе ішінара жаңа үкім бойынша тағайындалған дәл сондай қосымша жазамен бірігеді, бұл қосымша жаза қосымша жазаның дәл осы түрі үшін белгіленген мерзім шегінде тағайындалады! ҚК-тің 61-бап 2-бөлігінде көрсетілген қосымша жазалар бөлек орындалады.

Егер алғашқы үкім бойынша адам бас бостандығынан айыруға, түзету жұмыстарына немесе орындалуға жататын басқа да жазалар бойынша сотталса, ал екінші үкім бойынша жаза, ҚК-тің 63-бабын қолдана отырып тағайындалса, онда сот жазаларды қосқан кезде олардың бөлек орындалатынын үкімде көрсетуі тиіс.

Бұл орайда шартты соттау қолданылған үкімдегі сынақ мерзімі алғашқы үкімдегі жаза қай мекемеде **орындалатынына қарамастан**, үкім күшіне енген кезден бастап есептеледі.

Егер сотталған адам бұрынғы үкімді орындауды кейінге қалдырған кезде басқа қылмыс жасап қойса, сот жаңа қылмыс жасағаны үшін тағайындаған жазаға ҚК-тің 60-бабына сай бұрынғы үкім бойынша өтелмеген жазасын қосуға тиіс.

Ондайда бұрынғы үкімді орындауды кейінге қалдыруды бұзу туралы қаулы қабылдаудың керегі жоқ.

Егер жаңа қылмыс үкімді орындауды кейінге қалдыру мерзімі өтіп кеткеннен кейін және сотталушыны ҚК-тің 72-бап 3-бөлігіне сай жазасын өтеу үшін тиісті мекемеге жібергендігі туралы соттың ұйғарымы заңды күшіне енгеннен кейін жасалса, сот жаңа қылмыстың жазасын белгілеп алып, ҚК-тің 60-бабында көрсетілген жазаны үкімдердің жиынтығы бойынша тағайындаудың ережелерін қолдануға міндетті.

Егер жаңа іс жөніндегі үкім қабылданған кезге дейін, сот сотталушыны жазасын өтеуден босату немесе оны жазасын өтеу үшін тиісті мекемеге жіберу туралы мәселесін заңға сай шешілген болса, онда сот тек жаңа қылмыс үшін жаза тағайындайды. Бұндай жағдайда орындалмаған үкімдер бола тұра үкімді орындау туралы мәселе КІЖК-нің 470-478-баптарында көзделген тәртіпте шешілуі мүмкін

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы // <http://adilet.zan.kz/kaz/>
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/>
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/>
4. Кругликов Л.Л. Уголовное право России: особенная часть // <http://m.market.yandex.ru>
5. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының, «Қылмыстық жаза тағайындаған кезде соттардың заңдылықты сақтауы туралы» № 4 қаулысының 9-12-тармақтары, 25 маусым 2015 ж // <http://adilet.zan.kz/kaz/>

Камарова С.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ТОНАУ ЖӘНЕ ҚАРАҚШЫЛЫҚ ҚЫЛМЫСТАРЫНЫҢ ШЕТ ЕЛ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ЗАҢНАМАЛАРЫНДА САРАЛАНУ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАРЫ АҢДАТПА

Мақалада тонау және қарақшылық қылмыстық құқық бұзушылықтарын сот тәжірибесінде құрамдарының белгілері бойынша ажырату және олар бойынша сот тәжірибесінде жаза тағайындау туралы мәселелі сұрақтар талқыланды. Сонымен қатар Дания, Швейцария, Испания заңнамаларындағы тонау және қарақшылық қылмыстарына Қазақстан заңнамасымен салыстырмалы талдау жасалды.

Түйін сөздер: жеке меншікке қарсы қылмыстар, тонау, қарақшылық, олардың құрамын ажырату, салыстырмалы талдау, Дания, Швейцария, Испания.

АННОТАЦИЯ

В данной статье были рассмотрены проблемные вопросы разграничение грабежа и разбоя в судебной практике и вопросы назначения наказания по ним. Кроме того проведен сравнительный анализ законодательства Дании, Швейцарии, Испании и Казахстана по разбою и грабежу.

Ключевые слова: преступления против частной собственности, грабеж, разбой, разграничение их составов, сравнительный анализ, Дания, Швейцария, Испания.

ABSTRACT

In this article, the problem questions were considered differentiation of pillage and robbery in judicial practice and questions setting punishment on them. And the comparative analysis of legislation Denmark, Switzerland, Spain and Kazakhstan on a robbery and pillage is conducted in addition.

Keywords: crimes against private property, pillage, robbery, delineation of their compositions, comparative analysis. Denmark, Switzerland, Spain.

Қазіргі таңда жеке меншікке қатысты қылмыстардың өсуіне байланысты, оның ішінде қарақшылық және тонау қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істерді сот тәжірибесінде қарау барысында оларды құрамының белгілері бойынша ажырату бірқатар қиыншылықтарды тудыруда. Тонау және қарақшылық қылмыстары өз алдына кең тараған қылмыстарға жатады.

Статистикалық мәліметтерге келетін болсақ 2017 жылы Қазақстан Республикасы соттарына барлығы 57 773 қылмыстық іс келіп түссе, оның ішінде 3123 іс ҚК-тің 191 - бабымен, 577 іс ҚК-192 бабымен келіп түскен. Барлық келіп түскен істердің ішінде аяқталғаны 55 184 іс, ҚК-тің 191 -бабымен 2972 іс, ҚК-тің 192-бабымен 518 іс аяқталған.

Ал 2018 жылы барлығы сотқа 51 025 іс келіп түссе, 2668 іс ҚК-тің 191-бабымен, 521 ҚК-тің 192-бабымен түскен. Оның ішінде аяқталғаны 48393, ҚК-тің 191-бабымен 2492 іс, ҚК-тің 192-бабымен 473 іс[1].

Статистикалық мәліметтерге сай салыстырмалы түрде сотқа келіп түскен және сотта аяқталған қылмыстық істердің санының шамалы ғана азайғанын байқаймыз.

Сот тәжірибесінде қылмыстың сабақтас құрамдары бойынша әрекетті дұрыс саралау барысында жиі қиыншылықтар тууда. Сондықтан қазіргі таңда тонау және қарақшылық қылмыстарының құрамдарының белгілерінің арасындағы айырмашылықтарын дұрыс анықтап және осы қылмыстар үшін әділ және заңды жаза тағайындау үлкен мәселе болып отыр.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» нормативтік қаулысында бөтен мүлікті осы мүліктің меншік иесіне немесе өзге иеленушісіне залал келтіре отырып, кінәлі адамның немесе басқа адамдардың пайдасына пайдакүнемдік мақсатта жасалған құқыққа қарсы өтеусіз алып қою және (немесе) айналдыру бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену деп танылатындығы көрсетілген [2].

Қылмыстық кодексте тону және қарақшылық қылмыстық құқық бұзушылықтарының түсініктері берілген, алайда оларды құрамының белгілеріне байланысты ажырату барысында туандайтын қиыншылықтар, мәселелердің барлығын көрсетеді.

Жалпы тонау – ұрлық, алаяқтық, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемденіп алу немесе талан-таражға салу қылмыстарына қарағанда қауіпті қылмыс болып табылады. Ол Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінде бөтеннің мүлкін ашық жымқыру (191 бап 1 бөлігі), жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына қауіпті емес күш қолданып не осындай күш қолдану қатерін төндіру (191-бап 2-бөлігі 1-тармағы) деп анықталса, қарақшылық - бөтеннің мүлкін жымқыру мақсатындағы шабуылға ұшыраған адамның өміріне немесе денсаулығына қауіпті күш қолданумен немесе тікелей осындай күш қолдану қатерін төндірумен ұласқан шабуыл деп анықталған(192 бап, 1-бөлігі) [3].

Соттарда қарақшылық және тонау қылмыстарын құрамының белгілерін сотталушының іс-әрекеттері бойынша дұрыс саралау және олар бойынша дұрыс жаза тағайындамау мәселелері жиі кездеседі. Оның ішінде қылмысқа қатысушалардың қылмысты алдын ала сөз байласып жасауын айта кеткен жөн.

Мысал ретінде Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының қадағалау алқасымен өзгертілген Батыс Қазақстан облысының қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының 2013 жылғы 12 қарашадағы Иванов пен Владимировқа қатысты үкімін айта кетуге болады.

Бұл іс бойынша кассациялық сот алқасы Қазақстан Республикасының ҚІЖК-нің 320-бабы талаптарын бұзып, яғни, тағылған айып шегінен шығып кеткен. Бұл

қылмыстар алдын ала сөз байласумен емес сотталушылардың бір-бірінің көзінше ғана жасалған. Осыған байланысты Жоғарғы Соттың қадағалау сот алқасымен, Владимировтың қылмыстық іс әрекетін Қазақстан Республикасының ҚК-нің 179-бабы екінші бөлігі «а» бөлігінен, осы кодекстің 179-бабы бірінші бөлігіне, яғни, Сабитовтың өмірі мен денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылық арқылы шабуыл жасап, бөтеннің мүлкін иемденуі деп, ал И-вановтың қылмыстық іс әрекетін Қазақстан Республикасының ҚК-нің 96-бабы екінші бөлігі «ж,з» тармақтарынан Қазақстан Республикасының ҚК-нің 96-бабының бірінші бөлігіне, яғни, жәбірленуші Сабитовті қасақана өлтіру деп қайтадан саралаған.

Тағы бір мысал, Маңғыстау облысының Ақтау қалалық сотының үкімімен Әлімов Қазақстан Республикасының ҚК-нің 192-бабы екінші бөлігінің 4-тармағымен 4 жылға бас бостандығынан айыру жазасы мүлкін тәркілеу арқылы тағайындалған. Қылмыстық іс құжаттарымен анықталғанындай, ол «Минутка» дүкенінде дүкен сатушысы Мироноваға пышақ қолданамын деп қорқытып, ақша беруін талап еткен. Қорыққан Миронова ақшаның кассада екенін көрсеткен. Кассадан 64 715 теңге алған Әлімов оқиға болған жерден із суытқан. Мұндай мән-жайда, тек қана пышақты көрсету, «қару немесе қару ретінде пайдаланған өзге де заттарды» пайдалану болып саналмайды. Ал пышақтың нақты зақымдау, яғни, кіру-кесу сапасын сотталған Әлімовтың пайдаланғаны туралы мәлімет іс бойынша болмаған.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот практикасы туралы» № 8 нормативтік қаулысының 21-тармағына сәйкес, Егер кінәлі жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті дене жарақатын келтіру үшін пайдалану мүмкін емес көрінеу жарамсыз немесе оқталмаған қарумен не қаруға ұқсас (тапаншаның нобайы, ойыншық қанжар және т.б.) затпен қорқытса, онда кінәлінің әрекеттерін, егер басқа саралау белгілері болмаса, ҚК-нің 191-бабының бірінші бөлігі бойынша саралау керек.

Егер кінәлі қаруды немесе қару ретінде пайдаланатын заттарды тікелей қолданбай, тек қолданамын деп қорқытса, онда оның әрекеттерін ҚК-нің 192-бабының бірінші бөлігі бойынша саралау керек [2].

Осы мән-жайларға байланысты, Маңғыстау облыстық сотының қылмыстық істер бойынша апелляциялық сот алқасы үкімді өзгертіп, сотталғанның қылмыстық іс әрекетін Қазақстан Республикасының ҚК-нің 192-бабы екінші бөлігінің 4-тармағынан осы баптың бірінші бөлігімен, яғни, Қазақстан Республикасының ҚК-нің 192-бабы бірінші бөлігінде көзделген жәбірленушінің «денсаулығына қауіпті зорлық-зомбылық арқылы шабуыл жасау» деп қайта саралаған.

Құқықтық саралау барысында туындайтын қандай да бір күрделілік келтіретін сұрақтар, тонау мен қарақшылықтың шегін ажыратудан туындайтын сұрақтар. Соттарға, қылмыс жасау барысында қолданылған күш қолданудың қауіптілігі немесе оның жәбірленушінің денсаулығы мен өміріне қауіпсіздігі тұрғысында, сонымен қатар, қарумен немесе қару ретінде пайдаланған, денсаулыққа зиян келтіруге бейімделген өзге де заттарды қолдану сұрақтарына баға беру қиындық келтіреді. Соттар, сотталғандардың қылмыстық іс әрекеттерін саралау барысында үй-жайға кіру орын алғанын, үй-жайдың қоймаға жататынын анықтауда қателіктерге жол береді. Статистикалық мәліметтер көрсеткендей, қарақшылық туралы істер бойынша шығарылған үкімдер, қорытындыланып отырған кезеңде қылмыстық іс әрекеттерді саралау мен жаза тағайындауға байланысты өзгертулерге ұшыраған.

Тонау және қарақшылық қылмыстарын құрамына қарай ажырату үлкен мәселе. Олардың айырмашылықтарына қарағанда ұқсастықтары басым. С.Қаржаубаев пен А. Құрқбаев өздерінің «К вопросу разграничения составов

разбоя и грабежа» атты мақаласында осы екі қылмысты бір қылмысқа біріктіруді және олардың ауырлығына байланысты жаза тағайындап, қылмыстық кодекске өзгерістер енгізуді ұсынады. Яғни тонау мен қарақшылық бір термин «тонау» терминіне біріктіріліп, келтірілген дене жарақаттарының ауырлығына байланысты тонаудың төрт сараланған түріне бөлінген. Тонаудың бірінші сараланған түрін денеге жеңіл зиян келтірумен, екіншісін – денеге орта дәрежелі зиян келтірумен сонымен қатар өзге де осыған ұқсас ауыр жағдайларға байланысты. Үшіншісін – денеге ауыр зиян келтірумен және төртіншісін жәбірленушінің өліміне алып келген денеге ауыр жарақат келтірумен деп саралауды ұсынады [4, 34-35].

Осы негізде шет ел мемлекеттерінің бөтеннің мүлкін жымқыру туралы қылмыстық істерді саралау мәселелеріне, оның ішінде тонау және қарақшылық қылмыстарына қатыста Дания, Швейцария Испания елдерінің қылмыстық кодекстерін қарастырдым.

Жалпы бөтеннің мүлкін күш қолдана отырып жымқыру мәселелері қазақстанда ғана емес шет ел мемлекеттерінде де кең етек алған.

Қазіргі заманғы шет ел мемлекеттерінің заңнамасын талдау барысында, көптеген елдердің заңдарында қазақстандық қылмыстық заңнамадағыдай, қарақшылық жеке құрам болып бөлінбегенін көрсетеді. Қылмыстық заңнамада көбіне бөтеннің мүлкін күш қолдана отырып жымқыру, немесе күш қолданумен жасалған тонау немесе ұрлық туралы сөз болады.

Мысалы, Данияның Қылмыстық кодексінің 288 - бабында тонау деп тұлғаның өзіне немесе өзге тұлғаларға заңсыз пайда табу мақсатында, күш қолдану арқылы немесе тез арада күш қолданамын деп қорқыту арқылы: өзге тұлғадан өзге тұлғаға тиесілі материалдық затты алуы немесе тартып алуы; кез келген ұрланған затты алып кетуі; қандай да бір өзге тұлғаны, осы тұлғаны немесе кез келген өзге тұлғаны мүлікті жоғалтқанда әрекет ететін, кез келген әрекетті жасауға немесе жасамауға мәжбүрлеуі қарастырылған[25,159-160]. Бұл қылмыс үшін жаза ретінде 6 жылға дейін түрмелік мерзім қарастырылған. Осы баптың 2-бөлігінде егерде тонау аса қауіпті жағдайларда немесе басқа да аса ауырлататын мән-жайларда жасалған болса, жаза он жылға дейінгі мерзімге түрмеге жабуды көздейді [5].

Байқап отырғанымыздай Данияның қылмыстық кодексінде ұрлық және тонау үшін ғана жауапкершіліктер көзделген. Қарақшылық туралы айтылмай, тонаудың қауіпті және ауырлататын мән-жайларда жасалғаны үшін жауапкершіліктер көзделген.

Швейцария Қылмыстық кодексінің кітабының екінші бөлігі «ерекше анықтама» мүлікке қарсы қылмыстық әрекеттерді анықтайды. Ондай қылмыстардың құрамына қарақшылық кіреді. Қарақшылық деп күш қолданып немесе күш қолданам деп қорқытып, жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына шынайы қауып туғыза отырып жасалған ұрлық түсіндіріледі.

Қарастырылып отырған қылмыстың объектісі кең мағынадағы мүлік, яғни зат, мүліктік құқық. Меншікке қарсы қылмыстың пәні болып қозғалмалы зат саналады. Швейцарияның Қылмыстық кодексінің 140 бабының 1 бөлігінде қарақшылықтың негізгі құрамы қарастырылады. Қылмыстық жауапкершілікке тұлғаға қарсы күш қолданып немесе өмірі мен денсаулығына қауіпі бар күш қолданам деп немесе жәбірленушінің қарсыласуын жойғаннан кейін ұрлықты жасаған жатады [6, 140].

Негізіне ұрлықтың түсінігі алынған, ал қарақшылық жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына шынайы қауіп төндіретін күш қолданып немесе күш қолданамын деп қорқыту арқылы ұрлық жасау ретінде анықталады. Сонымен қатар қарақшылық ретінде қылмыс жасау үстінде ұсталған, жымқырылған затты өзінде ұстап қалу мақсатында көрсетілген әрекеттерді жасаған тұлғаның әрекеті саналады.

Швейцарияның 140 бабының 2 және 3 бөлігінде қарақшылық жасаған кезде жазаны ауырлататын мән-жайлар анықталады, олар: ұрлықты тұрақты түрде қарақшылық және ұрлық жасау үшін ұйымдасқан топтың, банданың мүшесінің жасауы; тұлғада қарақшылық жасау мақсатында қару-жарақ немесе «басқа қарулы құралдың» болуы; тұлғалардың қарақшылық кезінде басқада әдіспен ерекше қауіптілік көрсетуі.

Көрсетілген бапта қарақшылық жасаған кезде жазаны ерекше ауырлататын мән-жайларда көзделген. Оларға жәбірленушінің «өміріне қауіптілік» туғызу, ауыр дене жарақаттарын келтіру немесе кінәлінің аса қатыгездігі жатады(Швейцария ҚК 140 б. 4 б.).

Осыдан көретініміз Швецария ҚК де бөтеннің мүлкіне күш қолданып қол сұғу, күш қолдану сипатына байланысты Қазақстан Республикасының заңнамасындай тонау мен қарақшылыққа бөлінбей қарастырылады.

Испанияның Қылмыстық кодексінің «Меншікке және әлеуметтік-экономикалық тәртіпке қарсы қылмыс» атты XIII бөлігі «ұсақ ұрлық» түсінігіне негізделеді, сонымен қатар жәбірленушіні қорқыту немесе оған күш қолданумен ұштасқан тонау (ограбление) үшін қылмыстық жауапкершілік көзделген. Дене жарақатын келтірген жағдайда кінәлінің әрекеті көрсетілген құраммен қамтылмайды және жеке саралануға жатады.

Бұл қылмыстың сараланған мән-жайларына қылмыскердың қашуын жеңілдету немесе қылмыс жасау үшін алып келген қарумен немесе басқа қауіпті құралды қолдана отырып жасауы; кінәлінің жәбірленушіге көмектесіп жатқан немесе оны тоқтатуға ниеттенген тұлғаларға шабуылы жатады [7, 39].

Жоғарыда сот тәжірибесінен байқап отырғандай, қылмыстық заңнамаларда, әсіресе Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексіндегі тонау және қарақшылық қылмыстарына қатысты баптарда адамдар тобымен жасалған қылмыстың сараланған түрі көзделмеген. Бұл өз алдына сот тәжірибесінде жоғарыда көрсетілген қылмыстарды саралау барысында қателектер жіберуге негіз болады. Сондықтан Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде осы қылмыстарды көздейтін баптың 3 бөлігінің 2-тармағына «адамдар тобымен» деген сөзді қосып, 2-бөлігін адамдар тобының, адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен деп көрсетуді ұсынамыз.

Шет ел мемлекеттерінің қылмыстық заңнамаларының, қазақстандықтан өзгешелігі, ереже бойынша, бөтеннің мүлкін күштеп жымқырғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті көздейтін, екі тәуелсіз құрамды құрамайды.

Сондықтан шет ел тәжірибесін және С. Қаржаубаев пен А. Құрқбаевтың «К вопросу разграничения составов разбоя и грабежа» атты мақаласын негізге ала отырып осы екі қылмысты, яғни тонау мен қарақшылықты біріктіріп бір қылмыс ретінде бір бапқа «тонау» деген атаумен енгізіп, оларды ауырлығына қарай көрсетілген баптың бөліктерімен төмендегідей саралау жөн деп ойлаймын.

Тонау

1.Тонау, яғни бөтеннің мүлкін ашық жымқыру – мүлкі тәркіленіп немесе онсыз, екі мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не сол мөлшерде түзеу жұмыстарына не бір мың сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тартуға не төрт жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

2. Жәбірленушінің өміріне немесе денсаулығына қауіпті емес күш қолданып, денсаулыққа жеңіл дәрежелі зиян келтірілген, не осындай күш қолдану қатерін төндіріп жасалған тонау - мүлкі тәркіленіп, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

3. Мынадай

1) бірнеше рет;

2) адамдар тобының, адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен;
3) тұрғын, қызметтік, өндірістік үй-жайға не қоймаға заңсыз кіріп;
4) қаруды немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолдану қаупін туғызып;

5) денсаулыққа ауырлығы орташа зиян келтіріп жасалған тонау – мүлкі тәркіленіп, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

4. Мынадай:

1) Ірі мөлшерде;

2) қаруды немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолдану қаупімен;

3) денсаулыққа ауыр зиян келтіріп жасалған тонау – мүлкі тәркіленіп, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

5. Мынадай:

1) денсаулыққа ауыр зиян келтіре отырып, абайсызда жәбірленушінің өліміне әкеп соққан;

2) қылмыстық топ жасаса;

3) аса ірі мөлшерде жасалса, – мүлкі тәркіленіп, сегіз жылдан он бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Pravstat.prokuror.gov.kz

2. «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі нормативтік қаулысы. [Электрондық ресур]. - Қолжетімді тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P03000008S>

3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 3 шілде 2014 ж. [Электрондық ресур]. - Қолжетімді тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

4. Каржаубаев С., Куркбаев А. К вопросу разграничения составов разбоя и грабежа // Фемида. № 12(264) 2017 – С. 30-35.

5. Уголовный кодекс Дании / Научное редактирование и предисловие С.С. Беляева, канд. Юрид. Наук (МГУ им М.В. Ломоносова) перевод с датского и английского канд. Юрид. Наук С.С. Беляева, А.Н. Рычевой – СПб Издательство «Юридический центр Пресс», 2011 – 230 с.

6. Уголовный кодекс Швейцарии: принят 21 декабря 1937 года / науч. ред., предисл. и пер. с нем. А.В. Серебренниковой. – СПб.: издательство «Юридический центр Пресс», 2002. -350 с.

7. Уголовный кодекс Испании: принят 23 ноября 1995 года. – М.: Зерцало, 1998. – 213 с.

Касымова З.

магистрант
Академии правосудия при
Верховном суде
Республики Казахстан

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ДОСУДЕБНОГО КОНТРОЛЯ В УГОЛОВНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

АННОТАЦИЯ

В статье изучается уголовно – процессуальный институт следственного судьи, его место в системе судебной власти Республики Казахстан. Особое внимание уделяется вопросам правоприминительной практики досудебного контроля. Рассматривая примеры передачи следственному судье полномочий по санкционированию таких следственных действий, как санкционирование осмотра, обыска, выемки и личного обыска, санкционирование негласных следственных действий, продления сроков проведения негласных следственных действий, уведомления лица о проведенных в отношении него негласных следственных действий, санкционирование залога, принудительного освидетельствования, получения образцов, автор выявляет устойчивую тенденцию по неуклонному вытеснению прокурорского надзора процедурами судебного санкционирования.

Ключевые слова: судебный контроль, следственный судья, принцип независимости судьи, санкционирование.

АНДАТПА

Мақалада тергеу төрешінің қылмыстық - іс жүргізу институты, оның Қазақстан Республикасының төрешілік басқару жүйесіндегі орны қарастырылады. Сотқа дейінгі бақылаудың құқық қолдану практикасы мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді. Тергеу төрешісіне санкциялау, тінту, алу және жеке тінту, тергеу әрекеттерін санкциялау, бағынышты емес тергеу әрекеттерін жүргізу мерзімдерін ұзарту, адамға оған қатысты жүргізілген куәландыру туралы хабарлау, үлгілер алу сияқты тергеу әрекеттерін санкциялау жөніндегі өкілеттіктерді беру мысалдарын қарай отырып, автор соттың санкциялау рәсімдеріне прокурорлық қадағалауды мүлтіксіз ығыстыру бойынша тұрақты үрдісті анықтайды.

Түйін сөздер: сот бақылауы, тергеу төрешісі, төрешінің тәуелсіздік принципі, санкциялау.

ABSTRACT

The article studies the criminal - procedural Institute of investigating judge, its place in the system of judicial power of the Republic of Kazakhstan. Particular attention is paid to the law enforcement practice of pretrial control. Considering the examples of transfer of powers to investigating judge to authorize such investigative actions as approving of inspection, search, seizure and personal search, approving of secret investigative actions, extension of the terms of the secret investigative actions, notification of the person about the secret investigative actions carried out against him, approving of bail, compulsory examination, obtaining samples, the author reveals a steady trend towards the steady displacement of the attorney's supervision by the procedures of judicial approval.

Keywords: judicial supervision, investigating judge, principle of judicial independence, approval.

Глава государства Нурсултан Назарбаев в Плане Нации «100 конкретных шагов - современное государство для всех» по реализации пяти институциональных реформ» указал на необходимость обеспечения баланса между обвинением и защитой в судах за счет поэтапной передачи следственному судье полномочий по санкционированию всех следственных действий, ограничивающих конституционные права человека и гражданина [1].

В целях претворения в жизнь задачи 5 институциональных реформ 31 октября 2015 года в республике принят Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования системы отправления правосудия», в том числе и в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года.

Эффективная реализация судебного контроля на этапе досудебного производства и действительное создание комплекса надлежащих процессуальных гарантий прав и свобод личности в уголовном процессе объективно немыслима без института следственного судьи.

Глава государства Назарбаев Н.А, выступая на VI Съезде судей от 20 ноября 2013 года, отметил, что в части развития судебных специализаций мы находимся только в начале пути. Введение института следственных судей повысит роль судов в контроле за досудебным производством. К тому же расширится круг санкционируемых судом следственных действий [2].

По мнению судьи Верховного суда Мергеновой Г.Ж. наличие судебного контроля за проведением уголовного преследования является важной составляющей, и чем больше полномочий у следственного судьи, тем больше гарантий защиты прав подозреваемых [3; с.49].

Высокую значимость судебного контроля подчеркивал Головкин Л.В., отмечая, что «чем более развит в той или иной стране судебный контроль, тем меньше у нас шансов увидеть в соответствующей процессуальной системе какие-либо аналоги, пусть даже отдаленные, возвращение дела на доследование в связи с существенными нарушениями уголовно – процессуального закона» [4; с.18].

Например, в прибалтийских странах судебные контрольные функции на досудебной стадии уголовного процесса осуществляют специализированные судьи, которым предоставлен широкий круг полномочий для реальной защиты конституционных прав и свобод граждан. В эстонском законодательстве судья по предварительному следствию временной и ротационной должностью/функцией, которую исполняют поочередно на основании графика дежурства уголовные судьи первой инстанции, установленного порядком распределения трудовой нагрузки, принимаемым собранием судей конкретного суда. В остальное время они осуществляют правосудие по уголовным делам, которые находятся у них в производстве по существу [5; с.11]. Наиболее яркий опыт судебного контроля на стадии досудебного расследования в странах Германии. Немецкий уголовно-процессуальный кодекс знает должность следственного судьи с момента своего создания. Однако он не содержит каталога компетенций следственного судьи, а только требует, чтобы в случаях, в которых необходимо судебное следственное действие, прокуратура подавала соответствующее ходатайство [6; с.197]. В российском же законодательстве такой процессуальной фигуры как следственный судья не имеется. Однако, ведутся дискуссии о необходимости введения в уголовное судопроизводство России фигуры следственного судьи [7; с.125]. По казахстанскому законодательству следственным судьей является судья суда первой инстанции, к полномочиям которого относится осуществление в порядке, предусмотренном законом, судебного контроля за соблюдением прав, свобод и законных интересов лиц в уголовном судопроизводстве [8].

Изначально к полномочиям следственных судей в УПК было отнесено санкционирование 12 видов следственных действий, среди которых: содержание под стражей, домашний и экстрадиционный аресты, временное отстранение от должности, наложение ареста на имущество и т.д.

С 1 января 2016 года уголовно - процессуальным законом полномочия следственных судей были расширены. К ведению следственных судей

дополнительно отнесены 4 вида следственных действий, а именно - санкционирование осмотра, обыска, выемки и личного обыска. Ведь урегулированный законом порядок производства перечисленных следственных действий является одной из важнейших процессуальных гарантий соблюдения конституционных прав личности в уголовном судопроизводстве, ибо по Конституции достоинство человека и жилище неприкосновенны [9]. К тому же, как показывает практика, именно несоблюдение процессуального порядка производства следственных действий чаще всего выступает основанием для признания доказательств недопустимыми, и влечет их исключение из материалов уголовного дела, выступающих в соответствующем качестве [10; с.64].

17 декабря 2017 года был принят Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности», который содержит в себе 7 ключевых направлений. В их числе – расширение полномочий следственных судей с передачей им санкций проведения негласных следственных действий, продления сроков проведения негласных следственных действий, уведомления лица о проведенных в отношении него негласных следственных действий, санкционирование залога, принудительного освидетельствования, получения образцов, расширение принципа состязательности сторон.

В рамках модернизации уголовного процесса Указом Президента Республики Казахстан от 10 января 2018 года созданы следственные суды в 14 областях страны, а также в городах Астана и Алматы.

На наш взгляд, цель создания специализированных межрайонных следственных судов - взять вектор на установления единой однообразной в соответствии с законом практики.

Санкционирование проведения негласных следственных действий передано следственным судьям с 1 марта 2018 года. При этом следственному судье передано санкционирование не всех негласных действий, а лишь тех, которые ранее санкционировались прокурором.

К таким негласным следственным действиям (далее НСД) относятся: негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места; негласные контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи; негласное получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами; негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации; негласный контроль почтовых и иных отправлений; негласные проникновение и (или) обследование места. НСД проводятся по делам о преступлениях, санкция за совершение которых предусматривает наказание в виде лишения свободы от одного года и выше; по преступлениям, подготавливаемым и совершаемым преступной группой. Анализ статей, содержащих понятие негласных следственных действий, показывает, что законодателем регламентированы вопросы, касающиеся порядка, оснований и сроков проведения негласных следственных действий.

Вместе с тем, имеются факты принципиального подхода к рассмотрению данного вопроса. Так, следственными судьями г.Астана санкционировано 396 санкций по НСД, из них удовлетворено 345, отказано 51, вынесено 2 частных постановления в адрес инициатора НСД по фактам нарушения сроков подачи ходатайства на продление НСД, что является положительным примером судебной практики [3; с.50]. Важным направлением расширения судебного контроля является передача от прокуратуры в суды полномочий по санкционированию применения залога, принудительного освидетельствования,

получения образцов. Следует отметить, что в прежней редакции ч.2 ст.145 УПК применение залога возможно было, как с санкции прокурора, так и по постановлению следственного судьи, то есть налицо проявлялось дублирование полномочий прокурора и суда, которые мешали друг другу. Теперь следственные судьи самостоятельно санкционируют залог, что способствует неукоснительному соблюдению прав граждан, снижению роста тюремного населения. Вопросы применения меры пресечения в виде залога подробно изложены в ст.145 УПК. В соответствии с ч.4 ст.145 УПК подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, которые не содержатся под стражей, либо другое лицо вносят залог на соответствующий счет, либо предоставляют документ, подтверждающий внесение залога не позднее пяти суток со дня избрания, применения меры пресечения в виде залога. Законодатель предусмотрел, что в случае невыполнения постановления следственного судьи о внесении залога, лицо, осуществляющее досудебное производство, инициирует вопрос об изменении меры пресечения, который рассматривается следственным судьей. Помимо санкционирования залога следственным судьей, данная мера пресечения может быть применена по постановлению суда по находящемуся в производстве уголовному делу, например, при изменении иной меры пресечения на залог либо его избрании судом в порядке ч.1 ст.342 УПК. В таком случае, залог вносится также в течение 5 суток со дня избрания, либо применения данной меры пресечения.

Касательно санкционирования меры пресечения в виде содержания под стражей полномочия следственного судьи также расширены. Разрешение вопросов, связанных с заключением подозреваемого, обвиняемого под стражу, продлением сроков его содержания под стражей, является, по нашему мнению, особой процессуально значимой ситуацией и должно определяться высокой степенью сложности уголовно-процессуальной формы [11; с.13]. Здесь суду важно не допустить ошибки, вовремя распознать и исправить ошибочные намерения дознавателя, следователя, которые возникают у них в силу различных причин (обвинительный уклон в расследовании дела, желание уберечь себя от неблагоприятных последствий ввиду непредсказуемости поведения подозреваемого, обвиняемого и др.) и влекут за собой принятие ими решений о заключении подследственного под стражу или продлении срока его содержания под стражей.

Если ранее следственный судья только изучал целесообразность применения к лицу данной меры пресечения, чтобы он не скрылся, не мешал расследованию и так далее, то в связи с внесенными изменениями в ч.3 ст.148 УПК следственный судья при решении вопросов, связанных с санкционированием содержания под стражей, помимо исследования материалов дела, проверяет обоснованность подозрения лица в совершении преступления, то есть обоснованность тех доказательств, на которых построено подозрение.

В этой связи, у следственных судей на практике возникают вопросы. Не предрешают ли они исход дела при проверке обоснованности подозрения? Может ли судья на данном этапе производства по делу давать оценку доказательствам, проверять их допустимость, относимость, достоверность? На основании каких данных судья может установить высокую вероятность причастности подозреваемого к преступлению?

В этой связи, законодатель определил, что в каждом конкретном случае следственный судья вправе истребовать материалы уголовного дела, чтобы проверить обоснованность не только подозрения лица в совершении преступления, но и обоснованность квалификации действий подозреваемого, в то же время, не вдаваясь в оценку доказательств его виновности или невиновности.

По нашему мнению, в настоящее время институт следственных судей доказал свою эффективность на практике, что позволяет повысить качественный уровень следствия, расширить применение мер пресечения, не связанных с содержанием под стражей, и подтвердить приверженность Казахстана международным стандартам в сфере прав человека.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. <https://online.zakon.kz>
2. <https://sud.gov.kz/rus/kategoriya/vi-sezd-sudey>
3. Мергенова Г. Проблемные вопросы правоприминительной практики по вопросам досудебного контроля // Заңгер. - 2018. - №6. - С. 48-51.
4. Головки Л.В. Истоки и перспективы института дополнительного расследования уголовных дел на постсоветском пространстве// Государство и право. – 2009. - №11.
5. Гончаров П. П. О деятельности следственных судей в уголовном процессе Эстонии // Заңгер. - 2017. - №12. - С. 10-11.
6. Шредер Ф.-К. Вклад уголовно – процессуального кодекса Казахстана в развитие правовой государственности: взгляд со стороны // Казахстанский тренд: от тоталитаризма к демократическому и правовому государству (взгляд со стороны): сборник статей. – Астана: Конституционный Совет РК, 2015. – С.196-199.
7. Ковтун Н. Н. О понятии и содержании термина «судебный следователь» (следственный судья) // Российский судья. 2010. № 5. С. 15–20; Ковтун Н. Н., Бухранова Т. С. Институт судебного следователя и специализированного следственного судьи в контексте опыта стран континентальной системы права // Российский следователь. 2011. № 17. С. 31–36; Ковтун Н. Н. Следственный судья как субъект правовых отношений // Вопросы правоведения. 2012. № 1. С. 122–132.
8. Уголовно – процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04 июля 2014 года № 231-VЗРК с изменениями и дополнениями по состоянию на 12 июля 2018 года.
9. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года
10. Ибраев У. Санкционирование осмотра, обыска, выемки и личного обыска по новому Уголовно – процессуальному кодексу Республики Казахстан // Заңгер. - 2016. - №4. - С. 63-66.
11. Якимович Ю.К. Дифференциация уголовного процесса / Ю.К. Якимович, А.В. Ленский, Т.В. Трубникова/ под ред. М.К. Свиридова. — Томск: Изд-во Том. ун-та, 2001. - С. 13.

Құдайбергел Е.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы
Сот төрелігі
Академиясының
магистранты

**АЛКОГОЛЬДІК, ЕСІРТКІЛІК НЕМЕСЕ УЫТҚҰМАРЛЫҚ МАСАҢ КҮЙДЕГІ
АДАМНЫҢ КӨЛІК ҚҰРАЛЫН БАСҚАРҒАНЫ ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ
ЖАУАПТЫЛЫҚ**

АҢДАТПА

Мақалада көлік құралдарын пайдаланумен байланысты қоғамдық қатынастарды реттеуде туындайтын мәселелер, оның ішінде масаң күйде көлік жүргізу үшін жауаптылық мәселелері қамтылады. Қазақстан Республикасындағы көлік санына және көлікті пайдаланумен байланысты құқықбұзушылықтарға статистикалық мәліметтер келтіріледі. ҚР заңнамасында көзделген Жол жүрісі және көлік құралдарын басқару қағидаларын бұзғаны үшін жауаптылық мәселелерін, оларды соттарда қолдану тәжірибелерін зерттей отырып, қылмыстық жауаптылықты жетілдіру бойынша ұсыныс келтіріледі.

Кілт сөздер: көлік құралдары, көліктегі құқықбұзушылықтар, қылмыстық жауаптылық, жол жүру қағидалары, масаң күйде көлік басқару.

АННОТАЦИЯ

Статья содержит вопросы, возникающие при регулировании общественных отношений связанных с эксплуатацией транспортных средств, в том числе проблемы уголовной ответственности за управления транспортным средством в состоянии опьянения. Предоставлены статистические данные о количестве транспортных средств и о правонарушениях связанных с использованием транспортных средств в Республике Казахстан. Исследовав законодательство РК о применении уголовных ответственностей за нарушения Правил дорожного движения или эксплуатации транспортных средств лицами, управляющими транспортными средствами, а также практику их применения в судах внесено предложение об усовершенствовании уголовной ответственности.

Ключевые слова: транспортные средства, правонарушения на транспорте, уголовная ответственность, правила дорожного движения, управление транспортом в состоянии опьянения.

ABSTRACT

The article contains questions arising in the regulation of public relations related to the operation of vehicles, including the problem of criminal liability for driving a vehicle intoxicated. Provided statistics on the number of vehicles and offenses related to the use of vehicles in the Republic of Kazakhstan. Exploring the legislation of the Republic of Kazakhstan on the application of criminal liability for violations of the Rules of the road or the operation of vehicles by persons who drive vehicles, as well as the practice of applying them in the courts, a proposal has been made to improve criminal liability.

Keywords: vehicles, traffic offenses, criminal liability, traffic rules, transport management in a state of intoxication.

Қазіргі таңда көлік санының жыл санап артуы, оны пайдаланумен байланысты қоғамдық қатынастарға қауіп төндіруі жол жүрісі мен көлік құралдарын пайдалануға қатысты қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерінің маңыздылығын арттыра түсті.

Қазақстан Республикасында (әрі қарай-ҚР) 2012 жылдың 1 желтоқсанындағы есеп бойынша жеңіл көліктер саны 3,657 млн болса, 2018 жылдың басында еліміздегі көліктер саны 4,290 млн-нан асып түскен [1]. Көлік санымен қатар онымен байланысты қылмыстық құқықбұзушылықтар саны да артып келеді. Жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын (әрі

қарай-Қағидалар) бұзумен байланысты қылмыстық құқықбұзушылықтар 2017 жылмен салыстырғанда 3 пайызға артқан [2]. Әрине көліктегі қылмыстардың артуы көлік санының артуына тікелей байланысты емес, дегенмен оның адам өміріндегі маңызды бөлігін құрайтынын көрсетеді. Көліксіз қоғамдық қатынастарды, қоғам дамуын елестету қиын. Алайда көлік қатынастарының көбеюі онымен байланысты құқықбұзушылықтың көбеюіне себеп болуда.

Көліктегі құқықбұзушылықтарға қатысты статистикалық мәліметті 1-кестеден көре аласыздар [2].

1 - к е с т е

Жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзумен байланысты қылмыстық құқықбұзушылықтар		
ҚР ҚК-нің бабы	2017 жыл	2018 жыл
ҚК-тің 345-бабы	1095	1235
ҚК-тің 346-бабы	2660	2685
ҚК-тің 347-бабы	1	3
Барлығы	3756	3923

*Ескерту. Автормен құрастырылған.

Кестедегі мәліметке сәйкес, көліктегі қылмыстардың басым бөлігін көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзғандарға (345-бабы), және де көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған, алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын осындай адамның басқаруына беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол бергендерге қатысты (346-бабы) құқықбұзушылықтар құрайды [3]. Жол жүрісі қағидаларын бұзып орын алған қылмыстар салдарынан адам өміріне немесе денсаулығына әр түрлі дәрежедегі зиян келіп жатады. Осындай құқықбұзушылықтар үшін оқиға салдарын және қауіптілік дәрежесін ескере отырып қылмыстық жауаптылық тағайындалуы мүмкін. Көліктегі қылмыстық құқықбұзушылықтарға Жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын, заңда көрсетілген қоғамға қауіпті іс-әрекеттерді кінәлі түрде бұзуы нәтижесінде көліктің бірқалыпты қызметін бұзатын, салдарынан заңда көзделген зардаптардың орын алуына жол беретін іс-әрекеттер жатады.

Мұндай санаттағы қылмыстардың тікелей объектісі жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидалары болса, қосымша тікелей объектісі болып - адамның өмірі немесе денсаулығы табылады [4]. Адамның өмірі мен денсаулығына зиянын тигізетін болғандықтан мұндай санаттағы құқықбұзушылықтар ерекше назарды талап етеді. Ішкі істер министрлігінің мәліметіне сәйкес, Жол жүрісі қағидаларын бұзып орын алған жол-көлік оқиғалары салдарынан 2018 жылдың қаңтар айының өзінде 109 адам қаза болған (2-кесте) [5].

2 - к е с т е

2018 жылдың қаңтар айы бойынша статистикалық мәлімет			
тіркелген жол-көлік оқиғасы	материалдық зиян шеккен тұлғалар	жарақат алған тұлғалар	қайтыс болғандар
987	1399	1290	109

*Ескерту. Автормен құрастырылған.

Бұл мәлімет көлік құралдарының жол-көлік қатынасындағы жоғары қауіп көзі болып табылатынын көрсетеді. Сол себепті де көлік жүргізушісінен жол жүрісі қағидаларын қатаң сақтау талап етіледі. Қағидаларды бұзу салдарынан адам денсаулығына орташа немесе ауыр зиян, тіпті адам өліміне алып келетін жағдайларды ескерсек кінәлі адамға қылмыстық заңнама бойынша жауаптылық тағайындау орынды.

Сонымен бірге, көлік құралдарын басқаруға құқығы бар адамдармен қатар, бұрын әр түрлі себептермен көлік құралын басқару құқығынан айырылған адамдардың да қайта көлік жүргізетін, оның ішінде масаң күйде көлік жүргізуге қайта жол беретін фактілері кездесіп жатады. Адамның масаң күйде көлік жүргізуі қоғам үшін өте қауіпті, себебі мұндай күйдегі тұлғаның адам өмірі мен денсаулығына тікелей зор қауіп төндіретін, жоғары қауіп көзі болып табылатын көлік құралын басқаруда қателіктерге жол беру мүмкіндігі басым болады.

Осындай тұлғалардың жауаптылығына байланысты 2013 жылғы 11 қазандағы ҚР Үкіметінің кеңейтілген отырысында Елбасы Н.Ә.Назарбаев масаң күйде көлік жүргізген тұлғаны қылмыскер деп тануды және оған қатысты жазаны қатаңдату керектігін айтқан болатын [6]. Осыған байланысты, жауаптылықты күшейту, қоғамдағы қылмыстың қайталануын болдыртпау мақсатында, 2014 жылғы жаңадан қабылданған ҚР Қылмыстық Кодексі (әрі қарай – ҚК) (14-тарауына) 346, 349, 358, 359 - баптармен толықтырылған болатын. Жаңадан қабылданған ҚК-нің 346-бабының 1-бөлігіне сәйкес, көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған, алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы, сол сияқты көлік құралын осындай адамның басқаруына беру немесе көлік құралын осындай адамның басқаруына жол беруі - қылмыстық жауаптылық жүктейтін болды. [3] Яғни бұрын әр түрлі себептермен көлік құралын басқару құқығынан айырылған адам алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде көлік құралын басқарса, не сондай адамның басқаруына жол берсе қылмыстық жауаптылықта болады.

Бұл санаттағы қылмыстардың субъектісі болып осы әрекетке жол берген лауазымды адам немесе көлік құралының меншік иесі немесе пайдаланушысы табылады. [4]. Көліктегі қылмыстар көбіне абайсызда, немқұрайлылықпен немесе менмендікпен жасалады. Ал көлікті масаң күйде басқару, немесе соған жол беру қылмыстық құқықбұзушылық әрекеті субъективтік жағынан тікелей қасақаналықпен жасалады. Осындай әрекеті салдарынан абайсызда адам денсаулығына орташа, ауыр зиян келтірсе, немесе адам өлімі орын алса осы баптың басқа бөліктерімен жауаптылық белгіленеді. Жүргізуші көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде басқаруы, сол сияқты көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның басқаруына бергені үшін (осы әрекеттерін алғаш рет жасаса) ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 608-бабымен жауаптылықта болады [7]. Осы тұлға масаң күйде қайта көлік құралын басқарса оның әрекеті ҚР Қылмыстық Кодексінің 346-бабының 1-бөлігімен сараланып, қылмыстық теріс қылықтар санатына жатқызылады.

Дегенмен, мемлекет көлікті алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде жүргізгендерге тәртіпті күшейткеніне қарамастан, соңғы уақытта осы санаттағы қылмыстық теріс қылық жасаушылар саны көбеюде. Сотта қаралған қылмыстық істерді сараласа, көпшілігі көлік құралын басқару құқығынан айырылған тұлға бола тұра масаң күйде көлік жүргізгендер болып табылады. [8; 76]. Дәлел ретінде төмендегі 1-диаграмманы келтіруге болады [9].

1-диаграмма

ҚР ҚК-нің 346 бабының 1-бөлігімен қылмыстық жауаптылыққа тартылғандар

*Ескерту. Автормен құрастырылған.

Диаграммадан көлікті масаң күйде жүргізгені үшін (ҚК-тің 346-бабының 1-бөлігімен) қылмыстық жауаптылыққа тартылғандар 2016 жылмен салыстырғанда 6,5 пайызға артқанын байқауға болады. Бұл көрсеткіш қоғам назарын алаңдатпай қоймайды. Заңнамамен қанша тәртіп күшейтілсе де бұрын осы әрекеті үшін сот үкімімен қылмыстық жауаптылық тағайындалған тұлғалардың қайталап теріс қылық жасауы да кездесуде.

Мысал келтіре кетсек, азамат В.И.Дубин Ақтөбе қаласының мамандандырылған әкімшілік сотының 06.08.2014 жылғы қаулысымен Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (2001 ж. редакциядағы) 467-бабының 3-бөлігімен, яғни жүргізушінің көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде басқаруы, сол сияқты көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның басқаруына беруі, жәбірленушінің денсаулығына қылмыстық жазаланатын әрекет белгілері жоқ зиян келтіруге немесе көлік құралдарын, жүктерді, жол құрылыстары мен өзге де құрылыстарды не өзге мүлікті бүлдіруге әкеп соққан әрекеттерді жасағаны үшін кінәлі деп танылып, бес жыл мерзімге көлік құралын басқару құқығынан айырылған [10]. Кейін аталған тұлға көлік құралын жүргізу құқығынан айырылған бола тұра, қайтадан масаң күйде көлік жүргізген. 27.08.2018 жылғы Ақтөбе қаласының

№2 сотының үкімімен ҚК-нің 346-бабының 1-бөлігімен кінәлі деп танылып, оған 3 жылға көлік құралын басқару құқығынан айыра отырып, 100 сағатқа қоғамдық жұмыстарға тарту жазасы тағайындалған [11].

Алайда, тағайындалған сот үкімінен нәтиже шығармаған, тағайындалған 100 қоғамдық жұмысты өтемеген, және ҚК-нің 346-бабының 1-бөлігімен көзделген қылмыстық теріс қылықты қайта жасап, Ақтөбе қаласының №2 сотының 05.02.2019 жылғы үкімімен тағы да кінәлі деп танылған. Соңғы үкіммен оған 5 жылға көлік құралын басқару құқығынан айыра отырып, 200 сағатқа қоғамдық жұмыстарға тарту жазасы тағайындалған [12].

Жоғарыда көрсетілген мысалда, бір тұлға үш рет көлік құралын басқаруға масаң күйде жол беріп отыр. Оның үстіне бұрын жасаған әрекеті үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылғанын нақты біле тұра, қасақана сол әрекетті қайталап жасап отыр. Бұл қолданылған жазалардың аталған тұлғаға тәрбиелік мақсатта ешқандай

әсер етпегенін көрсетеді. Тағайындалған жазалау шаралары келешекте қылмыстың алдын алуға әсері жеткіліксіз болғанын көрсетеді. Ішкі Істер Министрлігінің статистикасына сүйенсек, 2017 жылы 17019 жол-көлік оқиғасы болса, соның 374-і масаң күйдегі көлік құралын басқару салдарынан орын алған [5]. Бұл көрсеткіш масаң күйде көлік құралын басқарудың қаншалықты қоғамға қауіпті екендігін көрсетеді.

Көліктегі қылмыстық құқықбұзушылықтар санының артуына басты себеп болып жол қозғалысына қатысушылардың қылмыстың алдын алу бойынша тәрбиелік шаралардың жетіспеушілігі табылады. Ал қылмыстық заңнамада әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтірумен қатар, сотталған адамды түзеу, оның және басқа да адамдардың да қылмыстық құқықбұзушылықтың алдын алу мақсатында жаза қолданылады. Жаза адамның түзелуіне және жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін жеткілікті дәрежеде тағайындалу керек. ҚК-нің

10-бабына сәйкес, ҚК-нің 346-бабының 1-бөлігінде көзделген қылмыстық құқықбұзушылық әрекеттер қылмыстық теріс қылықтар болып саналады. Ал ҚК-нің 79-бабына сәйкес, қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін сотталған адам сотталғандығы жоқ деп танылады [3]. Бұл 346-бабының 1-бөлігінде көзделген қылмыстық құқықбұзушылық әрекеттерді екі немесе одан да көп қайталап жасаса да оның әрекеті қылмыстық теріс қылық болып саналатынын, және сотталғандық жүктемейтінін көрсетеді. Мұндай қылмыстық жауаптылық нәтижелі болатыны, қылмыстық құқықбұзушылықтың қайталануының алдын алатыны күмән туғызады.

Қоғамдық қатынастағы жол-көлік оқиғалары мен қылмыстарының орын алуының басты себептерінің бірі болып қалыптасқан жалпыға ортақ пікірлер, яғни масаң күйде көлік жүргізу, ұялы телефонмен сөйлесу, көлік жүргізу тәжірибесі аз жастардың жауапсыздығы, сонымен қатар, көлік жүргізу мәдениетінің төмендігі танылады [13, 9]. Олай болса, алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде көлік жүргізу көліктегі қылмыстардың басты себептерінің бірі бола тұра, осындай тұлғаларға тағайындалатын жауаптылықтың жеткіліксіздігі қылмыстың қайталануына, қоғамдық қауіпті салдарға алып келетінін түсінуге болады.

Осыған орай, баяндаманы қорыта келсек, айтылып отырған қылмыстық құқықбұзушылықтың қоғамдық қауіптілік сипатын, қандай орны толмас зардаптарға алып келуі мүмкін екендігін, және оның қасақана жасалатындығын назарға алатын болсақ, сондай-ақ оның қайталап жасалуы фактілерін ескерсек кінәлі тұлғаға қатысты жауаптылықты біршама қатаңдатуы қажет етеді деп санаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. ҚР көліктер саны бойынша статистикалық мәліметтер // http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalld/.
2. Көліктегі қылмыстар бойынша статистикалық мәліметтер // <http://sud.gov.kz/>.
3. ҚР Қылмыстық кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/>.
4. А.Н.Ағыбаев, ҚР Қылмыстық Кодексіне Түсіндірме, Жеті Жарғы, 2015. – 768 б.
5. Жол-көлік оқиғалары бойынша статистикалық мәліметтер // http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalld/.
6. ҚР Үкіметінің кеңейтілген отырысы, 11.10.2013 ж. // <http://www.akorda.kz//>.
7. ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235/>.
8. А.Ж.Балмұқанов, «Көлікті масаң күйде жүргізу қаупі алаңдатады», Заңгер, 2016. – 4(177). – Б.75-76.
9. ҚР ҚК-нің 346-бабының 1-бөлігімен сотталғандар бойынша статистикалық мәліметтер // <http://sud.gov.kz/>.

10. Ақтөбе қаласының мамандандырылған әкімшілік сотының 06.08.2014 жылғы қаулысы (В.И.Дубинге қатысты) // <http://sud.gov.kz/>.
11. Ақтөбе қаласының №2 сотының 27.08.2018 жылғы үкімі (В.И.Дубинге қатысты) // <http://sud.gov.kz/>.
12. Ақтөбе қаласының №2 сотының 05.02.2019 жылғы үкімі (В.И.Дубинге қатысты) // <http://sud.gov.kz/>.
13. А.Ю.Кравцов, Р.В.Скоморохов, В.Н.Шиханов, А.И.Сирохин, «Дорожно-транспортная преступность. Закономерности, причины, социальный контроль» // <http://knigi-tut.net/>, 2012. – 628 с.

Кусаев А.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ МҮЛІКТІ ТӘРКІЛЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АНДАТПА

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы мүлікті тәркілеудің ерекшеліктеріне тоқталған, олардың қолдану тәртібі мен аясы туралы жазыпды. Сонымен қатар қосымша жаза ретіндегі және қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы ретіндегі мүлікті тәркілеудің арасындағы айырмашылықтарына кестеге салыстыру жұмыстарын жүргізілді. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы мүлікті тәркілеудің заңды тұрғыдан жетілдіру жолдары қарастырылды.

Түйін сөздер: мүлікті тәркілеу, қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы, жаза, қолдану тәртібі, тәркілеу туралы сотқа дейінгі іс жүргізу.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются особенности конфискации имущества в Уголовном кодексе Республики Казахстан, о порядке и сфере их применения. Кроме того, было проведено сравнение между конфискацией имущества в качестве дополнительной меры наказания и уголовно-правоприменительными мерами. Рассмотрено возможность улучшения конфискации имущества в уголовно законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: конфискация имущества, мера уголовно-правового воздействия, наказание, порядок применения, досудебное производство о конфискации.

ABSTRACT

The article discusses the features of confiscation of property in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, on the procedure and scope of their application. In addition, a comparison was made between the confiscation of property as an additional measure of punishment and criminal law enforcement measures. Considered the possibility of improving the confiscation of property in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: confiscation of property, measure of criminal and legal influence, punishment, application procedure, pre-trial confiscation proceedings.

Қазақстан Республикасының (бұдан әрі - ҚР) 2015 жылдың 1 қаңтарынан қолданысқа енгізілген жаңа Қылмыстық кодексі (бұдан әрі - ҚК) бойынша мүлікті тәркілеу институты кеңейтілді. Егер 1997 жылғы редакциядағы ҚК-те мүлікті тәркілеу қосымша жаза ретінде ғана болса, жаңа ҚК-те соттың шешімі бойынша мүлікті тәркілеу қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы ретінде қолданылауы мүмкін.

Қосымша жаза ретіндегі мүлікті тәркілеу мен қылмыстық – құқықтық ықпал ету шарасы ретіндегі мүлікті тәркілеудің ара жігін ажырата білген жөн. Алайда екеуіне ортақ белгілер бар, олар: мәжбүрлі, қайтарымызсыз болуы және мемлекеттің пайдасына өндірілуі.

Профессор М.Ш. Когамовтың айтуынша - «жаңа заң бойынша мүлікті тәркілеу сотталушыны қылмыстық жолмен алынған мүліктен айыру, заңды меншік қатынасын орнату және экономикалық қызметті қалпына келтіру, қылмыстың заты мен құралын тәркілеу, жәбірленушіге келтірілген зиянның орнын толтыруын қамтамасыз ету мақсатында жұмыс атқарады». [1; 57]

ҚР ҚК-нің 48–бабына сәйкес, мүлікті тәркілеу дегеніміз – сотталған адамның меншігіндегі, қылмыстық жолмен табылған не қылмыстық жолмен табылған қаражатқа сатып алынған мүлікті, сондай-ақ қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлікті мәжбүрлеп өтеусіз алып қою және мемлекеттің меншігіне айналдыру. [2]

ҚР ҚК-нің 48 – бабының 2-бөлігіне сәйкес тәркіленуге:

- 1) заңды иесіне қайтарылуға жататын мүлікті және одан түскен табыстарды қоспағанда, қылмыстық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде алынған ақша мен өзге мүлік және осы мүліктен алынған кез келген табыс;
- 2) қылмыстық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде алынған мүлік пен осы мүліктен алынған табыстар ішінара немесе толығымен ауыстырылған немесе айналдырылған
- 3) экстремистік немесе террористік әрекетті не қылмыстық топты қаржыландыруға немесе өзге де қамтамасыз етуге пайдаланылатын немесе арналған
- 4) қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын
- 5) осы бөліктің 1), 2), 3) және 4) тармақтарында көрсетілген, сотталған адам басқа тұлғалардың меншігіне берген ақша және өзге де мүлік жатады.

Егер осы жоғарыда көрсетілген мүлікке кіретін белгілі бір затты тәркілеу осы затты тәркілеу туралы сот шешімі қабылданған кезде оның пайдалануына, сатылуына немесе өзге де себептерге байланысты мүмкін болмаса, сот шешімі бойынша, осы заттың құнына сәйкес келетін ақшалай сома тәркіленуге жатады. Яғни, егер де сотпен мүліктің сатылғаны, қолданылғаны анықталса, сол мүліктің құнына сәйкес келетін ақшалай сомма тәркіленеді. Алайда заңнамада мүліктің құнын анықтау мақсатында – мамандардың ревизия, бағалау, сараптама жасау қажеттілігі реттелмеген. Жоғарады көрсетілген әдістердің көмегімен сотқа мүліктің құнын анықтау тетігі анық болар еді.

Сонымен қатар Қылмыстық – атқару кодексіне (бұдан әрі - ҚАК) сәйкес сот үкімі бойынша сотталған адам мен оның асырауындағы адамдар үшін қажетті, оған жеке меншік құқығымен тиесілі немесе ортақ меншіктегі оның үлесі болып табылатын мынадай мүлік түрлері мен заттар тәркіленуге жатпайды:

- 1) алаңы тұрғын үй заңнамасында отбасының әрбір мүшесіне белгіленген нормативтерден аспайтын, сотталған адам мен оның отбасының жалғыз тұрғын үйі;

- 2) тәркіленуге жатпайтын үй және шаруашылық құрылыстары орналасқан жер учаскелері, сондай-ақ жеке қосалқы шаруашылық жүргізу үшін қажетті жер учаскелері;
- 3) негізгі кәсібі ауыл шаруашылығы болып табылатын адамдардан – шаруашылық құрылыстары және саны оның отбасының қажеттіліктерін қанағаттандыруға қажетті үй малы, сондай-ақ малға арналған жем-шөп;
- 4) ауыл шаруашылығы дақылдарының кезекті егісі үшін қажетті тұқым;
- 5) үй жабдығы заттары, керек-жарақ, киім: киіліп жүрген киім, аяқкиім, ішкиім, қолданылып жүрген төсек жабдықтары, ас үй және асхана керек-жарағы. Теріден жасалған және басқа да бағалы киім, асхана сервиздері, бағалы металдардан жасалған, сондай-ақ көркемдік құндылығы бар заттар тәркіленуі мүмкін; сотталған адам мен оның отбасы мүшелері үшін қажеті барынша аз жиһаз; балалардың барлық керек-жарақтары;
- 6) егер сотталған адамның негізгі кәсібі ауыл шаруашылығы болып табылса, сотталған адам мен оның отбасы үшін жаңа өнім жинағанға дейін қажетті көлемдегі тамақ өнімдері, ал қалған жағдайларда – Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілейтін мөлшердегі жалпы сомаға тамақ өнімдері мен ақша;
- 7) тамақ дайындауға және отбасының тұрғын үй-жайын жылытуға арналған отын;
- 8) сотталған адам сот үкімімен тиісті қызметпен айналысу құқығынан айырылған немесе мүкәммал оның қылмыс жасауы үшін пайдаланылған жағдайларды қоспағанда, сотталған адамның кәсіптік істерін жалғастыруы үшін қажетті мүкәммал (оның ішінде оқулықтар мен кітаптар);
- 9) мүгедектердің жүріп-тұруына арнап жасалған көлік құралдары, мүгедектердің техникалық көмекші (компенсаторлық) құралдары мен арнайы жүріп-тұру құралдары;
- 10) сотталған адам марапатталған халықаралық, мемлекеттік және өзге де жүлделер. [3]

Мүлікті тәркілеу (in personam) түріндегі қосымша жаза ҚР ҚК-нің Ерекше бөліміндегі тиісті баптарының санкцияларында көрсетілген жағдайда, кінәлі адамға айыптау актісінің негізінде сот үкімінде тәркіленетін мүліктің тізімі көрсетіліп тағайындалады. Сот үкіміндегі тәркіленуге анықталған мүлік міндетті түрде қылмыстық жолмен табылған, не қылмыстық жолмен табылған ақшаға сатып алынғаны болуы шарт. Тәжірибеде жиі кездесетін жағдай, егерде тәркіленуге жататын мүлік үшінші адамның атына тіркелген болса, сот міндетті түрде осы мүліктің заңды жолмен алынғанын уәждейтін дәлелдемелерді жіті тексеруі тиіс. Егерде мүліктің заңды жолмен алынғаны туралы сот отырысында дәлелденсе, сот осы мүліктің тағдырының заңды жолмен шешілуін қамтамасыз етуі тиіс. Мүлікті тәркілеу ең қатал жаза бола тұра, оны қосымша жаза ретінде тағайындау үшін көптеген мәселелерді ескерген абзал, олар: сотталушының жеке басы, кінәлілік деңгейі, қылмыстың қоғамдық қауіптілігі және тағы басқалары. [4]

Мүлікті тәркілеудің түпкілікті мақсаты – қылмыстық жолмен алынған кірістерді және қылмысты жасауға арналған затты, құралды мемлекеттің пайдасына айналдыру болып табылады. Себебі қылмыстан түскен кірісті, қаражатты, ақшаны және тағы басқа бағалы заттарды тәркілеп соның есесінен жәбірленушінің зардаптарының орнын толтырған абзал. Екіншіден мүлікті тәркілеу қылмысты алдын-алады, мысалы, қылмыстың затын, құралын тәркілеу, оларды екінші рет осы мақсатта қолданудың мүмкіншілігі болмайды.

Жоғарыда айтылғандай мүлікті тәркілеу түріндегі қосымша жаза ретінде тағайындалуы мүмкін. Алайда, қылмысты көмелетке толмаған жасөспірім жасаса немесе шартты соттау болса мүлікті тәркілеу түріндегі қосымша жаза заңнаманың жалпы бөлімінің баптары ескеріле отырып тағайындалмайды.

ҚК-те мүлікті тәркілеу нысанындағы қосымша жаза тағайындалатын нақты құқықбұзушылықтардың тізімі немесе топтары анықталуы қажет. Себебі жаңа редакциядағы ҚК-де абайсызда жасалған қылмыс үшін мүлікті тәркілеу мүмкіндігі қарастырылмаған.

2018 жылдың 01 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі - ҚПК) 15-тарауы үкім шығарылғанға дейін тәркілеу (in rem) туралы іс жүргізуді реттейді. ҚР ҚПК-нің 667-672 баптарында заңсыз жолмен алынған мүлікті үкім шығарылғанға дейін тәркілеу туралы іс жүргізуді қозғау, тәркілеу туралы сотқа дейінгі іс жүргізу, соттың тәркілеу туралы өтінішхатты қарауы, кеңесу бөлмесінде шешілетін мәселелер, тәркілеу туралы соттың шешімі және оған шағым жасау тәртіптері көрсетілген. [5]

ҚР ҚПК-нің 667-бабының 1-бөлігіне сәйкес, егер күдіктіге не айыпталушыға қатысты халықаралық ізестіруге жарияланса; осы адамдарға қатысты іс бойынша іс жүргізуді болғызбайтын мән-жайлар орын алса (күдікті, айыпталушыға қатысты рақымшылық жасау актісі жасалған іс-әрекет үшін жаза қолдануды жойса, қылмыстық жауаптылыққа тартудың ескіру мерзімінің өтуі, аталған адамдардың қайтыс болуы), сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам заңсыз жолмен алынған мүлік туралы мәліметтер болған кезде, белгіленген тәртіппен мүлікті тәркілеу туралы іс жүргізуді қозғайды. [5]

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам тәркілеу туралы іс жүргізу үшін материалдарды бөліп шығару туралы қаулы шығарады, күдіктінің не айыпталушының процестік мәртебесі анықталуы қажет және істе мүліктің қылмыстық жолмен не қылмыстық жолмен табылған ақша сатып алынғаны жөнінде мәліметтер болуы тиіс.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам істен қаулы бойынша бөлек шығарылған сотқа дейінгі тәркілеу туралы іс жүргізуде ҚР ҚПК-нің 113-бабының 3-бөлігіне сәйкес, қылмыстық іс бойынша басқа да мән-жайлармен қатар ҚК-нің 48-бабына сәйкес, тәркіленуге жататын мүліктің заңсыз, оның ішінде қылмыстық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде алынғанын немесе осы мүліктен түскен табыс болып табылатынын не құқық бұзушылық қаруы ретінде не экстремистік немесе террористік әрекетті не қылмыстық топты қаржыландыру немесе өзгедей қамтамасыз ету үшін пайдаланылғанын немесе пайдалануға арналғанын растайтын мән-жайлар дәлелденуге жатады.

Сотқа дейінгі тергеп тексеруді жүзеге асыратын адам рақымшылық жасау актісі бойынша, қылмыстық жауаптылыққа тартудың ескіру мерзімінің өтуі бойынша не күдіктінің, айыпталушының қайтыс болуына байланысты қылмыстық іс қысқартқан жағдайда, қылмыстың мән-жайы және мүліктің заңсыз жолмен алынғаны туралы мәліметтер көрсетіле отырып қорытынды жасалып прокурорға жіберіледі. Прокурор қорытындыны қарап шығып, қылмыстық құдалау органы тергейтін қылмыс туралы қылмыстық іс соттылығына жататын сотқа тәркілеу туралы өтінішхатпен жүгінеді.

Тәжірибеде күдікті не айыпталушы мемлекеттік іздестіруге қылмыстық істің мән-жайы толығымен анықталмай жатып, алғашқы сатыларында жүзеге асырылады. Осы тұрғыда қылмыстық іс бойынша күдіктінің не айыпталушының қылмыстық жолмен алынған не қылмыстық жолмен табылған қаражатқа алынған тәркіленуге жататын мүлкі туралы мән-жайлар толығымен анықталмай қалуы туралы сұрақ туындайды. Болашақта осы фактіні белгілеуді алдын ала тергеуді жүргізетін тұлғалардың пікірінше және алып тастауды болдырмау үшін мүліктің қылмыстық шығу тегі туралы сенімді, жеткілікті және рұқсат етілген дәлелдер қажет.

Сонымен қосымша жаза ретіндегі мүлікті тәркілеу мен қылмыстық–құқықтық ықпал ету шарасы ретіндегі мүлікті тәркілеудің айырмашылығы төмендегі №1,2 кестелерде көрсетілген.

№1 кесте

МҮЛІКТІ ТӘРКІЛЕУ		СОТҚА ДЕЙІНГІ МҮЛІКТІ ТӘРКІЛЕУ
Белгілі бір адамға қатысты	Қудаланатын объект	Белгілі бір мүлікке қатысты
Қылмыстық іс бойынша қосымша жаза ретінде тағайындалады	Жүзеге асырылатын кезең	Сотқа дейінгі қылмыстық іс жүргізуге дейін, оның барысында және аяқталғанда, айыпталушыға қылмыстық қудалау болмаған кезде қолданылуы мүмкін
Айыптау үкімі арқылы тағайындалады, сотталушының кәнілігі жөнінде судьяның ішкі сенімі болуы қажет	Заңсыз әрекеттерді дәлелдеу	Айыптау үкімін қажет етпейді, заңсыз іс-әрекет салыстыру арқылы дәлелденуі тиіс
Әр-қалай (қылмыстық, азаматтық)	Қолданатын құқық саласы	Әр-қалай (қылмыстық, азаматтық)
Құқық бұзушының заңсыз алынған мүлікке деген қызығушылығын жоққа шығарады	Тәркілеу	Меншік иесін белгілі бір мүліктен айырады, адал меншік иелеріне қатысты қолданылуы мүмкін

*ескерту. Автормен құрастырылған.

№ 2 кесте

	Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 15 бөлім (қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасы ретінде)	Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 48 бабы Жалпы тәркілеу
Субъектілері	Күдікті, айыпталушы (1. халықаралық іздестіруге жарияланған, 2. рақымшылық жасау актісі, 3. қылмыстық жауаптылыққа тарту мерзімінің ескеру мерзімінің өтуі, 4. қайтыс болуы)	Сотталушы (айыптау үкімі бойынша)

Объектілері	<p>1. Заңды иесіне қайтарылуға жататын мүлікті және одан түскен табыстарды қоспағанда, қылмыстық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде алынған ақша мен өзге мүлік және осы мүліктен алынған кез келген табыс</p> <p>2. Қылмыстық құқық бұзушылық жасау нәтижесінде алынған мүлік пен осы мүліктен алынған табыстар ішінара немесе толығымен ауыстырылған немесе айналдырылған мүлік</p> <p>3. Экстремистік немесе террористік әрекетті не қылмыстық топты қаржыландыруға немесе өзге де қамтамасыз етуге пайдаланылатын немесе арналған мүлік</p> <p>4. Қылмыстық құқық бұзушылық жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүлік</p> <p>5. Сотталған адам басқа тұлғалардың меншігіне берген ақша және өзге де мүлік</p>	
Шешім қабылд айтын тұлға	Прокурордың өтінішхатының негізінде Судья	Судья
Сот актісі	Қаулы	Үкім
Жүзеге асыру сатысы	Сотқа дейінгі тергеу	Сот тергеуі
Қолдану мерзімі	2018 жылдың 1 қаңтарынан бастап	2016 жылдың 1 қаңтарынан бастап * жаңа тәртіп бойынша

*ескерту. Автормен құрастырылған.

2016 жылдың 1 қаңтарына дейін 1997 жылғы редакциядағы ҚК-нің 51-бабы қолданыста болды. Ол бойынша мүлікті тәркілеу дегеніміз – сотталған адамның меншігі болып табылатын мүліктің, сондай-ақ қылмыс жасау қаруы немесе құралы болып табылатын мүліктің барлығын немесе бір бөлігін мемлекет меншігіне мәжбүрлі түрде өтеусіз алып қою.

ҚК-тің жаңа редакциясы бойынша тек қылмыстық жолмен табылған не қылмыстық жолмен табылған қаражатқа сатып алынған мүлік және қылмыс қаруы немесе қаруы болып табылатын сотталған адамның мүлкі тәркіленуге жатады. Яғни жаңа редакция бойынша сотталған адам, күдікті және айыпталушы өзінің заңды жолмен алынған (иемденген) мүлкін сақтап қалу мүмкіндігі қарастырылған, бұл тұрғыдан қылмыстық кодексте ізгілендіру саясатының ізі көрінеді.

Сотқа дейінгі тәркілеу туралы іс жүргізудің барысында тергеп-тексеруді жүзеге асыратын тұлға, тергеу барысындағы қылмыстық іс бойынша тәркіленуге жататын мүліктің нақты дәлелдеуге қажет мән-жайлар тізіміне сәйкес келуін қамтамасыз етуі тиіс. ҚР ҚПК-нің 668-бабына сәйкес мүліктің күдіктіге, айыпталушыға немесе үшінші адамға тиесілігі; мүліктің тәркілеуді қолдануға негіз болып табылатын қылмыспен байланысы және мүлікті үшінші адамның сатып алуының не мүлік құқық бұзушылық нәтижесінде сатып алынған деп пайымдауға негіз болатын мән-жайлар дәлелденуге жатады.

Сонымен, ҚАК-де мүлікті тәркілеудің тек жалпы негіздері мен тәртіптері көрсетілген. Бірақ, сотқа дейінгі мүлікті тәркілеу туралы нормалар көзделмеген,

логикалық тұрғыдан кез-келген мүлікті тәркілеу ол жалпы тәртіппен жүзеге асырылады. Алайда ҚАК-нің 77-бабының диспозициясы мүлікті тәркілеу туралы сот үкімін орындау тәртібі делінген. Баптың мазмұны келесідей: «Сотталған адамның мүлкін тәркілеу туралы үкім шығарған сот ол заңды күшіне енгеннен кейін атқару парағын, мүлік тізімдемесінің көшірмесін және үкімнің көшірмесін орындау үшін сот орындаушысына жібереді, бұл туралы уәкілетті мемлекеттік органға хабарлайды. Істе сотталған адамның мүлкінің тізімдемесі болмаған жағдайда, мүлік тізімдемесі жүргізілмегені туралы анықтама жіберіледі». Осы тұрғыда тәркілеу туралы сотқа дейінгі іс жүргізуді жетілдіру мақсатында жоғарыда көрсетілген баптың мазмұнын келесідей өзгертуге қажет деп санаймын: «Сотталған адамның мүлкін тәркілеу туралы үкім шығарған және күдікті не айыпталушының мүлкіне қатысты тәркілеу туралы сотқа дейінгі іс жүргізу бойынша қаулы шығарған сот ол заңды күшіне енгеннен кейін атқару парағын, мүлік тізімдемесінің көшірмесін және үкімнің не қаулының көшірмесін орындау үшін сот орындаушысына жібереді, бұл туралы уәкілетті мемлекеттік органға хабарлайды. Істе сотталған адамның мүлкінің тізімдемесі болмаған жағдайда, мүлік тізімдемесі жүргізілмегені туралы анықтама жіберіледі».

Сонымен қатар біздің ойымызша ҚАК-нің 79-бабына сәйкес, сот орындаушысы өзіне атқарушылық құжат келіп түскеннен кейін үш тәуліктен кешіктірмей атқарушылық іс жүргізуді қозғайды, бұл жөнінде қаулы шығарады, атқарушылық құжатта көрсетілген мүліктің бар-жоғын тексереді және тәркіленуге жататын мүліктің тізімдемесін жасайды.

Тәркілеу туралы сотқа дейінгі іс жүргізудің қолданылауын жетілдіру мақсатында бұл баптың мәтіні келесідей өзгертілуі қажет: сот орындаушысы өзіне үкім бойынша атқарушылық құжат келіп түскеннен кейін үш тәуліктен кешіктірмей, ал тәркілеу туралы сотқа дейінгі іс жүргізудегі соттың қаулысы бойынша атқарушылық құжат келіп түскеннен кейін дереу атқарушылық іс жүргізуді қозғайды, бұл жөнінде қаулы шығарады, атқарушылық құжатта көрсетілген мүліктің бар-жоғын тексереді және тәркіленуге жататын мүліктің тізімдемесін жасайды.

Сондықтан осындай өзгерістерге жол берілген жағдайда мүлікті тәркілеу туралы сотқа дейінгі іс жүргізудің заңды тұрғыдан реттеледі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Когамов М.Ш., Конфискация имущества до вынесения приговора краткий комментарий к нормам раздела 15 главы 71 УПК/ М.Ш. Когамов // Заңгер. - 2017. - №3. - С. 57-63.
2. ҚР Қылмыстық кодексі, //http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226
3. ҚР Қылмыстық-атқару кодексі, //http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234
4. Ағыбаев А.Н., ҚР Қылмыстық Кодексіне Түсіндірме, Жеті Жарғы, 2015. – 768
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі, //http://zan.kz/kaz/docs/K1400000231;

Мейрамова Б.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ЖАЗАНЫ НЕҒҰРЛЫМ ЖЕҢІЛДЕТУДЕГІ ЕРЕКШЕ МӘН-ЖАЙЛАРДЫ ҚОЛДАНУДАҒЫ ПРОБЛЕМАЛАР

АНДАТПА

Бұл мақалада қазіргі Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 55-бабына (әрі қарай ҚК - тің) талдау жасап, соттар жазаны жеңілдетудегі ерекше мән - жайлардың белгілерін анықтауды заңды тұрғыдан нақтыламауы негізінде соттардың көзқарастарының сан түрлілігін тудырғаны туралы мәселе талқыланды. Сот тәжірибесінде жеңілдететін мән – жайлар қандай да болмасын түсіндірмелерсіз ерекше мән жайларға ауыстырылып, қылмыс үшін көзделген жазаға қарағанда неғұрлым жеңіл жаза тағайындауға негіз болып отыр. Алайда ҚР ҚК – нің 55 бабын қолдану ерекше белгілердің бар екені туралы өтініш түскен жағдайда да судьяның міндеті емес, құқығы болып табылады. Сонымен қатар заңда кез келген ауырлататын мән жайлардың болуына қарамастан ерекше белгілер бойынша жеңілдететін мән жайларды қолдануға жол беріледі деп көзделген. Жан – жақты талқылау нәтижесінде қолданыстағы қылмыстық заңнаманы жақсарту бойынша ұсыныстар тұжырымдалып, нақты қай бағытта өзгерістер енгізу қажет екендігі анықталды. Осы бағыттарға сәйкес ҚР ҚК – нің 55 - бабының теориялық нұсқасы ұсынылды.

Түйін сөздер: жаза; жеңілдететін мән - жайлар; ерекше мән - жайлар; неғұрлым жеңіл жаза тағайындау;

АННОТАЦИЯ

В данной статье дается анализ действующей редакции ст. 55 УК РК, на основании которого делается вывод, что неудачное законодательное регулирование исключительного смягчения наказания породило феномен широкого судебного усмотрения. На практике любые обстоятельства, признанные судом смягчающими, могут быть переведены в качестве исключительных обстоятельств без какой-либо мотивировки, послужить основанием для назначения более мягкого наказания, чем предусмотрено законом за данное преступление. При этом применение ст. 55 УК РК даже после констатации наличия исключительных обстоятельств является правом, а не обязанностью суда. Более того, законодатель считает допустимым применение исключительного смягчения при наличии любых отягчающих обстоятельств. По результатам всестороннего исследования формулируются предложения по совершенствованию применения действующего уголовного законодательства, а также определяются направления, по которым оно должно быть изменено. В соответствии с этими направлениями предлагается теоретическая модель ст. 55 УК РК.

Ключевые слова: наказание, смягчающие обстоятельства; исключительные обстоятельства; назначение наказания ниже низшего предела;

ABSTRACT

The analysis of the current version of Article 55 of the Kazakhstan Criminal Code given in the article allows the authors to conclude that failed legislative regulation of exceptional mitigation of punishment gave rise to a phenomenon of broad judge discretion. In practice any circumstances accepted by the court as mitigating can be transferred into the status of exceptional without any motivation and serve as the reason for the punishment more lenient than the law provides for this crime. And even after establishing exceptional circumstances

application of Article 55 of the Kazakhstan Criminal Code is the right but not the duty of the court. Moreover, the legislator admits applying exceptional mitigation with any aggravating circumstances available. The law gives a halfway solution to the issue of categories of convicts against whom exceptional mitigation cannot be applied. The results of the mentioned research enable the authors to frame their suggestions for improvement of using the current criminal legislation and identify the directions of its changes. According to these directions a theoretical model of Article 55 of the Kazakhstan Criminal Code is provided.

Keywords: punishment, extenuating circumstances, exceptional circumstances; more lenient punishment;

Қылмыстық заңнаманың көздейтін мақсаты ҚК – тің 2 - бабының 1 бөлігінде сипатталған түсініктерді реттеу болып табылады. Оларға адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін, меншікті, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, қоршаған ортаны, Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысы мен аумақтық тұтастығын, қоғам мен мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қоғамға қауіпті қолсұғушылықтан қорғау, бейбітшілік пен адамзатты қауіпсіздіктен сақтау, сондай – ақ қылмыстық құқықбұзушылықтың алдын алу болып табылады. [1]

Қылмыстық құқықтың дамуы халықтың сотқа деген сенімін арттырумен айқындалады. Егер сенімділік күшеймесе, онда қылмыстық заңнаманың нәтижесіз және қозғалыссыз бір орында тұрғандығын, заңнаманың дамуы тоқырау жолына келгенін білдіреді. Ал құқықтық жүйенің аса қажетті белгісінің бірі белсенді даму болғандықтан, кері жағдайда заңның ыдырауына әкеліп соғады.

Тек ғылыми зерттеулер арқылы бұл проблеманы шешу оңай болмайды, әрине ғылыми зерттеулер кезінде алынған терең және маңызды ойлар қылмыстық іс жүргізудегі бастапқы деңгейдің дамуына өз ықпалын тигізеді, десек те бұған қоса тәжірибелік бағытта дәлелденген нәтижелерді де пайдалану аса қажетті, сонымен қатар сот тәжірибесіндегі жылдар бойы қалыптасқан стереотиптерді де өзгертуге дайын болу керек деп ойлаймын.

Материалдық құқықтық норма өздігінен барлығын талапқа сай қамти алмайды, шындықты бірден бір айқындау мүмкін емес. Бұлай деудің де өз себептері бар, біріншіден, бұл түсініктің мәні шексіз, екіншіден, қоғамдық қатынастырдың динамикасының тұрақтылығын да айта кеткен жөн. Материалдық құқықтың әрбір ережесі қолданылуға жататын мән – жайларды нақты сипаттай алмайды. Материалдық құқықтық ережелердің мәні нақты құқықтық мән – жайлардың қағидалары мен негіздерін заңнамалық деңгейде нығайту болып табылады. Осыған байланысты ұзақ уақыт бойы олар өзгеріссіз қалуда, ал материалдық құқықтық норманы қолдану тәжірибесі адамгершілік туралы идеялар мен қоғамдық қатынастардың дамуымен бірге өзгеруі мүмкін.

ҚК - тің 55 – бабында Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық кодексінде жоғары және төменгі санкциялардың таралуына қарамастан жауапкершілік шараларын жеке даралаудағы талаптардың жүзеге асырылуы үшін жеткілікті емес.

Алайда ҚК – тің 55 – бабын қолдану тәжірибесін айқындайтын жоғарыда айтылған негізгі шарттан басқа сан түрлі қамтитын белгілері бар. Алдымен ҚК – тің 55 – бабын қолдануға сүйенетін процессуалдық шарттарды анықтау керек. Ең қызығы бұл сұрақ бүгінгі күнге дейін әлі талқыланбаған. ҚК – тің 55 – бабының қолдану тәжірибесінің проблемасы қаралса да, нақты бір мән – жайларға қатысты ерекше деп тану негізді ме деген сұрақтың шегінен шықпайды, сонымен қатар сот ісінің процессуалдық мәні ескерілмейді. Ал қылмыстық істің мән – жайын

айқындайтын іс жүргізу процесі болып табылады. Іс жүргізу нормаларының өзара байланысы мен өзара тәуелділігін білу қазіргі уақытта қажетті деңгейде емес, бұған себеп сот төрелігінің жалпы принциптерін қайталауға назар аударып, осы принциптердің тәжірибемен тікелей ұштасатын саласын ескермеу, сондықтан нақты процессуалдық проблемаларды ескермеуді жоққа шығару керек. Бұл мақалада көтеретін мәселенің мақсаты жоғарыда аталған жағдайларды өзгерту болып табылады.

ҚК – нің 55 – бабына көптеген әдебиеттерде түсінік берілген. Алайда бұл бапқа қанша түсіндірме берсе де, осы бапты қолданудағы ережелерді айқындауға бағытталған қадам әлі күнге дейін жасалмаған. ҚК – тің 55 – бабын қолдануға негізгі себеп болатын «ерекше мән – жайлардың» да түсінігі нақты ашылған жоқ, себебі көптеген авторлар да ҚК – тің 55 – бабын қолданудағы сұрақты талқылаған кезде осы сұрақтың маңызды болып табылатын ұшқыр жақтарын айқындамай бұрмалап көрсетеді. Бұл жерде басты проблема болып табылатын нәрсе, жаза тағайындаған кезде сот құзіреттілігін шектеу мүмкіндігін талқылау керек. Бұл сұрақты шешпейінше ҚК – тің 55 – бабын дұрыс қолдануды анықтаудағы даулар нәтиже бермейді. Сот тәжірибесінде неғұрлым жеңіл жаза тағайындауды тұрақтандыру қажеттілігі туралы түрлі әдебиеттерде жазылған, көбінде Ресей ғалымдарының ойлары мен еңбектерінен алынған мысалдарды атап өткім келеді, себебі Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 64 бабының нормалары ҚР ҚК – нің 55 бабына жан – жақты ұқсайды, тіпті бірдей деп те айтуға болады, сонымен қатар көзделген жазаға қарағанда неғұрлым жеңіл жаза тағайындау бойынша сот тәжірибесіндегі проблемаларға байланысты маңызды мәселелерді нақты көрсетіп өткен, айта кетсек, Б.Я.Гаврилов орынды пікір қалдырған деп ойлаймын: «Соттың шығарған үкімінің қаншама әділ екендігі туралы сұрақ туындайды, тіпті нақты айтсам, соттар іс бойынша шешімді шығаруда істің қандай да болмасын қорытындысына қызығушылық танытуға жол беретіні жоққа шығарылмайды дегім келеді.....РФ ҚК – нің 64, 73 (шартты түрде жаза тағайындау) баптары судьяларға өз қалауы бойынша шешім шығаруға жеткілікті мүмкіндіктер ұсынады, бұл өз кезегінде белгілі бір судьяның тәжірибесіне, оның құқықтық білімі мен кәсібилігіне қарай өзгеріп отырады» - делінген [2].

Өкінішке орай қазіргі таңда ғылым мен сот тәжірибесінің арасында тиісті диалогтың болмауының салдарынан осындай дұрыс ойлар тиісті құлаққа жетпейді. Тәжірибеде өкінішке орай ҚК – тің 55 – бабын қоданған кезде жәбірленушіге келтірілген зиянды өтеуге аса назар аудармайды.

Көзделген жазаға қарағанда неғұрлым жеңіл жаза тағайындауға ресми анықтама беру проблемаларының қадағалаусыз қалғандығын келесі автордың пікірінен де білуге болады, А.В.Елисеева өз мақаласында былай деп көрсеткен: «Соңғы кезде соттар РФ ҚК – нің 64 –бабын қолданып шығарған шешімдерінде қандай негізбен «ерекше мән – жайлар» деп танығандарын сирек көрсетеді, сонымен қатар жасалған қылмыстың салдарынан келтірілген зиянның ауырлығы мен қауіптілігінің төмен екендігін, кінәлінің жеке басын, іс – әрекеттің қоғамға қауіптілік дәрежесін нақтыламайды.Көбінде соттар жеңілдететін мән – жайлардың жиынтығын ескеріп қысқаша түсініктер береді,алайда сенімді айғақтар ұсынбайды» - делінген. [3].

ҚК – нің 55 – бабын қолдану бойынша нақты және ресми ережелер әзірлеу соттың болжамдылығын нығайту үшін ғана қажет емес, сонымен қатар қандай да болмасын мәселенің айқындалмауы сыбайлас жемқорлықтың өсуіне жол береді.

Соттар көбінесе үкімдерінде ҚК – тің 53 – бабының 1-бөлігіндегі жеңілдететін мән – жайларды көрсетпейді, кейбір үкімдердегі негіздемелерде тіпті ауырлататын мән – жайлардың болмауын ғана басшылыққа алады, мысалы ҚК – тің 55 – бабын

қолдануда ерекше мән – жайлар ретінде сотталушының бұрын сотталмағанын, қылмысты бірінші рет жасалғандығын ескереді. Сонымен қатар қылмыстық заңнамадағы тағы бір кемшілікті айтатын болсақ, неғұрлым жеңіл жаза тағайындауға жол берілмейтін қылмыстың санаттары мүлдем ескерілмеген. Бұл кемшілікті заң міндетті түрде қамту керек деп ойлаймын.

Бұл шектеуді негіздеу бойынша ҚР Жоғарғы сотының нормативтік қаулыларында да нақты әрекеттер жоқ. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 «Жаза тағайындаудың кейбір мәселелері» туралы нормативтік қаулысының 7 – тармағында Жеңілдететін жекелеген мән-жайлар да, осындай мән-жайлардың жиынтығы да және жасалған әрекеттің қоғамға қауіптілік дәрежесінің төмен екенін және сотталушының оң әлеуметтік-адамгершілік бейнесін айғақтайтын жасалған іс-әрекетке, сотталушының жеке басына қатысты өзге де мән-жайлар, ерекше мән-жайлар деп танылуы мүмкін.

Сот іс бойынша анықталған мән-жайлардың нақты қайсысын ерекше мән-жайлар деп танитынын және оларды ҚК-нің 55-бабын қолдану кезінде кінәлінің жеке басы туралы қандай деректермен ұштастырып негізге алатынын үкімде әрбір сотталушыға қатысты көрсетуге міндетті.

Ерекше мән-жайлар болған кезде ауыр немесе аса ауыр қылмыс жасаудың өзі адамға төменгі шектен төмен жазаны тағайындауға кедергі болмайды деп көрсеткен. [4].

Әлбетте, бұл түсіндірме де нақты анықтама береді деуге болмайды. Жоғарыда келтірілген мысалдар неғұрлым жеңіл жаза тағайындаудағы «ерекше мән – жайлар» ұғымына Жоғарғы сот нақты түсіндірме бермеуіне және басқа да заңды тұрғыдан бұл түсінікті реттеулер болмағандықтан судьялар қоғамдастығына ҚК – тің 55 – бабын қолдану бойынша келесідей ұсыныс беруге болады:

Егер қылмыстық кодекстің ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген ең төменгі шектен төмен жаза тағайындауды сот әділсіз деп не болмаса мүмкін емес деп таныса, егер ерекше бөлімдегі баптың санкциясы бойынша жеңілдететін жазаның балама түрі қарастырылмаса немесе сотталушының жасаған қылмысының санаты бойынша заңмен тыйым салынған болса ғана ерекше мән – жайлар деп ескерілуі тиіс.

Іс бойынша анықталған барлық жеңілдетуге жататын мән – жайлардың жиынтығының ішінен тек қана қылмыстың қоғамға қауіптілік дәрежесін айтарлықтай азайтатын жағдайда ғана ерекше мән – жайлар қатарына жатқызып, бұл туралы үкімде нақты түсіндірме берілуі тиіс.

Сотталушының қылмыстық құқықбұзушылық жасағанға дейінгі мінез – құлқын жеңілдететін мән – жайлар деп тану - тек қана оның қылмыс жасаған кездегі және қылмыс жасалғаннан кейінгі іс – әрекетімен байланысы болғанда ғана жазаны жеңілдететін ерекше мән – жайлардың жиынтығымен қосқан орынды.

Заң түсінігінде сотталушыға ерекше мән – жайларды бірнеше рет қолдануға жол берілмейді, алайда 55 - баптың 4,5, бөлігіне сүйенетін болсақ, негізгі жазаны жеңілдетуге қолданылады. Сондықтан ҚК – тің 55 – бабын қолдануда қылмыстық заңнамаға төмендегідей ұстаным бойынша өзгеріс енгізіп, соттарға келесідей талаптар мен шектеулерді қоюға болады:

1. Ерекше мән – жайлардың тізімі шамамен берілетін болғандықтан, оларды жою мақсатында соттарды нақты тұжырымдама беруге міндеттеу.
2. ҚК – тің 53 – бабының 1 бөлігіндегі қамтылған жеңілдететін мән – жайлардың ғана ерекше мән – жайлар болып таныла алатынын және сол мән - жайлардың жиынтығы арқылы кінәлінің қылмыс жасаған кездегі және қылмыс жасалғаннан кейінгі мінез – құлқымен байланысты болуын енгізу.
3. Жеңілдететін мән – жайлар мен ерекше мән – жайлардың жиынтығының нәтижесінде қоғамдық қауіптілік шын мәнінде едәуір азаяды деген тұжырымға сот

келген кезде ғана жеңілдететін мән – жайлар «ерекше» деп танылатынын көрсетіп кету.

4. Іс бойынша ерекше мән – жайлардың болуы анықталған сәттен бастап ҚК – тің 55 – бабын қолдануды соттың құқығы емес міндеті деп тану.
5. ҚК –тің 55 – бабы қолданылуға жатпайтын негіздерді бапқа қосу. Бұларға экстремисттік және террористтік қылмыстар, кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қатысты қылмыстар, 14 жасқа толмағандарға қарсы қылмыстар, сонымен қатар сотталғандардың жазасын өтеу кезінде жасаған қылмыстарын жатқызуға болады деп есептеймін. Соңғы ұсынысты беруімнің де өз себептері бар, мысалы, тәжірибеде соттылығын өтеп жатырған сотталған адамға қатысты ҚК – тің 55 – бабын қолданған да кездер болған, ал дәл осындай жағдайға заңмен тиым салынбағанымен, логикалық және моральдық тұрғыдан қарайтын болсақ, мүлдем орынсыз шешім сияқты, осы және басқа да айтылған пікірлерге мән берудің маңызы зор деп санаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі.
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
2. Трикоз Е.Н. Десять лет Уголовному кодексу Российской Федерации: достижения и недостатки; Журнал российского права. 2006. N 4; с. 142.
3. Елисеева А.В. Назначение наказания с применением статьи 64 Уголовного кодекса РФ // Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление. 2006. N 2. С. 14 - 16.
4. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 5 «Жаза тағайындаудың кейбір мәселелері» туралы нормативтік қаулысы
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S>

Момынжанов Ж.

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ШЕТ ЕЛ МЕМЛЕКЕТТЕРДЕГІ ПРОЦЕСТІК КЕЛІСІМ ИНСТИТУТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ТИІМДІ ТӘЖІРИБЕСІ

АҢДАТПА

Мақалада процестік келісімнің ұғымы және осы институтты шет мемлекеттердің тәжірибесіне сүйене отырып, жетілдіру жолдары ұсынылды.

Түйін сөздер: процестік келісім, келісімдік іс, ынтымақтастық, кінәні мойындау, тәжірибе.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается понятие института процессуального соглашения, а также были предложены пути улучшения этого института на основе опыта зарубежных стран.

Ключевые слова: процессуальное соглашение, согласительное производства, сотрудничества, практика.

ABSTRACT

The article discusses the concept of the institution of procedural agreement, and also suggested ways to improve this institution based on the experience of foreign countries.

Keywords: procedural agreement, the conciliation proceedings, cooperations, admission of guilt, practice.

Қазақстан Республикасы қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдірудегі мақсат, қылмыстық істі тергеуді және сотта қаралуын оңайландыру арқылы қылмыстық жауапкершілікке тартылған адам мен азаматтардың конституцияда белгіленген құқықтары мен бостандықтарына қорғауды әлемдік стандарттарға жақындату мәселелеріне арналған.

2009 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Құқықтық саясат Тұжырымдамасы, елдің 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық жүйесі дамуының негізгі бағыттарын айқындады. Өткен жылдары мемлекеттік және қоғамдық институттардың қарыштап дамуына ықпал ететін, Қазақстанның орнықты әлуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз ететін бір қатар аса маңызды заңнамалық актілер қабылданды.

Мемлекеттің құқықтық саясатының маңызды буыны қылмыстық саясат болып табылады, оны жетілдіру қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу және қылмыстық-атқару құқығын, сондай-ақ құқықта қолдануды кешенді, өзара байланысты түзету арқылы жүзеге асырылады [1].

Жоғарыда көрсетілген Тұжырымдаманың ұлттық құқықты дамытудың негізгі бағыттарын жүзеге асыру барысында 2014 жылғы 04 шілдеде Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі (бұдан әрі - ҚПК) қабылданса, 2015 жылдың 1 қаңтарында күшіне еніп, жаңа ұғымдармен, процестік әрекеттермен толықтырылды. Соның ішінде, мақалаға тиек болғалы отырған, ол – «Процестік келісім».

Процестік келісім – Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасының новелласы болып табылады.

Бұл институтқа аз-кем тоқталар болсақ – қылмыстық процестің кез-келген сатысында прокурор мен күдікті, айыпталушы немесе сотталушы немесе сотталған адам арасында ҚПК-нің көзделген тәртіппен және негіздер бойынша жасалады.

ҚПК-нің 612 бабының талаптарына сай, жасалған процестік келісім шеңберінде қылмыстық істерді тергеп-тексеру кінәні мойындау туралы мәміле және ынтымақтастық туралы келісім нысандарында жүргізіледі.

Дәлірек айтсақ, ҚПК-те процестік келісімнің 2 түрі белгіленген.

1) Кінәні мойындау туралы келісім – онша ауыр емес, ауырлығы орташа және ауыр қылмыстар бойынша, тек қана жәбірленуші мен күдіктінің келісімінен соң, қорғаушының қатысуымен түзілсе, бұл келісім қылмысты есі дұрыс емес күйде жасаған немесе қылмыс жасағаннан кейін психикасы бұзылған адамдармен жасалмайды.

2) Ынтымақтастық туралы келісім – қылмыстық топ жасаған қылмыстарды, өзге де адамдар жасаған аса ауыр қылмыстарды, сондай-ақ экстремистік және террористік қылмыстарды ашуға және тергеп-тексеруге ықпал ету кезінде барлық санаттағы қылмыстар бойынша қорғаушының қатысуымен түзіледі.

Ынтымақтастық туралы келісім осы ҚПК-нің 615-бабы үшінші бөлігінің 2) тармағында, 616-бабы бірінші бөлігінің 1), 2), 3), 4), 5), 6) және 7) тармақтарында, екінші бөлігінде көзделген талаптар сақтала отырып, қажет болған кезде 47-бабының қағидалары бойынша оның құпиялығын сақтай отырып және 12-тарауына сәйкес қауіпсіздікті қамтамасыз ете отырып, прокурор мен күдіктінің, айыпталушының, сотталушының, сотталған адамның арасында жасалады және бекіту үшін тиісінше

облыстың прокурорына немесе оған теңестірілген прокурорға, олардың орынбасарларына, ал сотталған адаммен келісім – Қазақстан Республикасының Бас Прокурорына не оның орынбасарына жіберіледі.

Ал, кінәні мойындау туралы мәміле нысанындағы процестік келісімді жасасуға арналған шарттар мыналар:

- күдікті, айыпталушы процестік келісім жасасуға ерікті түрде ниет білдірген;

- күдікті, айыпталушы келтірілген күдікке, айыптауға және іс бойынша қылмысты жасағанына қолда бар дәлелдемелерге, өзі келтірген зиянның сипаты мен мөлшеріне дауласпаған;

- процестік келісім жасасуға жәбірленуші келіскен кезде жасалуы мүмкін.

Сонымен қатар, кінәні мойындау туралы мәміле нысанындағы процестік келісім:

- қылмыстардың жиынтығына қатысты, егер олардың ең болмағанда біреуі осы ҚПК-нің 613 және 612 баптарында көзделген талаптарға сәйкес келмесе;

- егер жәбірленушілердің ең болмағанда біреуі процестік келісім жасасуға келіспесе, жасала алмайды [2].

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі «Соттардың қылмыстық істер бойынша келісімдік тәртіпте іс жүргізу практикасы туралы» № 4 Нормативтік қаулысында, кінәні мойындау туралы келісім жасасудың негізгі мақсаты қылмыстарды жылдам және толық ашу, тергеп-тексеру және ҚПК-нің 8 бабында көзделген өзге де қылмыстық процесс міндеттерін заңдылық, адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғау, кінәсіздік презумпциясы және қылмыстық процестің басқа да негізгі бастапқы қағидаттарын қатаң ұстана отырып, жасалған келісімге сәйкес соттың сотқа дейінгі жеделдетілген тергеп-тексеруі және істің қысқартылған тәртіппен сотта талқылауын жүзеге асыруы жолымен шұғыл орындауы болып табылатыны түсіндірілгенін айтып өткен жөн [3].

ҚПК-нің 617 бабының 4 бөлігіне сәйкес, кінәні мойындау туралы мәміле нысанында процестік келісім жасалғаннан кейін тергеу және процестік әрекеттерді жүргізу қажеттілігі болмаған жағдайда, іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеру аяқталды деп есептеліп, прокурор оны айыптау актісіз дереу сотқа жібереді, ал бұл ретте осы Кодекстің 382 бабы 2 бөлігіне сәйкес, іс қысқартылған тәртіппен сот талқылауында он тәулікке дейінгі мерзімде аяқталуға тиіс, айрықша жағдайларда бұл мерзім судьяның уәжді қаулысымен жиырма тәулікке дейін ғана ұзартылуы мүмкін [3].

Елімізде жаңа институтты енгізудегі мақсат қылмыс жасаған адаммен келісе отырып тергеу мен сот процесін жеңілдету болып табылатынын айта кеткен жөн.

Процестік келісім институты шет мемлекеттердің тәжірибесінде кеңінен орнын тапқан және өзінің бірқатар өзгешеліктерімен ерекшеленеді.

Дәлірек айтсақ, Шет мемлекеттердегі осы аталған жағдайлар, яғни процестік келісім Америка құрама штаттарында, Англия, Үндістан, Италия, Франция, Эстония, Израиль, Грузия, Украина, Ресейдің қылмыстық-процессуалдық заңнамаларында бұрыннан қолданылады.

Кінәні мойындау туралы мәміле Америка құрама штаттарында (АҚШ) тергеп-тексеру процестік келісіммен аяқталады, қалған істер алқабилер сотына барады. Мәмлениң мәні айыптаушының қорғау тарапына айыпталушының кінәні мойындау үшін кейбір жеңілдіктер жасайды, осының негізінде сот үкім шығарады. Қорғау тарапына айып көлемінің кемуі және жеңілдіктер жаза тағайындалу сияқты жеңілдіктер орын алуы мүмкін. Америка қылмыстық процесінде кінәні мойындау туралы мәмлениң басты мақсаты алқабилер алдында күрделі сот тергеуін болдырмау ниетімен жасалады.

П. Михайловтың пікірінше, америкалық қылмыстық процесте алдынала тергеудің мазмұны, алқабидің қатысуымен қаралатын ауыр қылмыстардан басқа, полициялық бейресми тергеу болып табылады. Оның пікірінше, полициялық бейресми тергеу дегеніміз – кінәсін дәлелдейтін дәлелдемелермен танысуға мүмкіндігі жоқ айыпталушымен «соқыр ойын» болып табылады. Сотқа беру сатысында айыптаушы мен айыпталушының арасында айыпталушы жауапты болатын қылмыстың дәрежеленуі бойынша «сауда» жүреді, кей штаттарда мұндай «саудада» судья да қатысады. Оның пікірінше, қылмыстық процеске аталған мәмілені енгізу азаматтардың негізге құқықтары мен бостандықтарына қайшы келеді және қоғамдағы құқықтық принциптерге сәйкес келмейді. АҚШ-тың көптеген заңгерлері мұндай мәмілеге келу сот төрелігі үшін ұят деп санайды. Осындай мәмілелер айыпталушыға ғана ұтымды болып табылады, сондықтан айыпталушы көп жағдайларда сотпен мәмілеге келіп, кінәсін мойындайды. Мұндай ретте сот, сотталушының алқабилерсіз қарап, ауыр қылмыс жасағаны үшін жауаптылықтан құтылу үшін жеңілірек қылмысты мойындап, жеңілірек үкім шығаруға, кейбір айыпты алып тастауға немесе сотталушыға басқа да жеңілдіктер беруге келіседі [4].

Бұл ретте, И. Петрухиннің пікірінше АҚШ-тың осы институт бойынша тәжірибесі ақылға қонымды және өздерінің ұлттық дәстүрлеріне сай келеді, өйткені бұл іс жүргізуді қысқартады, сот жүйесіне ауыртпалықты азайтады, оның үстіне кінәлі адам өзін толық немесе жартылай кінәсіз деп тануға құқығы бар психикалық дені сау адамға құрметке негізделген болса, Ресей менталитеті үшін кінәні мойындау туралы мәміле жат болып келетіндігін көрсетеді. Қылмыстық сот төрелігінде мәміле – моральсіз, абыройсыз көрініс; бұл қылмыстық іс бойынша биліктің ақиқатты анықтауға қабілетсіздігін куәландырушы болып табылады. Кінәні мойындау туралы мәміле сыбайлас жемқорлықтың таралуына ықпал етеді. Мәміле, сотқа дейін соттың қатысуынсыз жасалып, ауыр айып бойынша қылмыстық істердің қысқартылуына әкеледі. Адвокаттар заң қорғайтын прокурорлармен келісімге келу үшін қызмет көрсететін іскерлерге айналады. Сот төрелігі саудаға айналады [5].

Дегенмен, бұл пікірлерге қайшы кінәні мойындау туралы мәмілені қолдайтын ойшылар да бар.

Қолдаушылардың пікірінше, кінәні мойындау туралы мәміленің артықшылығы ретінде дауласушы тараптардың қысқа уақытта келісімге келу жолы, айыпталушының (сотталушымен) қылмысты жасағанын мойындап, жазасын өтеуге дайындығын көрсетеді. Қудалау органдары мен соттардың уақытын үнемдеп, қылмысты қудалау органдарын перспективсіз іс бойынша жаңа айғақтарды іздеуден босатып, күшін басқа күрделі, ауыр істерді ашуға жұмсау болса, соттардың жұмыс ауқымын азайтады [6].

Бұл ретте, осы институтқа қатысты ғалымдар мен әділет органдарының қызметкерлері арасында қатынастары біркелкі еместігін, яғни бұл кінәні мойындау туралы мәмілені жақтаушылармен қатар оған қарсыластары бар екенін көруге болады.

Ал, Италия тәжірибесіне келер болсақ, мұнда процестік келісім терроризммен күресу шеңберінде 1970 жылдан бастап, ал мафиямен күресу мақсатында 1980 жылдан бастап қолданылады. Өздерінің сыбайлас қатысушылары туралы мәліметтер берген қылмыскерлер жазаның жеңілдетілуіне сене алады, ал ұсақ қылмыскерлер мүлде жазадан босатыла алады. «Өкінгендер» үшін куәлерді қорғау бағдарламасы бар. Мафияға қарсы жүргізген тергеуде бірінші «өкінген» адам - Томмазо Бускетта болды. Оның көмегімен 350 сацилийстік клан мүшелері түрмеге отырғызылды. Критиктердің айтуы бойынша, қылмыскерлер түрмеге отырудан құтылу мақсатында жалған мәліметтерді табыс етеді [7].

Францияда процестік келісім механизмі шектеулі түрде жүзеге асырылады. Прокурор онша ауыр емес қылмыс жасаған айыпталушыға оның өз кінәсін

мойындауын 1 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру жазасымен алмастыру жөнінде ұсыныс жасай алады. Оппоненттер процестік келісім адамдардың қорғалу 127 құқығы мен кінәсіздік презумпциясы қағидаларын өрескел бұзады деп есептейді [7].

Үндістанда процестік келісім институты 2006 жылдан бастап әрекет етеді. Жазаны жеңілдету мүмкіндігі тек заңға қайшы әрекеті үшін 7 жылға дейінгі мерзім белгіленген өз кінәсін мойындаған айыпталушылар үшін қарастырылған. Осындай қылмыстарға: адамның денсаулығына зиян келтіру, құжаттарды қолдан жасау, көлікті қауіпті айдау және т.б. Бірақ әйелдер мен балаларға қарсы қылмыс жасаған айыпталушылармен процестік келісім жасалмайды [7].

Испанияда келісім институты жоқ, бірақ оның элементтері айқын көрініс табады. Жасалған қылмыс үшін 3 және 6 жылдан аспайтын жаза мерзімі белгіленген қылмыстарды жасаған қылмыскер, өз кінәсін мойындаған жағдайда, қылмыскер, прокурор, сот арасындағы келісім бойынша жазаның мерзімі норма санкциясының 1/3 бөлігінен аспауға тиіс [7].

Ал, Грузияның тәжірибесінде процестік келісім институты 2004 жылы сыбайлас жемқорлықпен күрес кезінде пайда болды. Келісім жасау мүмкіншілігі қылмыстық түрі мен дәрежесі бойынша шектелмейді. Процестік келісім жасау ұсынысы айыпталушы және прокурор жақтан болуы мүмкін. Прокурор айыпталушыға жазаны жеңілдетумен қатар мемлекет бюджетіне ақшалай айыппұлды төлеу нәтижесінде қылмыстық істі қысқартуды ұсына алады. Айыппұлдың сомасы әр адамға жекеше қарастырылады. Грузиялық процесуалдық келісімнің «өзгешеліктерінің» бірі, процестік келісім негізінде кінәлі адамға тағылған Қылмыстық кодекстің бабында айыппұл қарастырылмаған қылмыстарға да, жаза ретінде ақшалай айыппұлды тағайындауға болады [7].

Жоғарыда көрсетілгендей, шет мемлекеттердегі процестік келісім жүргізу тәжірибесі, процестік келісім сотқа дейінгі іс жүргізуді тездетуге, сот талқылауының жедел аяқталуына, ақшалай айыппұлдар есебінен мемлекет бюджетін толықтыруға, құқық қорғау органдарына ұйымдасқан қылмыстармен күресуге көмегін тигізеді.

Біздің пікірімізше, Грузия мемлекетінде процестік келісімге отыратын қылмыскерлерге жазаның орнына айыппұлды белгілейтін тәжірибесі еліміздегі қылмыстық заңнамаға енгізу қажет деп санаймыз. Өйткені еліміздегі "түрме халқы" санын азайту өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бұл жағдай мемлекетке кері әсерін береді, өйткені 15 жыл бұрын Қазақстан түрмедегі халық саны бойынша әлемдік рейтингте 3-ші орында болса, бүгінгі таңда 68-ші орынға теңелді.

Сондықтан да, процестік келісім институтына байланысты Грузия мемлекетінің тәжірибесі ақшалай айыппұлдар есебінен мемлекет бюджетін толықтыруға және еліміздегі "түрме халқы" санын азайтуға ықпалын тигізіп, нәтижелі оң бастамаға әкеледі деген сенімдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1]. Постановление Президента от 12.02.1994 года №1569 «О государственной программе правовой реформы в Республике Казахстан» // [http://kazakhstan .news-citi.info/docs/sistemi/dok_perbzz.htm](http://kazakhstan.news-citi.info/docs/sistemi/dok_perbzz.htm)

[2]. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 04.07.2014ж. (Электрондық ресурс) – Қолжетімділік тәртібі: www.adilet.zan.kz.

[3]. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі «Соттардың қылмыстық істер бойынша келісімдік тәртіпте іс жүргізу практикасы туралы» № 4 Нормативтік қаулысы (Электрондық ресурс) – Қолжетімділік тәртібі: www.adilet.zan.kz.

[4]. Михайлов П. Сделки о признании вины – не в интересах потерпевших Российская юстиция № - 2001. №5.

[5]. Петрухин И.Л. Сделки о признании вины чужды российскому менталитету // Российская юстиция, 2001 №05; Он же. Судебная власть / под ред. Петрухина И.Л. – М: ООО «ТК Велби», 2003.С.190

[6]. Калиновский К.Б. Уголовное судопроизводство как сфера использования положений конфликтологии // Юридическая мысль. Изд-во.

[7]. Международный научно-популярный журнал ISSN 2073-333X Қазақстанның ғылымы мен өмірі №2/1 (56) 2018.

Ногаев Б.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі
академиясының
магистранты

ЖЕҢІЛ САНАТТАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ТЕРІС ҚЫЛЫҚ ҰҒЫМЫМЕН СИПАТТАУЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада жеңіл санаттағы қылмыстарды «қылмыстық теріс қылық» ұғымымен сипаттауының «әкімшілік теріс қылық» ұғымымен бірізділігінің тәжірибеде жаңылуға әкелуі мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі, әкімшілік теріс қылық, қылмыстық теріс қылық.

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье рассмотрено понятие «уголовного проступка», которым определяют малозначительные преступления, на практике приводящие к путанице с понятием «административный проступок».

Ключевые слова: Уголовный кодекс Республика Казахстан, административный проступок, уголовный проступок.

ABSTRACT

This article examines the concept of “criminal misconduct”, which defines minor crimes, in practice leading to confusion with the concept of “administrative misconduct”.

Keywords: Criminal code Republic of Kazakhstan, administrative offense, criminal offense.

Қазақстан Республикасы Президентінің 24.09.2009 жылғы N858 Жарлығымен бекітілген «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасының» 2.8. тармақшасында, «Қылмыстық құқық бұзушылықтарды жіктеу және санатқа бөлу критерийлерін айқындауда жаңа тәсілдер қажет. Өлемнің бірқатар елдерінде жасалғандай, Қылмыстық кодекс қылмыстық жазаланатын әрекеттердің өзге жіктемесіне: тиісті

санаттағы қылмыстарға және қылмыстық теріс қылықтарға негізделуі мүмкін. Қылмыстық теріс қылық үшін соттау соттылыққа әкелмеуге тиіс. Осылайша, мемлекеттің қылмыстық саясаты: қылмыстық заңға "қылмыстық теріс қылық" санатын енгізу» деп көрсетілген[1].

Елбасының жарлығымен қабылданған құқықтық тұжырымдаманың жоғарыда көрсетілген бастамасы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 1 қаңтарынан қолданысқа енгізілген қылмыстық кодексінде көрініс алды. Қылмыстық кодексте барлық қылмыстар қылмыстық құқық бұзушылықтар болып, оның ішінде «қылмыс» және «қылмыстық теріс қылық» болып екіге бөлінді.

Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексінің (әрі қарай – «ҚР ҚК») 10 – бабының 1 тармағына сәйкес, «Қылмыстық құқық бұзушылықтар қоғамға қауіптілік және жазаланушылық дәрежесіне қарай қылмыстар және қылмыстық теріс қылықтар болып бөлінеді»[2].

ҚР ҚК-нің 10 – бабының 2 тармағына сәйкес, «Осы Кодексте айыппұл салу, түзеу жұмыстары, бас бостандығын шектеу, бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жазалау қатерімен тыйым салынған айыпты жасалған, қоғамға қауіпті іс-әрекет (әрекет немесе әрекетсіздік) қылмыс деп танылады».

Сонымен қатар, ҚР ҚК-нің 10 – бабының 3 тармағына сәйкес, «Қылмыстық теріс қылық деп қоғамға зор қауіп төндірмейтін, болмашы зиян келтірген не адамның жеке басына, ұйымға, қоғамға немесе мемлекетке зиян келтіру қатерін туғызған, оны жасағаны үшін айыппұл салу, түзеу жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, қамаққа алу түріндегі жаза көзделген, айыпты жасалған іс-әрекет (әрекет не әрекетсіздік) танылады»[2].

Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексінің (әрі қарай – «ӘҚБТК») 25 – бабының 1 тармағына сай, Осы Кодексте сол үшін әкімшілік жауаптылық көзделген, жеке тұлғаның құқыққа қарсы, кінәлі (қасақана немесе абайсызда жасаған) әрекеті не әрекетсіздігі немесе заңды тұлғаның құқыққа қарсы әрекеті не әрекетсіздігі әкімшілік құқық бұзушылық деп танылады[3].

Е.Баяновтың оқулығында, Жеке адамның ӘҚБТК бойынша әкімшілік жауаптылық көзделген құқыққа қарсы, кінәлі (қасақана немесе абайсызда жасалған) іс-ірекеті не әрекетсіздігі немесе заңды тұлғаның құқыққа қарсы іс-ірекеті не әрекетсіздігі әкімшілік құқық бұзушылық деп танылады. [4, 93].

Заңгер Г.К.Пралиева, әкімшілік құқық бұзушылықтың (теріс қылық) заңдық белгілері болған кезде әкімшілік жауапкершілікке тартылуы мүмкін екені туралы айтылған[5, 28-29].

Белгілі заңгер В.И.Григорьев, Әкімшілік құқық бұзушылықтардың (теріс қылық) нысаны ретінде қоғамға қауіптілігі, іс-әрекеті, құқыққа қарсылығы, кінәлілігі, әкімшілік жауапкершілікті жатқызады[6, 50].

Л.Гумилев атындағы Евразиялық Ұлттық Университетінің дәріс оқушысы, заңгер Б.Б.Сейдеш, Теріс қылық – қоғам өмірінің әр түрлі саласындағы жасалатн және әр түрлі салдар туғызатын қоғамға орташа және кішігірім қауіпті іс-әрекеттер. Теріс қылықтар заңды жауапкершілікке байланысты бірнеше түрлерге бөлінеді: әкімшілік, азаматтық – құқықтық, материалдық бөліктік, тәртіптік[7, 83].

Профессор, заң ғылымдарының кандидаты А.А.Тарановтың кітабында, Заңгер ғалымдар қылмыс пен теріс қылықтың ортақ белгілері ретінде (құқыққа қарсылық пен кінәлілігі) қарастырғанымен олардың өзара айырмашылығы құқықтық баға беру кезінде бар екені туралы айтқан. Мысалы И.А.Галаган әкімшілік теріс қылық келтіретін зияны бойынша қауіпті болатынын және Л.В.Коваль әкімшілік теріс қылықтар өзінің келтіретін зардабына сәйкес үш түрге бөлінетінін айтып көрсетті[8, 5].

Сонымен қатар, академиялық курс кітабында А.А.Таранов, Кінә әкімшілік құқық бұзушылықтың (теріс қылық) міндетті болуы тиіс белгілерінің бірі. Егер кінә болмаса онда әкімшілік құқық бұзушылық құрамы болмайды[9, 147-148].

«Проступок» сөзін интернет желісінің аударма сөздігі арқылы қазақ тіліне аударған кезде «теріс қылық», «жарамсыз әрекет»; «- тәртіпсіздік» деп аударлады[10].

Германияда қылмыстық жауапкершілігі бар іс-әрекеттер қылмыс пен теріс қылық болып бөлінеді. Қылмыстарға жаза мөлшері 1 жылдан асатын, ал теріс қылықтарға ең төменгі жаза ретінде аз мерзімге бас бостандығынан айыру немесе айыппұл түріндегі жаза қолданылатын заңға қайшы іс-әрекеттер жатқызылады[11, 40].

Жоғарыда көрсетілген мәліметтерді зерделеп қарайтып болсақ, Германия Республикасының заңнамасы Қазақстан Республикасының заңдарына ұқсастығы бар. Алайда екі мемлекеттің заңдарында орын алған «теріс қылық» түсінігінің атауы бірдей болғанымен, айтып кететіні Германияда әкімшілік құқық бұзушылықтар санатындағы құқық бұзушылықтар жоқ. Яғни, барлық құқық бұзушылықтар екі санаттағы қылмыс болып табылады.

Қазақстанның заңдарына сәйкес, қазіргі уақытта құқық бұзушылықтар әкімшілік құқық бұзушылық (теріс қылық), қылмыстық теріс қылық және қылмыс болып үшке бөлінеді. Қылмыстық теріс қылық ұғымының әкімшілік құқық бұзушылықпен (теріс қылық) ұқсастығы едәуір көп. Сол себепті қылмыстық құқық бұзушылықты теріс қылық деп атауы қаншалықты тиімді екенін қарастырған жөн.

Республикамыздың заңгер ғалымдарының түсініктері бойынша «теріс қылық» ұғымы әкімшілік құқық бұзушылыққа сай келеді. Яғни, олардың пікірінше «теріс қылық» ол әкімшілік – деликтілік ұғымына тең. Осы себепті ҚР ҚК-не жеңіл санаттағы қылмыстарды «қылмыстық теріс қылық» деген атаумен енгізу жан жақты зерделенбей қабылданғанын көрсетеді.

Тәжірибе барысында да көпшілік заңгерлермен «қылмыстық теріс қылық» ұғымы әкімшілік – деликтілік түсінігімен бірдей етіп ұғынылады. Осы себепті қазіргі уақытта «қылмыстық теріс қылық» түсінігін өзгертіп, оны басқаша етіп атау мәселесі туындап отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығы. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_.

2 Қазақстан Республикасы қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

3Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V ҚРЗ. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>.

4 Баянов Е. Әкімшілік құқық схмалар бойынша анықтамалары: Оқу құралы. - Алматы, 2002 – 176 б.

5Пралиева Г.К. Административное право Республики Казахстан: Учебно-практическое пособие. Алматы: Жеті жарғы, 2006. – 76 с.

6Григорьев В.И. Административное право Республики Казахстан. Общая часть: Альбом схем и толковый словарь (учебно-наглядное пособие). - Алматы: ЮРИСТ, 2007. – 102 с.

7Сейдеш Б.Б. Әкімшілік құқық пәні бойынша дәрістер. - Алматы: Дәнекер, 2004 – 140 бет.

8Таранов А.А. кандидат юридических наук, профессор Административная ответственность в Республике Казахстан. Издание 2-ое, дополненное и переработанное. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2005, 96 с.

9Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. 2-е изд., перераб. и доп. – Алматы: «Издательство «Норма-К», 2003, 256 с.

10«Проступок» сөзінің интернет желісінің электронды аудармашысы арқылы қазақ тіліне аудармасы. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <https://classes.ru/all-kazakh/dictionary-russian-kazakh-term-28103.htm>.

11Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2016, 752 с.

Омарова М.

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы
Сот төрелігі
академиясының магистранты

ЖАСЫРЫН ТЕРГЕУ ӘРЕКЕТТЕРІН СОТТЫҢ БАҚЫЛАУЫ – АДАМНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ КЕПІЛІ РЕТІНДЕ

АҢДАТПА

Мақала жасырын тергеу әрекеттерінің жүргізілуін сотпен бақылауды зерттеуге арналған. Жасырын тергеу әрекеттерінің түрлері қарастырылған, оның қандай негіздер болған кезде және кімдерге қатысты жүргізілетіні айқындалған.

Сонымен қатар, жасырын тергеу әрекеттерін соттың бақылауы мәселелеріне назар аударылған. Қазақстан Республикасымен Украина мемлекетінде жасырын тергеу әрекеттерінің жүргізілуіне салыстырмалы талдау жасалған.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, қылмыстық-процестік кодексі, жасырын тергеу әрекеттері.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию судебного контроля проведения негласных следственных действий. Рассмотрены виды и определены по каким основаниям в отношении каких лиц проводятся негласные следственные действия. Так же уделено внимание проблемным вопросам судебного контроля негласных следственных действий. Проведен сравнительный анализ по изучению проведения негласных следственных действий Республики Казахстан и Украины.

Ключевые слова: Республика Казахстан, уголовно-процессуальный кодекс, негласные следственные действия.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of judicial control of secret investigative actions. The types are considered and determined on what grounds and in respect of which persons secret investigative actions are carried out. Attention is also paid to the

problematic issues of judicial control of secret investigative actions. A comparative analysis of the study.

Keywords: Republic of Kazakhstan, code of Criminal Procedure, secret investigative actions.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасы өзінде демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы—адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары. [1]

Бүгінгі таңда жасырын тергеу әрекеттерін соттың бақылауы мәселелері өзекті болып табылады. Өйткені, жасырын тергеу әрекеттерінің жүргізілуіне соттың бақылауын күшейту арқылы біз адамдардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының қорғалуына жағдай жасаймыз.

Адам және азаматтың құқықтарын қамтамасыз етудің нақты тетіктерін енгізу, оңтайлы құқықты қорғау мақсатында жаңа Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі (одан әрі ҚПК) қабылданып, ол азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарының тиісті дәрежеде қорғалуы үшін сот төрелігінің ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз етуде. [2]

Қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі адамды және азаматты негізсіз айыптау мен соттаудан, оның құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды қалыптастыруға ықпал етуге тиіс. Осы мақсат-міндеттерді жүзеге асыру үшін еліміздің жаңа қылмыстық-процестік заңнамасына алғаш рет «тергеу судьясы» ұғымы енгізілді.

Тергеу судьясы – сотқа дейінгі іс жүргізу барысында Қылмыстық-процестік кодексте көзделген өкілеттіктерді жүзеге асыратын бірінші сатыдағы сот судьясы.

«100 нақты қадам» - Ұлт Жоспарының заң үстемдігін қамтамасыз ету бөлігінің 22-қадамы адамның және азаматтардың конституциялық құқығын шектейтін барлық тергеу қызметі жөніндегі өкілеттілікті тергеу судьясына біртіндеп беруді қамтамасыз ету арқылы сотта айыпталушы және қорғаушы арасындағы теңгерімді қамтамасыз етуге бағытталған. [3]

2015 жылдың 1-ші қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілген Қазақстан Республикасының ҚПК-де жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу қарастырылған.

Жасырын тергеу әрекеті—бұл сотқа дейінгі іс жүргізу барысында өздерінің мүдделеріне қатысы бар қылмыстық процеске тартылған тұлғаларға хабарламай жүретін әрекет болып саналады.

Жасырын тергеу әрекеттерінің келесідей түрлері бар:

1. адамды немесе орынды жасырын аудио және (немесе) бейне бақылау;
2. электр (телекоммуникация) байланыс желілері арқылы берілетін ақпаратты жасырын бақылау, ұстап қалу және түсіріп алу;
3. абоненттер және (немесе) абоненттік құрылғылар арасындағы қосылулар туралы ақпаратты жасырын алу;
4. компьютерлерден, серверлерден және ақпаратты жинауға, өңдеуге, жинақтауға және сақтауға арналған басқада құрылғылардан ақпаратты жасырын түсіріп алу;
5. пошта жөнелтілімдерін және өзге де жөнелтілімдерді жасырын бақылау;
6. орынға жасырын кіру және (немесе) оны тексеру;
7. адамды немесе орынды жасырын байқауға алу;
8. жасырын бақыланатын жеткізілім;
9. жасырын бақыланатын сатып алу;
10. жасырын ендіру және (немесе) қылмыстық әрекетті имитациялау.

Жасырын тергеу әрекеттері мына негіздердің бірі болған кезде:

- жасағаны үшін санкциясы бір жылдан бастап және оданда жоғары мерзімге бас бостандығынан айыру жазасын көздейтін қылмыстар туралы істер бойынша;
- қылмыстық топ дайындайтын және жасайтын қылмыстар бойынша жүргізіледі.

Енді жасырын тергеу әрекеттерінің кімдерге қатысты жүргізілетініне тоқтала кетсек, олар:

1) қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызда, хабарда оны дайындап жатқан, жасап жатқан немесе жасаған адам ретінде көрсетілген не өзіне қатысты оның тергеліп жатқан құқық бұзушылыққа қатысы бар не дайындалып жатқан, жасалып жатқан немесе жасалған қылмыстық құқық бұзушылық туралы мәліметтерге ие деп пайымдауға өзгеде негіздер бар адамға;

2) күдіктіге;

3) жәбірленушінің жазбаша келісімі бойынша оған;

4) егер үшінші тұлғаның іс үшін маңызы бар ақпаратты алатыны немесе беретіні туралы мәліметтер болса, үшінші тұлғаға;

5) егер онда болып жатқан немесе болуы болжанатын мән-жайлардың іс үшін маңызы болатын болса, жерге қатысты жүргізіледі.

Шын мәнінде, жасырын тергеу әрекеттерін сот арқылы санкциялау—ол адамдардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын тиімді қорғауға мүмкіндік беретін басты тетік.

Тағы бір айта кететін жағдай—заң мен қорғалатын жеке өмірге тиіспеушілік, хат жазысу, телефон мен сөйлесу, телеграф хабарлары мен пошта жөнелтілімдері құпиясын, сондай-ақ тұрғын үйді қолсұғудан қорғау құқығын қозғайтын жасырын жедел-ізвестіру әрекеттерін жүргізудің шекті мерзімдерінің заң мен белгіленбеуінде. Әрине, ондай мерзімдер құпия ведомстволық нормативтік актілермен белгіленуі мүмкін, бірақ ол арзаң мен қорғалатын жеке өмірге тиіспеушілік, хат жазысу, телефонмен сөйлесу, телеграф хабарлары мен пошта жөнелтілімдері құпиясы, сондай-ақ тұрғын үйді қолсұғудан қорғау құқығы бұзылған азаматтар үшін ол жабық, қолжетерліктей емес. Байқау, тұрғын жайларды, ғимараттарды, жер учаскелерін және көлік құралдарына кіру және тексеру; пошта жөнелтілімдерін бақылау; телефон мен және өзгеде сөйлесулерді тыңдау; байланыстың техникалық арналарынан, компьютер жүйелерінен және өзге техникалық құралдардан хабарламалар алыптастау сияқты жасырын жедел-ізвестіру әрекеттері азаматтардың жеке өміріне тиіспеушілік, хат жазысу, телефонмен сөйлесу, телеграф хабарлары мен пошта жөнелтілімдері құпиясы, тұрғын үйді қолсұғудан қорғау конституциялық құқықтарын шектеуге әкеліп соғатыны белгілі.

Тергеу судьясының санкциясы алынғаннан кейін қаулы жасырын тергеу әрекетін жүзеге асыратын уәкілетті органға орындау үшін жіберіледі. Тергеу судьясы жасырын тергеу әрекетінің жүргізілуін ұзартуды санкциялап, бұл ретте қаулыда көрсетілгеннен аз мерзім белгілеуі мүмкін.

Жасырын тергеу әрекетін жүргізуді жалғастыруға қажеттілік болмаған кезде, тергеу судьясы қаулыны санкциялаудан бастартады және жасырын тергеу әрекеті тоқтатылады.

Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 236-бабына сәйкес санкциялауға жататын жасырын тергеу әрекеті отыз тәуліктен аспайтын мерзімде жүргізіледі.

Алайда, аталған бап қылмыстық қудалау органдарына жасырын тергеу әрекеттерін кез келген мерзімге ұзартуға мүмкіндік туғызады, ал бұл өз кезегінде құқық қорғау органдарының өз құзыретін асыра пайдалану қаупін төндіреді.

Мысалы, Алматы облысының мамандандырылған ауданаралық тергеу сотының 2018 жылғы 7 тамыздағы қаулысына сәйкес, ҚР ҚК-нің 297-бабы 2-бөлігімен

күдікті С.Резниковқа қатысты қылмыстық ісі бойынша жасырын тергеу әрекеттерін 3 айға дейін ұзарту туралы ұсыныс қанағаттандырылған.

Бұл жағдайда сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу туралы жаңа талап-тілегімен сотқа жүгіне алатынына қарамастан, судья өтінішті қанағаттандырған. Бұл қылмыстық іс бойынша адамның құқықтарының бұзылғанын көрсетеді. Бұндай жағдайлар жиі кездеседі.

Демек, жасырын тергеу әрекеттерінің тек заңда көрсетілген мерзімде жүргізілуі адамдардың құқықтарын бұзылмауын қамтамасыз етеді.

Қазақстан Республикасының ҚПК-нің 234-бабы 2-бөлігіне сәйкес, жасырын тергеу әрекетін санкциялау тиісті қаулы сотқа келіп түскен кезден бастап он екі сағат ішінде жүргізіледі. Ал, Украина мемлекетінің ҚПК-нің 248-бабы 1-бөлігіне сәйкес, жасырын тергеу әрекетін санкциялау туралы өтінішті қарау түскен уақыттан бастап алты сағат ішінде жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының ҚПК-нің 234-бабында көрсетілген жасырын тергеу әрекетін 12 сағаттың ішінде санкциялауды дұрыс деп есептейміз, себебі судья ұсынылған материалдарды зерделеуі керек және қажет болған жағдайда қосымша материалдарды алдыртуы мүмкін. Қазақстан Республикасының ҚПК-нің 240-бабы 1-бөлігіне сәйкес, осы бапта көзделген жағдайларды қоспағанда, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органы адамды оған қатысты жасырын тергеу әрекеті жүргізілген қылмыстық іс бойынша қорытынды шешім шығарылған кезден бастап алты айдан кешіктірілмейтін мерзімде бұл туралы жасырын тергеу әрекетінің нәтижелері мен таныстырмастан, хабардар етуге тиіс. Ал, Украина мемлекетінің ҚПК-нің 253-бабына сәйкес, жасырын тергеу әрекеттері жүргізілген кезде конституциялық құқықтары уақытша шектелген тұлғалар бұл туралы прокурормен немесе тергеушімен жазбаша түрде хабардар етілуі тиіс. Осындай хабарлама және жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижесін ұсыну осы жасырын тергеу әрекеттері тоқтатылған күннен бастап 12 айдың ішінде, бірақ қылмыстық істің сотқа айыптау актісімен түскен уақыттан бұрын жүргізілуі керек.

Әрине, аталған мерзім халықаралық стандарттарға сәйкес болуы қажет. Сонымен қатар, өзіне қатысты жасырын тергеу әрекеттері жүргізілген тұлға барлық материалдармен танысуға құқығы болуы керек. Жалпы тәжірибеде бұл материалдар құпия іс құжаттар деп ешкімді таныстырмайды, адам өзіне қатысты әрекеттер заңдыма заңсызба екенін тексере алмайды. Украина мемлекетінің тұлғаны 12 айдың ішінде таныстыруы адамның құқығын өрескел бұзады деп санауға болады, себебі ол кезде қылмыстық істің мерзімі аяқталып, іс сотта қаралып кетуіде мүмкін.

Профессор М.Ч.Когамовтың айтуынша жасырын тергеу әрекеттері жедел-ізвестіру қызметінің нысандары мен әдістерінің негізінде жүзеге асырылады. [4]

Мысалы, <https://informburo.kz/> сайтының ақпаратына сәйкес, Астана қаласы бойынша тергеу сотының судьялары 2018 жылдың тамыз айынан бастап жылдың соңына дейін жасырын тергеу әрекеттеріне қатысты 1300 арызды қараған, оның ішінде 800 арызды қанағаттандырған, ал 500 арызды қанағаттандырудан бастартқан. Бұның өзі азаматтардың конституциялық құқықтарын шектейтін жасырын тергеу әрекеттерін санкциялаудан бастартуы 38% пайызға жеткенін көрсетеді, яғни тергеу судьясының қатысуынсыз сотқа дейінгі өндірісте соттың бақылауын кеңейту және қылмыстық процесте жеке адамның құқықтары мен бостандықтарына тиісті кепілдік беру мүмкін еместігін айқындайды. Сондықтан, тергеу судьясы өз алдына қылмыстық қудалау функциясын емес, жасырын тергеу әрекеттерінің жүргізілуіне сот бақылауын жүргізуді мақсат етіп қояды. [5]

Қылмыстық процестік заңнамаға жасырын тергеу әрекеттерінің өткізілуінің енгізілуі азаматтардың құқықтарының сақталуына кепіл болып, қылмыстардың жедел ашылып, жан-жақты толық тергелуіне әсер етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыздағы. – http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_
2. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексі - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>
3. Н. Назарбаев: Ұлт Жоспары – “100 нақты қадам” // <http://kazgazeta.kz/>
4. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и особенная части (извлечения). – Алматы: ЖетіЖарғы, 2015. – 352с.
5. Следственные судьи в Астане отказывают в санкциях напрослушку ислежку в 38%случаев <https://informburo.kz>.

Салыкова Г.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы
Сот төрелігі
академиясының
магистранты

ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ ІШКІ СЕНІМ БОЙЫНША БАҒАЛАП, АҚТАУ ҮКІМДЕРІН ШЫҒАРУ

АНДАТПА

Сот үкімі – қылмыстық іс бойынша процессуалдық қорытындысы ретінде маңызды акт болып табылады. Сондықтан, әрбір қылмыстық іс бойынша шығарылатын сот үкіміне судьялардың ар-ожданы басшылыққа алынып, ішкі наным мен сеніміне сүйенуі бірінші орынға қойылады. Соның ішінде әрбір судья ақтау үкімін шығару кезінде заң талаптарын бұлжытпай орындап, әділ шешімге келуі тиіс.

Кілт сөздер: ақтау үкімі, судья, соттың ішкі сенімі.

АННОТАЦИЯ

Приговор является основным актом в качестве процессуального решения по уголовному делу. Поэтому приговор по каждому уголовному делу руководствуются совестью судей и основываются на их убеждениях. Каждый судья должен придерживаться требований законодательства и принимать справедливое оправдательный приговор при вынесении вердикта.

Ключевые слова: оправдательный приговор, судья, внутреннее убеждение судьи.

ABSTRACT

The verdict is the main act as a procedural decision in a criminal case. Therefore, the verdict for each criminal case is guided by the conscience of the judges and based on their convictions. Every judge must adhere to the requirements of the law and take a fair acquittal at the verdict.

Keywords: acquittal, judge, judge's inner conviction.

Қазіргі уақытта біздің қоғамымыз үшін ақтау үкімінің маңызы өте зор. Ақтау үкімін шығаруда судьялардың атқаратын ролі үлкен. Өйткені ақтау үкімінің нәтижесі тек қана сотталушыға емес, оның туыстарының, жақындарының, балаларының өмірлеріне де әсерін тигізеді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 77-бабына сәйкес, судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және Конституция мен заңға ғана бағынады. Адамның кінәлі екендігі заңды күшіне енген сот үкімімен танылғанша ол жасалған қылмысқа кінәлі емес деп есептеледі. Адамның кінәлі екендігі жөніндегі кез келген күдік айыпталушының пайдасына қарастырылады [1].

ҚР-ның Жоғарғы Сотының «Қазақстан Республикасында сот билігі туралы заңнаманы қолданудың кейбір мәселелері туралы» 14 мамыр 1998 жылғы № 1 нормативтік қаулысының 12 тармағына сәйкес, әрбір судья өз қызметімен заңның үстемдігін, құқық пен әділдіктің салтанат құруын, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, конституциялық құрылысты, мемлекеттік және қоғамдық мүддені қорғауды жүзеге асыруды қамтамасыз етуге, заңдылық пен демократияның кепілі болуға және зорлық-зомбылыққа қарсы тұруға міндетті [2].

Ақтау үкімі туралы төмендегідей мысал келтіргенді жөн көрдім. 1528 жылы Пруссияның (Германия Федеративтік Республикасының) Родштадте қаласында заң талаптарын бұлжытпай орындайтын халыққа заңға бағыну құдайсыздық деген уағыз айтқаны үшін оның сөзін дұрыс түсінбей күмән келтіріп, халықты шатастырғаны үшін бір шіркеу қызметкерінің (монах) басын кесіп, денесін отқа жағу туралы үкім шығарылған. Шіркеу қызметкері (монах) өзінің кінәсіз екендігіне кәміл сеніп, тағылған айыпты теріске шығарып, өзі өлген соң, дәлелді айғақтар болатынына сенген және осы туралы айтқан. Үкім орындалып, шіркеу қызметкерінің басы шабылған соң, бассыз дене арқасына айналып жатып, оң аяғын сол аяғына, ал қолдарын кеудесіне қосып қойған бойда денесі қатып қалған. Бұл ғажап құбылысты көргенде монахқа қатысты ақтау үкімі шығарылып, оны қалалық зиратқа ерекше ықыласпен жерлеген. [3].

Демек, ақтау үкімін шығаруда судьяның ішкі наным мен сеніміне сүйенуі бірінші орынға қойылады, бірақ ол заңға қайшы келмеуі тиіс.

ҚР-ның Жоғарғы Сотының 2018 жылғы 20 сәуірдегі №4 нормативтік қаулысына сай, сот үкімі – қылмыстық іс бойынша бүкіл іс жүргізудің қорытындысы шығарылатын құқық қолданудың аса маңызды актісі болып табылады [4].

Бұл әдетте қылмыстық істер бойынша шығарылатын түпкілікті шешім. Үкім ақтау және айыптау үкімі болып екіге түрге бөлінеді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚПК) 19-бабы кінәсіздік презумпциясына сәйкес сотталушыға тағылған айыпты жоққа шығару үшін сот тек қана алдын-ала тергеуде жиналған дәлелдемелерді жеткіліксіз деп тани алады. Сонымен қатар, сот осы бапты басшылыққа ала отырып, айыптау үкімін болжамдарға негіздей алмайды, тек қана сотта анықталған сенімді, анық дәлелдемелердің жеткілікті жиынтығымен айыптау үкімі шығарылуы қажет [5].

Осы негізде, қылмыстық іс бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік Кодексінің (әрі қарай –ҚПК) 394-бабына сәйкес, сот сотталушыны қылмыстық жауаптылыққа тартқызып, сотқа берген айыптау бойынша ақтау үкімі арқылы оның қылмыстық құқық бұзушылықты жасауда кінәсіз екенін таниды және жариялайды. ҚПК-тің талаптарына сай үш түрлі жағдайда ақтау үкімі шығарылады.

Яғни, олар: 1. Егер қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы болмаса; 2. Сотталушының іс-әрекетінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамы болмаса; 3. Сотталушының қылмыстық құқық бұзушылық жасауға қатысуы дәлелденбесе.

Қылмыстық істі қарау барысында аталған негіздер анықталса, судья сотталушының кінәсіздігін танып, оны ақтау жөнінде шешім қабылдайды. Егер ақтау үкімін шығару кезінде қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адам анықталмай қалса, сот үкімнің қарар бөлімінде өзге адамды қылмыстық қудалау қажеттігі туралы мәселені шешу үшін істі прокурорға жіберу туралы көрсетеді.

Сот істі қарау барысында кез келген қылмыстық іс бойынша барлық нұсқаларды (версия) зерттеп, барлық дәлелдемелердің арасында пайда болған қайшылықтарды анықтап, бүкіл істегі және басты сот отырысында жинақталған дәлелдемелерге заңды тұрғыда баға беріп, әділдік пен ақылға сыйымдылық өлшем шарттарын негізге ала отырып, шындық қасиеттеріне ие болатын және судьяның ішкі сенімі мен ар-ожданын басшылыққа алып, сотталушыға тағылған айып бойынша кінәсіздігі не кінәлілігін анықтайды.

Аталған әрекеттер сотпен әр қылмыстық іс қаралу барысында орындалуы қажет. Яғни, судьяның ішкі сенімі – бұл соттың іс қарауының мазмұнын қалыптастыратын бір элементі [6].

Басқаша айтсақ, процессуалдық түрге енген соттың іс қарауы - бұл судьяның ішкі сенімі, егер судьяның ішкі сенімі - судьяның шешім қабылдағандағы психологиялық еркіндігінің аймағы болса, судьяның іс қарауы - оның іс жүргізудегі процессуалдық тәуелсіздігінің аймағы.

Қылмыстық іс бойынша процессуалдық шешім қабылдау барысындағы, судьяның жеке басының негізгі мотивациялық мағыналық құрылымы, соттың іс қарауының бір элементі болып: судьяның ар-ожданы танылады, ол тараптардың жарыспалылығы негізінде жүргізілетін сот талқылауында адами факторы ретінде қызмет етеді.

ҚР Жоғарғы Сотының «Қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді бағалаудың кейбір мәселелері туралы» 2006 жылғы №4 «Нормативтік қаулысының 3 тармағына сәйкес» судья дәлелдемелерді, олардың жиынтығына негізделген өзінің ішкі наным бойынша заң мен ар-ожданын басшылыққа ала отырып бағалайды. Ішкі наным бойынша дәлелдемелерді бағалау дәлелдемелердің нанымдылығы, мәліметтердің ақиқаттығы немесе жалғандығы, олардың жиынтығында түпкілікті, дұрыс тұжырым жасау мен шешімді негіздеу үшін жеткіліктілігі туралы мәселелерді судьяның тікелей өзі ғана шешетінін білдіреді.

ҚР ҚПК-нің 23 бабының 5 тармағымен сот қылмыстық қудалау органы болып табылмайды, айыптаушы немесе қорғаушы тарап жағында әрекет етпейді және құқық мүдделерінен басқа қандай да болсын мүдделерді білдірмейді. Алайда, сот объективтілікті және бейтараптылықты сақтай отырып, тараптардың өз процестік міндеттерін орындауы және өздеріне берілген құқықтарды жүзеге асыруы үшін қажетті жағдайларды жасауға міндетті.

ҚР ҚПК-нің 25 бабында: судья, прокурор, тергеуші анықтаушы дәлелдемелерді қаралған дәлелдемелердің жиынтығына негізделген өзінің ішкі сенімі бойынша бағалайды, бұл ретте ол заң мен ар-ожданды басшылыққа алады.

Соттың іс қарауы сот шешіміне қоятын талаптарымен шектеледі. Атап айтқанда, сот шешімі заңды, негізді және әділ болуы қажет. Сонымен қатар, сот үкіміне қойылатын жалпы талаптар да бар, олар ақтау үкіміне тікелей қойылатын, судьяның процессуалдық және психологиялық тәуелсіздігін шектеуге шақыратын талаптар. Сот шешіміне қойылатын талаптар сот қарауының шеңберін анықтайды.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Сот үкімі туралы» 2018 жылғы 20 сәуірдегі № 4 нормативтік қаулысының 49 тармағымен ақтау үкімінің сипаттау-

уәждеу бөлігі ҚПК-нің 399 бабының талаптарына сәйкес келуі тиіс және сот жарыссөздері кезінде айыптау тарапынан қолдау тапқан айыптаудың тұжырымдамасын, істің мән-жайларының сипаттамасын, оларды сот қалай анықтағанын, дәлелдемелер мен олардың талдауын, айыптау негізіне алынған дәлелдемелерді соттың қабылдамау уәждерін және айыптаудың расталмағаны туралы соттың қорытынды түйінін қамтуы тиіс.

Ақтау үкімін шығару кезінде ақталған адамның кінәсіздігіне күмән тудыратын тұжырымдамаларды қолдануға жол берілмейді.

Қылмыстық заңның бір немесе бірнеше баптарымен сараланатын бірнеше қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін айыпталған адамға қатысты ақтау үкімі шығарылған жағдайда сот үкімнің сипаттау-уәждеу бөлігінде барлық уәждерді және айыптаудың әр бабы немесе эпизоды бойынша тиісті ақтау негізін келтіре отырып, айыптауды негізсіз деп тану туралы түйін жасауы тиіс.

Бірнеше адамға қатысты ақтау үкімі шығарылған жағдайда сот үкімнің сипаттау-уәждеу бөлігінде дәлелдемелердің талдауын келтіре отырып, әрқайсысына қатысты негіздерді көрсетіп, ақтау туралы түйінін негіздеуі керек.

Сот ақтау үкімін шығара отырып, ақтаудың негіздеріне қарай азаматтық талап қою бойынша уәждерін келтіріп: қылмыстық құқық бұзушылық оқиғасы болмаса немесе оны сотталушының жасағаны дәлелденбесе, азаматтық талап қоюды қанағаттандырудан бас тарту туралы; сотталушының әрекетінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамы болмаса, азаматтық талап арызды қарамай қалдыру туралы шешім қабылдайды.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Қылмыстық процесті жүргізетін органдардың заңсыз әрекеттері салдарынан келтірілген зиянды өтеу жөніндегі заңды қолдану тәжірибесі туралы» 1999 жылғы 9 шілдедегі № 7 нормативтік қаулысының 4 тармағына сәйкес соттың ақтау үкімі қылмыс оқиғасының болмауы салдарынан, қылмыс құрамының болмауы салдарынан немесе адамның қылмысқа қатысқаны дәлелденбеуі салдарынан қылмыстық істі қысқарту туралы қаулысы шығарылған жағдайда адамды толық ақталды деп тану керек.

Заңда дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау тікелей айтылған.

Мақаланы қорытындылай келгенде, судьялар ақтау үкімін шығару кезінде заң талаптарын бұлжытпай орындап, өзінің ар ожданына ішкі сенім нанымына сүйеніп әділ шешімге келуі тиіс. Судья адам баласы болғандықтан қателесуі мүмкін, алайда үкім шығаруда қателеспеудің алдын алуы міндетті. Әділ сот шешімі тек судьяның ар ожданы, ұятына негізделеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жыл 30 тамыз.
2. Структура и содержание оправдательного приговора, 2016 год Г.Алейников, к.ю.н., судья Апелляционного суда Зпорожской области.
3. 14 мамыр 1998 жылғы № 1 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Қазақстан Республикасында сот билігі туралы заңнаманы қолданудың кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулы.
4. 20 сәуірдегі 2018 жылғы №4 Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысы.
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік Кодексі 10 шілде 2014 ж. 21.01.2019 жылғы заңдармен өзгерістер мен толықтырулар енгізілген.
6. Оправдательный приговор в Российском судопроизводстве, 2009 год, Чурилов Ю.Ю.

ШЕТЕЛДЕГІ АЛҚАБИЛЕР ИНСТИТУТЫ: ГЕРМАНИЯ, ИСПАНИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЗАҢНАМАСЫНА ШОЛУ

АҢДАТПА

Мақалада алқабилермен істерді қараудың модельдері, алқабилердің қатысуымен қылмыстық істерді қараудың шетелдік тәжірибесі, атап айтқанда, Германия, Испания мемлекеттерінің заңнамасы бойынша алқабилердің қатысуымен қаралатын істердің санаттары, алқабиге кандидаттарға қойылатын талаптар және оларды іріктеу тәртібі қарастырылды. Сонымен қатар, аталған мемлекеттердің сот тергеуінің, алқабилердің шешім қабылдауының ерекшеліктері Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасымен салыстырмалы түрде зерттелді.

Кілт сөздер: алқаби, алқабилер институты, Германиядағы шеффендер, Испания мемлекетіндегі қылмыстық процесс, алқабиге кандидаттар, кандидаттарды іріктеу.

АННОТАЦИЯ

В статье описываются модели рассмотрения дел с присяжными заседателями, зарубежный опыт рассмотрения уголовных дел с участием присяжных заседателей, в частности, категории рассматриваемых дел по законодательству Германии, Испании, требования к кандидатам в присяжные заседатели и порядок их отбора. Кроме того, особенности судебного следствия, принятия решений присяжными заседателями указанных государств, были сравнительно исследованы уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан.

Ключевые слова: присяжный заседатель, институт присяжных заседателей, шеффены в Германии, уголовный процесс в Испании, кандидаты в присяжные заседатели, отбор кандидатов.

ABSTRACT

The article deals with the models of jury trials, foreign experience in criminal cases involving jurors, in particular, the category of cases involving jurors under the laws of Germany, Spain, requirements for candidates for jurors and the procedure for their selection. In addition, the features of the judicial investigation, decision-making by jurors of these States have been relatively investigated by the criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: jurymen, the juries of lay assessors in the German criminal process in Spain, the candidates for jurors, the selection of candidates.

Алқабилердің міндетін атқару – құқықтық және демократиялық мемлекеттің аса маңызды қызметі. Алқабилер институты адамдардың құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, теңдік, жарыспалылық, жариялылық және судьялардың тәуелсіздігі қағидаттарының негізінде сот төрелігін жүзеге асырудың, іс бойынша ақиқатты анықтап әділ шешім шығаруға бағытталған адамзаттың ұлы жетістіктерінің бірі болып табылады.

Қылмыстық істерді алқабилердің қатысуымен қараудың екі моделі бар: континенталдық және англо-саксондық. Континенталдық жүйе алқабилердің сот төрелігін жүзеге асыруға үздіксіз тұрақты қатысуын, оның ішінде кеңесу бөлмесінде шешімді бірлесіп қатысуын көрсетеді (Франция, Германия, Швейцария мемлекеттеріне тән). Ал англо-саксондық модельде (АҚШ, Англия, Канада) алқабилер мен кәсіби судья шешімді жеке қабылдайды. Яғни, алқабилер кеңесу бөлмесіне кетіп, вердиктті судьяның қатысуынсыз жеке қабылдайды, ал кәсіби судья алқабилердің вердиктінің нәтижесінде тиісті ақтау немесе айыптау үкімін құрастырады [1; 875].

Алқабилер институтының континенталдық моделі қолданылатын Германия мемлекетінде алқабилер соты аралас соттар, яғни шеффендер соты деп аталады. 1924 жылы Эммингер реформасынан кейін бүкіл мемлекеттік деңгейде алқабилерден бас тартып, шеффендер соты енгізілді. Ал қазіргі таңдағы қолданыстағы шеффендер сотының жүйесі 1975 жылы жаңа редакциядағы Қылмыстық-процестік кодекске негізделеді. Шеффендер соты көбіне бірінші сатыдағы соттарда құрылады: учаскелік және жер соттары [2; 418].

Егер сот талқылауының нәтижесінде айыпталушыға 2 жылдан 4 жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалуы мүмкін болса, іс учаскелік соттарда қаралады. Бұл жағдайда соттың құрамы 2 шеффеннен және бір немесе екі кәсіби судьядан тұрады (2-1/2 жүйесі).

Егер тағайындалуы мүмкін жаза 4 жыл бас бостандығынан айыру болса, қылмыстық істерді айып палаталары қарайды. Айып палаталарының құрамы екі шеффеннен және екі немесе үш кәсіби судьядан тұрады (2-2/3 жүйесі) [3; 188].

Учаскелік және жер соттарында сонымен қатар, кәмелетке толмағандардың істерін қарайтын және кәмелетке томағандарға қарсы қылмыс жасаған ересектердің істерін қарайтын арнайы бөлімшелер болады. Учаскелік соттарда олардың құрамына бір кәсіби судья және екі жас шеффен кіреді, ал жер соттарында кәмелетке толмағандардың ісі бойынша палата үш кәсіби судьядан және екі шеффеннен құралады [4; 171]. Аталған шеффендердің кемінде біреуі әйел жынысты болуы қажет.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-процестік заңнамасымен салыстырғанда, Германияда қарапайым адамдардың қатысуымен істер апелляциялық сатыда да қаралады. Жер соттарында кіші айып палаталары екі шеффеннен және бір, екі немесе үш кәсіби судьядан тұратын құрамда істерді екінші сатыда қарайды.

ГФР сот ісін жүргізу туралы Заңына сәйкес шеффендерді 5 жыл мерзімге таңдайды. Жасы жиырма бес пен жетпіс жыл аралығындағы әрекетке қабілетті, денсаулық жағдайы шеффен міндетін атқаруға кедергі келтірмейтін тиісті аумақта тұрақты тұратын әйелдер мен ерлер шеффен бола алады. Төмендегі тұлғалар шеффен бола алмайды:

- екі рет қатарынан шеффен болған және тізімді құрастыру барысында шеффендік өкілеттігі аяқталмаған адамдар;
- ГФР канцлері, федералдық үкімет мүшелері;
- судьялар, прокуратура қызметкерлері, нотариус пен адвокаттар, қылмыстық атқару жүйесінің және полиция қызметкерлері;
- діни қызметшілер;
- алты айдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалған азаматтар [2; 419].

Барлық шеффендер негізгі және көмекші болып екіге бөлінеді. Негізгі шеффендер өздерінің өкілеттігі мерзімінде халық судьяларының міндетін атқарады. Ал көмекші шеффендер, мысалы Баварияда негізгі шеффендер белгілі бір

жағдайларға байланысты өз міндеттерін атқара алмайтын жағдайда ғана, қосымша халық судьяларының рөлін атқарып, өз міндеттерін атқаруға кіріседі [4; 198].

Германияда шеффендердің тізімін қалыптастыру және оларды таңдау өте ұзақ процесс. Екі сатыдан құралатын бұл процестің ерекшелігі дауыс беру арқылы шеффендерді таңдауы. Бұл неміс заңнамасының азаматтардың сот талқылауына қатысуы кезінде сауатсыздыққа жол бермеуімен түсіндіріледі. Өздерінің құқықтары бойынша шеффендер кәсіби судьялармен тең деп айтуға болады: олармен тең негізде сот талқылауына қатысады, куәларға, сотталушыларға, сарапшыларға сұрақ қояды, фактілер туралы мәселелерді шешеді, үкім шығарады. Бірақ кәсіби судьяларға қарағанда оларда ерекше құқық бар, олар алдын ала істің материалдарымен таныспайды және кәсіби судьяның көзқарасына тәуелді емес.

Біздің пікірімізше, шеффендерді таңдаудың германдық жүйесі сот төрелігін жүзеге асыруда демократиялық мемлекеттің бастауы болып табылатын қарапайым халық өкілдерінің ықпалы өте төмен екендігін білдіреді. Себебі, шеффендердің қатарына тек сауатты адамдар ғана кіреді де, жағдайы төмен қоғам мүшелері шеффен бола алмайды. Сондықтан да, шеффендер жоғары билік өкілдерінің мүдделерін қорғауға бағытталған сот жүйесі деп айтуға толық негіз бар. Ал англо-американдық жүйеде сот төрелігін жүзеге асыруда қарапайым халықтың рөлі ерекше, себебі онда тізім жалпы сайлаушылар тізімінен құралады.

Бес жыл бойы шеффен қызметін атқарып, сотта жұмыс істегеннен кейін олар сот жүйесіне сіңісіп кетеді де, істің материалдарын азаматтық қоғам өкілдері ретінде емес, сот органдарының көзқарасы бойынша бағалау олардың санасында қалыптасып кетеді [2; 420].

Шеффендердің тізімі таңдау арқылы құрылғанымен, оларды сот отырыстарына қатыстыру жеребе тастау арқылы жүзеге асырылады. Жеребе арқылы әрбір шеффеннің жылына он екіден көп істің қарауына қатыспауын бақылайды.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде шеффендердің тиісті құрамын құру барысында жеребенің рөлі үлкен екендігін байқауға болады. Алқабилердің құрамы алдын ала таңдалмайтын англо-саксондық жүйеге қарағанда, германдық сот жүйесі судьяларға ішкі ықпал етуіне көп мүмкіндік береді деген қорытындыға келеміз.

Енді Испания мемлекетінің алқабилер институтының ерекшеліктерін қарастырайық. Испания алқабилер институты 1995 жылғы 22 мамырдағы «Алқабилер туралы Органикалық заң» негізінде жаңартылды [5; 127].

Органикалық заңның 1-бабына сәйкес, мына қылмыстар бойынша істер алқабилердің қатысуымен тиісті аумақтың провинциялық соттарында қаралады: адам өлтіру, өлтіремін деп қорқыту, көмек көрсетпеу, тұрғын үйге қол сұқпаушылықты бұзу, ормандарды өртеу, құжаттарды тиісті сақтамау, лауазымды тұлғаларға ықпал ету, мемлекеттік мүлікті жымқыру, алаяқтық, қамауда отырғандардың күзеттен қашып кетуі [6]. Демек, испан заңнамасы біздің еліміздің заңнамасы секілді алқабилердің қатысуымен қаралатын істердің тізімін шектегенін көруге болады.

Аталған заңның 5-бабында, егер сотталушының әрекетінде екі немесе одан көп қылмыстар орын алған болса, оның біреуі алқабилердің юрисдикциясына жатқызылса, іс алқабилердің қатысуымен қаралады деп көрсетілген [6].

Біздің қылмыстық-процестік заңнама талаптарынан ерекшелігі, Испанияда егер жоғарыда аталған қылмыстардың біреуі бойынша айып тағылса, айыпталушының өтініші бар немесе жоқтығына байланыссыз оның ісі алқабилердің қатысуымен қаралады. Бұл ретте айыпталушының алқабилерден бас тартуы қабылданбайды.

Алқабиге кандидаттарға қойылатын талаптар: кәмелет жасқа толған Испания мемлекетінің азаматы болуы; оқи алуы және жаза білуі; қылмыс орын алған тиісті

провинциялық аумаққа жақын жерде тұрғылықты тұруы; физикалық немесе психикалық кемістіктерінің болмауы. Сонымен қатар, испан заңнамасы бойынша алқабиге кандидат бола алмайтын адамдар тізімінің шеңбері өте кең: мемлекеттік қызметкерлер, дипломаттар, король әулетінің өкілдері, құқық қорғау органдарының, сот органдары, прокуратура, сот сараптамасы орталығының қызметкерлері, әскери қызметкерлер, адвокаттар. Яғни, бұдан алқабиге кандидаттар заң саласынан мүлдем хабарсыз қарапайым халық өкілдерінің болатындығын, алқабиге институтының негізгі талабы өте қатты сақталғанын байқауға болады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 639-бабына сәйкес, алқабилерге кандидаттарды іріктеу басты сот талқылауында жүзеге асырылады [7]. Ал, испан заңнамасы бойынша алқабиге кандидаттарды 4 кезеңнен тұратын күрделі әдістермен таңдайды.

Бірінші кезеңде әрбір екі жылдың қыркүйегінің соңғы он бес күнінде Сайлаушыларды тіркеу бюросы таңдау жүргізіп, келесі екі жылға алқабиге кандидаттардың тізімін жасайды. Бұл таңдау алдын ала күні белгіленіп, қатысушыларға хабарланған арнайы орында ашық отырыста жүзеге асырылады.

Екінші кезеңде Сайлаушыларды тіркеу бюросының провинциялық бөлімі тиісті провинциялық сотқа құрастырылған алқабиге кандидаттардың тізімін жібереді, ал сот оны әкімдікке ресми түрде жариялау үшін жібереді және алқабиге кандидаттарды тізімге енгізілгендігі туралы хабарлайды. Тізімге енгізілгенімен келіспеген кандидат төменгі сатыдағы соттың аға судьясына қарсылық білдіруге құқылы.

Үшінші кезең алқабиге кандидаттарды провинциялық соттардың әрбір сессиясына тағайындаудан тұрады. Бірінші сот отырысынан 30 күн мерзім алдын прокуратураға, тараптардың өкілдеріне, хабарлай отырып, төрағалық етуші судья сот отырысының хатшысына тізімнен 36 кандидатты ашық түрде таңдауға өкім береді.

Төртінші кезең алқабиге кандидаттарға дәлелді қарсылық білдіру және өз-өзіне қарсылық білдіруді қарау үшін өткізілетін арнайы сот отырысынан тұрады. Сот отырысына тараптар және өз-өзіне қарсылық білдірген кандидаттар қатысады [8; 156].

Осы кезеңдердің нәтижесінде бір сессияға сотқа шақырылатын 36 алқабиге кандидат тізімнен таңдалады. Біздің еліміздегі алқабилерді іріктеу тәртібінен басты ерекшелігі әрекеттердің ашық түрде жүзеге асырылуында және кандидаттарды іріктеу үшін арнайы сот отырысын өткізуінде, ол өз кезегінде мұндай таңдаудың кездейсоқтығына күмәнді сейілтеді.

Белгіленген күні алқабиге кандидаттар сотқа келіп, тиісті іске қатысу үшін алқабилер алқасы құрылады. Испанияда алқабилер алқасы 9 негізгі және 2 қосымша алқабиден тұрады [6].

Алқабилер ант қабылдағаннан кейін төрағалық етуші сот тергеуінің басталғанын хабарлайды. Сот тергеуі айыптау актісін сот отырысының хатшысының оқуынан басталады. Сот тергеуінің жүргізілу тәртібі біздің қылмыстық-процестік заңнама нормаларымен ұқсас. Алайда, бір ерекшелігі, айыптау тарабының дәлелдемелері зерттеліп болғаннан кейін, қорғау тарабы егер айыптаудың дәлелдері сотталушыға үкім шығаруға жеткіліксіз деп есептесе, соттан алқабилер алқасын таратуды сұрауға құқылы. Судья, жеке-дара өтініш бойынша шешім қабылдап, алқабилер алқасын тарата алады, егер дәлелдемелердің жеткіліксіздігі сотталушының әрекетінің тек біреуіне қатысты болса, төрағалық етуші вердикт бұл эпизодсыз да шығарылуы мүмкін деп есептеп, қылмыстық әрекеттің аталған бөлігі бойынша үшінші күні ақтау үкімін шығарады [6].

Егер прокурор қорытынды сөзінде немесе сот тергеуінің кез-келген кезеңінде айыптаудан бас тартатындығын мәлімдесе, төрағалық етуші алқабилер алқасын таратып, ақтау үкімін шығарады.

Органикалық заңның 52-бабына сәйкес, тараптардың қорытынды сөздерін тыңдағаннан кейін төрағалық етуші алқабилерге вердикттің жазбаша нұсқасын береді. Вердикт келесі талаптар бойынша құрастырылады:

1) айыптау және қорғау тарабының келтірген айғақтары жеке нөмірленген параграфтарда көрсетіледі. Алдымен айыптау тарабының, кейіннен қорғау тарабының ұсынған айғақтары жазылады;

2) қылмыстық жауаптылықтан босатылған жағдайда ескерілуі мүмкін жағдайлар көрсетіледі;

3) жасалған қылмыстың ауырлық дәрежесін сипаттайтын деректер көрсетіледі;

4) прокурордың қолдаған айыбы бойынша қылмыстық әрекетке сотталушының кінәлілігі немесе кінәсіздігі туралы сұрақтар қойылады [6].

Тараптардың пікірін ескере отырып, құрастырылған жазбаша вердикттің соңғы нұсқасы тараптарға және әрбір алқабиге беріліп, төрағалық етуші алқабилерге сұрақтарға жауап беру тәртібі туралы нұсқаулық береді.

Біздің заңнамадан ерекшелігі, алқабилер судьяның қатысуынсыз өздері жеке кеңесу бөлмесіне кетіп, тиісті вердикт шығарады және олардың вердикт шығаруының мерзімі заңмен белгіленбеген. Егер, алқабилер екі күн ішінде дауыс беруге кіріспесе, төрағалық етуші оларды сот отырысына шақырып, қосымша түсінік беріп, кеңесу бөлмесіне қайта жібереді. Сотталушыға қарсы шешім қабылдау үшін 9 алқабидің кемінде 7-інің дауысы қажет, ал сотталушының пайдасына шешім қабылдау көпшілік дауыспен жүзеге асырылады. Тағы бір қызық ереже, егер алқабидің дауыс беруден қалыс қалса, оның дауысы сотталушының пайдасына шешілуі тиіс.

Сонымен қатар, испандық алқабилер алқасы шартты түрде жазадан босату және кешірім жасау туралы мәселені шешуге де құқылы. Бұндай шешімді қабылдауға 5 алқабидің дауысы қажет.

Вердикттің қарар бөлігін алқабилердің өздері толтырады немесе қажет болған жағдайда төрағалық етуші сот отырысының хатшысына толтыруға көмектесу туралы өкім бере алады. Вердиктке әрбір алқабиді қол қойып, оны төрағалық етуші судьяға ұсынады. Егер вердикт барлық талаптарға сәйкес толтырылып, алқабилерге қайтарылмаса, төрағалық етуші дереу тараптарды шақырып, сот отырысында вердиктті жариялайды [6].

Вердикттің негізінде төрағалық етуші үкім шығарады, кінәлі деп тану туралы вердикт болса, тағы сот отырысын өткізіп, онда айыптаушы мен қорғаушы жазаның түрі мен мөлшері туралы пікірлерін айтады.

Демек, Испаниядағы алқабилер институты аралас модель болып табылады, континенталдық жүйе болып табылғанымен, істі қарау ерекшеліктерінде англосаксондық жүйе элементтері кездеседі.

Отандық заңнаманы жетілдіру үшін, испан елінің алқабиге кандидаттарды ашық түрде іріктеу тәртібін, вердиктті әрбір алқабиге беру, прокурор айыптаудан бас тартқан жағдайда ақтау үкімін шығару сияқты элементтерді қылмыстық-процестік заңнамаға енгізген дұрыс деп есептейміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан 2014 года (постатейный, к нормам УПК в редакции Законов

РК от 31 октября и 24 ноября 2015 года) / Под общ. ред. А.К.Даулбаева. – Астана, 2015. – 220 с.

2. Руденко Н.Р. Институт жребия в формировании состава шеффенских судов в Германии // Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук, 2010, №10. С. 417-426.

3. Perron Walter. Lay Participation in Germany // International Review of Penal Law, 2001. V. 72. P. 181-195.

4. Германия // Правовые системы стран мира: Энциклопедический справочник / Отв. ред. А.Я.Сухарев. М.: Изд-во НОРМА, 2001, 840 с.

5. Теймен С. Возрождение суда присяжных в Испании // Государство и право, 1996, №12. С. 127-136.

6. Jurytrial.ru. Органический закон о суде присяжных от 22.05.1995 г. URL: <http://jurytrial.ru/library/item/8850>.

7. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 4 шілде 2014 ж. - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>.

8. Насонов С.А. Европейские модели производства в суде присяжных: суд присяжных в Испании (сравнительно-правовое исследование) // Актуальные проблемы российского права, 2015, №8. С. 154-160.

Телесбаева Г.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы
Сот төрелігі
академиясының магистранты

МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰПИЯ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ САРАЛАУ БЕЛГІЛЕРІ

АНДАТПА

Бұл мақалада мемлекетке опасыздық жасау, мемлекеттік құпияларды заңсыз жинау, тарату, жария ету, тыңшылық, мемлекеттік құпиясы бар мәлімет жеткізгіштерді жоғалту, яғни мемлекеттің Конституциялық құрылысының негіздеріне және қауіпсіздігіне қарсы жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды құрамына байланысты саралауға талпыныс жасалынды. Осындай қылмыстарды дұрыс саралау үшін объектісін, объективті жағын, субъектісін және субъективті жағын дұрыс ажырата білу ерекшеліктері көрсетілген.

Түйін сөздер: мемлекеттік құпия, қылмыстық құқық бұзушылық, тыңшылық, саралау, жинау, жымқыру.

АННОТАЦИЯ

В данной статье совершена попытка квалифицировать в зависимости от состава уголовных правонарушений, совершенных против государственной измены, незаконного сбора, распространения, разглашения государственных секретов, шпионаж, утрата носителей сведений, содержащих государственные секреты, т. е. против основ конституционного строя и безопасности государства. Для правильной квалификации таких преступлений были показаны особенности правильного различения объекта, объективной стороны, субъекта и субъективной стороны.

Ключевые слова: государственные секреты, уголовное правонарушение, шпионство, квалификация, сбор, хищение

ABSTRACT

This article attempts to qualify, depending on the composition of criminal offenses committed against treason, illegal collection, distribution, disclosure of state secrets, espionage, i.e. against the foundations of the constitutional system and state security. For the correct qualification of such crimes, the features of the correct distinction between the object, the objective side, the subject and the subjective side were shown.

Keyword: state secrets, criminal offense, espionage, qualification, collection, theft

Мемлекеттік құпиялар болып табылатын мәліметтердің тізімі Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 15 наурыздағы «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік құпиялар туралы» арнаулы заңында көрсетілген [1, 123 б].

Жалпы қылмысты саралау қылмыстық құқық теориясында ең маңызды түсінік болып табылады. Бұл түсінік ғылым саласында да, тәжірибе тұрғысынан да кеңінен қолданылады. Саралау латын тілінен аударғанда, qualitas- сапа, сапалы деген мағынаны білдіреді. Яғни саралау арқылы біз кінәлінің қылмыс жасағаны үшін жазаға тарту кезіндегі ең басты алғы шарты орындалатынын білеміз, сонымен қатар ол қылмыс құрамын ашу арқылы заңның дұрыс қолданылуын айқындайды. Сонымен қылмысты саралау деп қылмыстық кодекстің Ерекше бөліміндегі баптарға сәйкес жасалған нақты қылмыс құрамының белгілерін қоғамға қауіпті әрекет-әрекетсіздік белгілеріне толық сәйкестілігін анықтауын айтамыз. Дұрыс саралау заңдылықтың сақталуының қажетті шарты болып табылады [2, 46 б].

В.Н. Кудрявцев қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралауды келесі жолмен анықтайды: қылмыстық-құқықтық нормаларымен көзделген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгілерін жасалған әрекеттің белгілерінен заңдық бекіту мен анықтау дейді. Сәйкестікті заңдастыру құқық қолданушылық қызметінің нәтижелері арқылы жүзеге асады.

Профессор М.С.Нарикбаев атап кеткендей, қылмысты дұрыс саралау жазаны объективті түрде жүзеге асырумен үйлесімді болу қажет, ол біріншіден, жасалған қылмыстың қоғамға қауіптілік дәрежесі мен сипатынан, іс-әрекеттің неге бағытталғанын, кінәлінің жеке басынан, келтірілген залал мен мән-жайлардың сипаты мен мөлшерінен, қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлардан шығуы қажет.

Зерттеушілер 3-тен 7-ге дейін саралау кезеңін көрсетеді. Саралаудың 7 кезеңдері қылмыстық істерді процестік тергеп-тексеру сатысында және сот талқылауында анықталады [3, 63-64 б]. Мемлекеттік құпияларды заңсыз жинау, тарату, жария етуде қылмыстық жауаптылыққа Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185 бабымен тартылады, яғни сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесіне қарай онша ауыр емес қылмыстар санатына жатады, ал Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 11 бабына сәйкес саралау кезінде кейбір белгілердің болуына байланысты ауырлығы орташа қылмыстар санатына жатқызамыз [4]. Мәліметтерді кез келген тәсілдер арқылы жария етуге болады (ауызша әңгімеде, баяндама арқылы, хат жазысу немесе басқа да баспасөз беттерінде жарияланған материалдар арқылы немесе басқа адамдарға құпия құжаттарды көрсету, суретке салып алуға рұқсат беру арқылы және т.б.), ал

бұл тәсілдер қылмыстық құқық бұзушылықты саралау кезінде ешбір әсерін тигізбейді.

Ірі залал келтіруге немесе ауыр зардаптардың туындауына әкеп соққан дәл сол іс-әрекет мемлекеттік құпияға жататын, мемлекеттік құпиялар мен мәліметтерді құрайтын заңсыз алынған мәліметтерді саралаудың негізгі белгілері болып табылады. Ауыр зардаптарға мыналарды жатқызуға болады: мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтерді, не олардың көздерін құпияландыру және мәліметтерді құпиясыздандыруға байланысты жоспарламаған іс-шаралар өткізу; құпия құжаттар немесе заттар шетел барлау ұйымдарының игілігі болу. Ал ірі залал келтіру деп бес жүз мың айлық есептік көрсеткіштен асатын келтірілген залал сомасын айтамыз. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 185 бабы 1 бөлігіне сәйкес, мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді заңсыз жинау, сол сияқты құқыққа сыйымсыз алынған, мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді тарату, мемлекетке опасыздық жасау немесе тыңшылық белгілері болмаған жағдайда белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы тағайындалады [4].

Қылмыстық құқық бұзушылықтың тікелей объектісі мемлекеттік құпияларды сақтаудың заңда белгіленген тәртібіне қол сұғу болып табылады. Ал объективті жағы мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді заңсыз жинау, тарату, заңсыз алу, жария ету бойынша сипатталады. Осы бап бойынша субъективті жағы бұл қылмыс тікелей немесе жанама қасақаналықпен істеледі. Егер бұл әрекетті жасаған адам мемлекетке опасыздық істеу ниетін басшылыққа алса, онда бұл адамның әрекетінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 175-бабында көрсетілген қылмыс құрамы орын алады. Ал қылмыстың субъектісі болып мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтер өзіне сеніп тапсырылған немесе мұндай мәліметтер өзіне қызметі немесе жұмысы бойынша белгілі болған 16-ға толған адамдар танылады.

Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік құпиялар туралы Заңының» 3 тарауындағы 11-14 баптарында Қазақстан Республикасының мемлекеттік құпияларына жатқызылатын мәліметтер тізімі көрсетілген. Бұл тізім бойынша әскери саладағы мемлекеттік құпиялары (11 бап), экономика, білім, ғылым және техника саласында мемлекеттік құпиялары (12 бап), сыртқы саяси және сыртқы экономикалық салалардағы мемлекеттік құпиялары (13 бап), барлау, қарсы барлау, жедел-іздістіру қызметі мен өзге де қызметтер саласындағы мемлекеттік құпиялары (14 бап) жатады [5].

Сонымен қатар, қарастырылатын қылмыстық құқық бұзушылықтарды айыру үшін мемлекетке опасыздық жасау мен тыншылықтың белгілерін анықтау қажет.

Мемлекетке опасыздық жасау мен тыншылықтың тікелей объектісі ұлттық мүдде болып табылады, яғни мемлекеттің егемендігі, қорғаныс қабілеті мен өз аумағына қол сұғылмауы.

Адамның өзіне қызмет, жұмыс бабымен не Қазақстан Республикасының заңында көзделген өзге де негіздер бойынша сеніп тапсырылған немесе мәлім болған мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беру үшін жинау, жымқыру емес, сол мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді беру кезіндегі іс-әрекеттер. Мемлекеттік құпияны беру мен тыншылықтың негізгі айырмашылықтарын білу қажет. Сонымен қатар, мемлекеттік құпияны беру түріндегі мемлекетке опасыздық жасаудың объективті жағында «беру» емес, «жіберу» деген анықтама қолданылады, алайда көптеген ғалымдардың және В.Н. Рябчуктың да көзқарасы

бойынша көрсетілген екі сөздің түсініктерінде негізгі айырмашылықтар жоқ, ал мемлекеттік құпияларды «беру» осындай мәліметтерді «жіберуге» қатысты өзімен арнайы норманы көрсетеді.

Мемлекеттік құпияны беру түріндегі мемлекетке опасыздық жасау әдетте, қандай-да бір жалғыз құжатты беруге қатысты жасалған іс-әрекет болып табылады.

Бұл нұсқаларда, егер мәліметтерді хабарлаудың нәтижесінде адам келесі бірлескен жұмысқа тартылса, мәліметтерді табуға және оны белгілі бір мекен-жайға жіберуге сәйкес оның одан әрі жұмысы тыңшылыққа ауыстырылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 175 бабында көрсетілгендей, мемлекетке опасыздық жасау Қазақстан Республикасы азаматының мемлекеттік құпияларды берумен жасалған іс-әрекеттермен теңестіріледі, және кімге берілгендігі туралы нақты көрсетілген, яғни шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беруінен көрінеді. Яғни бұл баптың объективті жағы, оның диспозициясында нақты көрсетілген. Ал Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185-186 баптары бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтың пәні мемлекеттік құпия болған жағдайда, мемлекеттік құпияларды заңсыз жинау, тарату, жария ету екені көрсетілген. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 176 бабы бойынша «тыңшылыққа» мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беру, сол сияқты оларға беру мақсатында жинау, жымқыру немесе сақтау теңестіріледі [4].

Сонымен, Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 175 және 185 баптарының құрамының арасындағы негізгі айырмашылықтарды зерттеуіміз қажет. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185-бабы мемлекеттік құпияларды заңсыз жинау, тарату, жария етуге арналған. Мемлекеттік құпия болып табылатын мәліметтерді жинақтау деп осы ақпаратты заңсыз алуға бағытталған іс-әрекеттерді түсіндіреді. Мемлекеттік құпияны құрайтын ақпараттарды жинақтауда ең көп тараған тәсілдер Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185 бабы 1 бөлігіне сәйкес көрсетілген, олар: құжаттарды ұрлаумен; мемлекеттік құпияларға ие болған адамдарды, я болмаса олардың жақындарын параға сатып алумен және өміріне қауіп төндірумен; байланыс құралдарында ұстап қалумен; компьютерлік жүйге немесе желіге заңсыз жол арқылы кірумен; арнайы техникалық құралдарды пайдаланумен болады. Егер мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді заңсыз жинауда кінәлінің іс-әрекетінде мемлекетке опасыздық жасау мен тыңшылық белгілері жоқ болса, онда оны осы бап бойынша жауапкершілікке тартады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185 бабы 1 бөлігімен жасалған қылмыстың объективті жағы мемлекетке опасыздық жасағанға қарағанда, жеңілірек, ол мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтерді ұрлау, алдау, мәжбүрлеу, бопсалау, күш қолданып қорқыту немесе басқа да жолдармен алынған тәсілдерді айтады. Бұл жағдайда, кез келген тәсіл заңсыз болу қажет, яғни ол заңға қайшы келеді немесе одан тыс шығады. Осы баптың диспозициясы бланкеттік болып табылады, сондықтан да мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтерге билік ету және олармен жұмыс жасау кезінде оларға заңмен қол жетімділігі қандай құжаттар негізінде жүргізілу екендігін нақты орнату қажет. Заңды жолдар арқылы алынған мемлекеттік құпия [4] болады. Мемлекеттік құпияны беруден мемлекетке опасыздық жасағанның айырмашылығы мемлекетке опасыздық жасау мәліметтерді беруден тұрады, яғни мемлекеттік құпияларды шет мемлекетке, халықаралық немесе шетелдік ұйымға не олардың өкілдеріне беру мақсатында жинау, сақтау және ұрлауды айтамыз.

Адамның өзіне қызмет, жұмыс бабымен не Қазақстан Республикасының заңында көзделген өзге де негіздер бойынша сеніп тапсырылған немесе мәлім болған мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді жария етуі, мемлекетке опасыздық жасау белгілері болмаған кезде Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185 бабы 2 бөлігімен қылмыстық жауапкершілік қарастырылған. Осы көрсетілген іс-әрекеттер үшін белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып немесе онсыз, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жазамен қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185 бабы 2 бөлігімен мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді жария ету тәсілдері әртүрлі болуы мүмкін, олар: ауызша әңгімелер арқылы, сызбаларды, өнім үлгілерін және жазбаша құжаттарды нақты көрсету, сонымен қатар әрекетсіздік болып табылады, мысал келтіретін болсақ, кез келген бөгде адамның сол мәліметтердің мазмұнын біле алатын мүмкіндігі бар жағдайда құжаттарды сақтауды айта аламыз. Жариялаудың құрамы формальды түрде құрастырылған, яғни іс-әрекет жариялаған кезде аяқталған, мемлекеттің мүддесіне зиян тиюы талап етілмейді [4].

Мемлекетке опасыздық жасаудың салдарынан құпия мәлімет шет мемлекеттер, халықаралық немесе шетелдік ұйымдар не олардың өкілдеріне белгілі болу қажет. Ал мемлекеттік құпияларды кез келген тұлғалар жариялауы мүмкін, себебі ол туралы нақты тізім көрсетілмеген. Мемлекеттік құпиялары бар мәліметтерді қандай да нақты адамдар жариялайды, я болмаса жарияланған ақпарат анықталмаған адамдар тобына арналған болуы мүмкін. Егер де мемлекеттік құпиялары бар мәліметтер шет мемлекеттерге, халықаралық немесе шетелдік ұйымдар не олардың өкілдеріне белгілі болса, онда қылмыс жасаған субъектінің іс-әрекетінде мемлекетке опасыздық жасау құрамы болады және Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185 бабымен сараланбайды.

Мемлекеттік құпияларды жариялаудың объективті жағы мемлекетке опасыздық жасаудың объективті жағынан айырмашылығы жоқ, себебі олар мемлекеттік құпиялар болып табылатын мәліметтерді олармен танысуға құқығы жоқ тұлғаларға жеткізуде болып табылады.

Мемлекеттік құпияларды тарату және жария етудің субъектісі осы құпия сеніп тапсырылған немесе жұмыс, қызмет, оқу, я болмаса Қазақстан Республикасының заңнамасымен көрсетілген басқа жағдайлар арқылы осы құпиялар белгілі болған адам болады.

Осы мағынада қылмыстың субъектісінің азаматтығы маңызды емес. Яғни олардың азаматтығына байланысты субъектілер шеңберін шектеу туралы Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185-бабының бірінші және екінші бөліктерінің диспозициясында ештеңе айтылмаған.

Мемлекетке опасыздық жасаудың субъектісі болып барлық нысандарда тек 16-ға толған Қазақстан Республикасының азаматы ғана бола алады. Сонымен, адамның өзіне қызмет, жұмыс бабымен не Қазақстан Республикасының заңында көзделген өзге де негіздер бойынша сеніп тапсырылған немесе мәлім болған мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтер белгілі болған тұлға болуы мүмкін және басқа да кез келген жағдайлар арқылы осы мәліметтер белгілі болған тұлғаларды айтамыз, мысалға, сол мәліметтерді ұрлау немесе жинау нәтижесінде.

Мемлекеттік құпияларды жария ету және жинаудың объективті жағы абайсызда және ниетінің бар болу түріндегі кінәмен сипатталады. Бұл ретте, абайсызда жасалған іс-әрекеттің түрі кез келген болуы мүмкін, мысалы, жеңіл ой, және ұқыпсыздық та болады.

Мемлекетке опасыздық жасау кезінде оның барлық нысандарының түрлерінде кінәлінің ниеті тікелей қасақана болады. Бұл кезде субъектінің ниетінің мазмұнында қосұғушылықтың пәні мемлекеттік құпияны құрайтын мәліметтер болып табылады, ал шет мемлекет, халықаралық немесе шетелдік ұйымдар не олардың өкілдері сол мәліметтерді қабылдайтындар екені мәлім.

Сонымен қатар, ақпараттар қоғамға немесе белгілі бір топқа жария ақпарат болуы қажет, ал кері жағдайда тікелей ниеттің болуы – қастандық ретінде түсіндірілуі мүмкін (мысалы: хатта жазылған мәліметтер тиісті мекен-жайға жеткізілмеген және басқа тұлғаларға белгілі болмаған). Көрсетілген мәліметтерді қасақана жариялаудың мемлекетке опасыздық жасаудан айырмашылығы, оның мазмұны мен ниетінің неге бағытталғанын біле аламыз, яғни Қазақстан Республикасының ұлттық мүддесіне зиян келтіру ниетінің жоқтығымен ерекшеленеді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185-бабында мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді заңсыз таратуда ірі залал келтіруге немесе өзге де ауыр зардаптардың туындауына әкеп соқса, неғұрлым қатаң жауапкершілік көрсетілген. Саралаудың бұл белгісінде бағалау сипаты бар. Саралаудың белгілері болуы істің нақты мән-жайларына байланысты анықталады, соның ішінде көрсетілген мәліметтер қалай пайдаланды, оларды кімдер жібергені, нақты залалдың келтірілген маңыздылығы және тағы да басқалары бар. Шетел тыңшылардың қолына мәліметтердің кетуі, ірі материалдық залалдың тиюі, мемлекетке маңызды іс-шараның үзілуі және т.б жағдайларға байланысты ауыр зардаптардың туындауын айта аламыз. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185-бабының 3 бөлігінде көрсетілгендей, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, бес жылдан сегіз жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазасы қолданылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185-бабында нақты көрсетілгендей, сеніп тапсырылған немесе мәлім болған мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді жария етуі, мемлекетке опасыздық жасау белгілері болмаған жағдайда ғана осы баппен сараланады. Осы құқық бұзушылықтарды тек субъективті жақтарының белгілері бойынша ажырата аламыз.

Егер мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді (заттарды) тапсырған тұлға, өзінің міндеттерін тиісті емес орындаса, онда оның күші жоғалып, мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтердің жеткізгіштермен жұмыс істеу үшін бекітілген ережелерін бұзғандықтан жауапкершілікке тартылуы мүмкін (ҚР ҚК 186 бабы) [4].

Ал мемлекеттік құпияларды құрайтын құжаттарды жоғалтқаны үшін Өзбекстан (163 бап), Қырғызстан (301 бап), Тәжікістан (312 бап) мемлекеттерінің Қылмыстық кодекстерінде көзделген. Осы мемлекеттерде қаралатын қылмыстық құқық бұзушылықтар конституциялық құрылыс пен сыртқы қауіпсіздікке нұсқан келтіру болып табылады [3, 69 б].

Сонымен, біз мемлекеттік құпия қылмыстық құқық бұзушылықтардың пәні болған кезде, оны саралайтын белгілерін қарастыра, келесідей қорытындыларға келдік:

- Мемлекеттік құпияларды заңсыз жинау, тарату, жария етуде қылмыстық жауаптылыққа Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 185 бабымен тартылады, яғни сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесіне қарай онша ауыр емес қылмыстар санатына жатады, ал Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінің 11 бабына сәйкес саралау кезінде кейбір белгілердің болуына байланысты ауырлығы орташа қылмыстар санатына жатқызамыз;

- Мемлекеттік құпияларды құрайтын заңсыз алынған және мемлекеттік құпия, яғни жарияланған немесе жоғалған жағдайда Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне нұқсан келтіретін немесе нұқсан келтіруі мүмкін әскери, экономикалық, саяси және өзге де сипаттағы мәліметтерді саралаудың негізгі белгілері ірі залал мен ауыр зардаптар қатерін төндіру болып табылады.

- Егер мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді сеніп тапсырған адам, өзінің міндеттерін тиісінше орындамай, сол құжаттарды жоғалтып алған кезде, ол үшін жауапкершілік мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтер жеткізгіштермен жұмыс істеудің белгіленген қағидаларын бұзғаны үшін туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. А.Н.Ағыбаев. Қылмыстық құқық: Ерекше бөлік: Оқулық, - Алматы: Жеті Жарғы, 2015. - 608 б.
2. Е.Қайыржанов. Қазақстан Республикасының «Қылмыстық» құқығы (Жалпы бөлім): дәрістер жинағы. - Алматы: Қазақ университеті, 2012. - 212 б.
3. Сулейменова А.Ы. Уголовно-правовая характеристика уголовных правонарушений, предметом которых являются государственные секреты: магистер.дис. .../ А.Ы.Сулейменова. – Астана, 2016. – 80 с.
4. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ.[Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.
5. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік құпиялар туралы 1999 жылғы 15 наурыздағы N349-І Заңы [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.

Турганбаева Н.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

КЕПІЛ ТҮРІНДЕГІ БҰЛТАРТПАУ ШАРАСЫ БОЙЫНША ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МЕН ШЕТЕЛ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ ЗАҢДАРЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

АҢДАТПА

Бұл мақалада кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын таңдаудың өзекті мәселелері, басқа да бұлтартпау шаралары алдындағы кепілдің негізгі артықшылықтары қарастырылған. Шетел мемлекеттерінің заңдарымен салыстыра отырып, аталған бұлтартпау шарасын тәжірибеде жиі қолдану мүмкіндігін қамтамасыз ете алатын ережелер көрсетілген.

Түйін сөздер: бұлтартпау шарасы, кепіл, қылмыстық процесс, сотқа дейінгі тергеп тексеру, сот, кепілдің мөлшері.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены актуальные проблемы избрания меры пресечения в виде залога, основные преимущества залога перед другими мерами пресечения.

Указаны положения, которые могли бы обеспечить возможность более частого применения означенной меры пресечения в практической деятельности.

Ключевые слова: меры пресечения, залог, уголовный процесс, досудебное расследование, суд, сумма залога.

ABSTRACT

The article deals with the actual problems of the election of preventive measures in the form of collateral, the main advantages of collateral over other preventive measures. Provisions which could provide possibility of more frequent application of the aforesaid measure of restraint in practical activity are specified.

Keywords: preventive measure, bail, the criminal process, pretrial investigation, investigation, judicial investigation, amount of guarantee.

Кепіл бұлтартпау шарасына қатысты қолданылатын Қазақстан Республикасының қылмыстық-процессуалдық заңнамасын қарастыратын болсақ, ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 145-бабының 1-бөлігіне сай кепіл сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның, прокурордың немесе соттың шақыруы бойынша оларға күдіктінің, айыпталушының келуі жөніндегі міндеттерін орындауын қамтамасыз ету үшін сот депозитіне күдіктінің, айыпталушының өзінің не басқа адамның ақша енгізуінен тұрады. Тыйым салынатын басқа да құндылықтар, жылжитын және жылжымайтын мүлік кепіл ретінде қабылдануы мүмкін. Кепілдің құндылығын және ауыртпалықтың жоқ екендігін дәлелдеу кепілгерге жүктеледі.

Кепілді қамтамасыз етудің екі бағытын бөліп шығаруға болады, яғни:

1. Сотқа, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органына күдіктінің, айыпталушының келуін қамтамасыз ету;
2. Істі объективті тергеп-тексеруге, не сотта талқылауға кедергі келтірмеуін және қылмыстық әрекетпен айналысуды жалғастыруын болғызбауын қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-процессуалдық заңнамасына сәйкес кепілдің мөлшері күдіктің ауырлығы, күдіктінің немесе айыпталушының жеке басы, қылмыстық әрекеттің сипаты, кепілгердің мүліктік жағдайы ескеріле отырып айқындалады.

ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 145-бабының 2-бөлігінің талаптарына сай, кепіл тергеу судьясының санкциясымен не соттың қаулысы бойынша ғана қолданылады.

Кепіл беруші болып тек қана қылмыстық құқықтың субъектісі болып табылатын жеке тұлға емес, сонымен қатар қылмыстық өндірістің қатысушысы болып табылмайтын жеке тұлға және заңды тұлға болуы мүмкін.

Бұлтартпау шарасы ретінде кепілді қолдану кезінде ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 140-бабының 2-бөлігіне сәйкес қылмыстық процесті жүргізетін орган бұлтартпау шарасын қолдану туралы қаулы шығарады, онда адамға күдік келтіріліп, ол айыпталып отырған қылмыстық құқық бұзушылықты көрсету және осы бұлтартпау шарасын қолданудың негіздері қамтылады.

ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 148-бабының 8-бөлігіне сәйкес тергеу судьясы, аса ауыр қылмыстар туралы істерді қоспағанда, күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы қаулы шығарған кезде осы баптың тоғызыншы бөлігінде көзделгеннен басқа жағдайларда, күдіктінің, айыпталушының осы Кодекстің 140-бабының үшінші бөлігінде көзделген міндеттерді орындауын қамтамасыз ету үшін жеткілікті болатын кепіл мөлшерін айқындауға міндетті.

Тергеу судьясының, соттың қаулысында кепіл енгізілген жағдайда күдіктіге, айыпталушыға осы Кодекстің 140-бабында көзделген міндеттердің қайсысы жүктелетіні, оларды орындамаудың салдары, кепіл мөлшерін таңдаудың негізділігі, сондай-ақ оны қолдану мүмкіндігі көрсетіледі.

Күдікті, айыпталушы не басқа тұлға кепілді кез келген уақытта тергеу судьясының, соттың күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы қаулысында белгіленген мөлшерде енгізуге құқылы.

Сонымен қатар, ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің 145-бабының 4,5-бөліктерінің талаптарына сай күзетпен ұсталмайтын күдікті, айыпталушы, сотталушы не басқа тұлға кепіл түріндегі бұлтартпау шарасы таңдалған, қолданылған күннен бастап бес тәуліктен кешіктірмей тиісті шотқа қаражат салуға және растайтын құжатты сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға, прокурорға, сотқа ұсынуға міндетті.

Тергеу судьясының кепіл енгізу туралы қаулысы орындалмаған жағдайда, сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адам бұлтартпау шарасын өзгерту туралы мәселеге бастамашылық жасайды.

Бұрын таңдалған күзетпен ұстау немесе ұйқымақ түріндегі бұлтартпау шарасы кепілмен ауыстырылған жағдайда, күдікті, айыпталушы кепіл іс жүзінде енгізілгеннен кейін ғана күзетілуден босатылады. Егер бұл кезге қарай осы Кодексте көзделген күзетпен ұстау мерзімдері біткен болса, онда олар кепіл енгізілгенге дейін ұзартылады.

Кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану практикасын жеделдету мақсатында заң шығарушы орган кепіл ретінде қолдануға жол берілетін мүлік шеңберін ұлғайтты. Енді бұл жылжымайтын, ақша, бағалы заттар түріндегі жылжымалы мүлік және Қазақстан Республикасының аумағында айналысқа түскен акциялар мен облигациялар.

ҚР Қылмыстық-процестік кодексінде жылжымайтын мүлік ұғымы анықталмаған. Сонымен қатар, ҚР Азаматтық кодексі жылжымайтын және жылжымалы заттарға анықтама береді, атап айтқанда, жылжымайтын мүлікке (жылжымайтын заттар) жер учаскелері, ғимараттар, құрылыстар, көпжылдық екпелер және жермен тығыз байланысты өзге мүлік, яғни орнынан олардың мақсатына сай емес шығынсыз ауыстыру мүмкін болмайтын объектілер жатады.

Егер кондоминиум объектісінің құрамындағы пәтерлер және өзге де тұрғын үй-жайлар, сондай-ақ тұрғын емес үй-жайлар дара (бөлек) меншікте болса, олар дербес жылжымайтын мүлік объектілері (түрлері) болып танылады.

Мемлекеттік тіркеуге жататын әуе және теңіз кемелері, ішкі суда жүзу кемелері, "өзен-теңіз" жүзу кемелері, ғарыш объектілері, магистральдық құбырлардың желілік бөлігі де жылжымайтын заттарға теңестіріледі. Заңнамалық актілермен жылжымайтын заттарға өзге мүліктер де жатқызылуы мүмкін.

Ақша мен бағалы қағаздарды қоса алғанда, жылжымайтын затқа жатпайтын мүлік жылжымалы мүлік деп танылады [1].

ҚР Азаматтық кодексінің 303, 304-баптарына сай кепілзат - кепілге салынған мүлікті кепіл беруші кепіл ұстаушының иелігіне беретін кепіл түрі.

Құқықтарды кепілге салу кезінде иеліктен айырылуы мүмкін мүліктік құқықтар, атап айтқанда, кәсіпорындарды, құрылыстарды, үйлерді, ғимараттарды жалға беру құқықтары, шаруашылық серіктестік мүлкіндегі үлеске құқық, борыштық талап қою, авторлық, өнертапқыштық және өзге де мүліктік құқықтар кепіл мәні болып табылады.

Ортақ меншікті құрайтын мүлік кепілге барлық меншік иелерінің келісуімен ғана берілуі мүмкін. Ортақ мүліктегі үлеске құқық кепілдің дербес мәні бола алады.

Кепілдің түрі мен мөлшерін сот жасалған қылмыстың сипатын ескере отырып айқындайды.

ҚР ҚПК-нің 145-бабының талаптарына сәйкес кепілдің мөлшері күдіктің ауырлығы, күдіктінің, айыпталушының жеке басы, қылмыстық іс-әрекеттің сипаты, кепіл берушінің мүліктік жағдайы ескеріле отырып айқындалады және: онша ауыр емес қылмыс жасады деп күдік келтірілген кезде – айлық есептік көрсеткіштің отыз еселенген мөлшерінен кем, бірақ айлық есептік көрсеткіштің бір жүз жиырма еселенген мөлшерінен көп; ауырлығы орташа қылмысты абайсызда жасады деп күдік келтірілген кезде – айлық есептік көрсеткіштің бір жүз жиырма еселенген мөлшерінен кем, бірақ айлық есептік көрсеткіштің екі жүз еселенген мөлшерінен көп; ауырлығы орташа қылмысты қасақана жасады деп күдік келтірілген кезде – айлық есептік көрсеткіштің екі жүз еселенген мөлшерінен кем, бірақ айлық есептік көрсеткіштің үш жүз елу еселенген мөлшерінен көп; ауыр қылмыс жасады деп күдік келтірілген кезде – айлық есептік көрсеткіштің үш жүз елу еселенген мөлшерінен кем, аса ауыр қылмыс жасады деп күдік келтірілген кезде айлық есептік көрсеткіштің бес жүз еселенген мөлшерінен кем бола алмайды.

Анықтаушы, тергеуші, сот кепіл берушіні қиын материалдық жағдайға қоймауы үшін және сонымен бірге кепіл тиісті мінез-құлықтың гаранты ретінде қызмет етуі үшін, соңғының қандай сомамен немесе өзге құндылықтарға ие болуын дербес шешуі тиіс. Осы бұлтартпау шарасының арнайы мақсаттары: күдіктінің немесе айыпталушының тергеушіге, анықтаушыға және сотқа шақыру бойынша келуі, жаңа қылмыстардың алдын алу болып табылады.

Құқық қорғау органдары адамның құқыққа қайшы әрекетті немесе әрекетсіздікті жасаудан сақтау мақсатында ол үшін соманың мөлшері елеулі болуы қажет. Көптеген елдерде (Польша, Франция), егер күдіктіге, айыпталушыға қатысты қылмыстық процесте азаматтық талап берілсе, кепіл сомасы келтірілген залалдың мөлшерінен кем болмауы тиіс.

Кепіл ретіндегі ақша сот депозитіне аумақтылығы бойынша енгізіледі, ол туралы жергілікті және басқа да соттарды ұйымдастырушылық және материалдық-техникалық қамтамасыз етуді жүзеге асыратын уәкілетті органның аумақтық бөлімшесі кепілдің енгізілгенін растайтын құжат береді.

Кепіл мүлкінің құнын айқындайтын құжаттарды Қазақстан Республикасының бағалау қызметі туралы заңнамасында белгіленген тәртіппен уәкілетті органдар не заңды және жеке тұлғалар береді.

Құжаттамалық эмиссиялық емес құнды қағаздың құны кепіл енгізілген сәтте бағалы қағаздар нарығы туралы заңнамаға сәйкес айқындалады.

Кепіл ретіндегі мүлік, егер онымен мәмілелер жасасуға тыйым салынбаған және оны ұсынған адам осы мүлікке меншік құқығын растайтын дәлелдемелер (құжаттар) ұсынған жағдайда ғана ресімделеді.

Бірлескен меншіктегі мүлік иеленушінің (иеленушілердің) нотариалды жазбаша келісімі болған кезде кепіл ретінде қабылданады [2].

Кепіл заты ретінде ақша емес, мысалы жылжымайтын мүлік таңдау кезінде туындаған мәселелер тергеушінің жұмысын қиындатады. Мүліктік құқықтардың шектелгені, не шектелмегені туралы мәлімет алынуы қажет. Кепіл беруші жазбаша түрде осы мүлікке құқықтардың шектелмегендігі туралы растауға міндетті. Мүмкін, кепіл беруші жалған мәліметтерді беруі мүмкін, сол себепті меншік құқығын белгілеу орынды. Жылжымайтын мүлік пен автокөлік құралдары мемлекеттік тіркеуге жататынын ескере отырып, құзыретті органға сұрау салу қажет. Акциялар мен облигацияларды кепіл заты ретінде таңдау кезінде де осындай мәселелер туындауы мүмкін.

Сонымен қатар, ҚР азаматтық заңнамасына сай өндіріп алуға жол берілмейтін мүліктің жекелеген түрлерін, атап айтқанда, азаматтардың мүлкін

кепілге қоюға заңнамалық актілермен тыйым салынуы немесе ол шектелуі мүмкін [1].

Кепіл түріндегі бұлтартпау шарасының біздің елімізде кеңінен қолданылмауының басты себебі - белгісіздік, аталған институттың заңда екіұштылығы, ғылыми проблеманың өңделмегені болып табылады. Көптеген еуропалық елдер мен АҚШ-та бұл бұлтартпау шарасы күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасына балама ретінде кең ауқымда қолданылады. Қазіргі уақытта, қолданылуы бойынша кепіл бұлтартпау шарасы ешқайда кетпеу туралы қолхаттан, қамауға алудан кейін үшінші орында тұр, алайда алғашқы екі және соңғы бұлтартпау шарасы арасындағы алшақтық үлкен [3].

Қалған бұлтартпау шаралары алдында кепілдің артықшылығы, кепіл адамды жеке бас бостандығынан айырмайды, мемлекет тергеу изоляторларында күдіктілерді, айыпталушыларды ұстау үшін бюджет қаражатын жұмсамайды, адам еңбек қызметін жалғастыра отырып, отбасын қамтамасыз ете алады, өзі жасаған қылмыс нәтижесінде туындаған мүліктік және моральдық зиянды өтей алады, алайда кепілді процессуалдық түрде рәсімдеу кезінде қиындықтар туындайды.

Кепілдің тақырыбын зерттеуді жалғастыра отырып, АҚШ-тың қылмыстық сот ісін жүргізуін қарап көрейік.

Кепіл (bail) - айыпталушы немесе оның ресми өкілі сот депозитіне енгізген ақша сомасынан тұрады. Айыпталушыны кепілдікке босату мүмкіндігі туралы және кепіл сомасы туралы мәселені судья шешеді, ол қамауға алу бұлтартпау шарасын қолдануға да уәкілетті.

Айыпталушыны кепілге босату мүмкіндігі туралы мәселені шешу кезінде, судья бұл жағдайда босатуға құқықтық шектеулер немесе тыйымдар бар-жоғын, жасаған қылмыстың табиғаты мен мән-жайын, айыпталушыға қарсы жиналған дәлелдемелердің ауырлығын, айыпталушының отбасы жағдайын, оның жұмысының болуын, қаржы көздерін, оның психикалық жай-күйін, осы қоғамдастықта тұрудың ұзақтығын, бұрынғы соттылығын, сотқа тарту жағдайларының санын, сот талқылауынан жалтару әрекеттерінің болуы немесе сотқа келуден бас тарту және т.б. мән-жайларды анықтауға тиіс.

Санкциясында өлім жазасы көзделген қылмысты жасаған айыпталушыға кепіл түріндегі бұлтартпау шарасы қолданылмайды.

АҚШ Конституциясына VIII түзету "тым үлкен мөлшерде кепіл талап етілмеуі керек" деп көрсетеді. «Тым үлкен» болып, «ақылға қонымды түрде есептелген сомадан жоғары сомада» бекітілген кепіл болып саналады.

Кепіл сомасы айыпталушы сот талқылауына келуді қалайтындай және сол арқылы кепілге салынған ақшадан айырылмайтындай болуы тиіс. Сондықтан, кепіл сомасы туралы шешімге ықпал ететін іс жүзінде негізгі фактор осы адам жасаған қылмыстың ауырлығы болып табылады.

Егер кепіл бұлтартпау шарасы қолданылған айыпталушы соттың шақыруы бойынша келу міндеттемесін орындамаса, ол енгізген ақша сомасы сот өкімі негізінде тәркіленеді, ал айыпталушының өзі қамауға алынуы мүмкін.

Сонымен қатар, федералдық заңда, егер айыпталушы өз еркімен және саналы түрде "кепіл жоғалған сәттен бастап 30 күн өткеннен кейін өзін сот төрелігінің қолына бермесе және егер кепіл фелонияға, апелляция мерзіміне немесе істі талап ету мерзіміне байланысты берілсе, оған ол жасаған қылмысы үшін сотталғаннан кейін 5 мың долларға дейінгі сомаға айыппұл салынуы немесе ол бес жылға дейінгі мерзімге түрмеге қамалуы мүмкін немесе екі санкцияға да ұшырауы мүмкін. Егер кепіл мисдиминора жасағаны үшін айып тағуға байланысты енгізілсе, айыпталушыға 1 мың долларға дейінгі сомаға айыппұл салынуы немесе

бір жылға дейінгі мерзімге түрмеге қамалуы мүмкін, не осы екі санкцияға ұшырауы мүмкін" делінген.

Қылмыс жасағаны үшін күдіктелген адам кепілге берілуі мүмкін. Кепіл бұлтартпау шарасы судьяның да, полиция офицерінің де шешімі негізінде қолданылады. Алдымен қамауға алынған тұлғаны полиция офицерімен босату рәсімін қарастырайық. Кепіл немесе кепілдіктің (гарантия) бірнеше түрі бар, яғни:

1) күдіктінің немесе айыпталушының жеке кепілдігі (немесе кепілгерлігі). Бұл ретте, егер босату шарттарын сақтамаса, белгілі бір соманы төлеу міндеттемесін алатын арнайы бланк толтырылады;

2) күдіктіге немесе айыпталушыға белгілі бір соманы полиция немесе сот шотына енгізу қажет болған жағдайда ақшалай кепіл. Бұл ақша сот аяқталғаннан кейін немесе қылмыстық іс тоқтатылғаннан кейін қайтарылады.

Алайда, егер босатылған адам кепілге босату шарттарын бұзса, бұл ақша өндірілуге тиіс;

3) үшінші тұлғалардың кепілгерлігі, яғни кепілдік бланкісіне полицияда немесе сотта басқа адам қол қойған кезде және бұл адам, егер күдікті немесе айыпталушы босату шарттарын бұзса, кепілдің белгіленген сомасын төлеуге міндеттенеді. Көбінесе мұндай адам күдіктінің немесе айыпталушының отбасы мүшесі болып табылады;

4) үшінші тұлғаның ақшалай кепілгерлігі. Бұл жағдайда басқа адам кепілдің белгілі бір сомасын енгізеді және оны барлық рәсімдер аяқталғаннан кейін кері алады. Егер күдікті немесе айыпталушы босату шарттарын бұзса, сот бұл ақшаны төркілеу туралы өкім ете алады;

5) банктік кепілдік. 4-тармақта сипатталған жағдайға ұқсас жағдай, бірақ кепілгер банк болып табылады. Бұл полиция мен сот үшін ең сенімді кепілдік деп саналады, өйткені егер күдікті немесе айыпталушы босату шарттарын бұзса, олар үшін кепілдік сомасын іске асыру қиындық тудырмайды;

6) басқа да кепілдіктер. Полиция офицері немесе сот басқа кепілді белгілеу туралы мәселені қарап, шеше алады.

Күдіктінің немесе айыпталушының сотқа, тергеуге және жазасын өтеу үшін белгіленген уақытта келуі кепілге босату шарты болып табылады. Полиция офицері күдіктінің келісімімен оны басқа кепілдіктермен босатуға құқылы:

1) тұрғылықты жері немесе жұмысы өзгеруі туралы хабарлауға міндеті;

2) елден шығуға тыйым салу және шетелдік паспортты сақтауға беру;

3) елдің белгілі бір аудандарында, қалаларында немесе басқа да елді мекендерінде күдіктінің келуіне тыйым салу болып табылады. Полиция офицері мұндай шектеуді 15 күнге дейін, ал судья белгісіз уақыт кезеңіне, барлық сот немесе тергеу рәсімдері аяқталғанға дейін белгілеуге құқығы бар;

4) судья немесе полиция офицері көрсеткен белгілі бір адамдармен байланыс жасауға немесе кездесуге тыйым салу. Полиция офицері бұл шектеуді 30 күннен аспайтын мерзімге белгілейді;

5) күдіктінің немесе айыпталушының сот немесе полиция офицері белгілеген елдің белгілі бір жерінде тұру немесе болу міндеті. Сот белгісіз мерзімге шектеу қояды, ал полиция офицері-15 күнге дейін шектеу қоя алады;

6) судья немесе полиция офицері белгілеген кезеңдерде айыпталушының полиция учаскесіне келу міндеті;

7) үйде қамап ұстау, тұрақты немесе белгілі бір сағаттарда үйден шығуға тыйым салу. Бұл шектеу мерзімін полиция офицері 5 күннен аспайтын мерзімге, ал судья белгісіз уақытқа, яғни сот талқылауы аяқталғанға дейін белгілейді;

8) зорлық-зомбылыққа байланысты қылмыс тергелген уақытта, күдіктіден немесе айыпталушыдан жеке қаруды алып қойғанда және күдікті қаруды өзі полицияға тапсырған кезде, полиция офицері оны кепілге босатуға құқылы.

Жоғарыда аталғандардан басқа, тек судья тағайындай алатын шарттар бар. Бұл ретте осы шарттардың тізімі жабық болып табылмайды және судьяның қалауы бойынша басқа шарттарды да қосуға болады:

1) судья босатылған айыпталушы туралы есепті алғаннан кейін, оны бақылау және қадағалау қызметінің тексеруінде болуға міндеттеуге құқылы. Айыпталушыға мұндай бақылау 6 айға дейінгі мерзімге белгіленеді және қажет болған жағдайда судья бұл мерзімді дәл сол уақыт кезеңіне ұзарта алады;

2) бақылау және қадағалау қызметінің берген есебін ескере отырып және сезіктінің немесе айыпталушының келісімімен судья оны босатуды медициналық емдеуді немесе басқа да кәсіптік көмекті алу міндетімен негіздеуге құқылы.

3) босату шарты ретінде судья айыпталушыны есірткіге тәуелділіктен емдеу курсынан өтуге міндеттеуге құқылы;

4) судья кепілге алынған айыпталушыға өзіне айып тағылған әрекетпен байланысты белгілі бір қызметпен айналысуды жалғастыруға тыйым салуға құқылы;

5) судья күдіктіге немесе айыпталушыға отбасындағы зорлық-зомбылықты болдырмау үшін, оның әйелі немесе отбасы мүшесі тұратын пәтерге кіруге немесе соңғының тұрғылықты жерінен белгілі бір қашықтықта болуға, олардың қалыпты өмір сүруіне кедергі жасауға тыйым салуға құқылы. Ол күдіктіге немесе айыпталушыға тиесілі қаруды, тіпті бұл қару әскери қызмет үшін заңды тәртіппен пайдаланса да алып қою туралы мәселені шешуге құқылы.

Жоғарыда көрсетілген шарттар заңмен шектелмейді және судья немесе полиция офицері нақты жағдайға қажетті деп санайтын кепілдің (кепілгерліктің, кепілдіктің) басқа да шарттарын пайдалануға құқылы.

Егер полиция офицері оның көзқарасы бойынша кепілге босатудың қажетті шарттарын белгілесе, ал күдікті онымен келіспесе немесе егер полиция офицері өзінің құзыретінде емес басқа да жағдайларды белгілеу қажет деп ойласа, онда күдікті оны босату шарттары туралы мәселені шешу үшін 24 сағат ішінде сотқа жеткізілуі тиіс.

Қамаудағы айыпталушыларды босату үшін жағдай таңдаған кезде сот кепіл мөлшері, шарттары мен ұзақтығы оның мақсаттарына қол жеткізу үшін қажетті талаптардан аспауы тиіс екенін назарға алады. Кепілді анықтау кезінде судья мына мән-жайларды назарға алуы тиіс:

- 1) құқық бұзушылықтың түрі;
- 2) айыптаушы иеленетін ақпарат;
- 3) қамауға алынған айыпталушының қылмыстық өткені;
- 4) қамауға алынған айыпталушының экономикалық жағдайы және оның қажетті кепіл беру мүмкіндігі;
- 5) айыпталушының кепіл шартын орындау мүмкіндігі [4].

Жоғарыда айтылғандай, АҚШ Конституциясына VIII түзетуінде былай айтылады: "артық кепілді, шамадан тыс айыппұлдарды талап етуге, қатыгез және әдеттен тыс жазаларға жүгінуге болмайды", алайда кепіл жүйесі - өркениетті әлем тұрғысынан мүлдем өзгеше нәрсе.

Егер азаматтың қажетті ақша сомасы болмаса, онда босату үшін ақшаны арнайы несие кеңселері.

Полиция учаскелерінің айналасында кепілдіктерді беруде делдал болып табылатын көптеген "кепілдік брокерлер" орналасқан. Олардың буклеттерін полиция учаскесінде табуға болады. Брокерлердің қызметі өте қарапайым, яғни сот жоғары мөлшерде кепіл тағайындайды, содан брокер қамауда отырған айыпталушымен несие туралы келіседі. Кепіл бюджетке аударылады, қамауда ұсталған адам бостандыққа шығып, сотқа тиісті уақытта келуге міндеттенеді. Бюджет брокерге кепілді қайтарады, ал сотталушы айыптаудың ауырлық

дәрежесіне және оған ақтау немесе соттау үкімі шыққанына қарамастан, ірі соманы кепіл брокеріне қарыз болады.

Кепіл брокері бұл жағдайда ештеңе жоғалпайды, өйткені барлық аударымдар сақтандырылады, ал сақтандыру сомасы брокермен ұсталған соманың ішіне кіреді. Аталған жүйенің кемшілігі, көптеген айыпталушылардың ақшасы жоқ және оларды алуға мүмкіндігі жоқ. Олар несие алу үшін біліктілікті өтпейді. Сол себепті олар ұсақ қылмыс жасағаны үшін үкімнің шығуын күтіп, бас бостандығын оқшаулайтын орындарында отырады, өйткені АҚШ-тың қылмыстық кодексі әкімшіліктен нақты түрде бөлінбеген [5].

Қазақстан Республикасы мен шетел мемлекеттерімен, атап айтқанда АҚШ-тың қылмыстық сот жүргізуін салыстыра отырып, біздің елімізде жеті бұлтартпау шарасының ішінде кепіл мүліктік ықпал ететін және міндеттемелерді қамтамасыз ету түрі ретінде қарастырылатын бұлтартпау шарасы болып табылады деген тұжырымға келуге болады. АҚШ-та кепіл тек мүліктік сипаттағы бұлтартпау шарасы ғана емес, сонымен қатар онда өзге де бұлтартпау шараларының, яғни ұйқамақ пен жеке кепілгерліктің элементтері көрініс табады.

Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот тек сот төрелігінің мүдделерін ғана емес, сонымен қатар қылмыстық қудалауға ұшыраған адамның жеке мүдделерін талдай отырып, олардың арасында тиімді баланс табуға тырысады. Аталған соттың пікірі бойынша, бостандық табиғи жағдай болып табылады және оны кез келген шектеу көпшілік мүддесімен ақталуы тиіс. Бас бостандығын шектеу одан басқа ешқандай шаралар қолдануға мүмкіндік болмаған жағдайда ғана қолданылуы тиіс, ол ереже емес, ерекшелік. Осыған байланысты Қазақстан тәжірибесіне кепілді белсенді енгізу қылмыстық жүйенің көптеген мәселелерінен құтылуға және адамның жеке бостандығын сақтауға көмек береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі – «Әділет» АҚЖ [Электрондық ресурс] adilet.zan.kz.
2. «Кепілді қабылдау, сақтау, өткізу және мемлекет кірісіне айналдыру қағидаларын бекіту туралы» ҚР-сы Үкіметінің 2014 жылғы 21 қарашадағы № 1219 қаулысы - «Әділет» АҚЖ [Электрондық ресурс] adilet.zan.kz.
3. Мельников В.Ю. Меры принуждения в уголовном процессе России: Монография. М.Юрлитинформ, 2011
4. http://www.fooder.ru/page/low_USA_62.html
5. <http://ria.ru/world/20130509/936647041.html>

Утебалиев Д.
Қазақстан Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі
академиясының магистранты

ҚАЗАҚСТАН ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІНІҢ ЖЕДЕЛ ТҮРДЕ БОСАТУ ИНСТИТУТЫНЫҢ СИПАТЫ

АННОТАЦИЯ

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасындағы мерзімінен бұрын босату тәртібінің құқықтық негіздері туралы теориялық ережелер қарастырылады. Мерзімінен бұрын босатудың сот процесінің қатысушыларына әсері зерттеледі, өйткені олар өзара тығыз байланыста.

Мерзімінен бұрын шартты түрде босату тәртібін қолдану арқылы сот процедурасының мақсатқа жету ықтималдылығы қарастырылады.

Түйін сөздер: мерзімінен бұрын босату, құқықтық негіз, жазалау жүйесі, жазадан босату, жазалау мақсаты, жазаны өтеу мерзімі.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы теоретические положения о правовой основе условно-досрочного освобождения в уголовном законодательстве Республики Казахстан. Исследованы стороны влияния УДО на участников судебной процедуры, поскольку они неразрывно связаны между собой. Рассмотрена вероятность достижения целей судебной процедуры с применяемым наказанием как условно досрочное освобождение.

Ключевые слова: досрочное освобождение, правовые основания, пенитенциарная система, освобождение от наказания, цель наказания, срок отбывания наказания.

ABSTRACT

The article analyzes the theoretical provisions on the legal basis for conditional parole in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan. The work investigates the influence of conditional parole on the participants in the judicial procedure, since they are inextricably linked. The probability of achieving the goals with the penalty applied as conditional release is considered.

Keywords: early release, legal grounds, the penitentiary system, exemption from punishment, the purpose of the punishment, the term of serving the sentence.

Әлемде қылмыс жасағаны үшін түрмеге қамалу ең ауыр жаза болып саналады. Қылмыс жасағаны үшін сотталғандардың жазаны жеңілдетуді талап ету құқығының болуы гуманизмді, әділеттілікті және заңды құрметтеудің конституциялық принциптерін білдіреді.

Қылмыстық құқық ғылымында жазадан босату институтының бірнеше нысандары Батыстың дамыған елдерінде кеңінен қолданылып келеді. Қылмыстық жазаны өтеушілердің уақытынан бұрын босатылу институтының тиімділігі, оның мемлекеттік жазалаушы саясат қалыптастыру меканизміндегі орны туралы үнемі пікірталастар жүргізілуде [1].

Қазақстан Республикасының ҚК 72-бабы бойынша жазасын өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудан басқа (ҚР ҚК-нің 73-бабы) жазаның өтелмеген бөлігін жазаның жеңілдетілген және басқаларымен ауыстыру туралы түрлері бар [2].

Бірақ осы қалыптасқан бас бостандығынан айыру жазасынан ерте босау түрлері Іс жүзінде көптеген бас бостандығынан айыру жазасына кесілген адамдардың жазадан босатылу мәселелерін шешу кезінде көптеген әлеуметтік, саяси, психологиялық тұрғыдағы мәселелер туғызуда.

Мұндағы ең басты мәселе: шартты жедел түрде мерзімінен бұрын босатылған адамдар, сол институттың шарты бойынша расында да тәрбиесі түзетілген бе? Орташа есеппен алғанда жалпы босатылуға ұсынылған адамдардың отыз пайызы ғана қанағаттандырылады екен, әрине санат бойынша алғанда жасөспірімдердің 70 пайызы босатылатыны анықталған.

С. И. Никулин, қылмыстық заңнамадағы шартты мерзімінен бұрын босату қажеттілігін айта келе, адам өмірінің дамуын және құқық қорғау органдарының қызметкерлері тарапынан отандастарға адамгершілік көрсету қажеттілігін де атап өтті. Оның айтуынша, сотталушыға сену керек және кез-келген іс-шара арқылы сотталушының жеке басын өзгеруіне, өзгелерге және басқа адамдарға деген сенімін жоғалтпауға, зиянды қылмыскерлерге қарсы иммунитетінің әлсіреуіне жол бермеу үшін оңды өзгерістердің артуына ықпал ету керек. Оның пікірінше, жазаның мақсатына соттау нәтижесінде қол жеткізілмейді және сотталған адам жазасын өтегеннен кейін қоғамға бұрынғыдан да қауіп төндіруі мүмкін деген [3].

Ньютонның физикалық қарсы әсер ету заңының қоғамға да қатысы бар екенін ұмытып кетпеуіміз керек: қоғам жазаланушыны қаншалықты қатал қатты жасалап, оны өз заңдылықтары бар пенитенциарлық мекемеге қамап тастаса, соғұрлым ол сол қоғамның кез-келген өкілінен, ерлер немесе әйелдер, жасөспірім немесе қарт болуына қарамастан кек алғысы келетін болады [4].

Қылмыстық жауапкершілікке тартылған және бас бостандығынан айыру жазасы кесілгеннен адам таныс ортадан ғана оқшауланбай, өз әріптестерімен, жолдастарымен, көршілерімен байланысын жоғалтады, мамандығы бойынша жұмыс дағдылары мен біліктілігінен айырылады, сондай-ақ жақын туыстарымен қарапайым жауапкершілік негіздерінен айырылады.

Бұл, әсіресе, отбасы мүшелерімен: әкесі, анасы, әйелі, балалары, қарым қатынасын өзгертеді, өйткені отбасынан тыс уақытта өткізген жылдарында ата-анасы немесе тәрбиеші ретінде өзінің билігі мен беделін біртіндеп жоғалтады және «кесілген кесекке» айналады. Түрмедегі жүріс-тұрыс ережелері мен тұтқындар арасындағы қарым-қатынастар әрине басқаша түрде орныққан.

А.М. Плюснин, жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы заң негізінде жүзеге асыру мәселелерін атап өтіп, бұл жұмыс ХХ ғасырдың 20-шы жылдарында кеңінен таралған тәжірибені ескере отырып, осы жұмысты жүргізуді ұсынады. Батыстың кейбір елдерінде Америка Құрама Штаттары мен Жапония, тұтқындарды жазасын өтеу орындарында ғана емес, сондай-ақ босатылғаннан кейін де заңға бағынуға ынталандырады [5].

Қазіргі заманғы бірқатар пенитенциарлықтар заңнамада сотталған адам жазасын өтеу колониясында кемінде алты ай болғаннан кейін ғана шартты түрде мерзімін ұзартуға өтініш бере алатын ереже құруды қолдайды, ал қолданыстағы заң бойынша сотталғандар сот тағайындаған мерзімнің үштен бірін өтегеннен кейін ғана шартты түрде мерзімінен босатылу туралы өтінішін бере алады. Бұл жағдайда түзету мекемелерінің қызметкерлері сотталған адамның жеке басының сипатын ғана емес, оның түзелген немесе түзелмегені туралы, оң немесе теріс қасиеттері туралы өз пікірін қалыптастыруы қажет екенін және оны қысқа уақыт ішінде қалыптастыру мүмкін еместігін атайды [6].

Қазіргі уақытта сотталушылардың еркі барлық елдерде қылмыстық, қылмыстық-процессуалдық, қылмыстық-атқарушылық салалар сияқты қылмыстық заңнамамен реттелген деуге болады.

Кез-келген құқықтық жүйе елдегі экономикалық, саяси, әлеуметтік жағдайға, интеграциялық үдерістерге және мемлекеттің географиялық орналасу ерекшеліктеріне, сондай-ақ мемлекеттің қандай құқықтық жүйеге жататынына да байланысты сипатталады.

Қазақстан және басқа елдердегі қылмыстық заңнаманы талдай келе шартты мерзімінен бұрын босатылу институтының нормалары мен қағидаттарын қолданудың кейбір ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға болады.

Дамыған елдерде шартты мерзімінен бұрын босату туралы материалдық негіздер заңнамада әр түрлі тұжырымдалған. Мұнда, бас бостандығынан айырылған адамға шартты мерзімінен бұрын босату түрі қолданылады:

- егер сот сотталушының түзелуі үшін сот тағайындаған жаза мөлшерін толығымен өтетудің қажеті жоқ деп тапса. (РФ, Қазақстан);
- егер сотталушы жазасын одан әрі өтемесе де қылмыс жасамайды делінсе (Германияның Қылмыстық кодексі, Австрия Қылмыстық кодексі) ;
- егер сотталушының жақсы мінез-құлқы кейінгі жазаның орынсыз екенін көрсетсе (Англия)
- егер сотталушының «әлеуметтік бейімделгені» туралы маңызды ақпараты бар болса (Франция).

Алдын ала шартты түрде босату негізі туралы сөз болғанда, ол әртүрлі, бірақ мемлекеттердің заңдарында түбегейлі қарама-қайшы емес келеді:

- ҚР Қылмыстық кодексінің 72-бабына сәйкес, шартты түрде босату қылмыстың ауырлығына байланысты, қамауға алынғаннан бастап 2/3 мерзімін өтегеннен кейін тағайындалады; Өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандар үшін - 25 жыл мерзім өтелу қажет.

- кемінде 2/3 бөлігі өтелуі қажет, 12 айдан кем уақыт болмауы керек. (Англия)

- тағайындалған мерзімнің кем дегенде, 1/2 бөлігі өтелу қажет, қайталанатын қылмыскер үшін - 2/3, өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандар үшін - кем дегенде 15 жыл (Франция).

- Кем дегенде бас бостандығынан айырылудың 2/3 бөлігін өтеу, кем дегенде 2 ай отыруы қажет (Германия) [7].

Жоғарыда келтірілген нормалар бойынша Қазақстандағы шартты мерзімінен бұрын босату туралы заңнама Европа елдерінің заңнамасымен салыстырғанда аз адамгершілік сипатта екені анық, өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандар үшін - 25 жыл өтілім, өте жоғарғы көрсеткіш. Бұл дамушы елдердің осы салада жетекші орындарға ие екендігін және қазақстандық қылмыстық саясат дәстүрлі түрде консервативті екенін көрсетеді.

Айта кету керек, Қазақстандағы шартты түрде соттау сотталған адамның құқығы болып табылмайды, ол жазаны өтейтін және заңды мүдделері бар адамдардың құқықтық мәртебесінің элементтерінің бірі ретінде қарастырылады.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес келетін (Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген) міндеттердің орындалу тиімділігін арттыру үшін шет елдердің халықаралық тәжірибесін зерделеудің маңызы зор. Соның ішінде әлеуметтік оңалту және қылмыстық іс жүргізу бағытындағы, бас бостандығынан айрылғандардың құқығын қорғау қызметі тәжірибесі санатын түзету енгізу, қылмыс деңгейін төмендетудің тиімділігін арттыратыны басқа елдер тәжірибесінде дәлелдеген.

Қазақстанның қылмыстық тәжірибесіндегі консерватизм мысалына қылмыстық саясат жүргізу қарқынының дамушы елдермен салыстырғандағы төмен көрсеткіші. Соның бірі – мерзімінен бұрын босатуға байланысты шет елдерде іс тәжірибеде қолданылып жатқан Қылмыстық процестегі тұлғалардың жекелеген санаттарына қатысты сынақ мерзімі.

Сынақ - жазаны өтеуді кейінге қалдыру арқылы босату. Бұл босату негізі Европалық одақ елдерінің барлық Қылмыстық кодексін қамтамасыз етеді. Сынақ мерзімінің бірнеше түрі бар:

- а) сынау мерзімі бар сынақ (ҚК бекітілген негізгі түр);
- б) қарапайым сынақ;
- в) қоғамдық мүддесінде әрекет ету міндеттерін атқару арқылы сынақ;
- д) қаржы тағайындауымен кейінге қалдыру.

Бұл институттың ерекшелігі, бас бостандығынан айрылған адам белгілі бір мерзімге (әдетте 1 жылдан 3 жылға дейін) лауазымды тұлғаның жеке бақылауына алынады. Уәкілетті тұлға өз кезегінде сотталушының әрекетін бақылайды және реттейді.

Европаның дамушы елдерінде бұл кең таралған сынақ арқылы бақылау түрі тікелей бақылаушы функциялардан басқа, сотталған адамды әлеуметтендіруге үлес қосып, кейбір қоғамдық қызметтерді атқарады. Қазақстанда бұл институт дұрыс дамымаған. Біздің мемлекетімізде сынақ мерзімінің элементтерін енгізбес бұрын қылмыскерлермен психологиялық және әлеуметтік саясат жүргізілмегенін ескеру керек, сынақ жүргізуді іске асырудың басталуы, оның біздің мемлекетіміздегі маңызды институт ретінде қалыптасуына алғашқы қадам болар еді.

Сонымен қатар, Қазақстанда шартты түрде мерзімін ұзарту туралы белгілі бір прогресті де атап өту керек. Қазіргі уақытта 1960 жылғы Қылмыстық кодекспен салыстырғанда, сотталған адам жедел түрде босатылғаны үшін өзінің түзелгенін дәлелдеуге міндетті емес.

Осылайша, Қазақстанның Қылмыстық кодексін және кейбір Еуропалық мемлекеттердің бұл саладағы жетістіктерін ескере отырып, Европа елдерінде шартты түрде босату институты біздің мемлекетімізге қарағанда әлдеқайда жақсы дамыған деп тұжырымдауға болады. Қазақстан қылмыстық жаза тағайындау кезінде осы жедел түрде бас бостандығынан айрылған адамдарды шартты түрде босату жүйесін одан ары дамытып, бас бостандығынан айырудан басқа да жолдарын іздеп, шет ел тәжірибелеріне сүйене отырып, әлеуметтік және қоғамдық қағидаларды ұстана отырып, дамыту және жетілдіруі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

- 1) Выростаikin В. А. Условно-досрочное освобождение Законность. 2010. № 2. б.17;
- 2) Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі № 72 бабы: Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату 2014 жылғы 3 шілде;
- 3) Комментарий к уголовному кодексу Российской Федерации с постановочными материалами / Под ред. С. И. Никулина. — М.: 2000. 789 б.
- 4) Додонов В.Н. Сравнительное уголовное право. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2012. б.396-397;
- 5) Якубов А. Е. Условно-досрочное освобождение от наказания и обратная сила уголовного закона // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 11. ПРАВО. №1., 2008. -б. 71-77;
- 6) Ткачевский Ю. М. Условно-досрочное освобождение от отбывания наказания // Вестн. Моск. Ун-та, сер. 11. ПРАВО, №2, 1997. б. 14 28;
- 7) Вейберт С.И. Основания освобождения от наказания в уголовном законодательстве стран - участниц Европейского союза: основные подходы РГИИС. 2007. 31 б.

Шамуратов А.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сот жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚК АДАМ ӨМІРІ МЕН ДЕНСАУЛЫҒЫНА ҚАРСЫ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІҢ САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық кодексінде адам өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстар үшін жауапкершілікті саралаудың кейбір мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық, қылмыстық жауапкершілік, саралау, кодекс, өмір, денсаулық

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются некоторые вопросы дифференциации ответственности за преступления против жизни и здоровья в действующем уголовном кодексе Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовное право, уголовная ответственность, дифференциация, кодекс, жизнь, здоровья

ANNOTATION

The article discusses some issues of differentiation of responsibility for crimes against life and health in the current criminal code of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: criminal law, criminal liability, differentiation, code, life, health

Адам өмірі, табиғатта ең маңызды, алмастырылмайтын және балама емес құндылық болып саналады. Бірақ демографтардың есептеріне сәйкес жер тұрғындарының жартысы мерзімінен бұрын және олардың басым бөлігі – зорлық-зомбылық нәтижесінде қайтыс болады [1, 100 б]. Адам өміріне қауіп төндіретін барлық көріністердің арасында қылмыстар ерекше орын алады.

Ресми заңдық біліктілік - бұл зерттелетін әлеуметтік құбылыстың құқықтық табиғатын бағалауда, яғни оның әлеуметтік саланың нақты құқықтық (немесе дұрыс емес) сегментіне заңдық тиістілігін анықтаудағы құқық қолданудың түрі.

Біліктілік процесс құқық қолдану кезеңдеріне байланысты бірнеше кезеңдерді қамтиды: 1) заңдық маңызы бар белгілерді нақты негізден алу; 2) нормативтік-құқықтық базаны айқындау (оның ішінде фактілердің құқықтық табиғатына қатысты біліктілік нұсқаларын ұсыну және олардың негізінде құқық қолдануға жататын нормалардың қатаң шектеулі жиынтығын қалыптастыру; бір немесе бірнеше нормаларды таңдау); 3) іс бойынша шешім шығару, құқық қолдану актісінде біліктілікті бекіту [2, 130 б].

Қылмыстық-құқықтық әдебиетте өмір мен денсаулыққа қарсы қасақана қылмыстардың құрамы жеткілікті түрде толық қаралғанына қарамастан, әлі күнге дейін ғылыми ұғымды талап ететін проблемалар анықталуда, қызықты ұсыныстар енгізілуде, нормаларды практикада қолданудың қиындықтары талқылануда.

Бізге бүгінгі таңда өмір мен денсаулықты қорғау саласындағы қылмыстық заңның артық және босаңсу мәселелері өзекті болып отыр, бұрынғысынша нормалардың бәсекелестігі кезінде өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстарды саралау мәселелері өткір болып тұр.

Қоғамдағы барлық басқа құндылықтар адамның өмірі мен денсаулығына қатысты анықталады. Осы себепті, денсаулық жоғары және бөлінбейтін құндылық болып табылады. Денсаулықсыз көптеген әлеуметтік игіліктер мен құндылықтар өз мағынасын жоғалтады. Сондықтан адам денсаулығын қорғау қоғамдық өмірдің

негізгі шарттарының бірі болып саналады. Жалпы адамзаттық әлеуметтік құндылық ретінде бағаланатын адам өміріне байланысты қоғамдық қатынастарды қорғау, адам өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігі қылмыстық заңның негізгі міндеттерінің бірі болып табылады.

Қылмыстылық көріністерінің күш қолдану және ұйымдасқан түрлерінің динамикасындағы өсу үрдісі қазіргі әлемде оны сипаттайтын негізгі белгілердің бірі болып табылады. Мұндай жағдай әлемнің барлық елдеріне тән. Криминологиялық зерттеулерде дамушы елдерде, сондай-ақ кеңестік елдерде өмір мен денсаулыққа қарсы күш қолдану қылмыстарының саны әлемнің дамыған елдеріне қарағанда айтарлықтай жоғары екені анықталды [3, 185 б]. Зорлау қылмыстарының ішінде қасақана кісі өлтіру және денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру ерекше орын алады.

Қазақстан Республикасының Соттары соттаған барлық адамдардың құрамында өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстары үшін сотталған адамдар, әдетте, 20% - дан астамын құрайды [4]. Әдебиетте дұрыс көрсетілгендей, демократиялық құқықтық мемлекеттің негізгі шарттарының бірі елдегі жыл сайын қылмыс санының біртіндеп азаюы болып табылады.

Қоғамдық қатынастардың жаңа жүйесін құрумен қатар, Еуропалық Қоғамдастыққа ықпалдасу, құқықтық мемлекет пен демократиялық қоғам құру, тәуелсіздікті қалпына келтіргеннен кейін саяси-экономикалық, әлеуметтік-мәдени және құқықтық реформалар жүргізу процесі де халықаралық стандарттарға сәйкес келетін және адамның құқықтары мен бостандықтарын сенімді қорғауды қамтамасыз ететін жаңа заңдардың қабылдануына себепші болды. Қазақстан Республикасының қолданыстағы Қылмыстық Кодексі нақ осындай заңдарға жатады [5], өйткені ол жалпы адамзаттық қағидаттар мен ғылыми негізделген ережелерге негізделген. Өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстарды реттейтін қылмыстық заң нормаларының салыстырмалы тұрақтылығына қарамастан, жаңа ҚК-де аталған әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілік мәселелері белгілі бір дәрежеде алдыңғы ҚК-тен ерекшеленетінін атап өткен жөн. Мәселен, аталған қылмыстардың заңнамалық құрылымы кезінде жаңа саралау белгілері пайдаланылды, кейбір әрекеттер үшін қылмыстық жауапкершілік күшейтілді, ал кейбір қылмыстар үшін керісінше жеңілдетілді. Әрине, мұндай жаңалықтардың басым бөлігі оң сипатқа ие, бірақ олардың кейбіреулері әділдік қағидатымен келіспейді.

Сонымен қатар, ҚК-де өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілікті саралау соңына дейін жүзеге асырылмағанын атап өту қажет. Онымен қоса, өмір мен денсаулыққа қарсы қол сұғушылық проблемасы қылмыстық-құқықтық доктринаның күрделі мәселелерінің бірі болып табылатынын атап өткен жөн.

ҚК-дегі жеке адамға қарсы қылмыстарды құқықтық реттеудің олқылықтары түрлі қылмыстық әрекеттерді, оның ішінде өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстарды саралауда қателер жасау үшін жағдай жасайды. Осыған байланысты тергеу және сот тәжірибесінде өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстарды саралауда көптеген қателіктер байқалуда. Мұндай тәжірибе бір жағынан қолданыстағы қылмыстық заңның жаңалықтарымен және жаңа құқықтық нормаларды түсіндіру қиындықтарымен, екінші жағынан тікелей қылмыстық-құқықтық нормалардың өзінде олқылықтармен және дәлсіздіктермен түсіндіріледі. Құқықты қолданудың бірінші сатысындағы қате, яғни әрекетті саралау кезінде жаза тағайындау сатысында әділетсіз үкім шығаруға әкеп соқтырады, өйткені әрекетті қате саралау кезінде әділ жаза тағайындау мүмкін емес. Осы саладағы ғылыми-зерттеу жұмыстарының аздығы осы қателіктерді негіздейтін фактор болып табылады.

Өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстардың серпіні осы санаттағы қылмыстарға қарсы күрес жөніндегі шаралардың тиімсіздігі туралы. Куәландырады. Сондықтан өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершілікті саралау өлшемдері мен құралдарын айқындау, қылмыстық заңда оларды тұжырымдау жөнінде нақты ұсыныстар дайындау қылмыстық құқықтың қазіргі заманғы міндеттері болып табылады.

Өмір мен денсаулықты қорғау саласындағы қылмыстық заңның артықтығы мен олқылығының бар проблемаларын ескере отырып, өмір мен денсаулыққа қарсы қылмыстардың тиісті саралануын қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасының ҚК ережелерін, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Жоғарғы Соты Пленумының қаулыларын түзету талап етіледі.

ҚК-нің Ерекше бөлігінде қылмыстық жауапкершілікті саралау қылмыстардың сипаты мен қоғамдық қауіптілігінің үлгілік дәрежесінің айырмашылықтарына негізделеді. Жауапкершілікті және денсаулыққа қол сұғушылықты бөлудің бірінші желісін біз қылмыстық әрекеттердің адам денсаулығына нақты теріс әсермен міндетті байланысының (ұштастығының) болуына/болмауына байланысты жүргізуді ұсынамыз. Нәтижесінде біз құқық бұзушылықтың екі тобын бөліп көрсетеміз:

- 1) олардың құрамы денсаулыққа міндетті деструктивті әсер етуді көздемейтіндер. Олар үшін міндетті әрекет адамның психосоматикалық жағдайын тікелей қорғайтын қоғамдық қатынастарды бұзу болып табылады. Мұндай қылмыстарда денсаулыққа нақты әсері әрекеттің қоғамдық қауіптілік деңгейін (дәрежесін) арттыратын қосымша белгі болуы мүмкін;
- 2) ерқашан нақты денсаулыққа теріс әсерін білдіретін құқық бұзушылық.

Бірінші кіші топқа ҚР ҚК 118, 119-баптарының құрамдарымен қамтылған қылмыстарды жатқызған жөн. Екіншісі – бөліп отырған қылмыс тобының барлығы (ҚР ҚК 106-117-бабы нормаларымен қамтылған). Қазақстан Республикасының ҚК 115 және 116-баптарында көзделген қылмыстар, олардың құрамының формалдылығына қарамастан, жоғарыда көрсетілген топтардың екіншісіне жатқызу қисынды, өйткені оларды жасаған кезде, шын мәнінде, қауіп түрінде адамның психикасына (психикалық жағдайына) нақты деструктивті әсер ету болжанады.

Баптардың бөлінген жиынтықтарымен қамтылатын әрекеттердің қоғамдық қауіптілік сипатының айқын айырмашылығы санкциялар арқылы да көрсетіледі. Бірінші кіші топтың (саралау белгілері болмаса) қылмыстарының көпшілігі үшін ең жоғары жаза бір жылдан, екінші – жеті жылдан аспайды. Қазақстан Республикасының ҚК 115 және 116 баптарындағы құқық бұзушылықтың негізгі құрамдары сипатталған адамға психикалық әсер етумен байланысты әрекеттер жазалаудың ең жоғарғы «планкасы», «аралық» жағдайды алады және бес жылдан бас бостандығынан айырудан аспайды. Алайда, бұл тұрғыда соңғы құрылымды әбден жетілдірілмеген деп санауға болады.

Көптеген ғалымдар бірінші топтың (біз белгілеген) қылмыс құрамдарын денсаулықты қауіпке қою, осындай қауіп туғызу немесе адамды денсаулық үшін қауіпті жағдайға жеткізу белгісі ретінде біріктіреді. Денсаулыққа зақым келтірудің нақты мүмкіндігінің пайда болуы кейбір қылмыстардың ерекшелігін көрсететініне қарамастан, тиісті белгіні бірінші топтың барлық құрамдарына тән деп атауға болмайды. Біріншіден, ол белсенді мінез-құлықты болжайды, мысалы, ҚР ҚК 119-бабында адам осындай жағдайда болған кезде қауіп жағдайда қалатыны туралы айтылған. Екіншіден, денсаулыққа ауыр зиян келтіру қаупін (ҚР ҚК 115) тиісті объект үшін объективті қауіптілікпен әрдайым байланыстыруға болады, өйткені жасырын, айтылмаған қауіп нақты белгіленген қайда болуы мүмкін.

Заң шығарушы жауапкершілікті саралаудың екінші желісін адам денсаулығына теріс әсер етудің түріне байланысты жүргізеді. Бұл бағыт түсінікті себеппен нақты денсаулыққа қандай да бір ықпал етуді көздемейтін қылмыстарға арналған жауапкершілік саласына қатысты емес (ҚР ҚК 118, 119-баптары).

Адам денсаулығына нақты теріс әсермен байланысты қылмыстар үшін жауапкершілік шеңберінде (ҚР ҚК 106-117) бұл бағыт оның объектісінің ерекшелігіне байланысты зиянды әсер ету қасиеттерін ескеруге мүмкіндік береді. Бұл жағдайда соңғысы өте әртүрлі көріністерге ие болуы мүмкін сыртқы әсерге қатысты реакцияға қабілетті белсенді болып табылады. Денсаулыққа теріс әсер ету түрі, шын мәнінде, адамның психосоматикалық жай-күйіне әкелетін өзгерістердің сипатымен анықталады.

Жауапкершілікті саралаудың осы бағыты денсаулыққа қол сұғушылықтың бір бөлігіне ғана қатысты болғанына қарамастан, оны негізгілердің бірі деп санауға болады, өйткені ол қылмыстардың кең жиынтығын қамтиды және жауапкершілікті дискреттіліктің жоғары дәрежесімен бөлуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде қылмыстық заңда жекелеген (арнайы) және шектес қылмыстар құрамдарының жиынтығы қалыптастырылады.

Денсаулыққа қарсы қылмыстар үшін жауапкершілікті саралаудың үшінші жолы оны денсаулыққа зиян келтіру болған немесе нақты мүмкін болған денсаулықтың бұзылуының ауырлық дәрежесіне (денсаулыққа зиян түрі) байланысты бөлу бағытын есептеу керек. Алдыңғы қатар қылмыстар арасында объектіге әсер етудің бірдей түрін болжайтын (ҚР ҚК 106, 107, 111, 320-баптары) олардың жиынтығының «материалдық» кіші тобын бөліп алуға, бірақ оларды жасағаны үшін санкциялардың айтарлықтай таралуымен бөліп алуға себепші болды. Мұндай жағдайда жиынтықты объективті өлшем бойынша одан әрі бөлудің орындылығы айқын, ол тиісті белгінің шамадан тыс көлемді мазмұнын ажыратуға мүмкіндік береді. Бұл операцияны заң шығарушы денсаулыққа зиян түрлерін бөлу арқылы жүргізеді: ауыр, орташа ауырлықтағы және жеңіл. Көрсетілген зиян түрлерін ҚР ҚК 106, 107, 111 және 320-баптарының негізгі құрамдары бойынша бөлу бір-бірінен шектес құрамдармен қылмыстарды ажыратуға әкеп соғады.

Мұндай әдістер мен саралау құралдарын таңдау біздің ойымызша, өте ұтымды. Бір бап шеңберінде әр түрлі құрамдарды біріктіру «нормативтік материалды» ақталған (осындай жағдайларда) үнемдеуге алып келеді. Екіншіден, әр түрлі ауырлықтағы денсаулыққа келтірілген зиянның баламалы белгілерін бір құрамда біріктіру жауапкершілікті артық саралаудан құтылуға мүмкіндік береді.

Қылмыстық жауапкершілікті бөлуден басқа, құрамның жекелеген немесе жұптасып біріктірілген баламалы белгілері бола отырып, денсаулыққа келтірілген зиянның түрлері жауапкершілікті салааралық саралаудың алғышартын жасайды. Осылайша, қылмыстық жазаланатын адам шеңберінде (дифференциялаудың келесі желісін ескере отырып) ауыстыру әдісі мүмкін болады: ауырлығы орташа көмек көрсетпеуіне байланысты емес қасақана келтірілген жеңіл зиян; аффект кезінде және адамды ұстау үшін қажетті шараларды асыра пайдаланған кезде қасақана келтірілген жеңіл зиян; қажетті қорғаныс шегінен асқан кезде денсаулыққа қасақана орташа ауырлықтағы зиян.

Осы бағыт бойынша жауапкершілікті саралау денсаулыққа келтірілген зиянның белгілі бір түрін (түрлерін) көрсететін қылмысты шектейтін белгілер арқылы жүргізіледі.

Денсаулыққа қарсы қылмыстар үшін жауапкершілікті саралаудың төртінші тобы (олардың қоғамдық қауіптілік сипатының айырмашылықтары негізінде) біз оларды кінә нысанына байланысты бөлуді ұсынамыз. Заң шығарушы бұл үшін соңғыны бөлшектеудің ең төменгі дискреттілігін (ақыл-ойға және абайсыздыққа)

әбден негізді пайдаланады, өйткені дәл кінәнің осы нысандары қылмыстың қоғамдық қауіптілігі сипатының елеулі айырмашылығын көрсетуге мүмкіндік береді.

Оның дәстүрлі психологиялық түсіндірмесіне сәйкес кінә адамның жасаған іс-әрекетіне және оның салдарларына психикалық көзқарасы болып табылады. Сондықтан ол бастапқыда оның объективті жағының пәндік мазмұнынан шыққан және ол шектеулі болып келген. Өз кезегінде қылмыс құрамындағы объективті тарап белгілері конструкциясының айырмашылығы, ең алдымен, қылмыстық әсер ету объектісінің ерекшелігіне байланысты. Сондықтан бірінші топ бойынша денсаулыққа қарсы қылмыстарды саралау олардың бөлінуіне және кінә нысаны критерийі бойынша әсер ететіні кездейсоқ емес.

Біз қарайтын нормалардың бірі формальды құрамдармен қылмыстарды қамтиды (ҚР ҚК 115, 116, 118, 119-баптары). Олардың объективті жақтарының белгілерінде жалпы және «күзету» қоғамдық қарым – қатынастарының - атап айтқанда тек қана бұзуға болады деген себеппен ықпал ету объектісінің нақты орын алған өзгерістеріне нұсқаулар болмайды. Бұл ретте мұндай қатынастар затының (біздің жағдайда – адам денсаулығы) нақты теріс өзгерістері орын алса да, онда оларды есепке алу жауапкершілікті саралаудың басқа (неғұрлым нақты) деңгейінде жүзеге асырылады, оның негізі қылмыс қауіптілігінің үлгілік дәрежесі болады. Осы кіші топтың қылмыстары зияндылығының сипатын «шоғырландыру» орны әрекет болып табылады және кінәнің барлық элементтері осы белгіге ұқсас болады. Айып тағылып отырған адамның іс-әрекетінің өзіне қатысты кінәсі тек қана тікелей ниетте білдірілуі мүмкін, өйткені қоғамдық қауіптілікті сезіну және «адамның ерік-жігері... іс-әрекеттер жасауға бағытталған, адам осы іс-әрекеттерді жасауға ниет білдіреді».

Қазіргі уақытта қылмыстық жауаптылықты бөлу шеңберінде объективті нәтижесі денсаулыққа ауыр зиян келтіру болып табылатын «қарапайым» әрекеттер ғана толық сыйысатынын атап өткен жөн. Осы өлшем бойынша денсаулықты зақымдаудың басқа да қоғамдық қауіпті жағдайлары (оның ішінде жеңіл және орташа ауырлық дәрежесі) үшін жауапкершілікті саралау шын мәнінде салааралық разрядқа ауысады. Яғни, алдыңғысымен бірге, бұл бағыт бірқатар зиянды әрекеттерді қылмыстық жазаланушылардың шеңберінен шығаруға себепші болады: абайсызда жеңіл және орташа ауырлықтағы зиян келтіру (ҚР ҚК 320-бабында сипатталған бір арнайы түрден басқа); адамды ұстау үшін қажетті шараларды асыра пайдаланған кезде абайсызда ауыр зиян келтіру.

Осылайша, саралаудың жоғарыда сипатталған төрт бағыттың өзінің негізімен қылмыстың қоғамдық қауіптілігінің сипаты (бірінші, екінші және төртінші) және үлгілік дәрежесі (үшінші) айырмашылықтары болады. Денсаулыққа қол сұғушылық үшін жауапкершілікті регламенттеу саласындағы аталған бағыттардың кейбірінің ішінара «фрагменттелуіне» қарамастан, олардың барлығын негізгі деп есептеуге болады, өйткені әрқайсысы қылмыстардың үлкен жиынтығына қатысты және оны өзінің қоғамдық қауіптілігімен және тиісінше жауапкершілік шарасымен айтарлықтай ерекшеленетін топтарға бөледі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Бородин С.В. Преступления против жизни. – М.: Юристъ, 2000, 356 с.
2. Тарханов И.А. Юридическая квалификация: понятие и место в правоприменительном процессе / И.А. Тарханов // Российский юридический журнал. – 2012. – № 3. – С. 130–170.

3. Криминология: учебник / под ред. В.Н.Кудрявцева и В.Е.Эминова. - 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Норма: Инфра-М, 2010, 800 с.
4. Қазақстан Республикасы Жоғары соты // <http://sud.gov.kz/>
5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі // <http://adilet.zan.kz>

Шекербеков Е.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

КӨМЕЛЕТ ЖАСЫНА ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

АҢДАТПА

Мақалада кәмелет жасына толмағандардың арасындағы қылмыс, қылмыстың себептері мен салдары, қылмыстық жауапкершілік, кәмелет жасына толмағандарға тағайындалатын жазаның қылмысқа әсері және қылмыстың алдын-алу жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: кәмелет жасына толмағандар, қылмыс, қылмыстық жауапкершілік, құқықбұзушылық.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются преступления среди несовершеннолетними, причины и последствия преступления, уголовная ответственность, последствия наказания уголовных преступлений несовершеннолетним и предупреждение преступности.

Ключевые слова: несовершеннолетние, преступление, уголовная ответственность, правонарушитель.

ABSTRACT

The article provides for the crime among minors, the causes and consequences of the crime, criminal liability, the consequences of the punishment of juvenile offenders and the prevention of crime.

Keywords: Minors, a crime, criminal liability, offender.

Елбасы «Заңды білу – заман талабы» екенін айқын көрсетті. Алайда заңды біліп, заманға сай өмір сүріп жүрміз бе? Халқымыз ерте кезден-ақ адамгершілікті, әдепті жоғары бағалай білген. Бесігінде жақсы тәрбие алған, үлгі-өнеге көрген бала қайда болмасын көрегенділігін көрсетеді. Бір өкініштісі: уақыт өткен сайын осынау асыл қасиеттерімізден айырылып бара жатқандаймыз. Бүгінгі таңда оқушы жастардың арасында ішімдік пен шылым шегуге әуестілік, тіпті, есірткі қолданушылардың қатары да өсуде. Зорлық-зомбылық, ұрлық, қарақшылық, нәпсіқұмарлық, жарылғыш заттарды қолдану, қайыршылықпен айналысу, бірін-бірі бопсалау сияқты қылмыстың ауыр түрлеріне баратын жастардың қатары жыл өткен сайын көбейіп келеді. Қоғамда мұндай келеңсіз оқиғалар қалай орын алады? Оның басты себептері – тәрбиенің жеткілікті деңгейде еместігі, мектептегі заңға байланысты ақпарат көздерінің аздығы.

Бала жас шыбық сияқты, қалай исең, солай қарап өседі. Өке мен ананың өнегесін ешқандай мектеп бере алмайды, отбасы тәрбиесі қашанда бірінші орында болатыны сөзсіз. Алайда, баланы материалдық тұрғыдан қамтамасыз етумен шектеліп, баланың жан дүниесіне үңілмей, «интернет» пен қоғам тәрбиесіне сеніп тапсыратын отбасылар қатары жылдан жылға көбейіп келеді. Жеке басының қамымен әлектенген ата-аналардың басым көпшілігі көше, сыныптас достары немесе аула тәрбиесінің әсері деп сылтауды өзгеге сілтей салады. Немесе бала құқығын жиі айтып, құқықбұзушылық, жаза, оның салдары туралы тіс жармауы да мүмкін. Бала тәрбиесіне жауапты кез келген орта, отбасы, мектеп, жоғары оқу орындары болсын бала құқығы мен қатар кәмелетке толмаған жасөспірімдердің құқықбұзушылығы және оның салдары туралы жиі айтып отырса, бала кез - келген іс-әрекетін ойланып барып жасауы әбден мүмкін.

Қазақстан – Заңы бар, тәртібі бар зайырлы, құқықтық мемлекет. Көптеген адамдар санасында құқық ұғымы жазалау, соттау ұғымдарымен байланысты түсіндіріледі. Бірақ құқық әділеттілік, теңдік, ізгілік екендігін, қоғамға негізделген тәртіп ережелері екенін естен шығармауымыз керек. Өр кәмелетке толмаған тұлға мемлекеттің қамқорлығында екендігін, оның тәні мен жанын жәбірлеуден, адамдық қадір-қасиетіне қатыгездікпен, дөрекілікпен қорлаудан қорғайтынын білу керек. Ең бастысы, балалардың жынысына, түріне, әлеуметтік жағдайына бөлмей, барлық бала тең құқылы екендігін ескеру қажет.

Мектеп оқушыларының өз құқықтары мен міндеттерін жүзеге асыра білуіне, айналасындағылар іс-әрекеттің заңға сәйкестілігін қадағалау қабілетін қалыптастыру мақсатында отбасында және мектепте жиі айтылып тұрғаны абзал. Балалардың нағыз өз елінің азаматы болып өсуіне, үлкен жауапкершілік иесі, ынталы, жігерлі, басқалардың құқығын құрметтейтін азаматтар етіп тәрбиелеу - қоғам міндеті екенін естен шығармағанымыз дұрыс. Отбасы мен мектеп тәрбиесі бір арнаға тоғысса, нұр үстіне нұр.

Кез келген адам жеке тұлға болып саналады. Он сегіз жасқа толмаған бала кәмелет жасына толмаған болып есептеледі. Кәмелет жасына толмағандардың құқықбұзушылық әрекеттерін алдын алу мақсатында, елімізде бірқатар тұжырымдамалар, заңнамалар, нормативтік-құқықтық актілер әзірленген. Кез келген әрекеттер осы құқықтық құжаттар төңірегінде жүзеге асырылады.

Өкінішке орай, құқыққа қарсы әрекеттер жасаған 14 жасқа дейінгі тұлғалар санының қатары өсіп келеді. Бұның себебі, ауырлығы орташа немесе онша ауыр емес қылмыс жасағандардың жазасын жеңілдету нәтижесі қылмыстың қайталануына әкеп соқтырады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (Бұдан әрі – Қылмыстық кодекс) кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы көрсетілген. Қылмыстық жауаптылық мемлекетпен тағайындалатын заңды жауаптылық болып табылады және бұл заңға қайшы әрекет жасаған адамдарға қолданылады.

Қылмыстық кодекстің 4-бабында көрсетілгендей қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау, яғни аталған Кодексте көзделген қылмыс не қылмыстық теріс қылық құрамының барлық белгілері бар іс-әрекеттер қылмыстық жауаптылықтың бірден-бір негізі болып табылады [2].

Кәмелет жасына толмағандардың қылмыстық жауапкершілігіне тоқталатын болсақ, Заң жасөспірімдердің жас ерекшеліктері мен психикалық дамуларын ескере отырып, ересектермен бірдей талап қоймайды. Қылмыстық кодекстің 80-бабының 1-бөлігіне сәйкес «Кәмелетке толмағандар деп қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытқа қарай жасы он төртке толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар болып танылады». Яғни, 14 жасқа толмағандар қылмыстық жауаптылыққа тартылмайды, себебі бұл жасқа дейінгі балалар өздерінің жасаған әрекеттерінің қоғамға қауіпті екендігін жете түсінбейді өзінің іс-әректін басқара

алмайды деп түсіндіріледі. Бұл тек біздің елде ғана емес, Ресейдің, Жапонияның, Германияның заңдарында да осылай көрсетілген. Басқа шет елдің тәжірибесіне сүйенсек, Францияда 13, Португалияда 12, Жаңа Зеландияда 10, Ирландияда 7 жастан бастап қылмыстық жауаптылыққа тартылады. Осы көрсеткіштермен салыстырғанда Қазақстанның жасөспірімдерге қолданатын жазасы тым жұмсақ емес пе және 14 жасқа дейінгі балалар қылмыс жасағанды білгенде, оның жауаптылығына назар аудармай ма деген сұрақ туындайды. Мүмкін жасөспірімдердің арасындағы құқықбұзушылықтың өсуіне оларға деген жазаның тым жеңілдігі де әсер етуі әбден мүмкін емес пе?

Егер құқық бұзған баланың жас ерекшелігін айғақтайтын құжат болмаған жағдайда немесе құжаттар күмән тудыратындай болса, Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 271-бабының 1-бөлігінің 3-тармағына сәйкес сараптама міндетті түрде тағайындалады. Сараптамашылар жастың ең төменгі және ең жоғарғы мөлшерін жылдар санымен белгілесе, онда сараптама ұсынған жастың ең төменгі мөлшері есепке алынады [3].

Жасаған қылмыстың түрлеріне байланысты кәмелет жасына толмағандарға жаза тағайындалады немесе тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шаралары қолданылады. Кәмелет жасына толмағандарға тағайындалатын жаза түрлері де әр түрлі болып келеді. Бұл Қылмыстық кодексінің 81-бабында көрсетілген. Атап айтатын болсақ, белгілі бір іспен айналысу құқығынан айыру, айыппұл, түзету жұмыстары, қоғамдық жұмыстарға тарту, бас бостандығынан шектеу және бас бостандығынан айыру. Кәмелет жасына толмаған балаларды бас бостандығынан айыру жазасы аса ауыр қылмыс жасаған кезде (адам өлтіру) қолданылады. Қылмыстық кодексте көрсетілген жасқа толса, бірақ ақыл есінде ақауы бар балаларға қылмыстық жауапкершілік тағайындалмайды. Кәмелетке толмағандар ересектер сияқты, қылмысты жоспарлап, бірақ қылмысты аяғына дейін жеткізуді саналы түрде өз еркімен бас тартқан жағдайда, қылмыстық жауапкершіліктен босатылады.

Сондай-ақ, үш түрлі факторға байланысты кәмелетке толмаған адамды тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы қылмыстық жауапкершіліктен шектейді.

1) кішігірім немесе ауырлығы орташа деңгейдегі қылмыс жасауы бойынша

2) осы санаттағы қылмыс бірінші рет жасалған жағдайда

3) кәмелетке толмаған адамды түзеуге қылмыстық жауаптылықпен емес, тәрбиелік әсері бар мәжбүрлеу шараларын қолдану жолымен қол жеткізуге болатындығы туралы сендіре алатындай жағымды мінездеменің болған жағдайында

Осындай қылмысқа қатысты мән-жайлар толық қаралып, жан-жақты зерттеліп, қарастырылып болғаннан кейін қылмыстық жауаптылықтан босату туралы қаулы шығарады немесе бірнеше тәрбиелік мәні бар мәжбүрлеу шаралары қолданылады. Бұл қылмыс жасаған балаға ғана емес, оның тәрбиесіне жауапты тұлғаларға да әсер етуі керек. Кәмелет жасына толмаған балаларға қатысты қолданылатын түзету жұмыстары бәріне бірдей қолданылмайды. Еңбек заңына сәйкес 16 жасқа толған балалар осы түзету жұмысына тартылады. Қылмыстық кодекстің 42-бабының 2-бөлігіне сәйкес еңбекке қабілетсіз деп танылған, тұрақты жұмысы жоқ немесе оқу орнында өндірістен қол үзіп оқитын адамдарға түзеу жұмыстарын тағайындауға тыйым салынады.

Қылмыстық кодекстің 81-бабының 7-бөлігіне сәйкес кәмелет жасына толмай сотталған адамды бас бостандығынан айыру 10 жылдан, ал кісі өліміне әкелген қылмыс үшін 12 жылдан аспайтын мерзімге тағайындалуы мүмкін. Аталмыш баптың 8-бөлігіне сәйкес кәмелетке толмаған сотталғандар бас бостандығынан

айыруды кәмелетке толмағандарды ұстауға арналған қылмыстық-атқару жүйесінің орташа қауіпсіз мекемелерінде өтейді.

Ал, онша ауыр емес қылмыс немесе қазаға ұшыратумен байланысты емес ауырлығы орташа қылмыс жасаған кәмелетке толмағандарға бас бостандығынан айыру тағайындалмайды. Сондай-ақ, айыппұл төлеу жазасы 81-баптың 3-бөлігіне сәйкес кәмелетке толмаған сотталған адамның дербес табысы немесе өндіріп алуға жарайтын мүлкі болған жағдайда ғана тағайындалады. Айыппұл оннан екі жүз елуге дейінгі айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерінде тағайындалады. Салынатын айыппұлдың мөлшері қылмыстың түріне, кінәлінің отбасылық, материалдық жағдайларына байланысты тағайындалады. Қолданылатын жазаның түрлері олардың жіберген қателіктеріне есеп берулеріне, алдағы уақытта қайталамайтындарына, қылмыстың өтеуі жаза екендігін түсінетіндей дәрежеде болған жөн.

Буыны қатпаған жасөспірімдердің санасын улап, түрлі айла тәсілдермен материалдық-қамқорлық көмек көрсету, ақша ұсыну не болмаса қорқытып, бопсалап, мәжбүрлеу арқылы өз пиғылын жүзеге асыру мақсатында ересектер де қателік жасап жатады. Бірақ еліміздің сот жүйесі істің ақ пен қарасын анықтап, лайықты жазасын тағайындайтынына сенімдімін.

«Болашақ – жастардың қолында» деп Елбасының сеніміне сергең түсірмей, бала тәрбиесіне жауапты тұлғалар адамгершілік тәрбие мен құқықтық тәрбиені қатар сіңірсе, жоғарыда айтылған жаға ұстарлық әрекеттер болмайтын еді. Құқықтық тәрбие - бұл тәрбиеленушілерде терең және тұрақты сенімдер мен сезімдерді, жоғары құқықтық мәдениетті, заңдық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру мақсатында олардың санасына, психологиясына нақты бағытталған жүйелі әсер ету. Осы адамгершілік тәрбие мен құқықтық тәрбие тоғысқанда ғана, жасөспірімдер арасындағы қылмысқа тосқауыл қойылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл. (Электрондық ресурс) – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі //Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі //Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі №231-V ҚРЗ.
4. «100 нақты қадам» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы. (Электрондық ресурс) – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100>.

Шекербек Е.

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР – ҚОҒАМНЫҢ ҚОЗҒАУШЫ КҮШІ

АҢДАТПА

Мақалада бала тәрбиесіне тікелей әсер ететін бірнеше факторлар туралы сөз қозғалды. Кәмелетке толмағандарға анықтама бере отырып, олардың құқықтық мәртебесі және нормативтік бекітілуі сараланды.

Түйін сөздер: кәмелетке толмағандар, қылмыс, қылмыстық жауапкершілік, Бала туралы Конвенция, түзету және қайта тәрбиелеу, заңды өкіл.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается ряд факторов, непосредственно влияющих на воспитание детей. Предоставление информации о несовершеннолетних, также проанализировано нормативное утверждение несовершеннолетних и их правовой статус.

Ключевые слова: несовершеннолетние, преступление, уголовная ответственность, Конвенция о ребенке, исправление и перевоспитание, законный представитель.

ABSTRACT

The article deals with a number of factors that directly affect children's upbringing. Undertaking their legal status and regulatory approval by defining minors.

Keywords: juvenile, offense, criminal liability, child convention, correction and retraining, legal representative.

Әлем елдерімен терезесін теңестіруді меже етіп отырған егеменді еліміздің басты талабы – өркениетті қоғамға ілесіп алатын ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі – ұлы тәрбие. Тәрбие түзу болса, еліміз тыныш, ұйқымыз алаңсыз, болашағымыз баянды болады. Бала тәрбиесін балабақшаға, мектепке немесе жоғары оқу орындарына ысыра салуға да болмайды. Тәрбиенің қайнар бұлағы - отбасы. Әр шаңырақта ата-ананың алатын орны ерекше, ата-ана –балалардың асыраушысы, дегенмен, бала-шаға қамы деп жүріп, отбасының тіреніші, сүйеніші, қамқоршысы екенін де ұмытпағанымыз жөн. Ұл-қыздарымыз ата-аналардың материалдық қолдауынан гөрі моральдық қолдауына зәру екенін, өзгенің емес, өз ата-анасының берген тәрбиесін ешқандай мектеп бере алмайтынын әр азамат сезінсе екен деймін. Алайда, жаңа заманның заманауи ата-аналары көбінесе «есеңді ешкімге жіберме», «сен міндеті емессің», «сенен кешірім сұрасын», «сен неге оның алдында иілуің керексің» деп тәрбиелеп жатады. Осыны естіп өскен бала тәкәппар, өзімшіл, жалақор, пәлеқор болмағанда, қайда бармақ? Ересектерден именбейді, кішілерге әлімжеттік көрсетеді, иман, ибадан жұрдай, тіпті ұстаздармен, ата-аналарымен тайталасудан да тайынбайды. Әрине, әр азамат өз құқығын білген жөн, бірақ шектен шыққан жағдайда жазаның барын да сезінгені абзал.

Өкінішке орай, қазіргі буын ата-аналары қылмыстық жазадан гөрі бала құқығы жайлы көбірек айтатын сияқты. Бала тәрбиесі болашақтың кепілі болғандықтан, қай қоғам болса да балалардың тәрбиесіне үлкен мән беріп, аса сақтықпен қараса екен деймін.

XXI ғасыр – жаһанданған заман. Әлеуметтік желі ешкімге таңсық дүние емес, баршаға қолжетімді. Бір-екі түймені басу арқылы қалаған ақпаратты ала аламыз, бәрі бар, бірақ ұлттық тәрбие жоқ. «Атың шықпаса, жер өртте» деген мақалдың ұстанушылары. Бүгінгінің тілімен айтқанда «хайп» үшін харам істерге барып жатқан біреулер. Төсін жалаңаштаған қазақтың қара қыздары, бірін-бірі мазақ қылған бозбалалар, атыс-шабыс, төбелес, ұрып-соғу, қорлау, зорлау тағы басқа сұмдық дүниелер. Мысалы, өзбек ағайындарымыз ашық-шашық киінген жұлдыздарды елден қуып жазалайды, ал біз керісінше көкке көтеріміз, еліктейміз,

кумирімізге айналдырамыз. Бұл да буыны қатпаған балалардың санасын улап, біртіндеп қылмыстық істерге итермелеуі әбден мүмкін.

Сондай-ақ, кейбір ата-аналар балаларды табыс көзіне де айналдырып жүр. Бүгінгі қоғамда қайыр сұраудың «мәдениетті» түрі пайда болды. Буыны қатпаған бүлдіршіндерді ерте есейтіп бояндырып, тойларда мың бұралтып би билетіп, ән шырқатып оңай олжаға кенеліп жүрген жайымыз бар. Осындай әрекеттерге итермелегені үшін ата-аналарды қылмыстық жауаптылыққа тартса және оларға қолданылатын жазаның сабақ алатындай салмағы болса деймін.

Ұрпақ тәрбиесі отбасындағы өнегелі әңгіме мен білім беру ошақтарындағы сынып, тәрбие сағаттары сияқты түрлі іс-шаралармен шектелмей, мемлекеттік маңызы бар құжаттар арқылы да реттеледі. Бала тәрбиесіне байланысты жауапкершілік Қазақстан Республикасының азаматтық, неке-отбасылық, әкімшілік жауапкершілік туралы заңнамаларында қарастырылады. Өкінішке орай, бұл құжаттармен көпшілігі таныс емес. Жасөспірімдерден бұрын ересектердің өздері де бұл құжаттардан бейхабар.

Бүгінгі таңда бала құқығы жайлы Заңнамалар мен стандарттық ережелерге қатты мән берілудің өзі – кәмелет жасына толмағандар қоғамның ажырамас бөлігі екендігін растайды және олардың құқықтары мен шектеулері Заңмен реттелетінін анықтайды.

1985 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымы кәмелет жасына толмағандардың психикасы мен жас ерекшеліктерін ескере отырып, «Пекиндік ереже» деген атпен «Кәмелет жасқа толмағандарға қатысты сот төрелігін жүзеге асыруға байланысты Біріккен Ұлттар Ұйымының минималды стандартты ережелерін» бекітті. Бұл ереже әр бір елдің заңнамаларында ескерілуі тиіс деп ойлаймын. Осы мемлекеттік маңызы бар құжатта кәмелет жасына толмағандардың жас ерекшелігі, психикасы мен қатар олардың мүдделерін, құқықтарын қорғауға тәрбиелік ықпал етуін де көздейді.

«Сақтансаң сақтаймын» «ауырып ем іздегенше, ауырмаудың жолын ізде» демекші, баламыз қылмыс жасап, іс қозғалғанша қол қусырып қарап отырмай, алдын алу шараларын, қылмыс жасаған жағдайда қолданылатын жаза түрлерімен таныстырған дұрыс.

Құнды құжаттың мазмұнына тереңірек үңілетін болсақ, 18 жасқа дейінгі тұлғалардың істері бойынша іс жүргізу барысында мына мәселер басшылыққа алынады. Оқушының жасы, қоршаған ортасы, психикасы т.б.

Ең алдымен тергелушінің жасы анықталады. Айыпталушының нақты жасы тұлғаның туу туралы куәлігі немесе төлқұжатымен расталуы қажет. Адам 14,16,18 жасқа туған күні емес, туған күнінен кейінгі тәуліктік нөл сағатында толады деп есептеледі. Ал егер жас ерекшелігін растайтын құжаттың болмаған немесе олардың түпнұсқаларына күмән келтірілген жағдайларда тергелушінің жас ерекшелігін анықтау үшін Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі - ҚПК) 271-бабының талаптарына сәйкес сараптама тағайындау және жүргізу міндетті болып табылады. Іс материалдарына құжаттың көшірмесі қоса тіркеледі [3].

Сот процесін зертеу барысында сотталушының жас ерекшелігімен қатар тұлғаның еркі, психикасы, жасаған әрекеттеріне жауап бере алуы, өзіне өзі басшылық ете алуы, іс-әрекетіне баға бере алу мүмкіндігі, мінез- құлық ерекшеліктері де маңызды рөл атқарады. Тергелушінің сұранысы мен қызығушылықтары, өскен ортасы, қылмыс жасауға себеп болған фактілер де қарастырылады. Ересек адамдардың қылмысқа қатысы бар-жоғы анықталады.

Сондай-ақ, жәбірленуші мен куәгерлерден жауап алу барысында олардан айыпталушыға теріс ықпалын тигізетін қандай мән-жайларды білетіндіктерін сұрастыру көзделеді. Ол үшін тергеуді жүргізетін прокурор кәмелет жасына

толмағанның қоршаған ортасынан, яғни, ата-анасынан, қамқоршыларынан, қорғаушыларынан, мұғалімдер мен сынып жетекшілерінен, тәрбиешілерінен, достарынан, көршілерінен, жолдастары мен жасөспірім қатарластарынан оның өмірі мен тәрбиесіне тікелей қатысы бар адамдардан жауап алынады.

БҰҰ-ның Бала туралы Конвенциясында кәмелет жасына толмағандардың кінәсі заңға сәйкес толық дәлелденбейінше айыпталушы кінәсіздік презумциясы кепілдігіне ие бола алады. Кәмелет жасына толмаған балаға айып тағылған жағдайда бірден оған хабарлану керек. Қажет болған жағдайда оның ата-аналары немесе заңды қамқоршылары арқылы жеткізіледі. Айыпталушыға қорғану кезінде құқықтық және басқа да қажетті көмек көрсетілуі керек. Кәмелет жасына толмағанның жеке басының намысы мен абыройына нұсқан келтірілмеуі тиіс.

Бала құқықтары туралы Конвенцияда баланың жасаған әрекеті үшін халықаралық немесе ұлттық құқықта тыйым салынбаса, қылмыстық заңдарды бұзған адам қылмыс жасаған адам деп есептелмейді және оған айып тағылмайды. Егер айыпталушы немесе күдікті кәмелет жасына толмаған жағдайда қылмыстың түріне қарамастан қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қорғаушының қатысуы міндеттеледі. Егер кәмелет жасына толмаған айыпталушы біреудің қарауында болса немесе ешқайда кетпеу туралы қолхат берген жағдайда, қорғаушы бірінші жауап алу кезінде жіберілуі тиіс. Кәмелет жасына толмаған тұлға қамауға алынса, оны адвокатпен қамтамасыз ету керек. Ал ондай мүмкіндік болмаған жағдайда тергеуші, прокурор және сот қорғаушының қатысуын қамтамасыз етулері тиіс. Қылмыстық іс барысында қорғаушыдан басқа оның ата-анасы, қамқоршылары, яғни заңды өкілдері қатыса алады және олардың мынадай құқықтары бар.

Айыпталушыға не үшін күдік келтірілгенін білуге;

Жауап алуға қатысуға;

Тергеуші рұқсат берген жағдайда қорғаушы мен кәмелет жасына толмағанның іс-әрекеттеріне қатысуға;

Тергеу іс-әрекеттері бойынша жазылған хаттамамен танысуға және ондағы жазбалардың толықтығы мен туралы жазбаша ескерту жазуға;

Прокурор мен тергеушінің іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағым жасауға, өтінімдер мен қарсылықтар білдіруге;

Дәлелдемелер ұсынуға;

Тергеу аяқталғаннан кейін іс-материалдарымен танысуға және іс бойынша кез келген мәліметті кез келген көлемде көшіріп алуға.

Кәмелет жасына толмаған баланың заңды өкілі көптеген өкілеттіктерге ие бола алады. Ал егер заңды өкілдің іс-әрекеттері заңға қайшы келіп істің объективті тергелуіне кедергі келтіретін болса, онда тергеу өзінің қаулысы негізінде заңды өкілді іске қатысудан шектеуге құқығы бар. Егер айыпталушы 16 жасқа толмаған жағдайда, педагог немесе психолог міндетті түрде іске қатысуы керек.

Кәмелет жасына толмағандардың жауап алу ерекшеліктері де белгілі бір тәртіппен жүзеге асырылады. Кәмелет жасына толмаған күдікті сотқа ата-анасының немесе басқа да заңды өкілдері арқылы шақыртылады, ал мұндай мүмкіндік болмаған жағдайда қамқоршы немесе қорғанушы органдары арқылы шақыртылады.

Кәмелет жасына толмаған күдіктілерден жауап алу барысында қорғаушы, заңды өкіл, қажет болған жағдайларда педагог пен психолог та қатыса алады. Тергеу барысында қорғаушы айыпталушыға сұрақ қоюға, жауап алу аяқталғаннан кейін хаттамамен танысуға, жазбаның дұрыстығы мен толықтығы туралы ескерту жасауға толық құқылы. Тергеудің хаттамасы толық жауап алғаннан кейін ғана жүргізіледі.

Кәмелет жасқа толмаған баладан жауап алу күндізгі уақытта жүзеге асырылады. Тергеу үзіліссіз 2 сағаттан жалпы алғанда 4 сағаттан аспауы тиіс. Ал

кәмелет жасына толмаған бала шаршаған жағдайда тергеуге берілген уақыттың аяқталуын күтуге міндетті емес, тергеу тоқтатылады. ҚПК-нің 215-бабына сәйкес 14 жасқа толмаған жәбірленушіден немесе куәгерден жауап алуға қатысу үшін, ал тергеушінің қалауы бойынша 14 жастан 18 жасқа дейінгі куәгерлерден және жәбірленушіден жауап алуға қатысу үшін педагог немесе психолог шақыртылу тиіс. Жауап алу барысында куәгерлер мен жәбірленушілердің заңды өкілдері қатыса алады. 16 жасқа дейінгі куәгерлер мен жәбірленушілер жалған айғақ бергені үшін немесе айғақ беруден бас тартқаны үшін жауапқа тартылмайды, себебі қылмыстық жауапкершілік 16 жастан басталады. Кәмелет жасына толмаған балалардан жауап алу кезінде олардың құқықтары мен міндеттері түсіндіріледі және олардан тек шындықты айту талап етіледі. Тергеу барысында педагог, психолог тергеушінің, соттың рұқсатымен сұрақ қоя алады. Іс аяқталғаннан кейін хаттамамен таныса алады, жазбаның толықтығы мен дұрыстығы жайында ескерту білдіре алады.

Кәмелетке толмағандарды қылмысымен күрес шараларының тиімділігін зерделеу айрықша назар алуды қажет етеді, өйткені кәмелетке толмағандар арасындағы қылмысты жою еліміздегі барлық қылмыстың төмендеуі туралы мәселені қоюға мүмкіндік береді. Бұл біздің еліміз жүзеге асыруға ұмтылып отырған перспективалық міндет.

«Тиімділік» терминін қалай қолдануға болады?

Еңбекпен түзету мекемелерінің тиімділігін зерттеуші құқықтанушылардың мақұлдаған анықтамасы - адам күшін және уақытты, аз мөлшерде материалдық құралдарды жұмсап қойылған мақсатқа жету, яғни еңбекпен түзеу мекемелері қызметінің тиімділігі дегеніміз ең аз белгілі бір уақытта алдына қойған міндетті сапалы орындау болып табылады.

Қылмыстық жазаның ерекшелігіне байланысты Б.С.Никифоров қылмыстық заңның және оның жекеленген түрлерін зерделеу кезінде әуелі төмендегілерді алуды ұсынады.

- а) қолданыстағы заңның өмір талаптарымен сәйкес келуі;
- ә) жазаны тағайындау мен оның орындалуының дұрыстығы;
- б) жазаны өтеген адамдардың өмір жағдайы жазалаудың оң тиімділігін бекітуге әсер ете ме немесе әсер етпей ме?

Құқықтық әдебиеттерде тәрбиелік сипаттағы мәжбүрлеу шаралары туралы зерттеу жүргізіліп жатқанмен оның тиімділігі деген ұғым құқықтық әдебиеттерде жоқ. Тәрбиелік сипаттағы шаралар сол жазалаудағы мақсаттарды алға ұстанады. Мұнда да басты мақсат – кәмелетке толмағандарды түзету мен қайта тәрбиелеу, сондай-ақ, жалпы және арнайы ескертулерге қол жеткізу болып табылады. Тек айырмашылығы осы мақсатқа жетудің әдістері мен құралдары ғана, мұнда жазалау элементтері жоқ тәрбиелік құралдар.

Дей келе, тәрбиелік сипаттағы мәжбүрлеу шараларының тиімділігі деп – кәмелетке толмаған құқықбұзушыларды түзету және қайта тәрбиелеу мақсатында, сондай-ақ жалпы және арнаулы ескертуге қылмыстық жазалаусыз қол жеткізу деп түсіну керек. Бұл мақсаттарға қол жеткізу бір қатар факторларға байланысты болады және оларды осы мәселені зерттеу кезінде міндетті түрде есепке алу қажет. Мысалы, егер жасөспірім қылмыс жасауға айыпты болмай және ол қылмыстық жауапкершілікке негізсіз тартылған болса, оны түзету және қайта тәрбиелеу туралы әңгіме болмауы керек. Сондай-ақ, Б.С.Никифоровтың, егер жазаның тағайындалуы мен орындалуының реттелуі қанағаттанарлықсыз болса жазалау тиімді болуы мүмкін емес, - деген пікірін тәрбиелік сипаттағы шараларға толығымен жатқызуға болады. Оған қоса кәмелетке толмағандарды түзету және қайта тәрбиелеу мақсатына жету үшін осы міндетті мойнына алған арнаулы

тәрбиелеу мекемелері, қоғамдық ұйымдар мен азаматтар тиімді жұмыс жасауы керек [4].

Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы жасаған әрекетінің өтемі ретінде ғана емес, баланың түзелуін, қылмысқа қайта бармауын, болашақта өз орнын табуға әсерін тигізсе деймін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл. (Электрондық ресурс) – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі //Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі //Қазақстан Республикасының кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі №231-V ҚРЗ.
4. А.Бөлебаева. Кәмелетке толмаған балаларға қолданылатын тәрбиелік сипаттағы мәжбүрлеу шараларының тиімділігі //Қазақстан мемлекеттілігі мен ұлттық құқығының қалыптасу мәселелері. 2016. - 165-166 б.

Шериева Ж.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

ОЦЕНКА ДОКАЗАТЕЛЬСТВ ПРИ РАЗГРАНИЧЕНИИ МОШЕННИЧЕСТВА ОТ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация. Статья посвящена изучению основных различий мошенничества и гражданско-правовых отношений, а также предпринята попытка раскрыть значимость анализа и оценки доказательств для квалификации деяния как уголовного правонарушения либо отнесения их к категории гражданско-правовых отношений в целях определения правового статуса лица как обвиняемого или ответчика.

Ключевые слова: мошенничество, гражданско-правовые отношения, обман, злоупотребление доверием, собственность, чужое имущество, умысел, доказательства.

Аңдатпа. Мақалада алаяқтық пен азаматтық-құқықтық қатынастар арасындағы негізгі айырмашылықтары, тұлғаның іс әрекетінде қылмыстық құқық бұзушылықтың құрамы немесе азаматтық құқық қатынастардың белгілері, яғни оның құқықтық мәртебесін анықтау үшін дәлелдемелерді зерттеу мен бағалаудың маңыздылығы талқыланды.

Түйін сөздер: алаяқтық, азаматтық-құқықтық қатынас, алдау, сенімге қиянат жасау, меншік, біреудің мүлкі, қасақаналық, дәлелдеме.

Abstract. The article is devoted to the learning of the main differences between fraud and civil law relations. Also there is attempts to uncover the significance of analyzing and evaluating evidence to qualify an act as a criminal offense or classify it as

a civil law relationship in order to determine the legal status of a person as an accused or defendant.

Keywords: fraud, civil law relations, deception, breach of trust, property, other people's property, intent, evidence.

Мошенничество – одна из самых древних форм преступной деятельности. Самые ранние упоминания о мошенничестве можно обнаружить в архивах Древнего Вавилона, записанных около 4500 лет назад. Одним из древнейших способов мошенничества был подлог различных документов. Подлоги документов были весьма распространены уже в Древнем Риме, а подлоги завещаний были в эту эпоху обычным явлением. По словам Цицерона, даже честные люди не брезговали обогатиться таким образом. Количество подлогов документов было значительным и считалось преступлением во времена Канонического права.

Римские юристы давали четкое определение мошенничеству и дифференцировали его на определенные виды, как способ введения в заблуждение потерпевшего и извлечение выгоды для виновного. Они относили мошенничество к числу тяжких деяний и поэтому подвергали жестокому наказанию (ссылка на далекие острова на голодную смерть) [1, стр.7].

Изучение литературы, посвященной государству и праву Казахстана и освещающей период развития государственности на территории Казахстана до соединения с Россией и после, позволяет сделать вывод о том, что нормы обычного права, которыми регулировались отношения среди казахов издревле, не знали разделения на уголовное и гражданское право, все решалось на основе обычного права, законов шариата (Мякутин А.И., Маковецкий П.Е., Козлов И.А., Зиманов С.З.). Одним из таких сводов обычного права, дошедшего до нас, является «Жеті Жарғы», называющийся также «Уложения хана Тауке». К сожалению, не имеется письменных вариантов данного памятника казахского обычного права, тем более нет сведений о статистике применения его норм. Проведенные исследования показали, что в Казахском обычном праве не было специального термина «преступление», он сливался с понятием дурного поступка. Мошенничество, по всей видимости, подпадало под категорию воровства.

После соединения с Россией, царским правительством предпринимались действия по изучению норм обычного права казахов. Так, согласно специальному выпуску, редактором которого являлся П.Е.Маковецкий, посвященного юридическим обычаям казахов, есть указание, что мошенничество, несомненно, существовало во взаимоотношениях между казахами. В указанном выпуске о мошенничестве сказано следующее: «Мошенничество и обман практикуется киргизами очень часто, в особенности в городах. В степи преимущественно развиты ложные доносы для получения «чунчи» (подарка) и обманное получение лошади или другого скота для пользования. Наказания за мошенничество и обман киргизы не знают. Преступления эти служат поводом для вчинания исков, причем виновный приговаривается к уплате убытков и уплате 10% со стоимости иска в пользу биев». Указание на 10% в пользу биев характеризует судебную систему того времени. Отправление правосудия было возложено на биев, доказательствами по делу являлись показания сторон и свидетелей, с которых бралась клятва, а также в случаях мошеннических действий, например, при продаже нездоровой скотины, в качестве экспертов могли быть задействованы знахари, занимавшиеся лечением животных [2, стр.7].

В настоящее время повышение уровня жизни населения и многообразия экономической жизни общества (недвижимость, торговля, промышленность, сфера услуг, рынок ценных бумаг и т.д.) влияет на увеличение и усложнение

форм преступлений в сфере экономики, что отражается на процессе доказывания по делам о мошенничестве.

Как известно, каждое уголовное правонарушение имеет ряд общих признаков с действиями, осуществляемыми в сфере гражданских правоотношений. Для того, чтобы правильно квалифицировать уголовное правонарушение, необходимо чётко представлять себе разграничительные линии между конкретным деянием, смежными уголовными правонарушениями и ответственностью в гражданско-правовом отношении. Устанавливая свойственные конкретному деянию признаки, исключая признаки, которые ему не присущи, постепенно углубляясь в анализ правовой нормы и фактических обстоятельств содеянного, можно дать правовой анализ действиям того или иного лица, что позволяет квалифицировать их как уголовное правонарушение либо гражданско-правовыми отношениями [3].

При выработке понятия мошенничества необходимо учитывать наличие своеобразной конкуренции общего и особенного. Предпочтение в этом конкурентном споре следует отдавать особенному, ибо мошенничество, как форма хищения имеет все признаки хищения и в то же время содержит черты, которые не присущи общему понятию хищения, отдельным его формам.

Следовательно, можно заключить, что мошенничество – это есть противоправное, с использованием обмана или злоупотребления доверием, завладение из корыстных побуждений чужим имуществом с целью безвозмездного обращения его в пользу виновного или других лиц, либо приобретение при указанных обстоятельствах права на чужое имущество [4, стр.57].

В отличие от многих других правонарушений, которым присущ физический способ, при мошенничестве способ действий преступника носит информационный характер, либо строится на особых доверительных отношениях, сложившихся между виновным и потерпевшей стороной.

Обман может состоять в преднамеренном введении виновным в заблуждение собственника или иного владельца имущества сообщением, заведомо ложных, не соответствующих действительности сведений либо в сокрытии истинных фактов, которые должны были быть сообщены собственнику либо владельцу имущества, создающих у владельца имущества или иного лица ошибочное представление о правомерности перехода имущества во владение виновного лица и (или) других лиц [5, стр.59].

При злоупотреблении доверием виновный использует доверительные отношения, возникающие между ним и собственником или иного лица, уполномоченного принимать решения о передаче этого имущества третьим лицам.

При этом доверие может быть вызвано различными обстоятельствами: служебным положением виновного или личными доверительными отношениями с потерпевшим, либо может возникнуть в результате сообщения ложных сведений виновным о своей личности, полномочиях платежеспособности. В основе доверительных отношений между мошенником и потерпевшим могут лежать не только правовые основания, но и иные обстоятельства, обуславливающие доверительные отношения: личное знакомство, рекомендация родственников, создавая конкретная обстановка и т.д.

Злоупотребление доверием также может иметь место в случаях принятия на себя лицом обязательств при заведомом отсутствии у него намерения их выполнить, с целью обращения в свою пользу или пользу третьих лиц чужого имущества или безвозмездного права на него (получение лицом кредита, аванса за выполнение работ, предоплаты за поставку товара без действительного

намерения возвращать кредит или совершать иные действия, направленные на выполнение условий соглашения).

Определяющий признак, позволяющий разграничить мошенничество от нарушения гражданско-правовой обязанности, - намерение безвозмездно обратить чужое имущество, находящееся во владении виновного, в свою собственность, а не намерение, например, отсрочить момент возвращения этого имущества, уклониться от платежа за его использование [6].

Анализ судебной практики показывает, что при разграничении гражданско-правовых отношений от мошенничества, многое зависит от профессионализма, в первую очередь следственных работников, которые должны доказать умысел лица на совершение обмана в целях хищения чужого имущества. Легко, когда преступление совершено путем подложных документов, сложнее доказать вину мошенника, когда он отрицает умысел. Есть много примеров, когда в действиях лица усматривается состав мошенничества, однако дело рассматривается в гражданском судопроизводстве и наоборот, привлекаются к уголовной ответственности лица, чьи конфликты носят гражданско-правовой характер.

Таким образом, основной проблемой при разграничении вышеуказанных правоотношений выступает определение у виновного лица умысла на хищение. Поскольку умысел заключается в психическом отношении лица к совершаемым деяниям и их последствиям, то единственным прямым доказательством наличия преступного умысла может служить лишь его личное признание в этом, так как зафиксировать психическую деятельность субъекта и его мысли в настоящее время науке не под силу [7].

Однако, виновное лицо может тщательно скрывать свои истинные преступные намерения, что является основной загвоздкой для правильной оценки доказательств. Поэтому умысел подлежит доказыванию другими фактическими данными.

Так, изучив судебную практику, приходим к выводу, что при разграничении мошенничества от гражданско-правовых отношений немало важное значение играет тщательный анализ представленных доказательств на предмет их достоверности и законности, в том числе с проведением экспертиз.

Доказательства оцениваются в полном объеме, всесторонне и беспристрастно. Требования полноты предполагает необходимость получения и исследования их в таком объеме, который является достаточным для истинного вывода. У судей не должно оставаться сомнений или колебаний в обоснованности решения. Принцип всесторонности и беспристрастности означает, что должны быть сопоставлены доказательства, обосновывающие требования как истца или заявителя, так и ответчика [8, стр.85].

При оценке доказательств суд должен проверять весь ход вовлечения последних в материалы дела, соблюдение норм, регламентирующих процесс их получения и исследования.

Использование при хищении поддельных документов является одной из форм обмана. Мошенничество, совершенное с использованием изготовленного другим лицом поддельного официального документа, полностью охватывается составом мошенничества и не требует дополнительной квалификации по статье 385 УК.

Так, приговором Л. признана виновной в том, что с целью совершения хищения чужого имущества в крупном размере, путём обмана, решила завладеть бесхозными квартирами в городе Актау. При неустановленных обстоятельствах, Л. Узнала о смерти С., Т. и М. Далее, от неустановленных в ходе предварительного следствия лиц, Л. получила поддельные расписки, написанные

рукописным текстом, якобы от имени С., Т. и М. об отчуждении Л. Принадлежащих им квартир за определенную сумму.

После чего, Л. обратилась в городской суд с иском к С., Т. и М. о признании сделок действительными. Данные требования мотивировала тем, что она у указанных лиц, согласно распискам, купила квартиры.

Решениями суда иски были удовлетворены и по вступлении в законную силу Л. Зарегистрировала в органах юстиции право собственности.

Таким образом, Л., действуя в группе лиц по предварительному сговору, путем совершения мошенничества в крупном размере, приобрела право собственности на вышеуказанные квартиры, принадлежащие умершим С., Т. и М.

Таким образом, умысел на совершение мошенничества может быть реализован путем предоставления сфальсифицированных документов в суде.

Данный пример является не единичным случаем, мошенники зачастую используют простую письменную форму сделки, поддельные удостоверения личности, несуществующие правоустанавливающие документы.

В качестве превентивных мер было бы целесообразным законодательное расширение перечня нотариально оформляемых сделок. Так, например, по займам, если сумма превышает 1000 МРП, то целесообразно обязательное нотариальное удостоверение. С учетом подпункта 2 пункта 1 статьи 18 Закона Республики Казахстан «О нотариате» (далее – Закон), согласно которому нотариус обязан разъяснять гражданам и юридическим лицам права и обязанности, предупреждать о последствиях совершаемых нотариальных действий, предлагаемое нововведение исключит юридическую неосведомленность сторон о правовых последствиях заключаемого договора [10].

Также уместным полагаем, и возложение на нотариусов обязанности по выяснению оснований возникновения денежных обязательств (к примеру, по договорам займа), что согласуется с подпунктом 5 пункта 1 статьи 17 Закона о праве нотариуса истребовать от физических и юридических лиц документы и сведения, необходимые для совершения нотариальных действий, с соблюдением установленных законодательными актами Республики Казахстан требований к разглашению сведений, составляющих коммерческую, банковскую и иную охраняемую законом тайну [10].

На практике, встречаются и другие классические примеры, когда фактически мы имеем дело с мошенничеством — преступление совершено, преступник завладел чужой собственностью или правом на собственность и распоряжается ими по своему усмотрению. Но из внешних проявлений совершенного деяния и показаний мошенника, следует, что умысла на хищение он не имел, рассчитывал вернуть, к примеру, полученный кредит и даже его оплачивал, однако не рассчитал свои финансовые возможности, и как правило, предполагается предпринимательский риск.

В данном случае следует согласиться с мнением, предложенным А.Ф. Бернером, согласно которому в случае невозврата в установленные законодательством сроки имущества и имущественных прав судебной оценке подлежат следующие значимые обстоятельства:

а) если должник отказывается возратить полученное имущество (передать вещь, деньги и т.п.), ссылаясь на отсутствие данного факта вообще (а он в действительности имел место), то мы имеем дело с противоправным посягательством на само имущество, наказываемым в уголовно-правовом порядке;

б) если должник отказывается возратить полученное имущество (передать вещь, деньги и т.п.), не отрицая самого факта его наличия, ссылаясь на

невозможность исполнения в данный момент принятого обязательства, то мы имеем дело с гражданско-правовыми отношениями, поскольку посягательства на само имущество не происходит [11, стр. 318].

Разграничение мошенничества и гражданско-правового обмана должно происходить не по тому, как оформлены гражданско-правовые сделки, а по тому, что является результатом данной договорной деятельности. Если вследствие совершения сделки стороны получают доходы и остаются законными собственниками соответствующего имущества, то нарушения связанные с этой деятельностью регулируются гражданским правом, однако если одна из сторон, принимая определенные обязательства, в действительности не имеет реальных возможностей по исполнению данного обязательства, и получила обманным путем за это вознаграждение, то в этом случае речь идет о хищении. Суть разграничения преступного обмана от неисполнения гражданско-правовых обязательств можно свести к необходимости установления отношения лица к факту передачи ему имущества и наличием у него возможности реального исполнения обязательств по сделке. [12, стр. 221].

Считаем, что при изучении дела необходимо исключать формальный подход при оценке доказательств, что приведет к правильному установлению обстоятельств дела.

Однако, в судебной практике имеет место и незаконное осуждение лиц, тогда как в их действиях усматривались элементы гражданско-правовых отношений.

К примеру, при наличии, в материалах уголовного дела расписок о получении денежных средств в качестве доказательства, оправдывающего лицо в совершении противоправных действий, наличие оформленных доверенностей, показаний свидетелей, и других косвенных доказательств, возможно установление гражданско-правовых отношений, переросших в конфликт, при этом не доказывающих наличие умысла лица на совершение мошенничества.

Тем самым, при разграничении уголовных правонарушений от гражданско-правовых отношений необходимо установить умысел обвиняемого в момент возникновения отношений и проанализировать последующие действия вплоть до возникновения конфликта между сторонами.

В случае, если имеет место злоупотребление своими возможностями той или иной стороной и реализация их путем подачи в суд в гражданском порядке нельзя сразу оценивать их как гражданско-правовые отношения, а изучить были ли совершены той или иной стороной действия, направленные на реализацию условий договора. При этом, также нужно обращать внимание на хронологию совершенных действий и исследовать наличие действительной возможности или невозможности исполнить условия заключенного договора той или иной стороной конфликта.

В таких случаях, обманные действия виновного должны находиться в причинной связи с фактом получения виновным имущества или приобретения права на имущество, то есть обманные действия должны предшествовать передаче этого имущества или приобретения права на него.

О наличии умысла, направленного на хищение путем мошенничества при договорных обязательствах, может свидетельствовать совокупность таких обстоятельств как заведомое отсутствие у лица реальной финансовой и иной материальной возможности (материально-техническая оснащенность, трудовой коллектив и т.д.) исполнить принимаемое обязательство, или необходимой лицензии, разрешения на осуществление деятельности, направленной на исполнение обязательств по договору, использование лицом поддельных учредительных документов или гарантийных писем, сокрытие информации о

наличии задолженностей или залога по имуществу, заключение заведомо неисполнимых договоров и другие.

В тех случаях, когда договор между сторонами заключается с обоюдными намерениями сторон исполнить соответствующие обязательства, но после его заключения и получения материальной выгоды у одной из сторон возникают объективные обстоятельства, препятствующие исполнению взятых обязательств, содеянное не может квалифицироваться как мошенничество.

Также в случаях причинения ущерба при отсутствии признаков обмана и злоупотребления доверием, уголовная ответственность будет исключена, поскольку в таких условиях, к примеру, будет иметь место и предпринимательский риск, связанный для предпринимателя с возможностью потери своего имущества.

Поэтому необходимо доказать, что обязательства не были исполнены виновным лицом не в силу рискованного характера предпринимательской деятельности, а именно по причине того, что их исполнение заведомо не подразумевалось либо явно не могло быть исполнено при обычном стечении обстоятельств. Эти обстоятельства и будут свидетельствовать о наличии у виновного лица умысла на противоправное завладение имуществом потерпевшего и, соответственно, они будут являться границей между уголовными и гражданскими правоотношениями [6].

Применительно к мошенничеству, установление субъективной стороны преступления, как правило, представляет большие трудности. Состав мошенничества исключается, если умысел лица был изначально направлен на исполнение обязательств по сделке, но затем, вследствие обстоятельств, возникших после получения имущества, изменился. Нет состава мошенничества и в том случае, когда лицо, заключая сделку, преследовало цель получить имущество во временное пользование [13, с. 206-210].

Разбирая все тонкости обмана при гражданско-правовых отношениях по сделкам, мы видим существующий обман одной стороны по отношению к другой. В процессе гражданского спора неправомерные действия ответчика судом вскрываются и, если в процессе исследования всех доказательств по делу судья убедится в этом по совокупности всего процесса, то признает сделку недействительной и ответчик дело проиграет. На этом гражданский процесс закончится, а обман – остается.

Предлагаем, процессуально закрепить нормы о возможности направления гражданских дел в прокуратуру для рассмотрения вопроса о проведении досудебного расследования при возникновении явных подозрений о факте совершения мошенничества.

Следующий не менее важный вопрос – это невозвратность кредитов банкам второго уровня. Анализируя гражданские дела между банками и заемщиками, мы видим, что выдача невозвратных кредитов не обошлась без нарушения работниками банка внутренних инструкций, закона о банковской деятельности. Эти нарушения сводятся к тому, что стоимость залогового имущества оказывается значительно ниже размера выданного кредита. Заем используется не по назначению, в последующем эти заемщики подвергаются процедуре банкротства, а кредит становится невозвратным. На наш взгляд, следует усилить ответственность виновных в этом должностных лиц [6].

Поэтому отсутствие признаков состава преступления должно влечь отказ от уголовного преследования, имеющиеся имущественные притязания должны решаться только в гражданском порядке. К тому же, как верно считает А.Э. Жалинский, с точки зрения гражданского права любое деяние лица является юридическим фактом, порождающим событие, имеющее юридическое значение. Ввиду того, что гражданское законодательство признает действия лица

правомерными либо порождающими исключительно гражданско-правовые последствия, то в подобных случаях должно применяться гражданское, а не иное законодательство [14, стр. 50].

Как отмечают российские исследователи: неприемлемо допускать возможность разрешения гражданско-правовых споров посредством уголовного преследования. В этой связи предлагается, в целях защиты прав добросовестных участников хозяйственной деятельности от необоснованного уголовного преследования, изменение самой системы уголовного законодательства. При этом недопустима возможность освобождения от уголовной ответственности лиц, совершивших уголовно-наказуемое деяние, под прикрытием гражданско-правовой сделки [6].

Однако отдельные ученые считают, что при конкуренции гражданско-правовых норм с уголовно-правовыми, все же могут применяться положения гражданского права в случае если: а) допускается восстановление нарушенного уголовным правонарушением блага, посредством добровольных действий виновного лица либо путем осуществления искового производства; б) совершенное деяние подпадает под признаки общего или предпринимательского риска. В этом случае имеется в виду, что ущерб наступил в результате неудачно принятого экономического решения, либо недостаточно обоснованного расчета, либо возникновения неблагоприятных условий или других обстоятельств [15].

Гражданский кодекс РК устанавливает в качестве основных начал гражданского законодательства признание равенства участников регулируемых им отношений, неприкосновенности собственности, свободы договора, недопустимости произвольного вмешательства кого-либо в частные дела, необходимости беспрепятственного осуществления гражданских прав, обеспечения восстановления нарушенных прав, их судебной защиты (п. 1 ст. 2 ГК РК) [16]. Свобода гражданско-правовых договоров в ее конституционно-правовом смысле предполагает соблюдение принципов равенства и согласования воли сторон.

Таким образом, принципиальным отличием гражданских от уголовных правоотношений является то, что гражданские отношения возникают по поводу имущественных и личных неимущественных, тесно связанных с имущественными, общественных отношений, на основе договора или иной сделки, заключаемой по воле равноправных сторон. Основанием же уголовных правоотношений является совершение физическим лицом противоправного деяния, содержащего все признаки состава уголовного правонарушения или преступления, обладающего значительной общественной опасностью, противоправностью, виновностью и наказуемостью. Поэтому для разграничения неисполнения гражданско-правовых обязательств от преступного обмана необходимо установить умысел лица на незаконное завладение чужим имуществом и отсутствие у него реальной возможности исполнения обязательств на момент заключения сделки. Между тем, недопустимо привлечение физического лица к уголовной ответственности за причиненный имущественный вред, если не доказано, что в его действиях присутствовал умысел на совершение уголовно-наказуемого деяния, либо не установлены все признаки состава преступления.

Считаем, что расследование уголовных дел о мошенничестве требует как знаний в области отраслевого законодательства в сфере уголовного закона, но и гражданского законодательства, а разработка определенной методики по квалификации действий лица подозреваемого в совершении мошенничества, приведет к ненадлежащей правовой квалификации совершенного преступного деяния в гражданско-правовом обороте.

Выявление действительного намерения лица в момент завладения имуществом позволяет правильно разграничить гражданско-правовой деликт и мошенничество, мошенничество и другие смежные составы преступлений [17, стр. 58].

Только тщательное и объективное исследование доказательств позволит сделать правильные выводы о наличии или отсутствии в действиях лица, совершивших их, состава уголовного правонарушения или будет свидетельствовать о последствиях гражданско-правовых отношений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. С.О. Сыздыков, А.К. Есимханова, А.Ш. Сарсембаева. Азбука мошенничества или как распознать расхитителя государственных средств/– Астана, 2009 г.
2. К.М. Кучуков. Расследование мошеннических действий. Учебное пособие – Алматы: ТОО «АянЭдет», 2001 г.
3. Интернет ресурс: Р. Мамырбаев, судья Верховного Суда РК. «Как разграничить преступления от гражданско-правовых споров». <https://www.zakon.kz/zakon.kz>.
4. Б.А. Бегалиев. Проблемы борьбы с мошенничеством: Монография/ Алматы: Дайк-Пресс, 2009 г.
5. Интернет ресурс: «Отличие мошенничества от гражданско-правовых нарушений». <http://bfmac.com/grazhdanskoe-pravo/otlichie-moshennichestva-ot-grazhdanskopravovyh-narushenij.html>.
6. Интернет ресурс: К.В.Третьяков. **«Некоторые вопросы разграничения мошенничества и отношений гражданско-правового характера»**. http://www.eurasialegal.info/index.php?option=com_content&view=article&id=4357:2015-03-11-08-28-48&catid=38:2010-12-22-07-41-07&Itemid=50.
7. Н.Асанов. Зангер №3 (200), 2018 г. – Актуальные вопросы, возникающие при рассмотрении уголовных дел о мошенничестве.
8. Г.С.Баймаганбетова. Право и государство №2(51) 2011г. – Оценка доказательств в гражданском процессе.
9. Обобщение судебной практики по рассмотрению уголовных дел о мошенничестве за 2015-2016 годы, Верховный суд Республики Казахстан от 03 февраля 2017 года.
10. Закон Республики Казахстан «О нотариате» от 14 июля 1997 года № 155-І.
11. А.Ф. Бернер. Учебник уголовного права. Части общая и особенная (с примеч., прилож. и доп. по истории русского права и законодательству). – СПб., 1865 г.
12. Л.С. Аистова. Незаконное предпринимательство. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002 г.
13. Н.А. Филимонов. Субъект мошенничества: уголовно–правовая и криминологическая характеристика // Проблема правосубъектности: современные интерпретации. – Самара, 2004.
14. А.Э. Жалинский. О соотношении уголовного и гражданского права в сфере экономики // Государство и право. –1999. –№ 12. – С.47-52.
15. В.В. Хилjuta. Обман в имущественных отношениях: разграничение уголовно-правовой и гражданской ответственности // Форум права. - 2007. -№ 2. – С.228-238
16. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая и Особенная части). – Алматы: ЮРИСТ, 2017. – 352.

17. В. Юрин. Как установить умысел мошенника // Российская юстиция. – 2002. – №9. – С. 58.

3-секция. СОТТЫҚ ӘКІМШІЛІК ЖҮРГІЗУ СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ САПАСЫН АРТТЫРУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ

Алибекова А.Б.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

МОДЕРНИЗАЦИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ

АҢДАТПА

Сот жүйесін жаңғырту, «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы »Қазақстан Республикасының Конституциялық заңын және« Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы »Қазақстан Республикасының Заңын Қазақстан Республикасының Президенті қол қойған, сондай-ақ одан әрі дамытудың перспективалары.

Түйін сөздер: сот билігі, сот билігін жаңғырту, сот билігін жаңғырту туралы заң жобалары.

АННОТАЦИЯ

Освещается модернизация судебной власти, проведен анализ Конституционного закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституционный закон Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» и Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты по вопросам модернизации судебной системы», подписанных Президентом Республики Казахстан и также перспективы дальнейшего развития.

Ключевые слова: судебная власть, модернизация судебной власти, проекты законов по модернизации судебной власти.

ABSTRACT

It highlights the modernization of the judiciary, an analysis of the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Additions to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan «On the Judicial System and the Status of Judges of the Republic of Kazakhstan» and the Law of the Republic of Kazakhstan «On Amendments and Amendments to Certain Legislative Acts systems» signed by the President of the Republic of Kazakhstan and also prospects for further development.

Keywords: judicial authority, modernization of the judicial authority, draft laws on modernization of the judicial authority.

Обеспечение верховенства закона и укрепление системы гарантирования прав и свобод граждан Казахстана являются стратегическими приоритетами государства. Ключевая роль в этом отводится совершенствованию судебной системы Республики Казахстан, укреплению доверия граждан и повышению имиджа судов. Сильная и независимая судебная власть является необходимым элементом демократического государства. Судебная власть и правовая система в нашей стране стоят сегодня перед чрезвычайно сложной проблемой поиска меры

соотношения между множеством разнонаправленных тенденций, сочетания традиции с инновациями, нахождения жизнеспособной пропорции между привычным для нас способом осуществления правопорядка и правовыми ценностями. Представляется, что основная задача при исследовании демократической судебной власти заключается в поиске и реконструкции тех демократических принципов, которые позволяют в русле современных социально-политических процессов сформировать позитивный имидж судебной системы. Суд всегда неизбежно публичен, отсюда - характеризуется массовым сознанием. Имидж судебной власти, как и любой другой ветви власти, определяется убеждениями людей, возникающими на основе нравственных и правовых ценностей. Поэтому имидж можно определить, как концентрированное - выражение и проявление в судебной практике ценностных взглядов населения. Для наиболее эффективного повышения имиджа судебной системы в Республике была создана правовая база, обеспечивающая надлежащие условия для эффективной деятельности судов. Укреплены гарантии их независимости, значительно повышен социальный статус судей. Важной составной частью судебной реформы является программа повышения имиджа судебной системы РК, принятая на пленарном заседании Верховного суда Республики Казахстан [1].

Для анализа существующих в судебной системе проблем и возможных их решений в начале 2018 года в Верховном суде был создан Проектный офис и 7 проектных команд, которыми выработаны концептуальные предложения по различным аспектам судебной деятельности. Проблемы качества судейских кадров, их подготовки и отбора охватываются программой "Мінсіз судья" проекта "Семь камней правосудия"[2].

21 февраля 2019 года главой государства подписаны законы Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации судебной системы», направленный на модернизацию судебной системы, в том числе деятельности Высшего Судебного Совета Республики Казахстан, и Конституционный закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Конституционный закон Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», направленный на модернизацию судебной системы [3].

Законами вносятся ряд изменений в Конституционный закон Республики Казахстан «О судебной системе и статусе судей» и ЗРК «О Высшем Судебном Совете», которые направлены на решение назревших проблем.

Одной из проблем, стоявших перед желающими стать судьей был стаж работы юристом. 5 лет для секретарей судебного заседания, адвокатов и прокуроров, 10 - для других юристов.

Резерв кандидатов в судьи почти на 80% состоит из секретарей и работников судебной системы. Для молодых сотрудников судов, зарплата которых варьируется в пределах 60-70 тысяч тенге, должность судьи – это не только профессиональный рост, но и хорошая зарплата. Поэтому многие из них стремятся стать судьей. Для юристов больших компаний заработная плата судьи не столь привлекательна.

Помимо этого, по закону никто не мог стать судьей апелляционной либо кассационной инстанции без стажа работы судьи в районном суде. А ученые-правоведы и состоявшиеся юристы, адвокаты, прокуроры, много лет участвующие в судах, в том числе, вышестоящих инстанций, в свои 45-50 лет, как правило, не хотят начинать карьеру судьи с районного суда. Поэтому внесены соответствующие поправки, которые позволяют гражданам, имеющим юридический стаж не менее пятнадцати лет участвовать в конкурсе на должность судьи областного суда без обязательного стажа работы в райсуде. Открывается

доступ опытным, независимым практикующим юристам извне, чтобы система не замыкалась в себе, без каких-либо приоритетов для секретарей судебного заседания.

В последние годы о несовершенном квалификационном экзамене в судьи, непрозрачных процедурах отбора новых и продвижении действующих судей, наличии "лазеек" для прихода в систему не подготовленных лиц говорилось много и на разных уровнях [2].

Процедура сдачи квалификационного экзамена дополнена:

- письменным эссе;
- решение кейсовых задач на проверку способности применения имеющихся знаний на практике;
- собеседование с членами комиссии.

Высший Судебный Совет применяет две группы критериев отбора – оцифрованные (на основе балльно-критериальной системы оценки) и оценочные (для прошедших первую – когда членами ВСС заполняются анкеты кандидатов). В качестве кардинально нового инструмента для определения коммуникативных навыков и компетенций конкурсантов включено собеседование с ними. Оно проводится посредством видеоконференцсвязи с областным судом, куда приходит конкурсант, проживающий в этом регионе. Методам проведения интервью члены ВСС и судьи ВС обучились у ведущих российских и зарубежных специалистов.

В целом, как отметил Нурсултан Назарбаев на совещании по вопросам модернизации судебной системы 19 ноября текущего года "карьерное продвижение судей должно зависеть исключительно от их профессионализма и порядочности". Говоря об ужесточении порядка отбора судей, Глава государства отметил, что данная мера принята для привлечения к судейской работе высококвалифицированных юристов, для которых и будут созданы надлежащие условия и определена достойная оплата.

Около 40% судей районных судов имеют сейчас судейский стаж от 1 года до 5 лет. За 9 месяцев 2018 года они рассмотрели 2 970 634 дел и материалов. То есть один - в среднем 159 в месяц.

Чтобы справиться с такой нагрузкой, судье мало знания законов. Необходим широкий кругозор по разным отраслям права, здоровые морально-психологические качества, профессиональный и даже житейский опыт. Поэтому не каждый может выдержать реальную, а также моральную нагрузку в районном суде, который первым принимает на себя шквал недовольства спорящих сторон.

С 2016 года по разным причинам уволились из системы по собственному желанию 130 судей, большинство из которых имели за плечами судейский стаж более 10 лет. Свыше 40 судей вышли в почетную отставку, не достигнув пенсионного возраста.

Важность развития судейского самоуправления, дисциплинарной практики и минимизации влияния руководства судов на судей отмечалась на всех уровнях. Многие председатели, особенно, областных судов, один раз став руководителями, остаются ими до конца своей карьеры. На деле они становятся чиновниками, которые решают вопросы наказания «неугодных» судей через президиумы пленарных заседаний, дают "нужные" характеристики, выдвигают на должность и поощряют "своих", а также могут оказывать давление при рассмотрении дел.

Об этом говорилось в письмах судей, общественности и адвокатов после обращения к ним Председателя Верховного Суда. В ходе исследования, проведенного в местных судах, на вопрос: "Какие факторы имеют ощутимое влияние на независимость правосудия?" - 66 % опрошенных судей указали «объем полномочий судейского руководства». А на вопрос «Если вам

приходилось принимать решение, которое считаете несправедливым, что оказало на это влияние?» - 37 % отметили «нежелание противостоять мнению руководства».

Так проектом по модернизации судебной системы упразднены президиумы пленарных заседаний, а наиболее важные вопросы будут рассматриваться на расширенных пленарных заседаниях с участием судей всех уровней. Также предложено сократить срок пребывания в должности председателей судов и председателей судебных коллегий - не более двух раз на равнозначной позиции. Законодательно закрепляется процесс автоматизированного распределения судебных дел, а Судебное жюри с функциями по рассмотрению дисциплинарных дел в отношении судей передаётся в ведение Высшего Судебного Совета.

С 2016 года по достижении пенсионного возраста и выходу в почетную отставку судья может претендовать на ежемесячное пожизненное содержание в размере половины оклада по последней занимаемой должности. Но для получения такого пожизненного содержания необходимы два обязательных условия: пенсионный возраст и 20 лет безупречной работы.

Судебное жюри очень тщательно подходит к вопросу подтверждения права на отставку. За прошедшие 3 года почетную отставку и пожизненное содержание получили только 125 судей. Тем, кто достиг пенсионного возраста, но поздно стал судьей и не наработал к этому времени 20 лет стажа, а также тем, чью работу Судебное жюри признало безупречной, будет выдаваться пенсия на общих основаниях. Таких за этот же период около 30 судей.

Если после выхода в отставку судья захочет занять должность, оплачиваемую из бюджета, кроме преподавательской и научной, то выплата пожизненного содержания прекращается. Для сравнения, многие прокуроры, полицейские в 45-50 лет после оформления пенсии идут работать судьями, в аппараты судов, в другие госорганы. И с зарплатой по месту новой работы, продолжают получать и пенсию.

Поэтому, новый курс на кардинальное обновление судейского корпуса посредством привлечения высококвалифицированных специалистов предполагает и укрепление социальных и материальных гарантий независимости судей [2].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. <https://kokshetau.asia/blogers/28341-modernizatsiya-sudebnoj-sistemy>
2. <http://www.zakon.kz/4946767-verhovnyy-sud-uluchshaet-kachestvo.html>
3. <https://24.kz/ru/news/policy/item/297937-nursultan-nazarbaev-podpisal-zakon-po-voprosam-modernizatsii-sudebnoj-sistemy>

Аменова М.,
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ УЧАСТИЯ ПРОКУРОРА ПО АДМИНИСТРАТИВНЫМ ДЕЛАМ, ВЫТЕКАЮЩИМ ИЗ ПУБЛИЧНО-ПРАВОВЫХ СПОРОВ

АННОТАЦИЯ

Республика Казахстан активно идет по пути формирования новой для нашей правовой системы административной юстиции (административного правосудия), в

которой в порядке административного судопроизводства будут рассматриваться административные дела, вытекающие из публично-правовых споров. С введением системы административной юстиции в административном судопроизводстве все более будет признаваться отсутствие необходимости участия прокурора по административным делам, исключение его полномочий в административном процессе. Представительские и надзорные функции прокурора в административном судопроизводстве могут расцениваться как надзор за деятельностью суда и вмешательство в его компетенцию, что противоречит принципам независимости суда, невмешательства кого бы то ни было в отправлении правосудия, равенства всех перед законом и судом и принципа разделения властей.

Ключевые слова: административное судопроизводство, прокурорский надзор, прокурор, ограничение полномочий прокурора, законное представительство интересов в административном судопроизводстве, принцип независимости суда в административном судопроизводстве.

АНДАТПА

Қазақстан Республикасы Әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібімен жария-құқықтық даулардан туындайтын әкімшілік істер қаралатын біздің құқықтық әділет (әкімшілік сот төрелігі) жүйесі үшін жаңа әкімшілік әділет жүйесін қалыптастыру жолымен белсенді жүріп келе жатыр. Әкімшілік әділет жүйесін енгізумен әкімшілік сот ісін жүргізуде прокурордың әкімшілік істер бойынша қатысу қажеттілігінің жоқтығы, оның әкімшілік процестегі өкілеттігін алып тастау одан әрі танылатын болады. Прокурордың әкімшілік сот ісін жүргізудегі өкілдік және қадағалау функциялары сот қызметін қадағалау және оның құзыретіне араласу ретінде бағалануы мүмкін, бұл сот тәуелсіздігінің қағидаттарына, сот төрелігін жүзеге асыруға ешкімнің араласпауына, заң мен сот алдында баршаның теңдігіне және билікті бөлу қағидаттарына қайшы келеді.

Түйін сөздер: әкімшілік сот ісін жүргізу, прокурорлық қадағалау, прокурор, прокурордың өкілеттігін шектеу, әкімшілік сот ісін жүргізуде мүдделерді заңды түрде өкілдік ету, әкімшілік сот ісін жүргізуде соттың тәуелсіздік қағидаты.

ABSTRACT

The Republic of Kazakhstan is on the way of forming a new administrative justice (administrative legal system) for our legal system, in which administrative proceedings will be considered administrative affairs, arising from publicly legal disputes. With the introduction of the administrative justice system in administrative legal proceedings will be more recognized the lack of need for the participation of the prosecutor for administrative affairs. Representative and supervisory functions of the prosecutor may be considered as supervision of the courts activities and interference with its competence, which contrary to the principles of independence of the court, non-interference of anyone in the administration of justice, equality of the law and the court and the principle powers separation.

Keywords: administrative proceedings, prosecutor supervision, prosecutor, restriction of prosecutors power, legal representation in administrative proceedings, principle of court independence in administrative proceedings.

Исследованию процесса рассмотрения судами дел об административных правонарушениях, включая вопросы участия в нем прокурора, на сегодняшний день недостаточно урегулирован законодателем. Юридической наукой данному правовому институту также уделено мало внимания.

Прежде чем начать исследование проблемы роли прокурора в рассмотрении судами административных дел необходимо, прежде всего, раскрыть содержание юридического понятия - «административное судопроизводство».

В большинстве научных взглядов преобладает точка зрения, согласно которой административное судопроизводство трактуется как синоним «административной юстиции» и определяется как: «процессуальный порядок рассмотрения судами дел об оспаривании (обжаловании) как нормативных правовых, так и индивидуальных актов и действий органов публичной власти в лице органов исполнительной власти всех уровней и органов местного самоуправления и их должностных лиц. Речь идет о процессуальных отношениях, в основе которых лежит судебный контроль за законностью решений и действий органов (должностных лиц) публичной власти» [1; с. 276].

Таким образом, административное судопроизводство понимается как деятельность специализированных административных судов по обжалованию административных актов органов местного управления и самоуправления, которые препятствуют реализации прав и интересов конкретного гражданина или организации, предусмотренные для него законом.

Ярким примером эффективного административного правосудия (судопроизводства) является Германия. В Германии административное судопроизводство понимается как осуществление правосудия специализированными административными судами судебных исков граждан против решения органа исполнительной власти (административного акта).

Особенностью германского административного правосудия при рассмотрении судебного иска является то, что «истец может или должен быть в состоянии заявить, что данный акт напрямую затрагивает его личные интересы. Если это не так, его иск будет объявлен в качестве непринимаемого судом» [2].

Таким образом, посредством административного судопроизводства гражданин в Германии восстанавливает нарушенные административным актом личные права и интересы, предоставленные ему законом.

В административном судопроизводстве Германии прокуроры не участвуют. Прокуратура в Германии только осуществляет функции уголовного преследования, так сказать, обладает монополией на возбуждение уголовного дела, участвует в уголовном суде в качестве стороны обвинения, поэтому не является самостоятельной автономной системой, а находится структурно при судах. Прокуратура в Германии общий надзор не осуществляет [3].

Во всех странах западной Европы считается, что любое вмешательство в деятельность суда по отправлению правосудия грубо нарушает принцип независимости суда, поэтому в административном судопроизводстве Германии прокуратура по природе отсутствует.

Таким образом, роль и назначение прокурора в странах романо-германской правовой системы связана только с уголовным преследованием и поддержанием обвинения в суде.

Обращаясь к административному судопроизводству Республики Казахстан в том виде в каком оно понимается и действует в настоящее время, необходимо отметить, что оно в корне отличается от западной модели административного судопроизводства.

Республика Казахстан, постепенно развиваясь и имплементируя от передовых западных держав важные эффективные правовые модели и институты, законодательно подготовило базу для институционального создания в Республике системы административной юстиции (административного судопроизводства) наподобие германской.

В настоящее время разработан проект Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее, АППК) по некоторому подобию Административно-процессуального кодекса Германии, в соответствии с которым будут рассматриваться и разрешаться административными судами административные дела по спорам, возникающим из публично-правовых отношений [4].

Данный проект АППК кардинально поменял понятие и систему административного судопроизводства и административных дел, ввел понятие административного акта. Содержание указанных правовых понятий во многом совпадает с их содержанием в германской модели административной юстиции.

Анализ положений проекта АППК показывает, что прокурор как участник административного судопроизводства предусмотрен лишь по делам с участием несовершеннолетних до 14 лет и по делам недееспособных (части 5 и 6 статьи 36 проекта АППК), а также в случае подачи иска в защиту другого лица, хотя такие случаи в проекте не перечислены.

Как видно, разработчики проекта АППК посчитали необходимым оставить участие прокурора по административным делам, в новом смысле этого понятия, по которым затрагиваются интересы малолетних и недееспособных.

Также предусматривается подача судебного иска прокурором в интересах другого лица (часть 1 ст. 37, часть 6 статьи 147 проекта АППК).

В то время, как в Германии, мы рассмотрели выше, в административном судопроизводстве прокуроры не участвуют вообще, в новом административном судопроизводстве Республики Казахстан, роль и место прокурора в административном правосудии намного уменьшилась, сократилась по сравнению с пока еще действующим законодательством.

В действующем законодательстве дела, вытекающие из публичных отношений, регламентируются Гражданским процессуальным кодексом Республики Казахстан (далее, ГПК). В главах 27,28,29 и 30 ГПК они образуют категорию дел особого искового производства:

- производство по заявлениям о защите избирательных прав граждан и общественных объединений, участвующих в выборах, республиканском референдуме. (глава 27);

- производство по заявлениям об оспаривании решений, действий (бездействия) местных исполнительных органов, нарушающих права граждан на участие в уголовном судопроизводстве в качестве присяжного заседателя (глава 28);

- производство по делам об оспаривании решений и действий (бездействия) органов государственной власти, местного самоуправления, общественных объединений, организаций, должностных лиц и государственных служащих (глава 29);

- производство по делам об оспаривании законности нормативного правового акта (глава 30) [5].

Роль и влияние прокурора по указанным делам (ныне пока относящиеся к гражданским делам), как показывает анализ норм, достаточно значительно. Так, по заявлениям о защите избирательных прав граждан (часть 2 статья 287 ГПК), а также по заявлениям о признании нормативного правового акта незаконным (часть 2 статьи 300 ГПК) участие прокурора прописывается обязательным. Касательно административных дел, в которых гражданин обжалует решение (административный акт), действие (бездействие) органа государственной власти и местного самоуправления, нарушающего его интересы, действующая Инструкция «О некоторых вопросах организации прокурорского надзора» от 2 мая 2018 года прописывает, что прокурор участвует в процессе в случаях, предусмотренных

частью 2 статьи 54 ГПК [6]. В соответствии с частью 2 статьи 54 ГПК, прокурор вправе вступить в процесс для дачи заключения по делу в целях осуществления обязанностей, предусмотренных настоящим Кодексом. Следовательно, прокурор, имея широкие полномочия в административном судопроизводстве, вправе по собственной инициативе обратиться в суд с заявлением.

При этом законодательство предусматривает преимущество прокурора перед гражданами, которое выражается в том, что при обращении прокурора действие административного акта или нормативного правового акта приостанавливается. В то время как при обращении гражданина, законные права и интересы которого нарушил административный акт, действие этого акта не приостанавливается. Здесь усматривается нарушение главного принципа судопроизводства равенства всех перед законом и судом.

В соответствии с Международным Пактом о гражданских и политических правах (часть 1 статья 14 Пакта), все лица равны перед судами и трибуналами [7]. В статье 7 Всеобщей Декларации прав человека сказано, «все люди равны перед законом и имеют право, без всякого различия, на равную защиту закона. Все люди имеют право на равную защиту от какой бы то ни было дискриминации, нарушающей настоящую Декларацию, и от какого бы то ни было подстрекательства к такой дискриминации» [8].

В германской модели административной юстиции при обращении гражданина в административный суд приостанавливается действие административного акта до вынесения решения судом, что в полной мере реализует принцип равенства всех перед законом и судом.

Таким образом, нынешнее гражданское законодательство в процедуре обжалования индивидуального правового акта или нормативного правового акта государственного органа предусматривает неоправданно активную роль прокурора по таким делам, выражающимся в инициировании судебного иска о признании незаконным нормативного правового акта или индивидуального правового акта, что в корне отличает германскую модель административной юстиции (административного судопроизводства), где инициатором иска может быть только лицо, чьи интересы напрямую нарушил обжалуемый административный акт.

В новом проекте АПК заложены нормы, предусматривающие приостановление действия административного акта при подаче жалобы гражданином до вынесения решения, но эта норма не абсолютна.

В отдельную категорию административных дел в проекте АПК выделены производства:

- по административным делам о защите избирательных прав граждан и общественных объединений, участвующих в выборах, республиканском референдуме

- по административным делам об оспаривании решений, действий (бездействия) местных исполнительных органов, нарушающих права граждан на участие в уголовном судопроизводстве в качестве присяжного заседателя

- по административным делам об оспаривании законности нормативных правовых актов.

Во всех указанных административных делах в проекте АПК прокурор не участвует.

Тенденция к сокращению полномочий прокуратуры в административном судопроизводстве продиктовано главным образом стремлением Казахстана к максимальному соблюдению и обеспечению принципа независимости суда и невмешательства в его деятельность кого бы то ни было.

В проекте АПК в административном судопроизводстве предусматривается активная роль суда, выражающаяся в том, что суд обязан по собственной инициативе или по мотивированному ходатайству участников административного процесса собирать дополнительные доказательства для полного и объективного исследования фактических обстоятельств административного дела [4]. Эта характерная черта административного процесса объединяет его с административным процессом Германии, где провозглашен инквизиционный или исследовательский принцип в административном суде.

В связи с тем, что в административном судопроизводстве как одной из форм судопроизводства важным этапом является представление доказательства сторонами процесс носит состязательный характер. Прокурор в таком административном процессе не может выполнять функцию надзирателя над правильным применением и соблюдением законов судом.

Бангалорские принципы поведения судей, положения которой легли в основу Кодекса судейской этики в Республике Казахстан, закрепили главный принцип судьи и правосудия это независимость суда. Так, в пункте 1.1 Бангалорских принципов, провозглашено, что «судья должен осуществлять свою судебную функцию независимо, исходя исключительно из оценки фактов, в соответствии с сознательным пониманием права, независимо от любого постороннего воздействия, побуждений, давлений, угроз или вмешательства, прямого или косвенного, осуществляемого с любой стороны и преследующего любые цели» [9].

В демократическом государстве прокуратура, как и любой другой несудебный орган, не должна осуществлять надзора за судом, поскольку это противоречило бы принципу разделения властей [10].

В подтверждении правильности суждения о том, что прокуратура в административном судопроизводстве не может быть представлена как участник процесса обосновывается следующим.

В странах с устоявшейся демократией, в частности в Германии, истцом может быть только лицо, интересы которого нарушил административный акт и вместо него обжаловать данный акт никто не вправе. И это верно. На наш взгляд, если истцом публично-правового спора является несовершеннолетний в возрасте до 14 лет либо недееспособный, то достаточно участия в суде их законных представителей (родителей, опекунов), участие прокурора в данном случае (как это декларируется в проекте АПК) не имеет смысла, нецелесообразно. Истец по смыслу Проекта обращается в суд с жалобой на административное решение, которое нарушило его собственные (личные) интересы, которые он пытается через суд восстановить и в дальнейшем реализовать, полагаем, неправильным наделять прокурора правом подачи жалобы на административное решение государственного органа, если данным решением его (прокурора) личные интересы не нарушаются.

По законодательству Республики Казахстан, прокурору предоставлены широкие полномочия и в силу своего положения как надзирателя закона ему предоставляется право обратиться в суд с заявлением об обжаловании административного акта, хотя непосредственно его интересов этот акт не касается. Такое положение прокуратуры в нашем государстве во многом объясняется советским прошлым, пережитком социалистической правовой системы, в которой прокуратура по роли занимала одно из главных мест в системе государственного механизма власти, была отдельной структурой и осуществляла общий надзор, в том числе и надзор за исполнением законов при рассмотрении дел в судах.

В настоящее время такие широкие полномочия прокуратуры в административном судопроизводстве как участие в качестве надзирающего органа, а также как заявителя судебного иска для обжалования административного акта в проекте АПК исключены. Предусмотрена лишь подача иска в интересах и пользу другого лица. Однако и в последнем случае за это лицо может подать иск его законный представитель, а не прокурор.

Казахстан естественным образом пошел по пути построения западной модели административного правосудия, признанной одной из форм судопроизводства, подчиняющейся основным принципам судопроизводства и рассматривающим иски против административных актов государственных органов (должностных лиц), препятствующих реализации прав, свобод и законных интересов гражданина и организации. Казахстан впервые создал посредством разработки проекта АПК новую форму правосудия – административное судопроизводство, где полномочия прокуратуры как надзирающего органа существенно ограничены, что в некоторой степени реализует принцип разделения властей и невмешательства в судебную деятельность кого-либо.

Таким образом, влияние европейского права на формирование новой системы административного права и административного судопроизводства в Республике Казахстан позволяет по новому посмотреть на роль и предназначение прокурора в административном судопроизводстве, определить ключевые позиции истца и ответчика, правильно оценить нарушение личного интереса как основания для рассмотрения административного дела, исключить участие прокурора при рассмотрении административного дела в том смысле в каком оно понимается в соответствии с проектом Административным процедурно-процессуальным Кодексом.

На основании изложенного, можно сформулировать ряд выводов:

- С введением системы административной юстиции в административном судопроизводстве все более будет признаваться отсутствие необходимости участия прокурора по административным делам, исключение полномочий прокурора в административном судопроизводстве.

- подача иска в административный суд должна осуществляться непосредственно лицом, исходя из принципа нарушения его личных прав и интересов, либо на основании законного представительства лица. Не наделяя при этом прокурора правом подачи судебного иска в административный суд в защиту другого лица.

- Административное судопроизводство - одна из форм правосудия, которым присущи главные черты независимость суда от других властей, невмешательство в деятельность по отправлению правосудия кого бы то ни было и соблюдение принципа разделения властей, равенства всех перед законом и судом. Участие прокурора в административном судопроизводстве как надзорного органа может расцениваться как надзор за деятельностью суда и вмешательство в его компетенцию. Поэтому, полагаем, исключить участие прокурора по административным делам, вытекающим из публично-правовых споров, в процессе реформирования административного законодательства в духе практики европейских государств с «устоявшейся демократией».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Мартынов А.В. Понятие и сущность административного производства в Российской Федерации// Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2015, №5-6;

2. Карстен Вебер Административное право и правосудие в Германии, <https://journal.zakon.kz/205109-administrativnoe-pravo-i-pravosudie-v.html>;

3. Прокуратура в Германии // https://studme.org/70461/pravo/prokuratura_rubezhom
4. Проект Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан // www.adilet.gov.kz/ru/comment/reply/202676;
5. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34329053
6. Инструкция «О некоторых вопросах организации прокурорского надзора», утвержденная Приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 2 мая 2018 года №60 // https://tengrinews.kz/zakon/generalnaya_prokuratura_respubliki_kazahstan/sud/id-V1800016894/
7. Международный Пакт о гражданских и политических правах 1966 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml
8. Всеобщая Декларация прав человека 1948 года // adilet.zan.kz/rus/docs/O4800000001
9. Бангалорские принципы поведения судей // www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bangalore_principles.shtml
10. Куйбида Р.А. Экспертное заключение «Право на справедливый суд в процедуре рассмотрения дел по проекту Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» (новая редакция)» // online.zakon.kz/Document/?doc_id=38696849#pos=8;-248

Амиреев С.И.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі Академиясының
магистранты

ӘКІМШІЛІК ҚАМАҚҚА АЛУ ЖАЗАСЫН ТАҒАЙЫНДАУ ЖӘНЕ ОРЫНДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада әкімшілік қамаққа алу жазасын тағайындау ерекшеліктері және қаулыны орындау барысында кездесетін мәселелер қарастырылады.

Сонымен қатар қолданыстағы әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамада бекітілген әкімшілік қамаққа алу шарасын қолдану барысында әкімшілік құқық бұзушылық жасаған тұлғаға осы шараны тағайындағанда жаза өз мақсатына жетпейтіндігі, сондықтан практикада әкімшілік қамаққа алу шарасын әлі де жетілдіруді қажет ететіндігі негізделеді. Әкімшілік қамаққа алу жазасын тағайындауда азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің талаптарын сақтау бойынша ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: әкімшілік жауаптылық, әкімшілік жаза, әкімшілік қамаққа алу, Сиракуз принциптері.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются особенности назначения административных взысканий и вопросы, возникающие при исполнении судебного решения. В то же время оно основано на том факте, что при применении административной санкции за существующее административное правонарушение к лицу, совершившему административное правонарушение, наказание не достигается за счет того, что практика административного задержания еще

нуждается в совершенствовании. При наложении административного взыскания даются рекомендации по соблюдению требований Международного пакта о гражданских и политических правах.

Ключевые слова: принципы административной ответственности, административного взыскания, административного ареста, Сиракузов.

ABSTRACT

This article discusses the features of the appointment of administrative penalties and issues arising during the execution of a court decision.

At the same time, it is based on the fact that when applying administrative sanctions for an existing administrative offense to a person who committed an administrative offense, punishment is not achieved due to the fact that the practice of administrative detention still needs to be improved. When imposing an administrative penalty, recommendations are made to comply with the requirements of the International Covenant on Civil and Political Rights.

Keywords: principles of administrative responsibility, administrative penalty, administrative arrest, Syracuse.

Қазіргі таңда әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын мәжбүрлеу шараларын әлі де болса жетілдіруді қажет ететіндігі, оның ішінде қолданыстағы әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамада бекітілген негізгі жаза болып табылатын әкімшілік қамаққа алу жазасын тағайындау барысында туындайтын мәселе де өзекті болып табылады.

Әкімшілік мәжбүрлеу әкімшілік-құқықтық нормаларда көрсетілген мінез-құлық ережелерін орындауды қамтамасыз етеді. Оны еріксіз шаралар деп атаудың өзі олардан соттан тыс тәртіпте қолдану сипатының куәсі, яғни оларды соттың қарауынсыз, өз қызмет процестерінде нақты жүзеге асырып пайдалану белгіленген атқарушы органдардың (лауазымды тұлғалардың) өкілеттігіне жатқызылған. Бірақ Қазақстан Республикасының заңдарында белгіленген жағдайларда әкімшілік мәжбүрлеудің жекелеген шараларын соттар қолданады. Ол әкімшілік құқық бұзушылықтарды жасағандарға әкімшілік жазаның аса қатаң түрін салумен байланысты [1, 149].

Әкімшілік мәжбүрлеу – мемлекеттік басқару аясындағы қоғамдық қатынастарға қол сұғушылытан қорғаудың кепілдігі және құралы. Ол құқық бұзушылықтың алдын алу және жолын кесу, құқық бұзушылықты әкімшілік жауаптылыққа тарту, кінәлілерді жазалау, қоғамдық тәртіп пен қоғам қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында қолданылады.

Әкімшілік құқық ғылымының алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі ол, әкімшілік қамаққа алу кезінде қазіргі заманның әлеуметтік тұрғыдағы маңызды факторларын есепке ала отырып, қалыптасқан жағдайды объективті бағалау болып табылады.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасы Кодексінің (*әрі қарай - Кодекс*) 40-бабына сәйкес: Әкімшілік жаза, осыған заңмен уәкілеттік берілген судья, органдар (лауазымды адамдар) әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін қолданатын мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы болып табылады және мұндай құқық бұзушылық жасаған тұлғаны құқықтары мен бостандықтарынан осы Кодексте көзделгендей айыруды немесе олардың шектелуін қамтиды.

Әкімшілік жаза құқық бұзушылықты жасаған тұлғаны заңнама талаптарын сақтау және құқық тәртібін құрметтеу рухында тәрбиелеу, сондай-ақ құқық бұзушының өзінің де, басқа тұлғалардың да жаңа құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында қолданылады.

Әкімшілік жаза әкімшілік құқық бұзушылық жасаған тұлғаға дене азабын келтіруді немесе адами қадір-қасиетін қорлауды, сондай-ақ заңды тұлғаның іскерлік беделіне зиян келтіруді мақсат тұтпайды [2].

Бұл жазалау шараларын қолданған жағдайда, әкімшілік құқық бұзушылықты жасаған адамның жеңілдетілген және ауырлататын мән-жайларын ескере отырып тағайындалады, әкімшілік қамаққа алу кезінде, заңда көрсетілген шектік мерзімнен асыруға болмайды.

Сот қаулысы негізінде ғана әкімшілік жазалау шарасы ретінде әкімшілік қамаққа алу қолданылуы мүмкін.

Әкімшілік қамаққа алу - әкімшілік жазаның айрықша түрі, себебі ол Кодекстің нормаларында белгіленген мерзімде тұлғаның бостандығын уақытша шектеуге әкеп соқтырады.

Әкімшілік қамаққа алу Кодексте белгіленген арнайы бөліктің тиісті баптарының санкциясы шегінде тағайындалады. Бұл жағдайда әкімшілік қамаққа алу отыз тәулікке дейінгі және төтенше жағдай талаптарын бұзғаны үшін - қырық бес тәулікке дейінгі мерзімге тағайындалады [2].

Әкімшілік қамаққа алу мерзімі тәуліктермен есептелетін болғандықтан, Кодекстің Ерекше бөлімінің баптарында көзделген әкімшілік қамаққа алу мерзімдерін анықтағанда оның мерзімін ескеру маңызды.

Әкімшілік қамаққа алу шарасын қолданғанда сот әкімшілік қамаққа алу мерзімінің ең көп мөлшерін тағайындауға құқылы. Мұндай жағдайларда судья жеңілдетілген және ауырлататын мән-жайларды ескере отырып, жеке тұлғаға әкімшілік қамаққа алудың мерзімдерін есептеп тағайындауға міндетті.

Жеке тұлғаның жауаптылығын ауырлататын мән-жайлары болмаса, онда әкімшілік қамаққа алудың ең көп мөлшері оған тағайындалмауы тиіс.

Айта кетерлік жай, мемлекеттік орган (лауазымды адам) заңсыз ұстап алынған, күштеп әкелінген, жеткізілген немесе судья қаулысында көзделген мерзімнен артық әкімшілік қамаққа алуда болған адамды дереу босатылуы міндетті.

Нақтысында, әкімшілік ұстау - бұл әкімшілік құқық бұзушылықты болдырмау немесе әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ету үшін жеке адамның жеке басының бостандығын қысқа мерзімді шектеу болып табылады.

Әкімшілік ұстау 3 сағаттан аспайтын мерзімге, осы Кодексте толық тізбеленген уәкілетті мемлекеттік органдардың лауазымды адамдарымен жүзеге асырылады. Әкімшілік ұстау туралы хаттама жасалады, онда нақты ұстаудың күні, уақыты (минутына дейін) көрсетіледі. Ұсталған адам уәкілетті мемлекеттік органға жеткізілуі тиіс [3].

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманы арнайы уәкілеттілік берілген лауазымды адам толтырады. Егер әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін тұлғаға санкция әкімшілік қамаққа алудың әкімшілік жазасы көзделген болса, хаттаманы толтырған күні сотқа жіберіледі.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша судья әкімшілік қамауға алуды көздейтін санкция жеке адам ұсталған кезден бастап қырық сегіз сағаттан кешіктірілмей қаралады.

Санкция әкімшілік қамауға алуды көздейтін әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалатын адамның міндетті қатысуымен жүргізіледі. Мұндай тұлға сотқа келуден жалтарған жағдайда судьяның қаулысы негізінде сотқа күштеп келтіруі мүмкін.

Әкімшілік жазалаудың әкімшілік қамаққа алу тәртібін ішкі істер органдары заңмен белгіленген тәртіппен орындайды.

Әкімшілік қамаққа алынған адамдар арнайы камераларда ұсталады, есіктері берік жабылған, тексеру көру саңылаулары бар, терезелер металл тормен

жабдықталған болуы тиіс. Арнайы уақытша ұстау мекемесінде режим орнатылып, күзетіледі, ұсталған тұлғалар рұқсатсыз өз еркімен мекемеден тыс жерге шығуына болмайды [4].

Осы ретте тағыда тоқталып өтетін жағдай, әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін, әкімшілік жаза қолданылған тұлға әкімшілік жазаны орындау аяқталған күннен бастап бір жыл ішінде осы жазаға тартылды деп есептеледі.

Әкімшілік құқық бұзушылық үшін әкімшілік жаза қолдану мерзімінің өтуі сараптама тағайындалған, өзіне қатысты іс бойынша іс жүргізіліп жатқан адамды күштеп әкелу туралы ұйғарым шығарылған, сондай-ақ істі әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарауға уәкілеттік берілген сотқа немесе мемлекеттік органның лауазымды адамына жіберген кезден бастап тоқтатыла тұрады.

Аталған мерзімдерді есептеу осы Кодекске сәйкес істі қарауға уәкілеттік берілген сот немесе мемлекеттік органның лауазымды адамы сараптама нәтижелерін, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі алған, сондай-ақ әкімшілік жауаптылыққа тартылған адамды күштеп әкелу туралы ұйғарымды орындайтын органға (лауазымды адамға) іс жүзінде күштеп әкелген кезден бастап қайта басталады. Күштеп әкелудің жалпы мерзімі бір айдан аспауға тиіс.

Әскери қызметшілер мен әскери жиында жүрген әскери міндеттілер қызметтік міндеттерін атқару кезінде жасаған әкімшілік құқық бұзушылықтары үшін тәртіптік жарғылар бойынша жауаптылықта болады. Арнаулы мемлекеттік органдар мен құқық қорғау органдарының қызметкерлері қызметтік міндеттерін атқару кезінде жасаған әкімшілік құқық бұзушылықтары үшін тиісті органдарда қызмет өткеру тәртібін регламенттейтін нормативтік құқықтық актілерге сәйкес жауаптылықта болады. Сондай-ақ аталған адамдарға атыс және суық қаруды алып жүру мен сақтау құқығынан айыру және әкімшілік қамаққа алу түрінде әкімшілік жазалар қолдануға болмайды [2].

Мәселен, кодекстің 73, 73-1, 73-2 баптарының 1, 2 - тармақтарында, 461, 476 – баптың 10 - тармағында, 478, 480, 481 баптың 2 - тармағында, 488 баптың 3 – тармағында, 506, 514 баптың 2 - тармағында, 516 баптың 2 - тармағында, 517 баптың 5 - тармағында, 564 баптың 5 - тармағында, 608 баптың 4 - 8 тармақтарында, 613 баптың 5 - 10 тармақтарында, 615 баптың 4- тармағында, 652 баптың 1 - 6 тармақтарында, 653, 665 баптың 2 - тармағында, 667, 676, 669, 677, 680, 681, 739, 741, 743 баптарында, 744 баптың 4 - тармағында көзделген ретте, әкімшілік құқық бұзушылық жасаған тұлғаларға әкімшілік қамаққа алу шарасы тағайындалады [2].

Дегенмен де, кодекстің әкімшілік қамаққа алуға байланысты нормаларының, әсіресе, 55 бабының 1 – тармағы, 478 бабы, 789 бабы, 914 баптары алаңдаушылық тудырады.

Кодекстің 478-бабындағы жеке бостандығы құқығына шектеу азаматтық және саяси құқықтардың халықаралық пактісі (әрі қарай - пакт) принципiне сәйкес келмейді [5].

Әкімшілік қамаққа алу тағайындалуы кодекстің нормаларында дәл нақты көрсетілмеген. Ол төтенше жағдайлар талаптарын бұзғаны үшін қамаққа алу 30 тәулігіне анықталған, ал Кодекстің тек бір ғана нормасында «Төтенше жағдайда заңдылықты бұзуды тудыратын әрекеттер» осындай ұқсас санкциямен тағайындалады. Дегенмен, бұл талаптар Сиракуз принциптерінің 10 бөлігіне қайшы келеді [6]. Өйткені ұлттың өміріне қауіп келтірілмеген. Бұл ретте жаза объективті түрде анықталып, қамаққа алу дұрыс тағайындалуы тиіс.

Егер де кодекстің ерекше бөлігінде санкцияның ең көп мөлшері көрсетілмесе, онда 45 тәулікке дейін қамаққа алу тағайындалмайды.

Кодекстегі төтенше жағдайлар режимі талаптарын бұзғаны үшін сот қамаққа алуды тағайындайды, алайда кодекстің 476-бабында нақты сілтеме жоқ.

Бұл жағдайлар, жоғарыда аталған пактінің 9-бабына қайшы келеді. Кінәсіз адам жазықсыздан жазықсыз тұрғылықты жері немесе жеке куәлігі жоқтығынан бостандығы шектеледі. Адам құқықтары концепциясы негізінде «Адамға заңмен тыйым салынбаған барлық нәрсе рұқсат етіледі». Ешқандай нормативтік акт азаматтың тұрғылықты жері болмауына тыйым салмайды. Алдын ала жүріп тұру бостандығын шектеу пактіге қарсы еркінен тыс және үйлесімсіз болып танылады.

Бұдан шығатын қорытынды, әкімшілік қамаққа алу айрықша әкімшілік жаза ретінде қарастырылады.

Жалпы тәжірибеде соттың айыппұлдың орнына әкімшілік қамаққа алу жазасын тағайындауда сот қандай факторлар мен жағдайларға ықпал етіп анықтайтындығы түсініксіз және айқын емес. Сондықтан, соттың әкімшілік қамаққа алуды шарасын қолдануы ерекшелігі күмән тудырады. Еліміздің сот жүйесінде, соттардың тарапынан осы әкімшілік қамаққа алу шарасын арнайы қолданулары жиі кездеседі.

Соның ішінде, мас күйінде автомобильді басқару оқиғаларын қарастырғанда, Соттар айыппұлдарды тағайындамай қамаққа алуды көздейтіндігі алаңдатады, осылайша өздеріне қолайлыны қарастырады мұндай жағдайлар күмән тудырады. Сондай –ақ, бұл жағдайлар азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын, қадір-қасиетін қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне сәйкес БҰҰ конвенциясына қарсы қарастырылған деп тануға болады.

Сонымен қатар, әкімшілік қамаққа алу туралы қаулы негізінде ұсталған адам әділетсіздікті сезінуі мүмкін, өйткені бұл әкімшілік қамаққа алу туралы қаулы сот жариялағаннан кейін дереу орындалады. Басқаша айтқанда, әкімшілік қамаққа алу заңды күшіне енбеген сот қаулысының негізінде орындалуы мүмкін және ол заңсыз болуы мүмкін.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша қаулы заңды күшіне: шағымдану мерзімі аяқталғаннан кейін немесе шағымға ұйғарым шығарылғаннан кейін дереу енеді.

Кодекс нормалары пактінің 14-бабының 1 және 2 тармақтарына қайшы келеді. апелляциялық шағым беру әкімшілік қамаққа алу туралы қаулының орындалуын тоқтатпайды.

Әкімшілік қамаққа алу туралы әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманы және істің басқа да материалдарын алған күннен бастап, сондай-ақ әкімшілік ұстауға тартылған адамға қатысты іс ол ұсталған кезден бастап жиырма төрт сағаттан кешіктірмей қаралады.

Әкімшілік қамаққа алу туралы қаулыға шағым, наразылық, егер әкімшілікке жауаптылыққа тартылған адам әкімшілік қамаққа алынса, шағым немесе наразылық берілген кезден бастап бір тәулік ішінде қаралады.

Сонымен әкімшілік қамаққа алу туралы заңды күшіне енбеген қаулының дереу орындалуы (соттың құқығы), осылайша кінәсіздік презумпция қағидатын бұзады.

Жалпы алғанда, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қараған кезде ӨҚБТК-нің 10-бабында бекітілген кінәсіздік презумпциясы қағидаты бұлжытпай сақталуға тиіс [7].

Апелляциялық шағым берген жағдайда әкімшілік қамаққа алу туралы заңды күшіне енбеген қаулыны орындау немесе оны тоқтатпаған жағдайда (соттың құқығынан кейін), ол апелляциялық шағым беру құқығының бұзылуына әкеп соғады [8].

Қорыта келгенде, азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінде белгіленген барлық шектеулер ұлттық заңдарға сәйкес бекітілуі және де пактінің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестендірілуі тиіс деп ойлаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қызылов М. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқығы. Оқулық 2-басылым. Астана: Фолиант, 2012, - 504 бет.
2. Қазақстан Республикасы әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі №235- V ҚРЗ (өзгерістер мен толықтырулар 2018 жыл 10 – қазан) // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>
3. Исабеков А.Қ. Әкімшілік құқық, Алматы, 2013
4. ҚР ІІО әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер өндірісі жөніндегі нұсқаулықты бекіту туралы ҚР ІІМ – ң 2013 жылғы 13 желтоқсандағы №713 бұйрығы, ҚР Әділет министрлігінде 2014 жылы 21 қаңтардағы №9074
5. Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт, 1966ж. 16 желтоқсан
6. Сиракузские принципы толкования ограничений и отступлений от положения международного пакта о гражданских и политических правах. Документ ООН E/CN4/1985
7. Соттардың Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің Жалпы бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 22 желтоқсандағы № 13 Нормативтік қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P160000012S>
8. Анализ законодательства об административном аресте, содержании в приемниках - распределителях, доступе к справедливому судебному разбирательству и рекомендации по имплементации требований международного пакта о гражданских и политических правах, Астана, 2010.

Амирсеитов К.Т.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

ОСНОВАНИЯ ДЛЯ ВОЗБУЖДЕНИЯ ДЕЛ ОБ АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ, ПОСЯГАЮЩИХ НА ОБЩЕСТВЕННЫЙ ПОРЯДОК И НРАВСТВЕННОСТЬ

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются основания привлечения к административной ответственности за правонарушения, посягающие на общественный порядок. Проанализированы и выделены составы, предусматривающие административную ответственность за правонарушения, посягающие на общественный порядок по законодательству Республики Казахстан. Дан сравнительно правовой анализ составов правонарушений посягающих на общественный порядок по административному законодательству Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. Выделены положительные стороны законодательного построения данных составов.

Ключевые слова: административная ответственность, общественный порядок, мелкое хулиганство, объективная сторона, общественное место.

АҢДАТПА

Мақала қоғамдық тәртіпке қол сұғатын құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілікке тарту негіздерін талқылайды. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қоғамдық тәртіпті бұзатын құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауапкершілік көздейтін талдау және іріктелген. Салыстырмалы құқықтық талдау Ресей Федерациясының, Беларусь Республикасының және Қырғыз Республикасының әкімшілік заңнамасында көзделген қоғамдық тәртіпті бұзатын құқық бұзушылықтардың элементтері болып табылады. Осы заңнамалық құрылысының жақсы жақтарың көрсітілді.

Түйін сөздер: әкімшілік жауапкершілік, қоғамдық тәртіп, ұсақ бузақылық, объективтік жағы, қоғамдық орын.

ABSTRACT

The article discusses the grounds for bringing to administrative responsibility for offenses that encroach on public order. Analyzed and selected compositions that provide administrative responsibility for offenses that infringe on public order under the laws of the Republic of Kazakhstan. A comparative legal analysis is given of the elements of offenses infringing on public order under the administrative legislation of the Russian Federation, the Republic of Belarus and the Kyrgyz Republic. The positive aspects of the legislative construction of these compositions are highlighted.

Keywords: administrative responsibility, public order, disorderly conduct, objective side, public place

Общественный порядок имеет важнейшее значение в жизни человека, общества и государства и при этом состояние общественного порядка напрямую зависит от процветания социума. В обществе, где общественный порядок оставляет желать лучшего отсутствует экономическая стабильность и, наоборот, при наличии устоявшегося общественного порядка наличествует стабильная экономическая, социальная и политическая обстановка. Поэтому одной из первоочередных задач государства является поддержание общественного порядка. Казахстан целенаправленно проводит политику, направленную на поддержание и совершенствование общественного порядка. Одним из важнейших стратегических направлений Казахстана является выработка в обществе принципа «нулевой терпимости к мелким правонарушениям» [1]. Проявления такой терпимости обусловлено рядом причин, важных для выработки у общества, людей непримиримого отношения к правонарушениям, как к серьезным, так и к мелким. Причем к мелким можно отнести такие правонарушения как мелкое хулиганство, нарушение тишины, выброс мусора, шелканные семечек и т.п. Формирование у населения недопустимости правонарушений позволит решить ряд проблем, таких как раскрываемость и профилактика правонарушений. Данные моменты очень важны для всесторонней борьбы с правонарушениями, так как ощущение беспорядка, безнаказанности и вседозволенности создают основы для совершения более серьезных правонарушений.

Охрана общественного порядка напрямую связана с общественной нравственностью, так как последняя представляет собой внутреннюю составляющую, предпосылкой, основой общественного порядка. Чем выше общественная нравственность, тем выше уровень общественного порядка и соответственно меньше правонарушений. Высоконравственное общество не способно на совершение правонарушений и в том, числе мелких, направленных на нарушение элементарных правил гигиены и санитарии. Иначе говоря, воспитанные люди не будут совершать мелких правонарушений, не будут сорить и бросать мусор. Невоспитанные люди, безнравственное общество не приучено соблюдать даже элементарные правила и как следствие способно совершить

правонарушение. Казалось бы, мелкое бытовое правонарушение имеет глубокий морально-нравственный смысл, итогом которого является национальное самосознание. Как отмечал Л.Д. Кудрявцев «только у народа, который руководствуется общечеловеческими принципами нравственности, национальное сознание находится на высоте, только он способен к духовному росту, к осознанию своей роли в истории человечества. Все это является необходимым условием для нормального стабильного развития государства» [2]. Действительно, наличие высоконравственного общества дает предпосылки для всестороннего его развития, что способствует процветанию государства.

Воспитание общественной нравственности возможно при условии комплексного подхода, включающие в себя не только воспитательные меры, но и ряд профилактических и репрессивных мер. По мнению О.А. Дизер «общественная нравственность – именно та сфера, которая противостоит существованию в обществе поведенческих проявлений наиболее распространенных человеческих пороков, отвечает за ограждение граждан от столкновения с ними в повседневной жизни» [3]. Одним из профилактических и репрессивных мер по воспитанию общественной нравственности выступает наличие законодательных норм, направленных на борьбу с мелкими правонарушениями, каковыми выступают нормы, закрепленные в административном законодательстве.

Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях предусматривает ряд норм, направленных на пресечение мелких правонарушений. Человек, совершивший административное правонарушение, согласно нормам КоАП РК, привлекается к административной ответственности, которая возникает с момента совершения субъектом, установленного законодательством правонарушения. Административная ответственность является одной из разновидностей юридической ответственности, не влечет судимости как уголовно-правовая ответственность и не влияет на прекращение трудовых отношений как дисциплинарная ответственность. Субъектами административной ответственности выступают как физические, так и юридические лица, но особенностью административной ответственности за правонарушения, посягающие на общественный порядок и нравственность, является то, что субъектами таких правоотношений выступают только физические лица, за исключение отдельных статей.

Согласно действующему национальному законодательству, административные правонарушения, посягающие на общественный порядок и нравственность, представляют собой особую, специфическую группу административных правонарушений, нашедших свое отражение в отдельной главе, состоящая из семнадцати составов: мелкое хулиганство (ст. 434 КоАП РК), хулиганство, совершенное несовершеннолетним (ст. 435 КоАП РК), стрельба из огнестрельного оружия, взрыв пиротехнических устройств в населенных пунктах (ст. 436 КоАП РК), нарушение тишины (ст. 437 КоАП РК), распитие спиртных напитков или появление в общественных местах в пьяном виде (ст. 440 КоАП РК), заведомо ложная информация о факте коррупционного правонарушения (ст. 439 КоАП РК), нарушение запрета потребления табачных изделий в отдельных общественных местах (ст. 441 КоАП РК), нахождение в ночное время несовершеннолетних в развлекательных заведениях или вне жилища без сопровождения законных представителей (ст. 442 КоАП РК), неповиновение законному требованию лица, участвующего в обеспечении общественного порядка (ст. 443 КоАП РК), участие, вовлечение или допуск к азартным играм (ст. 444 КоАП РК), нарушение законодательства Республики Казахстан об игорном бизнесе (ст. 445 КоАП РК), рекламирование продукции эротического содержания

(ст. 446 КоАП РК), нарушение правил охраны и использования памятников истории и культуры (ст. 447 КоАП РК), вандализм несовершеннолетних (ст. 448 КоАП РК), приставание в общественных местах (ст. 449 КоАП РК), предоставление помещений заведомо для занятия проституцией или сводничества (ст. 450 КоАП РК) [4].

Очень схоже по структуре административное законодательство в части административных правонарушений, посягающих на общественный порядок и нравственность Казахстана и Беларуси. Так же как КоАП РК, КоАП РБ выделяет отдельную главу об административных правонарушениях против общественного порядка и нравственности, состоящих из 14 составов. Данная глава предусматривает в своем составе схожие с казахстанским административным законодательством следующие составы, такие как, мелкое хулиганство (ст. 17-1 КоАП РБ), распитие алкогольных, слабоалкогольных напитков или пива, потребление наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов в общественном месте либо появление в общественном месте или на работе в состоянии опьянения (ст. 17-3 КоАП РБ), курение (потребление) табачных изделий в запрещенных местах (ст. 17-9 КоАП РБ) и другие составы [5].

Однако, наряду с определенной схожестью структуры, имеются определенные особенности, заключающиеся в наличии в КоАП РБ норм, запрещающих занятие проституцией (ст. 17-5 КоАП РБ), пропаганда и (или) публичное демонстрирование, изготовление и (или) распространение нацистской символики или атрибутики (ст. 17-10 КоАП РБ). Данные составы отсутствуют в КоАП РК, но присутствуют в КоАП РФ.

Российское административное законодательство построено несколько по иному, разместило составы, посягающие на общественный порядок и нравственность в различные главы. Так, например мелкое хулиганство (ст. 20.1 КоАП РФ), потребление (распитие) алкогольной продукции в запрещенных местах либо потребление наркотических средств или психотропных веществ, новых потенциально опасных психоактивных веществ или одурманивающих веществ в общественных местах (ст. 20.20 КоАП РФ), появление в общественных местах в состоянии опьянения отнесено (ст. 20.21 КоАП РФ) к главе административных правонарушений, посягающих на общественный порядок и общественную безопасность [6]. При этом, надо отметить, что в данную главу российского административного законодательства вошли нормы, по которым можно привлекать к административной ответственности за правонарушения, посягающие на общественную безопасность. Так, например, в главе 20 КоАП РФ, содержатся составы, относящиеся к общественной безопасности, такие как, нарушение требований пожарной безопасности, нарушение требований режима чрезвычайного положения, невыполнение требований и мероприятий в области гражданской обороны.

Вторая часть составов, регулирующие административные правонарушения, посягающие на нравственность, предусмотрены в Главе 6 КоАП РФ, рассматривающая административные правонарушения, посягающие на здоровье, санитарно-эпидемиологическое благополучие населения и общественную нравственность. В данной главе, наряду с правонарушениями, посягающими на здоровье, такими как побои, имеют место правонарушения, посягающие на нравственность, такими как, занятие проституцией, нарушение законодательства Российской Федерации о защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и (или) развитию, пропаганда нетрадиционных сексуальных отношений среди несовершеннолетних (ст. 6.17 КоАП РФ) и т.п. [6]. Данное положение свидетельствует о различных подходах законодательной структуры, об

исторических особенностях сложившихся в административном законодательстве разных стран.

Республика Кыргызстан переняла передовой опыт развитых европейских стран в законодательном деле. Кодекс Кыргызской Республики об административных правонарушениях утратил силу с 1 января 2019 года и на его смену пришли совершенно новые законы, а именно Кодекс Кыргызской Республики о нарушениях, от 13 апреля 2017 года и Кодекс Кыргызской Республики о проступках от 1 февраля 2017 года, которые были введены в действие с 1 января 2019 года. Характерной особенностью принятия этих кодексов явилось то, что все административные правонарушения, были разделены на нарушения и проступки, которые и вошли соответственно в различные кодексы. Сам термин «административные» приобрел публичный характер, направленный на рассмотрение споров между человеком и представителями власти по поводу законности принятого последними подзаконного акта.

Что касается административных правонарушений, направленных против общественного порядка и нравственности, то они разместились в указанных кодексах. Так, в Кодексе о нарушениях, предусмотрены три главы, отнесенные к различным разделам особенной части указанного кодекса. Первая глава «Нарушения против порядка управления в сфере здравоохранения и труда» предусматривает запрет на курение табачных изделий в запрещенных местах и запрет на нарушение общепринятых норм поведения в общественных местах (ст. 53). В самой диспозиции статьи дается расшифровка такому поведению, как плевание, сморкание, щелканье семечек и при этом данные список противоправных действий не является исчерпывающим [7].

В этом же разделе существует другая глава «Нарушения против управления в сфере охраны благоустройства» в которой, имеется норма запрещающая выброс и сжигание мусора в неустановленных местах (ст. 71). Наряду с этой нормой присутствует и другие нормы запрещающие открытие люков, колодцев, регулирование задвижек, срыв пломб (ст. 73) и норма предусматривающая ответственность за нарушение правил пользования пассажирским лифтом (ст. 77) [7]. Налицо конкретизация хулиганских действий в различных ее проявлениях, влияющих на общественный порядок и воспитывающий определенные правила поведения.

Третья глава представлена в отдельном разделе и именуется как «Нарушения порядка управления в сфере обеспечения общественного порядка, обращения оружия, других опасных предметов и веществ, а также обеспечение общественной и пожарной безопасности». Данная глава содержит две статьи направленные против общественного порядка, первая регулирует нарушения правил обеспечения общественной безопасности во время проведения массовых мероприятий (ст. 90) и вторая о нарушениях порядка проведения мирных собраний (ст. 91) [7]. При этом надо учесть, что за нарушения правил обеспечения общественной безопасности во время проведения массовых мероприятий, отвечают лица, уполномоченные на осуществление такого порядка, организаторы. Данный кодекс ограничивается данными правонарушениями направленными против общественного порядка и нравственности, и в данном кодексе нет норм о мелком хулиганстве, однако имеются нормы о запрещении загрязнений общественных мест.

Кодекс Кыргызской Республики о проступках также предусматривает нормы, направленных против общественного порядка и нравственности и они расположены в одном разделе, но в разных главах. Так, мелкое хулиганство (ст. 119), вандализм (ст. 120), стрельба из огнестрельного оружия в населенных

пунктах (ст. 121) расположились в главе «Проступки против общественного порядка» [8]. Норма, запрещающая распространение предметов порнографического характера (ст. 130) представлена в главе «Проступки против здоровья населения и общественной нравственности» [8].

Разделение административных правонарушений на нарушения и проступки, и их определение в различных законодательных актах, как это предусмотрено в Кыргызской Республике, вполне оправдано и эффективно, так как административные правонарушения различаются по степени общественной опасности, по размеру причиненного вреда и, следовательно, должны быть расположены в соответствующих кодексах. Мелкое хулиганство, указанное в КоАП РК предполагает наличие нескольких запрещенных деяний и в том числе как плевание, сморкание, щелканье семечек, бросание окурков, которые по степени общественной опасности меньше чем другие действия, отнесенные к хулиганству и, следовательно, необходим различный подход в пресечении данных правонарушений. Поэтому данный опыт можно считать наиболее приемлемым для Казахстана.

В ряду административных правонарушений посягающих на общественный порядок и нравственность выделяется мелкое хулиганство, число таких дел неуклонно растет. Так пример, только Специализированным межрайонным административным судом г. Астаны за 2014 год рассмотрено 4 112 дел, за 2015 – 2 809 дел, за 2016 год – 2 623 дел, за первое полугодие 2017 года – 2 847 дел [2]. Действительно, налицо динамика рассмотрения дел за мелкое хулиганство, и причина такого роста основана, прежде всего, на оперативности выявления и регистрации таких правонарушений сотрудниками внутренних дел Республики Казахстан при непосредственном участии общественности.

Мелкое хулиганство, представляет собой нецензурную брань в общественных местах, оскорбительное приставание к физическим лицам, осквернение жилых помещений, загрязнение мест общего пользования, парков, скверов, в том числе выброс коммунальных отходов в неустановленных местах, и другие подобные действия, выражающие неуважение к окружающим, нарушающие общественный порядок и спокойствие физических лиц. Рассматривая объект правонарушения можно с уверенностью отнести его к общественному порядку и нравственности, а непосредственным объектом правонарушения являются общественно - правовые отношения, возникающие при соблюдении правил общественного порядка, которые возникают в общественных местах. Объективная сторона выражается активными действиями, выраженными в нецензурной бранью в общественных местах, оскорбительным приставанием к гражданам, осквернением жилых помещений, загрязнением мест общего пользования, парков, скверов, в том числе выбросом коммунальных отходов в неустановленных местах, и другими подобными действиями, выражающими неуважение к окружающим. Факультативным признаком объективной стороны является место, причем место имеет важное значение.

Главным квалифицирующим условием является место совершения и это место определено как общественное место. В КоАП РК не дается понятие общественного места, однако это понятие расшифровано в подзаконном акте, а именно в Правилах приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований, утвержденные приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 г. № 89. Согласно п. 27 данных Правил общественное место это «специально оборудованные места общего пользования в черте или вне городов и населенных пунктов, предназначенные для использования населением, а также проведения массовых мероприятий,

обслуживания и отдыха граждан» [10]. Далее в этих же Правилах описаны общественные места и к ним относятся организации образования, отдыха, здравоохранения, пункты общественного питания, кинотеатры, театры, цирки, концертные, смотровые и выставочные залы, спортивные арены и другие крытые сооружения, предназначенные для массового отдыха, в том числе ночные клубы и дискотеки, подъезды домов и т.п. Всего выделено десять таких объектов, однако, главным, определяющим общественное место наличие публичности, так как общественным любое место может стать при определенных обстоятельствах и в определенное время.

Несколько по иному представлена объективная сторона мелкого хулиганства в КоАП РБ и КоАП РФ. Так согласно ч. 1 ст. 20.1 КоАП РФ объективная сторона мелкого хулиганства заключается в нарушении общественного порядка, сопровождающееся нецензурной бранью, оскорбительным приставанием к гражданам, а равно уничтожением или повреждением чужого имущества [6]. На основании ст. 17.1 КоАП РБ объективная сторона мелкого хулиганства заключается в оскорбительном приставании к гражданам и другие умышленные действия, нарушающие общественный порядок, деятельность организация или спокойствие граждан [5]. Налицо существенное отличие объективной стороны мелкого хулиганства КоАПов различных стран. Можно выделить одно существенное отличие объективной стороны мелкого хулиганства, предусмотренного в КоАП РК от объективной стороны мелкого хулиганства, предусмотренных в КоАП РБ и КоАП РФ. Таким различием является наличие в объективной стороны мелкого хулиганства, предусмотренного в КоАП РК - осквернение жилых помещений, загрязнением мест общего пользования, парков, скверов, в том числе выбросом коммунальных отходов в неустановленных местах. Данные действия предусмотрены в различных статьях КоАП РБ и КоАП РФ и регулируют различные общественные отношения. Так, например, ч. 2 ст. 18.4 КоАП РБ предусматривает административную ответственность за выбрасывание мусора или иных предметов из железнодорожного транспортного средства [5]. Ч. 1 ст. 18.9 КоАП РБ предусматривает административную ответственность за выбрасывание мусора или иных предметов из транспортного средства [5].

Подобные нормы имеют место и в КоАП РФ. Так, например, согласно ч. 2 ст. 11.17 КоАП РФ физические лица подлежат административной ответственности за «выбрасывание мусора или иных предметов на железнодорожные пути и платформы либо за борт судна морского или внутреннего водного транспорта» [6]. Засорение обочины дорог и проезжих частей, в том числе выбрасывание мусора из автомобилей запрещено ст. 12.33 КоАП РФ. Относительно загрязнения дворов и подъездов домов, то на этот счет имеются нормы предусматривающие ответственность. Так, например, по ст. 8.1 КоАП РФ усматривается административную ответственность за «несоблюдение экологических требований при территориальном планировании, градостроительном зонировании, планировке территории, архитектурно-строительном проектировании, строительстве, капитальном ремонте, реконструкции, вводе в эксплуатацию, эксплуатации, выводе из эксплуатации зданий, строений, сооружений и иных объектов капитального строительства» [6]. В данном случае речь идет о выбросе мусора из окон домов, загрязнении подъездов домов и прилегающих к дому территорий. Что касается загрязнения парков, скверов, лесов то по данному случаю предусмотрена ответственность по ст. 8.31 КоАП РФ, согласно которой запрещено нарушать правила санитарной безопасности лесов [6].

Несомненно, данные нормы вполне эффективны и их принятие было продиктовано практической необходимостью. И надо отдать законодателю должное за данную структуру, которая отграничила мелкое хулиганство от

несвойственных мелкому хулиганству действий, таких как загрязнение территорий и выброс мусора. Данная концепция вполне оправдана, так как нельзя объединять мелкие бытовые правонарушения с более серьезными нарушениями, ставя в один ряд такие действия как нарушения общественного порядка, сопровождающиеся нецензурной бранью, оскорбительным приставанием к гражданам, а так же уничтожением или повреждением чужого имущества с загрязнением территорий, выбросом мусора, щелканем семечек. Эти действия различаются по степени общественной опасности и не могут одинаковую меру наказания.

На основании вышесказанного можно сделать вывод, о том, что в ряду административных правонарушений посягающих на общественный порядок и нравственность наибольшего распространения в практике Казахстан получило такое нарушение как мелкое хулиганство, которое имеет место в административном законодательстве стран СНГ, а именно в КоАП РФ и КоАП РБ. В Кыргызской Республике все административные правонарушения, были разделены на нарушения и проступки, которые и вошли соответственно в различные кодексы. Сам термин «административные» приобрел публичный характер, направленный на рассмотрение споров между человеком и представителями власти по поводу законности принятого последними подзаконного акта.

Что касается административных правонарушений, направленных против общественного порядка и нравственности, то они разместились в указанных кодексах. Разделение административных правонарушений на нарушения и проступки, и их определение в различных законодательных актах, как это предусмотрено в Кыргызской Республике, вполне оправдано и эффективно, так как административные правонарушения различаются по степени общественной опасности, по размеру причиненного вреда и, следовательно, должны быть расположены в соответствующих кодексах. Мелкое хулиганство, указанное в КоАП РК предполагает наличие нескольких запрещенных деяний и в том числе как плевание, сморкание, щелканье семечек, бросание окурков, которые по степени общественной опасности меньше чем другие действия, отнесенные к хулиганству и, следовательно, необходим различный подход в пресечении данных правонарушений. Поэтому данный опыт можно считать наиболее приемлемым для Казахстана.

Разделение действий охватывающих объективную сторону мелкого хулиганства в различные главы административного законодательства, по примеру Российской Федерации и Республики Беларусь вполне эффективное решение и их принятие было продиктовано практической необходимостью. И надо отдать законодателю должное за данную структуру, которая отграничила мелкое хулиганство от несвойственных мелкому хулиганству действий, таких как загрязнение территорий и выброс мусора. Данная концепция вполне оправдана, так как нельзя объединять мелкие бытовые правонарушения с более серьезными нарушениями, ставя в один ряд такие действия как нарушения общественного порядка, сопровождающиеся нецензурной бранью, оскорбительным приставанием к гражданам, а так же уничтожением или повреждением чужого имущества с загрязнением территорий, выбросом мусора, щелканем семечек. Эти действия различаются по степени общественной опасности и не могут одинаковую меру наказания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года //

http://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-lidera-nacii-nursultana-nazarbaeva-narodu-kazahstana-strategiya-kazahstan-2050-novyi-politicheskii

2. Кудрявцев Л.Д. Современное общество и нравственность // https://www.portal-slovo.ru/pedagogy/37890.php?ELEMENT_ID=37890&SHOWALL_1=1

3. Дизер О.А. Общественная нравственность как объект полицейской защиты // <https://cyberleninka.ru/article/n/obschestvennaya-nravstvennost-kak-obekt-politseyskoy-zaschity>

4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399

5. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях // <http://kodeksy.by/коар>

6. Кодекс об Административных Правонарушениях Российской Федерации // <http://www.kodap.ru/#коарпф>

7. Кодекс Кыргызской Республики о нарушениях (от 13 апреля 2017 г.) // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111565>

8. Кодекс Кыргызской Республики о проступках (от 1 февраля 2017 г.) // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/111529>

9. Жолдаспаева Г.К. Административные правонарушения, посягающие на общественный порядок и нравственность // <http://infozakon.kz/courts/4540-administrativnye-pravonarusheniya-posyagayuschie-na-obschestvennyu-poryadok-i-nravstvennost.html>

10. Правила приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований, утвержденные приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 г. № 89 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744>

Ахметова А.Б.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі Академиясының
магистранты

КӨЛІКТЕГІ ҚОҒАМДЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕЙТІН ӘКІМШІЛІК ЗАҢНАМАЛАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ БОЙЫНША КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін көзделген әкімшілік жауаптылыққа талдау жүргізіліп, кейбір мәселелер бойынша нақты мысалдар келтірілді. Жол жүрісі қағидаларын бұзуды жеткілікті деңгейде саралау мен тиісінше жауаптылық тағайындаудағы кемшіліктер көрсетілді. Өзекті тақырыптардың бірі – көлік құралын басқару құқығынан айыру сияқты әкімшілік жаза түрі теориялық және практикалық жағынан қарастырылды. Жұмыс барысында шет мемлекеттердің заңнамасымен салыстырмалы талдау жүргізілді. Жетілдіру мәселелері бойынша ұсыныстар берілді.

Кілт сөздер: әкімшілік жауаптылық, әкімшілік құқық бұзушылық, масаң күйде көлік жүргізу, көлік құралын басқару құқығынан айыру, жүргізуші куәлігі.

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ административной ответственности за административные правонарушения на транспорте, приведены конкретные примеры по некоторым вопросам. Были рассмотрены недостатки в квалификации и назначении надлежащей ответственности за нарушение правил дорожного движения. Одной из актуальных тем является теоретическая и практическая основы вида административного взыскания в виде лишения права управления транспортным средством. В ходе работы проведен сравнительный анализ законодательства иностранных государств. Даны рекомендации по вопросам совершенствования.

Ключевые слова: административная ответственность, административное правонарушение, управление транспортом в состоянии опьянения, лишение права управления транспортным средством, водительское удостоверение.

ABSTRACT

The article analyzes the administrative responsibility for administrative offenses in transport, provides specific examples on some issues. It was demonstrated that there was a lack of adequate qualification and accountability for traffic violations. One of the topical issues is the theoretical and practical consideration of the type of administrative penalty in the form of deprivation of the right to drive a vehicle. In the course of the work a comparative analysis of the legislation of foreign countries. Recommendations for improvement are given.

Keywords: administrative responsibility, administrative offense, management of transport in a state of intoxication, deprivation of the right to drive a vehicle, driver's license;

Қазіргі уақытта көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар құқыққа қарсы ең кең тараған көріністерінің бірі болып табылады.

Соттар Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (бұдан әрі –ӘҚБТК) 30-тарауы бойынша заңнаманы қолдану мәселелері бойынша негізгі нормативтік құқықтық актілер Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, «Жол жүрісі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы және 2015 жылғы 7 қаңтардан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 13 қарашадағы № 1196 қаулысымен бекітілген Жол жүрісі қағидалары (бұдан әрі – Жол жүрісі қағидалары, ЖЖҚ) болып табылады. Сонымен қатар, соттар істерді қарау кезінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысын, нұсқаулықтарын және көлік және жол шаруашылығы саласындағы қатынасты реттейтін Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының басқа да заңға тәуелді актілерін қолданады. [1]

Дегенмен, аталған құқықтық актілер кейбір жағдайларды қамтымайды.

Әкімшілік заңнамада көліктегі құқықбұзушылықтар, оның ішінде жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы бойынша саралау мен тиісінше жауаптылық тағайындауда кемшіліктер орын алуда. Аталған әкімшілік құқық бұзушылықтар жол қозғалысы және пайдалану ережелерін әрекет арқылы бұзуы жеткілікті деңгейде сараланбайды, келтірілген материалдық шығын мөлшері ескерілмейді. Мәселен, әкімшілік жазалау шарасы, яғни көлік құралын басқару құқығынан айыру орын алған кейбір әкімшілік құқық бұзушылыққа тағайындалуы тым қатал, кемінде альтернативтік жаза түрі де көзделмеген.

Мысалы, Астана қаласы азаматша Б.У. Жолдасбекова мемлекеттік нөмірі (әрі қарай м/н) 039 PDA «TOYOTA CAMRY» маркалы автокөлігін басқара отырып, 2018 жылдың 05 мамырында күні сағат шамамен 19.30-да Қапшағай тас жолында жүріп келе жатып, жол бойында тоқтауда тұрған м/н 345 PСA «ЛАДА» маркалы

автокөлігімен соқтығысып, жол көлік оқиғасы орын алған. Жүргізушілер өз-ара келісіп, көліктерге келтірілген материалдық зиянды өтейтін болып жол көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалған. Бірақ осы болған жол көлік оқиғасын «Арбуз» дүкен сатушысы көріп, «Жол полиция» қызметкерлеріне хабарлаған. Салдарынан, екі жүргізушіге ҚР ӨҚБТК 611-бабының 2 бөлігіне сәйкес әкімшілік хаттама жасақтап, іс материалдары сотқа жолданған. Ал, сот осы бабтың нормаларын басшылыққа алып, екі жүргізушінің де көлік құралын басқару құқығынан бір жылға айыру жазасын қолданған.

Жоғарыда көрсетілген жағдайлар көп орын алуда және абсолютті жаза ғана қолдану көзделген, сол себепті көлік жүргізушілер тарапынан сұрақтар туындауда. Егер екі тараптың бір-біріне деген наразылықтары болмаса, неге көлік құралын басқару құқығынан айыру сияқты тым қатал жаза түрі қолданған. Мүмкін жүргізушілерде көлік басқару қаражат табудың бірден бір көзі болар, ол жайтта ескерілмейді.

Сондықтан, көлік құралдарын басқару құқығынан айырумен байланысты қоғамда туындайтын әкімшілік құқықтық қатынастарды осы мақалада зерттеу мен жетілдіру жолдарын айқындау мақала тақырыбының өзектілігін артыруда.

Көлік құралдарын басқару құқығынан (бұдан әрі – КҚБҚ) айыру – көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар жасағаны үшін қолданылуы тиіс әкімшілік жаза. Бұл жазаның ерекшелігі негізгі және қосымша шара ретінде қолданылуында. Көлік құралдарын басқару құқығынан айыру мерзімі алты айдан кем болмауға және он жылдан аспауға тиіс.

Көлік құралдарын басқару құқығынан айыруды, көлік құралын масаң күйде басқару не масаң күйді куәландырудан белгіленген тәртіппен өтуден жалтару, сондай-ақ аталған адамдардың белгіленген қағидаларды бұзып, өздері қатысушысы болып табылған жол-көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу жағдайларын қоспағанда, бұл құралдарды мүгедектігіне байланысты пайдаланатын адамдарға қолдануға болмайды. [2]

Аталған әкімшілік жазаға Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы [3], Америка Құрама Штаттарының Нью-Йорк штаты [4] негізінде мемлекет аралық салыстырмалы мәліметтер келтірсе болады.

Кесте-1. Қазақстан Республикасы мен өзге мемлекеттерде КҚБҚ айыру түріндегі әкімшілік жазаның қолданылуын салыстыру

КҚБҚ айыруды көздейтін құқық бұзушылықтың түрі	Қазақстан Республикасы	Ресей Федерациясы	АҚШ: НЬЮ-ЙОРК штаты
<i>Көлік құралын масаң күйде басқару</i>	КҚБҚ-нан 3 жыл мерзімге айыруға әкеп соғады, бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекеттер – 15 тәулікке әкімшілік қамаққа алуға және 6 жыл мерзімге КҚБҚ айыруға әкеп соғады	30 мың рубль көлеміндегі айыппұлмен қоса КҚБҚ-нан 1,5 жылдан 2 жылға дейін	КҚБҚ-нан айыру кемінде 1 жыл көлемінде, DWAI-Drug – 6 ай, 1 жыл ішінде қайталануы – 1 жылға; Алкогольдің (DWAI) әсерінен басқару қабілетінің төмендеуі жағдайында жүргізу. Жүргізуші

			куәлігінен 90 күнге уақытша айыру.
<i>Көлік құралы қозғалысының белгіленген жылдамдығынан асыру, осы құқық бұзушылықты қайталау белгілі бір мерзім ішінде; Жол қозғалысы ережелерін бұзатырып, қарсы жүруге арналған жолаққа не қарсы бағыттағы трамвай жолдарына шығу;</i>	Жол жүрісіне қатысушының жол жүрісі қағидаларын авариялық жағдай туғызуға әкеп соққан бұзушылығы он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады. Егер бұл жол жүрісі қағидаларында тыйым салынған жағдайларда, жолдың жүру бөлігінің қарсы бағытта жүруге арналған жағына, оның ішінде кері бұрылып немесе бұрылыс жасап шығу – алты ай мерзімге КҚБҚ-нан айыруға әкеп соғады Теміржол өтпелерінен өту қағидаларын бұзу алты ай мерзімге КҚБҚ-нан айыруға әкеп соғады.	4 айдан 6 айға дейін 4 айдан 6 айға дейін	Жылдамдық а жарыстарға қатысу: 6 айға куәлікті жою. Келесі үш жыл ішінде: 6 айға куәлікті жою. 18 ай ішінде жол қозғалысы ережелерін (ЖҚЕ) үш рет бұзу және/немесе жылдамдықтың артуы. 6 айға куәліктің күшін жою. Үш жыл ішінде тоқтап қалған мектеп автобусын үш рет басып озу. 6 айға куәліктің күшін жою. Оқиға болған жерден өліммен аяқталған немесе адам жарақаттанған жерден қашу. 6 айға куәліктің күшін жою.
<i>Масаң күйді куәландырудан белгіленген тәртіппен өтуден жалтару</i>	отыз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады; бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекет – КҚБҚ-нан алты ай мерзімге айыруға әкеп соғады;	бес мың рубль мөлшерінде әкімшілік айыппұл салуға немесе төрт айдан алты айға дейінгі мерзімге көлік құралдарын жүргізу құқығынан айыруға әкеп соғады	500 \$ бірінші рет, екінші рет 700 \$ КҚБҚ-нан айырумен бірге
<i>Белгіленген қағидаларды бұзып, өздері</i>	бір жыл мерзімге КҚБҚ-нан айыруға әкеп соғады	бір жылдан бір жылға дейінгі мерзімге көлік	бегілі-бір мөлшердегі айыппұл

қатысушысы болып табылған жол-көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу		құралдарын жүргізу құқығынан айыруға немесе он бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамауға әкеп соғады	
Жүргізушінің көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде басқаруы, сол сияқты көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның басқаруына беру	үш жыл мерзімге айыруға әкеп соғады	30 мың рубль көлеміндегі айыппұлмен қоса КБҚ-нан 1,5 жылдан 2 жылға дейін	КҚБҚ-н 6 айға тоқтата тұру

*кесте автормен құрастырылған

Др. Йенс Деппенің Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдерінде жалпы әкімшілік құқықты дамыту атты талдауында көрсетілген қорытындысына сай жекелеген елдердің шеңберінен шығатын салыстыру реформаға серпін береді. [5,42] Осыдан, Америка Құрама Штаттарын алатын болсақ (Нью-Йорк штаты негізінде) КҚБҚ-н тек қана айыру көзделмейді, сонымен қатар бізде жоқ КҚБҚ-н тоқтату сияқты альтернативті жаза көзделгенін байқаса болады. Ал, белгіленген қағидаларды бұзып, өздері қатысушысы болып табылған жол-көлік оқиғасы болған жерден кетіп қалу сияқты құқық бұзушылық біздің мемлекетімізде қалған мемлекеттердегі айыппұл сияқты жазаға қарағанда қатаң түрдегі жазаны – бір жыл мерзімге КҚБҚ-нан айыруға әкеп соғады екен.

Әкімшілік жаза толық және жедел түрде орындалуы тиіс. Жазаның орындалуы құқық саласының міндеттеріне жетуіне септігін тигізеді. Әкімшілік жазаның басты міндеттерінің бірі – құқық бұзушылықтың алдын-алу. Қазіргі таңда, «Жол жүрісі қағидаларын» сақтамау, оның ішінде әсіресе жүргізушінің көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде басқаруы, сол сияқты көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның басқаруына беру қауіпсіз жол жүрісінің басты қаупі. Құқық бұзушылыққа сәйкес туындаған жауапкершілік тиісті орындалуы қажет.

Айталық, «Емтихандарды қабылдау және жүргізуші куәліктерін беру қағидалары» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 2 желтоқсандағы бұйрығына (бұдан әрі – Қағидалар) сәйкес жүргізуші куәлігін оның жоғалуына байланысты алу үшін аталған Қағидалардың 77-тармағының 1), 2), 3), 5) тармақшаларында көрсетілген құжаттарды ұсынады. Ол құжаттарға: 1) нысан бойынша жүргізуші куәлігін алуға толтырылған бланкі; 2) жеке басын куәландыратын құжат (жеке басты сәйкестендіру үшін); 3) медициналық анықтама мен оның көшірмесі; 5) мемлекеттік баж төленгенін растайтын құжат

жатады; Құжаттар тізімінде жеке тұлғаның қай уақыттан бері жүргізуші куәлігін жоғалтқандығын анықтайтын құжат көрсетілмеген. [6]

Уақытша жүргізуші куәлігі жоғалған кезде жаңасын беру емтихандар тапсырмай жүзеге асырылады. Бұл жерде тұлғаның қандай мерзімде көлік құралдарын пайдаланбағанын білу мүмкін емес. Аталған норма теориялық және практикалық дағдыларын жоғалтқан азаматтардың қайтадан көлік құралдарын басқара алуына мүмкіндік береді. Осыған байланысты, КҚБҚ-н жоғалтқан адамдардың куәлікті қайтару мақсатында өтініш жасау құқығының ең төменгі мерзімдерін белгілеуді жөн деп есептейміз. Әрине, азаматтардың қай мезеттен бастап көлік құралдарын пайдаланбағанын анықтау қиындығына байланысты бұл сұрақ әлі де зерттеуді талап етеді.

Келесі мәселе, ӘҚБтК-нің 610 бабының 1 бөлігімен көзделген құқықбұзушылықта, көлік құралдарын, жүктерді, жолдарды, жолдағы және басқа да құрылысжайлардың немесе өзге де мүліктің бүлінуіне алып келген, материалдық залал келтірген көлік құралдары жүргізушілерінің жол жүрісі қағидаларын бұзуы жиырма айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе алты айға дейінгі мерзімге көлік құралын басқару құқығынан айыруға әкеп соғады. Ал дәл сол құқықбұзушылықты көлік құралдарын басқару құқығы жоқ не басқару құқығынан айырылған адам жасаған болса – алпыс айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады. Субъектісіне қарай жазаларды осылайша бөлу әкімшілік жазаның мақсаттарына сәйкес келмейді, бұл жерде құқық бұзушының өзінің де, басқа тұлғалардың да жаңа құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында қарасақ, болашақта мұндай бірдей әрекетке әр-түрлі жаза түрін көздеу керісінше, көлік құралдарын басқару құқығы жоқ не басқару құқығынан айырылған адамдардың жағдайын ерекшелеп отыр. Санкцияның әр-алуандығы ӘҚБтК-нің 596, 611, 613 баптарында көзделген. [7]

ӘҚТК-нің 608 бабында көзделгендей, жүргізушінің көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде басқаруы – КҚБҚ жоқ адамдар жасаған болса - жиырма тәулікке әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады, ал ӘҚТК-нің 50 бабына сәйкес жүкті әйелдерге және он төрт жасқа дейінгі балалары бар әйелдерге, он сегіз жасқа толмаған адамдарға, 1 және 2-топтағы мүгедектерге, сондай-ақ елу сегіз жастан асқан әйелдерге, алпыс үш жастан асқан еркектерге және он төрт жасқа толмаған балаларын жалғыз өзі тәрбиелеп отырған еркектерге әкімшілік қамаққа алуды қолдануға болмайды. Альтернативті жаза түрі көзделмеген.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2017 жыл 6 қазандағы №7 нормативтік қаулысына сәйкес тиісті санаттағы көлікті басқару құқығы жоқ жүргізушілердің, екі субъекті бір мезгілде тікелей аталатын нормаларды (мысалы, ӘҚТК-нің 612-бабының екінші бөлігінде) қоспағанда, көлік құралын басқару құқығы жоқ жүргізушілерге теңестірілуі мүмкін емес. Сондықтан көлік құралын алкогольдік масаң күйде басқару жүргізуші куәлігінде осы санаттағы көлік құралдарын басқаруға рұқсаты болмаған кезде ӘҚТК-нің 608-бабының алтыншы бөлігі бойынша емес, жиынтығы бойынша ӘҚТК-нің 608-бабының бірінші бөлігімен (үш жыл КҚБҚ айыру) және өзге де саралау белгілері болмаған жағдайда ӘҚТК-нің 612-бабының екінші бөлігімен (15 АЕК айыппұл) саралануға жатады. [1]

Мәселен, Жол жүрісі қауіпсіздігі саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді соттардың қарау практикасының ҚОРЫТУЫНАН: «Жамбыл облысының Тараз қаласының мамандандырылған әкімшілік сотының 2014 жылғы 29 қазандағы қаулысымен ӘҚБтК-нің 468-1-бабы және ӘҚБтК-нің 469-бабының 2-бөлігі бойынша әкімшілік құқық бұзушылық жасауда кінәлі деп танылды. ӘҚБтК-нің 468-1-бабы бойынша П.Г. Кондратьев сомасы 370400 теңге 200 айлық есептік

көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салу түрінде әкімшілік жазалауға, ӘҚБТК-нің 469-бабының 2-бөлігі бойынша көлік құралын жүргізуге бір жыл мерзімге құқығынан айыру түрінде әкімшілік жазалауға ұшырады. Жамбыл облысының азаматтық және әкімшілік істер жөніндегі апелляциялық сот алқасының 2015 жылғы 16 қаңтардағы қаулысымен бірінші инстанция сотының көрсетілген қаулысы өзгертілді. ӘҚБТК-нің 71-бабының негізінде П.Г. Кондратьев әкімшілік жазалауды орындауға кедергі келтіретін сырқатына байланысты ӘҚБТК-нің 468-1-бабы және 469-бабының 1-бөлігі бойынша әкімшілік жауапкершіліктен босатылды. Іс материалдарынан П.Г. Кондратьев 2014 жылғы 17 қыркүйекте ЖЖҚ 10.1-тармағын бұза отырып, жолды өтіп бара жатқан кәмелетке толмаған Ж.У. Мейірбекке соғып кеткен, содан кейін оқиға орнын қалдырып кеткенін атап өту қажет. Сот-медициналық сараптаманың 2014 жылғы 23 қазандағы қорытындысына сәйкес кәмелетке толмаған Ж.У. Мейірбектің денсаулығына орташа ауыр зиян келтірілген. Әкімшілік жазалау әкімшілік құқық бұзған адамға моральдық және дене күші бойынша жапа шектіруі өзінің мақсаты емес. Апелляциялық сатыдағы соты П.Г. Кондратьев бала кезінен бірінші топ мүгедегі, зейнетақыға өмір сүреді, оның мөлшері айына 30 100 теңгені құрайды. Сырқаттану тарихынан ұсынылған үзінділерге сәйкес ол бірқатар қатерлі сырқаттар және тұрақты медициналық 16 бақылауды және емделу курсынан өтуді қажет ететін операцияларды басынан кешіргенін анықтады. Осы мән-жайларда ӘҚБТК-нің 468-1-бабы бойынша 370 400 теңге мөлшерінде П.Г. Кондратьевке салынған айыппұл мөлшері және ӘҚБТК-нің 469-бабының 2-бөлігі бойынша салынған бір жыл мерзімге көлік құралын жүргізуден айыру түріндегі әкімшілік жазалау әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамға моральдық және дене күші бойынша жапа келтіруі мүмкін. П.Г. Кондратьев медициналық рәсімдерге күнделікті келу үшін жүру құралынан айрылады, сондай-ақ оның өмір сүруін қамтамасыз ету үшін қажетті дәрі-дәрмек құралдарын сатып алу кезінде материалдық шектеледі. Баяндалғанды ескере отырып, апелляциялық сатыдағы құқық бұзушы П.Г. Кондратьевке қатысты 2001 жылғы 30 қаңтардағы ӘҚБТК-нің 71-бабын қолдану мүмкін деп есептеді, оған сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық белгілерін қамтитын әрекет жасаған адам жағдай өзгеруі, сондай-ақ әкімшілік жазаны орындауға кедергі келтіретін сырқат нәтижесінде әкімшілік жауапкершіліктен босатылуы мүмкін және П.Г. Кондратьевті әкімшілік жазаны орындауға кедергі келтіретін сырқатына байланысты әкімшілік жауапкершіліктен босатылсын». [6]

Көліктегі қоғамдық қатынастарды реттейтін қолданыстағы әкімшілік заңнамаларды қарастыру және жетілдіру мәселелері бойынша жоғарыда сипатталғандай, субъектілердің жауапкершілігіндегі айырмашылық – негізсіз. Көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде басқаруы және осындай құқық бұзушылықты жасаған, бірақ КҚБҚ жоқ адамдар жасаған болса – бір құқық бұзушылық деп саралануы қажет, болашақ жүргізушілер үшін жүргізуші куәлігін алуға арыз берген күннен бастап көзделген санкцияға байланысты бір немесе екі жылға тыйым көзделінуі тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2017 жыл 6 қазандағы №7 нормативтік қаулысы // <http://sud.gov.kz/rus/content/2017-god>
2. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>
3. Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях (с изменениями на 6 марта 2019 года) // <http://docs.cntd.ru/document/901807667>

4. New York city Administrative code // [http://library.amlegal.com/nxt/gateway.dll/New%20York/admin/newyorkcityadministrativencode?f=templates\\$fn=default.htm\\$3.0\\$vid=amlegal:newyork_ny](http://library.amlegal.com/nxt/gateway.dll/New%20York/admin/newyorkcityadministrativencode?f=templates$fn=default.htm$3.0$vid=amlegal:newyork_ny)

5. Др.Йенс Деппе.Развитие общего административного права в странах СНГ // Заңгер Вестник Права Республики Казахстан. – 2011. – № 5 (118). – С. 36-43.

6. Көлік құралының сәйкестендіру нөмірі бойынша көлік құралдарының жекелеген түрлерін мемлекеттік тіркеу және есепке алу, Механикалық көлік құралдарын жүргізушілерді даярлау, Емтихандар қабылдау және жүргізуші куәліктерін беру қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 2 желтоқсандағы № 862 бұйрығы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V14C0010056#z9>

7. Жол жүрісі қауіпсіздігі саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді соттардың қарау практикасының ҚОРЫТУЫ. <http://office.sud.kz/forumTaldau/forum.xhtml?content=classes&category=50&article=3596&view=generalization>

Бабалиев Г.С.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі Академиясының
магистранты

САЛЫҚ САЛУ САЛАСЫНДА ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕРДІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада салық салу саласында әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді қарау ерекшеліктері және мәселелері зерттеледі. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі мен Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы Кодексінің нормаларына сілтеме жасалады. Сот практикасынан мысалдар келтіріледі. Германия мемлекетінің мысалында шетелдік тәжірибені негіздей отырып, салық салу саласында әкімшілік құқықбұзушылық туралы істерді қарау бойынша ұсыныстар беріледі.

Кілт сөздер: Салық салу, салық салу саласында әкімшілік құқық бұзушылықтар, сот практикасы.

АННОТАЦИЯ

В статье изучаются особенности и проблемы рассмотрения дел об административных правонарушениях в области налогообложения. Делаются ссылки на нормы Кодекса Республики Казахстан Об административных правонарушениях и Кодекса о налогах и других обязательных платежах в бюджет. Приводятся примеры из судебной практики. Основываясь на зарубежном опыте на примере Германии, даются рекомендации по рассмотрению дел об административных правонарушениях в сфере налогообложения.

Ключевые слова: Административные правонарушения в сфере налогообложения, налогообложения, судебная практика.

ABSTRACT

The article examines the features and problems of consideration of cases of administrative offenses in the field of taxation. References are made to the norms of the Code of the Republic of Kazakhstan On administrative offences and the Code on taxes

and other obligatory payments to the budget. Examples from judicial practice are given. Based on foreign experience on the example of Germany, recommendations on consideration of cases on administrative offenses in the field of taxation are given.

Keywords: Administrative offenses in the field of taxation, taxation, judicial practice.

Қазіргі нарықтық экономика жағдайында, салық жүйесінің қызметінің маңыздылығы ерекше, өйткені ол тек мемлекеттің қаржы институттарына ғана емес, халықтың әлеуметтік деңгейіндегі барлық сегменттік өмір тіршілігіне әсер етеді. Бұл жүйені жетілдіру, оны өркениетті жолға қою, салықтың құқықтық қатынастарының барлық субъектілерге тең болуын қамтамасыз ету - мемлекеттің бірінші реттегі мәселесі.

Кез келген мемлекетте салықтар мемлекеттік бюджеттің негізін құрайды. Салықтарды белгілеу жалпы мемлекеттік функцияларды қаржыландыруды қамтамасыз етеді [1, 140].

Салық салу (налогообложение) саласы мемлекеттің міндеті мен функцияларын жүзеге асыратын, мемлекет тарапынан мемлекеттік тетіктің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ететін маңызды элементі болып табылады. Салық салудың негізгі мақсаты - ұлттық және мемлекеттік бағдарламаларды жүзеге асыру үшін бюджетке қаражат жинақтау, мемлекеттік қаржы ресурстарын қалыптастыру және жұмылдыру болып табылады.

Салық салу саласын басқару уәкілетті мемлекеттік органдардың ұйымдастырушылық қызметі мен тиісті атқарушы-билікші қызметтерін бірдей қамтиды, сондай-ақ салық механизмдерінің тұтқалары мен әдістері, ынталандырулары мен жауапкершілік шаралары арқылы жүзеге асырылады [2, 167].

Айта кету керек, салық жинау - мемлекеттің өмір сүруінің негізгі шарттарының бірі екені көне заманнан келе жатқан қызмет болғанына қарамастан, қазіргі заманғы салық салу функциясының әлі де шешілмеген мәселелері құқықтық әдебиеттерде жарияланған. Мысалы, көптеген авторлар салық салу - мемлекеттің белгісі болып табылады, онымен бірге пайда болады, өйткені мемлекеттік аппаратты қамтамасыздандыру қажет деп ойлайды.

Сонымен қатар, әлемде ешбір мемлекет салықты толығымен жинай алмайтындығы және соның салдарынан барлық елдерде салықтық құқық бұзушылық экономикалық салада ең көп таралған құқық бұзушылық болып табылады. Салықтық кірістердің айтарлықтай көлемі көлеңкеленген, бұл кейбір қазақстандық сарапшылардың пікірінше, салық төлемдерінің 36,8-ден 43,3% -на дейін шығындарға әкеп соқтыртады. Бұл ретте салықты мемлекет қазынасына қайтару бойынша жүргізілетін әкімшілік сот процесін жүргізу мәселесін жетілдіру қазіргі кезде өзекті мәселеге айналған.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі (бұдан әрі – ҚР ӘҚБтК) салық төлеушілердің әкімшілік актілер мен іс-әрекеттерге шағымдану өкілеттіктерін кеңейтті [3]. Осылайша, әкімшілік істер бойынша шешімдерге келіскен салық төлеушілер енді мұндай шешімдерге кассациялық сот арқылы дербес шағымдануға құқылы.

Сондай-ақ, заңда салық төлеушілердің өтініштері бойынша жаңадан ашылған мән-жайларға сәйкес, әкімшілік істерді қайта қарау тәртібі белгіленеді. Бұл жағдайда, жаңадан ашылған мән-жайлар болған кезде салық төлеуші әкімшілік іс бойынша шешім шығарған істі қарау үшін сотқа (лауазымды адамға) өтініш беруге құқылы.

Салық төлеушілер әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша есептер жасауға уәкілетті салық органдарының (лауазымды тұлғалардың) кез келген

заңсыз іс жүргізу шешімдеріне және іс-әрекеттеріне наразылық білдіруге құқылы. Бұрын салық төлеушілер тек әкімшілік істер бойынша шешімдерге ғана шағымдану құқығы берілген.

Осыған байланысты салықтық құқық бұзушылық туралы істерді қарау үшін әкімшілік сот ісін жүргізудің теориялық және практикалық мәселелерін түсіну ерекше маңызды болып табылады.

Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы Қазақстан Республикасының Кодексінде (бұдан әрі - салық кодексі) салық түсінігі беріледі. Салықтар – осы Кодексте көзделген жағдайларды қоспағанда, мемлекет біржақты тәртіппен заң жүзінде белгілеген, белгілі бір мөлшерде жүргізілетін, қайтарымсыз және өтеусіз сипатта болатын, бюджетке төленетін міндетті ақшалай төлемдер [4].

Салықтар салық төлеушілері өз функцияларын орындау үшін қажетті мемлекеттік ақшалай кірістерді (бюджеттік және бюджеттен тыс қорлар) қалыптастырумен байланысты қаржылық қатынастар жиынтығының бөлігін көрсетеді. Экономикалық қатынастардың ажырамас бөлігі ретінде салық (қаржы қатынастары арқылы) экономикалық негізге жатады.

Осындай жағдайларда салықтық құқық бұзушылықтарға қатысты сот ісін жүргізу әкімшілік үдеріске жататындығын негіздеу өте маңызды.

Осы мәселе бойынша ғылыми ізденістердің нәтижелері бұл салалық институттың теориялық қамтасыздандыру саласындағы алшақтықты азайтып, салық саласы бойынша әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылықты жүзеге асырудың бірыңғай тұжырымдамасын әзірлеуге негіз бола алады.

Сонымен қатар, салық заңнамасында салықтық құқық бұзушылық бойынша сот ісін жүргізу мәселелері жеткілікті түрде шешуін таппағандықтан, бұл саладағы ғылыми зерттеулер, ҚР ӘҚБТК-нің салық бойынша жалпы ережелерді қолдану заңдылығын қамтамасыз етеді.

Салық саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық бойынша сот ісін жүргізу мәселелерін зерттеу - салық төлеушілердің әкімшілік және юрисдикциялық процестерге қатысты құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау өзектілігін арттыруда.

Мұндай процедурада тараптар арасындағы қатынастардың берік және тиімді әкімшілік-процессуальдық негіздерінің болмауы, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына елеулі де нақты қатер төндіруі мүмкін.

Қазіргі жағдайда салық салу саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы сот ісін жүргізуді қарау мәселесі теория үшін де, тәжірибе үшін де маңызды, бұл осы өндірісті іске асыруға айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Осыған байланысты, салық салу саласындағы әкімшілік юрисдикция субъектілерінің құқық қорғау қызметін зерделеу және оны одан әрі жетілдіру жөнінде ұсыныстар әзірлеу қажеттілігі туындап отыр.

Салық қатынастары саласындағы салық салу процесі бойынша жауапкершілікті жүзеге асыру мәселелерінің ішінара шешілген жағдайлары, бірқатар қаржылық және заң ғылымдарының өкілдері тарапынан ғылыми зерттелінген. Алайда онда, көбінесе, нормативтік актілер мен сот практикасының нақты ережелері түсіндірілген. Сондықтан, бірқатар маңызды мәселелер осы уақытқа дейін ғылыми талдау саласынан тыс қалуда. Сондай-ақ, шешуді қажет ететін, пікірталас тудыратын сұрақтар да жоқ емес. Сонымен қатар, негізгі әкімшілік заңнаманы өзгерту және Қазақстан Республикасы Салық кодексінің нормаларын қолдану практикасын ретке келтіру, терең теориялық талдауға негізделген салық салу саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық жағдайындағы тергеу істері бойынша сот өндірісі проблемаларын зерттеудің түбегейлі жаңа көзқарасын талап етеді, оның нәтижелерін, салық салу саласындағы әкімшілік

жауапкершілікті жүзеге асырудың икемді институционалдық механизмін дайындау барысында, ұсыныстар әзірлеу үшін қолдануға болады.

Салық органының әкімшілік жауапкершілік көзделетін тексерулері барысында әкімшілік құқық бұзушылық тіркелген жағдайда сот ісін қозғайды, мұнда оның бақылау және қадағалау қызметін жүзеге асырумен қатар тағы бір құзыры бар, ол - әкімшілік және юрисдикциялық қызмет.

Мұндай қызмет Салық кодексі және Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексімен реттеледі.

Салықтық құқық бұзушылық жазалануға тиіс, яғни, салықтық құқық бұзу, салық төлеушіге салық санкцияларын қолдану сияқты теріс салдарлардың пайда болуына әкеп соқтырады.

Салық салу мәселесі бойынша әкімшілік құқық бұзушылықтың екінші жағы, объективті жағы, мұнда «осы құқық бұзушылықты туындатып отырған, құқық нормалар жүйесі». Ол нақты актіні, оның салдарын, олардың арасындағы себеп-салдарды сипаттайды. Бұл жағдайда мұндай іс-әрекет жасаудың әдісі, уақыты, орны, әдісі, қайталануы, зияны, жүйелілігі және басқа да жағдайлары туралы айтуға болады.

Салық мәселесі бойынша, әкімшілік құқық бұзушылықтың объективті жағы - «шын мәнінде салық заңнамасында көзделген және салықтың сыртқы көрінісін (осындай болуын) сипаттайтын заңсыз әрекеттердің белгілер жиынтығын құрайды». Бұл әрекет кезінде және әрекетсіздікте де көрінуі мүмкін.

Мысалы, салық салу бойынша құқық бұзушылықтың объективті жағы ҚР ӨҚБТК-ң 273-бабында көрсетілген: Монополияға қарсы операцияларды жасау туралы есептер беруден бас тарту, трансферттік баға белгілеу туралы есеп беру, трансферттік баға белгілеу кезінде бақылауды жүзеге асыру үшін қажетті құжаттарды тапсыру». Бұл жағдай әрекет етумен (толық емес немесе бұрмаланған нысанда ақпарат беру) қоса әрекетсіздікпен (ақпарат бермеу) де анықталады.

Сот практикасынан мысал келтірейік. «Дружба» кафесін тексеру барысында, 600 тенге 00 тиынға үш самса сатқанда бақылау – кассалық аппарат қолданылмаған, чек толтырылмаған және шығарылмағаны анықталды. Сатып алушының өтініші бойынша оның сатып алған заттарына жұмсаған қолма-қол ақшасын растайтын құжат берілмеген.

Осылайша, ҚР ӨҚБТК 284-бабында «Бақылау-кассалық машиналарды қолдану тәртібін бұзу» бойынша заң бұзушылық орын алған.

Алматы қаласының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік соты бұл мәлімет бойынша құжаттарды және оған қоса берілетін дәйектерді зерделеп, әкімшілік құқық бұзушылық бойынша хаттама толтырып, іс қозғады. Істің барлық жағдайлары сотта қаралып, азамат А. 15000 тенге мөлшерінде әкімшілік айыппұл тағайындалды.

Енді осы құқық бұзушылық бойынша жүргізілген сот өндірісін оның белгілеріне қарап сипаттайық.

Салық саласында құқық бұзушылық белгісі көбінесе «уақыт әрекетсіздігі» нысанындағы құқық бұзушылық жиі кездеседі. Бұл жағдайда әрекетсіздіктің белгісі – уақыт. Осы белгіленген уақыттың ішінде салық төлемейген адам әрекетсіздік еткені үшін, әкімшілік құқық бұзушылық мәртебесіне ие болады.

Яғни, салық төлеуші заңда белгіленген мерзім ішінде салық төлемеген жағдайда, 272-бап бойынша, әкімшілік құқық бұзушылық жасайды.

Әкімшілік құқық бұзушылық заңы бойынша құқық бұзылған жердің орналасуы, салық саласы бойынша сот ісін қозғау себебі үшін маңызды емес.

Әкімшілік кодекс бойынша құқық бұзушылықтың «қайталану» белгісі құқық бұзушылықты ауырлататын мән-жай ретінде, әкімшілік жауапкершілікті күшейтеді. Сонымен қатар, Салық кодексінің нормасы бойынша, салықты төлемеудің

қайталану фактілері, құқық бұзушылық бойынша жаза тағайындау кезінде, жазаны ауырлату үшін қолдану керек екендігін белгілейді.

Шынында да, айыппұлдарды өндірудің төмен көрсеткіші әкімшілік құқық бұзушылық туралы әкімшілік заңнаманың міндеттерін шешуге ықпал етпейді. Осылайша, 2018 жылы 3508 атқарушы құжат бойынша өндірілуі қажет 1 млрд 644 млн. теңгенің 842 млн.226 мың теңгесі ғана өндірілген.

Бұл жинақталатын айыппұл сомасының 48,8 % құрайды.

Бұл жағдайда салық жинау саласында жүргізілетін қызметтің заңдық реттелуінің әлі де толық жетілмегенін байқауға болады.

Әрине, әкімшілік құқықбұзушылықтар жөніндегі заңнамаға, әкімшілік өндірісті жаңа, бұрынғысына қарағанда жоғарырақ кепілді деңгейіне көтерген, өте елеулі өзгерістер және толықтырулар кірді.

Бірақ, біздің көз қарасымыз бойынша, бүгінгі күнге өзінің жекеленген шешуін талап ететін бірнеше мәселелер әлі бар. Солай, 281-ші (төртінші, бесінші және алтыншы бөліктерімен), 282-ші (үшінші, төртінші, алтыншы, жетінші, тоғызыншы, он бірінші және он үшінші бөліктерімен), 283-ші, 283-1 баптарымен бекітілген әкімшілік құқықбұзушылықтары жөніндегі істерді қарастыру соттың ведомстволығына жатады. Әкімшілік салықтық құқық бұзушылықтардың қалған құрамдары уәкілетті органымен, яғни Қазақстан Республикасының мемлекеттің табыстары органдарының лауазымды тұлғаларымен қарастырылады [3].

ҚР ӘҚБТК-нің 43-тарауы әкімшілік құқықбұзушылықтар жөніндегі істерді уәкілетті органдарымен (лауазымды тұлғалармен) қарастыруын регламенттейді, ал 44-1-тарау - Соттардың әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарауы, әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша қаулыларға, айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқамаларға, жоғары тұрған органның (лауазымды адамның) шағым, наразылық бойынша қаулыларына сотқа шағым жасау, наразылық білдіруді көздейді.

Аталған нормаларда салық салу саласындағы әкімшілік құқықбұзушылықтар заңшығарушымен барлық басқа құқықбұзушылықтармен, еш бір жекелеусіз, бір қатарға қойылған. Осы көз қарас кем дегенде екі негіз бойынша пікірталасты тудырады.

Біріншіден салықтардың мағынасына назар аудару қажет. Салықтар, мемлекеттік бюджеттік саясаттың маңызды құралы ретінде бұл қоғамның жемістілігі және амандығының негізі. Салықтық төлемдері әлеуметтік саланы, мәдениеттің, білім берудің, өндірістің және ғылымның дамуын толықтырады. Бұқаралық табыстарды жасыруы және салықтарды төлеуден жалтаруы мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігінің ең маңызды қауіптердің бірі болғанын мамандар мойындағаны жайшылық емес [5, 36].

Екіншіден, салықтық заңнамасының күрделігін есепке алу қажет. Мысалға, салықтөлеушілері үшін, салық төлеумен байланысқан мәселелерді шешуі – олардың істерінің және ойларының барлығының тек бір ғана құрамды бөлігі. Шындығында, көпшілік үшін салықтық заңдылық – таныссыз зат ал заңгерлік тілі көбіне түсініксіз. Кейбір жағдайларда, мамандардың өздеріне осы не басқа салықтық жағдайын немесе салықтық нормасын толығымен түсіну өте қиын болады. Осының негізінде, салықтөлеушілердің де, салықтық әкімшіліктің кінәларымен әр түрлі салықтық даулар пайда болады.

Мысалы Германияда салықтық кеңес беруші деп аталынатын мамандық бар екен, олар өз клиенттеріне (салықтөлеушілерге) келісім-шарттың негізінде, олардың салықтық міндеттерін кепілді түрде орындауына көмек көрсететін қызметін ұсынады [6, 215].

Салықтық кеңесшілер, салық салу саласындағы мамандар ретінде, салық органдарының өкілдерімен бір тілде сөйлесуіне қабылетті. Салықтық кеңесшілер

салықтөлеушімен салық органы арасында объективтік те, субъективтік те түрінде делдал ретінде шығуы үшін арналған. Салықтық кеңесшінің қатысуымен салық органы үшін жиі осы не басқа нормативтік қағиданың мәнін түсіндірудің қажеттілігі жойылады. Осының бәрі толығымен салықтық дауларды болдырмауы бойынша алдын алу жұмысына толығымен көмектеседі, жиі бұл тек салықтық кеңесші салық төлеуге міндетті тұлғалар және салықтық әкімшілік арасында делдал ретінде ғана шығуынан тұрады.

Жоғарыда атап өткендей, соттардың ерекше мамандырылуының мысалы Германияда бар. Қаржылық істері бойынша германдық сот өндірісі қаржылық соттармен іске асырылады, осы соттар екі деңгейлі жүйені құрайды: жердің қаржылық істері бойынша соттар (der Finanzgericht), Мюнхенде орналасқан Федералды қаржылық сотпен басқарылатын соттар (der Bundesfinanzhof). Осы соттар орнатылған тәртіпте заңды және жеке тұлғалары бір жағынан және қаржылық органдары екінші жағынан пайда болған істерді қарастырады және шешеді. Неміс заңнамасы салықтық дауды шешудің мақсаттарында құрамына соттық және сот алдындағы шешуді қосатын, үлкен механизмді қарастырады. Германияда сотқа дейінгі тәртіп – міндетті болып есептелінеді, ол салық төлеушіден ең алдымен салық органына, тек содан кейін сотқа жүгінуін талап етеді [7, 89].

Талап арызды сотқа ұсынған кезде салық төлеуші өзіне қандай мақсаттарға жетуін қалайтынын және қандай құқықтық салдарды ол істің шешімінен күтетінін білуі тиіс. Қаржылық соттар туралы Заңның § 40-41 ішінде келесі талаптар көрінеді:

- дауласу немесе шағым беру бойынша талап (Anfechtungsklage),
- міндеттілігін орындауға мәжбүрлеу бойынша талап (Verpflichtungsklage),
- мойындау бойынша талап (feststellungsklage),
- салықтарды өндіріп алу бойынша құқыққа сыйымсыз әрекеттерге дауласу бойынша талап (Sprungklage),
- әкімшілік органдарының әрекетсіздігіне және бетімен жіберушілігіне талап (Untätigkeitsklage) [8].

Неміс тәжірибесі, мамандырылған соттар, жекелегенде Германияның қаржылық соттары, құқықтың күрделі салаларындағы дауларды шешу кезінде нәтижелі және судьялардың мамандырылуы істерді кепілді түрде қарастыруына әкелетінін дәлелдейді. Осы жердегі сөз, арнайы білімдерді талап ететін, салықтық даулар туралы, өйткені болашақта осы даулардың мазмұны күрделінеді, бұл салықтық заңнаманың және құқықтық даулардың құрамымен себептеді.

Аталған жағдайлардан салық салу саласындағы әкімшілік құқықбұзушылықтар бойынша істерді қарастыру өзінің ерекше шешімін талап ететіні айқын.

Қазіргі кезде осы істердің соттан тыс қарастыруына мамандар - салық органдарының қызметкерлері қатысады, ал сотпен қарастыру осындай мамандармен қамтамасыздандырылмаған. Осымен бірге, сотпен қарастыруға жататын істердің заңды шешілуі, осыған қоса уәкілетті органдарының лауазымды тұлғаларымен қарастыруға жататын істердің, оларды сотта шағымдану, наразылық білдіру жағдайларда қайтадан қарастыруы судьяның арнайы білімінің болуын талап етеді.

Сонымен, біздің ойымызша, республиканың соттық жүйесін әрі қарай дамыту мақсаттарын нәтижелі, әділді, жедел және қол жетімді әділсотты қамтамасыз етуін құрайтын салықтық заңнама саласындағы құқық бұзушылықтарды қарастыру бойынша мамандырылған әкімшілік сотты құруы қажет. Осындай жоба, «соттық жүйені дамытудың негізгі векторы – соттардың және судьялардың мамандырылуы...» Қазақстан Республикасының 2010-шы жылдан 2020-шы

жылдарына құқықтық саясаттың Концепциясында бекітілген [9] және онымен толығымен үйлеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

8. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-құқықтық түсініктеме. Авторлар ұжымы. Қазақстан Республикасының заң шығару институты. Алматы: «Жеті жарғы», 2005. – 392 бет.

9. Найманбаев С.М. Салықтық құқық: Оқулық. – Алматы: Жеті жарғы. – 2005. – 400 бет.

10. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>

11. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы (салық кодексі) Қазақстан Республикасының Кодексі 2017 жылғы 25 желтоқсандағы № 120-VI ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1700000120>

12. Шарихин А.Е. Обеспечение экономической безопасности: синергетический подход // Налоговая политика и практика. – 2006. – № 12 (48). – С. 36-39.

13. Буссе Р. Судебное разрешение налоговых споров в Германии, роль Конституционного Суда ФРГ в развитии налогового права // Налоговое право в решениях Конституционного Суда Российской Федерации 2008 года: По материалам VI Международной научно-практической конференции 17-18 апреля 2009 г. – М.: Статут. – 2010. – С. 215-218.

14. Конюхова А.А. Специфика разрешение налоговых споров в Германии // Право и управление. XXI век. №1 (30). – 2014. – С. 86-91.

15. Seer in Tipke/Kruse, § 40 FGO Rz. 83 ff. (Mai 2011).

16. 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы // http://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazakstan-respublikasy-prezidentinin-2009-zhylgy-24-tamyzdagy-858-zharlygymen-bekitilgen-kazakstan-respublikasynyn-2010-zhyldan-2020-zhylga-deiingi-kezenge-arnalghan-kukykyk-sayasat-tuzhyrymdamasyna-ozgerister-men-tolyktyrular-engizu-turaly

Багаева С.А.
магистант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ АДМИНИСТРАТИВНО- ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОФИЛАКТИКИ В СЕМЕЙНО-БЫТОВОЙ СФЕРЕ

АННОТАЦИЯ

Настоящая статья посвящена вопросу административно-правового регулирования профилактики и пресечения правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений в ряде зарубежных стран и возможность применения этого опыта в правоприменительной деятельности Республики Казахстан. Ценность семьи как одного из важнейших социальных институтов и ее ведущая роль в формировании каждого человека признается мировым сообществом. В позитивном развитии, сохранении и упрочении каждой семьи заинтересовано общество и государство. Приоритет защиты семьи государством закреплен как в

общепринятых нормах международного права, так и в законодательстве Республики Казахстан.

Ключевые слова: семейно-бытовые отношения, семья, брак, защитное предписание, защитный ордер бытовых отношений, правовые норм.

АҢДАТПА

Бұл мақала бірқатар шет елдерде отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу мәселелерін әкімшілік-құқықтық реттеу және Қазақстан Республикасының құқық қорғау қызметінде осы тәжірибені қолдану мүмкіндігі туралы мәселеге арналған. Ең маңызды әлеуметтік мекемелердің бірі ретінде отбасының құндылығы және әрбір адамның қалыптасуындағы жетекші рөлі әлемдік қауымдастықпен танылады. Қоғам мен мемлекет әр отбасының оңды дамуына, сақталуына және бірігуіне мүдделі, мемлекет тарапынан отбасын қорғаудың басымдықтары халықаралық құқықтың жалпы қабылданған нормаларында да, Қазақстан Республикасының заңнамасында да белгіленеді.

Түйін сөздер: отбасылық және отбасылық қатынастар, отбасы, неке, қорғаныс тәртібі, отбасылық қатынастардың қорғаныс тәртібі, құқықтық нормалар.

ABSTRACT

This article is devoted to the issue of administrative and legal regulation of the prevention and suppression of offenses in the field of family and domestic relations in a number of foreign countries and the possibility of applying this experience in law enforcement activities of the Republic of Kazakhstan. The value of the family as one of the most important social institutions and its leading role in the formation of each person is recognized by the world community. The society and the state are interested in the positive development, preservation and consolidation of each family. The priority of family protection by the state is fixed both in generally accepted norms of international law and in the legislation of the Republic of Kazakhstan

Keywords: family and domestic relations, family, marriage, protective order, protective order of domestic relations, legal norms.

Семья - это одна из величайших ценностей, созданных человечеством за всю историю его существования. В ее позитивном развитии, сохранении и упрочении заинтересовано общество и государство; в крепкой, надежной семье нуждается каждый человек независимо от возраста. Однако вне общества, вне государства нет и семьи. Она является своеобразным зеркальным отражением общества, отметил всемирно известный американский психолог Дейл Карнеги [1]. Ценность семьи как одного из важнейших социальных институтов и ее ведущая роль в формировании каждого человека признается мировым сообществом. Приоритет защиты семьи государством закреплен как в общепринятых нормах международного права, так и в законодательстве Республики Казахстан. Проводимая нашим государством семейная политика направлена на укрепление семьи и построение взаимоотношений между ее членами на основе ответственности, взаимопомощи, взаимной любви и уважения. Однако в современном казахстанском обществе наблюдается неблагоприятная тенденция, вызванная значительным числом преступлений и административных правонарушений в семейно-бытовой сфере.

Согласно статистическим данным за 2017 год суды в основном рассматривали дела по статье 73 КоАП РК в отношении супругов, которые составляют - 15 293 лиц или 50,2%, из них мужчин - 14 661 и 632 женщины.

Как отмечает Г.Н. Тарасова «В большинстве случаев жертвами правонарушения в сфере семейно-бытовых отношений являются женщины, то есть жены или гражданские супруги правонарушителей» [2].

Так, в Казахстане за 2017 год количество потерпевших составило 30 779 лиц, из них лица женского пола - 28 717 или 93,3%, лица мужского пола - 2 062 или 6,7 %, в том числе несовершеннолетние дети - 129 или 0,4%.[3].

Изучение дел указанной категории показало, что дела рассматриваются по заявлению другой стороны семейного конфликта, зачастую одна из сторон (в основном, мужчины), совершают данные правонарушения будучи в состоянии алкогольного опьянения, а также в случае развода, когда стоит вопрос о посещении общих детей одной из сторон. Нередки случаи, когда потерпевшими выступают престарелые родители, сестры, братья и дети лиц совершающего, протипротивоправные действия в сфере семейно-бытовых отношений.

Важная роль в обеспечении профилактики в сфере семейно-бытовых отношений является, безусловно, формирование надлежащей правовой базы. Систему нормативных правовых актов, регулирующих вопросы профилактики в сфере семейно-бытовых отношений., составляют нормы Конституции РК, нормативные правовые акты, нормативные постановления Конституционного Совета и Верховного Суда Республики, а также международные договорные и иные обязательства Республики.

Необходимо отметить, что Республика Казахстан является участником ряда международных договоров, на сегодняшний день международные договоры выступают в качестве ключевого фактора формирования и осуществления международных отношений. По статистике с применением норм различных международных договоров всего рассмотрено в 2017 году - 1 584 административных дел (2015 году - 113 дел). Из них 1 390 или 4,6% от рассмотренных дел указанной категории в отношении мужчин, 193 или 0,6 % - женщин и 1 дело в отношении несовершеннолетних.

На наш взгляд насилие и жестокое обращение в отношении детей и семьи, пренебрежение их интересами, либо игнорирование их, семейное неблагополучие являются одной из актуальнейших и глобальных проблем, поскольку имеет широкое распространение не только на территории Республики Казахстан, но и также в ряде многих зарубежных стран, более того на протяжении длительного времени актуальность этого вопроса сохраняется.

В настоящее время во многих странах приняты специальные законы о борьбе с домашним насилием. Перечень лиц, подпадающих под защиту актами о запрете домашнего насилия, постоянно расширяется [4].

Расширяется также список форм домашнего насилия: К примеру, во Франции в 2010 г. введен законодательный запрет под страхом уголовного наказания применять в семье психологическое насилие. Необходимо отметить, что в нашей стране вопросам психологического насилия внимание уделяется недостаточно.

В ряде европейских стран, в таких как Германия, Франция и Великобритания установлена ответственность за насильственный брак, а убийства «во имя чести семьи» за отказ вступить в принудительный брак, совершаемые членами семей, принадлежащих к определенным этническим группам, наказываются пожизненным тюремным заключением [5].

Анализ законодательства также свидетельствует об определенной тенденции к ужесточению наказаний, применяемых в отношении лиц, совершивших сексуальные преступления, в том числе в отношении членов семьи, особенно когда речь идет о детях. В большинстве случаев национальные законодательные предписания предусматривают специальную защиту либо

женщин и девочек, либо детей. На это же нацелены и правительственные программы помощи жертвам домашнего насилия.

Мировая практика выработала два основных подхода к проблеме предотвращения насилия в семье: карательный и ресторативный. Карательный метод направлен на разрушение цикла насилия путем расторжения отношений между конфликтующими сторонами и привлечения лица, виновного в нем, к уголовной ответственности. Именно этот способ доминирует в большинстве современных стран, законодательство которых идет по пути ужесточения уголовной ответственности за насильственные преступления в отношении детей и женщин. Ресторативный метод заключается в урегулировании конфликта и сохранении семейных отношений и в большей степени сводится к использованию мер гражданско-правового характера [6]. По нашему мнению, наиболее эффективно комплексное использование указанных методов.

Весьма эффективным административно-правовым средством предупреждения и пресечения правонарушений в сфере семейно-бытовых отношений в большинстве штатов США служит так называемый «Защитный ордер бытовых отношений». Данный ордер выносится судом в отношении лица, которое совершило акт семейного насилия. Суть ордера состоит в том, что на основании судебного решения данному лицу может быть запрещено приближаться к члену семьи (чаще всего к супруге или к бывшей супруге) ближе, чем на 100 метров, звонить или беспокоить иным образом, иначе это лицо может быть подвергнуто аресту, так как нарушение требований ордера является преступлением. Общение с детьми может также находиться под контролем суда [7].

В Федеративной Республике Германия закон также дает право судам издавать так называемые охранные приказы, на основании которых правонарушителем может быть запрещено: входить в совместно занимаемое жилище; подходить к потерпевшему ближе, чем на определенное расстояние; посещать определенные места, где бывает потерпевший; связываться с потерпевшим (например, по телефону, путем рассылки СМС или сообщений по электронной почте).

В Польше в качестве инструмента профилактики и преодоления домашнего насилия используется механизм под названием «Голубые Карты». При этом кризисное вмешательство представителей государственных структур в дела семьи не требует получения согласия ее членов. Методика процедуры была разработана Главной комендатурой полиции, Столичной комендатурой полиции и Государственным агентством решения проблем алкоголизма. Ценность данной процедуры в том, что она позволяет уже при первых признаках возможного применения домашнего насилия подключить к проблеме соответствующие местные органы социальной помощи, воспитательные и иные структуры. В результате своевременных действий складывается система профилактической работы с проблемными семьями. За первые 12 лет применения этой процедуры органы полиции, по разным оценкам, защитили от насилия от 100 до 150 тыс. человек. Наибольшая часть из них - это женщины и дети. Насилие в отношении детей опасно не только, а может быть даже и не столько непосредственной физической угрозой их жизни и здоровью. Полученное травмирующее воздействие на формирующуюся психику подчас сопровождает их всю жизнь. Сложность помощи детям, страдающим от домашнего насилия, предопределена и тем, что именно данная категория пострадавших, как правило, никогда сама не обращается, да и в силу возраста не может обратиться за помощью. Если к тому же малолетний ребенок не посещает ни детского сада, ни школы, насилие, ограниченное стенами его дома, может длиться годами. Именно поэтому столь

важна профилактическая и информационная составляющая процедуры «Голубые Карты».

Изначально кризисное вмешательство по правилам данной процедуры могли осуществлять только представители полиции, а с 2004 г. это было позволено и представителям органов социальной помощи [8]. В соответствии с процедурой «Голубые Карты» представители полиции при получении информации о фактах насилия в семье имеют право вмешаться на основании: приказа дежурного отделения полиции; приказа, изданного иным уполномоченным лицом; по собственной инициативе, на основе данных о наличии или обоснованной возможности совершения домашнего насилия и необходимости оказания помощи ее жертвам.

Законом Республики Беларусь от 4 января 2014 года № 122-З «Об основах деятельности по профилактике правонарушений» к одной из мер индивидуальной профилактики правонарушений отнесено защитное предписание. Защитное предписание - это установление гражданину, совершившему насилие в семье, ограничений на совершение определенных действий.

Защитным предписанием запрещается: предпринимать попытки выяснять место пребывания гражданина (граждан), пострадавшего (пострадавших) от насилия в семье, если этот гражданин (граждане) находится (находятся) в месте, неизвестном гражданину, совершившему насилие в семье; посещать места нахождения гражданина(граждан), пострадавшего (пострадавших) от насилия в семье, если этот гражданин (граждане) временно находится (находятся) вне совместного места жительства или места пребывания с гражданином, в отношении которого вынесено защитное предписание; общаться с гражданином (гражданами), пострадавшим (пострадавшими) от насилия в семье, в том числе по телефону, с использованием глобальной компьютерной сети Интернет.

Защитное предписание с письменного согласия совершеннолетнего гражданина (граждан), пострадавшего (пострадавших) от насилия в семье, обязывает гражданина, совершившего насилие в семье, временно покинуть общее с гражданином (гражданами), пострадавшим (пострадавшими) от насилия в семье, жилое помещение и запрещает распоряжаться общей совместной собственностью. Наиболее востребована практика, когда домашнего агрессора обязывают покинуть общее со своей жертвой жилье на срок от 3 до 30 суток, запрещают приближаться к ней вне дома, звонить по телефону, пытаться связаться через Интернет. [9].

Таким образом, вопросы профилактики насилия и жестокого насилия в отношении детей и семьи, как и правонарушений в целом, всегда являлись и являются приоритетными направлениями внутренней политики каждого государства.

По мнению С.В. Дармодехина «в научной литературе уже доказанным является мнение о том, что административные правонарушения сегодня превратились в одно из самых типичных криминогенных явлений. Следовательно, борьба с ними должна носить общегосударственный характер, а ее результаты должны учитываться при разработке стратегических вопросов, обеспечивающих безопасность личности, общества и государства» [10]. Разделяя позицию С.В. Дармодехина, Н.Г. Мельник, отмечал, что «одним из наиболее опасных и массовых видов административных правонарушений, имеющих общую тенденцию к росту, являются административные правонарушения, совершаемые в сфере семейно-бытовых отношений» [11].

Таким образом, изучение зарубежного опыта на примере указанных стран позволяет определить ряд мер, применение которых может позитивно сказаться на состоянии деятельности по пресечению правонарушений в сфере семейно-

бытовых отношений в Республики Казахстан. К ним можно отнести: охранные приказы; кризисное вмешательство представителей государственных структур, не требующее получения согласия членов такой семьи; защитный ордер бытовых отношений; отнесение правонарушений в семейно-бытовой сфере к числу административных правонарушений и ряд других. Актуальность проблемы правоотношений в сфере семейно-бытовых отношений для общества в целом не подвергаются сомнению. Решение этой проблемы возможно только при условии комплексного подхода, проведения целевых мероприятий, направленных на профилактику правоотношений в сфере семейно-бытовых отношений, создание условий для реабилитации жертв насилия, формирование нормативно-правовой базы регламентирующей вопросы ответственности за правонарушения и преступления, допущенные в семье.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Солодников В. В. Семья: социологическая и социально-психологическая пирамида // Социологические исследования. 1994, №6.
2. Тарасова Г.Н. Современная семья: проблемы и тенденции развития. Актуальные проблемы естественных и гуманитарных наук // Общественные науки. Ярославль, 1995.
3. Обобщение судебной практики рассмотрения административных дел в сфере семейно-бытовых отношений за 2016 год. Бюллетень Верховного Суда Республики Казахстан №6/2017
4. Додин, Е.В. Административная деликтология в системе юридической науки / Е.В. Додин // Советское государство и право. - 1991. - № 12. - С. 32-36.
5. Ремнев, В.И. Актуальные вопросы административной деликтологии в современный период / В.И. Ремнев // Актуальные проблемы административной деликтологии: сб. науч. трудов. - Киев, 1984. - С. 3-16.
6. Ананич, В.А. Организация криминологических исследований преступности: методические рекомендации / В.А. Ананич. - Минск: Академия МВД Республики Беларусь, 1995. - 34 с.
7. Статистический ежегодник Республики Беларусь, 2006: стат. сб. / Министерство статистики Респ. Беларусь. - Минск, 2006. - 615 с.
8. Шкарупа, В.К. Процессуальные средства выявления органами внутренних дел причин и условий совершения административных правонарушений / В.К. Шкарупа // Актуальные проблемы административной деликтологии: сб. науч. трудов. - Киев, 1984. - С. 161-169.
9. Петрунина, И.К. К вопросу о причинах административных правонарушений в торговле / И.К. Петрунина // Актуальные проблемы административной деликтологии: сб. науч. трудов. - Киев, 1984. - С. 81-87.
10. Дармодехин С.В. Вариант программы Российской Федерации по обеспечению защиты и развития детей в 90-е годы // проблемы семьи и семейной политики. М. 1993, №11.
11. Мельник, Н.Г. Причины и профилактика административно-наказуемых нарушений паспортной системы / Н.Г. Мельник // Актуальные проблемы административной деликтологии: сб. науч. трудов. - Киев, 1984. - С. 130-137.

Басканбаева Д.Б.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРҒА ҚАТЫСТЫ ӘКІМШІЛІК ІСТЕРДІ ҚАРАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада кәмелетке толмағандардың әкімшілік жауаптылығының ерекшеліктері қарастырылды. Кәмелетке толмаған тұлғаға қаулы бойынша әкімшілік жаза тағайындау және қаулының орындалуы, кәмелетке толмағандарға қатысты әкімшілік жауапкершіліктің түсінігі және оған тарту ерекшеліктері, кәмелетке толмағандарға қатысты әкімшілік істі қарау соттылығы туралы, кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқық бұзушылықтары туралы сот практикасы және балаларды арнайы білім беру ұйымдарына орналастыру жөніндегі тақырыптар талқыланды.

Кілтті сөздер: кәмелетке толмағандар, әкімшілік құқық бұзушылық, әкімшілік жауаптылық, әкімшілік жаза, мінез-құлық, .

АННОТАЦИЯ

Были обсуждены вопросы исполнения постановления и назначения административного взыскания по постановлению на несовершеннолетнего, понятия и особенности привлечения к административной ответственности в отношении несовершеннолетних, подсудности рассмотрения административных дел в отношении несовершеннолетних, судебной практики об административных правонарушениях несовершеннолетних и помещения детей в специальные организации образования.

Ключевые слова: несовершеннолетние, административные правонарушения, административная ответственность, административное взыскание.

ABSTRACT

The sides discussed the issues of execution of decisions and the imposition of administrative penalties Ordinance for minors, the concepts and features of administrative responsibility of minors, jurisdiction of administrative matters in juvenile court practice on administrative offences of minors and children in special education organizations.

Keywords: minors, administrative offenses, administrative responsibility, administrative penalty, administrative responsibility.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы тарихи қалыптасу кезеңін өткізуде. Шынайы құқықтық мемлекет құру – күрделі процесс. Алдыға қойылған талап – қоғамдық өмірдің негізгі жақтарын түпкілікті зерттеу. Г.М. Миньковскийдің айтуынша, жасы кәмелетке толмағандардың істері бойынша тек барлық арнайы маңызы бар мән-жайларды анықтау кәмелетке толмағанның тағдырын дұрыс шешуге, оны тәрбиелеуге бағытталған шараларды дұрыс қолдануға мүмкіндік береді [1]. Кәмелетке толмағандар болып, әкімшілік құқық бұзушылық жасау уақытында 16 жасқа толмағандар есептеледі. Олар үшін әкімшілік жауапкершілікті ата-аналары өтейді.

Кәмелетке толмаған тұлғаға әкімшілік жаза - әкімшілік құқық бұзушылық жасалған күннен бастап бір айдан, ал созылмалы құқық бұзушылық үшін - оны анықтаған күннен бастап, бір айдан кешіктірілмей тағайындалады.

Егер кәмелетке толмаған тұлға әкімшілік жаза тағайындау туралы қаулының орындалуынан кейін алты ай ішінде тағы да құқық бұзушылық жасамаған жағдайда, ол әкімшілік жазаға тартылмаған болып саналады.

Белгілі қоғам қайраткері, профессор С. С. Сартаев тілшінің сұрақтарына жауап бере отырып, "жаңа ғасырдың өзекті мәселесі – жаңа адамды тәрбиелеу, болашақ ұрпақтың тағдырына қамқорлық жасау болып қала береді", - деп атап өткен болатын [2, 728 б.].

Кәмелетке толмағандарды әкімшілік жауаптылықтан және әкімшілік жазадан босату: әкімшілік құқық бұзушылықты бірінші рет жасаған кәмелетке толмаған адамды сот, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарайтын уәкілетті орган (лауазымды адам) оған заңдарда көзделген тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдана отырып, әкімшілік жауаптылықтан немесе тағайындалған әкімшілік жазаны орындаудан босатуы мүмкін.

Кәмелетке толмаған адамға оқуды аяқтау не кәмелетке толмағандардың құқығын қорғау жөніндегі комиссияның көмегімен жұмысқа тұру талабы да қойылуы мүмкін. Бұл тізбе осымен шектелмейді.

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының (бұдан әрі - КТМАС) соттылығына кіретін әкімшілік құқық бұзушылықтар Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Кодексінің (бұдан әрі - ҚР ӘҚБтК) 684-бабында көзделген, сонымен қатар төменде көрсетілген жағдайларды қамтиды:

- 14 жастан 16 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар ұсақ бұзақылық немесе бұзақылық жасаса, айыппұл оның ата-анасына немесе оларды алмастыратын адамдарға тағылады;

- 16 жасқа дейінгі кәмелетке толмаған тарапынан елді мекендерде атыс қаруынан, газды (өзін-өзі қорғау жағдайларын қоспағанда), пневматикалық қарудан оқ атылса, пиротехникалық құрылғылар тәркілене отырып, ата-анасына немесе оларды алмастыратын адамдарға ескерту жасауға немесе айыппұл салуға әкеп соғады;

- 14 жастан 16 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар арнаулы қызметтерді көрінеу жалған шақырса, айыппұл оның ата-анасына немесе оларды алмастыратын адамдарға тағылады;

- Жасы он сегізге толмаған адамдардың қоғамдық орындарға масаң күйде келсе немесе олардың алкогольдік ішімдіктерді ішкен жағдайда ата-анасы немесе заңды қамқоршысы бір жылда екі рет дәл сол әкімшілік жазасына тартылса, ата-анасы немесе заңды қамқоршысы бес күнге әкімшілік қамаққа алынады;

- Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз ойын-сауық мекемелерінде немесе тұрғылықты үйінің сыртында болуы заңды өкілдерінің ескерту немесе айыппұл ретінде жазаға тартылуына әкеледі;

- Он алты жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар жасаған вандализм олардың ата-аналары немесе оларды алмастыратын адамдарға айыппұлдың тағылуына әкеледі [3].

Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі соттар үлкендердің немесе заңды тұлғаның балаларға қарсы жасайтын әкімшілік құқық бұзушылықтарына қатысты юрисдикцияға ие:

- Ата-ананың немесе басқа да заңды өкілдердің кәмелетке толмаған балаларды тәрбиелеу мен оқыту жөніндегі міндеттерді орындамауы айыппұл салуға немесе 15 тәулікке дейін әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады;

- Кәмелетке толмаған адамды әкімшілік құқық бұзушылық жасауға тарту айыппұл салуға әкеп соғады;

- Жергілікті атқарушы органдардың лауазымды адамдарының және (немесе) баланың заңды өкілдерінің тұрғын үйге мұқтаж жетім балаларды, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды есепке қою жөніндегі міндеттерді орындамауы айыппұл салуға әкеп соғады;

- Жергілікті атқарушы органдардың лауазымды адамдарының және (немесе) баланың заңды өкілдерінің жетім балалардың, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың тұрғын жайын сақтау жөніндегі міндеттерді орындамауы айыппұл салуға әкеп соғады;

- Кәмелетке толмаған адамды масаң күйге дейін жеткізу айыппұл салуға не бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады;

- Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта заңды өкілдерінің бірге жүруінсіз ойын-сауық мекемелерінде болуына жол беру айыппұл салуға және қызметті немесе жекелеген қызмет түрлерін тоқтатуға әкеп соғады;

- Он сегіз жасқа толмаған адамдарға темекіні және темекі бұйымдарын сату және олардың сатуы жеке тұлғаларға, кәсіпкерлік субъектілеріне айыппұл салуға және қызметті немесе жекелеген қызмет түрлерін тоқтатуға әкеп соғады;

- Кәмелетке толмағандарға эротикалық мазмұндағы баспа басылымдарын, кино- немесе бейнематериалдарды, бейнелерді немесе өзге де заттарды не материалдарды сату айыппұл салуға және қызметті немесе жекелеген қызмет түрлерін тоқтатуға әкеп соғады;

- Бала асырап алуға, қорғаншылыққа (қамқоршылыққа), жеке тұлғалардың отбасына тәрбиелеуге беруді қажет ететін кәмелетке толмағандар туралы мәліметтерді ұсыну мерзімдерін сақтамау айыппұл салуға әкеп соғады;

- Ата-анасының немесе оларды алмастыратын адамдардың айналадағылар үшін қауіп төндіретін аурулармен ауыратын кәмелетке толмаған балаларын емдетуден жалтаруы айыппұл салуға әкеп соғады;

- Кәмелетке толмаған айыпталушының (күдіктінің) тергеушіге, анықтаушыға немесе сотқа қатысуын қамтамасыз ету міндеттерінің бұзылуы және сот пен тергеуден жалтаруы айыппұл салуға әкеп соғады.

Жоғарыда көрсетілгендей, кәмелетке толмағандардың өздері КТМАС-та қаралатын әкімшілік құқық бұзушылық үшін заңды жауапкершілікке ие емес. Керісінше, КТМАС юрисдикциясы кәмелетке толмағандарға қарсы жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтар немесе кәмелетке толмағандардың жасаған, алайда оның ата-анасы немесе қамқоршысы жауапты болатын заңға қайшы болып табылатын белгілі бір әрекеттерін қамтиды.

Кәмелетке толмаған адам әкімшілік жазаға ұшырады деп есептелінетін мерзім. Өзіне әкімшілік құқық бұзушылық үшін әкімшілік жаза қолданылған кәмелетке толмаған адам осындай жазаға әкімшілік жаза қолдану туралы қаулының орындалуы аяқталған күннен бастап, алты айдың ішінде ұшырады деп есептелінеді.

ҚР ӘҚБтК-нің 9-тарауында көзделген 65-бабына сәйкес, әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезде он алты жасқа толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар кәмелетке толмағандар деп танылады.

Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандарға тәрбиелік ықпал етудің мәжбүрлеу шаралары қолданылуымен қатар, әкімшілік жаза тағайындалуы мүмкін. Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмаған адамға ҚР ӘҚБтК-нің ерекше бөлімінде көзделген айыппұл мөлшеріне қарамастан, айлық есептік көрсеткіштің бестен бір бөлігінен кем болмауға және он айлық есептік көрсеткіштен аспауы тиіс.

Негізінен, айыппұл кәмелетке толмаған адамда бар мүліктің есебінен төленеді.

Егер, кәмелетке толмаған адамның айыппұл төлеуге жеткілікті мүлкі болмаған жағдайда, айыппұл ата-анасына немесе оларды алмастыратын адамдарға салынады. Ал, арнайы құқықтан айыру жазасы кәмелетке толмағандарға бір жылдан аспайтын мерзімге қолданылады. Әкімшілік жазалардың басқа да түрлері (әкімшілік қамаққа алуды қоспағанда), сондай-ақ

ӨҚБТК-нің 41 және 52-баптарында аталған әкімшілік жаза түрлері және әкімшілік-құқықтық ықпал ету шаралары әкімшілік құқық бұзушылық жасауда кінәлі деп танылған кәмелетке толмағандарға жалпы негіздерде қолданылады.

Кәмелетке толмаған адамға әкімшілік жаза қолданған кезде (ӨҚБТК-нің 56 және 57-баптарында аталған мән-жайларды ескермегенде) оның өмір сүру және тәрбиелену жағдайлары, психикалық даму деңгейі, жеке басының өзге де ерекшеліктері, сондай-ақ оған жасы үлкен адамдардың әсер етуі ескеріледі. Алайда, кәмелетке толмаған жас басқа да жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар жиынтығында жеңілдететін мән-жай ретінде ескеріледі. Мысалы, әкімшілік құқық бұзушылықты алғаш рет жасаған кәмелетке толмаған адамды сот, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарауға уәкілетті орган (лауазымды адам) оған заңнамада көзделген тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдана отырып, әкімшілік жауаптылықтан немесе тағайындалған әкімшілік жазаны орындаудан босатуы мүмкін.

Кәмелетке толмаған балаға тәрбиелік ықпал етудің мынадай шаралары тағайындалуы мүмкін, ол – заңды түсіндіру; ата-аналарының немесе оларды алмастыратын адамдардың не мамандандырылған мемлекеттік органның қадағалауына беру; келтірілген зиянның есесін толтыру міндетін жүктеу; бос уақытын шектеу және кәмелетке толмаған баланың мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу.

Заңды түсіндіру дегеніміз – бұл кәмелетке толмаған адамға оның әрекетімен келтірілген зиянды және осы ӨҚБТК-де көзделген құқық бұзушылықтарды қайталап жасаудың заңдық салдарын түсіндіру болып табылады.

Қадағалауға беру - бұл ата-аналарға немесе оларды алмастыратын адамдарға не мамандандырылған мемлекеттік органдарға кәмелетке толмаған адамға тәрбиелік ықпал ету және оның мінез-құлқына бақылау жасау жөніндегі міндеттерді жүктеуден тұрады.

Келтірілген зиянды жөнге келтіру міндеті – бұл негізінен кәмелетке толмаған адамның мүліктік жағдайы мен тиісті еңбек дағдыларының болуы ескеріле отырып жүктеледі.

Бос уақытын шектеу және кәмелетке толмаған адамның мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу дегеніміз - бұл белгілі бір орындарға баруға, бос уақытын өткізудің белгілі бір нысандарын, оның ішінде көлік құралдарын пайдалануға, тәуліктің белгілі бір уақытынан кейін үйден тыс жерлерде болуға, кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның рұқсатынсыз басқа жерлерге кетуге тыйым салуды көздейтін шара түрі болып табылады.

Сонымен қатар, кәмелетке толмаған адамға оқуды аяқтау не кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияның көмегімен жұмысқа тұру талабы қойылуы мүмкін.

Бос уақытын шектеу және кәмелетке толмаған баланың мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу шаралары үш айға дейінгі уақытқа белгіленеді. Егер де бос уақытын шектеу және кәмелетке толмаған баланың мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу шаралары жүйелі түрде орындалмаған жағдайда, мамандандырылған мемлекеттік орган бұл шараның күшін жойып, кәмелетке толмаған баланы әкімшілік жауаптылыққа тарту мәселесін шешу үшін материалдарды сотқа ұсынады.

Кәмелетке толмаған адамға бір мезгілде тәрбиелік ықпал етудің бірнеше шаралары тағайындалуы мүмкін. ӨҚБТК-де көзделгендей, әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жаза қолданылған кәмелетке толмаған адамға қатысты әкімшілік жаза қолдану туралы қаулының орындалуы аяқталған күннен бастап, алты айдың ішінде осындай жазаға тартылды деп есептеледі.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Нақты белгіленген тәртіпсіздікке мүлдем төзбеушілік принципін ұстану – дамыған қоғам барлық жерде тәртіп пен реттілік орнатудан, жайлы подъезден, жинақы ауладан, таза көшеден және жарқын жүзді адамдардан басталады», - деп айтуы, еліміздің әр азаматына қатысты болып табылады. [4]

Сонымен қатар, біз жас өспірімдер тарапынан орын алған ең ұсақ құқық бұзушылықпен, бұзақылықпен, мәдениетсіздікпен ымыраға келмеуіміз керек, себебі, осының өзі қоғамның тыныштығын бұзады, өмірдің сапасына селкеу түсіреді.

Кәмелетке толмаған адамдардың тәртіпсіздігі мен бетімен кетушілікті сезінулері одан да елеулі қылмыстарға жол ашады. Ұсақ құқық бұзушылыққа төзбеу мақсатында – қоғамдық тәртіпті нығайтуға, қылмыспен күреске бастайтын маңызды қадам ретінде біз құқықтық нигилизмді жеңіп, қоғамды қоғамдық тәртіпті қорғау ісіне жас өспірімдерді барынша тартуымыз қажет. Осының барлығы қоғамдық өмірдің нормасы болуға тиіс.

Кәмелет жасына толмағандардың құқық бұзушылық үшін жауапкершілігі жайлы мәселе қоғам өмірінде «қылмыстылықпен күресті» шешуде маңызды орын алады. Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы және жазалау мәселелері ҚР Қылмыстық Кодексінің (бұдан әрі – ҚР ҚК) VI бөлімінде қарастырылған. Бұл жағдай ең алдымен кәмелетке толмағандар қылмыстылығының жалпы қылмыстылықтың құрамдас бөлігі ретіндегі айтарлықтай өзіндік ерекшеліктерімен дәйектеледі [5].

Осы ерекшеліктер жасөспірімдер мен кәмелетке толмағандарды әлеуметтік-психологиялық тұрғыда өсіп жетілуінің өзгешеліктеріне: әлеуметтендірілу деңгейінің жеткіліксіздігіне, психофизикалық, жас жағынан және әлеуметті кемелденуінің олқылықтарына, адамгершілік құндылықтары жөніндегі одағай түсініктеріне, мінез-құлқының өзіндік қасиеттеріне, формальды емес жетекшілердің әсеріне тез берілуі, үлкендерге еріп кетуі және т.б. өзгешеліктерге тәуелді болып кетеді.

Кәмелетке толмағандар қылмыстылығының көрсетілген өзіне тән сипаттары заң шығарушыны кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығын ықтиятты түрде реттеу қажеттілігіне қарай жетелеп әкеледі. Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кәмелетке толмағандар үшін жаза түрлерін белгілеудің, оларға жаза тағайындаудың, оларды қылмыстық жауаптылық пен жазадан босатудың, ескіру мерзімдеріне есептеу мен соттылығын жоюдың айрықша шарттары ӘҚБТК-нде қарастырылған.

ҚР ҚК-нің «Кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылығы» жөніндегі бөлімінің 78-бабының 1-бөлігінде «Кәмелетке толмағандар деп – қылмыс жасаған кезге қарай жасы он төртке толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар танылатындығы» белгіленген. Сот кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстар туралы істерді қарау барысында кәмелетке толмаған адамның жас шамасын дәл анықтауға шаралар қабылдауға міндетті. Адам белгілі бір жасқа дәл туған күні емес, келесі тәуліктен бастап толған болып есептеледі. Жас мөлшерін соттық медициналық сараптама бойынша анықтағанда, сотталушының туған күні болып сарапшы аталған жылдың соңғы күні есептелуі қажет, ал жас шамасын ең төменгі және ең жоғарғы жылдар арқылы белгілегенде, ондай адамның сараптама ұсынған ең төменгі жасына табан тіреу керек.

Қазіргі таңда заң әдебиеттерінде қылмыстық жауапкершіліктің жасын анықтауда біркелкі пікір жоқ. Мысалы, бір ғалымдар құқық бұзған, қылмыс жасаған кәмелетке толмағандарды қылмыстық жауапкершілікке тарту жасын белгілеуде басты рөл атқаратын белгілі қоғамдық қауіптіліктің дәрежесі екендігі айтылған.

Кейінгі кезде жасөспірімдердің жан-жақты интеллектуалдық жағынан жетілу, жылдам өсу процесстерінің байқалуы олардың ерте бастан, жас кезінен өз тәртіптерінің дұрыс, бұрыстығын өз тұрғысынан бағалай білу қабілеті міндетті түрде қылмыстық жауапкершілік жасын төмендетуді қажет ете ме деген сұрақ туғызар болса, ол заңды да.

Жасы толып, қылмыс жасаған баланы қылмыстық жауапкершілікке тарту әр елде әр түрлі шешілген.

Мысалы, Ұлыбритания елінде қылмыстық жауапкершілік кей қылмыстар үшін сегіз жастан көзделуі мүмкін. Нью – Йорк штатының ҚК бойынша қылмыс істеп, сотқа тартылған бала егер өз әрекетінің қауіпті іс-әрекет екенін түсіне алған жағдайда қылмыстық жауаптылыққа сегіз жастан он екі жасқа дейін тартылады.

Шетелдердің қылмыстық заңнамасын зерттеу барысында қылмыстық жауаптылық, соның ішінде кәмелетке толмағандардың қылмыстық жауаптылық жасы әр елде әрқалай көрсетілетіні белгілі болды.

Кәмелетке толмаған баланың ата-анасының міндеттерін орындамауы басқа да түрлі жағдайларды қамтуы мүмкін. Оларға кәмелетке толмағандардың мектептегі сабақтарынан қалуы, ата-анасының ішімдікке салынуы – балалардың тәрбиесіне көңіл бөлмеуі, оларға қарамауы болып табылады. Сонымен қатар, КТМАС-та ең көп таралған істердің категориясының басым бөлігі ӘҚБтК-нің 127-бабында көзделген, ата-ананың өз міндеттерін орындамауына байланысты, яғни ата-ананың кәмелетке толмаған баланы біліммен немесе тәрбиемен қамтамасыз етпегендігі сот практикасымен дәлелденеді. Егер кәмелетке толмаған адам мектепке себепсіз 10 күннен астам бармаса, ата-анасы оның мектепке баруын қамтамасыз етуі тиіс екендігін ескеру қажет.

Сот үдерістерін сырттан бақылау барысында КТМАС-тың қарайтын әкімшілік істерінің басым бөлігі ата-ананың балаларды қорғаудағы міндеттерінің орындамауына, сонымен қатар кәмелетке толмаған адамның кері қоғамдық мінез-құлқына қатысты болып шықты.

Осы зерттеу үшін жүргізілген әкімшілік істер бойынша сот тыңдауын бақылаудың 36,4%-ы ата-ананың міндеттерін орындамауына, 22,7%-сы кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта заңды өкілдерінің бірге жүрмегеніне, ал 18,2%-ы алкогольдік ішімдіктерді қолдануына немесе масаң күйде үйден сыртта жүруіне қатысты. Осы істердің үш категориясы КТМАС-та қаралған және осы зерттеу үшін бақылау жасалған әкімшілік істердің шамамен 77%-н құрады.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтар мен қылмыстарды, балалардың қадағалаусыз және панасыз қалуын алдын-алу, сондай-ақ, кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта ойын-сауық мекемелерінде және заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз тұрғын үй-жайлардан тыс жерлерде жүрген кәмелетке толмағандарды анықтау мақсатында балалардың демалыс уақытында 2018 жылдың қараша айының 02 мен 04 аралығында Астана қаласының аумағында рейдтік іс-шаралар өткізілді.

Рейдтік іс-шаралардың қорытындысы бойынша 80-ге жуық азамат әкімшілік жауапкершілікке тартылды. Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін тұрғын жайдан тыс және ойын-сауық мекемелерінде жүргені үшін, сондай-ақ 14 жастан 16 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар жасаған бұзақылық жасағаны үшін 70-тен астам ата-аналар, заңды өкілдер әкімшілік жауапкершілікке тартылды.

Мысалы, 2018 жылдың қараша айының 03-нде Астана қаласының ПД ЖПҚ-нің ювеналды полиция қызметкерлерімен 2004 жылы туылған 8-ші сынып оқушысының Бараева көшесінің бойында түнгі уақытта заңды өкілінің еріп жүруінсіз жүру фактісі анықталды. Кәмелетке толмаған баланың заңды өкіліне әкімшілік жаза қолданғаннан кейін аталған әкімшілік құқықбұзушылықты бір

жылдың ішінде қайта жасағаны үшін ҚР ӘҚБтК-нің 442-бабының 3-тармағына сәйкес, әкімшілік жауапкершілікке тартылды.

Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз ойын-сауық мекемелерінде болуына жол берген 10-ға жуық ойын-сауық мекемелерінің иелері әкімшілік жауапкершілікке тартылды.

Кейбір әкімшілік істерге ұсақ құқық бұзушылықтар да жатады. Мысалы, қоғамдық орында темекі қалдығын тастау. Соттарда жүргізілген бақылаулар КТМАС-та әдетте әрбір әкімшілік ісі бойынша бір тыңдау өткізілетінін көрсетеді. Ол 10 минуттан 1 сағатқа дейін созылады. Тыңдау мына әрекеттерден тұрады: ата-ана мен бала (егер қатысқан болса) өзінің әрекеті үшін кешірім сұрайды, судья жауап берушіге және балаға қарап, олардың әрекетін түсіндіреді, сондай-ақ осындай әрекеттен қалай және неге аулақ болу керек екенін де айтады. Кей кезде судья, егер құқық бұзушылық ұсақ болып саналса, жауап берушіні әкімшілік жауапкершіліктен босатуы мүмкін.

Көп жағдайда судья жауап берушіні құқық бұзғаны үшін жазаға тартады, ең алдымен оның ата-анасына немесе қамқоршысына айыппұл салады. Салынған айыппұлдың ата-аналар мен (немесе) балалардың құқық бұзушылықтан келешекте аулақ болу мақсатында қолданылатынын, сонымен қатар ата-анасының немесе қамқоршысының баласына жақсы қамқор көрсетуін ықпал болатынын ескеру керек.

Алайда кәмелетке толмағандардың әрекеті мен құқық бұзушылығы үшін ата-аналарына салынған айыппұлдар балалардың қоғамға қарсы мінез-құлықтарын тоқтатпайды. КТМАС-ның практикасына жүгінсек, аталған құқық бұзушылықтар отбасында қалыптасқан терең мәселелердің нәтижесі және ата-аналарына салынған айыппұлдар айтарлықтай өзгерістерге әкелуі екі талай. Егер ата-ана немесе қамқоршы әкімшілік құқық бұзушылыққа тартылса, бұл оның келешекте баласына жақсы қарауын қамтамасыз етуі әбден мүмкін, бірақ кейбір жағдайларда бұл қайталанатын мәселе болған соң, полиция баланы арнайы білім беру мекемесіне жіберуге өтініш білдіреді. Осы жағдай кәмелетке толмаған балалардың әлеуметтік жағдайларына да байланысты болып табылады. Егер ата-анасы нашақор болса, онда олардың мінез-құлықтарының түзеліп кетуін күту қиын, егер жақсы отбасы болса, онда мүмкіндік бар және олар бұл іс үшін ұялуы мүмкін. Бұл кәмелетке толмаған баланың келешекте құқық бұзбауына негіз бола алады, бірақ кәмелетке толмаған баланың бір жасаған құқық бұзушылықтың орнын толтыру үшін тағайындалған бір жаза жеткіліксіз, оны шешуге арналған кешенді әдіс-тәсілдер қолданылуы қажет екендігін ескеруіміз қажет.

Әкімшілік істерге қатысқан ата-аналардың комментарийлері балалардың жасаған құқық бұзушылығы үшін салынған айыппұлдар - ата-ана міндетін жақсартуға негіз болуы екі талай, әсіресе егер отбасы материалдық жағынан аз қамтылған болған жағдайда. Кей жағдайда айыппұл мәселені өршіктіріп алады. Ата-ананың айыппұлды төлеуге ақшасы жоқ. Бұл олардың өз баласына деген қарым-қатынасына кері әсерін тигізеді. Ата-анаға немесе қамқоршыға айыппұл төлетуден бөлек, кәмелетке толмағандар үшін, егер олар әкімшілік жауапкершілікке тартылуға жастары жетпеген жағдайда, шара қолданылуы мүмкін.

Балаларды арнайы білім беру ұйымдарына орналастыру жөніндегі азаматтық-құқықтық құзыреттері кәмелетке толмағандардың мінез-құлқына қатысты мәселелер мен әкімшілік істерді шешудің бірыңғай механизмі болып табылады. «Қамқоршылық және қорғаншылық органдары» мен «Ішкі істер органдары» КТМАС-қа кәмелетке толмаған баланы девиантты мінез-құлықты балаларға арналған арнайы мектепке немесе ерекше ұстау режимі бар мекемесіне орналастыру үшін өтініш білдіре алады.

Практика жүзінде қамқоршылық мен қорғаншылық органдары, полиция және мектеп пен балабақшаны қосқанда басқа да мемлекеттік органдар осы құзыретті пайдалана алады, яғни баланы «девиантты мінез-құлықты» деп аталатын жабық мекемелерге жіберуге өтініш хат жолдай алады. Алайда осындай сот істеріне қатысатын балаларға берілген мінездемеге қарасақ, осы балалардың зорлық-зомбылыққа ұшырау қаупі бар, қамқор мен көмекке мұқтаж, заңға қайшы әрекетке түсу қаупі бар және (немесе) психологиялық мәселелері бар балалар болып табылады. Мысалы: «Ол қыз ылғи мектеп ережесін бұзады, мектеп мұғалімдерімен сөйлескенде дәрекілік танытады, әлсіздерге күш қолдануы мүмкін. Ол балалар үйіне 2002 жылы орналастырылды, оның анасы ылғи ішімдік ішетін, оңалту жұмыстары жүргізілді, бірақ оған қарамастан ол қажетті нәтиже көрсетпеді. Оның мінез-құлқы Кәмелетке толмағандар жөніндегі комиссияда қаралды. Нәтижесінде оны девиантты мінез-құлықты балаларға арналған арнайы мектепке жіберу шешімі қабылданған, сонымен қатар кәмелетке толмаған қыз мұғалімнің рұқсатынсыз мектептен бернеше рет кетіп қалған.

Егер кәмелетке толмағандар қашатын болса, біз әрқашан өз күшімізбен тоқтатуға тырысамыз. Алайда бір кәмелетке толмаған қыз балалар үйінен қашып, бір күн мектепке қайтып келмеді. Жергілікті инспекторлар оны көшеде қаңғып жүрген жерінен тауып ала алып, бізге қайтарды... ол кәмелетке толмаған қыз өзінің ағасымен бірге бір сыныпта оқиды. Ағасы оған жақсы қарайды, кейде тіпті өз ағасын ұруына қарамастан. Біз ол қызға психологиялық көмек қажет деп ойладық. Ол балаларды ұстап, қолдарынан қайырып, ұруы мүмкін».

Сот әкімшілік істерге көп уақытын жұмсайды. Бұл оның уақытын өте тиімді пайдаланғанын көрсетуі екі талай. Осы зерттеу үшін бақылау жүргізілген әкімшілік істер кәмелетке толмаған балалардың қоғамға қарсы мінез-құлқының отбасы өміріндегі жағдайға, оқуға деген мүмкіндіктерінің болмауына, нашақорлық және басқа да тиым салынған заттарды пайдалануларына немесе психологиялық мәселелерінің бар болуына байланысты екенін құптаиды.

Бұл мәселелердің барлығы соттың әкімшілік іс жүргізу шеңберінде ғана шешілуі мүмкін емес. Аталған мәселелер әлеуметтік қызметкерлер мен әлеуметтік қызметтің қатысуын талап етеді. КТМАС-тың осыған қатысты юрисдикциясын қайта қарауға назар аударған жөн. Егер әкімшілік істердің кейбір түрі, оның ішінде балаларына қарауға мүмкіндіктері жоқ ата-аналарға қатысты істер тікелей сотқа емес, қамқоршылық және қорғаншылық органдарына немесе қоғамға қарсы мінез-құлықпен айналысатын соттық емес бағдарламаларға берілсе, тиімдірек болуы мүмкін.

Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу – қоғамдағы қылмыстың алдын алудың аса маңызды жайт. Жас ұрпақты құқық бұзушылықтарға жол бермейтін қағидаларға тәрбиелеу біздің болашағымыз. Кәмелетке толмаған баланы арнайы девиантты мінез-құлықты балаларға арналған мектепке жіберу жөніндегі шешім шығару осыған себеп болған жайттарды терең зерттеумен үйлесуі керек. Кез-келген сот актісін шығару кәмелетке толмағандардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталуы тиіс. Соттың шешімін алу баланың құқығын қорғайды және ол міндетті түрде сақталуы керек екені айқын.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Минковский Г.М. Профилактика правонарушении среди несовершеннолетних. – Киев, 2014. – 213 с.
2. Сартаев С.С. Жизнь: Штрихи к портрету профессора. – Алматы:2002.- С.728

3. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P090001475/> _

4. "Қазақстан-2050" Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050>

5. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/>

Двни А.,
магистант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

ГРАЖДАНСКИЙ ИСК В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ: ЕГО СУЩНОСТЬ И ПОНЯТИЕ

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена вопросу отсутствия в уголовно-процессуальном законодательстве конкретной формулировки понятия «гражданский иск» и необходимости восполнения данного пробела в целях соблюдения единообразного толкования норм закона и его надлежащего применения в судебной практике.

Ключевые слова: гражданский иск, уголовный процесс, судебная практика, гражданский ответчик.

АҢДАТПА

Бұл мақалада қылмыстық-процессуалдық заңда «азаматтық талап қою» терминінің нақты тұжырымдамасының жоқтығы, заң нормаларын біркелкі түсіндіру және оның сот тәжірибесінде тиісті түрде қолданылуы үшін аталған кемшілікті толтыру қажеттілігі туралы мәселе көтерілген

Тірек сөздер: азаматтық талап қою, қылмыстық процесс, соттың тәжірибесі, азаматтық жауапкер.

ABSTRACT

This article is devoted to the lack of specific wording of the concept of "civil action" in the criminal process and the need to fill this gap in order to comply with a uniform interpretation of the norms of the law and its proper application in judicial practice.

Key words: civil action, criminal process, judicial practice, civil defendant.

Развитие юридической науки на современном этапе характеризуется большой степенью дифференциации и интеграции различных отраслей знаний, в том числе и правовых, что привлекает внимание к вопросам, находящимся на рубеже смежных наук. К их числу относится проблема совмещения исковой формы защиты права с уголовным процессом. Гражданский иск в уголовном процессе представляет собой соединение в одном производстве дела о преступлении и дела о возмещении вреда, что даёт очевидные преимущества как с точки зрения организации подготовки к рассмотрению и самого рассмотрения, так и с точки зрения защиты законных интересов гражданина или юридического

лица, пострадавших от преступления. Являясь уголовно-процессуальным правовым институтом, ряд вопросов гражданского иска в то же время, регламентированы нормами уголовного, гражданско-процессуального, гражданского права. Ещё в 1890 году Кони А.Ф., говоря о специфике этого процессуального института, отметил, что гражданский иск является «одной из наиболее спорных и наименее разработанных частей уголовного процесса» [1].

Возмещение причиненного преступлением вреда есть отражение восстановления социального порядка, отражение стержня системы правосудия. Универсальным средством судебной защиты прав, свобод и законных интересов потерпевшего является гражданский иск, заявляемый в случаях, когда преступлением причинен материальный ущерб или моральный вред. По данной причине институт гражданского иска в уголовном процессе неизменно привлекал и привлекает к себе пристальное внимание многих исследователей [2]. При этом важно указать, что в процессуальной литературе последних лет приведено достаточно доводов как в пользу сохранения рассматриваемого института в рамках уголовного судопроизводства [3], так и за отказ от него [4].

Подчеркивая значимость гражданского иска в производстве по уголовному делу, И.Я. Фойницкий писал: «...пока доступ к уголовному суду частным лицам в качестве обвинителей стеснен, институт присоединенного гражданского иска представляется необходимым коррективом. Им значительно облегчается процессуальное положение потерпевшего и ускоряется удовлетворение его требований» [5]. Создание необходимых гарантий для реального осуществления государством принятых на себя обязательств по обеспечению прав и свобод человека, их признания и защиты всеми не противоречащими закону способами, в том числе и судебной защите, непременно должно влечь за собой значительное расширение прав потерпевшего.

Поэтому нельзя не согласиться с мнением тех авторов, которые указывают, на то, как закон определил статус потерпевшего, отчетливо проявляется тенденция к максимальной правовой защите граждан [6]. И эту тенденцию можно проследить на примере [Уголовно-процессуального кодекса](#) Республики Казахстан (далее УПК) [7], который предоставляет довольно широкие права потерпевшему и гражданскому истцу для защиты своих прав и законных интересов, допускает их в процесс в качестве стороны по делу открывает новые, неизвестные ранее советскому законодательству возможности для защиты прав, свобод и законных интересов лиц, пострадавших от преступления.

При этом необходимо иметь ввиду, что в связи с концептуальными изменениями в законодательстве, происшедшими за последние годы, в уголовном процессе посредством защиты с использованием гражданского иска обеспечиваются не только имущественные, но и неимущественные права граждан, потерпевших от противоправных действий [8].

В соответствии с пунктом 3 нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 21 июня 2001 года № 3 «О применении судами законодательства о возмещении морального вреда» личными неимущественными правами и благами, нарушение, лишение или умаление которых может повлечь причинение потерпевшему морального вреда, понимается «принадлежащие гражданину от рождения блага или в силу закона права, которые неразрывно связаны с его личностью. К благам, принадлежащим человеку от рождения, следует относить жизнь, здоровье, честь, свободу, неприкосновенность личности, а к правам гражданина такие права, как право на неприкосновенность жилища или собственности; право на личную и семейную тайну, тайну телефонных, телеграфных сообщений и переписку; право на пользование именем; право на изображение; право авторства и другие личные неимущественные права,

предусмотренные законодательством об авторском праве и смежных правах; право на свободу передвижения и выбор места жительства; право на получение достоверной информации, а также предусмотренные законодательными актами республики другие права. Под моральным вредом следует понимать нравственные или физические страдания, испытываемые гражданином в результате противоправного нарушения, умаления или лишения принадлежащих ему личных неимущественных прав и благ. Под нравственными страданиями как эмоционально-волевыми переживаниями человека следует понимать испытываемые им чувства унижения, раздражения, подавленности, гнева, стыда, отчаяния, ущербности, состояния дискомфорта и т.д. Эти чувства могут быть вызваны, например, противоправным посягательством на жизнь и здоровье как самого потерпевшего, так и его близких родственников (родителей, супруга, ребенка, брата, сестры); незаконным лишением или ограничением свободы либо права свободного передвижения; причинением вреда здоровью, в том числе уродующими открытые части тела человека шрамами и рубцами; раскрытием семейной, личной или врачебной тайны; нарушением тайны переписки, телефонных или телеграфных сообщений; распространением не соответствующих действительности сведений, порочащих честь и достоинство гражданина; нарушением права на имя, на изображение; нарушением его авторских и смежных прав и т.д. Под физическими страданиями следует понимать физическую боль, испытываемую гражданином в связи с совершенным против него противоправным насилием или причинением вреда здоровью» [9].

В научных исследованиях, касающихся проблем гражданского иска в уголовном процессе, высказаны различные взгляды о природе гражданского иска в уголовном процессе, один из них - вопрос о его понятии. Это обусловлено отсутствием в уголовно-процессуальном законодательстве нормы, содержащей точную формулировку данного понятия. Понятие гражданского иска не подвергалось самостоятельному научному исследованию, что объясняется не только большой значимостью иска как средства защиты субъективных гражданских прав для гражданского процесса, но и взглядом на его второстепенное значение в сфере уголовно-процессуальных отношений. Для выяснения возможности «совместного рассмотрения» уголовного дела и заявленного гражданского иска следует обратиться к анализу сути того и другого явления. Исходным положением для теоретических разработок понятия гражданского иска в уголовном процессе является часть 1 статьи 162 УПК, согласно которой лицо, понесшее имущественный или моральный вред от преступления, вправе при производстве по уголовному делу предъявить к обвиняемому или лицам, несущим материальную ответственность за действия обвиняемого, гражданский иск, который рассматривается совместно с уголовным делом

Институт гражданского иска в уголовном судопроизводстве довольно своеобразен, и это своеобразие состоит в том, что он носит комплексный характер, включая в себя нормы не только уголовно-процессуального, но и гражданского, гражданско-процессуального законодательства. Эти нормы могут применяться лишь по вопросам, не урегулированным уголовно-процессуальным правом, и при условии, что они не противоречат уголовно-процессуальному праву, его институтам. Анализ норм различных отраслей права показывает, что ряд положений, связанных с институтом гражданского иска в уголовном деле, не лишен недостатков, а в ряде случаев находится в противоречии друг с другом. Основной причиной этого является несоблюдение требований законодательной техники. Хотя известно, что качество любого закона определяется уровнем юридической техники и его содержания. В результате четко неотрегулированного

механизма использования в нормативных правовых актах соответствующих терминов, в правоприменительной практике часто неправильно либо неоднозначно понимается их значение, что приводит к искажению толкования содержания самой правовой нормы. Поэтому при издании законов и других нормативных правовых актов важно их сформулировать, изложить и расположить таким образом, чтобы воля законодателя стала ясной и доступной, а истинный смысл, заложенный в норму, не расходился с формулировками положений закона, чтобы не было двусмысленности актов. Юридическая техника как раз и связана, в основном, с организацией правового материала, его внешним изложением [10]. Чтобы стать правилом поведения, отмечал В.М. Савицкий, воля законодателя должна объективироваться, получить выражение во вне. Поэтому для адекватной передачи адресату правового веления необходимо с особым вниманием относиться к выбору языковых средств, тщательно продумывать каждую фразу, уметь искать и находить нужное слово, добиваться предельной точности, ясности и простоты изложения. В соответствии с требованиями законодательной техники изложение в законе должно быть логичным и последовательным, а также отвечать требованиям связности и системности, полного стилистического и терминологического единства. При этом необходимо отыскать именно такую фразу, с таким выбором, с такой расстановкой слов и с такой эстетической ритмикой, которые полностью, во всех оттенках соответствовали бы тому, что хотел выразить законодатель. Сделать это, конечно, не просто, но необходимо [11]. Анализ ряда законов и других нормативных правовых актов позволяет сделать вывод о том, что эти требования учитываются законодателем не в полной мере, что наглядно можно проиллюстрировать на примере правовой регламентации гражданского иска в уголовном процессе.

Прежде всего, имеет место отождествление некоторых понятий, связанных с этим институтом уголовно-процессуального права, которые даны различными отраслями права. Например, понятие «заявление» - родовое понятие, оно должно охватывать все без исключения виды поводов, причем термины, обозначающие видовые понятия, должны отличаться от термина, обозначающего род, которым охватываются данные виды. Но этим требованиям не отвечает содержание ряда законодательных актов. Так, в части 2 статьи 8 Гражданско-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее ГПК) указано: «Прокурор вправе обратиться в суд с иском (заявлением) в целях осуществления возложенных на него обязанностей и для защиты прав граждан и юридических лиц, общественных и государственных интересов» [12], т.е. термин «иск» и «заявление» выступают в этой норме синонимами. В отличие от этой нормы часть 1 статьи 23 Закона Республики Казахстан от 21 декабря 1995 г. № 2709 «О Прокуратуре» к числу актов прокурорского надзора относит протест, постановление, предписание, заявление, санкция, указание, представление, разъяснение закона. [13], т.е. законодатель в этой норме не использует термин «иск». Однако в части 1 статьи 30 этого же закона, названной «Заявление», акт, с которым прокурор вправе обратиться в суд для восстановления нарушенных прав и защиты интересов государства, физических и юридических лиц назван иском, а в части 2 этой же статьи указано, что «при отклонении актов прокурорского надзора либо оставлении их без рассмотрения, прокурор обращается с заявлением в суд».

Таким образом, один вид повода, применяемый в искомом производстве, назван в указанной статье иском, тем самым прилагательное «исковое» сузило объем родового понятия «заявление», вычленив из него один вид такого заявления. Из этого следует, что существует другой вид заявления, применяемый в неисковом производстве и появляется новый термин «жалоба». Но в [подразделах 3 и 4 раздела 2](#) ГПК устанавливается, что дела, возникающие

из административно-правовых отношений, и дела особого производства возбуждаются не только жалобой, но и заявлением. Такая формулировка является явным нарушением логического правила о полном исключении предмета, входящего в объем понятия одного вида, из объема понятия другого вида [14].

Являясь сторонниками взгляда на гражданский иск как единого понятия иска, имеющего две стороны: материальную и процессуальную, понимая иск в качестве правового института, термин «иск» представляет собой требование истца к ответчику о возмещении вреда, излагаемое в устном порядке или письменном виде «в заявлении» - в форме выражения этого требования. В связи с этим, считаем целесообразным в исковом производстве применять термин «исковое заявление», давая понять, что речь идет о требовании возмещения вреда, и исключить из терминологии законодательства понятие «иск».

В исследуемом аспекте важно обратить внимание еще на одну проблему. Известно, что последствием совершенного преступления является наступление вредных последствий, в связи с чем как в законодательстве, так и в юридической литературе принято различать материальные и нематериальные последствия. Первые связаны с разрушением, повреждением, изменением свойств объектов внешнего мира либо с лишением возможности использовать их постоянно или временно в соответствии с их социальной функцией или потребительской ценностью. Вторые наступают в идеологической, психической и моральной сфере [15]. Материальные последствия «осязаемы», «вещественны» и в отличие от нематериальных могут быть измерены в определенных единицах (деньгах, метрах, килограммах и т.п.). В том случае, когда они поддаются учету и выражению в деньгах, говорят о причинении имущественного вреда, или имущественного ущерба. Термином «вред» обозначаются явления, против которых направлена вся существующая в обществе система правовых запретов. Вред перемежается с ущербом, а суть остается той же. Однако анализ содержания правовых норм, оперирующих этими понятиями, как считает М.Я. Шиминова, позволяет сделать вывод о том, что «они не имеют принципиальных различий: во всех случаях предусматривается одна и та же обязанность по восстановлению имущественных прав потерпевшего: возмещение утраченного наличного имущества и доходов. Таким образом, имущественный вред (ущерб), который может быть оценен в деньгах, и убытки отождествляются...» [16].

Данное утверждение требует уточнения. Прежде всего, убытком является денежное выражение ущерба (вреда) [17]. В Уголовном кодексе Республики Казахстан (далее УК), идет о необходимой обороне и крайней необходимости, термин вред употреблен в самом широком значении этого слова - это любой урон, потеря, порча [18]. В других случаях понятие «вред» имеет более узкое значение: в статьях УК данное последствие общественно опасного деяния названо существенным вредом, имущественным ущербом, крупным ущербом и значительным ущербом. Статья 940 ГК именуется «Возмещение вреда лицам, понесшим ущерб в результате смерти гражданина», хотя в норме закона об ущербе ничего не сказано.

Как же оперирует этими понятиями уголовно-процессуальное законодательство Казахстана? Согласно части 1 статьи 71 УПК РК, потерпевшим в уголовном процессе признается лицо, в отношении которого есть основание полагать, что ему непосредственно уголовным правонарушением причинен моральный, физический или имущественный вред, а в статье 168 УПК указывается о применении правил об основаниях, условиях, объеме и способе возмещения ущерба.

В данном случае корень ошибки лежит в недостатках терминологии уголовно-процессуального закона. В этой связи, В.М. Савицкий предлагал взять за базовую ту отрасль законодательства, к которой по своей природе ближе всего понятие, выражаемое сейчас терминами вред и ущерб. Это, несомненно, гражданское законодательство, и, прежде всего, его важная составная часть - регулирование обязательств, возникающих вследствие причинения вреда. В тех случаях, когда возникает необходимость урегулировать спор о возмещении вреда другого вида нормами гражданского права, к термину вред должно добавляться видовое отличие, например определение моральный. В уголовном законодательстве должен последовательно использоваться термин «вред» с соответствующими видовыми характеристиками или без них, когда имеется в виду любой вред. Это значит, что, к примеру, крупный ущерб будет заменен на вред в крупном размере.

Подводя итоги, хотим отметить, что терминология уголовно-процессуального законодательства относительно гражданского иска в уголовном процессе подлежит конкретизации для устранения возможного ненадлежащего толкования и предотвращения неединообразного применения норм закона, а также приведения норм УПК в соответствие с нормами ГПК.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Мазалов А.Г. Гражданский иск в уголовном процессе. - М., 1977. - С.63.
2. Мазалов А.Г. Гражданский иск в уголовном процессе. Изд. 2-е, исправленное и дополненное. - М.: Юридическая литература, 1977; Гуреев П.П. Гражданский иск в уголовном судопроизводстве. - М., 1977; Понарин В.Я. Производство по гражданскому иску при расследовании уголовного дела. - Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978; Куцова Э.Ф. Гражданский иск в уголовном процессе. - М., 1963; Даев В.Г. Современные проблемы гражданского иска в уголовном процессе. - Л., 1972; Тарнавский О.А. Гражданский иск в уголовном процессе. Учебное пособие / Под ред. А.П. Гуськовой. - Оренбург: ОГАУ, 2000 и др.
3. Горобец В. Гражданский иск в уголовном процессе // Российская юстиция. - 2000. - № 9. - С. 25-26; Он же: Особенности рассмотрения гражданского иска в уголовном процессе // Российская юстиция. - 2001. - № 1. - С.47-49; Милицин С., Попкова Е. Уголовное дело и гражданский иск: вместе или порознь? // Российская юстиция. - 2001. - № 7. - С.46-48; Сысоев В., Храмцов К. Так ли уж не уместен гражданский иск в уголовном процессе? // Российская юстиция. - 2001. - № 10. - С.67-68; Лившиц Ю, Тимошенко А. Назначение института гражданского иска в уголовном процессе // Российская юстиция. - 2002. - № 6. - С.43-45; Багаутдинов Ф. Пределы действия гражданского иска в уголовном процессе стоит расширить // Российская юстиция. - 2003. - № 3. - С.36-38.
4. Шадрин В.С. Обеспечение прав личности при расследовании преступлений. - М., 2000. - С.152; Бозров В. Гражданский иск в уголовном процессе неуместен // Российская юстиция. - 2001. - № 5. - С. 29 -30.
5. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. Т. II. - СПб.: «Альфа», 1996. - С. 75-76.
6. Савицкий В. М. Потерпевший от преступления: расширение прав, усиление процессуальных гарантий // Советское государство и право. - 1986. - № 5. - С. 74; Брусницын Л.В. Потерпевший: уголовно-процессуальные аспекты // Государство и право. - 1995. - № 9, - С. 67.
7. Ведомости Парламента РК. 1997. № 23. Ст. 335; 1998. № 23. Ст. 416; 2000. № 3-4. Ст. 66; № 6. Ст. 141; 2001. № 8. Ст. 53; № 16. Ст. 239; № 17-18. Ст. 245; № 21-22. Ст. 281; 2002. № 4. Ст. 32-33; № 17. Ст. 155; № 23-24; Ст.192; 2003. № 18.

Ст. 142; 2004. № 5. Ст. 22; № 23. Ст. 139; № 24. Ст. 153, 154, 156; 2005..№ 13. Ст. 53; 2005. № 13. Ст. 53; 2006. 11 января; 27 января; 16 июня.

8. Нормативное постановление Верховного Суда РК от 20 июня 2005 года № 1 «О рассмотрении гражданского иска в уголовном процессе» // Официальная газета. - 2005. - 30 июля. - № 31 (240).

9. Бюллетень Верховного Суда РК. 2001. № 6; 2003. № 4.

10. Лазарев В.В. Теория государства и права. - М.: Новый юрист. 1997. - С. 132-133.

11. Савицкий В.М. Язык процессуального закона. - М.: Наука. 1987. - С. 215.

12. Ведомости Парламента РК. 1999. № 18. Ст. 644; 2000. №3-4. Ст. 66; № 10. Ст. 244; 2001. № 8. Ст. 52; № 15-16. Ст. 239; № 21-22. Ст. 281; № 24. Ст. 338; 2002. № 17. Ст. 155; 2003. № 1-2. Ст. 7; № 4. Ст. 25; № 11. Ст. 56; № 15. Ст. 138; 2004. № 5. Ст. 25; № 17. Ст. 97; № 23 Ст. 140; № 24. Ст. 153; 2005. № 5. Ст. 5; № 13. Ст. 53; № 24. Ст. 123; 2006. № 2. Ст. 19. Казахстанская правда. 2006. 16 июня.

13. Ведомости Верховного Совета РК. 1995. № 24. Ст. 156; Ведомости Парламента РК. 1997. № 12. Ст. 184; 1998. № 15. Ст. 208; 1999. № 8. Ст. 247; № 21. Ст. 774; 2000. № 3-4. Ст. 66; № 6. Ст. 142; 2001. № 20. Ст. 257; 2002. № 17. Ст. 155; 2003. № 15. Ст. 139; 2004. № 23. Ст. 142.

14. Кондаков Н.И. Логический словарь-справочник. - М.: Наука. 1975. - С. 465.

15. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. М: Юридическая литература, 1961. - С. 174-175.

16. Шиминова М.Я. Компенсация вреда гражданам: гражданско-правовое регулирование. М: Наука, 1979. - С. 35-36.

17. Юридический справочник для населения. - М: Юридическая литература, 1979. - С. 604-605.

18. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М: Русский язык, 1975. - С. 95.

Динистанов Е.,
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТ САЛАСЫНДАҒЫ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚБҰЗУШЫЛЫҚТАР: ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗГЕДЕ МЕМЛЕКЕТТЕР (ЖАЗА ТҮРЛЕРІН ҚОЛДАНУЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ)

Аңдатпа

Мақалада әскери қызмет саласындағы құқықбұзушылықтың түсінігі және құрамы туралы айтылған. Қазақстан, Ресей, Беларусь және Қырғызстан мемлекеттердің арасындағы әскери қызмет саласындағы құқықбұзушылықтарға жазаның түрлерін қолданылуын салыстырған. Жазаның салыстыру кезінде Қазақстан Республикасының заңнамасы ізгілікті қолданатыны көрсетілген. Заңнамада көзделген әскери қызмет саласындағы құқықбұзушылықтың жауаптылық мәселелерін қарап, оларды қолдану тәжірибелерін зерттелініп, Қазақстан Республикасының әскери қызмет саласындағы әкімшілік құқықбұзушылықтың алдын алу бойынша ұсыныс келтіріген.

Кілт сөздер: әскери қызмет саласындағы құқықбұзушылықтар, құрамы, әкімшілік жауаптылық, Қазақстан мен өзге мемлекеттердің жаза түрлерін қолдануын салыстырмалы талдау.

Аннотация

В статье говорится о понятии и составе правонарушений в сфере военной службы. Сравнили применение видов наказаний за правонарушения в сфере военной службы между государствами Казахстан, Россия, Беларусь и Кыргызстан. При сопоставлении наказания указано, что законодательство Республики Казахстан применяет гуманизм. Рассматривались вопросы ответственности за правонарушения в сфере военной службы, предусмотренные законодательством, изучен опыт их применения, с рекомендациями по предупреждению правонарушений в области военной службы и предотвращения административных правонарушений в Республики Казахстан.

Ключевые слова: правонарушения в сфере военной службы, состав, административная ответственность, применения видов наказаний Казахстана и других государств.

Annotation

The article deals with the concept and composition of offenses in the field of military service. Compared the use of penalties for offenses in the field of military service between the States of Kazakhstan, Russia, Belarus and Kyrgyzstan. When comparing the punishment indicated that the legislation of the Republic of Kazakhstan applies humanism. The issues of responsibility for offenses in the field of military service provided by the legislation were considered, the experience of their application was studied, with recommendations for the prevention of offenses in the field of military service and the prevention of administrative offenses in the Republic of Kazakhstan.

Key words: offenses in the sphere of military service, structure, administrative responsibility, application of types of punishments of Kazakhstan and other States.

Қазақстан Республикасында әскери қызмет атқарудың тәртібі Қазақстан Республикасы конституциясында, әскери міндеттілік және әскери қызмет туралы заңда, Қазақстан Республикасы Қарулы күштерінің арнайы жарғыларында, басқа құқықтық актілерінде көрініс тапқан. Яғни Қазақстан Республикасын қорғау әр азаматтың қасиетті парызы мен міндеті болып табылады.

Қазақстанның Қарулы Күштері — Қазақстан Республикасының әскери құрылымы әскери басқару органдарын, Қарулы Күштердің түрлерін, арнайы әскерлерді, тыл, әскери оқу орындары мен ғылыми мекемелерді қамтиды .

Соғыс уақытында құрамына қорғаныс министрлігіне қарайтын әскер түрлерінен басқа Ішкі істер министрлігінің ішкі әскерлері, Ұлттық қауіпсіздік комитетінің шекара қызметі және басқа да әскерлері, республикалық «Ұлан», азаматтық және аумақтық қорғанысты басқару мен құру органдары кіреді [4].

Еліміздің Қарулы Күштері қоғамның негізгі ажырамас бөлігі болып танылады. Бірақ қазіргі таңда әскери еңбегінің беделі мен қадірі шұғыл төмендеп әскери қызметшілердің құқық бұзушылық жасауы арта түсті.

Әскери қызмет саласындағы әкімшілік құқықбұзушылықтың ұғымын ашатын болсақ ол Әскерге шақыру бойынша не келісім шарт бойынша Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінде, Қазақстан Республикасының басқа да әскерлері мен әскери құрамаларында қызмет атқару кезінде құқыққа қарсы әрекет немесе әрекетсіздік жасалса әкімшілік құқықбұзушылық болып танылады. Әскери әкімшілік құқықбұзушылық, басқа құқықбұзушылықтар сияқты құрамында төрт элементі болу керек. Яғни объектісі Армия мен флотта бағыну тәртібінің сақталуын қамтамасыз ететін әскери қарым – қатынастар. Объективтік жағы әскери қызмет міндеттерін орындау кезінде немесе орындауға байланысты бір әскери қызметшінің екіншіні қорлауы, бейбіт уақытта, әскерге шақыру немесе

келісімшарт бойынша әскери қызмет өткеріп жүрген әскери қызметші жасаған, ұзақтығы екі тәуліктен асатын, бірақ он тәуліктен аспайтын уақытқа бөлімді немесе қызмет орнын өз бетімен тастап кету, сол сияқты бөлімнен босатылу, тағайындалу, ауыстырылу кезінде, іссапардан, демалыстан немесе емдеу мекемесінен қызметке дәлелсіз себептермен мерзімінде келмеу, қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі әскери нарядтың құрамына кіретін адамның қызмет өткеру қағидаларын бұзуы, егер бұл әрекетте қылмыстық жаза қолданылатын іс-әрекет белгілері болмаса, Бағынбау, яғни бастықтың бұйрығын орындаудан ашықтан-ашық бас тарту, сол сияқты қызмет мүдделеріне елеулі зиян келтірмеген, бастықтың белгіленген тәртіппен берген бұйрығын бағыныштының өзгедей қасақана орындамауы. Субъективтік жағы қасақаналық және абайсыздық. Субъектісі арнайы әскери қызметші, әскери міндетті адам.

Қазақстан Республикасында әскери қызмет саласындағы құқықбұзушылықтар әкімшілік жауаптылыққа тартылса, ал Ресей, Беларусь, Қырғызстан әскери қызмет саласындағы құқықбұзушылықтар қылмыстық жауаптылыққа тартылуы мүмкін.

Кесте-1. Қазақстан Республикасымен өзге мемлекеттерде әскери қызмет саласындағы әкімшілік құқықбұзушылықтарға жазаның қолданылуын салыстыру

Әскери қызмет саласындағы заңнамасын бұзу	Қазақстан Республикасы (Әкімшілік құқықбұзушылық туралы Кодексі)	Ресей Федерациясы (Қылмыстық Кодекс)	Қырғызстан Республикасы (Қылмыстық Кодекс)	Беларусь Республикасы (Қылмыстық Кодекс)
1) Әскери қызмет міндеттерін орындау кезінде немесе орындауға байланысты бір әскери қызметшінің екіншіні қорлауы.	Жиырма бес айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе он тәулікке дейін әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады.	Алты айға дейінгі мерзімге әскери қызметі бойынша шектеуге немесе сол мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға жазаланады.	Қамауға алуға жазаланады	Бір жылға дейінгі мерзімге әскери қызметі бойынша шектеуге немесе қамауға жазаланады.
2) Бейбіт уақытта, әскерге шақыру немесе келісімшарт бойынша әскери қызмет өткеріп жүрген әскери қызметші жасаған, ұзақтығы екі тәуліктен асатын, бірақ	Жиырма бес айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе он тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады.	Алты айға дейінгі мерзімге қамауға немесе бір жылға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға жазаланады.	Алты айға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.	Қамауға алуға жазаланады

<p>он тәуліктен аспайтын уақытқа бөлімді немесе қызмет орнын өз бетімен тастап кету, сол сияқты бөлімнен босатылу, тағайындалу, ауыстырылу кезінде, іссапардан, демалыстан немесе емдеу мекемесінен қызметке дәлелсіз себептермен мерзімінде келмеу.</p>				
<p>Қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөніндегі әскери нарядтың құрамына кіретін адамның қызмет өткеру қағидаларын бұзуы, егер бұл әрекетте қылмыстық жаза қолданылатын іс-әрекет белгілері болмаса.</p>	<p>Он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не бес тәулікке дейін әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады.</p>	<p>Екі жылға дейінгі мерзімге әскери қызметі бойынша шектеуге, не алты айға дейінгі мерзімге қамауға, не екі жылға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға, не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.</p>	<p>Бір жылға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.</p>	<p>Екі жылға дейінгі мерзімге әскери қызметі бойынша шектеуге, не алты айға дейінгі мерзімге қамауға, не екі жылға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға, не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады.</p>
<p>Бағынбау, яғни бастықтың бұйрығын орындаудан ашықтан-ашық бас тарту, сол сияқты қызмет мүдделеріне елеулі зиян</p>	<p>Жиырма бес айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе он бес тәулікке дейінгі мерзімге</p>	<p>Екі жылға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға немесе үш жылға дейінгі мерзімге бас</p>	<p>Алты айға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға жазаланады.</p>	<p>Екі жылға дейінгі мерзімге тәртіптік әскери бөлімде ұстауға немесе үш жылға дейінгі мерзімге бас</p>

келтірмеген, бастықтың белгіленген тәртіппен берген бұйрығын бағыныштыны ң өзгедей қасақана орындамауы	әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады.	бостандығынан айыруға жазаланады.		бостандығынан айыруға жазаланады.
--	--------------------------------------	-----------------------------------	--	-----------------------------------

*Ескерту. Автормен құрастырылған.

Осы кестеге сәйкес Қазақстан Республикасының әскери қызмет саласындағы теріс қылықтар үшін қолданатын жазалар басқа мемлекеттердің заңнамасына қарағанда ізгілік және адамгершілік ұстанымы әлде қайда басым болатыны көрінеді. Ресей, Беларусь және Қырғызстан мемлекеттерінде әскери қызметке қарсы қылмыстардың жазалар түрі шектеу немесе қамауға алу болса, Қазақстан Республикасында мұндай теріс қылықтарға көбінесе айыппұл жазасы қолданылады. Негізі әскери қызмет саласындағы қоғам үшін қауіпті салдарға әкеп соқпайтын, не болмаса олар болуы мүмкін, бірақ туындамайтын ұсақ немесе шағын теріс қылықтар үшін қылмыстық жауаптылыққа тарту өте қатал сияқты. Қылмыс пен құқықтың бұзылуы арасындағы бөлу шегі ретінде өтетін негізгі критерийлер – бұл белгіленген құқық нормасын бұзудан болған зардаптардың ауырлық дәрежесімен бірге теріс қылықтың ауырлығы, ал осы екі критерий бүкіл құқықтық реттеудің бастапқы қағидаты қоғамға үшін қауіп-қатерден шығарылады.

Сондай-ақ, әскери қызмет саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық саласында Кодекстің 652-бабының 6-бөлімі бойынша қозғалған, яғни бұйрықты орындамағаны үшін ең көп істер құрайтынын атап өткен жөн [3].

Көрсетілген норма бағынбағаны, яғни бастықтың бұйрығын орындаудан ашық түрде бас тартқаны, сол сияқты қызмет мүдделеріне елеулі зиян келтірмеген бастықтың белгіленген тәртіппен берілген бұйрығын бағыныштының өзге де қасақана орындамауы үшін жауапкершілікті көздейді [3].

Осылайша, қызмет мүдделеріне зиян болмаған кезде нормативтік құқықтық актілердің, оның ішінде ережелердің, нұсқаулықтардың, басшылықтар мен регламенттердің талаптарын бұзу тәртіптік жауаптылыққа әкеп соғады [3].

Кодекстің 652-бабының 6-бөлігі бойынша әкімшілік жауаптылық, егер әскери қызметші белгілі бір уақытта және оның лауазымдық міндеттеріне байланысты орындалуы міндетті болатын бастықтың ауызша не жазбаша бұйрығын қасақана ашудан немесе өзге тәсілмен орындамаса, сондай-ақ, егер мұндай іс-әрекеттер қызмет мүдделеріне елеулі зиян келтірмесе, туындайды[3].

Әкімшілік құқық бұзушылықтың алдын алу мақсатында:

- Әкімшілік құқық бұзушылықтың шынайы және өзекті есепке алу;
- Әскери қызметшілермен уәкілетті органдар қызметкерлерінің ұстау фактісі туралы дереу баяндауды және оған қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасауды;
- Істі сотта қарауды қамтамасыз ету жөнінде жеке жұмыс жүргізу;
- Әскери құқық бұзушылық фактісі туралы дереу баяндаманы қамтамасыз ету бойынша әскери қызметкерлермен жеке жұмыстар жүргізу;
- Әскери қызметшілердің әкімшілік жауапкершілігі мәселелері бойынша уәкілетті органдардың және әскери қызметкерлердің қатысуымен алдын алу іс-шараларын жүргізуді тәжірибеге енгізу керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы Кодексі, <http://adilet.zan.kz/>.
2. Ресей Федерациясының Қылмыстық Кодексі, <http://kodexes.gk-rf.ru/uk/>.
3. Б.К. Ташимов, А.К. Капезов, А.Ж. Байсалбаев, А.С. Таукебаев, Профилактика правонарушений в войсках (учебно-методические пособие), Астана, 2017 г. – Б. 45-46
4. <https://kk.wikipedia.org/wiki/>
5. Қырғызстан Республикасының Қылмыстық Кодексі <https://online.zakon.kz/>
6. Беларусь Республикасының Қылмыстық кодексі <https://online.zakon.kz/>

Дюсекеев Р.М.
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде Республики
Казахстан

АНАЛИЗ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ И СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ АДМИНИСТРАТИВНОГО ВЫДВОРЕНИЯ ИНОСТРАНЦЕВ И ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТВА ИЗ КАЗАХСТАНА

АННОТАЦИЯ

В данной статье проанализирована судебная практика, а также последние законодательные изменения и дополнения в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях по вопросам нарушения миграционного законодательства, акцентировано внимание на выдворение иностранцев за пределы Республики Казахстан в административном порядке, а также на вопросы исчисления срока, установленного для регистрации иностранных граждан. Кроме того, дано определение понятию «реадмиссия» и его правовом регулировании.

Ключевые слова: иностранцы, административное выдворение, реадмиссия, административное законодательство, административное правонарушение, срок регистрации иностранцев, миграционное законодательство.

АНДАТПА

Мақалада шетелдіктердің ҚР кәші-қон заңнамасының нормаларын бұзу себептеріне Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне соңғы заңнамалық өзгерістер мен толықтыруларға, сондай-ақ сот тәжірибесіне талдау жасалды.

Тірек сөздер: шетелдіктер, әкімшілік жолмен шығарып жіберу, реадмиссия, әкімшілік заңнама, әкімшілік құқық бұзушылық

ABSTRACT

The article of judicial practice, and also the last legislative updates and additions in operating Code of Republic of Kazakhstan about administrative crimes in the questions of violation of migratory legislation foreigners analysis is done.

Keywords: foreigners, administrative turning out, readmissions, administrative legislation, administrative crime

В целях единообразного толкования и применения норм права об административном выдворении иностранцев за пределы Республики Казахстан при осуществлении правосудия по административным делам суды руководствуются следующими нормативно-правовыми актами: Конституция

Республики Казахстан, Закон Республики Казахстан «О государственной границе», Закон Республики Казахстан «О правовом положении иностранцев», Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» (далее КоАП), Нормативные Постановления Верховного Суда Республики Казахстан и др.

Постановлением Правительства в период на 2017-2021 годы в Казахстане была утверждена Концепция миграционной политики, а также План мероприятий по реализации данной Концепции.

Следуя положениям настоящей концепции необходимо отметить, что Правительством будут усилены меры по пресечению нелегальной миграции. В их числе: совершенствование международно-правовой базы противодействия незаконной миграции, а также мер ответственности за нарушение миграционного законодательства Республики Казахстан; предупреждение и предотвращение фактов незаконной миграции, негативных последствий, вызываемых ею, а также развитие системы иммиграционного контроля на территории Республики Казахстан и продолжению договорного процесса с иностранными государствами и заключение соответствующих соглашений о реадмиссии; улучшение инвестиционного климата; противодействие организации каналов незаконной миграции и др. [1].

Наше внимание привлекла практика заключения Казахстаном соглашений о реадмиссии. Что такое реадмиссия? «Рeadмиссия» - передача компетентными органами государства запрашивающей Стороны и прием компетентными органами государства запрашиваемой Стороны в порядке, на условиях и в целях, которые предусмотрены настоящим Соглашением, лиц, въехавших или находящихся на территории государства запрашивающей Стороны в нарушение законодательства этого государства по вопросам въезда, выезда и пребывания иностранных граждан и лиц без гражданства [2]. Как отмечают представители власти институт «реадмиссии» является эффективным и безболезненным способом борьбы государства с незаконной миграцией. На сегодня у Казахстана имеются соглашения о реадмиссии с 16 странами. На ранних этапах соглашения были подписаны преимущественно со странами СНГ (Россия, Кыргызстан, Украина, Узбекистан), за последние 2 года в преддверии проведения международной выставки ЭКСПО-2017 такие соглашения были заключены с Норвегией, Польшей и другими государствами. В перспективе реализации миграционной политики Правительством планируется подписание таких соглашений со странами Евросоюза.

Актуальной проблемой эффективности миграционного законодательства остаются нерешенные задачи правовой политики государства по обособлению Административно-процессуального кодекса РК. Как известно, был разработан проект АПК РК (2009-2010гг.), но законодательного утверждения пока не получил. Поэтому, производство по делам, связанным с административным выдворением иностранцев и лиц без гражданства сегодня осуществляется в рамках производства по делам об административных правонарушениях. Следует различать процессуальное производство об административном выдворении иностранцев и лиц без гражданства в рамках гражданско-процессуального производства и в порядке реализации норм КоАП РК.

Согласно Нормативному Постановлению Верховного суда РК от 13 декабря 2013 года «О судебной практике рассмотрения дел о выдворении иностранцев или лиц без гражданства за пределы Республики Казахстан» по содержанию административное выдворение и выдворение в порядке гражданского судопроизводства представляют собой принудительное или контролируемое уполномоченными органами самостоятельное перемещение иностранцев или

лиц без гражданства за пределы Республики Казахстан, осуществляемое на основании постановления (решения) суда за совершение административного правонарушения либо нарушения законодательства [3].

Административное выдворение за пределы Республики Казахстан иностранцев или лиц без гражданства согласно нормам КоАП РК может применяться в качестве основного или дополнительного административного взыскания, налагаемого в порядке и по основаниям, установленным особенной частью КоАП [4].

Также, действующий КоАП РК закрепляет основания применения выдворения, которыми являются следующие: осуществление иностранцами, лицами без гражданства, иностранными юридическими лицами и международными организациями деятельности, препятствующей и (или) способствующей выдвижению и избранию кандидатов, политических партий, выдвинувших партийный список, достижению определенного результата на выборах (статья 109 КоАП); приставание в общественных местах (часть третья статьи 449 КоАП); нарушение законодательства о религиозной деятельности и религиозных объединениях (часть третья статьи 490 КоАП); представление заведомо ложных сведений в государственные органы Республики Казахстан при получении документов, удостоверяющих личность, либо при подаче заявления для получения разрешения на постоянное проживание в Республике Казахстан или о приеме в гражданство Республики Казахстан либо восстановлении в гражданстве Республики Казахстан (часть вторая статьи 495 КоАП); нарушение режима в пунктах пропуска через Государственную границу Республики Казахстан (часть вторая статьи 513 КоАП); нарушение режима Государственной границы Республики Казахстан (часть вторая статьи 514 КоАП); нарушение иностранцем или лицом без гражданства законодательства Республики Казахстан в области миграции населения (статья 517 КоАП); привлечение иностранной рабочей силы и трудовых иммигрантов с нарушением законодательства Республики Казахстан, незаконное осуществление иностранцем или лицом без гражданства трудовой деятельности в Республике Казахстан (часть четвертая статьи 519 КоАП); неповиновение законному распоряжению или требованию военнослужащего в связи с исполнением им обязанностей по охране Государственной границы Республики Казахстан (часть вторая статьи 516 КоАП).

При рассмотрении специализированными административными судами дел, связанных с нарушением миграционного законодательства, а равно предусматривающими в качестве санкций административное выдворение иностранцев и лиц без гражданства имели место проблемы разночтения норм законодательства об административных правонарушениях судом при рассмотрении административных дел.

Так, Специализированным межрайонным административным судом г.Астаны в отношении гражданина РФ Смирнова В. на основании статьи 741 ч.1 п. 2) КоАП РК за отсутствием состава административного правонарушения было прекращено административное производство. Согласно Соглашения между Казахстаном и Россией от 23 ноября 2015 года «граждане Российской Федерации при въезде на территорию Республики Казахстан освобождаются от обязанности регистрации в течение 30-ти дней с даты въезда. В случае пребывания свыше 30-ти дней, указанные граждане обязаны зарегистрироваться в компетентных органах РК» [2]. Срок нахождения на территории РК гр. Смирнова В. составил 35 дней. В данной ситуации суд посчитал, что гражданам Российской Федерации необходимо дополнительно предоставлять 5 дней для регистрации и ответственность наступает только на 36 день. Такое положение дел было по состоянию на 2015

год. С принятием Закона РК №127 «О внесении изменений и дополнений в КоАП РК» от 28 декабря 2017 года редакция части 1 ст. 517 стала выглядеть следующим образом: «Нарушение иностранцем или лицом без гражданства законодательства Республики Казахстан в области миграции населения, выразившееся в пребывании в Республике Казахстан без регистрации в органах внутренних дел сроком до трех суток после истечения срока, установленного законодательством Республики Казахстан для регистрации» [5]. Отсюда следует, что дополнительно предоставленное время в 5 календарных дней теперь отсутствует. Также Нормативным Постановлением Верховного суда РК от 06 октября 2017 года были внесены изменения в санкции указанной ст.517. В старой редакции санкция части 2 ст.517 КоАП РК выглядела следующим образом: «влечет штраф в размере пятнадцати месячных расчетных показателей либо административный арест на срок до десяти суток либо административное выдворение за пределы Республики Казахстан». По состоянию на 2018 год применение ареста в качестве альтернативы штрафу были отменены.

Следует отметить, что Правительством Республики Казахстан от 21 января 2012 года № 148 были утверждены Правила въезда и пребывания иммигрантов в Республике Казахстан, а также их выезда из Республики Казахстан, а также Правила осуществления миграционного контроля, а также учета иностранцев и лиц без гражданства, незаконно пересекающих Государственную границу Республики Казахстан, незаконно пребывающих на территории Республики Казахстан, а также лиц, которым запрещен въезд на территорию Республики Казахстан. Согласно Закону Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V «О правовых актах» исчисление срока пребывания начинается с 00.01 часов суток, следующих за теми, в течение которых иммигрант пересек Государственную границу Республики Казахстан или прибыл к принимающему лицу [6].

В соответствии с п.3 ст. 739 КоАП РК при исчислении срока в него включается и нерабочее время, за исключением случаев, когда срок исчисляется сутками.

Пунктом 5 этой же статьи определено если окончание срока приходится на нерабочий (выходной, праздничный) день, то последним днем срока считается первый следующий за ним рабочий день, кроме случаев исчисления срока при административном задержании.

К примеру, 26.04.2016г. специализированным межрайонным административным судом г. Астана к административной ответственности по ст. 517 ч. 2 КоАП РК привлечен гражданин Азербайджана Ибрагимли Вагиф. Установлено, что он 18.04.2016 г. въехал в РК и должен был зарегистрироваться в органах внутренних дел до 22.04.2016 г. (пятница). Отсчет срока пребывания иностранца на территории в РК с нарушениями законодательства начался с выходного дня 23.04. (суббота). В день выезда 26.04.16г. срок нахождения на территории РК сверх установленных норм составил 4 суток.

Другой судья этого же суда в аналогичной ситуации переквалифицировал действия гражданки Таджикистана Кодировой М.Ч. с ч. 2 ст. 517 на ч.1 ст.517 КоАП РК, посчитав, что последним днем срока регистрации считается первый, следующий за выходными рабочий день (последний день пришелся на пятницу 13 мая). Кодирова М.Ч. прибыла в РК 09.05.16г. и 18.05.16г. задержана ПС КНБ РК. Пять дней в течение которых она должна была зарегистрироваться истекает 13.05.16г. – в пятницу, 14 и 15 – выходные дни и отсчет 3-х дней судьей идет с 16.05.16г.(с понедельника). В итоге, согласно постановлению суда последний день срока регистрации Кодировой М.Ч. истекает 18 мая 2016 г. в 24:00 часов.

В соответствии с п.3 ст. 739 КоАП РК при исчислении срока в него

включается и нерабочее время, за исключением случаев, когда срок исчисляется сутками.

Пунктом 5 этой же статьи определено если окончание срока приходится на нерабочий (выходной, праздничный) день, то последним днем срока считается первый следующий за ним рабочий день, кроме случаев исчисления срока при административном задержании.

К примеру, 26.04.2016г. специализированным межрайонным административным судом г. Астана к административной ответственности по ст. 517 ч. 2 КоАП РК привлечен гражданин Азербайджана Ибрагимли Вагиф. Установлено, что он 18.04.2016 г. въехал в РК и должен был зарегистрироваться в органах внутренних дел до 22.04.2016 г. (пятница). Отсчет срока пребывания иностранца на территории в РК с нарушениями законодательства начался с выходного дня 23.04. (суббота). В день выезда 26.04.16г. срок нахождения на территории РК сверх установленных норм составил 4 суток.

Другой судья этого же суда в аналогичной ситуации переквалифицировал действия гражданки Таджикистана Кодировой М.Ч. с ч. 2 ст. 517 на ч.1 ст.517 КоАП РК, посчитав, что последним днем срока регистрации считается первый, следующий за выходными рабочий день (последний день пришелся на пятницу 13 мая). Кодирова М.Ч. прибыла в РК 09.05.16г. и 18.05.16г. задержана ПС КНБ РК. Пять дней в течение которых она должна была зарегистрироваться истекает 13.05.16г. – в пятницу, 14 и 15 – выходные дни и отсчет 3-х дней судьей идет с 16.05.16г.(с понедельника). В итоге, согласно постановлению суда последний день срока регистрации Кодировой М.Ч. истекает 18 мая 2016 г. в 24:00 часов.

Порядок исчисления сроков, установленный Законом РК «О правовых актах» позволит исключить возможные ошибки при исчислении сроков днями (сутками) и обеспечит имплементацию международно – правовых норм.

С целью исключения разночтения нормативных-правовых актов РК, исчисление срока «днями» следует исчислять по аналогии при исчислении срока «сутками».

Таким образом, в целях правильного толкования и применения норм КоАП РК в судебной практике судей по вопросам рассмотрения административных дел, связанных с незаконной миграцией и административным выдворением иностранных лиц и лиц без гражданства необходимо систематически проводить обобщения судебной практики и семинарские занятия с разъяснением изменений, вносимых в действующее законодательство об административных правонарушениях.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Концепция миграционной политики Республики Казахстан на 2017-2025 гг.
2. Закон Республики Казахстан от 2 августа 2015 года «О ратификации Соглашения между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации о реадмиссии и Исполнительного протокола о порядке реализации Соглашения между Правительством Республики Казахстан и Правительством Российской Федерации о реадмиссии»
3. Нормативное Постановление Верховного суда РК от 13 декабря 2013 года «О судебной практике рассмотрения дел о выдворении иностранцев или лиц без гражданства за пределы Республики Казахстан»
4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 23 ноября 2015 г. *(с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.07.2018 г.)*

5. Закон Республики Казахстан №127 «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях» от 28 декабря 2017 года

6. Закон Республики Казахстан от 6 апреля 2016 года № 480-V «О правовых актах»

7.

Жақсыбекова Б.Қ.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі
академиясының
магистранты

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУДЫҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада конституциялық бақылаудың құқықтық түсінігі берілді. Конституциялық бақылауды жүзеге асыру уақытына қарай превентивті, репрессивті және аралас түрлеріне талдау жасалды. Қазақстан Республикасында конституциялық бақылаудың аралас түрін қолдану ерекшелігін анықтау мақсатында, шетел мемлекеттерінің қолданыстағы конституцияларына нормативтік-құқықтық актілердің сәйкестігін тексеру өзгешелігін ескере отырып, превентивті және репрессивті конституциялық бақылау түрлерінің мазмұны, артықшылықтары мен кемшіліктері көрсетілді.

Кілт сөздер: конституциялық бақылау, превентивті, репрессивті, аралас бақылау, талдау.

АННОТАЦИЯ

В статье дано правовое понятие конституционного контроля. В зависимости от времени осуществления конституционного контроля был проведен анализ превентивного, репрессивного и смешанного видов. В целях определения специфики применения смешанного вида конституционного контроля в Республике Казахстан, с учетом особенностей проверки соответствия нормативно-правовых актов действующим конституциям иностранных государств, были описаны содержание, преимущества и недостатки превентивного и репрессивного видов конституционного контроля.

Ключевые слова: конституционный контроль, превентивный, репрессивный, смешанный контроль, анализ.

ABSTRACT

The article gives the legal concept of constitutional control. Depending on the time of implementation of the constitutional control, the analysis of preventive, repressive and mixed types was carried out. In order to determine the specifics of the use of a mixed type of constitutional control in the Republic of Kazakhstan, taking into account the peculiarities of checking the compliance of normative legal acts with the current constitutions of foreign States, the content, advantages and disadvantages of preventive and repressive types of constitutional control were described.

Keywords: constitutional control, preventive, repressive, mixed control, analysis.

Қазіргі кезде демократиялық мемлекеттің айрықша белгілері мен ажырамас атрибуты конституциялық бақылау болып табылады. Жоғары дамыған елдердің әлемдік тәжірибесі, парламенттің, үкіметтің және мемлекет басшысының болуына қарамастан, конституцияға сәйкес келмейтін шешімдер қабылдау мүмкіндігін толық жоққа шығаруға болмайтынын куәландырады. Бұл, қазіргі уақытта әзірленіп жатқан және қабылданатын нормативтік-құқықтық актілердің саны өткен жылдармен салыстырғанда айтарлықтай өсуіне; мұндай актілерді қабылдау, кейбір жағдайларда, алдын-ала заңды сараптамасыз, асығыс жүзеге асырумен және өзге де себептерге байланысты. Осылайша, қалыптасқан жағдайға алаңдаушылық білдіре отырып, көптеген елдер қандай да бір заңның конституциялылығын тексеру құқығы берілген конституциялық бақылау органдарын құрумен және оларды жетілдірумен айналысты.

Кез келген демократиялық, құқықтық мемлекетте конституциялық заңдылықты қамтамасыз етуге түрлі тетіктер мен институттар, оның ішінде конституциялық бақылау арқылы қол жеткізіледі. Конституциялық бақылау жария биліктің құзыретті органдарының функциясын, Конституцияны қорғаудың ерекше құралын білдіреді, себебі оның көмегімен Конституцияның жоғары заңдық күші мен үстемдігі, оның бүкіл мемлекет аумағында тікелей қолданылуын қамтамасыз етіледі.

Мемлекеттік орган ретінде конституциялық бақылау Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесімен тікелей, өз өкілеттігінің шегінде лауазымды тұлғалар, мемлекеттік органдар да жанама түрде жүзеге асырады.

Ж.И.Овсепяанның айтуынша мамандандырылған конституциялық бақылау – мемлекеттік билік тетігінің элементі болып табылады, ол екі негізгі тармақтарымен, заң шығарушы және атқарушы, бір деңгейде тұрады. Мемлекеттік билік тетігінің бір бөлігі бола отырып, конституциялық бақылау органы бір-біріне қарама-қарсы билік тармақтарының әрқайсысына тән белгілерді қамтиды. Тиісінше, конституциялық бақылау қызметі процесінде заңнамалық және атқарушылық функциялар жүзеге асырылады [1; 80-87]. Сондықтан, конституциялық бақылау институтының болуы мықты құқықтық және демократиялық мемлекеттің жарқын сипаттамаларының бірі болып табылады. Бір жағынан, ол заң шығарушы және атқарушы билікке тән технологияларды қолданудан бос (кейбір ережелерді құқықтық норма ретінде бекіту, оған жалпыға міндеттілік сипатын беру және оны орындамағаны үшін санкция белгілеу). Екінші жағынан, бұл орган алқалылық негізінде шешім қабылдайды.

Конституциялық бақылау деп қолданыстағы конституцияға нормативтік-құқықтық актілердің сәйкестігін тексеруден тұратын юрисдикциялық қызметтің ерекше түрі түсініледі. Конституциялық Кеңестің конституциялық бақылауының ерекше сипаты өзінің конституциялық өкілеттіктері негізінде ғана нормативтік құқықтық актіні немесе оның жекелеген ережелерін конституциялық емес деп түпкілікті тануға және сол арқылы оның қолданылуын тоқтатуға құқылы екендігін білдіреді.

Заң әдебиетінде конституциялық бақылаудың түрлері бөлінеді. Ғалымдар конституциялық бақылаудың жіктелуі туралы мәселені қарастыра отырып, бір құбылыстарды сипаттау кезінде түрлі терминдерді ұсынады. Мысалы, Н.В.Витрук «конституциялық бақылау түрлері» терминін қолданады [2; 48], С.Н.Пастернак – «конституциялық бақылау типтері» [3; 10], А.А.Проскурин – «конституциялық бақылауды жүзеге асыру формалары» [4; 100-112] және т. б.

Конституциялық бақылауды жіктеу үшін көптеген критерийлерді бөліп көрсетуге болады. Біз оны жүзеге асыру уақытына қарай конституциялық бақылаудың жіктемесіне толығырақ тоқталғымыз келеді. Осы негіз бойынша конституциялық бақылау превентивті (алдын-ала), репрессивті (кейінгі) және

аралас болып бөлінеді. Белгіленген өлшем тұрғысынан Қазақстан Республикасында конституциялық бақылаудың белгілі бір түрін қолдану ерекшелігін анықтау мақсатында аталған түрлердің әрқайсысының мазмұны мен ерекшеліктерін қарастырамыз.

Қазіргі уақытта бірқатар мемлекеттерде (мысалы, Венгрия, Португалия, Франция және т.б.) превентивті (алдын-ала) конституциялық бақылау қолданылады. Бұл бақылаудың негізгі ерекшелігі - оны сот органдары Парламент нормативтік құқықтық актіні қабылдағанға дейін немесе оны қабылдағаннан кейін, бірақ мемлекет басшысы қол қойғанға дейін, яғни кез келген жағдайда - заңды күшіне енгенге дейін жүзеге асырады. Алдын-ала конституциялық бақылау объектілеріне баса назар аудара отырып, оның заң жобасымен байланысты екенін айтуға болады. Заң жобасы Конституцияға сәйкес емес деп танылған жағдайда, ол қабылдануға және жариялануға жатпайды. Осылайша, алдын-ала бақылау конституциялық емес актілерді шығаруды ескерту арқылы конституциялық заңдылықты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Алдын-ала конституциялық бақылауды жүзеге асыру кезінде өтініште көрсетілетін ережелерді ғана тексеру неғұрлым орынды болып табылады.

Превентивті конституциялық бақылаудың отаны - Франция. Француз заңнамасын зерделеп, өзге шет елдермен салыстырғанда, онда конституциялық норма бақылау объектілері туралы мәселе ерекше шешілді деген қорытынды жасауға болады. Мысалы, Франция Конституциясының 61-бабына сәйкес, Конституциялық Кеңес Парламент палаталары регламенттерінің конституциялылығын олар қолданғанға дейін және Францияның органикалық (конституциялық) заңдарын оларды промульгациялауға дейін міндетті түрде қарайды [5; 96]. Өзге де құқықтық актілер, оның ішінде, әдеттегі заңдар, Француз Республикасы Президентінің, премьер-Министрдің, Ұлттық жиналыс төрағасының, Сенат Төрағасының, депутаттық топтың немесе сенаторлар тобының ерекше бастамасымен Франция Конституциясына сәйкестігі тексерілуі мүмкін. Біздің ойымызша, Францияның құқықтық актілерінің конституциялылығын тексерудің осындай заңнамалық ара-жігін ажырату, Үкіметтің қатысуымен Парламенттің әдеттегі заңдарды қабылдауының рәсімдік ерекшеліктерінен туындайды.

Алдын-ала конституциялық норманы бақылау Венгрияда да қолданылады. Венгрия Конституциясының 6-бабының 4-бөлігіне сәйкес, Конституциялық Сот Республика Президентінің бастамасы бойынша, Парламент заңдарының Венгрия Республикасының Конституциясына сәйкестігін алдын-ала, яғни оларға қол қойылғанға дейін тексереді. Егер Конституциялық сот, заң Конституцияға сәйкес келмейді деп анықтаса, онда Парламент заңды оның конституциялық емес проблемаларын жою мақсатында қайта қарауға міндетті (Венгрия Конституциясының 6-бабының 6-бөлігі) [6].

Конституциялық бақылаудың кез-келген басқа түрі сияқты алдын-ала бақылаудың өзінің оң және теріс аспектілеріне ие. Атап айтқанда, алдын-ала конституциялық бақылау моделінің жақтаушылары бұл модельді неғұрлым жетілдірілген және тиімді деп есептейді, өйткені:

- қолданыстағы құқықта конституциялық емес нормативтік құқықтық актілердің пайда болу мүмкіндігі іс жүзінде жоққа шығарылады, бұл, нәтижесінде, құқықтағы коллизияны қоспағанда, заңнаманың тұрақтылығына ықпал етеді;

- конституциялық-құқықтық даулар мен конституциялық заңдылықтың бұзылуы жолын кеседі;

- заң шығарушының беделі сақталады, қателер, заң шығарушының конституциялық құқық бұзушылықтары тіркеледі [7; 156-157] және т.б. Біздің ойымызша, соңғы дәлел кейбір нақтылауды талап етеді. Заң шығарушының қателерін, конституциялық құқық бұзушылықтарын есепке алу императивті немесе

аралас депутаттық мандат кезінде өзекті болып табылады деп есептейміз, олар депутаттардың өкілеттігін кері қайтарып алу нысанында мерзімінен бұрын тоқтату мүмкіндігін болжайды. Қазақстанда қазіргі кезеңде заңнамада қатаң қарастырылған жағдайларды қоспағанда, парламентшілердің өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтату мүмкіндігін жоққа шығаратын еркін депутаттық мандат бекітілген. Мысал ретінде «Қазақстан Республикасының Парламені және оның депутаттарының мәртебесі туралы» конституциялық заңның 4-бабының ережелерін келтіруге болады [8], ол Парламент депутаттарының өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтатудың басқа да негіздерінің арасында, Парламент депутаты болып табылатын адамға қатысты соттың айыптау үкімінің заңды күшіне енуін қарастырады. Осылайша, Қазақстан заңнамасы заң шығарушының конституциялық құқық бұзушылықтарын (конституциялық емес құқықтық актілерді қабылдауға қатысты) депутаттардың дербес жауапкершілігімен тікелей байланыстырмайтынын атап өтуге болады.

Алайда, алдын-ала конституциялық бақылауды жалпы оң бағалаған кезде ол жекелеген кемшіліктерінен айырылмайды, ал оны қолдану бірқатар даулы мәселелердің туындауына себепші болады. Олардың кейбіреулерін ғана белгілейміз:

- алдын-ала бақылау жүргізу қандай сәтте, заң шығару процесінің қай сатысынан кейін қажет екені анық емес (парламенттің қос палаталы құрылымын ескере тұра, депутаттардың дауыс бергенге дейін немесе дауыс бергеннен кейін);
- алдын-ала конституциялық бақылауды қандай мерзімде жүргізу керек және тағы басқалар.

Басқа бір мағыналы емес сәттер бар. Мысалы, М.А.Нудельдің пікірінше, алдын-ала бақылау кезінде парламенттің үстемдігі бұзылады, өйткені оны конституциялық бақылау органының шешіміне бағынуға міндеттейді [9; 116]. Алайда, мұндай пікір даусыз емес, өйткені, бұл «Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» Конституциялық заңының 38-бабына сәйкес Конституциялық Кеңестің қорытынды шешімі Республиканың барлық аумағында жалпыға бірдей міндетті, түпкілікті болып табылады және шағым жасауға жатпайды [10].

Репрессивті (кейінгі) конституциялық бақылау алдын-ала конституциялық бақылаудан айырмашылығы заңды күшіне енген, қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерге қатысты жүзеге асырылады. Репрессивті (кейінгі) бақылау азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтары бұзылған жағдайда конституциялық бақылау органына жүгіну құқығын береді. Репрессивті (кейінгі) бақылау конституциялық бақылаудың белгілі бір моделінің айрықша ерекшелігі болып табылмайды. Себебі, ол нақты істі қарау кезінде нормативтік құқықтық актілердің конституциялылығын бақылаудың жалпы юрисдикциялы соттарға жүктелген американ моделі бар елдер де (мысалы, АҚШ - та нақты нормалық бақылау тәртібімен), сондай-ақ нормалық бақылау функциясын мамандандырылған органдар – конституциялық кеңестер, конституциялық соттар, жалпы юрисдикция жоғары соттарының конституциялық палаталары және т. б. жүзеге асыратын еуропалық моделі бар елдерде де қолданылады (мысалы, Италия, Франция). Бірінші жағдайда, яғни кейінгі конституциялық бақылауды жалпы юрисдикциялы соттар жүзеге асырған жағдайда, Конституцияға сәйкес емес деп танылған нормативтік құқықтық актінің күші жойылмайды, бірақ, соттардың нақты істерді қарау кезінде қолдануына жатпайды. Егер кейінгі конституциялық бақылауды мамандандырылған органдар жүзеге асырса, онда бұл органдар конституциялық емес деп танылған, конституциялық ережелерге қайшы келетін нормативтік құқықтық актінің күшін жоюға құқылы.

Превентивті және репрессивті конституциялық бақылаудың ортақ ерекшеліктері де бар. Ең алдымен, бұл олардың ортақ мақсаттары мен міндеттері. Себебі, конституциялық бақылаудың екі түрі де мемлекеттегі конституциялық заңдылықты қамтамасыз етуге бағытталған. Екіншіден, превентивті және репрессивті конституциялық бақылау «нормативтік актіті әзірлейтін органнан тыс» жүргізіледі.

Превентивті (алдын ала) және репрессивті (кейінгі) конституциялық бақылау белгілерінің үйлесуі ерекше болып табылатын аралас конституциялық бақылау Ресей Федерациясында, Германияда, Испанияда, Италияда, Қазақстанда және т.б. елдерде қолданылады.

Қазақстанда конституциялық бақылауды жүзеге асыратын орган – Конституциялық Кеңес өз қызметін 1996 жылғы 4 маусымда қабылданған регламентке сәйкес жүзеге асырады. Оған жүгіну құқығына шектеулі субъектілер тобы ие. Қазақстан Республикасының Конституциясының 72-бабында [11] сол субъектілердің тізімі және конституциялылығын тексеруге құқылы нормативтік құқықтық актілер көрсетілген:

1. Президент қол қойғанға дейін Парламент қабылдаған заңдарды;
2. Парламент және оның палаталары қабылдаған қаулыларды;
3. Республиканың бекіткенге дейін халықаралық шарттарды;
4. соттардың өтініші бойынша Конституциямен баянды етілген адамның және

азаматтың құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтіреді деп тапқан заң немесе өзге нормативтік құқықтық актілерді.

Жүргізілген талдау Қазақстан Республикасының республикалық деңгейде Конституциялық норма бақылаудың барлық объектілері, Қазақстан Республикасының күшіне енбеген халықаралық шарттарын қоспағанда, кейінгі конституциялық бақылау тәртібімен Конституцияға сәйкестігі қарастырылатынын, яғни зерттелетін өлшем тұрғысынан біздің елде аралас конституциялық бақылауды іс жүзінде қолдану туралы болып отырғандығын көруге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Овсепян Ж.И. Судебный конституционный контроль в механизме «разделения властей». Ч. 1 // Правоведение – 1993. № 4. – 126 с.
2. Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс: Учебное пособие для вузов. – 3-е изд., перераб. и доп. М.: Норма: ЮНФРА-М, 2010. – 592 с.
3. Пастернак С.Н. Конституционное правосудие в странах Центральной и Восточной Европы (на примере Польской Республики): Автореф. дис. канд. юрид. наук. СПб., 2010. – 212 с.
4. Проскурин А.А. Перспективы развития конституционного контроля в Российской Федерации: Дис.канд. юрид. наук. Орел, 2006. – 151 с.
5. Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Соединенные Штаты Америки, Япония, Бразилия: учеб. пособие / [сост. сб., пер., авт. введ. и вступ. ст. В.В. Маклаков]. – 7-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2010. – 656 с.
6. Венгрия Конституциясы 5 сәуір 2011 ж. // <https://alkotmanybirosag.hu/alaptorveny/>
7. Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс: Учебное пособие для вузов. М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1998. – 376 с.

8. «Қазақстан Республикасының Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» 1995 жылғы 16 қазандағы Конституциялық заң / http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002529_

9. Нудель М.А. Буржуазные конституции в период общего кризиса капитализма. М.: Наука, 1966. – 299 с.

10. «Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесі туралы» 1995 жылғы 29 желтоқсандағы Конституциялық заң // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002737_

11. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 ж. // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_#z42

Жунусов А.О.
магистрант
Академии Правосудия при
Верховном суде Республики
Казахстан

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ОБЖАЛОВАНИЯ РЕШЕНИЙ, ДЕЙСТВИЙ (БЕЗДЕЙСТВИЯ) ОРГАНА (ДОЛЖНОСТНОГО ЛИЦА), ОСУЩЕСТВЛЯЮЩЕГО ПРОИЗВОДСТВО ПО ДЕЛУ ОБ АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВОНАРУШЕНИИ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены перспективы развития правового регулирования института обжалования решений, действий (бездействия) органа (должностного лица), осуществляющего производство по делу об административном правонарушении. В статье изложены теоретические аспекты административной юстиции и внесены предложения по проекту административного процедурно-процессуального кодекса, выявлены особенности правового регулирования обжалования действий государственных органов, в зависимости от определенных обстоятельств.

Ключевые слова: административное правонарушение, административная юстиция, обжалование, суд.

АҢДАТПА

Мақалада әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыратын органның (лауазымды адамның) шешімдеріне, әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) шағымдану институтын құқықтық реттеуді дамыту перспективалары қаралды. Мақалада әкімшілік әділеттің теориялық аспектілері баяндалған және әкімшілік іс жүргізу кодексінің жобасы бойынша ұсыныстар енгізілді, белгілі бір жағдайларға байланысты мемлекеттік органдардың іс-әрекетіне шағымдануды құқықтық реттеудің ерекшеліктері анықталды.

Түйін сөздер: әкімшілік құқық бұзушылық, әкімшілік әділет, шағымдану, сот.

ABSTRACT

The article discusses the prospects of the development of legal regulation of the institution of appealing decisions, actions (inaction) of the body (executive) implementing the proceedings of an administrative offense. The article sets out the theoretical aspects of administrative justice and made suggestions on the project of administrative procedure and procedural code, revealed the peculiarities of the legal regulation of appealing against the actions of state bodies, depending on certain

circumstances.

Keywords: administrative offense, administrative justice, appeal, court.

Как говорит Н.А. Назарбаев «мы проводим реформы, направленные на обеспечение равенства всех перед законом и верховенство права. Надо продолжить эту работу» [1]. Действующий Кодекс об административных правонарушениях Республики Казахстан (далее по тексту КоАП) принят 5 июля 2014 года, в действие введен с 1 января 2015 года. До этого действовал КоАП от 30.01.2001 года. Законодательные нормы оптимизированы и упорядочены с момента принятия нового КоАП. Обжалованию посвящена глава 44 КоАП.

Административная юстиция важнейший институт современного правового государства и действенный способ защиты прав и свобод юридических и физических лиц [2], ведь социальное благополучие является одним из приоритетов в нашей стране со слов Н.А. Назарбаева [3].

В частности, в основном законе Республики Казахстан упомянуто, что «Республика Казахстан утверждает себя светским, демократическим, социальным и правовым государством, высшими ценностями которого являются человек, его права и свободы, жизнь» [4]. Адекватное функционирование казахстанского правового демократического государства невозможно без претворения в жизнь положений Конституции Республики Казахстан, в которой предусмотрен приоритет прав и свобод человека, средства и методы их осуществления. Предоставление личности возможности обратиться за защитой своих прав и свобод – одно из таких средств.

С исторической точки зрения административная юстиция развивается в независимых государствах, появившихся на территории бывшего СССР, в соотношении с переходом к демократическим методам управления от тоталитарных. В Республике Казахстан административные правонарушения это негативное и достаточно распространенное явление. Уменьшение количества совершаемых административных правонарушений не наблюдается - даже не смотря на систематическое внесение изменений и дополнений в административное законодательство, ужесточение ответственности и санкций. Если своевременно не пресекать нарушения, то это может привести к определенным последствиям в виде гибели и ранению людей, причинению вреда окружающей среде, порче и уничтожению имущества, перерастанию в преступные деяния. Ввиду того, что мы наблюдаем частое и систематическое привлечение субъектов к административной ответственности, можно констатировать наличие социальной важности административно-юрисдикционной деятельности, потребности в ее четком нормативно-правовом регулировании, изучении, совершенствовании практики деятельности субъектов административной юрисдикции, выработке предложений.

Возможность защиты принадлежащих юридическим лицам и гражданам прав в условиях, препятствующих их реализации, является одной из главных характеристик свободного осуществления прав данными субъектами. На основании п.1 ст. 76 Конституции РК судебная власть осуществляется от имени РК и имеет своим назначением защиту прав, свобод и законных интересов граждан и организаций, обеспечение исполнения Конституции, законов, иных нормативных правовых актов, международных договоров РК [3]. Конституция РК говорит нам о том, что каждый человек имеет право свои права и свободы защищать, причем любыми способами. Главное, чтобы они не противоречили закону. Также каждый человек имеет право на признание его правосубъектности и на защиту в суде своих прав и свобод (п. 1 и 2 ст. 13) [4].

Названные предписания относятся самым непосредственным образом и к

защите прав, и к защите законных интересов физических и юридических лиц, обжалующих действия (бездействия) органов (должностных лиц), осуществляющих производство по делам об административных нарушениях. Согласно ст.78 Конституции РК суды не вправе применять законы и иные нормативные правовые акты, ущемляющие закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина. Если суд усмотрит, что закон или иной нормативный правовой акт, подлежащий применению, ущемляет закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина, он обязан приостановить производство по делу и обратиться в Конституционный Совет с представлением о признании этого акта неконституционным [4].

Концепция правовой политики [5] является основой для разработки соответствующих программ в области правовой политики государства, перспективных и ежегодных планов законопроектных работ Правительства РК, проектов нормативных правовых актов РК. Главными итогами реализации Концепции стало существенное обновление основных отраслей национального законодательства (конституционного, административного и т.п.).

Законодательством предусмотрено несколько форм защиты нарушенных прав:

- обращение к органу власти за защитой нарушенного права;
- судебный способ защиты.

Каждая из этих форм защиты прав имеет собственные недостатки и преимущества. Существует мнение, что более эффективными являются административно-правовые методы защиты, а не судебная защита. Как говорил С.И. Агафонов, в механизме реализации административных процедур эффективность административно-правовой защиты прав юридических лиц и граждан проявляется в оперативности исправления ошибок, в оперативности разрешения дела и др. [6, с.141].

Все существующие способы защиты права классифицируются в зависимости от конкретной цели и от характера спорных правоотношений на три самостоятельные группы: понуждение, оспаривание и установление (признание) [7, с.76].

В том числе, еще в СССР были найдены недостатки административной формы защиты права, к которым добавлено для рассмотрения публичного спора и отсутствие независимого органа, что предопределяло собой результат анализа и рассмотрения конфликтов. Таким образом, возникла потребность создания судебной формы защиты права. Этот процесс был приостановлен в то время произошедшей революцией. Стали формироваться уже после нее две формы защиты прав, которые были нарушены – самостоятельные по своей сути: административная и судебная.

К другой группе относятся такие способы защиты, суть которых заключена в понуждении к совершению нужных действий или принятию нужного решения. Целью применения этих способов защиты прав является создание правоотношений, нужны которые для реализации прав. Установительные способы защиты - это самостоятельная группа, то есть способ защиты прав, который направлен на признание наличия или отсутствия спорных правоотношений.

Методы защиты права отвечают на вопрос про то, как, каким образом рациональнее, эффективнее и продуктивнее можно нарушенное право восстановить. Для выбора способа защиты права требуется правильно квалифицировать объект, которым право нарушено, определить основания применения. Должна быть понятна, в том числе, и цель применения способа защиты и, как следствие, прогнозируемый результат такого применения. Это влияет на правильный выбор формы защиты права и эффективность

использования способов защиты права. Для защиты права в некоторых случаях нужно применять несколько способов защиты права, поэтому является также важным определением очередности их применения. Эффективным является тот способ защиты нарушенных прав, который дал возможность восстановить оспариваемое или нарушенное право.

В большом списке зарубежных государств сейчас созданы специализированные органы, занимающиеся рассмотрением публично-правовых споров, а также определена детально административная процедура их разрешения. Например, в Испании на основании Закона «О правовом режиме органов государственной администрации и общем административном процессе» предусмотрен порядок подачи жалобы гражданином в орган государственной власти. Во Франции есть институт медиатора (посредника), который обладает существенными правами, в частности, в силах способствовать разрешению административных споров, а также возбуждать дисциплинарное производство в отношении должностных лиц.

Созданы разнообразные по организационно-правовой форме структуры в ряде стран, занимающиеся разрешением административно-правовых споров, которые возникают между должностными лицами и гражданами в ходе реализации административных процедур. Так, например, в Канаде действует множество несудебных инстанций - советов, агентств, федеральных комиссий, трибуналов, каждая из которых занимается в рамках своей компетенции защитой прав граждан и позволяет урегулировать споры между государством и гражданином, не прибегая к проведению судебных процедур [8, с.84].

Досудебные формы разрешения правовых конфликтов в настоящее время предусмотрены и в Российской Федерации. В РК ситуация следующая. Как правило, в случае возникновения спора стороны ищут правду в судебных инстанциях. Порой это занимает долгие месяцы, иногда и годы. Национальная палата предпринимателей предлагает создать в нашей стране внесудебный институт по рассмотрению административных споров, а также апелляционные комиссии в государственных органах с участием представителей палаты.

Директор департамента налогообложения Национальной палаты предпринимателей РК Николай Ефимчук отмечает, что «у предпринимателей часто возникают проблемы досудебного урегулирования споров с государственными органами. На их решение требуется много времени, сил и средств. Особенно наиболее чувствительными для предпринимательской среды являются споры в сферах налогообложения, таможенного дела, защиты конкуренции и естественных монополий» [9].

«В РК существуют два способа обжалования актов государственных органов. Первый – это обжалование в государственный орган, второй – через суд. Обжалование в государственном органе осуществляется, как правило, без участия предпринимателя и его представителя. Кроме того, при принятии решения по жалобе в государственном органе может возникать конфликт интересов. К примеру, в налоговой службе обязанность по соблюдению прав налогоплательщика может вступать в конфликт с задачей по обеспечению полноты поступления налогов в бюджет. По этим и многим другим причинам предприниматели предпочитают обращаться в суды. Это вызывает существенную нагрузку на работу судейского корпуса государства. К тому же данные процедуры в суде являются затратными для предпринимателя», – объяснил Ефимчук. Он также добавил, что «разные страны уже долгое время работают над улучшением площадок для разрешения административных споров, в том числе над альтернативным урегулированием конфликтов, включающим в себя такие механизмы, как переговоры, медиация, арбитраж, омбудсмен, независимые

комиссии» [9].

В палате предпринимателей РК считают, что такие меры позволят обеспечить прозрачность процедур и повысить объективность принятия решений по жалобам, рассматриваемым государственными органами.

Председатель Казахстанского международного арбитража, академик НАН РК, доктор юридических наук, профессор Майдан Сулейменов в свою очередь отметил, что «при рассмотрении судебных споров, возникающих у предпринимателей с государственными органами, необходимо привлекать квалифицированных экспертов» [9]. «Создание апелляционной комиссии позволит создать эффективный механизм защиты прав предпринимателей от действий государственных органов», – сказал Сулейменов.

В настоящее время разработан Проект Административного процедурного-процессуального кодекса (далее – АППК).

Целью проекта АППК является обеспечение эффективной судебной защиты конституционных прав и свобод граждан и юридических лиц, деbüroкратизация административного судопроизводства, дальнейшее совершенствование судоустройства Республики Казахстан.

Данный подход соответствует задачам Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 годы, утвержденной Указом Президента от 24 августа 2009 года № 858, предусматривающей основополагающие положения по формированию административной юстиции, которая должна стать полноправной формой осуществления правосудия, наряду с уголовным и гражданским судопроизводством [5].

Административная юстиция призвана выполнять в обществе и государстве функцию судебного контроля, которая осуществляется в порядке административного судопроизводства путем возбуждения и рассмотрения судом споров по искам граждан, юридических лиц и организаций для обеспечения соблюдения исполнения законов и установленных правил органами государственного управления, органами местного самоуправления, если в соответствии с законом им делегировано осуществление государственных функций.

Создание административного судопроизводства планируется на базе действующей системы специализированных административных судов.

Административное процессуальное законодательство Республики Казахстан будет регулировать общественные отношения, возникающие при отправлении судами правосудия при рассмотрении и разрешении споров между физическим и (или) юридическим лицами и административным органом о защите нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов граждан, прав и законных интересов юридических лиц, организаций, иных публичных правоотношений.

Согласно Конституция РК у любого человека есть право на защиту своих прав и свобод, на признание его правосубъектности [4]. Важно чтобы способы защиты не шли в разрез с законодательством, являлись легитимными. Мы выяснили, что формами защиты нарушенных прав является защита в суде, административный способ (непосредственное обращение к определенному органу власти за защитой нарушенного права). Также мы выяснили, что у свободного осуществления прав гражданами, юридическими лицами есть важная характеристика. Называется она возможностью защиты своих прав в определенных условиях, то есть, тех условиях, которые непосредственно препятствуют реализации прав на защиту. Форма защиты субъективного права по своей природе непростая, так как связана с множеством аспектов в сфере общей теории права, которая, в свою очередь, требует осмысления. Таковыми аспектами, как мы выяснили, являются нормой права, процессуальная форма,

процесс, правоотношение, защита права, правоприменение, правовая ответственность. Актуальность проблематики, под названием «формы защиты субъективного права» заранее predetermined тем, что довольно определенно разработано в отечественной науке именно само понятие защиты, также выработаны критерии разграничения различных защитных мер и мер ответственности, разработано понятие способов защиты. В РК есть два способа обжалования актов государственных органов. Первый – это обжалование в государственный орган, второй – через суд. Эффективный способ защиты нарушенных прав – это тот, который позволил восстановить нарушенное или оспариваемое право.

Как считает Сарпеков Р.К., имеются проблемы при обжаловании постановлений по делу об административном правонарушении. Подача жалобы в суд на постановление, вынесенное органом (должностным лицом), определяется гражданским процессуальным законодательством (ч. 2. ст. 656 КоАП РК). Однако законность и обоснованность постановления об административном взыскании проверяется в соответствии ГПК (ч. 3 ст. 276). При этом, решение по результатам рассмотрения жалобы суд мотивирует и обосновывает на основании норм КоАП РК [2].

В этой связи, полагаю необходимым главу 44 «Обжалование действий (бездействия) и решений органа (должностного лица), осуществляющего производство по делу об административном правонарушении» исключить из КоАП РК с включением ее в АПК.

Концепцией правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 годы определено, что развитие административного права надо рассматривать не только через традиционные вертикальные отношения власти и подчинения, но и через призму социальных интересов, то есть защита и реализация прав и законных интересов граждан и организаций, возведенные в ранг публичного интереса [5].

При этом субъекты административного права (органы и должностные лица государства, органы местного самоуправления) являются носителями публичного интереса, задача которых защита и реализация прав и законных интересов граждан и организаций. Согласно этому АПК будет регламентировать не только процессуальную деятельность по разрешению конкретных дел об административных спорах и административных правонарушениях, но и порядок защиты в административных судах прав, свобод и охраняемых законом интересов физических и юридических лиц от неправомερных решений, действий и бездействий государственных органов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Послание Президента РК Н.Назарбаева народу Казахстана. 31.01.2017 г. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность // http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvary-2017-g
2. Сарпеков Р.К. Проблемы и перспективы дальнейшего развития административного законодательства Республики Казахстан. Материалы международной научно-практической конференции. Вопросы становления административной юстиции в Республике Казахстан // <http://www.parlam.kz/ru/blogs/sarpekov/Details/4/2305>
3. Назарбаев Н.В. Стратегия «Казахстан-2050» // http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs
4. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.) //

http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029

5. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» (с изменениями и дополнениями от 16.01.2014 г.) // online.prg.kz

6. Агафонов С.И. Административные процедуры и их реализация в деятельности органов внутренних дел: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007. С. 141

8. Карагусова Г. Налоги: сущность и практика использования. - Алматы // Каржа-каражат-Финансы Казахстана, 2004. – 198 с.

9. Кудря В.С. Об административных процедурах урегулирования споров // Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации. 2005. № 8. С. 84.

10. В Казахстане предлагается внедрить институт медиаторов для решения административных споров. Астана 2014 // <http://atameken.kz/ru/press/1560-1560>

Зияшов Д.К.

магистант

Акадмии правосудия при
Верховном Суде Респубдики
Казахстан

КОНФИСКАЦИЯ ИМУЩЕСТВА, КАК ВИД АДМИНИСТРАТИВНОГО ВЗЫСКАНИЯ

АННОТАЦИЯ

В статье проводится исследование и сравнение конфискации, как меры административного воздействия. Дан сравнительно-правовой анализ применения конфискации административным законодательством Республики Казахстан, Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. Высказано мнение о том, что конфискация характеризуется как профилактическая основа в целях предотвращения дальнейшего совершения правонарушений. Выделены различия и особенности конфискации административного и уголовного законодательства Республики Казахстан.

Ключевые слова: административная ответственность, административные взыскания, административно-правовая конфискация, уголовно-правовая конфискация.

АҢДАТПА

Мақалада әкімшілік ықпал ету шарасы ретінде тәркілеуді зерттеу және салыстыру жүргізіледі. Салыстырмалы құқықтық талдау Қазақстан Республикасының, Ресей Федерациясының, Беларусь Республикасының және Қырғыз Республикасының әкімшілік заңнамасымен тәркіленді. Түсіндіруге сәйкес, тәркілеу қылмыстық әрекеттерді одан әрі алдын-алу үшін профилактикалық негіз ретінде сипатталады. Қазақстан Республикасының әкімшілік және қылмыстық заңнамасын тәркілеу ерекшеліктері мен ерекшеліктері бөлінді.

Түйін сөздер: әкімшілік жауапкершілік, әкімшілік айыппұлдар, әкімшілік және құқықтық тәркілеу, қылмыстық тәркілеу.

ABSTRACT

The article conducts a study and a comparison of confiscation, as a measure of administrative influence. A comparative legal analysis is given of the use of confiscation by the administrative legislation of the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation, the Republic of Belarus and the Kyrgyz

Republic. The view was expressed that confiscation is characterized as a preventive basis in order to prevent the further commission of offenses. The differences and peculiarities of confiscation of administrative and criminal legislation of the Republic of Kazakhstan are highlighted.

Keywords: administrative responsibility, administrative penalties, administrative and legal confiscation, criminal confiscation.

Административная ответственность наряду с другими видами правовой ответственности является одним из важнейших видов воздействия на правонарушителя, для выработки у него правомерного поведения. Главным предназначением административной ответственности является наложение наказания на правонарушителя за совершенное им неправомерное поведение, которое определено в административном законодательстве. По мнению Р.А. Подопригоры «суть привлечения к административной ответственности является наложение наказания – мера негативного характера, вызванных совершением противоправных действий. Административные взыскания есть мера ответственности за совершение административных правонарушений, предусмотренных КоАП» [1]. Действительно, административные взыскания могут повлиять на субъект противоправного поведения, послужат тем правовым инструментом, с помощью которого можно воздействовать на правонарушителя, является основанием для дальнейшего предотвращения совершения правонарушения.

В административном законодательстве стран СНГ и в том числе и Казахстана выделяется несколько видов административного взысканий. При этом надо отметить, что в странах СНГ основным правовым актом, регулирующим отношения в области административной юстиции, является кодифицированный закон. Так, в Республике Казахстан, Российской Федерации, Республике Беларусь и Кыргызской Республики действует Кодекс об административных правонарушениях. При этом необходимо отметить, что КоАП Кыргызской Республики утрачивает силу с 1 января 2019 года и вводится в действие Кодекс Кыргызской Республики о нарушениях от 13 апреля 2017 года. Кодификация административного законодательства позволяет решить ряд проблем связанных с систематизацией и существенному изменению норм и подчинению их единой стратегии и направлению. Все Кодексы об административных правонарушениях этих стран содержат понятие и виды административного взыскания. На этом фоне выделяется административное законодательство Российской Федерации, предполагающее наличие понятия административного наказания, а не административного взыскания.

Кодекс об административных правонарушениях Республики Казахстан предусматривает девять видов административного взыскания, которые подразделяются на основные и дополнительные, а так же на взыскания которые могут применяться как основные, так и дополнительные. К основным видам административной ответственности относятся предупреждение, административный штраф и административный арест. Данные виды административного взыскания сами по себе представляют самостоятельный вид воздействия и, по сути, достаточны в качестве воздействия на правонарушителя. Достаточность этих мер определяется степенью и тяжестью правонарушения. Так, например предупреждение достаточно для работодателя, индивидуального предпринимателя и других лиц занимающиеся лицензированной деятельностью в случае, когда они, как работодатели не вовремя и (или) в неполном объеме отчислили взносы на обязательное социальное медицинское страхование. Другой

пример, когда административный арест достаточен для привлечения иностранного гражданина за нарушение миграционного законодательства.

Наряду с основными видами административного взыскания КоАП Республики Казахстан предусматривает и дополнительные виды взыскания, такие как конфискация и принудительный снос незаконного возводимого или возведенного строения. В отличие от основных видов административных взысканий, которые налагаются за административные проступки, дополнительные виды взысканий применяются к последствиям уже совершенного правонарушения. В данном случае последствия административных правонарушений включает в себя и профилактику, которая заключается в исключении возможности дальнейшего совершения подобных административных правонарушений. Так, конфискации подлежат предметы, явившиеся орудием или предметом совершения административного правонарушения, а так же имущество, полученного вследствие правонарушения, предусмотренного административным законодательством. В этом случае налицо профилактическая направленность административной конфискации, заключающаяся в предотвращении совершения в будущем таких же правонарушений. Например, нарушение правил маркировки алкогольной продукции и табачных изделий акцизными марками предусматривает административную ответственность производителей и импортеров этих товаров, и влечет применение конфискации подакцизных товаров, явившихся непосредственным предметом правонарушения (ч. 2 ст. 283 КоАП РК). В данном примере конфискация применяется только как дополнительная мера в целях предотвращения совершения данными субъектами другого административного правонарушения, а основное наказание за указанное нарушение применяется только за нарушение правил маркировки алкогольной продукции и табачных изделий акцизными марками в виде штрафа. Другой пример, за нарушение требований пользования животным миром и правил охоты предусмотрено основное административное взыскание в виде штрафа, дополнительно конфискация орудий добывания животных, транспортных средств и иных предметов, явившихся орудием данного правонарушения (ч. 2, 3 ст. 382 КоАП РК) [2]. Данный пример наглядно демонстрирует, что основное административное взыскание налагается за нарушение требований и правил, а конфискация применяется с целью предотвращения совершения указанного нарушения.

Следовательно, конфискация как вид административного взыскания, предусмотренная КоАП Республики Казахстан применяется только как дополнительный вид взыскания, характеризующийся профилактической основой в целях предотвращения дальнейшего совершения правонарушений, предусмотренных как административным, так и уголовным законодательством.

Анализ административного законодательства стран СНГ показал, что конфискация предусмотрена и в КоАП Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. Конфискация по кодексам указанных стран применяется как дополнительный вид наказания. На этом фоне выделяется КоАП Российской Федерации, где конфискация представлена как основной и дополнительный вид административных наказаний. В большей части санкций статей особенной части КоАП Российской Федерации конфискация применяется как дополнительный вид наказания и только в нескольких составах конфискация применяется как основной вид административного наказания. Так, например, ч. 1 ст. 14.20. КоАП Российской Федерации, предусматривает административную ответственность за нарушение законодательства об экспортном контроле, а альтернативная санкция, наряду со штрафом с конфискацией предлагает на выбор только конфискацию предметов административного нарушения [3].

Суть конфискации состоит в принудительном изъятии предметов, которые являются предметом правонарушения. Определяя правовую природу конфискации А.А. Таранов считает, что «конфискация в буквальном смысле традиционно воспринималась как изъятие имущества в казну и использовалась наиболее активно во времена социальных революций» [4, с. 148]. Действительно, в истории человечества конфискация играла значительную роль в экономике и была средством перераспределения имущества, и примером тому служат конфискация земель и недвижимости в период революции 1917 года в России, и так называемых буржуазных революций в Европе и других странах мира. Однако современное понимание конфискации имеет совершенно иные корни и направлено не на завладение собственностью, а направлено на предупреждение совершения новых преступлений, когда предмет конфискации может использоваться повторно для совершения противоправных деяний.

Рассматривая правовую природу конфискации можно условно выделить несколько характерных признаков, таких как, принудительность изъятия вещей, когда конфискации исполняется принудительно. Вторым признаком вещественность конфискации, т.е. конфискации подлежат только вещи (деньги, ценные бумаги, предметы, орудия, оружие, средства передвижения и т.п. вещи). Третий признак заключается в том, что все это изъятые имущество переходит в собственность государству. Вещественность конфискации заключается в принудительном изъятии вещей, которые находятся в собственности правонарушителя и именно тех вещей, с помощью которых он совершил административное правонарушение. По мнению А.Е. Жатканбаевой «суть конфискации заключается в принудительном и безвозмездном обращении орудия правонарушения в собственность государства в установленном законодательном порядке [1, с. 297]. А.А. Гараев отмечал, что «административное законодательство предусматривает конфискацию не вообще имущества нарушителя, а лишь тех предметов и орудий, с помощью которых совершаются административные правонарушения» [5]. Такое состояние дел оправдано и закономерно, так как, применяя конфискацию только орудий или предметов, с помощью которых совершалось административное правонарушение, а так же имущества полученного вследствие совершенного правонарушения законодатель исходит из профилактических соображений, преследуя цель предотвратить совершения подобного правонарушения с использованием этого же орудия или предмета в дальнейшем.

Следуя этой логике, законодатель исходит из того, что подлежит конфискации только имущество, находящееся в собственности правонарушителя. Имущество, находящееся в собственности других лиц не подлежит конфискации, а подлежит передаче собственнику, при условии отсутствия его вины. Так, например, решение СМАС г. Астаны не было удовлетворено требованием уполномоченного органа о конфискации товаров, которые не соответствовали требованиям безопасности по тем документам, которые были представлены продавцом. При изучении дела судья руководствуясь ч. 2 ст. 45 КоАП РК и ч. 2 ст. 193 КоАП РК и имея в качестве доказательств договор комиссии о реализации указанного товара, пришел к выводу, что указанный товар не является собственностью продавца, а является собственностью другого лица. На этом основании судья удовлетворил требование лишь в части привлечения нарушителя к административной ответственности за нарушение законодательства Республики Казахстан о регулировании торговой деятельности и присудил правонарушителю штраф [6]. Несколько иная практика сложилась в Республике Беларусь, согласно ч. 1 ст. 6.10 КоАП РБ, конфискации подлежат все предметы административного правонарушения, независимо от того, в чьей собственности они находятся [7].

Конфискации подлежат только вещи, изъятые из оборота. Пункт 2 ст. 116 Гражданского Кодекса Республики Казахстан расшифровывает понятие, изъятое из оборота имущества, как имущество, отчуждение которых не допустимо. По мнению Н.А. Кулакова, М.В. Савельевой «не является конфискацией изъятие предметов, запрещенных, изъятых из гражданского оборота либо по иным причинам и на этом основании подлежащих обращению в собственность либо уничтожению» [8]. Действительно предметы, изъятые из гражданского оборота, не являются собственностью кого-либо, они априори представляются собственностью государства и, следовательно, при их конфискации эти предметы подлежат передаче их законному хозяину, государству. Государство в свою очередь имеет право полностью распоряжаться им по своему усмотрению, передать их, продавать, уничтожать. В зависимости от ценности конфискованной вещи принимается решение о ее дальнейшей судьбе. И, как правило, некоторые товары подлежат распродаже, а вырученные на них деньги передаче в бюджет государства, некоторые подлежат уничтожению, некоторые передаются в собственность государственным учреждениям.

Важным вопросом является то, что конфискации подлежат не все вещи, с помощью которых он совершил административное правонарушение. Так согласно ч. 3 ст. 45 КоАП РК конфискации не подлежит имущество, находящееся на праве собственности правонарушителя, а именно охотничьи ружья, боевые припасы к ним, разрешенные орудия охоты и рыболовства только в случае если этот промысел является единственным средством существования данного лица и его семьи. Данное положение имеет место и в административном законодательстве Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. Объяснится это тем, что целью административной конфискации является предупреждение правонарушений, а не цель наказать, покарать правонарушителя. Тем более, что в данном случае лишая правонарушителя этих вещей, законодатель лишает его возможности к существованию.

Все дела об административных правонарушениях, за которые предусмотрена конфискация, орудий либо предметов совершения административного правонарушения, а так же имущества, полученного вследствие совершения административного правонарушения, рассматриваются судьей. На это имеется соответствующая норма, предусмотренная КоАП РК (ч.3 ст. 683). Схожие нормы имеются в административном законодательстве Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. Подведомственность таких дел суду объясняется важностью жизненных интересов конфискуемых вещей, как для правонарушителей, так и для государства в лице уполномоченных органов. Важность этого вопроса напрямую связана с правом собственности, которое согласно Конституции Республики Казахстан гарантируется и защищается государством. Любая собственность неприкосновенна и, следовательно, для лишения этого права необходимы веские основания и решение государства в лице судебного органа.

Наряду с конфискацией орудий либо предметов совершения административного правонарушения, а так же имущества, полученного вследствие совершения административного правонарушения предусмотрена и конфискация в уголовном законодательстве Республики Казахстан. Сущность этих конфискаций достаточно однородна. Опираясь на понятие можно выделить основные схожие моменты. Первое сходство заключается в том, что в обоих случаях суть конфискации заключается в принудительном безвозмездном обращении в собственность государства изъятых вещей. Конфискованное имущество переходит в собственность государства, и она является его единственным собственником. Различие состоит в том, что уголовно-правовое

понятие дополнено еще одним действием «изъятие». Обращаясь к словарю можно выяснить, что слово «изъятие» означает «исключение из чего-нибудь, отступление от чего-нибудь» [9]. По своему смыслу этот термин очень схож термину «обращение», который означает «процесс обмена, оборота, участие в обороте» [9]. По сути, эти термины означают начало и окончание одного действия, связанного с передачей собственности, при этом изъятие это начало, а обращение это его логическое заключение. Поэтому использование данных терминов возможно как в паре «изъятие и обращение», так и путем указания его конечного результата «обращение» и это не несет особой смысловой нагрузки.

Второй схожий момент, это вещи являющиеся предметом конфискации и к ним относятся орудия или средства совершения правонарушения, так же имущество которое было добыто незаконным образом. Различие в данном случае заключаются в том, что при совершении административного правонарушения конфискации подлежат вещи, полученные вследствие совершения этого правонарушения, а уголовная конфискация заключается в изъятии вещей добытых преступным путем либо приобретенного на средства, добытые преступным путем. Применяя стадии совершения правонарушения, административная конфискация предполагает изъятие только того, что было на стадии оконченого правонарушения, его последствий. Уголовно-правовая конфискация характеризуется изъятием вещей на всех стадиях уголовного правонарушения, включая стадии подготовки, покушения и оконченого уголовного правонарушения. Допустим, на стадии подготовки к правонарушению изъятию подлежат вещи, приобретенные преступным путем. Сюда можно отнести, незаконное приобретение оружия, боеприпасов к ним и т.п. Кроме того, на стадии подготовки к правонарушению изъятию подлежат вещи, приобретенные на средства, добытые преступным путем. Например, финансирование террористической деятельности лицами, состоящими в организованной преступной группировке.

Существенное различие, заключается в том, что административная конфискация ограничивается лишь упоминанием вещей подлежащих изъятию. Уголовное законодательство подробно описывает вещи и случаи, подлежащие такой конфискации. Так, ч. 2 ст. 48 УК РК содержит пять основных групп вещей и случаев применения конфискации имущества.

Другое различие в предмете конфискации заключается в том, что конфискации в административном праве не подлежит охотничьи ружья, боевые припасы к ним, разрешенные орудия охоты и рыболовства только в случае если этот промысел является единственным средством существования данного лица и его семьи. Уголовно-правовая конфискация предполагает несколько иной перечень таких вещей и к ним относится имущество, необходимое осужденному или лицу, находящегося у него на иждивении. Причем этот перечень вещей предусмотрен уголовно-исполнительным законодательством. Кроме того уголовной конфискации не подлежат деньги и иное легализованное, в законном порядке, имущество, если они получены в результате совершения уголовного правонарушения и подлежащих освобождению от уголовной ответственности на законных основаниях. Иначе говоря, не подлежит конфискации имущество, добытое преступным путем, но по соответствующему закону признанное законным и легализованным.

Третий момент – право собственности конфискованного имущества. В обоих случаях подлежат конфискации вещи, находящиеся в собственности правонарушителя. Так, согласно ч. 2 ст. 45 КоАП РК конфискации подлежит лишь предмет, являющийся собственностью нарушителя. Согласно ч. 1 ст. 48 УК РК конфискации подлежит имущество, находящееся в собственности осужденного.

Резюмируя вышесказанное можно сделать вывод, что конфискация как вид административного взыскания, предусмотренная КоАП Республики Казахстан применяется только как дополнительный вид взыскания, характеризующийся профилактической основой в целях предотвращения дальнейшего совершения правонарушений, предусмотренных как административным, так и уголовным законодательством. Выделяются несколько характерных признаков конфискации, таких как, принудительность изъятия вещей, когда конфискации исполняется принудительно. Второй признак вещественность конфискации, т.е. конфискации подлежат только вещи (деньги, ценные бумаги, предметы, орудия, оружие, средства передвижения и т.п. вещи). Третий признак заключается в том, что все это изъятые имущество переходит в собственность государству.

Имеются схожие моменты административной и уголовно-правовой конфискации, которые заключаются в следующих моментах. Первый – в обоих случаях суть конфискации заключается в принудительном безвозмездном обращении в собственность государства изъятых вещей. Второй – в предмете конфискации и к ним относятся орудия или средства совершения правонарушения, так же имущество которое было добыто незаконным путем. Третий – в праве собственности конфискованного имущества. Выделяются различия, представленные в следующих моментах. Первый – в описании вещей и случаев применения конфискации. Административная конфискация ограничивается лишь упоминанием вещей подлежащих изъятию, а уголовное законодательство подробно описывает вещи и случаи, подлежащие такой конфискации, и выделяет пять таких случаев. Второй – в предмете не подлежащих конфискации. Административная конфискация ограничивается лишь охотничьими ружьями, боевыми припасами к ним, разрешенные орудиями охоты и рыболовства только в случае если этот промысел является единственным средством существования данного лица и его семьи. Уголовно-правовая конфискация предполагает имущество, необходимое осужденному или лицу, находящегося у него на иждивении, а также имущество, добытое преступным путем, но по соответствующему закону признанное законным и легализованным.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Административное право: учебный курс / под ред. Р.А. Подопригоры. – Алматы: Налоговый эксперт, 2010. – 368 с. (<http://89.218.140.251/EK/%D0%90%D0%B4%D0%BC%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%A0%D0%9A.pdf>)
2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399
3. Кодекс об административных правонарушениях Российской Федерации // <http://www.kodap.ru/razdel-1/glava-3/st-3-2-koap-rf>
4. Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. А.А. Таранов. Алматы, ТОО «Баспа», – 2000, 256 с. (<http://library.psu.kz/fulltext/buuk/b1698.pdf>)
5. Гараев А.А. Административная конфискация // http://www.nbpublish.com/library_get_pdf.php?id=30102
6. Банк судебных актов // <http://sud.gov.kz/rus/content/bank-sudebnyh-aktov>
7. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях // <http://kodeksy.by/koap>
8. Кулаков Н.А., Савельева М.В. Конфискация как административное наказание за правонарушения в области авторских и смежных прав // <https://cyberleninka.ru/article/n/konfiskatsiya-kak-administrativnoe-nakazanie-za-pravonarusheniya-v-oblasti-avtorskih-i-smezhnyh-prav>

Касимов Р.М.
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде Республики
Казахстан

РЕАЛИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ ГОСУДАРСТВА В ВОПРОСАХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ИНСТИТУТА АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены некоторые проблемы административного законодательства Республики Казахстан в части дальнейшего совершенствования института административных правонарушений. Автором в результате анализа действующей Концепции правовой политики РК до 2020 года подчеркивается необходимость принятия собственного Административно-процессуального кодекса. С целью оптимизации действующего административного законодательства в регулировании административных правонарушений по примеру зарубежных стран следует разработать Концепцию административных правонарушений.

Ключевые слова: концепция, политика, правонарушение, законодательство, реформа, административный деликт

АНДАТПА

Мақалада Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасындағы әкімшілік құқық бұзушылық институтын жетілдірудің кейбір мәселелері қарастырылған. Автор 2020 жылға дейінгі Құқықтық саясат Тұжырымдамасын талдай отырып, жеке Әкімшілік-іс жүргізу кодексін қабылдаудың қажеттілігін ұсынады. Әкімшілік құқық бұзушылықтарды реттеуге қолданыстағы әкімшілік заңнаманы оңтайландыру мақсатында шет елдердің мысалында «Әкімшілік құқық бұзушылық тұжырымдамасын» жасау керектігі айқын.

Түйін сөздер: тұжырымдама, саясат, құқық бұзушылық, заңнама, реформа, қарсы әрекет

ABSTRACT

The article deals with some problems of the administrative legislation of the Republic of Kazakhstan in terms of further improvement of the Institute of administrative offenses. The author as a result of the analysis of the current Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan until 2020 emphasizes the need to adopt its own Administrative procedure code. In order to optimize the current administrative legislation in the regulation of administrative offenses, following the example of foreign countries, a concept of administrative offenses should be developed.

Keywords: concept, policy, offense, law, reform, administrative tort

Являясь логическим продолжением Концепции правовой политики 2002 года, утвержденная в 2009 году Указом Президента РК Концепция правовой политики на 2010 – 2020 годы закрепила дальнейшие приоритеты совершенствования национальной правовой системы. Концепция правовой политики РК 2002 ставила основные приоритеты развития правовой системы Казахстана, а также

механизмы их реализации до 2010 года [1]. В частности, было предусмотрено увеличить сроки рассмотрения административных коррупционных правонарушений. Важной задачей административного законодательства должно было стать дальнейшее совершенствование административно-правовых процедур выработки и принятия управленческих решений. В данном контексте отмечается о важности действия и реализации Закона РК «Об административных процедурах» 2000 года, в который до 2017 года отдельными законодательными актами неоднократно вносились изменения.

Процесс реализации тех новшеств и изменений, которое претерпело действующее законодательство страны в отмеченный период, коснулся и отрасли административного права. Существенным образом были затронуты изменения в кодификации существующих законов, в том числе Кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан (далее КоАП РК), пересмотра действующих административно-правовых норм и отмене старых. Поправки коснулись и административно-деликтных отношений. В частности, шире стали использовать институт предупреждения, а также ввели сокращенный порядок рассмотрения дел. Были увеличены либо напротив уменьшены санкции административных правонарушений. К примеру, Законом РК 2017 года «О внесении изменений и дополнений в действующее административное законодательство» с 01 января 2018 года в ст. 128 санкция за вовлечение несовершеннолетнего в совершение административного правонарушения со 100 МРП была снижена до 50 МРП.

Концепцией отмечено: «Важной составной частью административного права является административно-деликтное право, перспективы развития которого связаны с обновлением законодательства об административных правонарушениях, в основе которого должно лежать признание конституционных норм о правах и свободах человека и гражданина непосредственно действующими, определяющими смысл, содержание и применение законов» [2]. В данном контексте важна реализация положений ст.13 Конституции, которая гласит: «каждый имеет право на признание его правосубъектности и вправе защищать свои права и свободы всеми не противоречащими закону способами, включая необходимую оборону. Каждый имеет право на судебную защиту своих прав и свобод» [3]. Защита таких прав граждан обеспечивается правоохранительной системой и судом. Отдельного внимания заслуживает вопрос доступа граждан к деятельности государственных органов. Несмотря на положительный опыт работы электронного правительства РК с населением не все сферы взаимоотношений характеризуются открытостью и прозрачностью. В этом смысле показателен опыт европейских государств, где граждане, имея такой доступ, зачастую принимают активное участие в принятии управленческих решений, что доказывает наивысший уровень прозрачности и открытости государства в отношении реализации данного конституционного права.

Несмотря на небольшой отрезок времени с момента действия КоАП РК 2015 года в него неоднократно вносились поправки, так последние изменения, стоит напомнить, были осуществлены в июле 2017 года и в январе текущего года. Как считают эксперты, это было связано с дальнейшей «гуманизацией» административного законодательства за счет уменьшения размеров штрафных санкций. Однако на взгляд простого обывателя, основной целью пересмотра некоторых статей кодекса послужило пополнение бюджета за счет штрафов. Следует отметить, что ряд штрафных санкций статей КоАП РК напротив «удорожал». К примеру, за неподчинение требованию полицейских об остановке (статья 613) водитель, уже лишённый либо не имеющий прав, теперь должен заплатить 50 МРП (120 250 тенге). Было 20 МРП [4]. Поправки, подписанные в

июле 2017 года Законом РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дорожного движения», считается, направлены на дальнейшее совершенствование законодательства КоАП РК в сфере дорожного движения. К примеру, в целях профилактики пьянства за рулем, лишению водительских прав будут подвергнуты и инвалиды (часть 4 ст. 46 КоАП РК); за отказ пройти медицинское освидетельствование (ст. 613 КоАП) водителей теперь будут лишать прав не на два года, а на три, как за управление авто в нетрезвом виде и т.п. [3]. В целом, по состоянию на 22.07.2018 года изменено было более трёх сотен статей кодекса.

Концепция также указывает на необходимость административной реформы, направленной на создание эффективного и компактного государственного аппарата, внедрение новых управленческих технологий, совершенствование административных процедур.

Изменчивость административного законодательства указывают на недостатки и пробелы в правовом регулировании административно-деликтных отношений.

Используя международную практику, Казахстан получил колоссальный положительный опыт во внедрении услуг электронного Правительства. Информационная открытость, доступность множества государственных, в том числе судебных услуг, в электронном формате из личного кабинета, экономия времени, снижение риска возникновения коррупции – все эти позитивные перемены в системе государственного управления, думается каждый законопослушный гражданин испытал на себе.

Однако следует указать и на то, что в стране назрела необходимость пересмотра законодательства об административных процедурах. Отметим, что действующие КоАП РК, в частности Раздел 4 Особенной части под названием «Производство по делам об административных правонарушениях» и Закон об административных процедурах должны быть тесным образом связаны и взаимодействовать друг с другом. Но поскольку кодекс в 2015 году введен и реализуется, то законодательство об административных процедурах остается неизменным. Примечательно, что в 2015 году был разработан проект Концепции развития законодательства Республики Казахстан об административных процедурах, основными разработчиками которого выступили известные в стране специалисты административного права Подопригора Р.А. д.ю.н., профессор, Габбасов А.Б. к.ю.н., Шишимбаева С.С. к.ю.н., Досмырза Д. к.ю.н.

В зарубежной публично-правовой доктрине и законодательстве Закон об административной процедуре или административном производстве рассматривается в качестве основополагающего правового акта административно-правовой сферы. Если провести аналогию, то значение данного закона для публичного права должно быть сравнимо с ролью Гражданского кодекса для частного права.

Как указывал теоретик права Подопригора Р.А. Закон об административных процедурах отмечается слабой реализацией в административной и судебной практике. «С точки зрения понятийного аппарата, провозглашения принципов, фиксирования очень хороших деклараций, внутренней организации деятельности государственного органа следует признать его полезность. С точки зрения внешних взаимоотношений государственной администрации, конкретики, деталей, т.е. того, чем характеризуются процедуры, закон не так интересен. К примеру, в нем практически нельзя встретить сроков. Иными словами закон больше посвящен вопросам внутренней организации государственной администрации, чем внешним отношениям этой администрации с гражданами и организациями» [4]. Так, если нарушение субъективного права вытекает из частноправовых

отношений, то спор рассматривается в порядке гражданского судопроизводства. Если нарушение вытекает из публично-правовых отношений, то спор подлежит рассмотрению в порядке административной юстиции.

Автором также отмечается на отсутствие в теории и практики производства по административным правонарушениям (административного процесса) таких институтов, как «административно-правовой спор», «административный иск», «административный истец» и «административный ответчик» [4]. Вместо термина «административный иск» используется термин «заявление» или «жалоба», вместо термина «истец» используется термин «заявитель», а вместо «ответчик» - «заинтересованный орган» или «должностное лицо». Поэтому, в контексте отмеченных недостатков специфики административно-правовой системы, а в особенности производства об административных правонарушениях мы согласимся с ученым, что используемая в законе терминология не отвечает существу производства по рассмотрению судами дел по спорам.

В досье проекта нового Закона РК об административных процедурах 2015 года предлагалась следующая формулировка административных процедур. «Административная процедура – деятельность уполномоченных лиц и государственных органов по принятию, исполнению, изменению либо отмене административного решения на основании заявления физических либо юридических лиц или по собственной инициативе, а также деятельность по рассмотрению административных жалоб, осуществляемая в соответствии с настоящим Законом» [5].

Помимо этого отмечается недостаточность правового регулирования административных процедур. Оценка правовой ситуации в Казахстане свидетельствует о незначительной роли административного обжалования в качестве формы правовой защиты частного лица в отношениях с государством.

Обозначенная в Конституции норма п.2 ст.75 гласящая о том, что судебная власть осуществляется посредством гражданского, уголовного и иных установленных законом форм судопроизводства реализуется не в полной мере. Объясняется это не только отсутствием административно-процессуального кодекса РК.

Отметим, что практика образования административных судов в Казахстане началась с 2002 года. Оценивая их деятельность следует отметить, что на данном этапе не все публично – правовые споры находились в ведении административного суда, а лишь те, дела, связанные с административными правонарушениями. В 2004 году были созданы специализированные межрайонные административные суды, в задачи которых входило рассмотрение дел об административных правонарушениях, дела, связанные с оспариванием постановлений органов (должностных лиц), рассматривающих дела об административных правонарушениях.

На сегодня публично-правовые споры рассматриваются различными судами: общими судами, ювенальными судами, военными судами и непосредственно специализированными межрайонными административными судами.

Вопрос подсудности того или дела напрямую связан с субъектным составом участников публично-правового спора. И еще, по-прежнему все публично-правовые споры решаются в рамках гражданского процесса, часть из которых имеют отражения в нормативных постановлениях Верховного Суда Республики Казахстан, в различных инструкциях, имеющих силу нормативно-правового акта (например, Приказ Министра Юстиции Республики Казахстан от 30 декабря 2014 года «Об утверждении Инструкции по производству дел об административных правонарушениях»).

Одним из актуальных вопросов является нерешенность проблемы административного права РК, а именно разделения отрасли отдельно на материальное право и процессуальное право; неясности и трудности в значимости принятия Административного процессуального кодекса, процессуальных принципов отправления правосудия по спорам публично-правового характера. Определение четкой, научно обоснованной концепции развития административно-процессуального права, а также принятия Концепции административных правонарушений по примеру Российской Федерации позволит выработать правильный вектор в дальнейшем реформировании правовой системы Республики Казахстан с учетом положительного опыта других стран.

В законодательстве многих зарубежных стран (Россия, Азербайджан, Армения и др.) отмечается устойчивая практика реализации кодифицированных актов, таких как административно-процессуальный кодекс или закон об административном судопроизводстве и другие. У нас пока имеется проект Административно-процессуального кодекса, разработанный Верховным Судом Республики Казахстан.

Таким образом, развитие административной юстиции в нашей стране является логической закономерностью реализации задач, поставленных Президентом Республики Казахстан в Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года. Именно в этом документе впервые на официальном, политическом уровне употреблен термин «административная юстиция». В Концепции в сжатом виде изложена программа действий законодателя по формированию в Казахстане самостоятельной административной юстиции. Концепция правовой политики предполагает реализацию установленных ею направлений до 2020 года, в этой связи многие положения имеют характер поступательного перспективного развития, в том числе это касается и разработки Административного процессуального кодекса.

Административно-процессуальный кодекс должен стать единым законодательным актом, содержащим в определенном систематизированном порядке нормы административного права особенной его части и регламентирующим порядок рассмотрения не только дел об административных правонарушениях, но и порядок обжалования гражданами действий должностных лиц в административных и судебных органах. Создание Административного процессуального кодекса будет способствовать более эффективному разрешению жалоб и «административных исков» граждан и их объединений на действия органов государственного управления и их должностных лиц. Тем самым в определенной мере будет решаться задача судебной защиты прав, свобод и законных интересов гражданина.

С учетом изложенных доводов необходимо решение следующих задач:

1. В условиях сформировавшейся под влиянием административных реформ правовой системы необходимо ослабить контрольно-надзорные функции государства путем оптимизации.

2. Обеспечить рациональный подход к реализации гражданами конституционного права доступа к решению государственных управленческих задач.

3. Утвердить проект Административно-процессуального кодекса РК, который позволит четко регламентировать вопросы подсудности, а также судебный порядок рассмотрения административных дел.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 20 сентября 2002 года № 949 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями от 13.07.05 г.) (утратил силу)

2. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. №858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года»

3. Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995 года с изменениями и дополнениями 10 марта 2017 года

4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 23 ноября 2015 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.07.2018 г.)

5. Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дорожного движения» от 03 июля 2017 года

6. *Административное право. Учебный курс под редакцией Р.А. Подопригора. Алматы 2010г.*

7. *Досье на проект Закона Республики Казахстан «Об административных процедурах» (март 2015 года) // online.zakon.kz/*

8.

Мұханбетәлі Б.М.
магистант
Академии правосудия при
Верховном Суде
Республики Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ОСМОТРА И ДОСМОТРА В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВЕ

АННОТАЦИЯ

В статье определено место осмотра и досмотра в системе мер административного воздействия. Проведено исследование и сравнение осмотра и досмотра, как меры обеспечения производства по административным делам. Представлены и выделены различия и особенности осмотра и досмотра административного законодательства Республики Казахстан. Дан сопоставительно-правовой анализ осмотра и досмотра с личным обыском как уголовно-процессуальной меры воздействия.

Ключевые слова: меры административного воздействия, осмотр, досмотр, личный осмотр, личный досмотр, личный обыск.

АҢДАТПА

Мақалада әкімшілік шараларға әсер ету жүйесіндегі қарау және тексеруге назар аударылады. Әкімшілік істер бойынша қарау және тексеруді өндірістік қамтамасыз ету шаралары ретінде салыстыру мен зерттеу жүргізілді. Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасындағы тексеру мен қарау шараларының ерекшеліктері мен айырмашылықтары айқындалды әрі ұсынылды. Жеке тінтуде қарау мен тексеру қылмыстық-процессуалдық ықпал ету шаралар ретінде салыстырмалы-құқықтық талдау жасалды.

Түйін сөздер: әкімшілік ықпал (әсер) ету шаралары, қарау, тексеру, жеке тексеру, жеке тінту.

ABSTRACT

The article defines the place of inspection and inspection in the system of administrative measures. A study and comparison of the inspection and inspection, as a measure to ensure the production of administrative cases. Presented and highlighted the differences and features of the inspection and inspection of the administrative legislation of the Republic of Kazakhstan. A comparative legal analysis of the inspection and inspection with a personal search as a criminal procedure measure is given.

Keywords: administrative measures, inspection, inspection, personal inspection, personal search, personal search.

Административное право, как и другие отрасли права, наделены мерами принуждения, которые обеспечивают исполнение определенных административным законодательством правил и норм поведения. При этом необходимо отметить, что административное принуждение направлено не только на обеспечение общественных правил, но и специальных правил поведения, ограничивающихся определенным ведомством, отраслью экономики. В свою очередь административные меры принуждения подразделяются на меры пресечения, меры процессуального обеспечения и другие меры. Существуют различные мнения по данному поводу, которые различаются по количеству мер, но по своей сути довольно схожи. Так, по мнению Россинского Б. В. «анализ правовых актов, устанавливающих меры административного принуждения, показывает, что по целевому назначению их можно разделить на три группы: административно-предупредительные меры, меры административного пресечения и меры административной ответственности» [1, с. 588]. Несколько иного мнения придерживается Жатканбаева А.Е. считающая что «меры административного принуждения довольно многообразны. Существуют различные подходы к их классификации, но наиболее приемлемой является их систематизация по цели и основаниям применения, а именно:

1. Меры административного предупреждения.
2. Меры административного пресечения.
3. Меры административно-процессуального обеспечения.
4. Меры административной ответственности.

5. Меры возмещения причиненного ущерба, восстановления нарушенных прав» [2, с. 272]. Действительно с этими мнениями стоит согласиться, так как административное принуждение довольно многообразно и в нее входят различные меры предупреждения, пресечения, ответственности и процессуального обеспечения.

Рассматривая осмотр и досмотр необходимо определить принадлежность их к мерам принуждения. По мнению некоторых ученых, осмотр и досмотр относится к процессуальным мерам пресечения. Так, по мнению А.А. Таранов «к процессуальным мерам пресечения относятся: доставление, задержание, личный досмотр, досмотр вещей, изъятие вещей и документов, отстранение от управления транспортными средствами. При применении мер пресечения необходимо строго соблюдать принципы законности, целесообразности и минимизации вреда» [3, с. 168]. Другие относят осмотр и досмотр к принудительным мерам административного предупреждения [4, с. 54]. Несколько иное построение КоАП Республики Казахстан относящее осмотр и досмотр к мерам обеспечения производства по административным делам. Аналогичное положение в КоАП Российской Федерации, где осмотр и досмотр отнесены к мерам обеспечения производства по административным делам. В КоАП Республики Беларусь отсутствует осмотр и досмотр как меры обеспечения производства по административным делам, но они имеют место в диспозициях отдельных статей КоАП. Получается определенный дисбаланс науки и

законодательства в отношении определения принадлежности осмотра и досмотра к основным институтам административного права.

Однако, не смотря на данный дисбаланс, необходимо исходит из общего постулата свидетельствующий, что осмотр и досмотр являются частью мер административного принуждения, к которым относятся меры обеспечения производства по административным делам. По мнению А.Ю. Соколова, что под мерами обеспечения производства по административным делам понимаются меры административного принуждения [5]. Данное положение бесспорно, так как осмотр и досмотр являются частью административных мер принуждения, в которое входит предупреждение, пресечение и ответственность. При этом необходимо отметить, что осмотр и досмотр может применяться и как предупредительные меры и как процессуально-обеспечивающие меры. Достаточно привести пример, когда полицией останавливается автомобиль, по сведениям причастный к совершению административного правонарушения. Сотрудниками полиции производится осмотр и досмотр как предупредительная мера, но в то же время при обнаружении подозрительных предметов или орудий совершения правонарушения составляется протокол, который и является процессуально-доказательной базой для обеспечения производства по административным правонарушениям. По мнению некоторых ученых досмотр вещей и личный досмотр граждан относится к административно-предупредительным мерам [3, с. 590]. Но при этом многие ученые считают, что осмотр и досмотр может применяться и как мера обеспечения производства по делам об административных правонарушениях, но в зависимости от цели она применяется в различных направлениях. Так, по мнению К.В. Хвастунова «все меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях, в зависимости от целей их применения, следует классифицировать на основные группы: а) меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях пресекательного характера; б) меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях, направленные на получение доказательств; в) меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях, направленные на исполнение постановления по делу об административном правонарушении» [6]. В подтверждении этой мысли А.В. Мягков считает, что «досмотр милицией позволяет говорить о двойственности правовой природы досмотра, который в зависимости от цели применения является в одних случаях административно-предупредительной мерой, в других – мерой административно-процессуального обеспечения» [7]. С данными мнениями стоит согласиться, так как осмотр и досмотр может применяться как мера пресечения, как мера, обеспечивающая доказательства и как исполнительная мера. Следовательно, можно сделать вывод, что многогранны возможности применения осмотра и досмотра и в зависимости от цели принуждения они могут иметь различные направления.

Опираясь на конструкцию КоАП Республики Казахстан можно смело отнести осмотр и досмотр к мерам по обеспечению производства по делам об административных правонарушениях, так как лицо, уполномоченное на осуществление таких действий, ведет административный процесс и добывает необходимые доказательства по конкретному административному делу. Однако, при применении осмотра и досмотра необходимо учитывать права человека, его неприкосновенность. Административное законодательство закрепила основные принципы неприкосновенности личности, закрепленные в ст. 14 КоАП РК, которые заключаются в том, что никто не может быть подвергнут досмотру без установленных на том оснований и, такими основаниями являются совершение

правонарушений, предусмотренные ст. 2 КоАП Республики Казахстан. В данном случае речь идет только о досмотре и личном досмотре и при этом необходимо учесть, что перечень этих обстоятельства и лиц, уполномоченных на осуществление этих действий, предусмотрен ст. 787 КоАП РК и ст. 98 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан. Перечень основания и лиц выверен, необходим и достаточен для выявления, возбуждения дел по административным правонарушениям.

Применение осмотра имущества, в том числе территорий, помещений, транспортных средств, товаров, иного имущества допускаются только в случаях и в порядке предусмотренных административным законодательством, в соответствии со ст. 17 КоАП РК. Общим основанием производства осмотра является необходимость. Необходимость осмотра продиктована целью, которая заключается в выявлении следов административного правонарушения и ее проведение совершается безотлагательно.

Осмотр и досмотр всегда вызывает определенные вопросы у граждан и главный вопрос это отличие осмотра и досмотра. Для правильного понимания этих мер необходимо понять их этимологическое и смысловое значение. В толковом словаре слово «осмотр» означает «контрольное обследование», а ее глагол означает «посмотреть на кого-нибудь, что-нибудь с разных сторон, обозреть полностью, оглядеть» [8]. Термин «досмотр» означает «проверочный осмотр», а ее глагол означает «посмотреть до конца, до какого-либо предела. Произвести досмотр (спец.) багаж на границе» [8]. Анализ смысла терминов позволяет определить, что осмотр представляет собой зрительную оценку предметов, обстановки, без физического влияния на них. Смысл термина «досмотр» предполагает зрительную оценку предметов и вещей со всех ракурсов, оценка скрытых от обзора вещей, и в отличие от осмотра связан с физическим воздействием на исследуемые вещи, их переворачивание, прощупывание и т.п. действия.

Ученые юристы схожи во мнении, что осмотр, наличествует при следующей трактовке «осмотр – смотри, но не трогай. Осмотр предполагает лишь визуальный (зрительный) контакт с осматриваемым объектом, осматриваемой местности, без физического (осязательного) контакта и отыскания. Результатом осмотра является обнаружение объекта, обыска – их отыскание» [9]. Досмотр как мера обеспечения производства по делам об административных правонарушениях имеет несколько иную природу. Так, некоторые ученые считают, что «досмотр – это принудительные поисковые проверочные действия, носящие государственно-властный характер, совершаемые уполномоченными на то лицами в отношении определенных законодательством объектов, проводимые без нарушения их конструктивной целостности в целях обнаружения орудий совершения либо предметов административного правонарушения, а также недопущения нарушения административно и уголовно-правовых норм» [7]. Налицо особенности и отличия осмотра и досмотра, которые заключаются в том, что осмотр это чисто визуальное обследование вещей, обстановки, местности, предпринимаемые с целью добывания доказательств по конкретному административному делу. Досмотр же заключается в обследовании тела человека, его одежды, вещей, находящихся при нем, транспортных средств. При этом досмотр осуществляется без причинения целостности обследуемых предметов, в целях выявления и профилактики правонарушений. Данные особенности имеют место в диспозициях норм административного законодательства Республики Казахстан и в целом отражают все основные моменты их применения.

Осмотр и досмотр схожи по предмету обследования, в обоих случаях обследования подлежат как физические вещи, так и человек, его тело, одежда и

вещи находящиеся при нем. Что касается человека, то существует осмотр человека и его досмотр. По мнению М.В. Сергеева и О.А. Дизер «личный осмотр – это добровольный, осуществляемый уполномоченными лицами внешний, визуальный или с помощью специальных приборов поиск предметов, которые могут угрожать общественной безопасности (объединяет действующие понятия «личный осмотр», «досмотр пассажиров»)» [10]. Следуя этой логике можно сказать, что осмотр пассажиров посредством прохождения ими специальных устройств, по сути, является досмотром пассажиров и относится к осмотровым мероприятиям, так как осмотр предполагает только лишь визуальное обследование. Однако, прохождение через специальные устройства рассчитаны не на визуализацию, а на звуковой эффект, позволяющий определить наличие запрещенных вещей. В данном случае возникает вопрос, прохождение людей через специальные устройства является осмотром или досмотром? Как выше уже было сказано осмотр это только визуальное обследование, а досмотр принудительный контакт. Следовательно, прохождение через специальные устройства осуществляются не осмотровые, а досмотровые мероприятия, так как в данном случае не наблюдается визуального контроля, а налицо принудительные поисковые мероприятия». Поэтому досмотр пассажиров не может относиться к осмотру. Более того, по мнению этих же ученых «личный досмотр – это принудительный, осуществляемый уполномоченными лицами внешний, активный, контактный или с помощью специальных приборов поиск предметов, которые могут угрожать личной или общественной безопасности, могут быть предметом или орудием преступления, административного правонарушения, производимый без нарушения конструктивной целостности» [10]. Учитывая данное обстоятельство можно указать на то, что прохождение через специальные устройства, по сути, являются досмотром, так как досмотр это внешний контакт с помощью технических средств. И, следовательно, можно сделать вывод что осмотр и досмотр не являются тождественными понятиями и имеют сходства и свои особенности. Сходства осмотра и досмотра заключаются следующих моментах:

- цель – обеспечения производства по делам об административных правонарушениях;
- субъект, осуществляющий осмотр и досмотр – уполномоченное лицо;
- предмет визуализации и обследования (вещи, территория, транспортные средства и т.п.).

Осмотр и досмотр различаются только по способу, осмотр чисто визуальное обследование, досмотр – обследование, без причинения целостности обследуемых предметов, вещей.

Осмотр широко применяется в таможенном деле при прохождении товаров через границу. Досмотр имеет еще более широкое и частое применение. Так досмотр используется при прохождении через специальные аппараты, которые применяются при входе и выходе на охраняемые объекты. При этом охранники имеют право прощупывать верхнюю одежду, что довольно схоже с личным обыском, применяемым в уголовном процессе. Кроме того досмотр схож с оперативно-розыскных мероприятий и эта схожесть заключается в цели, которая заключается в исследовании и оценке осматриваемых предметов, вещей, обстановки для уяснения и определения фактических данных доказывающих их причастность к совершенному правонарушению.

Досмотр и личный обыск являются абсолютно различными мерами. Существуют определенные различия досмотра и личного обыска и, первым отличием является то, что при личном обыске допускается принудительное раздевание лица и ухудшение цельности осматриваемого объекта. Кроме того

личный обыск применяется к лицу совершившее преступление, а досмотр применяется в отношении субъектов административного права, Причем такой досмотр может быть применен и к лицу не совершавшего административное правонарушение. По мнению А.В. Лубенкова «досмотр может применяться к лицу, не являющемуся задержанным за правонарушение» [9]. Иначе говоря, досмотр и личный обыск отличаются субъектами, основанием для применения «процессуальной формой и наступившим юридическим последствиям» [7]. М.В. Сергеев и О.А. Дизер считают, что «личный обыск – это принудительный, осуществляемый уполномоченными лицами активный, контактный, в необходимых случаях с нарушением конструктивной целостности, с помощью специальных приборов поиск: запрещенных предметов, обеспечивающий режим содержания в изоляторах временного содержания или следственных изоляторах; предметов и документов, которые могут иметь значение для уголовного дела» [10]. По их мнению, ключевое отличие досмотра и личного обыска заключается в нарушении конструктивной целостности. Напрашивается вопрос, о какой конструктивной целостности идет речь, о человеке, одежде или вещах находящихся при нем? Скорее всего речь идет о конструктивной целостности одежды или вещей находящихся при человеке, так как лица, уполномоченные на осуществление личного обыска, имеют право нарушать целостность какой-либо вещи, одежды. Например, распарывать одежду при обнаружении в ней вшитые в нее различные вещи, представляющее определенное вещественное доказательство о причастности этого лица к совершенному правонарушению.

Досмотр схож не только с личным обыском, но и с обыском. При этом обыск, как и личный обыск, отличается субъектами, процессуальной формой, а так же правовыми последствиями. При этом необходимо учитывать, что обыск направлен на поиск доказательств, и он характеризуется активными действиями, в том числе «поднимание, переворачивание, открывание, в том числе с повреждением различных запирающих устройств, нарушение конструктивной целостности объектов, а также полное или частичное обнажение лица и т.п.» [9]. Действительно при кажущемся сходстве досмотр и обыск являются не тождественными понятиями, имеют различные цели, подходы, способы, инструменты.

На этом основании можно сделать вывод, что досмотр, применяемый в административном праве и обыск, в том числе личный обыск, применяемый в уголовном процессуальном праве, имеют свои сходства и различия. Сходства досмотра и обыска, в том числе личного обыска заключаются в цели, которая направлена на исследование и оценку осматриваемых предметов, вещей, обстановки для уяснения и определения фактических данных доказывающих их причастность к совершенному правонарушению. Различаются досмотр и обыск, в том числе личный обыск по следующим моментам:

- субъектами, субъект досмотра – физические лица, не совершившие или совершившие административное правонарушение. Субъект личного обыска – лицо, подозреваемое или совершившее уголовное правонарушение;
- основанием применения, основанием для досмотра является исполнение правил и инструкций, закрепленных в специальном законодательстве, а так же нарушение норм, закрепленных в КоАП Республики Казахстан;
- процессуальной формой, процессуальной формой досмотра является дело по делам об административных правонарушениях, процессуальной формой обыска, в том числе личного обыска является уголовное дело.
- юридические последствия, для досмотра, отражены в санкциях административного законодательства, для обыска, в том числе личного обыска – в санкциях уголовного законодательства.

Такое выделение основных схожих и различных особенностей мер обеспечения производства по административным делам позволяет на практике различать осмотр и досмотр. Системный подход изучения этих мер применяемых в административном процессе показал существенные различия с уголовно-процессуальными мерами принуждения, такими как обыск и личный обыск. Кроме того, изучение особенностей осмотра и досмотра способствует правильному применению административных мер по обеспечению производства по административным делам.

На основании вышесказанного можно резюмировать, что многогранные возможности применения осмотра и досмотра и в зависимости от цели принуждения они могут иметь различные направления и что осмотр и досмотр может применяться как мера пресечения, как мера, обеспечивающая доказательства и как исполнительная мера.

Осмотр и досмотр не являются тождественными понятиями и имеют сходства и свои особенности. Сходства осмотра и досмотра заключаются:

- цель – обеспечения производства по делам об административных правонарушениях;

- субъект, осуществляющий осмотр и досмотр – уполномоченное лицо;
- предмет визуализации и обследования.

Осмотр и досмотр различаются только по способу, осмотр чисто визуальное обследование, досмотр – обследование, без причинения целостности обследуемых предметов, вещей.

Досмотр, применяемый в административном праве и обыск, в том числе личный обыск, применяемый в уголовном процессуальном праве, имеют свои сходства и различия. Сходства досмотра и обыска, в том числе личного обыска заключаются в цели, которая направлена на исследование и оценку осматриваемых предметов, вещей, обстановки для уяснения и определения фактических данных доказывающих их причастность к совершенному правонарушению. Различаются досмотр и обыск, в том числе личный обыск по следующим моментам:

- субъектами, субъект досмотра – физические лица, не совершившие или совершившие административное правонарушение. Субъект личного обыска – лицо, подозреваемое или совершившее уголовное правонарушение;

- основанием применения, основанием для досмотра является исполнение правил и инструкций, закрепленных в специальном законодательстве, а так же нарушение норм, закрепленных в КоАП Республики Казахстан;

- процессуальной формой, процессуальной формой досмотра является дело по делам об административных правонарушениях, процессуальной формой обыска, в том числе личного обыска является уголовное дело.

- юридические последствия, для досмотра, отражены в санкциях административного законодательства, для обыска, в том числе личного обыска – в санкциях уголовного законодательства.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Административное право: учебник / Б. В. Россинский, Ю. Н. Стариков. – 4-е изд., пересмотр. и доп. – М. : Норма, 2009. – с. 928. // http://www.law.vsu.ru/structure/admlaw/personal/books/starilov_18.pdf

2. Административное право: учебный курс / под ред. Р.А. Подопригоры. – Алматы: Налоговый эксперт, 2010. – 368 с. (<http://89.218.140.251/EK/%D0%90%D0%B4%D0%BC%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%A0%D0%9A.pdf>)

3. Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. А.А. Таранов. Алматы, ТОО «Баспа», – 2000, 256 с. (<http://library.psu.kz/fulltext/buuk/b1698.pdf>)

4. Лебедева О.О. Правовое регулирование применения принудительных мер административного предупреждения и пресечения: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. – Нижний Новгород, 2017. – 233 с. // <https://diss.unn.ru/files/2017/720/autoref-720.pdf>

5. Соколов А.Ю. Меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях в системе мер административного принуждения: автореф. ... докт. юрид. наук: 12.00.14. – Саратов, 2013. – 535 с. // <http://www.dissercat.com/content/mery-obespecheniya-proizvodstva-po-delam-ob-administrativnykh-pravonarusheniyakh-v-sisteme-m>

6. Хвастунов К.В. Меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях, применяемые милицией: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. – Челябинск, 2004. – 195 с. // <http://www.dissercat.com/content/mery-obespecheniya-proizvodstva-po-delam-ob-administrativnykh-pravonarusheniyakh-primenyaemy>

7. Мягков А.В. Досмотр как мера административного принуждения, применяемая милицией: автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. – Омск, 2004. – 178 с. // <http://www.dissercat.com/content/dosmotr-kak-mera-administrativnogo-prinuzhdeniya-primenyaemaya-militsiei>

8. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова Толковый словарь русского языка // <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-20525.htm>

9. Лубенков А.В., Свириденко А.Ю. Осмотр, досмотр и обыск, предусмотренные административным законодательством Республики Беларусь: теория и практика реализации // <https://cyberleninka.ru/article/n/osmotr-dosmotr-i-obysk-predusmotrennye-administrativnym-zakonodatelstvom-respubliki-belarus-teoriya-i-praktika-realizatsii>

10. Сергеев М.В., Дизер О.А. Вопросы регламентации досмотровых и осмотровых мероприятий, осуществляемых сотрудниками полиции в отношении физических лиц // <https://cyberleninka.ru/article/n/voprosy-reglamentatsii-dosmotrovyyh-i-osmotrovyyh-meropriyatiy-osuschestvlyaemyh-sotrudnikami-politsii-v-otnoshenii-fizicheskikh-lits>

Нуров Д.М.
магистрант
Академии правосудия
Верховного суда Республики
Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРАВЕ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена правовым аспектам защиты прав несовершеннолетних детей. Проанализированы некоторые механизмы защиты прав несовершеннолетних лиц в международно-правовой практике зарубежных стран и определена значимость применения их опыта в Казахстане. Проанализирован действующий Кодекс Республики Казахстан на предмет расширения составов административных правонарушений, посягающих на права несовершеннолетних. Отмечается о необходимости совершенствования административно-правовых

средств защиты прав несовершеннолетних лиц при совершении административных правонарушений.

Ключевые слова: защита, права, свободы, несовершеннолетний, правовое регулирование

АҢДАТПА

Мақала кәмелетке толмаған балалардың құқықтарын қорғаудың құқықтық аспектілеріне арналған. Шет елдердің халықаралық-құқықтық тәжірибесінде кәмелетке толмаған тұлғалардың құқықтарын қорғаудың кейбір тетіктері талданды және олардың Қазақстанда тәжірибесін қолданудың маңыздылығы анықталды. Кәмелетке толмағандардың құқықтарын бұзатын әкімшілік құқық бұзушылықтардың құрамын кеңейту туралы Қазақстан Республикасының қолданыстағы кодексіне талдау жасалды. Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезде кәмелетке толмаған адамдардың құқықтарын қорғаудың әкімшілік-құқықтық құралдарын жетілдіру қажеттілігі туралы атап өтіледі.

Түйін сөздер: қорғау, құқықтар, бостандықтар, кәмелетке толмаған, құқықтық реттеу

ABSTRACT

The article is devoted to the legal aspects of the protection of the rights of minor children. Some mechanisms of protection of the rights of minors in the international legal practice of foreign countries are analyzed and the importance of the application of their experience in Kazakhstan is determined. Analyzed the current Code of the Republic of Kazakhstan to expand the composition of administrative offenses that infringe the rights of minors. It is noted that it is necessary to improve the administrative and legal means of protecting the rights of minors in the Commission of administrative offences.

Keywords: protection, rights, freedoms, minor, legal regulation

Вопросы правовой защиты несовершеннолетних лиц достаточно широко освещаются в гражданском, гражданско-процессуальном, брачно-семейном отраслях права и законодательстве Республики Казахстан. Однако анализ теоретико-практических проблем в административном праве и административно-процессуальном праве не проводился, как и отсутствие отдельных монографий по данным проблемам в юридической науке.

Одной из глобальных проблем в области защиты прав детей было и остается насилие, выражающееся в жестоком обращении с детьми.

Так, по данным Доклада Уполномоченного по правам ребенка только за 2017 год в адрес поступило официальных заявлений о фактах насилия и жестокого обращения с детьми - 4 случая по республике, остальные факты связаны с нарушением права ребенка на жилье – 55, на образование -64, на право жить и воспитываться в семье – 8 и др.). Также Экстренной службой 111 (телефоны доверия) зафиксировано, основную массу звонков которых составляют обращения связанные с насилием и жестоким обращением, включая сексуальное насилие – 245 звонков [1].

Институт омбудсмена по защите прав ребенка в Казахстане был учрежден в 2016 году. За прошедший период его деятельности было проведено большое количество конференций, форумов и других общегосударственных мероприятий направленных на защиту прав ребенка.

Актуальными проблемами является также недостаточность разработанных государством мер борьбы с должностными лицами, злоупотребляющими своими

служебными полномочиями, в результате деятельности которых нарушаются права несовершеннолетних.

Получается такое известное латинское высказывание как: «Под защитой права никто не может быть обманут» у нас в стране имеет обратное действие.

Идея о защите прав несовершеннолетних должна лежать не только на плечах государства в лице определенных органов, но необходимо также, чтобы данная идея стала конкретным знанием каждого члена общества, а в особенности тех, кто ответственен за жизнь и судьбу ребенка. Это прежде всего взрослые, родители, воспитатели, в общем все те, кто связан с ребенком.

В системе механизмов защиты прав человека проблемы защиты прав детей любого правового государства решаются на 5 уровнях: законодательном, программном, управленческом, исполнительском и просветительском.

Защита прав и свобод несовершеннолетнего в системе действующего законодательства РК предусматривает систему средств, способов, приемов и методов защиты, так называемый международно-правовой (конвенционный) механизм:

- защита в судебных органах;
- административный порядок защиты через действия органов исполнительной власти;
- защита человеком своих прав способами, не противоречащими действующему законодательству.

О работе законодательного механизма в защите прав ребенка отметим следующее. Помимо действующих на протяжении многих лет законов по права ребенка в действующее законодательство вносятся изменения и поправки. Одним из последних был Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка». Указанным законом было введено понятие «экономическая эксплуатация ребенка», и закреплено право ребенка на защиту от экономической эксплуатации (эксплуатация ребенка - это наихудшие формы детского труда, в т.ч. торговля несовершеннолетними, занятие проституцией и др.) [2].

В целом, можно с уверенностью сказать, что на сегодня в стране работают два основных механизма защиты прав детей: 1. это система законодательства, устанавливающая пределы ответственности для лиц, совершивших противоправные действия против несовершеннолетних (родители (законные представители), усыновители, государственные органы и др.) и 2. социальные службы, отвечающие за реализацию законодательства.

Проводя параллель между механизмами защиты прав детей в Казахстане и некоторыми зарубежными странами, выясняется, что действующее казахстанское законодательство малоэффективно. Так, к примеру в США есть закон, предусматривающий ответственность родителей «за создание ситуации, опасной для жизни ребенка», в Германии при халатном отношении к жизни и здоровью защиты детей родителей ожидает уголовное расследование, законодательством Франции предусматривается, что в случаях несообщения органам власти об известных фактах угрозы жизни и здоровью несовершеннолетних детей предусматривается штраф в 45 800 евро или даже лишение свободы сроком от трех лет.

Важно понимать, что систему реализации мер государственной политики по вопросам защиты прав несовершеннолетних детей у нас в стране необходимо осуществлять через отлаженный механизм административно-правовых средств путем всестороннего анализа и эффективности их применения на практике.

Оценивая сложную ситуацию по исключению посягательств на права несовершеннолетних и дальнейшему совершенствованию механизмов защиты их

прав мы положительным образом применяем международную практику применения защитных механизмов прав несовершеннолетних.

Так, мировой опыт свидетельствует, что эффективность правовой защищенности несовершеннолетних лиц достигается в зарубежных странах во взаимодействии ювенальных судов с различными консультативными центрами по защите прав несовершеннолетних, действующими уполномоченными (омбудсменами, арбитрами и т.п.) по делам несовершеннолетних.

К примеру, за рубежом предусмотрено две модели ювенальной юстиции: англосаксонская (Англия, США, Канада, Австралия) и континентальная (Франция, Бельгия). Особенностью англосаксонской ювенальной юстиции является то, что в подсудности ювенальных судов находятся правонарушения небольшой и средней степени тяжести, а все остальные в особенности уголовные подсудны общим судам. В судах континентальной правовой системы напротив все дела, связанные с правонарушениями несовершеннолетних подсудны ювенальным судам. Практика судов Австралии использует механизм «Семейные конференции», которые предполагают совместное обсуждение членами семей несовершеннолетних преступников и их жертв вопроса об адекватной форме заглаживания вины, возмещения причиненного вреда. Ювенальный суд Италии состоит из профессиональных судей и судебных заседателей из числа экспертов, профессионально занятых в работе с детьми и подростками в таких сферах, как психология, криминология, социология, психиатрия, и др. Причем состав судебных заседателей обновляется каждые три года. Также некоторые зарубежные страны применяют альтернативное судопроизводство. К примеру, в г. Флоренция в Италии работает Центр «Инноченти», позволяющий рассматривать судебные дела без участия несовершеннолетних и позволяющих избежать контакта последних с судебной системой. Такой механизм применяется для лиц, впервые совершившие правонарушение. Считается, что такие меры соответствуют духу и букве Конвенции о правах ребенка. Большая роль в защите прав несовершеннолетних отводится социальным службам, так называемым «опекунским судам».

Используя успешную международную практику, многие из отмеченных механизмов защиты прав несовершеннолетних лиц находят применение и у нас в Казахстане.

Показателен опыт казахстанской правовой системы в том, что у нас была создана основа для формирования концепции ювенального права, что на практике положило начало деятельности работы ювенальных судов.

Напомним, что в Казахстане в 2003-2006 годах был реализован международный проект «Ювенальная юстиция в Казахстане», в рамках которого Указом Главы государства Республики Казахстан Н.А. Назарбаева от 23 августа 2007 года в городах Астана и Алматы образованы первые экспериментальные ювенальные суды. Постепенно подобного рода суды стали образовываться в областных центрах, а также городах.

За более чем десятилетнюю работу ювенальных судов компетентными судебными органами было рассмотрено много судебных дел, в том числе по административным правонарушениям. Как отмечают представители «Фемиды», и как показывает судебная практика большинство административных правонарушений против прав несовершеннолетних связано с уклонением родителей от обязанностей по воспитанию детей. Уклонением родителей от выполнения своих обязанностей по воспитанию детей судебная практика считает отсутствие заботы об их нравственном и физическом развитии, обучении, подготовке к общественно - полезному труду.

Еще одним новшеством в судебной системе Казахстана в деле защиты прав несовершеннолетних детей является реализация пилотных проектов деятельности семейных судов. Основная цель создания – это решение дел, связанных с семейными проблемами и защитой прав детей. Такие семейные суды на базе ювенальных судов были созданы в 5 областях нашего государства – в Костанайской, Южно-Казахстанской, Жамбылской, Алматинской и Восточно-Казахстанской. Обращает наше внимание, что в производстве таких судов будут рассматриваться такие дела, как усыновление (удочерение), лишение родительских прав, имущественные и наследственные споры. Еще одной особенностью семейных судов является то, что помимо судей участие будут принимать и медиаторы.

Так, о создании детской медиации в своем недавнем обращении отметила нынешний Уполномоченный по правам ребенка Сауле Айтпаева, указав на «недостаточно системный характер работы местных исполнительных органов по разъяснению требований законодательства в защите прав детей. Омбудсмен считает, что необходимо принять Кодекс отца и матери, в котором будут прописаны советы по воспитанию детей» [3].

Исследуя данные механизмы мы с большой уверенностью мы можем сказать, что они есть и определенным образом работают, но как оказалось недостаточно. Необходимость совершенствования правовой политики по вопросам защиты прав несовершеннолетних детей обусловлена нехваткой административно-правовых средств в борьбе с административными правонарушениями, например со стороны законных представителей (родителей, опекунов и попечителей и др.).

Анализируя нормы действующего КоАП РК в вопросах регулирования административных правонарушений, посягающих на права несовершеннолетних можно констатировать, что к основному перечню составов административных правонарушений вместо семи ранее действовавших (старая редакция КоАП РК) дополнены двумя составами, в итоге- девять составов.

Так, Глава 12 Особенной части КоАП РК 2015 г. была дополнена ст. 128 Вовлечение несовершеннолетнего в совершение административного правонарушения; ст.130 Невыполнение должностными лицами местных исполнительных органов и (или) законными представителями ребенка обязанности сохранению жилища детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей; ст. 132 Допущение нахождения несовершеннолетних в развлекательных заведениях в ночное время [4].

Диспозиции ряда статей указанной главы были изменены. К примеру, действовавшая диспозиция ст. 115 Вовлечение несовершеннолетних в изготовление продукции эротического содержания Коап РК 2001г., согласно новому КоАП была заменена на ст.134 Продажа несовершеннолетним предметов и материалов эротического содержания. Изменены были и санкции указанных статей, вместо 50 МРП (согласно КоАП РК 2001г.) предусмотрен штраф до 80 МРП (КоАП РК 2015г.) [3].

Таким образом, административно-правовые меры действующего законодательства направлены на обеспечение защиты прав ребенка и предупреждение правонарушений в отношении несовершеннолетних. Изучение состава административных правонарушений, посягающих на права несовершеннолетних показывает, что большое число санкций являются безальтернативными, т.е. основная карательная функция взысканий для нарушителей выражается в уплате административного штрафа. Лицам, которые и без того могут находиться в трудной социально-экономической ситуации

вследствие тяжелого материального положения необходимо предусмотреть иные виды наказаний, например, привлечение к обязательным работам и т.п.

В целом, система действующего законодательства, направленная на защиту прав несовершеннолетних детей требует дальнейшего совершенствования.

Анализ правового регулирования защиты прав несовершеннолетних показывает, что только комплексная деятельность системы государственных органов (административная и ювенальная юстиция) с системой определенных компетентных служб (социальные службы, попечительские советы и др.) может способствовать снижению числа осуществляемых правонарушений несовершеннолетними лицами и эффективной социализации этой категории лиц.

С учетом специфики особенностей проведения мероприятий по защите прав несовершеннолетних в Казахстане необходимы региональные программы по защите прав несовершеннолетних.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. <http://balaombudsman.kz/>
2. Закон Республики Казахстан от 23 ноября 2010 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам обеспечения защиты прав ребенка
3. tengrinews.kz
4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 23 ноября 2015 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.07.2018 г.)

Нұртазин Б.Т.
магистант
Академии правосудия при
Верховном Суде Республики
Казахстан

ОСОБЕННОСТИ АРЕСТА КАК МЕРЫ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

АННОТАЦИЯ

Дано краткое представление о месте административного ареста в системе административного права. Исследована иерархия ареста в административном законодательстве Республики Казахстан, Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. Выделены особенности и уникальность ареста в административном законодательстве Республики Казахстан. Проанализирована подведомственность применения ареста в Республике Казахстан, Российской Федерации, Республике Беларусь и Кыргызской Республике. Выделены различия и общие моменты правовой природы административного ареста и ареста уголовного законодательства.

Ключевые слова: административная ответственность, административные взыскания административный арест, арест, подведомственность, суд.

АҢДАТПА

Әкімшілік құқық жүйесінде әкімшілік қамауға алу орны туралы қысқаша ақпарат берілді. Қамауға алу иерархиясы Қазақстан Республикасының, Ресей Федерациясының, Беларусь Республикасының және Қырғыз Республикасының әкімшілік заңнамасында зерттелген. Қазақстан Республикасының әкімшілік

заңнамасында қамауға алу ерекшеліктері мен бірегейлік ерекшеліктері айқындалды. Қазақстан Республикасында, Ресей Федерациясында, Беларусь Республикасымен және Қырғыз Республикасындағы қамауға алудың бағыныстылығы талданды. Әкімшілік қамауға алудың және қылмыстық құқық заңнамасының табиғи айырмашылықтар мен жалпыға ортақ ұстанымдар бөлінді.

Түйін сөздер: әкімшілік жауапкершілік, әкімшілік айыппұл, әкімшілік қамау, тұтқындау, бағыныштылық, сот.

ABSTRACT

A brief idea of the place of administrative detention in the system of administrative law is given. The hierarchy of arrest has been investigated in the administrative legislation of the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation, the Republic of Belarus and the Kyrgyz Republic. The features and uniqueness of the arrest in the administrative legislation of the Republic of Kazakhstan are highlighted. The jurisdiction of application of arrest in the Republic of Kazakhstan, the Russian Federation, the Republic of Belarus and the Kyrgyz Republic is analyzed. The differences and common points of the legal nature of administrative arrest and arrest of criminal law are highlighted.

Keywords: administrative responsibility, administrative penalties, administrative arrest, arrest, jurisdiction, court.

Административное право по своей сути является отдельной самостоятельной отраслью права, регламентирующее правила поведения в различных областях и охватывающее разнообразные правоотношения. Административное право, как и уголовное право, направлено на охрану и предотвращение совершения правонарушений, закрепленных в административном законодательстве. Оно несет в себе охранительную и профилактическую функции и основывается на нормах, которые определяют меру дозволенного поведения. Кроме того административное право определяет границу между должным и противоправным поведением. Формируя и конкретизируя понятие, данной отрасли права, А.А. Таранов указывал, что «административное право Республики Казахстан – это система общеобязательных административно-правовых норм, закрепленных в нормативно-правовых актах, иных признаваемых государством источниках, являющихся государственно-властным критерием правомерного дозволенного и неправомерного поведения субъектов административного права» [1, с. 12]. Другой казахстанский ученый, Р.А. Подопригора, считает, что административное право представляет собой «совокупность административно-правовых норм, регулирующих общественные отношения в сфере управления деятельности органов государственной администрации (в которую включаются исполнительные органы власти, а также иные государственные административные органы, не являющиеся формально исполнительными) [2, с. 24].

Следуя указанной логике можно сделать вывод, что административное право это совокупность административно-правовых норм, которые закреплены в законах, охраняющие и регулирующие общественные отношения в сфере управления. При этом субъектами таких отношений выступают физические и юридические лица. Последнее является отличительной особенностью административной ответственности от уголовной. Административное право отличается и от гражданского права, где существует материальная ответственность юридических лиц, но в отличие от материальной ответственности юридических лиц в гражданском праве, ответственность юридических лиц в административном праве возникает из нарушений действующего

законодательства в сфере управления, где одной стороной является юридическое лица, а другой – уполномоченный государственный орган. Гражданско-правовая же ответственность юридических лиц возникает из нарушений договорных обязательств, которые возникают между контрагентами, которые равны при заключении договоров.

Основной характерной чертой административного права является то, что она тесно связана с управлением. Так, по мнению ученых, административное право «реализуется посредством применения административно-правового регулирования управленческих отношений, формирующиеся в процессе осуществления исполнительной власти» [3, с. 67]. Именно органы исполнительной власти в административном праве наделены полномочиями по осуществлению охранительной функции, именно эти органы могут привлекать субъекты административных правоотношений к административной ответственности.

Административная ответственность, являясь разновидностью юридической ответственности, представляет собой важнейший институт административного права, выполняющее охранительные, восстановительные и воспитательные функции, позволяющее влиять на ее субъекты, вырабатывая у них должное поведение с помощью административных взысканий. По мнению А.Е. Жатканбаевой «административная ответственность – это вид юридической ответственности, применяемый судами и уполномоченными на то органами и государственной администрации (должностными лицами) к физическим и юридическим лицам за совершение деяний, предусмотренных Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях (КоАП)» [2, с. 288]. Действительно, к административной ответственности привлекаются как физические, так и юридические лица. При этом на субъекты административных деликтов возлагается административная ответственность на основании тех правонарушений, которые закреплены в нормах административного законодательства, и в Республике Казахстан таким законодательством является Кодекс об административных правонарушениях. Кроме того, согласно тем же нормам, административная ответственность применяется судами и государственными органами, в зависимости от компетенций.

Административные взыскания служат тем рычагом, с помощью которого происходит воздействие на субъекты административного права, юридические и физические лица, ориентируя их на определенную модель поведения исключаящую деликтность. На сегодняшний день национальным административным законодательством предусмотрено девять административных взысканий, которые представлены в строгой очередности от тяжести наказания. По мнению Д.Н. Бахарах «в КоАП перечень дан в определенной последовательности: от менее суровых к более суровым. Иными словами, законодатель сконструировал «лестницу наказаний», которая будет учитываться и законодательными органами, и многочисленными должностными лицами, которые будут налагать такие санкции [4, с. 18]. Действительно, во многих административных кодексах стран СНГ и Казахстана предусмотрены административные взыскания, которые имеют иерархию от менее строгих к более строгим, начиная от предупреждения до административного ареста. Так, административное законодательство Республики Казахстан выделяет девять административных взысканий, причисленных в ст. 41 КоАП, расположенных в строгой последовательности от менее строгого до строгого, от предупреждения до выдворения за пределы Республики Казахстан. Однако, во многих административных кодексах стран СНГ, таких как Российская Федерация и Республика Беларусь, нет строгой иерархии. Так, Кодексом об административных

правонарушениях Российской Федерации предусмотрено десять административных наказаний, первые три вида наказания, такие как предупреждение, административный штраф, административный арест расположенные в логичной последовательности. Последующие, являющиеся менее строгие по сравнению с административным арестом, расположились после наиболее строгого административного наказания, что нарушает логичную очередность [5]. Статья 6.2 Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях показывает наличие девяти административных взысканий. Причем первые четыре, предупреждение, штраф, исправительные работы и административный арест находятся в логичной последовательности. Административные взыскание, такие как: лишение специального права, лишение прав заниматься определенной деятельностью, конфискация, депортация, взыскание стоимости не имеют логичной последовательности [6].

Своеобразная последовательность административных взысканий предусмотрена и в ст. 27 Кодекса Кыргызской Республики об административной ответственности, предусматривающая четырнадцать видов. Указанные взыскания не имеют определенной логической последовательности, где за административным арестом следуют менее строгие взыскание, такие как, привлечение к общественным работам, взыскание стоимости товаров, что нарушает иерархию видов административных взысканий. Следует отметить, что некоторые взыскания, указанные в данной статье административного кодекса, по сути, не являются видами административного взыскания, а в большей мере относятся к мерам административно-правового воздействия. Таковыми являются такие виды как, проверка знаний Правил дорожного движения и проверка знаний охотничьего минимума [7]. При этом необходимо отметить, что КоАП Кыргызской Республики утрачивает силу с 1 января 2019 года и вводится в действие Кодекс Кыргызской Республики о нарушениях от 13 апреля 2017 года.

На этом основании можно сделать вывод о том, что меры административного взыскания имеют строгую иерархию только в административном законодательстве Республики Казахстан, в отличие от административного законодательства стран СНГ.

Административные взыскания подразделяются на основные и дополнительные. Некоторые из административных взысканий могут применяться и как основные и как дополнительные. Данные взыскания отличаются количественными и качественными особенностями. К качественным особенностям можно отнести тяжесть, наличие последствий применения административного взыскания. При этом необходимо отметить, что различные административные взыскания имеют различные последствия для субъектов административного права.

В ряду основных административных взысканий выделяется административный арест, как наиболее строгая мера административного права, применяемая только лишь судами и только за тяжкие административные правонарушения. Административный арест применяется только как основная мера административного взыскания и только к физическим лицам.

Административный арест как мера административного воздействия предусмотрена в административных законодательствах стран СНГ. Анализ административных кодексов Республики Казахстан, Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики выявили наличие общих норм, за которые предусматривается административный арест. Так, для всех стран схожим является норма, предусматривающая административную ответственность за мелкое хулиганство (ч.1, 2 ст. 434 КоАП Республики Казахстан; ч.1, 2 ст. 20.1 КоАП Российской Федерации; ст. 17.1 КоАП Республики Беларусь; ст. 364 КоАП

Кыргызской Республики утратившей силу). Административный арест предусмотрен в этих странах и за неуважение к суду (ст. 653 КоАП Республики Казахстан; ч.1 ст. 17.3 КоАП Российской Федерации; ст. 24.1 КоАП Республики Беларусь; ст. 420 КоАП Кыргызской Республики утратившей силу).

В административном законодательстве Казахстана имеют место наличие составов, за которые предусмотрена административная ответственность в виде административного ареста и эти составы являются уникальными. Уникальность их заключается в том, что они не встречаются в административных законодательствах стран СНГ, и в частности в административных кодексах Российской Федерации, Республики Беларусь и Кыргызской Республики. К таким составам можно причислить ч. 2 ст. 174 КоАП Республики Казахстан (**Подкуп участников и организаторов профессиональных спортивных соревнований и зрелищных коммерческих конкурсов**); ст. 443 КоАП Республики Казахстан (Неповиновение законному требованию лица, участвующего в обеспечении общественного порядка); ст. 461 КоАП Республики Казахстан (Нарушение защитного предписания, вынесенного органом внутренних дел); ст. 478 КоАП Республики Казахстан (**Действия, провоцирующие нарушение правопорядка в условиях чрезвычайного положения**); ч. 2 ст. 481 КоАП Республики Казахстан (**Передача лицам, содержащимся в учреждениях уголовно-исполнительной системы, специальных учреждениях, запрещенных веществ, изделий и предметов**); ст. 499 КоАП Республики Казахстан (Приставание в общественных местах); ч. 4 ст. 615 КоАП Республики Казахстан (**Нарушение правил движения пешеходами и иными участниками дорожного движения**).

Данный сравнительный анализ стран СНГ выявил, что административный арест как мера административного взыскания применяется в каждой стране с учетом своих исторически сложившихся особенностей.

Административный арест применяется сугубо судами и в исключительных случаях. В юридической литературе бытует мнение о классификации административных взысканий, которые подразделяются по субъекту. Так С.Г. Василевич, высказывался, что административные «взыскания можно классифицировать по субъекту, наложенному правом наложения административных взысканий, - суд, административный орган (должностные лица министерств, государственных комитетов, местных исполнительных и распорядительных органов) [8]. Действительно, административные взыскания применяются различными субъектами и, следовательно, они могут таким образом классифицироваться. Следуя этой мысли административный арест можно отнести к подведомственности суда как субъекта данной классификации. Диспозиция ч. 2 ст. 12 КоАП Республики Казахстан гласит, что «административный арест как мера административного взыскания может налагаться только по постановлению судьи в случаях и порядке, установленных настоящим Кодексом» [9]. Суды при назначении административного ареста ссылаются на Нормативные постановления и согласно п. 12 Нормативного Постановления № 12 Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах применения судами норм Общей части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях» от 22 декабря 2016 года, «административный арест в соответствии со статьей 50 КоАП назначается судьей в исключительных случаях в пределах, предусмотренных в статьях Особенной части КоАП» [10]. Все эти случаи представлены в статьях Особенной части КоАП Республики Казахстан, где выделено составы, за которые предусмотрены административное взыскание в виде административного ареста.

Аналогичная подведомственность судам административного ареста предусмотрена и в административных законодательствах соседних стран. Так,

согласно ч. 1 ст. 3.9 КоАП Российской Федерации предусмотрена исключительная подведомственность судам при назначении административного ареста [5]. Согласно ч. 3 ст. 6.2 КоАП Республики Беларусь, так же предусматривается подведомственность судам при назначении административного ареста. Однако, в КоАП Республики Беларусь имеются исключения из этого правила и за отдельные виды административных правонарушений, наряду с судами предусмотрена подведомственность органов внутренних дел. К таким правонарушениям относятся уклонение родителей, обязанных возмещать расходы, затраченные государством на содержание детей, находящихся или находившихся на государственном обеспечении, от трудоустройства по судебному постановлению, повлекшее за собой неисполнение или неполное исполнение ежемесячных обязательств по возмещению таких расходов, либо уклонение от работы, а так же за правонарушения, связанные с управлением транспортными средствами [6]. Диспозиция ч. 2 ст. 38 КоАП Кыргызской Республики утратившей силу относит применение административного ареста в подведомственность суда. Однако, в условиях чрезвычайного или военного положения за посягательство на общественный порядок назначение административного ареста возможно так же другими субъектами, такими как военный комендант или начальник органа внутренних дел [7].

Анализ административного законодательства Республики Казахстан и стран СНГ позволяет сделать вывод, что административный арест подведомствен исключительно судам, а в исключительных случаях иным органам и только за отдельные административные правонарушения.

Строгость данной меры взыскания обусловлена тяжкими последствиями для субъекта, которая может выражаться в лишении физического лица свободы передвижаться, свободы действий, находясь в специально предназначенных для этого местах. Действительно, такие последствия могут отражаться на психологическом состоянии человека, вызывать нервный стресс, подавленность состояния и иные психологические и физические страдания. Административный арест является наиболее строгой мерой взыскания и, по мнению некоторых юристов, он так же «является исключительным видом административного наказания, поскольку связан с временным ограничением свободы совершеннолетнего физического лица, на срок, установленный нормами Кодекса» [10].

Однако, в некоторых случаях последствия административного ареста для некоторых физических лиц намного легче, чем последствия административного штрафа. К примеру, административный штраф имеет большие последствия, чем административный арест для иностранных рабочих. Так, санкция ч. 5 ст. 517 КоАП РК предусматривает ряд альтернативных мер взысканий, включающая штраф в размере двадцати пяти месячных расчетных показателей, административный арест сроком до десяти суток либо выдворение за пределы Республики Казахстан за нарушение иностранными гражданами или лицами без гражданства миграционного законодательства, выразившегося в несоответствии осуществления деятельности. Иностраный рабочий, прибывает в Казахстан с одной целью – заработать, и выплачивать штраф за нарушением им миграционного законодательства и тем более уезжать, не заработав, не входит его планы. Тем более, что сумма штрафа составляет двадцати пяти месячных расчетных показателей, что в пересчете составляет более шестидесяти тысяч тенге. Для иностранного рабочего эта сумма является значимой, двухнедельным или даже месячным заработком, и естественно может повлечь огромные последствия. Даже учитывая положения ч. 1 ст. 811 КоАП РК и ч. 1 ст. 804 КоАП РК, разрешающее оплату штрафа в размере пятидесяти процентов от указанной

суммы в течение семи суток, размер штрафа будет составлять более тридцати тысяч тенге. И даже эта сумма является значимой для него. Поэтому для иностранного рабочего административный арест считается наиболее приемлемым видом административного взыскания. По данному поводу справедливы высказывания С.Г. Василевича, отмечавшего, что «правонарушитель отдал бы предпочтение, например, административному аресту (его максимум составляет 15 суток), чем административному штрафу, размер которого может составлять несколько сот тысяч, а то и миллионы рублей» [11, с. 218].

Учитывая представленные примеры и мнения ученых, по данному поводу, можно констатировать, что эти качественные показатели, влияющие на строгость наказания, являются сугубо субъективными, зависящими от конкретной ситуации, от конкретного лица. Каждый вид административного взыскания имеет последствия и он по разному, субъективно и объективно отражается на субъекте административного правонарушения. Критерии строгости административного ареста являются субъективным показателем, зависящим от конкретной ситуации и конкретного физического лица.

Важно отметить и определенное сходство административного ареста с арестом, применяемым в уголовном законодательстве. В обоих случаях, как и административный арест, так и арест в уголовном праве применяется к физическим лицам. В обоих случаях применение находится в исключительной подведомственности суда. Так же как и арест в уголовном праве, административный арест исчисляется сутками. Третье сходство заключается в том, что сроки задержания включаются срок арестов. Четвертое сходство, заключается в том, что аресты не применяются к отдельным категориям граждан, и этот перечень идентичен в обоих случаях. Так, аресты не применяются к:

- несовершеннолетним;
- беременным женщинам;
- инвалидам первой и второй группы;
- лицам пенсионного возраста: женщинам в возрасте пятидесяти восьми лет и выше, мужчинам в возрасте шестидесяти трех лет и выше;
- женщинам и мужчинам в одиночку воспитывающих малолетних детей (в возрасте до четырнадцати лет).

При всей кажущейся схожести имеются отдельные различия, которые существенно влияют на их нахождение в различных отраслях права. Важными отличиями является степень общественной опасности и тяжесть наказания. Административный арест предусматривает временной промежуток до тридцати суток, в случаях нарушения требований чрезвычайного положения этот срок увеличивается до сорока пяти суток. Арест, применяемый в уголовном праве, налагается сроком от десяти до пятидесяти суток. Налицо единственное весомое отличие административного ареста от ареста, характеризующееся наличием тяжести. Однако, в некоторых случаях административный арест может применяться судами и быть назначен больше чем арест. Тем самым стирается та самая грань, отличающая административный арест и арест, вызывающая вопросы целесообразности административного ареста и ее сроков.

Резюмируя вышесказанное можно сделать вывод, что административный арест является наиболее строгим административным взысканием, применяемым только к физическим лицам. Наложение административного ареста подведомственно только судам и только в исключительных случаях иным органам. Исключительная судебная подведомственность характеризует административный арест как наиболее строгое и исключительное

административное взыскание. Важными отличиями является степень общественной опасности и тяжесть наказания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Таранов А.А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. А.А. Таранов. Алматы, ТОО «Баспа», – 2000, 256 с. (<http://library.psu.kz/fulltext/buuk/b1698.pdf>)
2. Административное право: учебный курс / под ред. Р.А. Подопригоры. – Алматы: Налоговый эксперт, 2010. – 368 с. (<http://89.218.140.251/EK/%D0%90%D0%B4%D0%BC%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D0%A0%D0%9A.pdf>)
3. Административное право: учебник / Б.В. Россинский, Ю.Н. Стариков. – 4 изд., пересмотр. и доп. – М.: Норма, 2009. – 465 с. (http://www.law.vsu.ru/structure/admlaw/personal/books/starilov_18.pdf)
4. Бахрах Д.Н. Административная ответственность: учебное пособие / Д.Н. Бахрах. – М.: Юриспруденция, 1999. – 112 с.
5. Кодекс об Административных Правонарушениях Российской Федерации // <http://www.kodap.ru/razdel-1/glava-3/st-3-2-koap-rf>
6. Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях // <http://kodeksy.by/koap>
7. Кодекса Кыргызской Республики об административной ответственности // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30232566#pos=6;-250
8. Василевич С.Г. Классификация административных взысканий. Вестник Полоцкого государственного университета. Серия экономические и юридические науки. Конституционное и административное право. № 4., 2010. – С. 217. (<https://core.ac.uk/download/pdf/49211632.pdf>)
9. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577399
10. Нормативное Постановление № 12 Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах применения судами норм Общей части Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях» от 22 декабря 2016 года // https://tengrinews.kz/zakon/verhovnyiy_sud_respubliki_kazahstan/natsionalnaya_bezopasnost/id-P160000012S/
11. Мамонтов Н.И., Мамонтов В.Н. Особенности назначения административного наказания в виде административного ареста // <https://www.zakon.kz/4896755-osobennosti-naznacheniya.html>

Омарбекова Ж.Б.
магистант
Академии правосудия при
Верховном Суде Республики
Казахстан

АДВОКАТСКАЯ ТАЙНА КАК ГАРАНТИЯ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье институт адвокатской тайны рассматривается как гарантия осуществления адвокатской деятельности, а также приводятся предложения по совершенствованию данных гарантий путем устранения

пробелов, выявленных на основе анализа действующих норм, регулирующих правовые и конституционные гарантии осуществления адвокатской деятельности и всей адвокатуры в целом, путем внесения соответствующих изменений и дополнений в действующее законодательство.

Ключевые слова: адвокатская тайна, адвокатская деятельность, адвокат.

АНДАТПА

Бұл мақалада ақпараттық-насихаттау құпиясын құруды адвокаттық қызметті жүзеге асыруға кепілдік ретінде қарастырады, сондай-ақ тиісті өзгерістерді енгізу жолымен насихаттаудың заңды және конституциялық кепілдіктерін және бүкіл заң мамандығын реттейтін қолданыстағы ережелерді талдау негізінде анықталған кемшіліктерді жою жолымен осы кепілдіктерді жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды қарастырады қолданыстағы заңнамаға толықтырулар мен толықтырулар енгізілді.

Тірек сөздер: адвокаттық құпия, адвокаттық қызметі, адвокат.

ABSTRACT

This article examines the institution of advocacy secrecy as a guarantee for the implementation of advocacy, and also provides suggestions for improving these guarantees by eliminating gaps identified based on an analysis of existing regulations governing legal and constitutional guarantees for advocacy and the entire legal profession as a whole, by making appropriate changes and additions to existing legislation.

Keywords: lawyer's secret, lawyer activity, lawyer.

Согласно статье 3 Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» (далее - Закон) организация и деятельность адвокатуры основывается на принципах независимости лиц, оказывающих юридическую помощь, свободы определения пределов и мер оказания юридической помощи, сохранения профессиональной тайны.

В статье 35 Закона приведены гарантии адвокатской деятельности, которые включают в себя запреты на вмешательство в адвокатскую деятельность или препятствование в осуществлении такой деятельности.

Одной из гарантий адвокатской деятельности служит установленный частью 3 статьи 17 Закона об адвокатской деятельности запрет допроса адвоката в качестве свидетеля об обстоятельствах, ставших ему известными в связи с осуществлением им своих профессиональных обязанностей. Также запрещается истребовать или требовать от адвоката, его помощника, его стажера, лица, находящегося в трудовых отношениях с адвокатом, юридической консультацией, адвокатской конторой, руководителей и работников президиума коллегии адвокатов, а также от лица, в отношении которого прекращено или приостановлено право на занятие адвокатской деятельностью, или пытаться другим способом получить без согласия адвоката и его клиента сведения, материалы, связанные с оказанием юридической помощи, за исключением случаев, установленных законами Республики Казахстан [1].

Указание гарантией адвокатской деятельности запрет допроса адвоката в качестве свидетеля имеет непосредственное отношение к установлению государством адвокатской тайны как гарантии осуществления адвокатской деятельности. Это свидетельствует в первую очередь не о праве адвоката по обеспечению адвокатской тайны, а скорее обязанность государства по обеспечению гарантии осуществления адвокатской деятельности.

Законодатель определенно исходит из невозможности осуществления адвокатом своих профессиональных функций с обязанностью давать

свидетельские показания по делу. Это обстоятельство продиктовано требованиями подпункта 3) части 1 статьи 78 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, который гласит: не подлежат допросу в качестве свидетеля: защитник подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного, а равно их законные представители, представитель потерпевшего, гражданского истца и гражданского ответчика, а также адвокат свидетеля - об обстоятельствах, которые стали ему известны в связи с выполнением своих обязанностей [2].

Уголовно-процессуальное законодательство не устанавливает каких-либо исключений из этого правила. Обстоятельства указывающие на время получения адвокатом сведений, составляющих адвокатскую тайну либо получение им таких сведений после того как он был допущен к участию в деле в качестве защитника не могут служить исключением из данных требований.

Гарантии адвокатской деятельности также предусмотрены запретом на проведение досмотра, осмотра, выемки, изъятия и проверки в отношении адвокатского делопроизводства, иных связанных с ним материалов и документов, а также имущества адвоката, в том числе средств мобильной связи, аудиоаппаратуры, компьютерной техники. Это правило распространяется на весь спектр адвокатской деятельности и не имеет ограничений, касающихся места и времени.

Вместе с тем, на протяжении длительного времени данные гарантии систематически нарушались судами республики, в частности по вопросам производства в отношении адвокатов досмотра, в том числе личного, а также изъятия средств мобильной связи при входе в здания судов [3].

В целях соблюдения гарантий адвокатской деятельности, республиканская коллегия адвокатов была вынуждена обращаться в Верховный Суд Республики Казахстан и Министерство внутренних дел Республики Казахстан. При этом было обращено внимание на необходимость проведения разъяснительной работы среди сотрудников специализированной службы охраны, обеспечивающих пропускной и внутриобъектовый режим в судах республики, о недопущении производства в отношении адвокатов досмотра, изъятия имущества адвоката, в том числе средств мобильной связи, аудиоаппаратуры, компьютерной техники [3].

На сегодняшний день данные нарушения устранены и гарантии адвокатской деятельности соблюдены, однако данный вопиющий факт нарушения гарантии адвокатской деятельности не может не говорить о существующем порядке вещей, при котором данные гарантии нарушаются, а адвокатское сообщество вынуждено обращаться за защитой этих гарантий. Данный порядок вещей недопустим в условиях правового государства и государство обязано не только регламентировать нормы обеспечивающих защиту гарантий адвокатской деятельности, но и не допускать подобных нарушений в будущем.

Проведение оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий в отношении адвоката допускается только на основании судебного решения. Запрещается прослушивать телефонные и иные переговоры адвоката, обследовать помещения, в которых оказывается юридическая помощь, проводить иные оперативно-розыскные мероприятия, ставящие под угрозу сохранение адвокатской тайны, если отсутствует соответствующее судебное решение. Материалы и документы, не составляющие досье адвоката по делу, могут подлежать досмотру, осмотру, выемке и изъятию только на основании судебного решения [4].

Таким образом, за адвокатом закреплены гарантии адвокатской деятельности, которые запрещают вмешательство в его деятельность либо препятствование адвокатской деятельности.

Адвокатскую тайну можно по праву назвать квинтэссенцией всех принципов адвокатуры. В случае упразднения института адвокатской тайны по тем или иным причинам адвокатура либо адвокатская деятельность как социальный институт прекращает свое существование.

Метод изучения адвокатской тайны в отечественной науке можно назвать предметоцентристским, т.е. определяющим адвокатскую тайну как информацию определенного содержания. Этот метод существует и в настоящее время, несмотря на преодоление законодателем ограниченности понимания предмета адвокатской тайны.

Законодательное закрепление адвокатской тайны как гарантии осуществления адвокатской деятельности регламентируется Законом Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности и юридической помощи», который гласит:

1. Адвокатскую тайну составляют факт обращения к адвокату, сведения о содержании устных и письменных переговоров с лицом, обратившимся за помощью, и другими лицами, о характере и результатах, предпринимаемых в интересах лица, обратившегося за помощью, действий, а также иная информация, касающаяся оказания юридической помощи.

2. Адвокаты, их помощники и стажеры, работники президиума коллегии адвокатов, юридической консультации, адвокатской конторы не вправе разглашать, а также использовать в своих интересах или в интересах третьих лиц какие-либо сведения, полученные в связи с оказанием юридической помощи.

3. Адвокат, разгласивший сведения, относящиеся к адвокатской тайне, без согласия лица, обратившегося за помощью, несет ответственность в соответствии с законом.

4. Предоставление сведений и информации в уполномоченный орган по финансовому мониторингу в соответствии с Законом Республики Казахстан «О противодействии легализации (отмыванию) доходов, полученных преступным путем, и финансированию терроризма» не является разглашением адвокатской тайны [1].

Изучение норм действующего законодательства непосредственно регулирующих институт адвокатской тайны позволило установить, что правовой режим адвокатской тайны продиктованный внутренним содержанием механизма реализации конституционного права и отвечающий международным стандартам механизма оказания квалифицированной юридической помощи в полной мере не находит должного закрепления на законодательном уровне. В этой связи перед нами стоит задача усовершенствования законодательного оформления правового режима адвокатской тайны, что подразумевает внесение соответствующих изменений в действующее законодательство об адвокатской деятельности и приведение в соответствии с ним норм законов.

Важно понимать функциональную роль правового режима адвокатской тайны как вектора обеспечения квалифицированной юридической помощи направленного на охрану иммунитета доверителя. Это позволит исключить перевод проблемы сохранения конфиденциальности отношений между адвокатом и доверителем в этическую плоскость и позволит установить основополагающие нормы, закрепляющих неприкосновенность адвокатской тайны и законом и другими нормами.

Одной из важнейших мер, которые необходимо принять в данном направлении, является проведение разграничения понятий адвокатской и профессиональной тайны с целью оптимизации норм действующего законодательства, касающегося вопросов отграничения адвокатской тайны от иных видов охраняемых конституционным правом тайн.

Одним из принципов оказания юридической помощи пункт 5 статьи 3 закона называет сохранение профессиональной тайны, но не адвокатской тайны. При этом следует указать на отсутствие определения понятия профессиональной тайны как в статье первой основных положений закона, так и по всему тексту закона. В связи с этим, возникает вопрос: подразумевает ли законодатель под профессиональной тайной адвокатскую тайну или разделяет данные понятия? Данное упущение законодателя нашло свое подтверждение в экспертном заключении о проекте закона, проведенным экспертом Совета Европы Р. Йокубаускасом. В частности, в п.42 статьи 35 заключения говорится о том, что термин «профессиональная тайна» в данной статье никак не затронут. Таким образом, не совсем ясно, применимы ли гарантии адвокатской деятельности ко всем «сведениям, связанным с оказанием юридической помощи» или только к определенной их части. Рекомендовано уточнение, что «сведения, связанные с оказанием юридической помощи», относятся ко всей информации, составляющей профессиональную тайну адвоката [5].

На наш взгляд, считается недопустимым закрепление в законе принципом оказания юридической помощи профессиональной тайны без определения понятия данному термину.

Представляется, что специальный закон, предмет правового регулирования которого является оказываемая адвокатами квалифицированная юридическая помощь и адвокатура, должен строго определять и раскрывать заложенные в него принципы и понятия, поскольку данное упущение законодателя, не только приводит к нарушению на законодательном уровне гарантий осуществления адвокатской деятельности, но и, нарушает гарантии реализации конституционного права на получение квалифицированной юридической помощи.

Конкретизация данных терминов и уточнение их терминологии необходимо для расширения понятийного аппарата, включения в него важнейших понятий таких как адвокатская тайна, доверителя, и т.д.

Такой подход к правовому регулированию адвокатской тайны обеспечивает полноценное законодательное понимание взаимоотношений между адвокатом и доверителем и правоотношения в сфере оказания квалифицированной юридической помощи. Кроме того, это даст возможность закрепить принцип адвокатской тайны как гарантии осуществления адвокатской деятельности.

В этой связи предлагается внести соответствующие изменения в Закон Республики Казахстан «Об адвокатской деятельности и оказании юридической помощи» путем конкретизации и дачи определения понятий «профессиональная тайна» и «адвокатская тайна» в статье первой основных положений закона.

Выводы. Реализация предложенных мер позволит существенно повысить качество правового регулирования адвокатской тайны как гарантии осуществления адвокатской деятельности и обеспечит структурную целостность законодательства в этой части. Кроме того, это способствует приведению норм национального законодательства в соответствии с международными стандартами по созданию четких правовых механизмов для полноценной реализации конституционного права на оказание квалифицированной юридической помощи.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года №176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» (с изменениями от 21.02.2019 г.).
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года №231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.).

3. Сайт республиканской коллегии адвокатов Республики Казахстан.
4. Адвокатская тайны/Под ред. В.Н. Буробина. М.:Статут, 2006. - с. 249.
5. Экспертное заключение о проекте закона Закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» (подготовлено Ритисом Йокубаускасом, Экспертом Совета Европы, октябрь 2017 г.).

Ошлакова Р.Г.
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде РК

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ И ОСОБЕННОСТИ РАССМОТРЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ДЕЛ В ОТНОШЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

АННОТАЦИЯ

В данной статье автор определяет особенности рассмотрения административных дел в отношении несовершеннолетних. Законом предусмотрены основания освобождения несовершеннолетних от административной ответственности и административного взыскания, когда несовершеннолетний, впервые совершивший административное правонарушение, может быть освобожден судом, органом (должностным лицом), уполномоченным рассматривать дела об административных правонарушениях, от административной ответственности или от исполнения назначенного административного взыскания с применением к нему мер воспитательного воздействия, предусмотренных законодательством.

Ключевые слова: административное правонарушение, несовершеннолетние, административное законодательство, административные дела, профилактика преступлений, правонарушения и безнадзорность несовершеннолетних

АҢДАТПА

Осы мақалада автор кәмелетке толмағандарға қатысты әкімшілік істерді қарастыру ерекшеліктерін анықтайды. Заңда кәмелетке толмағандарды әкімшілік жауапкершілікке тартқан кәмелетке толмаған кәмелетке толмаған адамды әкімшілік жауаптылықтан және әкімшілік жазалаудан босату үшін әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі тыңдауға уәкілетті орган (лауазымды адам) әкімшілік жауапкершілік немесе әкімшілік жауапқа тартуға оған заңмен қарастырылған білім беруге ықпал ету шаралары.

Түйін сөздер: әкімшілік құқық бұзушылық, кәмелетке толмағандар, әкімшілік заңдар, әкімшілік істер, қылмыстың алдын алу, кәмелетке толмағандардың құқықбұзушылықтары және қараусыздығы

ABSTRACT

In this article, the author identifies features of the consideration of administrative cases in respect of minors. The law provides grounds for exempting minors from administrative liability and administrative penalties when a minor who first commits an administrative offense may be dismissed by the court, body (official) authorized to hear administrative offenses, from administrative liability or from execution of a designated administrative penalty applying to him the educational impact measures provided for by law.

Keywords: administrative offense, minors, administrative legislation, administrative cases, crime prevention, offenses and neglect of minors

Законодательство Республики Казахстан направлено на всемерную защиту прав детей, так согласно ст. 27 Конституции Республики Казахстан забота о детях и их воспитание является естественным правом и обязанностью родителей [1] согласно ст. 70 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» родители обязаны заботиться о здоровье ребенка, родители имеют право и обязаны воспитывать своего ребенка, родители, воспитывающие ребенка, несут ответственность за обеспечение необходимых условий жизни для его физического, психического, нравственного и духовного развития, родители обязаны обеспечить получение ребенком обязательного среднего образования [2].

В соответствии со подпунктами 4), 5) статьи 1 Закона Республики Казахстан «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности» содержание несовершеннолетнего - создание родителями или другими законными представителями несовершеннолетнего в пределах своих финансовых возможностей и способностей условий для его полноценного развития, защиты его имущественных и неимущественных прав и интересов и государственных минимальных социальных стандартов.

Воспитание несовершеннолетнего – это непрерывный процесс воздействия на ребенка со стороны родителей или других законных представителей, а также работников государственных органов по привитию ему правил и норм поведения, принятых в обществе и направленных на его духовное, физическое, нравственное, психическое, культурное, интеллектуальное развитие и защиту от отрицательного влияния социальной среды [3].

Рассмотрение дел в отношении несовершеннолетних - это, прежде всего, проблема нравственная, психолого-педагогическая и основной упор в ее предупреждении следует делать на обще предупредительные, социальные меры.

Административная ответственность несовершеннолетних регулируется главой 9 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее – КоАП), которая предусматривает порядок привлечения подростков с учетом особенностей психического и физического их развития как лиц, не достигших восемнадцати лет.

При этом данная глава предусматривает дополнительные меры по защите их интересов при производстве по делам об административных правонарушениях.

Так, при рассмотрении дела об административном правонарушении, совершенном лицом, не достигшим восемнадцатилетнего возраста, участие его законного представителя обязательно. Законными представителями физического лица признаются родители, усыновители, опекуны, попечители и иные лица, на попечении или иждивении которых оно находится и они законом наделены всеми правами и несут обязанности, предусмотренные КоАП в отношении представляемых ими лиц.

Родственные связи или соответствующие полномочия лиц, являющихся законными представителями физического лица, удостоверяются документами, предусмотренными законодательством Республики Казахстан.

С целью оказания юридической помощи несовершеннолетнему лицу в ходе производства по делу и судебного разбирательства может участвовать защитник.

Также законодателем с учетом уровня психического развития личности несовершеннолетнего и возраста предусмотрены особенности применения административных взысканий.

Кодексом отдельно выделено, что несовершеннолетним возможно применение взыскания административного штрафа только при наличии у подростка своего заработка либо иного дохода. При этом размер административного штрафа, налагаемого на несовершеннолетнего, не может превышать десять месячных расчетных показателей независимо от размера штрафа, предусмотренного статьей КоАП, по которой он привлекается [4].

При отсутствии у несовершеннолетнего имущества или иного заработка штраф взыскивается с законного представителя, то есть с родителей или лиц, их заменяющих. Лишение специального права может налагаться на несовершеннолетних на срок не более одного года также независимо от санкции статьи КоАП.

Кроме того, законом предусмотрены основания освобождения несовершеннолетних от административной ответственности и административного взыскания, когда несовершеннолетний, впервые совершивший административное правонарушение, может быть освобожден судом, органом (должностным лицом), уполномоченным рассматривать дела об административных правонарушениях, от административной ответственности или от исполнения назначенного административного взыскания с применением к нему мер воспитательного воздействия, предусмотренных законодательством. Например, суд или уполномоченный орган может ограничиться разъяснением закона, возложить обязанности загладить причиненный вред или ограничить досуг и установить особые требования к поведению несовершеннолетнего.

В настоящее время складывается противоречивая правовая ситуация.

Ювенальные суды не вправе рассматривать дела об административных правонарушениях, совершенных несовершеннолетними, если виды административных правонарушений не включены в перечень, предусмотренный частью 2 статьи 684 КоАП.

Например, мелкое хулиганство (статья 434 КоАП), совершенное несовершеннолетним в возрасте от 16 до 18 лет, относится к подсудности специализированного административного суда или районного (городского) суда, несмотря на то, что субъектом правонарушения является несовершеннолетний.

Если мелкое хулиганство совершено несовершеннолетним в возрасте от 14 до 16 лет, то должностное лицо органа внутренних дел обязано в соответствии с подпунктом 2) части 1 статьи 741 КоАП вынести постановление о прекращении производства по делу в отношении такого несовершеннолетнего за отсутствием в его действиях состава административного правонарушения (отсутствие субъекта, достигшего возраста административной ответственности) и составить протокол об административном правонарушении по статье 435 КоАП в отношении каждого родителя либо лица, их заменяющего.

Но противоправное поведение несовершеннолетнего свидетельствует о том, что родители и иные лица, их заменяющие, не исполняют обязанности по воспитанию ребенка. Законодатель в результате несоблюдения правил юридической техники создал коллизию правовых норм. При этом одной нормой предусмотрено объективное вменение наступления административной ответственности за деяние, не совершенное фактически родителем или законным представителем.

Все дела об административных правонарушениях, свидетельствующие о ненадлежащем исполнении родителями или иными лицами предусмотренных законом обязанностей по воспитанию, содержанию и обучению несовершеннолетних детей должны быть отнесены к подсудности специализированных административных судов.

Поскольку родители не исполняют обязанности по воспитанию несовершеннолетних детей, регулируемых нормами публичного права, то целесообразно проработать вопрос о лишении родителей родительских прав по указанному основанию не в гражданском судопроизводстве, а в административном судопроизводстве, сохранив эту категорию дел в подведомственности ювенальных судов.

Если в соответствующей административно-территориальной единице не образован специализированный суд по делам несовершеннолетних либо специализированный административный суд, то все категории дел об административных правонарушениях должны быть отнесены к подведомственности районных (городских) судов.

Следует помнить, что от подведомственности дел об административных правонарушениях судам судебной системы Республики Казахстан следует отличать подсудность конкретного дела конкретному суду и судье этого суда, которая определяется по правилам.

Правила определения подсудности и ее изменения по делам об административных правонарушениях, отнесенных к подведомственности специализированных судов по делам несовершеннолетних, сводятся к следующему:

1) дело об административном правонарушении подсудно специализированному суду по делам несовершеннолетних по месту совершения административного правонарушения;

2) по ходатайству лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении, или его представителя дело может быть рассмотрено по месту жительства этого лица. Данное правило распространяется не только на несовершеннолетних, но и на иных лиц, дела об административных правонарушениях которых подведомственны специализированному суду по делам несовершеннолетних. Защитник, потерпевший и его представитель, прокурор не вправе ходатайствовать об изменении подсудности дела;

3) подсудное специализированному суду по делам несовершеннолетних дело об административном правонарушении по письменному ходатайству законного представителя несовершеннолетнего лица, в отношении которого ведется производство, несовершеннолетнего потерпевшего, а также лиц, по своему физическому или психическому состоянию лишенных возможности самостоятельно осуществлять свои права, передается по подсудности в специализированный административный суд или районный (городской) суд по месту жительства этих лиц.

Споры между судами о подсудности дел об административных правонарушениях не допускаются, в отличие от определения подсудности гражданских дел.

Диспозицией статьи 127 КоАП ответственность предусмотрена за невыполнение без уважительных причин родителями или другими законными представителями обязанностей по воспитанию и обучению несовершеннолетних детей, т. е. ответственность указанных лиц наступает при ненадлежащем исполнении ими обязанностей не только по воспитанию, но и по обучению несовершеннолетних детей.

Наиболее часто встречающимися, на практике, нарушениями являются:

пропуски детьми занятий в школе без уважительных причин;

отсутствие условий, по месту жительства ребенка, для нормального проживания и обучения ребенка;

отсутствие надлежащего контроля со стороны родителей за поведением и образом жизни несовершеннолетнего, способствующего совершению им правонарушений [5].

На несовершеннолетнего, совершившего административное правонарушение, может быть наложено административное взыскание с применением принудительных мер воспитательного воздействия.

При исследовании сущности административной ответственности несовершеннолетних может быть выделено различное количество ее специфических особенностей.

Считаем целесообразным акцентировать внимание на следующих особенностях административной ответственности несовершеннолетних:

а) цели административной ответственности, применяемой к несовершеннолетним, в значительной степени обуславливают меньший объем и степень лишения или ограничения прав и свобод несовершеннолетних лиц по сравнению со взрослыми правонарушителями;

б) к несовершеннолетним не могут применяться такие же меры наказания, как и для взрослых правонарушителей, например, к несовершеннолетним не применяется административный арест;

в) за совершение административных правонарушений к ответственности наряду с несовершеннолетними могут быть привлечены и их родители.

КоАП предусмотрена административная ответственность родителей и других законных представителей несовершеннолетних. **Одним из мер административного воздействия на профилактику предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних является наложение штрафов на их родителей за мелкое хулиганство (нецензурная брань в общественных местах, оскорбительное приставание к физ. лицам, загрязнение мест общего пользования, выброс коммунальных отходов в неустановленных местах).**

Также нахождение несовершеннолетних в развлекательных заведениях в ночное время без сопровождения законных представителей (с 22 до 6 часов утра) влечет штраф на законных представителей в размере трех месячных расчетных показателей. Нахождение несовершеннолетних без сопровождения законных представителей вне жилища влечет предупреждение на законных представителей. Действия, предусмотренные частями первой и второй настоящей статьи, совершенные повторно в течение года после наложения административного взыскания, влекут штраф на законных представителей в размере пятнадцати месячных расчетных показателей.

Анализируя вышеизложенные особенности привлечения несовершеннолетних лиц к административной ответственности, полагаем, что законом правильно установлены гарантии и защиты интересов подростков, поскольку несовершеннолетний возраст лица, привлекаемого к ответственности, всегда принимается как смягчающее его вину и ответственность обстоятельство.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Конституции Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029
2. Кодекс Республики Казахстан О браке (супружестве) и семье (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.01.2019 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31102748
3. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 591-ІІ О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении

детской безнадзорности и беспризорности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.05.2018 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1049318

4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.03.2019 г.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

5. <http://astana.sud.kz>

Сабираддинов А.О.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі
академиясының
магистранты

КӨЛІКТЕГІ ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР ҮШІН АЙЫППҰЛ ЖАЗАСЫН ТАҒАЙЫНДАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АҢДАТПА

Мақалада 2014 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінде көзделген әкімшілік айыппұл жазасын қолдануға қатысты қысқартылған әкімшілік іс жүргізу ерекшеліктері қарастырылады. Сонымен қатар, осы Кодекстің ерекше бөлігіндегі көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша әкімшілік айыппұл жазасының мөлшерін төмендету бойынша негіздер анықталады. Осы санаттағы әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша айыппұл жазасын тағайындау мен жетілдіру жолдары ұсынылады.

Кілт сөздер: Көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар, әкімшілік айыппұл, істерді қарау, қысқартылған әкімшілік іс жүргізу.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются особенности сокращенного административного производства в отношении применения административного штрафа, предусмотренного Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях, принятым в 2014 году. Кроме того, даются основания по снижению размера административного штрафа по административным правонарушениям на транспорте. Особенной частью настоящего Кодекса. По делам об административных правонарушениях данной категории предлагаются пути назначения и совершенствования штрафных санкций.

Ключевые слова: Административные правонарушения на транспорте, административные взыскания, рассмотрение дела, сокращенное административное производство.

ABSTRACT

The article deals with the features of reduced administrative proceedings in relation to the application of administrative penalties provided by the Code of the Republic of Kazakhstan on administrative offenses adopted in 2014. In addition, the grounds for reducing the size of the administrative fine for administrative offenses in transport of the Special part of this Code are established. In cases of administrative offenses of this category, the ways of appointment and improvement of penalties are proposed.

Keywords: Administrative offenses in transport, administrative penalties, the consideration of the case, reduced administrative proceedings.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдасының негізі еліміздің құқықтық жүйесін одан әрі дамыту, адам мен адамзаттың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың мемлекеттік кепілдіктерін нығайту үшін ұлттық заңнамаларды жетілдіруге бағытталған. Соның ішінде әкімшілік құқық заңнамасын жетілдіру жолдары да аталған тұжырымдамадан тыс қалған жоқ. Себебі, құқық салаларының ішінде әкімшілік құқық саласы қоғамдағы кездесетін көптеген мәселелерді шешуде, адам және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін басқа құқық салаларына қарағанда көп қолданылатын ерекше құқық саласы болып табылатыны белгілі.

Жоғарыдағы тұжырымдама әкімшілік заңнамаларды жетілдірудің мынадай жолдары қарастырылған:

- «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарайтын сот және соттан тыс инстанциялар арасындағы уәкілеттіктердің аражігін ажыратудың нақты тұжырымдамасын айқындаған жөн. Бұл ретте әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы жаңартылған заңнама қолдануда қарапайым әрі тиімді болуы және негізінен құқықтар мен заңды мүдделерге қол сұғушылықтан соттан тыс қорғауға бағытталуы тиіс. Әкімшілік-деликтілік құқық үшін әкімшілік-деликтілік заңнамамен қорғалатын құқықтық қатынастар ауқымын неғұрлым нақты анықтау және тиісінше әкімшілік-құқықтық және қылмыстық-құқықтық санкциялардың аражігін нақты ажырату мәселесі өткір болып табылады» [1]. Қарастырылып отырған жетілдіру мәселесі әкімшілік құқықтық қатынастарға қатысушылардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға және айқындауға бағытталған. Әкімшілік-құқықтық және қылмыстық-құқықтық санкциялардың аражігін ажырату құқықбұзушылыққа заңнамамен көзделген әділ жаза тағайындауды белгілейді.

Бүгінгі таңда жоғарыда аталған тұжырымдамаға сәйкес, көптеген ұлттық заңнамаларға өзгертулер мен толықтырулар енгізілуде.

Осы құқықтық тұжырымдаманың негізінде 2014 жылғы 5 шілдеде Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі (бұдан әрі – ҚР ӘҚБтК) қабылданды. Ол қолданыста болған кодекстен айтарлықтай жаңашылдықтарымен ерекшеленді, онда әкімшілік іс жүргізу нормалары бір жүйеге келтірілді. ҚР ӘҚБтК-де көптеген баптардың санкциялары жаңартылып, кейбір жаза түрлері жеңілдетілсе, кейбір санкцияларының жаза түрлері ауырлап қатаңдатылды.

Сонымен қатар, ескі кодексте мүлдем болмаған жаңа өзгерістер пайда болды. Атап айтар болсақ, қысқартылған іс жүргізу өндірісі енгізілді. Бұл өндіріс түрі ең алдымен адамдардың уақытын үнемдеуге, айыппұл мөлшерін жартылай төлеуге және әкімшілік жазалау қаулыларының тез әрі жылдам орындауына септігін тигізді.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша қысқартылған іс жүргізу өндірісінің талаптары:

1. Айыппұл түрінде әкімшілік жаза көзделінуі тиіс;
2. Құқық бұзушылықтың жасалу фактісін мойындау;
3. Айыппұлды ҚР ӘҚБтК-нің ерекше бөлімінің бабындағы санкцияда көрсетілгеннен елу пайыз мөлшерінде төлеуге келісу;
4. Ұсынылған дәлелдемелерге шағым жасамауы.

Әкімшілік құқық бұзушылықтарды қарауға уәкілетті органдардың (лауазымды тұлғалардың) қаулыларының қайта қарау тәртібіне өзгерістер енгізілді:

1. Өзгерістер ҚР ӨҚБТК-де 45-тарауында жинақталып қарастырылды;
2. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша заңды күшіне енбеген қаулыларды апелляциялық тәртіппен қайта қарау тәртібі көзделді;
3. Аталған соттың шешімі іс бойынша түпкілікті және қаулы заңды күшіне жарияланған сәттен бастап күшіне енеді, қайта қарау ҚР ӨҚБТК-де 46-тарауына сәйкес жүргізіледі.

Ал, өзгерістерге дейін қарастырылған тәртіп азаматтық іс жүргізу Кодексінің нормаларымен реттелетін. Енді ҚР ӨҚБТК-де әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді жүзеге асыратын органның (лауазымды адамның) әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) шағым келтіру тәртібі 44-тарауында көрініс тапты.

Жалпы бұл жаңашылдықтардың барлығы да адам және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін, құқықтық мемлекеттімізді одан әрі дамытуға және жетілдіруге бағытталғандығы айқын. Әрине, адам құқықтары мен бостандықтары бірінші орында болған мемлекеттің даму үрдісі қарқын алатыны және үнемі жаңашылдықтарды талап етіп отыратыны белгілі. Осы орайда құқықтық заң нормалары да жаңа құқықтар мен міндеттерді талап етуі сөзсіз.

Қолданыстағы ӨҚБТК-нің ерекше бөлігінің 30-тарауында қарастырылған көліктегі, жол шаруашылығындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын әкімшілік жазалау санкцияларының кейбіреулері құқық бұзушылықтың қоғамға қауіптілігіне сәйкес емес, тіптен қолданылатын альтернативті жазаның болмауы әкімшілік айыппұл жазалау шараларын қолдану кезінде әділеттілікке қол жеткізуге шектеу болатын факторлардың бірі болып табылады.

Әкімшілік жазаның басты мақсаты жаңа құқық бұзушылықтардың алдын алу және олардың жолын кесуге бағытталған. Әкімшілік жаза құқық бұзушылықты жасаған тұлғаны заңнама талаптарын сақтау және құқық тәртібін құрметтеу рухында тәрбиелеу, сондай-ақ құқық бұзушының өзінің де, басқа тұлғалардың да жаңа құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында қолданылады. Әкімшілік жаза әділ, құқық бұзушылықтың сипатына, оның жасалу мән-жайларына, құқық бұзушының жеке басына сай келетін болуға тиіс.

Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын жазалардың басым көпшілігі айыппұл жазалары болып табылады.

Әкімшілік айыппұл – әкімшілік құқық бұзушылық үшін осы ӨҚБТК-нің ерекше бөлігінің баптарында көзделген жағдайларда және шекте, әкімшілік жаза қолдану кезінде қолданылып жүрген заңдарға сәйкес белгіленетін айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір мөлшеріне сай келетін дәрежеде салынатын ақшалай жаза [2, 271]. Сондықтан, айыппұл жазасын дұрыс қолдану үшін нормада көзделген санкцияны асырудың негізін, мөлшерін және тәртібін жетік білу қажет.

ҚР ӨҚБТК-нің 6-бабына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманың міндеттері – адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, халықтың денсаулығын, санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығын, қоршаған ортаны, қоғамдық имандылықты, меншікті, қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті, мемлекеттік билікті және мемлекеттік басқаруды жүзеге асырудың белгіленген тәртібін, ұйымдардың заңмен қорғалатын құқықтары мен мүдделерін әкімшілік құқық бұзушылықтардан қорғау, сондай-ақ олардың жасалуының алдын алу [3].

Соттардың ҚР ӨҚБТК-нің ерекше бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының №7 нормативтік қаулысында ӨҚТК-нің 610-бабында көлік құралын жүргізген адамның жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етудің белгіленген қағидаларын бұзуы салдарынан көлік құралдарына, жүктерге, жолдарға, жол және басқа құрылыстарға немесе өзге де

мүлікке зақым, материалдық залал не зардап шегушінің денсаулығына жеңіл зиян келтірілсе, әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылық көзделген [4].

ҚР ӘҚБТК-нің 610-бабының 1-бөлігіне сәйкес көлік құралдарын, жүктерді, жолдарды, жолдағы және басқа да құрылыс жайлардың немесе өзге де мүліктің бүлінуіне алып келген, материалдық залал келтірген көлік құралдары жүргізушілерінің жол жүрісі қағидаларын бұзуы - жиырма айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға немесе алты айға дейінгі мерзімге көлік құралын басқару құқығынан айыруға әкеп соғады.

Мысалы: Жүргізуші А. 26.02.2019 ж. сағат 13.30 шамасында Б.-ға тиісілі «Toyota Camry» маркалы мемлекеттік тіркеу белгісі 683 FEA 12 автокөлігін басқара отырып, Ақтау қаласы, 14 шағынауданында орналасқан «Атлант» сауда орталығына қарсы тас жолында, Қазақстан Республикасы Үкіметінің 13 қараша 2014 жылы №1196 бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасының Жол жүрісі қағидаларының 9-бөлігінің 10-тармағын бұзып [5], яғни ара-қашықтықты сақтамай, алдында жүріп келе жатқан В. басқаруындағы «Dewoo Matiz» маркалы мемлекеттік тіркеу белгісі 450 FWA 12 автокөлігін соғып, салдарынан В. және Б.-ға материалдық залал келтірген. Сот отырысының А. кінәсін толық мойындап, абайсызда алдында қозғалып келе жатқан В. басқаруындағы автокөлікке соққанын көрсеткен.

Сотпен іс құжаттары зерттеліп, әкімшілік жазаның түрін қолдағанда әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылықты жеңілдететін мән-жайлар ретінде құқық бұзушылықты абайсызда жасалуын, ал ауырлататын мән-жайлар ретінде бұрын әкімшілік жауаптылыққа тартылғанын ескеріп, ҚР ӘҚБТК-нің 610-бабының 1-бөлігіне сәйкес, 50500 (елу мың бас жүз) теңге айыппұл түріндегі әкімшілік жаза қолданылған. Тағайындалған 50500 (елу мың бас жүз) теңге мөлшеріндегі айыппұл өте жоғары. Құқық бұзушылық іс-әрекеті мен қоғамға келтірілген салдардың мөлшеріне дұрыс баға берілмеуі осыған негіз деп есептейміз.

Әрине, судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және Конституция мен заңға ғана бағынады. Бұл мәселеде соттарды кінәлауға болмайды, ол үшін қолданыстағы заңдарға толықтырулар мен өзгерістер енгізу қажет. Жоғарыда сипатталған айыппұл мөлшеріне шетел тәжірибесіне сүйене отырып келесідей салыстырмалы талдау жүргізсе болады.

Мысалы: Германиядағы жол көлік оқиғалары бойынша әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін қолданылатын әкімшілік жазаларды қарайтын болсақ. Егерде жүргізуші алда келе жатқан автомобильге дейінгі ара-қашықтықты сақтамай жол оқиғасын жасап материалдық залал немесе шығын келтірген салдарда 35 (отыз бес) евро айыппұл салынады [6], теңгеге шаққанда 14 875 (он төрт мың сегіз жүз жетпіс бес) теңгені құрайды [7], бұдан біздегі айыппұл мөлшерінен үш есе аз екенін көруге болады. Айталық, егерде жүргізуші басып озуға тыйым салынған белгіге қарамастан басып озу кезінде жол оқиғасын жасап материалдық залал немесе шығын келтірген жағдайда 125 (жүз жиырма бес) евро [6], теңгеге шаққанда 53 125 (елу үш мың бір жүз жиырма бес) теңге көлемінде айыппұл жазасы тағайындалады [7]. Бұл жерде Германияның әкімшілік заңнамасынан әрбір құқық бұзушылық іс-әрекетке жеке баға беруі мен тиісті дәрежеде саралануы байқалады.

Ал біздің елімізде жол жүрісі қағидаларының қандай бөлігі бұзылса да, қандай жол көлік оқиғалары орын алса да бір тектес жол көлік оқиғалары тек ӘҚБТК-нің ерекеше бөлігінің 610-бабының бөліктерімен ғана сараланады.

Әкімшілік жаза түрін тағайындау кезінде;

- жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың сипатын,

- кінәлінің жеке басын, соның ішінде оның құқық бұзушылық жасағанға дейінгі және одан кейінгі мінез-құлқын,

- мүліктік жағдайын,
- құқық бұзушылықты абайсызда немесе қасақана жасалғанын,
- істеген құқық бұзушылық іс-әрекетін мойындауын немесе мойындамауын ескеру маңызды.

Жол көлік оқиғалары бойынша құқық бұзушылықтар көбіне абайсызда жасалатын құқық бұзушылықтар болып табылады. Өйткені жол көлік оқиғалары адам өміріне тікелей қатысты болғандықтан, кез келген адам баласы өзінің өміріне қауіп төндіретін іс-әрекетке бармауға және қауіп-қатерден барынша сақтануға тырысады.

Сондықтан, жол көлік оқиғалары көбіне қасақана жасалған құқық бұзушылықтар қатарына жатпайды. Демек, абайсызда жасалатын құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын әкімшілік айыппұл жазалары да тым қатаң болмауы тиіс деп есептейміз.

Әкімшілік жаза әкімшілік құқық бұзушылық жасағандарға, тек әрекет немесе әрекетсіздік аяқталған соң тағайындалады және әкімшілік жаза мүліктік залалдың орнын толтыру құралы болып табылмағандықтан тағайындалатын айыппұл мөлшерлері көп болмауы тиіс.

Егер әкімшілік құқық бұзушылық жасау нәтижесінде азаматқа немесе ұйымға мүліктік залал келтірілсе, судья әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарай келіп, дау болмаған жағдайда жаза қолдану туралы мәселені шешу кезінде бір мезгілде мүліктік залалды өтеу туралы мәселені шешуге құқылы [2, 280].

ҚР ӘҚБТК-нің 59-бабының 1-бөлігінде, судья мүліктік зиян келтірілген әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарай келіп, әкімшілік жаза қолдану туралы мәселені шешкен кезде, егер мұндай зиянның мөлшері туралы дау болмаса, оны бір мезгілде өндіріп алады.

Әкімшілік құқық бұзушылықтан келтірілген мүліктік зиянның мөлшері туралы даулар азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен қаралады деп көрсетілген.

Тәжірибеде әкімшілік құқық бұзушылық салдарынан келтірілген мүліктік залалдардың мөлшерлері соттың қаулысы шығып, ол заңды күшіне енген соң барып анықталады. Сондықтан, соттарға жоғарыда аталған бапты басшылыққа ала отырып, құқық бұзушылық салдарынан кетірілген мүліктік зиянды немесе материалдық шығындарды өндіруге мүмкіндік бермейді.

Тұжырымдай келе, әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын жаза мөлшерлерін және әкімшілік іс жүргізу әдістерін келесі жолдармен жетілдірсе болады:

1. Жол көлік оқиғалары бойынша құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын айыппұл жазаларын жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың сипатын дұрыс саралай отырып тағайындау;

2. Жол көлік оқиғалары бойынша кінәлі тарапты анықтай отырып, сол құқық бұзушылық салдарынан келтірілген материалдық шығындарды өндірумен қоса бір әкімшілік іс өндірісінде қарау;

3. Осы санаттағы істер бойынша сотқа дейін әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасақтауға құқылы органдарға (лауазымды адамдарға) құқық бұзушылықтан келтірілген мүліктік зиян немесе материалдық залал мөлшерін анықтауды жүктеу қажеттілігі туындайды.

Көбіне құқық бұзушы тұлғалар өздерінің жол жүрісі қағидаларын абайсызда бұзғанын және соның салдарынан екінші тарапқа мүліктік залал келгенін мойындап жатады, уақыт үнемдеу үшін құқық бұзушылық салдарынан келтірілген мүліктік залалдардың мөлшерін сотқа дейін анықтау қажет.

Қазіргі тәжірибеде негізінен келтірілген материалдық шығындарды өндіру азаматтық сот тәртібімен шешіледі деген түсінік және соған сәйкес негізсіз тәжірибе қалыптасқан. Құқық бұзушы өзінің кінәсін толық мойындап тұрса, істі

қарау барысында жәбірленушіге келтірілген материалдық шығынды бір өндірісте өндіріп беру адамдардың уақытын үнемдейді, екінші жағынан азаматтық соттардың жүктемесін азайтуға өз септігін тигізеді. Әділдік қағидатына сәйкес айыппұл жазасын көліктегі құқық бұзушылықтар үшін тағайындауда әрбір тұлғаның жасаған құқық бұзушылық сипатына сәйкес ескерілуі тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы // http://www.akorda.kz/kz/legal_acts/decrees/kazakstan-respublikasy-prezidentinin-2009-zhylgy-24-tamyzday-858-zharlygy-men-bekitilgen-kazakstan-respublikasynyn-2010-zhyldan-2020-zhylga-deiingi-kezenge-arnalghan-kukyktyk-sayasat-tuzhyrymdamasyna-ozgerister-men-tolyktyrular-engizu-turaly
2. Қызылов М. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы: Оқулық. – Астана: Фолиант. – 2009. - 504 б.
3. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>;
4. Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының 2017 жыл 6 қазандағы №7 нормативтік қаулысы // <http://sud.gov.kz/rus/content/2017-god>
5. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 13 қараша 2014 жылы №1196 бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасының Жол жүрісі қағидалары // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400001196>
6. Штрафы в Германии для автомобилистов на 2018 года // rumigration.com/sistema-shtrafov-v-germanii-na-2018-god
7. Курсы валют в обменных пунктах г. Нур-Султан // kurs.kz/index.php?mode=astana

Тасжуреков М.М.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ К АДМИНИСТРАТИВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА СОВЕРШЕНИЕ НАЛОГОВЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены некоторые особенности административной ответственности за совершение правонарушений в налоговой системе. Автором в результате анализа изменений и поправок в действующий Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях в сфере налогообложения подчеркивается необходимость разработки научно-практического комментария с отражением необходимых в правоприменительной практике категорий. Был сделан вывод о том, что требуется дальнейшее совершенствование института административных налоговых правонарушений и предложено ввести в законодательный обиход действующего КоАП РК понятие «административного налогового правонарушения».

Ключевые слова: налогообложение, административное правонарушение, административная ответственность, состав, налог

АҢДАТПА

Мақалада салық жүйесінде құқық бұзушылық жасаған үшін әкімшілік жауапкершіліктің кейбір ерекшеліктері қарастырылған. Автор, қолданыстағы салық салу саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске өзгерістер мен толықтырулардың талдауы нәтижесінде, құқық қолдану практикасындағы қажетті санаттарды көрсететін ғылыми және практикалық түсіндірменің әзірлеу қажеттігін атап өтті. Әкімшілік құқық бұзушылық институтын одан әрі жетілдіру қажеттілігі туралы қорытынды жасалды және әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамаға «салықтық әкімшілік құқық бұзушылық терминін енгізу ұсынылды.

Түйін сөздер: салық салу, әкімшілік құқық бұзушылық, әкімшілік жауапкершілік, құрамы, салық

ABSTRACT

The article discusses some features of administrative responsibility for committing offenses in the tax system. The author, as a result of analyzing changes and amendments to the current Code of Administrative Offenses in the field of taxation, emphasizes the need to develop a scientific and practical commentary reflecting the necessary categories in law enforcement practice. It was concluded that further improvement of the institute of administrative tax offenses is required and it was proposed to introduce the concept of “administrative tax offense” into legislative use.

Keywords: taxation, administrative offense, administrative responsibility, composition, tax

В системе видов юридической ответственности особое внимание заслуживают вопросы привлечения к административной ответственности за совершение налоговых правонарушений.

Изучение актуальных проблем применения мер административных взысканий за правонарушения в налоговой системе вызвано спецификой налоговых правоотношений в общей системе административно-деликтного права. Стоит отметить, что нарушения законодательства о налогах и сборах, не содержащие признаков преступного деяния следует признавать административными правонарушениями. При этом ответственность за административные правонарушения в сфере налогообложения предусматривается не только нормами административного законодательства, но и налогового. Самостоятельность института административной ответственности за совершение налоговых правонарушений не вызывает сомнений, так как действующим Кодексом об административных правонарушениях Республики Казахстан (далее КоАП РК) выделена специальная глава 16. Административные правонарушения в области налогообложения [1].

Актуальными аспектами исследования проблем привлечения к административной ответственности за совершение налоговых правонарушений является отсутствие толкования кодексом некоторых понятий и категорий: налоговое правонарушение, субъекты и объекты административных налоговых правонарушений, малозначительность правонарушения, вредность и др.

Одним из последних новшеств КоАП РК стало изменение в части оснований для освобождения налогоплательщиков от административной ответственности.

Законом РК от 28 декабря 2017 года «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях был решен вопрос об освобождении лица от административной ответственности при малозначительности правонарушения (ст.64-1) [2]. КоАП РК определяет, что «в учет органами, рассматривающими дело об административном правонарушении, вызванное совершением противоправных деяний в сфере налогообложения

берутся конкретные обстоятельства совершения административного правонарушения, в том числе личность правонарушителя, а также объект посягательства, а при наличии вреда - его размер» [1].

Выявлено, что данная норма имеет широкий аспект применения для множества составов административных правонарушений. Однако применение данной нормы к регулированию составов налоговых правонарушений малоисследованно в теории и на практике. Более того, отсутствует само понятие малозначительности и возможности реализации данной нормы.

Считаем, что необходимо изложить ст. 64 – 1 в КоАП РК в следующей редакции:

При малозначительности совершенного административного правонарушения судья, орган (должностное лицо), уполномоченный рассматривать дела об административных правонарушениях, может освободить лицо, совершившее административное правонарушение, от административной ответственности, ограничившись устным замечанием.

Примечание. Малозначительность административного правонарушения – это случаи, когда наряду с другими обстоятельствами учитывается то, что санкция, предусмотренная в статьях особенной части настоящего кодекса, превышает размер причиненного административным правонарушением вреда.

При решении вопроса об освобождении лица от административной ответственности по указанному в настоящей статье основанию учитываются конкретные обстоятельства совершения административного правонарушения, в том числе личность правонарушителя, а также объект посягательства, а при наличии вреда - его размер.

Налогоплательщики освобождаются от административной ответственности также на основании акта об амнистии, издаваемого Парламентом Республики Казахстан (ст.63 КоАП РК) [1]. Сохранены положения о необходимости освобождения от административной ответственности по причине истечения 5-летнего срока давности. Большинство дел об административных правонарушениях отнесено к подведомственности органов налоговой службы и передано на их рассмотрение, за исключением правонарушений, связанных с обращением подакцизной продукции. Важно знать, что налогоплательщику предоставляется право инициирования изменения подведомственности рассмотрения дела и передачи административного дела из налогового органа на рассмотрение в суд. То есть, если налогоплательщик считает, что рассмотрение налоговым органом вопроса о привлечении к административной ответственности будет необъективным, то он имеет право заявить о передаче рассмотрения данного вопроса в суд. Соответственно, вопрос о наложении административного штрафа либо о прекращении административного производства в этом случае будет решаться судом.

Основной круг проблем, возникающих в процессе привлечения к административной ответственности за совершение налоговых правонарушений, связан с изменениями налогового законодательства и пересмотра санкций действующего КоАП РК.

Проанализируем внесенные изменения.

1 этап связан с проведением реформы административного законодательства в сфере регулирования административных правонарушений – принятие (2014г.) и введение в действие КоАП РК (2015г.). Количество действующих составов административных правонарушений в сфере налогообложения составляет 20 нарушений. Были добавлены три состава, соответственно три статьи за административные налоговые правонарушения: ст. 280-1 нарушение порядка выписки счетов-фактур; ст. 281 нарушение законодательства РК в области

государственного регулирования производства и оборота отдельных видов нефтепродуктов и подакцизных товаров, за исключением биотоплива, этилового спирта и алкогольной продукции; ст. 288 невыполнение законных требований органов государственных доходов и их должностных лиц.

2 этап направлен на внесение изменений и дополнений в действующий КоАП РК специальным законом 2017 года, начавшим действие с 01 января 2018 года [2]. Необходимость реформы была обозначена реализацией Концепции правовой политики до 2020 года, в которой уделено внимание процессам регулирования налоговых и административных правонарушений в общем виде: «дальнейшее совершенствование административно-деликтного права и снижение налогового бремени», а также в рамках выполнения программы Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года «План нации - 100 конкретных шагов». Так, в соответствии с положениями указанных программных документов была проведена гуманизация законодательства и были сокращены штрафы по 300 административным составам, включая и налоговые правонарушения [3].

В контексте отмеченных реформ правовой системы необходимо проанализировать их влияние на систему налоговых правонарушений.

Как известно, основным преобразованием стала дальнейшая оптимизация КоАП РК путем расширения института предупреждения. Так, Законом РК, вносящим изменения и дополнения в КоАП РК с 2018 года в ряде статей за правонарушение, совершенное впервые, введена санкция в виде «предупреждения». Такие меры административных взысканий коснулись следующих статей: по части 3 статьи 276 за неотражение в учетной документации операций по учету и реализации товаров (работ, услуг); по части 1 статьи 280-1 за невыписку налогоплательщиком счета-фактуры в электронной форме; по части 3 статьи 280-1 за выписку налогоплательщиком счета-фактуры в электронной форме с нарушением срока; по части 1 статьи 288 за невыполнение налогоплательщиком законных требований органов государственных доходов и их должностных лиц.

Также, были снижены размеры штрафов. Так, по части 3 статьи 275 за сокрытие физическим лицом сведений о наличии имущества на праве собственности за пределами Республики Казахстан, а также денег на банковских счетах в иностранных банках, находящихся за пределами Республики Казахстан, подлежащих отражению в декларации по индивидуальному подоходному налогу в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан, совершенное путем их неотражения в декларации по индивидуальному подоходному налогу, ранее штраф составлял 250 МРП, с 2018 года - 100 МРП (1 МРП по состоянию на 2019 год составил 2 525 тенге); по части 4 статьи 275 за неустранение нарушений, установленных частью третьей настоящей статьи, в течение года после наложения, санкция с 500 МРП уменьшена до 200 МРП; по части 3 статьи 278 за превышение суммы фактически исчисленного корпоративного подоходного налога за налоговый период над суммой исчисленных авансовых платежей в течение налогового периода в размере более 20%, если это действие не содержит признаков уголовно наказуемого деяния, размер штрафа уменьшился с 40% до 20% от суммы превышения фактического налога, -значительно снижены размеры штрафов, налагаемых по статье 281 (части с 1 по 6), в которой предусмотрена ответственность за нарушение законодательства Республики Казахстан в области государственного регулирования производства и оборота отдельных видов нефтепродуктов и подакцизных товаров, за исключением биотоплива, этилового спирта и алкогольной продукции и др. [4].

Правовые критерии исчисления размера административного штрафа определены нормами ст.44 действующего КоАП РК и надо отметить, что размеры штрафа фиксированные и не должны превышать установленных законом размеров (на физическое лицо – не выше 500 МРП, на лиц, занимающихся частной практикой, субъектов малого предпринимательства и некоммерческим организациям – не выше 750 МРП, для субъектов среднего предпринимательства – не выше 1000 МРП, для субъектов крупного предпринимательства – не выше 2000 МРП) [1].

Вместе с тем, изменены размеры отдельных административных штрафов в зависимости от принадлежности налогоплательщиков к субъектам малого, среднего или крупного предпринимательства. К примеру, за занижение сумм налогов в декларации, штраф в отношении субъектов малого предпринимательства ранее составлял 30%, теперь же он определен в размере 15% от начисленной суммы налогов. За неуплату сумм налогов у источника выплаты субъекты малого предпринимательства должны будут уплачивать штраф в размере 20% от не удержанной суммы налога вместо предусматривающихся в настоящее время 30%.

Следует указать, что реформа сокращенного производства (50% льгота) по делу об административном правонарушении в области налогообложения не применяется [4].

В связи с важностью реализации Договора Евразийского экономического союза с 2015 года были скорректированы также суммы штрафов, налагаемые за неисполнение обязанностей налогоплательщиками при экспорте и импорте товаров, выполнении работ, оказании услуг в Евразийском экономическом союзе (статья 287 КоАП).

Экспертами налогового и финансового права указывается о необходимости дальнейшего совершенствования регулирования административных налоговых правонарушений путем ревизии их составов с разделением их на формальные, материальные и усеченные составы [5]. Так, предлагается к формальным составам отнести несвоевременную постановку на учет, нарушение порядка и времени учета доходов и расходов, нарушение сроков представления налоговой отчетности; к материальным- такие правонарушения, совершение которых влечет за собой наступление общественно опасных последствий в виде реальной недоплаты налогов в бюджет. Усеченные составы административных правонарушений могут предусматривать ответственность и соответствующие строгие санкции за совершение одной только предварительной стадии правонарушения даже без окончания правонарушения (приготовление или покушение), как, например, при сокрытии объектов и предметов налогообложения, умышленном уклонении от погашения налоговой задолженности [5].

Таким образом, считаем, что отмеченные нововведения будут способствовать не только учету соразмерности назначаемого наказания характеру и общественной опасности совершенного правонарушения, но и решению проблем, возникающих при квалификации административных правонарушений в сфере налогообложения, в целом ведущие к справедливому привлечению к административной ответственности. Сложность в проведении квалификации противоправных деяний в сфере налогообложения вызвана необходимостью правоприменения не только административного законодательства, но и налогового законодательства, которое недавно было реформировано (2017 год).

В целом, подводя итоги суждениям необходимо сформулировать следующие выводы: закрепить понятие административного налогового правонарушения и его признаки, малозначительности административного правонарушения (пример

трактования изложен выше) законодательно либо в научно-практическом или кратком судебном комментарии. Предлагается следующая формулировка: «Административное налоговое правонарушение есть противоправное, виновное (умышленное или неосторожное) действие либо бездействие субъектов системы налоговых правоотношений (физических и юридических лиц), за которое настоящим кодексом предусмотрена административная ответственность». На сайтах Комитета правовой статистики по примеру создания карты уголовных правонарушений существует необходимость разработки карты административных правонарушений, в которой отображалась бы и динамика совершаемости деликтов в сфере налоговой системы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05 июля 2014 года с изменениями и дополнениями от 03.02.2019 года // <https://online.zakon.kz/>
2. Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2017 года «О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях» // <https://online.zakon.kz/>
3. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 г. №858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» // <https://online.zakon.kz/>
4. Штрафы по налогам // <https://uchet.kz/news/>
5. Порохов Е. Основные проблемы и пути дальнейшего совершенствования правового регулирования налогового администрирования в РК // <https://online.zakon.kz/>

Толеуханова Г.А.
магистрант
Академии правосудия
при Верховном Суде
Республики Казахстан

ПОНЯТИЕ КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАКОННОСТИ И ПРЯМОЕ ДЕЙСТВИЕ НОРМ КОНСТИТУЦИИ

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию вопросов ставших актуальными в условиях современного развития нашего государства, главной задачей которого является обеспечение верховенства права и стремление в идеалам правового государства. Здесь мы затрагиваем проблему практического применения судьями прямого и опосредованного действия норм Основного закона нашей страны. Рассматриваем особенности взаимодействия суда и Конституционного Совета Республики Казахстан в рамках обеспечения конституционной законности. А также на примере обращения Карагандинского областного суда в Конституционный Совет Республики Казахстан выделяем наиболее проблемные вопросы, которые вызвали наибольший интерес в научно-правовой среде.

Ключевые слова: верховенство права, конституционная законность, прямое и опосредованное действие норм Конституции, принудительный привод.

АҢДАТПА

Мақала мемлекеттің заманауи дамуы жағдайында маңызды болатын мәселелерді зерделеуге арналған, оның негізгі міндеті - заңдылықты қамтамасыз ету және мінсіз құқықтық мемлекетке ұмтылу болып табылады. Мұнда біз судьялармен еліміздің Негізгі Заң нормаларының тікелей және жанама әсерін практикалық қолдану мәселерін қозғаймыз. Конституциялық заңдылық шеңберінде Сот пен Конституциялық Кеңестің өзара әрекеттесу ерекшеліктері қарастырамыз. Сондай ақ, Қарағанды облыстық сотының Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесіне жүгінген мысалын ғылыми-құқықтық ортада үлкен қызығушылық тудыртқан туынды ретінде қарастырамыз.

Кілт сөздер: заң үстемдігі, конституциялық заңдылық, Конституция нормаларын тікелей және жанама түрде қолдану, мәжбүрлі қоздыру.

ABSTRACT

The article is devoted to the study of issues that have become relevant in the conditions of the modern development of our state, whose main task is to ensure the rule of law and the pursuit of the ideals of the rule of law. In this article we consider the problem of the practical application by judges of the direct and indirect effect of the norms of the Basic Law of our country. We consider the peculiarities of the interaction of the court and the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan within the scope of the constitutional legality ensuring. Also, by using the example of the application of the Karaganda regional court to the Constitutional Council of the Republic of Kazakhstan, we distinguish the most problematic issues that have caused the greatest interest in the scientific and legal environment.

Keywords: rule of law, constitutional legality, direct and indirect action of the norms of the Constitution, forced trial.

Введение. Глава государства Н.А. Назарбаев в послании народу Казахстана от 5 октября 2018 года сделал акцент на том, что: «Верховенство права – это ключевой фактор успеха наших реформ» [1]. Председатель Верховного Суда Республики Казахстан Ж.К. Асанов, развивая данную задачу перед судебной системой, отметил, что «доверие к правосудию и верховенство права – главная задача судов»[2].

В уточненной Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010-го по 2020 г. отмечается, что: «фундаментальные изменения, происходящие в мировой экономике и политике, процессы глобализации, а также внутренняя динамика развития страны не позволяет довольствоваться достигнутым. В целях обеспечения соответствия национального права новым вызовам времени, повышения его конкурентоспособности необходимо дальнейшее совершенствование нормотворческой и правоприменительной деятельности государства, окончательно освободившись от правовых догматов, не отвечающих перспективам 21-го века» [3].

Активная и плодотворная работа по совершенствованию судебной системы, в первую очередь, направлена на обеспечение верховенства права и стремлению к идеалам правового государства.

Обсуждение. Соблюдение требований конституционной законности, как одно из неперемennых условий обеспечения верховенства права и существования правового государства, предполагает соблюдение требований и норм, прямо содержащихся в конституции государства, или вытекающих из нее, а также законов и иных нормативных правовых актов государства.

Деятельность органов правосудия, а именно суда в обеспечении конституционной законности имеет немаловажное значение. В правовой доктрине существуют различные взгляды и подходы относительно действия норм

Конституции. «Имеются теоретические позиции, что положения Конституции – это нормы прямого действия, следовательно, применение судами норм Конституции – это основной путь обеспечения судебной властью режима конституционной законности» [4].

Данную мысль в своих трудах поддержал А.Б. Венгеров, указав, что прямое действие Конституции стало составным элементом применения права. Отчетливо видны две основные формы прямого применения Конституции: с помощью органа конституционного контроля, имеющего для этого соответствующую процедуру, и с помощью других правоприменительных органов, в том числе судов [5].

Современная система действующего права, наделяя Основной закон высшей юридической силой и прямым действием на всей территории государства, закрепляя Нормативные Постановления Конституционного Совета и Верховного Суда Республики Казахстан своей составной частью, создает все необходимые условия для обеспечения режима конституционной законности.

В научной правовой доктрине имеются точки зрения о том, что в силу специфики конституционного регулирования общественных отношений, нормы Конституции могут иметь как непосредственное (прямое), так и опосредованное действие. Действуя опосредованно конституционные нормы, конкретизируются в нормах соответствующих отраслей права. Непосредственное (прямое) применение норм Конституции судами на практике в значительной степени осложняется в силу самой юридической природы конституционных норм.

С точки зрения В.В. Невинского, «многие конституционные нормы носят настолько абстрактный характер, что граждане и суды не в состоянии применять их при решении конкретного дела. Ссылка на такую норму может лишь усиливать какое-либо субъективное конституционное право или право, закрепленное законами и подзаконными актами» [6]. В этой связи, в национальном законодательстве прямое применение норм Конституции судами предполагается возможным именно для усиления действия правовой нормы конкретной отрасли права или нормативного правового акта.

К примеру, при рассмотрении группы уголовных правонарушений против личности (глава 1 УК РК), которая традиционно включает два состава: клевету (ст. 130 УК РК) и оскорбление (ст. 131 УК РК). Исходя из того, что «честь и достоинство - тесно связанные между собой нравственные категории» [7] и занимающие первостепенное место в иерархии прав человека, при вынесении решения по делу, судам, для усиления значимости нарушенного права (которое, следует подчеркнуть, является конституционным правом человека), необходимо ссылаться на статьи 17, 18, 34 Конституции Республики Казахстан, о том, что, достоинство человека неприкосновенно, каждый имеет право на защиту чести и достоинства и каждый обязан соблюдать Конституцию и законодательство Республики Казахстан, уважать права, свободы, честь и достоинство других лиц.

По мнению В.А. Федосовой, «наряду с непосредственным действием норм Конституции их реализация в ряде случаев осуществляется через систему опосредующих эти нормы правовых звеньев. Следовательно, разновидности законов и подзаконных актов советского государственного права были призваны развивать, конкретизировать конституционные нормы и обеспечивать их точное и повсеместное исполнение, то есть выполнять функцию непосредственного регулирования общественных отношений» [6]. Поддерживая данную мысль, можно сделать вывод о том, что законы должны быть «реализаторами» конституционных норм. Именно принятие соответствующих норм отраслевых законов и других нормативных правовых актов будет способствовать реализации конституционных норм.

Если с одной стороны, применение норм Конституции является необходимым для усиления аргументации при защите конституционных прав человека в выносимых судом решениях, то, с другой стороны, применение норм Конституции судами при любом «удобном» случае может свидетельствовать о наличии пробела в национальном законодательстве. Во избежание этого судам следует более тщательно подходить к решению вопроса о применении норм Конституции в своих решениях, предварительно исследовав при этом все отраслевые законы и нормативные правовые акты, регулирующие конкретное правоотношение.

Как подчеркивает Е.Б. Абдрасулов, «правильное применение судами норм национального законодательства – это главный путь реализации судебной властью режима конституционной законности» [4].

Наряду с правильным применением норм национального законодательства реализация режима конституционной законности органами правосудия подразумевает право суда на обращение в Конституционный Совет Республики Казахстан.

В соответствии с п. 2 ст. 72 Конституции Республики Казахстан, Конституционный Совет рассматривает обращения судов в случаях, установленных ст. 78 Конституции, согласно которой суды не вправе применять законы и иные нормативные правовые акты, ущемляющие закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина. Если суд усмотрит, или иной нормативный правовой акт, подлежащий применению, ущемляет закрепленные Конституцией права и свободы человека и гражданина, он обязан приостановить производство по делу и обратиться в Конституционный Совет с признанием этого акта неконституционным. При этом связующим фактором в деятельности Конституционного Совета и судов выступают задачи, предопределяемые необходимостью эффективного практического воплощения принципа конституционной законности во всех сферах общественных отношений [8].

По мнению Г.А. Василевича «Конституция предусматривает обязанность судов при вынесении ими своих актов исходить из приоритета Основного Закона. Поэтому можно говорить об ответственности всей судебной системы за состояние конституционной законности» [9].

Вместе с тем, актуальной проблемой на сегодняшний день продолжает оставаться, на наш взгляд, в некоторой степени слабая активность судов в деле укрепления конституционной законности посредством взаимодействия с Конституционным Советом. Когда от суда не поступают импульсы по выявлению проблем и противоречий законодательства и практики, что негативно может сказаться на всей правовой системе.

Однако в последнее время суды активизировали свою деятельность в этом направлении.

Так, наибольший интерес вызывает рассмотренное в текущем году обращение Карагандинского областного суда «О проверке конституционности пункта 5 статьи 27 Закона Республики Казахстан «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» от 02 апреля 2010 года за № 261- IV.

Вышеуказанный закон наделяет судебных исполнителей полномочиями по принудительному исполнению судебных и иных актов.

Карагандинский областной суд в качестве одного из оснований неконституционности рассматриваемого пункта приводит отсутствие порядка и целей применения привода.

В процессуальном праве под целью привода следует понимать восстановление нарушенного правового положения, которое обеспечивается через меры процессуального принуждения административного характера, а именно личного контакта следователя, дознавателя, судьи (суда), судебного исполнителя с участниками юридического процесса для производства какого-либо процессуального действия, разъяснения их обязанностей и др.

По мнению Е.Б. Абдрасулова, «общая цель привода как института процессуального права является универсальной, одинаковой для всех видов процессуальных производств. Привод как специальный правовой институт направлен на восстановление нормального течения гражданских, административных и уголовных процессуальных правоотношений [10]. В данном случае следует подчеркнуть слово «восстановление», так как именно оно самым тесным образом связано с юридической природой привода, который в первую очередь является восстановительной мерой процессуального принуждения.

Таким образом, соглашаясь с мнением эксперта Е.Б. Абдрасулова можно сделать вывод о том, что цели привода не требуют обязательной конкретизации в Законе, так как его применение обусловлено необходимостью индивидуализации к каждому конкретному случаю. Отсюда вытекает обязанность судебного исполнителя более тщательно подходить к вопросу применения привода как меры процессуального принуждения. А судья, выдавая санкцию, тем самым узаконивая данную меру процессуального принуждения и соответственно являясь гарантом защиты прав лица, подвергаемого приводу, должен надлежащим образом проверять обоснованность ее применения и наличие реальной возможности достижения положительных результатов в исполнительном производстве.

По результатам рассмотрения обращения Карагандинского областного суда, Конституционный Совет вынес постановление о том, что «по своему содержанию пункт 5 статьи 27 Закона не противоречит пункту 2 статьи 16, пунктам 1 и 3 статьи 39 Основного Закона, так как преследует конституционно-значимые цели охраны общественного порядка, защиты прав и свобод человека, в том числе права на судебную защиту, а также обеспечения выполнения своих обязанностей участниками исполнительного производства» [11].

Таким образом, «судебная власть, не имея прямой компетенции обращаться в государственные органы с требованием восполнения пробелов в праве, устранения противоречия в законодательстве, способствует обеспечению конституционной законности опосредованно через обращения в Конституционный Совет Республики Казахстан, способствуя тем самым усилению режима конституционной законности в стране» [4].

Выводы. Реализация положений и норм Конституции Республики Казахстан, утверждение конституционной законности обуславливают необходимость принятия законов и иных нормативных правовых актов в строгом соответствии с Основным законом при соблюдении общепризнанных принципов и стандартов в области прав и свобод человека. Совместная слаженная деятельность государственных органов и общественных объединений в данном направлении будет способствовать укреплению режима конституционной законности и соответственно утверждению верховенства права в нашем государстве.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. 5 октября 2018 года
2. Асанов Ж.К. о проблемах судей // <https://m.kapital.kz>

3. Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010-годо 2020 года
4. Абдрасулов Е.Б. Значение и роль суда в обеспечении конституционной законности
5. Венгеров, А. Б. Теория государства и права : учеб.для юрид. вузов. М. : Омега-Л., 2008. - С.48-53,513,518
6. Н.Н. Балагурова. Прямое действие Конституции РФ: проблемы определения // <https://cyberleninka.ru/article/n/pryamoe-deystvie-konstitutsii-rossiyskoy-federatsii-problemy-opredeleniya>
7. Алипанова Галия. По делам частного обвинения, 10 января 2013 года // <https://www.zakon.kz/4534607-po-delam-chastnogo-obvinenija..html>
8. Конституционный контроль в Казахстане: доктрина и практика утверждения конституционализма. – Алматы: Паритет, 2015. - 328 с.
9. Василевич Г.А. Обеспечение конституционной законности в государстве – сфера общей ответственности судебной системы // <https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-konstitutsionnoy-zakonnosti-v-gosudarstve-sfera-obschey-otvetstvennosti-sudebnoy-sistemy>
10. Заключение эксперта Е.Б. Абдрасулова по представлению в Конституционный совет Республики Казахстан Карагандинского областного суда «О признании неконституционным пункта 5 статьи 27 Закона Республики Казахстан «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» от 2 апреля 2010 года за № 261-IV»
11. Нормативное Постановление Конституционного Совета Республики Казахстан от 3 июля 2018 года № 5 «О проверке конституционности пункта 5 статьи 27 Закона Республики Казахстан «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» по представлению Карагандинского областного суда.

Тусипов С.К.
магистрант
Академии правосудия при
Верховном Суде
Республики Казахстан

РЕГУЛИРОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНЫХ КОРРУПЦИОННЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ: ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЙ ОПЫТ И АДМИНИСТРАТИВНАЯ ПРАКТИКА КАЗАХСТАНА

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена нормативно-правовому регулированию административных коррупционных правонарушений в системе действующего законодательства Республики Казахстан. Был исследован зарубежный опыт правоприменительной практики и доказано положительное влияние регулятивных механизмов на систему административных деликтов в Казахстане. Анализ показал, что действующее административное законодательство в регламентации института правонарушений коррупционной направленности несовершенно и в перспективе требуется решение актуальных проблем.

Ключевые слова: коррупция, коррупционная направленность, правонарушение, законодательство, деликт, административная ответственность, реформа, административное дело, кодекс, противодействие

АҢДАТПА

Мақала Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасы жүйесіндегі әкімшілік сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды нормативтік-құқықтық реттеуге арналған. Құқық қолдану тәжірибесінің шетелдік тәжірибесі зерттелді және Қазақстандағы әкімшілік деликтер жүйесіне реттеуші тетіктердің оң әсері дәлелденді. Талдау қолданыстағы әкімшілік заңнама сыбайлас жемқорлық бағыттағы құқық бұзушылық институтын регламенттеуде жетілмеген және келешекте өзекті мәселелерді шешу талап етілетінін көрсетті.

Түйін сөздер: жемқорлық, сыбайлас жемқорлық, құқық бұзушылық, заңнама, құқық бұзушылық, әкімшілік жауапкершілік, реформа, әкімшілік іс, кодекс, қарсы әрекет

ABSTRACT

The article is devoted to the legal regulation of administrative corruption offenses in the system of the current legislation of the Republic of Kazakhstan. Foreign experience in law enforcement has been studied and the positive influence of regulatory mechanisms on the system of administrative affairs in Kazakhstan has been proved. The analysis showed that the current administrative legislation is imperfect in the regulation of the institution of corruption offenses and further requires the solution of topical issues.

Keywords: *corruption, corruption orientation, offense, legislation, tort, administrative responsibility, reform, administrative case, code, counteraction*

Актуальность обозначенной темы исследования в условиях смены законодательных приоритетов и создания новых механизмов противодействия фактам коррупционных правонарушений не вызывает сомнений.

Как известно, основной масштаб реформ действующей правовой и правоохранительных систем пришелся на 2014-2015 годы, предпосылками проведения которых стало одно из важных направлений правовой политики – это противодействие коррупции. Выявлено, что Закон РК «О борьбе с коррупцией» 1998 года (ныне утратил силу), перестал отвечать вызовам современной правовой системы.

Начальный этап реформ был связан с реализацией программных положений «Стратегии Казахстан - 2050» (2012г.), в которой «коррупция рассматривалась не только как правонарушение, но и как угроза национальной безопасности» [1].

Далее, в рамках реализации Плана Нации «100 конкретных шагов» 2015 года был реализован 13-й шаг, путем создания антикоррупционного спецподразделения для системного предупреждения и профилактики коррупционных правонарушений» [2].

Главным этапом правовой политики государства стало принятие 18 ноября 2015 года Закона РК «О противодействии коррупции». Пунктом 11 статьи 1 Закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции» определено, «под коррупционными правонарушениями понимается противоправное виновное деяние (действие или бездействие), за которое законом установлена административная или уголовная ответственность» [3].

Анализ действующей системы законодательства в регулировании административных коррупционных правонарушений и аспектов привлечения к

административной ответственности позволяет выявить ряд коллизий. Определено, что в содержании действующего антикоррупционного законодательства не все акценты расставлены верно. Так, норма Закона РК «О противодействии коррупции» «правоохранительные органы и иные субъекты противодействия коррупции должны реагировать на любое ее проявление» недостаточно четко определяет границы коррупции и сферы посягательств в общественной жизни, с которой должны бороться правоохранительные службы. В данном контексте необходимо учитывать сферы жизнедеятельности общества и государства, которые наиболее подвержены фактам коррупции. По данным опроса, проведенным ведомственными органами большое число коррупционных правонарушений возникает в правоохранительной и судебной системе – 42,4%, на втором месте – социальная сфера (образование и здравоохранение) – 19,9% опрошенных, а также система центральных и местных органов управления – 6,9% опрошенных» [4]. Однако, наряду с этим, пораженными сферой коррупции являются и сектора инвестирования, банковской системы, пенсионного обеспечения и т.д. Поэтому действующим КоАП РК были разграничены субъекты административных коррупционных правонарушений - диспозиции составов Главы 34 определяют в качестве субъектов как физических, так и юридических лиц, а также уполномоченных государственных органов и должностных лиц.

Следует отметить, что при разработке КоАП РК, коррупционной составляющей и при совершенствовании механизмов противодействия административных деликтов коррупционной направленности учитывался международный опыт. Правовой опыт некоторых зарубежных государств борьбы с коррупцией положительным образом сказался на правоприменительной практике Казахстана, когда мы можем с уверенностью констатировать следующие факты. Принятие в стране по примеру Грузии Антикоррупционной стратегии Казахстана на 2015-2025 годы; по опыту Сингапура (Бюро по расследованию случаев коррупции) в Казахстане было создано специальное Агентство по делам государственной службы и противодействия коррупции; из практики Австралии (национальные общественные комиссии) в стране начали создаваться Общественные советы, осуществляющие контроль за деятельностью государственных органов и другие радикальные меры. Практически все государства, в том числе и Казахстан применяют в системе формирования государственной службы принцип меритократии, исключая родственные связи, а также учет особых заслуг перед государством. Приоритетными направлениями, реализуемыми на сегодня Антикоррупционной стратегией до 2025 года стали антикоррупционный мониторинг, анализ коррупционных рисков, формирование антикоррупционной культуры, предотвращение и разрешение конфликта интересов, а также формирование и публикация Национального доклада о противодействии коррупции [5].

Государством на сегодняшний день уделяется большое внимание изучению зарубежной практики привлечения к административной ответственности, оправданным мерам административных наказаний, эффективности либо малоэффективности их применения. Таким же образом, международные конвенции требуют, чтобы санкции за коррупционные правонарушения были эффективными, пропорциональными и действенными» [6,91].

По опыту зарубежных стран было выявлено, что при более высоких доходах граждан стран Европы (Германия, Франция и др.) штрафы значительно ниже, у нас же в стране с 2015 года санкции исследуемых составов административных коррупционных правонарушений направлены в сторону увеличения [7].

Нынешнее административное законодательство считается максимально приближенным к западным стандартам, однако пример казахстанского КоАП РК

показывает, что налицо «некий симбиоз» норм материального и процессуального права. До сих пор дискуссионными остаются вопросы подсудности некоторых административных дел. Так, Председателем Коллегии по гражданским делам Верховного Суда РК Алимбековым М.Т. была высказана позиция о передаче правонарушений коррупционной направленности подсудности специализированных уголовных дел, мотивируя тем, что характер и природа совершаемых административных правонарушений сходны с уголовными правонарушениями, и что на практике административные коррупционные правонарушения называют «малыми уголовными делами» [8]. Соглашаясь с мнением специалиста, мы также считаем, что в отношении административных дел, вытекающих из публично-правовых спорных отношений, должна быть изменена подсудность.

Практика административного законодательства показывает, что в нашей стране вопросы правового регулирования института административных правонарушений законодательно предусмотрены.

Институт коррупционных правонарушений с точки зрения привлечения к административной ответственности регулируется Кодексом об административных правонарушениях 2014 года (далее КоАП), в котором Административные коррупционные правонарушения выделены в специальную Главу 34 по 6 составам (ст.ст.676-681) [9].

Действующий КоАП РК не дает определения административным коррупционным правонарушениям. На уровне единого применения статьи 1 Закона РК «О противодействии коррупции» об установлении административной ответственности за коррупционное правонарушение возникает законодательная необходимость в уяснении смысла выраженности противоправного деяния в сфере коррупции, которое возможно путем определения термина «административное коррупционное правонарушение». Необходимо выработать единый подход к определению понятия «административное коррупционное правонарушение» и его квалифицирующих признаков. Системный характер противодействия коррупции возможен при определении единого категориально-понятийного аппарата, а также четких пределов правового регулирования. Законодатель же в законе «О противодействии коррупции» подошел к вопросу правового регулирования с определения лишь вида ответственности, т.е. административной и уголовной.

Считаем, что для устранения коллизий между Законом РК «О противодействии коррупции», КоАП РК и другими законодательными актами необходимо на законодательном уровне идентифицировать понятие коррупции и закрепить понятие административных коррупционных правонарушений.

В схожем с Российской федерацией административным законодательством автором (Вершицкой Г.В.), исследующей проблемы и противоречия в вопросах привлечения к административной ответственности было предложено ввести в КоАП РФ понятие административных коррупционных правонарушений, изложив в следующей формулировке: «под административным правонарушением коррупционной направленности следует понимать действие (бездействие) должностного лица, совершенное умышленно либо по неосторожности, как с использованием своего служебного положения, так и с отступлением от своих прямых прав и обязанностей» [10]. Считаем возможным применение данного трактования и в казахстанском КоАП.

Актуальной проблемой правоприменения законодательств, регулирующих правовые аспекты привлечения к административной ответственности за противоправные действия коррупционной направленности является неоднозначность толкования и применения норм ст. 64-1 «Освобождение от

административной ответственности при малозначительности правонарушения». При малозначительности совершенного административного правонарушения судья, орган (должностное лицо), уполномоченный рассматривать дела об административных правонарушениях, может освободить лицо, совершившее административное правонарушение, от административной ответственности, ограничившись устным замечанием [9]. В КоАП РК в диспозициях статей 676-681 не прописана сумма малозначительного ущерба, причиненного противоправными действиями виновника, т.е. до какого размера не наступает административная ответственность в виду малозначительности за «получение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом лично или через посредника незаконного материального вознаграждения, подарков, льгот либо услуг за действия (бездействие) в пользу лиц, их предоставивших, если такие действия (бездействие) входят в служебные полномочия лица, уполномоченного на выполнение государственных функций» (выдержка из статьи 677) [9]. Неурегулированность отмеченных аспектов вызывает спорность суждений. Очевидно, что под устным замечанием законодатель имел в виду меры дисциплинарных взысканий, прежде всего для государственных служащих, а это значит, что сам факт коррупционного правонарушения не останется для них бесследным.

Закон РК «О противодействии коррупции» также не содержит указания на то, что коррупционное правонарушение может быть малозначительным.

Важной задачей КоАП РК являются направления дальнейшего совершенствования административно-деликтного законодательства, с одной стороны гуманизации уголовного законодательства и снижения репрессивности, а с другой стороны пересмотром санкций административных деяний на предмет их возможного увеличения.

Из санкций статей Главы 34 видно, что законодатель в новом административном законодательстве к вопросу противодействия коррупции подошел с ужесточением мер взыскания. Так, за предоставление незаконного материального вознаграждения физическими лицами вместо штрафа в размере от 50 до 100 МРП в Кодексе с 2015 года предусмотрен штраф 200 МРП, предоставление незаконного материального вознаграждения юридическими лицами по части 1 вместо штрафа от 100 до 500 МРП – 750 МРП, по части 2 вместо запрещения деятельности юридического лица - штраф 1500 МРП. Также вдвое увеличен штраф за получение незаконного материального вознаграждения лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций либо приравненным к нему лицом, с 300 МРП до 600 МРП. За непринятие мер руководителями государственных органов по борьбе с коррупцией, а также принятие на работу лиц, ранее совершивших коррупционное преступление, предусмотрен штраф от 50 до 100 МРП, в новом же Кодексе санкция предусматривает ответственность в виде штрафа в размере 100 МРП [9].

Таким образом, делается основной вывод о том, что за совершение противоправных действий коррупционной направленности физическим лицом, юридическим лицом, равно как и государственным служащим или лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, не может идти речи об исключительном освобождении от ответственности. Тем не менее, законодателю в регулировании аспектов привлечения к административной ответственности за совершение коррупционного правонарушения необходимо прописать четкие критерии допустимости освобождения от административной ответственности ввиду малозначительности.

Также необходимо отметить, что процесс дальнейшего совершенствования института административных коррупционных правонарушений должен

сопровождаться заявленными приоритетными направлениями в реформировании административного законодательства Республики Казахстан, в связи с чем, предлагаются следующие рекомендации.

1. В целях повышения эффективности правоприменительной практики привлечения к административной ответственности необходимо дальнейшее изучение международного опыта стран, добившихся результатов в сторону улучшения как на законодательном уровне, так и на практике.

2. В кодифицированном законодательстве необходимо определить базовое понятие «административное коррупционное правонарушение».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Послание Н.А. Назарбаева Стратегия «Казахстан 2050»: новый политический курс состоявшегося государства 14 декабря 2012 года
2. План нации - 100 шагов по реализации пяти институциональных реформ Н.Назарбаева // <https://www.inform.kz/>
3. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.12.2018 г.) // <https://online.zakon.kz>
4. Анализ результатов опросов по итогам профилактических антикоррупционных мероприятиях проведенных на территории департамента Агентства РК по делам государственной службы и противодействия коррупции в 2016 году // www.ra-academy.kz
5. Антикоррупционная стратегия Казахстана на 2015-2025 годы // <https://online.zakon.kz/>
6. Георги Рупчев эксперт Совета Европы Сравнительный анализ ответственности юридических лиц (корпоративной ответственности) за преступления коррупционной направленности // <https://rm.coe.int/16806d8620>
7. Итоговый отчет по результатам второго раунда мониторинга СПД за 2009-2013 гг., стр. 91.
8. Алимбеков М.Т. Коррупционные правонарушения и актуальные вопросы совершенствования национального законодательства// Научно-исследовательские материалы по противодействию коррупции// <http://sud.gov.kz/>
9. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05 июля 20014 года с изменениями и дополнениями от 03.02.2019 года// <https://online.zakon.kz/>
10. Вершицкая Г.В. Особенности квалификации коррупционных правонарушений // Вестник Поволжского института управления. 2017 // <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-pravovoy-kvalifikatsii-korrupsionnyh-pravonarusheniy>

Шилдебаева Г.Ж.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы соты жанындағы
Сот төрелігі академиясының
магистранты

СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ АДАМГЕРШІЛІК НЕГІЗДЕРІ

АҢДАТПА

Осы мақалада сот төрелігін жүзеге асыруда судьяға қойылатын талаптар, судья бойындағы адамгершілік қасиеттер, «мінсіз судья» бейнесін қалыптастыратын адамгершілік және моральдық қасиеттер жайлы баяндалған. Автормен судья тұлғасының сот төрелігін жүзеге асырудағы маңызы, судьяға үміткерлерге қойылатын адамгершілік қасиеттердің заңнамада бекітілу ерекшеліктері қамтылған. Шетел мемлекеттері мен елімізде судьяға үміткерлерге қойылатын талаптарға қысқаша шолу жасалынған.

Кілт сөздер: судья, сот төрелігі, судья әдебі, адамгершілік қасиеттер.

АННОТАЦИЯ

В данной статье изложены нравственные основы судебной кандидатур с высокой квалификацией, нравственные и моральные качества «безупречного судьи». Автор также указывает на важность развития личностных качеств судей необходимых при отправлении правосудия. Сделан краткий обзор требований к кандидатам на должности судей в зарубежных странах деятельности, порядок отбора на должность судей наиболее достойных.

Ключевые слова: судья, судебная деятельность, этика судьи, нравственные качества.

ABSTRACT

This article outlines the moral foundations of judicial candidates with high qualifications, the moral and moral qualities of an “impeccable judge”. The author also points out the importance of developing the personal qualities of judges necessary for the administration of justice. A brief overview of the requirements for candidates for the positions of judges in foreign countries of activity, the selection procedure for the position of judges of the most worthy.

Keywords: judge, judicial activities, judge ethics, moral qualities.

Азаматтарының құқықтары мен бостандықтарына заңмен кепілдік берілуі, сотының тәуелсіз және әділ болуы - тәуелсіз мемлекеттің басты белгілері.

Судья Қазақстан Республикасының Конституциясында және «Сот жүйесі және судьялардың мәртебесі туралы» Конституциялық заңында белгіленген тәртіппен сот төрелігін іске асыру жөніндегі өкілеттіктер берілген, өз міндеттерін тұрақты негізде орындайтын және сот билігін жүргізуші болатын мемлекеттің лауазымды адамы.

Бес институционалдық реформаларды жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам Ұлт жоспарында Елбасы Н.Назарбаев басымдықтар ретінде судья лауазымдарына біліктілік талаптарды күшейтуді және үміткерлерді қатаң іріктеуді атап өткен болатын. Осыған байланысты, Қазақстандағы сот жүйесін әлемдік стандарттарға барлық параметрлермен сәйкес келтіру мақсатында сот жүйесінде ауқымды реформалар жүзеге асырылуда. Реформалардың басты мақсаты - сот жүйесінің азаматтарға деген ашықтығы, судьялардың азаматтардың алдында ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету, сот жүйесін оңтайландыру. Осыған орай, заңнамаға өзгерістер енгізіліп, судья лауазымына тағайындауға біліктілік талаптары күшейтіліп, үміткерлерді іріктеуден өткізу тетігі қатаңдатылды. Судьяның кәсіби біліктілігімен қатар, оның моральдық, психологиялық және т.б. қасиеттерін психологиялық тест жүргізу арқылы бағалау бекітіліп, стресстік жағдайларға қарсы иммунитетін және адамдармен жұмыс істеу қабілеті айқындалуда.

«Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның 29 бабына сәйкес, судьялыққа үміткерлер мінсіз беделі, бойында жоғары моральдық-адамгершілік қасиеттерге ие болуы шарт [1].

Егер судья бойында кәсібилікпен қатар жоғары адамгершілік қасиеттер, азаматтық борыш болмаса, тәуелсіз, бейтарап, әділ судья қалыптаспайды. Сот шешіміне деген сыйластық пен сенім көбіне азаматтардың судьяның адалдығына, тәуелсіздігіне деген сенімімен тығыз байланысты.

Сот органдары тәуелсіздігінің негізгі қағидаларының 10 бөлігінде, «Сот лауазымына таңдалған адамдар жоғары адамгершілік қасиеттері мен қабілеттеріне, сондай-ақ құқық саласындағы тиісті біліктілік пен білімділікке ие болуы тиіс» деп көрсетілген [2].

Мысал ретінде, АҚШ-нда судьялыққа үміткерлерді бағалауда келесі жалпы талаптарға назар аударылады: жас мөлшері, денсаулық жағдайы, бейтараптылық, еңбекқорлық, адалдық, кәсіптік біліктілігі, қоғаммен ара-қатынасы, әлеуметтік қажеттіліктерді ұғынуы. Апелляциялық соттың судьясына қосымша талаптар: алқалылығы, өз ойын қағазға түсіру қабілеті. Округтік (бірінші саты) соттың судьясына қойылатын қосымша талаптар: табандылық, байсалдылық, шешендік қабілеті [3, 566].

Сонымен қатар, бірқатар мемлекеттердің конституцияларында мен заңдарында судьяға үміткерлердің тиісті жоғарғы «адамгершілік қасиеттерге» ие болу қажеттілігі көрсетілген (Армения, Косов, Беларусь). Басқа мемлекеттердің заңнамасына сай, судьяға үміткер «әдепті жүріс-тұрысы мен жоғары беделі» (Бахрейн), «мінез-құлқының мүлтіксіздігі» (Чехия), «адалдық пен оң мінез-құлыққа ие болу» (Индонезия) қажет деп көрсетілген. Кейбір мемлекеттерде өзінің «кәсібилігін, тазалығын және бейтараптығын» дәлелдеуі қажет. Сонымен қатар, кейбір мемлекеттерде судья «заң мамандығының үздік өкілдерінен» (Македония) тағайындалады.

Ал енді «мінсіз судья» қандай болуы қажет, қандай адамгершілік қасиеттерге ие болуы қажет?

Судьяның бейнесі мінсіз болуы үшін келесі адамгершілік-моральдық қасиеттерді бойына сіңіруі керек: адалдық, парасаттылық, мәдениеттілік, табандылық, байыптылық, жігерлілік, мақсаттылық, әділдік, сыпайылық, бейтараптылық, эмоциялық тұрғыдан тұрақтылық, тәуелсіздік, ұйымдыстырушылық, тұрақтылық, адамгершілік, еңбекқорлық, төзімділік, тіл тапқыштық және т.б. Сонымен қатар судья кейбір қасиеттерден аулақ болуы қажет, олардың қатарында: менмендік, асқақтық, өшпенділік, әдепсіздік, ұқыпсыздық, албырттық, ұяндық, мәдениетсіздік, тұрақсыздық және т.б. [3, 567]. Осыған орай, сот төрелігінің сапасына, қоғамның сеніміне судья тұлғасының әсері зор.

2018 жылы Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының төрағасы Ж.Асанов еліміздегі сот жүйесін одан әрі дамыту бойынша жеті басым міндетті саралап, бағдарламалар «Сот жүйесінің жеті түйіні» жобасында шоғырландырылды. Сол жобалардың ең бастысы – «Мінсіз судья». Халық сенімі мен сот жүйесінің дамуы судья қызметіне тікелей тәуелді, сот жүйесінің беделі судьялардың әділ төрелігімен өлшенеді.

Сот төрелігінің заңдылықпен қатар әділдікті қамтамасыз ету қажеттігі рим заңгерлерінің «*Potentia non est nisi ad Bonum*» (билік тек жақсылық үшін қажет), «*potentia debet sequi institum, non antecedere*» (билік әділеттілікті көздеуі керек) және т.б. нақылсөздерінен көрініс табады.

«Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңның 39 бабына сәйкес, судья қызметтік міндеттерін атқару не қызметтен тыс кездегі әрекет Судья әдебі кодексінің ережелері бұзылып, бұл сот билігі беделін түсіруге және судьяның беделіне нұқсан келтіруге алып келген тәртіптік теріс қылық үшін тәртіптік жауаптылыққа тартылуы мүмкін [1].

Еліміздің заңнамасында судьяларға сот төрелігін жүзеге асыру барысында және қызметтен тыс уақытта қойылатын нақты адамгершілік талаптар көзделген. Мысалғы, судья берген антына берік болуға, қоғамдық қызмет пен тұрмыстық жағдайда кез-келген әрекеттерді жүзеге асырған кезде, әдепсіз жүріс–тұрыстың көріністеріне жол бермей, судья лауазымының жоғары мәртебесіне лайық болып, әдеп нормаларын мүлтіксіз сақтауға тиіс, сот төрелігін іске асыру жөніндегі өзінің конституциялық міндетін орындаған кезде, сондай-ақ қызметтен тыс қарым-қатынаста судья әдебі талаптарын сақтауға және судьяның беделі мен қадір-қасиетін түсіретін немесе оның адалдығына, әділдігіне, объективтілігі мен алаламаушылығына күмән туғызатын барлық нәрседен аулақ болуға тиіс.

Сонымен қатар, бірқатар заңнама нормаларының диспозициясында сот төрелігін жүзеге асырудың адамгершілік талаптары қамтылған, аталған талаптар белгілі бір әрекеттерді жасауға шектеулер ретінде көрініс табады (мысалы, *әділ сот талқылауы* қылмыстық процестің міндеттірінің біріне жатқызылған, процеске қатысатын адамның *абыройын түсіретін немесе қадір-қасиетін кемітетін* шешімдер мен әрекеттерге тыйым салынады, судья дәлелдемелерді өзінің *ішкі сенімі* бойынша бағалайды, бұл ретте ол заң мен *ар-ождан*ды басшылыққа алады және т.б.). Осыған орай, судья өз қызметінде материалдық және процессуалдық заңнама нормаларын дұрыс қолдана білуімен қатар, істі қарау барысында кездесетін қиын мәселелерді шеше білуі, заңды, негізді әрі әділетті шешімдерді аңдап және жауаптылықпен қабылдай білуі тиіс.

Еліміздің заңнамасында көзделген судьяға тұлғасына қойылатын талаптар сот төрелігіне қатысты халықаралық стандарттарға және қағидаларға сай.

Оған дәлел ретінде, келесі қағиданы атап өтуге болады: Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясының 10 бөлігі бойынша, істерді «ашық және әділеттіліктің барлық талаптарын сақтайтын тәуелсіз әрі бейтарап сотпен» қарау қажеттілігі бекітілген [4], Заңгерлердің рөліне қатысты қағидаттардың 10, 12 тармақшаларына сай, заңгерлердің даярлығы мен біліктілігімен қатар, «олардың кәсіби идеалдар мен моральдық міндеттерін» білу, кәсібіне тиісті қадір-қасиет пен ар-ожданға сақтау қажеттілігі көрсетіледі [5] және т.б.

Жоғарыда қамтылған қағидаттардың сақталмауы билікті асыра қолдануды, теріс пайдалануды, оны кемсітушілікті білдіреді және Л.Б. Алексееваның «Жалпы бекітілген қағидаттардың сақталмауы сот төрелігін жоққа шығарумен және сот отырысына деген сенімнің жоғалуына алып келеді» деген пікірі орынды деп есептеймін [6].

Судьялардың өзіне жүктелген міндеттерді атқармауы не тиісті атқармауы, адамгершілік талаптардың бұзылуына әкеліп соғады.

Кей жағдайларда өндірістегі істер мен материалдардың тура шешілуі судьялардың кәсіби біліктілігінің дәрежесімен қатар оның құқықтық мәдениеттілігінің, құқықтүсінушілігінің және судья тәуелсіздігінің деңгейіне де тәуелді болуы мүмкін. Істің заңды әрі әділ шешілуі, судьяның кәсіби біліктілігімен қатар, моральдық-этикалық ұстанымының көрсеткіші болып табылады. Мысал ретінде, ұқсас қылмыстық істер бойынша судьялармен әр түрлі жаза мөлшері мен түрі қолданылуы мүмкін. Бұл жағдайда судьялар сот актісін өзінің ішкі наным-сенімін, әділеттілікті басшылыққа ала отырып шығарады. Осыған орай, судья қабылданатын шешімнің заң қағидаларымен сәйкестігін бағалай білуі қажет.

Заң шығарушы әкімшілік мемлекеттік қызметке тағайындалушыларға арнайы тексерістен өтуді жүктеуден басқа моральдық бет бейнесіне заңнамамен қандай да бір талаптар қоймайды, ал этикалық талаптар мемлекеттік қызметке үміткерлерге қолданылмайды.

Осы тұрғыдан судьяға үміткерлерге мінсіз беделі, жоғары моральдық-адамгершілік қасиеттерге ие болуы секілді талаптардың қойылуы судьяның

беделінің жоғарылығын көрсетеді. Осыған байланысты, судья мемлекет қызметшісі ретінде әділ, адал, объективті, бейтарап болып, жоғары ар-ождан сезіміне ие болуы қажет. Судья өз беделімен қатар, сот жүйесінің беделін сақтауы қажет, қоғамның сотқа деген сенімін арттыруы қажет. Судья берген антына берік болуға, қоғамдық қызмет пен тұрмыстық жағдайда кез-келген әрекеттерді жүзеге асырған кезде, әдепсіз жүріс–тұрыстың көріністеріне жол бермеуі, нақты сот ісі бойынша іске қатысушы адамдармен, олардың өкілдерімен, прокурормен, адвокатпен, өзге де мүдделі адамдармен процестік және өзге де заңнамада көзделмеген кез келген қарым-қатынас деп түсінілетін процестік емес байланыстарды, егер осы іс-әрекеттер судьяның объективтілігіне және бейтараптылығына негізделген күмәннің туындауына алып келуі мүмкін болса, болдырмауға, сот отырысын жүргізудің жоғары мәдениетін қамтамасыз етуге, өзін лайықты, әдепті ұстауға және процеске қатысушылар мен өзге де сот отырысына қатысушы адамдардан сондай қарым-қатынасты талап етуге және сот төрелігінің әділдігі олардың күмәнін туғызбауы үшін шаралар қолдануға тиіс және т.б.

Жалпы құқық нормасы өмірде кездесетін барлық қатынастар мен жағдайларды қамти алмайды, осыған орай заңнама шығарушы процессуалдық әрекеттер қандай жағдайларда жүзеге асырылатындығын көрсетсе, кей кездері сотқа өз ішкі наным сенімі бойынша істің барлық мән-жайын ескере отырып, барынша тиімді шешім қабылдауына мүмкіндік береді. Сот іс бойынша барлық дәлелдемелерді бағалай келе, өз пікірінше барынша тиімді, орынды әрі әділ шешімді қабылдайды. Онымен қоса судья шешім қабылдау барысында заңды басшылыққа алып, оның шегінен шыға алмайды.

Судья лауазымына кандидаттарға талаптың күшейтілуі судьялар корпусын кәсіби дайындалған және аса білімді мамандардан құруға мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде азаматтардың конституциялық құқықтарын сотпен қорғанудың сапалы жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді.

Сот төрелігін үлкен өмірлік тәжірибесі бар және жоғары моральдық ұстанымдарға ие, ең лайықты әрі барынша дайындалған кәсіби шеберлер жүзеге асырулары қажет және судьяларды іріктеу мен тағайындау барысындағы жаңартылған үдерістер қоғамның сот жүйесіне сенімін арттыруға ықпал ететін болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының № 132-II Конституциялық Заңы 25 желтоқсан 2000 ж. [Электрондық ресурс]. — Қолжетімділік тәртібі:http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000132_.

2. Основные принципы, касающиеся независимости судебных органов: приняты VII Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями (Милан, 26 августа - 6 сентября 1985 г.); одобрены резолюциями генеральной Ассамблеи ООН 29 ноября 1985 г., 13 декабря 1985 г. // Международно-правовая защита прав и свобод человека // Сборник документов. М., 1990. С. 324-329.

3. Клеандров М.И. Экономическое правосудие в России: прошлое, настоящее, будущее – М., 2006. – 600 с.

4. Всеобщая Декларация прав человека и гражданина от 10 декабря 1948 г. // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010658&corr=1010658&status=0&excludeArcBuh=0&free=1.

5. Основных принципов, касающихся роли юристов: принятых восьмым конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с

правонарушителями, Гавана 27 августа - 7 сентября 1990 г.
[//https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1023950](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1023950).

6. Алексеева Л.Б., Жуйков В.М., Лукашук И.И. Международные нормы о правах человека и применение их судами Российской Федерации. - М.: Права человека, 1996. - С. 171.